SCARA LEILOR

Doina Uricariu

POLIROM

Doina Uricariu

Scara leilor

Volumul I şi Volumul II

Editura Polirom
2011

© 2011 by Editura POLIROM
www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN: 978-973-46-2160-6
Vol. 1. – ISBN 978-973-46-2129-3
Vol. 2. – ISBN 978-973-46-2128-6

ISBN ePub 978-973-46-2526-0
ISBN PDF 978-973-46-2527-7

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepseşte penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

I

Doina Uricariu (n. 1950, Bucureşti), cunoscută poetă şi eseistă, membră a Uniunii Scriitorilor din România, a Societății Culturale Europene şi a P.E.N. Club. Membră fondatoare a Academiei Civice. A publicat nouă volume de versuri distinse cu premiile Uniunii Scriitorilor din România, Republica Moldova, Israel şi America Latină; volume de eseuri şi studii de literatură, filosofie şi istoria artei despre Emil Botta, Kierkegaard, Cioran, Jeni Acterian, Dominic Stanca, Maria Pillat-Brateş, Antonovici; studii despre literatura, filosofia şi arta românească, europeană şi americană, de avangardă şi interbelică. Doctor în poetică şi stilistică cu teza *Nichita Stănescu. Lirismul paradoxal*, publicată la Editura Du Style, în 1998. A îngrijit ediții fundamentale: *Filocalia de la Prodromul*, *Transnistria*, *Enciclopedia lăcaşurilor de cult din Bucureşti*, *Cotroceni Palace*. Din 1999, trăieşte la New York. Cavaler al Ordinului Serviciul Credincios pentru creație şi activitatea în domeniul culturii. De aceeaşi autoare, la Editura Polirom a mai apărut *Maxilarul inferior* (2 vol.), care a obținut Premiul Cititorilor oferit de *Observator Cultural.*

Violul

Tanti Tudora a venit din Ciocăneştii ei, de pe lângă Călăraşi, înfăşată ca o momâie. Să nu i se vadă nimic din trupul ei de femeie ce nu măsura mai mult de un metru şi treizeci de centimetri. Nu i se vedeau decât ochii, aşa, ca la musulmane, din fața îmbrobodită cu basmale mari, duble, cu nodul celei de-a doua legănându-se peste gură. Peste bluze şi rochii purta, vară şi iarnă, un soi de vestă largă şi şorțuri pe deasupra, aşa că nu puteai să ghiceşti dacă are

talie şi sâni ca femeile. Dar deşi era înfofolită şi îmbrăcată cu una peste alta ca foile cepei, puteai să vezi că nu e grasă. Se mişca iute şi era puternică. Ne întreceam la căratul găleților scoase pline ochi din fântână şi duse cu apa şiroind la rădăcina pomilor din livadă. Trunchiurile puieților plantați de tata în urmă cu doi-trei ani începuseră să se îngroaşe. Erau peste cinci sute. Tata nu pusese încă în funcțiune țevile de irigație, dar cumpărase pompă la fântână. Tanti Tudora căra două găleți deodată, se mişca mai iute decât copiii. Îl pusese pe tata să-i aducă din sat, de la frații ei, o cobiliță: „Măcar cu atât să mă aleg din zestrea mea, pe care le-am împărțit-o". Eu alergam după ea cu găleata mea cu apă şi unul dintre primele lucruri pe care mi le-am propus în gând a fost să ajung s-o întrec. Să alerg mai iute pe cărare, să nu mă dezechilibrez sub greutate, să apuc să ud la rădăcină cât mai mulți pomişori. Mi-era cald şi cu cât mă ambiționam să merg mai iute, cu atât un val de fierbințeală mă moleşea. Am priceput mai târziu că ambiția încăpățânată îți taie puterile. Avea mâinile mari, ca de bărbat. Mi le arăta ca să nu mă necăjesc că nu pot să-i țin piept la treabă. Simțea când mă opream furioasă pe mine în spatele ei, lăsând găleata jos. Şi îmi spunea vorbele ei tămăduitoare: „Copiii sunt de la Dumnezeu, ca şi oamenii mari!".

Mă țineam după ea ca să-mi povestească tot soiul de istorii despre plante, animale şi păsări. Nu mă mai săturam să le ascult. Ştia să ghicească în bobi, mă descânta de deochi cu bucățele mici din cărbunii şi jarul stins din sobă. Ea mi-a spus, când aveam vreo şapte ani şi ceva (terminasem clasa întâi), că băiatul care vine să fure pepeni de la noi, Vasile cel blond, cu ochi albaştri şi părul numai bucle, e îndrăgostit de mine şi vrea să-l băgăm în seamă.

Nimic n-o speria pe lumea asta afară de a mă vedea cocoțată în cireşii înalți şi în corcoduşul domnului Grigore care creştea la gard, cu trunchiul înfipt în sârma ghimpată. Nu mă amenința c-o să-mi frâng vreun picior, vreo mână sau chiar spinarea dacă o fi să cad din copac sau avea să se rupă vreo creangă. „N-o să te mai ia nici un bărbat de

nevastă", striga la mine, ca şi cum nu putea să existe nenorocire mai mare pe lume. În fiecare an, cu banii pe care-i primea de la părinţii mei îşi cumpăra pânză de in, prosoape, basmale, ştergare, batiste, ca să fie de împărţit la înmormântarea ei. Se adunaseră în lăzile din blană de lemn pentru făină, pe care tata le cumpărase de la o moară din Bărăgan, cât să umple o cameră.

Vara, ne mutam la Băneasa imediat ce intram în vacanţă. Locuiam cu sora mea în camera mare lipită cu peretele de camera lui tanti Tudora a cărei uşă dădea drept în faţa culoarului lung de la intrare, unde era şi uşa de la cămară. Din cămară urcam în podul înalt, jumătate plin cu fân, cu peretele dinspre coama casei folosit pentru întinsul pieilor de viţel, de iepuri sau de iezi. Pe intrarea de la pod, pe unde era împins fânul sau aruncată lucerna uscată în ieslea vacilor, priveam cum se năştea viţelul: ud şi plin de pieliţe strălucitoare. De cum a alergat tata după veterinarul de la spitalul de cai, m-am pregătit de spectacol, mai ales că, până s-a aflat ce făceam când făta vaca, spectacolul fusese ţinut secret. Uneori ne întorceam în oraş, adică la vreo patru kilometri de ferma noastră. Tăiam în diagonală pământul din faţa grădinii împrejmuite cu gard de salcâmi, până la şosea şi la şcoala cu un etaj, o vilă veche cu acoperiş ţuguiat cu ţigle roşii, despre care lumea spunea că ar fi dinainte de împărţirea moşiei Montesquieux, după exproprierile ce au urmat primului război mondial. Toate astea le-am aflat mult mai târziu, unele amănunte chiar după 2007, când o femeie a deschis o mulţime de procese revendicând terenul aflat necontenit în proprietatea noastră de la începutul anilor '50.

Copiii din Vatra Nouă, cu care mă jucam în pădure sau trecând de şoseaua cu plopi pe islazul şi malul apei ce venea de la Mogoşoaia, aveau făurite multe vise în legătură cu oraşul de care nu-i despărţeau decât vreo trei-patru kilometri de mers pe jos. Se mai ajungea acolo cu bicicleta sau autobuzul, iar toamna unii mergeau cocoţaţi peste varza din căruţe. Visul unora dintre ei era să vadă leagănele şi roata mare din parc şi neapărat să ajungă la defilarea de

23 august. Erau miraţi că nu ţin morţiş să văd carele triumfale, alegorice, marşul şi fanfarele, sportivii şi militarii, tancurile şi rachetele şi ce mai era de privit la şosea din miriapodul acela de coloane şi steaguri ce se întindea de la tribune la Arcul de Triumf şi care trecea – ce noroc pe capul meu! – la câteva minute de casa noastră de la oraş. Dar când ceva e chiar pe sub nasul tău, se pare că nu are valoare.

Prietenii mei, copiii din Vatra Nouă, aproape că mă somau să merg şi să le povestesc apoi. Dar nu m-am dus la nici o defilare. Părinţii mei au avut cu totul alt program şi, oricum, nu erau genul care să stea pe trotuare şi să caşte gura la defilări. La Băneasa a rămas doar tanti Tudora cu animalele, câinii şi păsările de hrănit.

Când ne-am întors peste vreo două zile, uşa de la intrare era spartă şi la fel era şi uşa care dădea la camera unde locuia tanti Tudora. Se pare că ea îl sunase pe tata cu o zi înainte, dar noi nu ştiam nimic. Era multă agitaţie şi eram trimişi la joacă: „E treabă de oameni mari”. Veniseră şi nişte miliţieni să ia amprente.

Tanti Tudora avea mâinile zgâriate şi faţa lovită iar tata era furios la culme. „Dar câinii, unde fuseseră câinii?”, tot repeta. Şi tanti Tudora răspundea că erau duşi cu nunta. Au parte şi câinii de nunta lor.

Ea părea cea mai calmă. S-a îmbăiat mai îndelung, cum făcea de sărbători, s-a îmbrăcat cu hainele ei cele mai frumoase şi s-a îmbrobodit cu basmaua cea mai veselă şi mai scumpă. Şi-a lăsat faţa la vedere, toată: ochii, gura, obrajii cu pielea nebătută de soare. Doar în jurul ochilor pielea era bronzată, iar asta-i făcea mari, întunecaţi, puţin înfricoşători. A plecat împreună cu tata la unitatea militară de lângă noi. A mers ca să-i recunoască pe soldaţii ce intraseră noaptea peste ea. Cam atât am priceput din tot ce nu trebuia să înţelegem. „Sunt toţi zgâriaţi şi o să se spună unii pe alţii.” Am fugit la poartă şi m-am uitat pe drum după ei. Tata parcă mergea însoţit de o copilă de la ţară, gătită de horă. „O să-i aşeze în careu pe toţi soldaţii, o să trecem prin faţa lor şi dacă nu ies de unii singuri în faţă, tot

o să-i recunoşti. Or fi dintre cei care au mers la defilare. Poate le-au dat o scurtă permisie şi apoi, înainte să se întoarcă la unitatea militară, s-au dus care încotro.”

Nacela Europei

Cine taie burta lupului?

Am ajuns a doua oară la Versoix în luna noiembrie a anului 1990 pentru a lucra la cartea de interviuri cu M.S. Regele Mihai, aşa cum conveniserăm. Era pe vremea aceea la secretariat o doamnă (D.M.) cu care luasem şi eu legătura pentru confirmare şi un prieten de la Versoix, la care urma să stau, Adrian Barbu. Mirela, soția lui, îmi pregătise dormitorul la etaj, dar seara stăteam mult în living, la parter, sau în spațiul de la demisol, unde erau o bibliotecă, biroul şi o zonă de trăit agale între cărți şi muzică.

Luasem decizia de a scrie cartea încă din luna mai a anului 1990. Interviul meu publicat în *România literară*, din 23 august 1990, nota explicit acest lucru. Când am anunțat la Editura Eminescu, unde eram redactor principal, că plec la Versoix, colegul meu proaspăt de editură, transferat pe post de redactor-şef (M.C.), s-a înnegrit la față, dar nu a scos o vorbă. În timp ce eu mai notam întrebări în caietul meu pregătit pentru cartea cu Regele Mihai, făcându-mi bagajele, el ajungea înaintea mea la Versoix ca să anunțe că nu mai vin – ca lupul ce-o întâlnise pe Scufița Roşie în pădure şi, după ce aflase încotro se îndreaptă cu merinde, scurtase calea, mâncase bunicuța şi, înveşmântat în straiele ei, aştepta s-o înghită pe nepoată. N-a fost doar o poveste de contract semnat de cineva mai iute de mână.

Basmul acesta cu Scufița Roşie mi s-a părut emblematic pentru ceea ce face comunismul şi postcomunismul cu memoria noilor generații: o devorează, după ce a înghițit-o pe aceea a bunicilor. Problema e cine

taie burta lupului. Nu poți să nu recunoşti scenariul tipic de trădare şi o nouă misiune. Marin Preda era talonat la Editura Cartea Românească de colegii lui turnători. La cea mai liberă şi importantă editură din România, două dintre volumele mele, *Vindecările* şi *Ecorşeuri*, au stat la cenzură câte şapte ani. Redactorii care le susțineau sau colegii lor vigilenți foloseau uneori un limbaj dublu, înainte să le treacă pe linie moartă chiar cenzorii angajați. Doar domnul Paleologu, redactorul cărții mele de debut, mi-a spus de ce nu apar *Vindecările* şi ce *anume* le reproşează cenzura. Totul a pornit de la titlul *Vindecările*. În afară că „nu eram bolnavi de nimic" şi că „nu exista nici o boală" de care să ne vindecăm, nu scrisesem nici un poem cu partidul, precum alți poeți... L.C., care era redactor-şef, mi-a comunicat că volumul *Ecorşeuri* nu va apărea decât peste cadavrul lui. Redactorul care-mi lucrase cartea îi dăduse toate informațiile necesare. Cu aerul lui afectat şi filosofard, îi enumerase pe toți autorii pomeniți în volumul meu de eseuri ca reprezentând falanga dreptei naționale şi europene.

Volumul meu de debut, predat de Alecu Paleologu, s-a oprit la M.C. şi a apărut la capătul a şapte ani de aşteptare. *Ecorşeurile* citite de M.C., blocate vreme de şapte ani, au fost reluate de Magdalena Bedrosian şi volumul a apărut în 1990. Nu am scăpat nici după 1990 de lupul cel rău, care purta acum blana moralistului, a creştinului smerit şi retorica monarhistului. Convertit a câta oară?

Când o să ne eliberăm de mocirla limbajului dublu? Cenzura „desființată" a fost înlocuită de o cenzură a securității reciclate care trebuia să controleze procesul democrației. Să îşi planteze slujbaşii în posturi-cheie. Să cearnă prin ei cantitatea de adevăr şi alternativele indezirabile. Cine ținea sita democrației? Cine măcina la moară adevărul şi minciuna? De mică, tatăl meu mă învățase cum să aleg moara bună şi făina bună. Dar tot el mă învățase că, dacă grâul sau porumbul pe care-l ducem la moară e stricat, mucegăit şi moara e murdară, nu

obținem nimic. Din minciună nu poți coace pâinea nici unui adevăr.

Revenirea monarhiei în România a fost controlată şi amânată *sine die* de cei ce vroiau să fie beneficiarii aşa-zisei revoluții care a avut loc în decembrie 1989. „Doar n-o să dăm noi puterea pe tavă de argint unuia care n-a mâncat alături de noi salam cu soia şi tot ce am mai mâncat...” Televiziunile europene îi invitau pe foştii suverani, Regele Mihai fiind primul chemat şi cel mai frecvent convocat la televiziunea romandă de la Geneva, de Frédéric Mitterand, şi la televiziunea franceză... În România, în schimb, ca dintr-o flaşnetă se tot auzea povestea cu „nu e momentul”, ori de câte ori îți spuneai că, dacă lucrurile sunt OK, atunci *chiar este momentul.*

Da, firește, se poate publica o carte cu regele, dar s-o facă omul nostru, să-i ceară exclusivitate interlocutorului, să nu se ocupe prea mulți de subiect. Şi, dacă se poate, accentul să cadă pe viața privată, pe filosofia vieții şi pe psihologia unui monarh a cărui istorie a cunoscut multe frustrări din pricina tatălui, Carol al II-lea, a divorțului, a absenței mamei, a dictaturii mareşalului, a jocului istoriei pe care România şi atâtea țări căzute în lagărul socialist nu l-au putut controla. Dar un joc precum prestidigitațiile de la circ, mai degrabă spectacol şi melodramă, să nu priceapă nimeni cum ies iepurii albi din joben ca Frontul Plugarilor la alegerile măsluite... Da, trebuie să existe o carte, dar să nu clintească prea mult din republica la care lucrăm, pe care o consolidăm. Şi s-o controlăm – cu ai noştri de ieri şi de azi...

Toți ştim ce înseamnă să pui un tren pe o linie moartă. Aşa şi cu monarhia, în România.

Țări aruncate din nacela Europei

Aveam cu mine un caiet portocaliu de două sute de pagini, plin cu toate întrebările pe care aş fi dorit să le pun şi pe care le-am adunat în lunile de cercetare din arhive şi

biblioteci. O întrebare care revenea adeseori în mintea mea şi lua forme diferite în acest chestionar uriaş (ca un Gulliver în ţara piticilor ce ignoră istoria) era legată de acţiunile din exil ale M.S. Regele Mihai pentru poporul român. Ce a făcut, ce avea dreptul să facă? Ce ecou au trezit aceste acţiuni? Ce putea face Europa occidentală pentru un popor deturnat din zbor ca un avion smuls de pe culoarul lui aerian? Ce a făcut lumea, ca un turn de control, pentru acest zbor al istoriei normale, luat ostatic dimpreună cu pasagerii lui şi azvârlit într-o aventură criminală?

Sper că suntem de acord cu toţii că abdicarea din 30 decembrie 1947 a fost marea deturnare a istoriei României şi a poporului român. Ce am făcut noi, ostatecii lagărului socialist? Ce a făcut regele în exil pentru poporul său? Tot se vânturau poveştile despre un rege prea tânăr şi prea slab, care abdicase prea uşor. Dar era ultimul care abdicase, cu excepţia Regelui Paul al II-lea al Greciei (ţară aşezată sub altă sferă de influenţă). Era regele care rezistase cel mai mult în lagărul controlat de sovietici şi care ar fi rezistat până la capăt, dacă jocul nu ar fi fost jucat deja. Odată cu ţările trădate de tratate şi de Pactul Ribbentrop-Molotov au fost trădate şi popoarele ce trăiau între hotarele lor. Popoarele de sub zona de influenţă sovietică au fost aruncate din nacela Europei postbelice, asemeni unor saci de nisip. *Împărţirea sferelor de influenţă* se descotorosea de povara oamenilor. Ca să se poată înălţa şi să zboare liber restul Europei şi restul lumii.

În adolescenţă am văzut un bărbat tânăr, atletic, care era cu iubita lui. Când l-au atacat nişte câini, el s-a apărat împingând-o pe femeie spre gurile căscate să muşte. Făcuse un scut din iubita azvârlită drept momeală ca să se salveze el de câinii turbaţi. Ea n-a ţipat şi s-a desprins calmă de bărbatul înfricoşat şi laş. S-a apropiat de câini de parcă ar fi fost o tufă de flori în faţa ei. S-a desprins de bărbatul ce-i fusese iubit cum dai ocol unei gropi de gunoi.

Din nacela Europei au fost aruncate în perioada postbelică şi monarhiile. Cu diferenţe de scenariu de la caz

la caz. Abdicarea regelui României a fost dictată de sovietici şi pusă în operă de Petru Groza şi Gheorghiu-Dej. A fost un act ilegal şi anticonstituțional. Evenimentele de după 21-22 decembrie 1989 au relegitimat republica. Constituțiile postdecembriste au eludat regimul monarhiei constituționale şi influența lui majoră asupra modernizării şi integrării europene a României.

Soarta României a fost decisă de emoțiile manipulate şi adevărurile istorice ținute în exil, ca şi Regele Mihai, obligat să stea în carantina tranziției ca să nu se producă refacerea scoarțelor şi a circuitelor cerebrale în milioanele de creiere spălate îndelung.

Regele Mihai a încercat, în toți anii aceştia, să vorbească cu membrii guvernelor occidentale. Şi a vorbit. A vorbit, de asemenea, cu toate rudele, care fac parte din casele regale ale altor țări. Numai că sistemul din țările respective e de aşa natură încât nu se putea şi nu se poate interveni în politica altei țări. Fiecare trebuie să-şi decidă propria soartă, să lupte. Să-şi facă singur curățenie în casă. Atât cât poate decide. României i-a fost smuls orice drept al deciziei. Nu doar atunci, ci şi după 1990. Odată am dat vina pe ruşi, pe americani, pe englezi. Apoi am dat vina pe noi.

> În decembrie 1989, toți am văzut, Occidentul a trăit cu o profundă solidaritate ceea ce s-a întâmplat la noi. România era pe prima pagină a tuturor ziarelor. Au apărut însă repede şi primele semne de alarmă. Adevărul e că noi, românii, trebuie să ne facem ordine în problemele noastre. După 1948, am vorbit occidentalilor despre situația din România. În toți aceşti ani n-am încetat să atrag atenția asupra situației din ce în ce mai dramatice din România. Toți mă ascultau cu simpatie, cu interes, dar efectiv nu puteau să facă nimic.

Regele Mihai I a ajuns în America în luna martie a anului 1948. Atunci a dat primele declarații cu privire la condițiile în care a fost forțat să abdice, informând lumea întreagă asupra situației din România. În Arhivele M.A.E. există un Fond Telegrame din 1948, care conține depeşe trimise de la Washington, în intervalul martie-aprilie 1948, de către diplomații români impuşi de guvernul comunist şi pro-sovietic al lui Petru Groza.

Ministru al legației României în S.U.A. este, în 1946, Mihai Ralea care „merge complet pe linia noastră", după cum remarcă un observator vigilent. Portretul proaspătului diplomat e inclus în dosarul 10/1947 al arhivei C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, aflat la Arhivele Naționale. A fost comentat şi în volumul coordonat de Ion Calafeteanu, *Istoria politicii externe româneşti*, apărut în 2003 la Editura Enciclopedică.

Biata Românie, veşnic a avut parte de intelectuali trădători, iar Mihai Ralea şi-a pus talentul şi inteligența în slujba lui Groza şi a Moscovei, folosind anii de diplomație petrecuți la Washington ca „trambulină pentru a obține un post de mai mare răspundere în țară". Limbajul trădează profilul omului ca o radiografie a plămânilor unui fumător înrăit. Vezi bolile şi viciile de care suferă, calcifierile de pe urma unor pneumonii tratate care au lăsat, în lobi, cicatricile albe. Vezi cum creşte tumoarea letală.

Citesc texte scrise de slugile Moscovei despre rege şi le aud repetate vreme de decenii până în 1989. Şi după aceea tot le aud. Dar cum să-mi explic că, în 2010, acelaşi limbaj mai poate avea prozeliți şi că mi se prezintă ca republican, când originile lui sunt în revoluția bolşevică.

Legația României fierbea, în 1948, sub presiunea vizitei Regelui Mihai. Cei de la Washington informează puterea comunistă şi prosovietică de la Bucureşti despre venirea Regelui Mihai în America, speriați de implicarea Departamentului de Stat în vizita suveranului român ce fusese obligat să abdice. Prin Departamentul de Stat au fost conferințele de presă, asigurarea pazei şi protecției şi rezervarea camerelor la hotel. În plus, tot acolo a fost

stabilită agenda întâlnirilor la nivel înalt, nelipsind întrevederea cu Harry Truman şi Averell Harriman.

Averell Harriman era un personaj uluitor, abia întors de la Moscova, unde fusese ambasadorul S.U.A., între 1943 şi 1946. Ulterior a fost şi ambasadorul S.U.A. în Marea Britanie, ministru al Industriei şi Comerțului şi consilier prezidențial, a lucrat cu Kennedy, cu Johnson, s-a aflat în compania lui Hruşciov după semnarea tratatului americano-sovietic din 1963, fiind cunoscut geniul lui de negociator. Fiu al unui magnat al căilor ferate sau *baron al căilor ferate*, cum îi spun americanii, prieten bun cu fratele lui Eleanor Roosevelt, Averell Harriman este, din perspectiva unei lucrări ce ne ajută să înțelegem care au fost oamenii care au ținut cântarul lumii în secolul XX, unul dintre cei şase bărbați înțelepți, cunoscători şi cu scaun la cap, prieteni între ei, care au făcut lumea. Mă refer la cartea lui Walter Isaacson şi Evan Thomas, *The Wise Men*: *Six Friends and the World They Made*.

O altă carte scrisă de W. Averell Harriman apare la începutul anilor '70. Aceasta conține observații atente, cu tentă psihologică asupra economiei, diplomației şi istoriei şi ne ajută să înțelegem în ce cleşte spărgător de nuci au stat Europa de Sud-Est, Europa în general şi lumea: gata să se transforme într-o grămăjoară de firimituri ca o nucă spartă de o apăsare isterică.

Să ne imaginăm acest spărgător de nuci ținut de mai multe perechi de mâini, care încearcă să apese cât mai puțin, să spargă coaja lemnoasă, cât... să se desfacă miezul în două. Miezul poate fi şi stricat, şi viermănos sau redus, la rându-i, la nişte zgârciuri putrezite. Iar mâinile pot fi şi ele stângace.

Statura personalității lui Averell Harriman e prinsă în densa monografie pe care i-a consacrat-o Rudy Abramson, în aproape 800 de pagini, *Spanning the Century*: *The Life of W. Averell Harriman 1891-1986.* Ce lume descoperi în carte, ce personaje şi putere de a decide sau de a face slalom. Precum vulturii ce-şi înconjură prada, când alții abia dacă

sparg coaja oului, bieți pui în incubatorul istoriei. Ocolul e tot mai scurt, ținta e tot mai aproape.

Administrația Truman nu a recunoscut guvernul Groza impus de sovietici până la conferința de la Moscova din decembrie 1945. Bucureştiul a fost bombardat cu o mulțime de note de protest semnate de Roy Melbourne şi Burton Berry. Lumea reacționează o vreme normal din punct de vedere politic şi diplomatic. Până când? Încă doi ani şi ruşii au obținut ce voiau de la început, o România fără monarhie.

Regele Mihai I era cel mai important adversar al comuniştilor. A fost organizată o manifestare antimonarhică la debarcader. Şi-a dat concursul un grup vajnic de huiduitori înarmați cu plancarde cu sloganuri ale propagandei care-l decreta pe rege „fiul fascistului Carol al II-lea" şi al aţâţătorului unui nou război. Voiau să-l discrediteze pe rege în fața americanilor şi să-l facă să renunțe la programul de întâlniri cu românii din exil ostili comunismului. Erau speriați de ideea unirii exilului românesc.

Regele a fost introdus de poliție în clădire pe uşa din spate, de teama manifestanților. Aşa s-au lăudat diplomații români la Bucureşti. Grupul simpatizanților format din membrii rezistenței din exilul românesc, între care se afla şi fostul prim-ministru Nicolae Rădescu, alături de Vişoianu, Niculescu-Buzeşti, Vălimărescu, Duca, Tilea, nu a reuşit să-şi ducă la bun sfârşit scenariul de primire caldă şi triumfală în sala de aşteptare a portului din cauza agitației antimonarhiste ce fusese pusă la cale.

Doream să aud din gura Majestății Sale povestea adevărată a acestor întrevederi şi concluziile pe care le-a tras după ce şi-a făcut datoria să informeze America şi Anglia asupra stării de fapt din România. Pe Mihai Ralea îl preocupa cultura regelui, nu dictatura din România.

Minciuna se organizează mai bine decât adevărul şi are un tupeu de trâmbiță. Iar românii au, în asemenea situații, comportament de primadone: pot pierde cauza din vedere, tensionați să ocupe un loc cât mai în față. Apăruseră

dezbinări în exil, lupte şi fărâmiţări în bătălia pentru locul în ierarhie. Telegrama din 12 martie 1948 (dosarul 10/1947, filele 38-43, A.N.I.C., arhiva C.C. al P.C.R., Secţia Relaţii Externe) descrie cu lux de amănunte lovitura de imagine. Şi o exagerează ca să obţină beneficii la Bucureşti.

Autorii telegramelor despre vizita regelui la New York fac tot posibilul să diminueze importanţa evenimentului. Reprezentanţii emigraţiei româneşti oscilează între triplul salt mortal al speranţelor şi vidul depresiei. Au avut loc mai multe întâlniri şi recepţii, inclusiv la uzinele Ford în Detroit, cu miniştrii administraţiei democrate americane. Aceeaşi telegramă din 12 martie înregistrează o declaraţie a Regelui Mihai extrem de realistă, dar imposibil de pus în practică: „În împrejurările de azi, numai un război poate elibera ţara mea de comunism". Nu fabricile de automobile erau ţinta vizitei, dovadă chiar declaraţia de mai sus.

O telegramă trimisă de Vlad Mărdărescu, al doilea consilier al legaţiei şi prieten vechi al lui Ralea, se referă la întâlnirea dintre rege şi preşedintele Americii, Harry Truman. După întrevederea de la Casa Albă, Regele Mihai a declarat presei: „Sperăm cu toţii că mă voi întoarce", folosind un plural al speranţei la care subscrie şi preşedintele american, conform filei 73 din dosarul menţionat. O telegramă din 23 martie 1948 informează Ministerul Afacerilor Externe de la Bucureşti cu privire la persoanele întâlnite de Regele Mihai: preşedintele Harry Truman, secretarul Industriei şi Comerţului (Averell Harriman), secretarul de stat George Marshall, secretarul Internelor (Krug), secretarul Agriculturii (Anderson), secretarii Armatei, Marinei şi Aviaţiei... S-a spus că americanii ar fi vrut să transmită un semnal sovieticilor privitor la interesul lor faţă de Europa de Est prin importanţa pe care au acordat-o vizitei fostului suveran. Din telegrama trimisă la M.A.E. în 23 martie 1948 aflăm de întâlnirea cu ambasadorul Marii Britanii din Washington, de masa luată la Clubul de presă. În telegramele din 16 şi 27 aprilie 1948, trimise la Bucureşti, Mihai Ralea demontează punct cu punct importanţa evenimentului şi

conchide că regele nu reprezintă un pericol important pentru regimul comunist din România, dat fiind că „Departamentul de Stat nu crede că el ar putea fi utilizat din punct de vedere politic”.

Cine din România sau din afara ei ar fi putut fi utilizat politic, ca să țină piept regimului comunist, în brațele căruia fuseseră predate țările din lagărul socialist? Zarurile fuseseră aruncate, jocul fusese jucat. România era scoasă din rândul țărilor libere şi democratice. Nimeni nu va putea să susțină că nu s-a ştiut ceea ce s-a întâmplat cu adevărat. Iar vizita Regelui Mihai în America şi Marea Britanie a transmis limpede *les quatres vérités* cu privire la România şi Moscova. Vizitele fac parte şi ele din lupta dusă din exil pentru România.

Arhiva de la Versoix este plină de dovezile luptei duse în exil din 1948 până în 1990 şi în anii următori. Ea reprezintă o parte importantă a neîmpăcării românilor din afara granițelor României cu soarta impusă țării lor şi poporului român.

Am găsit, în biblioteca şi arhiva regelui, copiile unor telegrame trimise din exilul elvețian, mai recent. Una dintre ele este adresată cancelariei Palatului Federal de la Berna, domnului Rudolf Reichling, preşedintele Consiliului Național între 1987 şi 1988. Era o telegramă de mulțumire adresată guvernului şi parlamentului elvețian pentru curajoasele luări de poziție în favoarea respectării drepturilor omului în România. Cele şapte interpelări urgente, provenind de la membrii Consiliului Național prezidat de Rudolf Reichling, apelul către autoritățile de la Bucureşti, marcaseră o schimbare de atitudine a Occidentului față de România.

Regele Mihai I a trimis tot atunci şi o telegramă domnului consilier federal René Felber, şef al Departamentului Afacerilor Externe în cadrul Consiliului Federal din 1987 şi preşedinte al Confederației în 1992. Telegrama a ajuns tot la Cancelaria Palatului Federal de la Berna, după cum se poate citi din formular. Din acelaşi motiv: chiar domnul consilier federal René Felber formulase

acel apel către autoritățile române. Era totuşi un semn că țările din Europa nu mai rămân atât de pasive în fața ororilor din România.

Transcriu din interviul pe care l-am luat în toamna anului 1990: „Cereați în decembrie 1988, – aviz celor ce mint afirmând că nu v-a interesat România!... Cereați Occidentului să condamne *haut et fort* regimul Ceauşescu".

> Începuse nenorocirea cu aşa-zisa sistematizare a satelor. Condamnam distrugerea satelor româneşti, faptul că trebuiau să dispară 8.000 de sate din cele 13.000 existente. Drama țării ajunsese îngrozitoare. Nu se mai puteau accepta asemenea orori. Guvernele lumii libere aveau acum datoria, obligația să nu mai acorde nici un credit conducătorilor de la Bucureşti. Indiferent de interesele lor.

În acel interviu, Regele Mihai spunea că se consideră rege al României şi şef al statului.

> Abdicarea mi-a fost smulsă cu forța, sub amenințarea că vor fi ucişi 1.000 de tineri. Situația României ajunsese foarte gravă. Țările occidentale nu mai puteau rămâne doar la stadiul unor condamnări verbale în Parlament. Trebuiau să acționeze concret, să rupă punțile dictaturii, s-o boicoteze. Elveției au avut atunci o atitudine remarcabilă. Fermă. M-am putut pronunța şi eu în acest context.

În alt text, tot din 1988 şi, stranie coincidență, tot din decembrie, Regele Mihai a comparat regimul dictatorial din România cu cel din Germania nazistă.

Pentru că aşa a fost. Spuneam acolo că poporul nostru a trăit într-un stat al poliției, al terorii, neavând nici o posibilitate să reacționeze. România a fost de fapt o țară în lagăr. Teroarea de la noi a semănat în multe situații cu teroarea nazismului în Germania. Dictaturile de dreapta sunt leite cu cele de stânga. Nu spun ceva nou.

E interesant punctul de vedere referitor la *perestroika*. Românii au apreciat politica de deschidere şi de transparență impusă de Gorbaciov, deşi Bucureştiul, C.C.-ul şi Comitetul Executiv o condamnau. Dar n-au vrut să audă când li s-a spus că vor avea şi ei o *perestroika* a lor după decembrie 1989. „Nu am murit pentru asta" spuneau tinerii. „Nu mai vrem comunism."

Regele asculta atent şi urmărea ce făcea Moscova din politica *perestroikăi*. Atunci a spus, în interviu, că e prea devreme ca să ne facem o idee. Mai fuseseră şi în trecut asemenea „deschideri", ca totul să se sfârşească în acelaşi marasm şi să nu apară nici o schimbare. A fost întrebat ce va face dacă se va întoarce ca rege în țară. A răspuns că va respecta monarhia constituțională, iar românii se vor întoarce la economia liberă. Înțeleasă altfel decât se întâmplă acum, când a crescut riscul unei grave crize.

Martiriul creştin din România comunistă

În arhiva de la Versoix, am descoperit, în 1990, infernul din istoria României şi rezistența anticomunistă ce i-a fost opusă în țară şi în exil. Istoria României din perioada 1948-1989, catalogată pe ani. A fost un şoc. Să citesc toate acele dosare cu documente, corespondențe, texte, interviuri, memorii trimise din exil, din care refăceam o istorie a țării mele, interzisă românilor din țară, necunoscută şi azi multor milioane de români şi lumii în general.

Cele aproape două decenii care au urmat acestei vizite au scos la iveală o parte infimă din acele documente. Dar

nici până astăzi nu a existat voința de a impune o imagine a rezistenței anticomuniste româneşti în lume, prin cărți de istorie, enciclopedii şi dicționare traduse care să prezinte conştiinței lumii Gulagul României. Dacă se va face vreodată un asemenea proiect, el ar avea nevoie de arhiva Regelui Mihai de la Versoix, indiferent unde a fost mutată între timp. Am putut să descopăr importanța acestei arhive în lunile noiembrie şi decembrie 1990, la Versoix, când am venit zilnic între orele 9 şi 18 să lucrez în Chemin Dégallier. Am văzut în arhivă mai toate revistele scoase în exil de către români, unde s-au tipărit materialele care nu puteau intra şi apărea în nici un spațiu public în țară, până în 1990. Am citit un număr al revistei *Deşteaptă-te, române*! intitulat „Prigonirea Bisericii şi persecutarea intelectualității". Era numărul ce comemora 40 de ani de la exterminarea Patriarhului Ortodox Î.P.S.S. Nicodim. Patru decenii de exterminare a conducerii spirituale. Revista era scoasă de Cicerone Ioniţoiu, atunci secretar general al Partidului Național Țărănesc în exil. Era vorba despre martiriul creştin din România comunistă. Am aflat lucruri cumplite pe care nu le ştiu generațiile tinere. Cicerone Ioniţoiu avea să publice în România, după 1998, *Dicționarul* în multe volume, intitulat *Victimele terorii comuniste, arestați, torturați, întemnițați, uciși* la Maşina de scris, editura Domniței Ştefănescu.

Am adus în decembrie 1990 la Bucureşti copii făcute după revistele lui Cicerone Ioniţoiu şi documente de o importanță copleşitoare privind rezistența anticomunistă, dar nu am găsit nici un interes la editura Eminescu privind publicarea acestora, reuşind să scot doar o antologie a poeziei scrise în puşcării, îngrijită de profesorul A. Popescu.

La Versoix, în arhiva Regelui Mihai, am citit o mulțime din paginile cutremurătoare din *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Ortodoxă* (volumul I, semnat de Cicerone Ioniţoiu şi Vasile Manea) şi din *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Biserica Romano-Catolică* (volumul II, semnat de preot prof.

dr. Ioan Bota şi Cicerone Ioniţoiu), apărute la Editura Patmos din Cluj-Napoca în 1998.

M-am îngrozit stând de una singură în arhivă şi citind. Eram doar cu lumina tare a veiozei aprinsă pe birou, cu textele şi fotografiile martirilor în faţă, înconjurată de toate acele biografii succinte, redactate precum intrările în dicţionar, *fişele unor crime*, analize şi dovezi ale torturilor, o enciclopedie a genocidului sistematic executat. Încăperea mi se părea uriaşă ca un depozit al suferinţelor, ca o ocnă, şi fiecare scrâşnet al lemnului sau bătaie a vântului de afară deveneau lugubre. Era prea mult sânge în ceea ce citeam, prea multă moarte. Era România aruncată în groapa cu lei. A fost momentul cel mai puternic pe care l-am trăit la Versoix. De parcă s-ar fi dezgropat în arhiva regelui toate gropile comune sau cu nume ale acestor martiri, de parcă aş fi auzit dintr-odată urletele celor torturaţi, de parcă aş fi văzut cu ochii mei scenele de tortură şi cumplită suferinţă. Cel ce păstrează memoria suferinţei este şi singurul căruia îi pasă. Cel ce-o ascunde e criminalul sau complicele lui.

Mi-am adus aminte atunci de o carte a lui Giovanni Papini care s-a tradus în anii ‘40 şi pe care mi-a dat-o s-o citesc un unchi al meu înainte să plece din ţară: Mirel Krasnosselski, care fusese secretarul lui Constantin Titel-Petrescu şi făcuse puşcărie politică până în 1964. A venit la noi în vizită ca s-o vadă pe Frida, mama lui, care a stat la noi, după ce a revenit din puşcărie, în 1964. Executase o parte din sentinţa de 25 de ani de închisoare. A adus cartea aceea care se chema *Gog*, ca s-o citesc cât stă el în vizită şi s-o ia când pleacă. Mi-a arătat, cred, şi ce capitole să citesc. Un dialog fictiv al diavolului Gog cu Lenin, „înregistrat” pe patul de moarte al celui care a ordonat uciderea ţarului şi a familiei sale, la Ipatiev, ceea ce nu se ştia precis când Papini şi-a scris cartea. Cartea a fost reeditată la începutul anilor ‘90, la editura Univers, cu textul ce apăruse în ediţia din 1942. Mi-am transcris într-un jurnal din 1990-1991 textul cumplit pe care-l citisem la sfârşitul anilor ‘60. Aveam să-l regăsesc citat şi într-o carte a lui Cicerone

Ioniţoiu consacrată rezistenţei anticomuniste. Nu contează că replica lui Lenin e parte a unei ficţiuni. Nu contează că am citit *1984* al lui Orwell. Că între timp am deschis atâtea dintre cutiile negre ale dictaturii comuniste şi ştim mai bine cum şi de ce s-a prăbuşit, dacă s-a prăbuşit. Aşa cum există capcane pentru animale şi curse pe care le întind vânătorii iscusiţi, la fel e şi vânătoarea a cărei pradă sunt oamenii. Şi pe cei care au pus la cale capcana sau cursa destinată intelectualilor, laţul de sugrumat soarta ţăranilor, a meseriaşilor, toate acele curse de şoareci care au venit de hac libertăţii unor profesii şi au năruit mentalităţi, demnitate şi integritate. Am deschis cutiile negre ale dosarelor de la C.N.S.A.S., dar îi protejăm de două decenii pe ofiţerii torţionari şi pe mulţi turnători. Nu s-a publicat lista lor cu numele trecut ca într-o carte de telefon sau în *Pagini Aurii*, scris în clar. Lehamitea de tot şi de toate te face să să nu-ţi mai fie lehamite. Realitatea bate mereu ficţiunea, dar fără ficţiune riscăm s-o pierdem în cotloanele memoriei. Care ar fi ultima ficţiune pe post de adevăr?

Stăteam singură în arhivă, de multe ori singură în toată casa, căci era liniştea aceea în care nu se aude nimic ca să auzi totul. Mi-am adus aminte de textul lui Papini şi, o clipă, l-am văzut pe Lenin aşa cum dădeam zilnic de el la Casa Scânteii mergând spre editură, cocoţat pe granitul acela roşu de vişină putrezită, vorbind, repetând cuvintele unui Dracula ce şi-a ales drept unelte secera şi ciocanul. Bronzul în care fusese turnat (oare e adevărat că provenea de la bronzul statuilor lui Carol I şi Ferdinand, făcute de Meštrović?, se lichefia ca în filmele horror şi curgea amestecat cu sânge şi noroi şi se reintegra într-un soi de circuit monstruos al sângelui în natură. Şi revedeam scena cu macaraua ce-l smulsese de pe soclu pe diavolul cu cioc şi privire mongoloidă, târând în aer trupul imens, cum vulturii saltă în zbor un cadavru. Dar bronzul greu se zbătea şi, răsucindu-se, părea viu, parcă făcea piruete, învolburându-şi mantia la pulpană. Am alergie la paroxismul sangvinar. Şi totuşi...

Transcriu „spusele lui Lenin” pe patul de moarte din romanul *Gog* al lui Giovanni Papini:

> Nu poți guverna o sută de milioane de brute fără băț, fără spioni, fără poliție secretă, fără teroare şi spânzurători, fără tribunale militare, muncă silnică şi torturi. [...]
> Dar aminteşte-ți că Marx însuşi ne-a învățat că teoriile n-au decât o valoare pur fictivă, o valoare de instrument. Dată fiind starea de lucruri din Rusia şi din Europa, a trebuit să mă servesc de ideologia comunistă pentru a-mi realiza adevăratul scop. În alte țări şi în alte vremuri, aş fi întrebuințat altceva. Marx nu era decât un burghez evreu, călare pe statisticile englezeşti şi admirator în secret al industrialismului. Un creier îmbibat de bere şi de hegelianism, în care amicul Engels injecta câteodată unele idei geniale. Revoluția rusă e o dezmințire completă a profețiilor lui Marx. Comunismul a triumfat tocmai într-o țară unde aproape că nu exista burghezie.
> Oamenii, domnule Gog, sunt nişte sălbatici fricoşi care trebuie stăpâniți de un sălbatic fără scrupule, aşa cum sunt eu. Restul nu-i decât vorbărie, literatură, filosofie şi muzică pentru folosul nerozilor. Or, sălbaticii sunt criminali, iar idealul ultim al oricărui guvern trebuie să fie acela de a face în aşa fel încât țara să semene cu o ocnă. [...] Visul meu este acela de a transforma Rusia într-o imensă închisoare. [...]
> Bagă-ți în cap că bolşevismul reprezintă un triplu război: al barbarilor ştiințifici împotriva intelectualilor corupți, al Orientului împotriva Occidentului şi al oraşului împotriva satului. Şi în acest război nu ne vom uita la alegerea armelor. Individul e ceva care trebuie suprimat. E o invenție a haimanalelor de greci şi a închipuiților de germani. Cine rezistă va fi tăiat ca o tumoare vătămătoare. Sângele e cel mai bun îngrăşământ oferit de natură. Să nu crezi că sunt crud.

Toate aceste execuţii şi spânzurări care se fac din ordinul meu mă plictisesc. Urăsc victimele, mai cu seamă fiindcă mă silesc să le ucid.

Dovezile adunate de Cicerone Ioniţoiu şi transmise Regelui Mihai la Versoix mi-au pus în faţă o imagine a românilor despre care nu ştiam mai nimic. Şi care confirma, din păcate, portretul făcut lui Lenin. Un diavol cu o imaginaţie a câmpului concentraţionar depăşită din nefericire cu mult de mărturiile celor ce au trăit în toate formele de Gulag care au existat.

Niciodată nu am mai trăit un sentiment de mândrie faţă de poporul meu, faţă de români, ca atunci, cu acele pagini în faţă, pe care le-am fotocopiat cu liniştea pe care o au cei ce-şi dezgroapă părinţii, adunându-le oscioarele într-un săculeţ de pânză de in sau de cânepă. Am auzit de atâtea ori vorbindu-se despre laşitatea şi capul plecat al românilor, încât descoperirea dovezilor ce contraziceau aceste etichete mi s-a părut precum găsirea tărâmurilor sfinte, un loc de pelerinaj obligatoriu pentru noi. Cum avea să devină Sighetul, peste ani.

La Versoix, arhiva regelui conţine această memorie a demnităţii şi rezistenţei românilor. Ea m-a copleşit şi l-ar fi copleşit pe oricine în locul meu, dacă venea ca un interlocutor al adevărului. Am citit atunci despre mănăstirile care au fost transformate în închisori. De pildă, Galata sau Văcăreştiul. Văcăreştii mai fuseseră loc de detenţie şi în secolul al XIX-lea. Demolarea finală a avut câteva etape, între care a existat episodul cu filmarea făcută de un regizor român, care nu a dat nici o importanţă patrimoniului. Ba chiar şi-a bătut joc de el.

Au fost ani în care dădeam târcoale locului, 1985-1986, aveam un prieten al lui Paul, care ne vizita şi care tot fotografia biserici şi mănăstiri. Nicolae Zenoff care picta halucinant. A fost scenograf la Teatrul Naţional. S-a trezit într-o zi că fusese urmărit. Securitatea i-a confiscat toate filmele, cred.

Deşi fusese decretată de G.M. Cantacuzino „cea mai izbutită biserică din lumea ortodoxă”, Mănăstirea Văcăreşti a fost demolată, iar fotografiile ce surprind hăcuirea ei arată hălcile sinistre dintr-un abator al patrimoniului românesc. Vestita ctitorie brâncovenească, închinată Patriarhiei Ierusalimului a devenit în timpul dictaturii comuniste un loc folosit de securitate pentru tortură. Mai fusese ea puşcărie şi pe vremea paşoptiştilor, dar cu mai puţină imaginaţie în a tortura şi chinui. S-au construit la mănăstire locuinţe pentru călăi şi s-a făcut o şcoală unde se învăţa cum să distrugi oameni şi valori româneşti.

Despre distrugerea Bisericii şi a bisericilor se poate vorbi foarte mult. La Versoix erau numeroase documente de acest gen, strânse de Regele Mihai, tocmai pentru că fusese tot timpul alături de tragedia poporului său, în vreme ce cozile de topor din ţară preamăreau centrul civic, arhitectura comunistă ridicată pe locul bisericilor decimate sau mutate.

Ceauşescu avea de unde să înveţe. De la ruşi, de la comuniştii înaintaşi. Nu a fost batjocorit altarul catedralei de la Cernăuţi şi transformat în W.C.? Nu au fost jefuite biserici din Basarabia, chiar în 1940, de comuniştii ruşi? Nu s-a demolat biserica Enei în 1977, imediat după cutremur, sau nu a devenit o grămadă de moloz biserica Sfinţii Apostoli în anii ‘80, Biserica Spirea Nouă nu a fost distrusă de Florii, Mănăstirea Mihai Vodă, ctitorită de cel care a înfăptuit primul Unirea tuturor românilor, nu a fost demolată, nu au fost ascunse bisericile după blocuri, „plimbate” pe şine? Tot soiul de absurdităţi; chiar ieri am văzut filmul acela despre România şi ce s-a făcut cu bisericile... Dar ce nu ştiu oamenii e că toate aceste orori n-au fost rodul unei „demenţe”, a bolii psihice a unui tiran. Ele au antecedente. Bolşevicii au pus steaua în locul crucii pe turla unei biserici din Basarabia, într-un sat care se chema Parisu-Vechi. Lăcaşul a fost făcut grajd. Catedrala din Cernăuţi a fost jefuită de trupele bolşevice. O biserică din Hânceşti, din Basarabia, a fost devastată şi distrusă. Tot de bolşevici. O biserică catolică din sudul Basarabiei a

fost făcută sală de cinema. Biserica din curtea unui regiment de grăniceri din Alba-Iulia a fost distrusă de comunişti.

Am văzut o fotografie luată în catedrala devastată din Cernăuţi, unde s-a făcut dormitor pentru soldaţi. Altă fotografie cu interiorul unei biserici unde s-a făcut sală de mese. Am văzut fotografii cu odoare sfinte profanate de comunişti, cu icoane arse. *Morminte fără cruce*, sau *Tombes sans croix* în ediţia franceză, sunt cele trei volume publicate de Cicerone Ioniţoiu la editura Coresi din Freiburg, între anii 1983 şi 1985, însoţite de documente fundamentale în înţelegerea rezistenţei României împotriva dictaturii comuniste. „Am auzit că au fost dezgropate şi aruncate la groapa comună osemintele Domnului Şerban şi ale fraţilor acestuia, Iordache şi Matei de la Biserica Cotroceni, zidită la Palatul Cotroceni de Şerban Vodă Cantacuzino." Aşa s-a crezut, dar mai târziu am aflat că cercetători şi oameni ai bisericii au adăpostit aceste oseminte, din 1984 până în 2004 când au fost reaşezate în racla lor, mai întâi în Memorialul Cantacuzinilor de la Palatul Cotroceni şi apoi în biserica Cotroceni, reclădită pe fundaţia celei demolate. Am citit că Palatul Mitropoliei ortodoxe din Oltenia a fost transformat de N.K.V.D. în temniţă de tortură pentru cei care nu se lăsau îndoctrinaţi de comunişti. E un lucru plin de urmări să vezi că biserica, lăcaş de reculegere şi rugăciune, e transformată în închisoare şi loc de supliciu.

Telegramele trimise de Regele Mihai erau un S.O.S. către ţările occidentale. Şi o condamnare dură, fără echivoc în care regele, un om blând şi echilibrat în exprimările sale, rosteşte fiecare cuvânt năpraznic, ca un tunet. Apoi nu-şi poate reprima durerea profundă şi revolta împotriva demenţei dictatorului român, care abia mai prididea cu vizitele în Occident şi onorurile pe care i le acordau cancelariile şi casele regale din lume.

Vorbesc cu M.S. Regele Mihai despre telegramele trimise, ca şi cum ar fi un gest normal. Dar trebuie să se ştie că au existat. Se ştie. Uneori mi se pare că văd o pernă imensă care sufocă gura celui ce ar trebui lăsat să

vorbească. La țară, lumea povestea despre diavolul care ni se înfățișează cu aripi de înger sidefii. Uneori vine şi cu o trompetă şi smulge o pană din aripa mincinoasă şi te pune să semnezi ceva. Să nu semnezi, cumva...

„Din păcate n-am fost ascultat de Occident”

În biroul regelui, de lângă arhivă, unde îşi bate singur la maşină o serie de texte, stând cu spatele lipit de biblioteca unde sunt atâtea cărți româneşti, în camera de lucru, am descoperit interviurile date în Anglia, în Franța, în Germania, în Suedia, în Danemarca, în Italia, în Spania, în Belgia, în America. Chiar astăzi, regele a fost căutat de un mare ziarist american care scrie o carte despre România şi care a ținut să-l cunoască. Se scrie mult în presa occidentală despre regele României. Acest interes în avalanşă a debutat în ziua de 22 decembrie, când regele a fost invitat la televiziunea romandă din Elveția. A declarat atunci că este pregătit să se întoarcă în țară. Toată lumea occidentală se întorsese spre rege, atribuindu-i un rol, acelaşi cu cel din care fusese obligat să iasă din scenă. Nu l-au căutat cei care făcuseră „revoluția”.

> Întotdeauna am spus că sunt pregătit să mă întorc în țară. În toți aceşti ani ai exilului am fost pregătit. Am ştiut întotdeauna ce se întâmplă la noi. M-am informat atent în legătură cu ceea ce s-a petrecut în România. Din păcate, nu am fost ascultat de Occident. Am ştiut dacă a fost secetă sau inundații, cum a fost cu manifestația de la Braşov şi cu grevele din 1977... Românii m-au căutat în toți aceşti ani să-mi spună păsurile. Am ştiut ce s-a întâmplat cu bisericile, cu patrimoniul. Aşa că în emisiunea lui Frédéric Mitterrand am spus că sunt pregătit să mă întorc în țară, fireşte, numai dacă poporul român doreşte aceasta.

Nu uitați poporul român

Traduc două informații privitoare la intervențiile M.S. Regele Mihai I de România, datând din noiembrie 1989. Textul în franceză se află în arhiva de la Versoix. Posed fotocopiile originalelor. Două telegrame din noiembrie 1989, trimise din Geneva. Fostul suveran al României le cere domnilor Bush şi Gorbaciov să nu uite poporul român.

Geneva (Elveția), 27 noiembrie A.F.P.: Fostul suveran al României, Mihai I de România, a cerut luni preşedinților Bush şi Gorbaciov „să nu uite situația nefericită a poporului român”, cu ocazia întâlnirii lor la înalt nivel, de la Malta.

Într-o declarație făcută unor jurnalişti, Regele Mihai I, în vârstă de 68 de ani, consideră că „recenta mascaradă a Congresului Partidului Comunist Român şi realegerea lui Nicolae Ceauşescu ca secretar general al P.C.R. e cu atât mai scandaloasă cu cât împrejurul României, în proximitatea granițelor ei, popoarele vecine îşi recâştigă dreptul de a se exprima liber”.

Pentru fostul suveran care trăieşte în exil, în apropierea Genevei, ține de domeniul urgenței ca „dictatorul Ceauşescu, care-i distruge pe români fizic şi moral, cu obstinație, să fie determinat să renunțe la putere”. Țări ca Statele Unite, Uniunea Sovietică, Franța, „care ar putea să joace un rol destul de important”, trebuie „să exercite presiuni” pentru a obține plecarea lui Ceauşescu.

Fostul suveran nu s-a pronunțat însă asupra formei de presiune care ar putea fi exercitată de către țările menționate mai sus: „Ele trebuie să decidă”, a precizat suveranul.

Principiul de noningerință în problemele interne ale României, invocat de regimul de la Bucureşti, nu poate fi aplicat regimului lui Ceauşescu „care exercită un

terorism de stat pentru a-şi reduce poporul la tăcere", conchide Mihai I de România.

Şi al doilea text:

Geneva – „Dacă voi avea şansa să pot să mă reîntorc, va trebui să începem prin a pune ţara pe picioare şi să-i învăţăm pe oameni ce înseamnă democraţia", consideră fostul suveran, regele României în a doua domnie, între anii 1940-1947.
El se „îndoieşte" că o mişcare populară de adâncime, comparabilă cu cele din Cehoslovacia, Ungaria sau R.D.G., ar putea să survină într-un timp apropiat în ţara sa. „La noi există un informator (al poliţiei secrete) pentru doisprezece locuitori. Dar o explozie este oricând posibilă, n-o văd însă imediat."
Partizanul unui regim monarhic constituţional, Mihai I de România care „speră că politica de deschidere a lui Gorbaciov se va solda cu o reuşită", doreşte ca în cazul unei schimbări politice să fie restabilită în ţara sa Constituţia din 1923, „ce garantează drepturile românilor, indiferent de situaţia lor etnică şi religioasă".
Fostul suveran mai doreşte de asemenea ca Parisul să ia în grija sa Bucureştiul şi a lansat un apel, în acest sens, primarului capitalei franceze, domnul Jacques Chirac.
Totodată, Mihai I a arătat că el, dimpreună cu familia sa, se află sub tirul unor „ameninţări cu moartea", ce „provin, fără nici o îndoială din partea poliţiei secrete române". Aceste ameninţări sunt de câtăva vreme, din ce în ce mai frecvente, a precizat el cu aceeaşi ocazie. (A.F.P. 271253 G.M.T. NOV. 89)

În 18 noiembrie 1989, apare interviul acordat de M.S. Regele Mihai în *Figaro Magazine*:

> Economic şi cultural, România lui Ceauşescu e un dezastru absolut. Din punct de vedere politic şi uman, o tiranie... Iată ce a devenit biata mea ţară sub clanul ceauşist – un clan care trăieşte în lux şi corupţie, impunând cel mai neruşinat nepotism... Va trebui să fie pus la zidul infamiei de către întrega comunitate internaţională. Să-l denunţăm, fără încetare, pe acest Ubu care e Ceauşescu. Spiritul de rezistenţă reprezintă o dominantă a specificului naţional românesc. Românii nu suportă dictatura, în general, şi pe cea comunistă, în special. Nu uitaţi că sunt latini!

În 16 decembrie 1989, când a izbucnit revoluţia în România, suveranul îi spunea lui Alan Hamilton de la *Times*: „Suntem un popor latin şi Ceauşescu ştie că atunci când sângele nostru va ţâşni revărsându-se va lua cu el totul”.

Premonitorii declaraţii şi avertismente. Analiză a dictaturii din ultimele ei două decenii pe care n-ar trebui s-o uităm, trăind nostalgia după acel Ubu al secerei şi ciocanului.

Subliniez frazele: „*Spiritul de rezistenţă reprezintă o dominantă a specificului naţional românesc. Românii nu suportă dictatura, în general, şi pe cea comunistă, în special* „. Aş vrea să le scriu în zestrea genetică, să fac din aceste cuvinte parte din A.D.N.-ul românului şi omului în general.

Abacul sau numărătoarea

Cu Frédéric Mitterand

Am vorbit despre emisiunea televizată a lui Frédéric Mitterrand difuzată în două părți sub genericul *Du coté de chez Fréd*. Difuzate în 10 şi 15 ianuarie 1990. Am văzut pe o casetă acea emisiune. Ar fi trebuit să fie dată şi la noi. A trecut jumătate de an de la difuzarea lor în Franța, dar în România regele e interzis. Regele Mihai a afirmat cu prilejul filmărilor că este pregătit să vină în țară. Dar lucrurile s-au schimbat mult din decembrie anul trecut. Între timp i s-a refuzat dreptul de a se reîntoarce în România. Am fost invitată la una dintre *Seratele muzicale* ale regretatului Iosif Sava. Spun ceva despre rege şi monarhie şi simt lovitura în gleznă, semnul discret al amfitrionului, aflat lângă mine. Scriu pe un bilet că ies din emisie în direct. „Nu a venit momentul, te rog...", mâzgăleşte grăbit pe un colț de hârtie.

Când Vişoianu implora guvernul american şi britanic să-l ajute pe Regele Mihai să salveze independența românilor, s-a primit un răspuns lapidar şi crud de la Washington. Cererile sovieticilor erau din ce în ce mai mari, tonul lor devenise imperativ. Erau decişi să facă din România o țară-satelit, asemenea tuturor acelor țări destinate să fie separate de lumea liberă prin Cortina de Fier. Ce a răspuns Washingtonul? Că nu pot face nimic. Că se aplică României deciziile Conferinței de la Ialta, pentru că România se află în „zona militară" sovietică.

Am pomenit regelui despre memoriile lui Winston Churchill, care-şi intitulează nu întâmplător ultimul volum *Triumph and Tragedy*. Autorul lor era conştient că acea coaliție dintre americani, englezi şi sovietici avea drept parteneri, atât ideologic, cât şi politic şi militar, două entități care vor intra în războiul rece, fiind vorba de sisteme incompatibile. Învingătorii nu puteau să fie mândri de victoria lor, căci ea sacrifica şi arunca în tragedie atâtea

popoare şi destine. Am recitit în memoriile lui Churchill frazele pe care le-a scris în legătură cu România. Iată mărturisirea lui Churchill: „Chiar în seara în care expuneam la Camera Comună rezultatele lucrărilor noastre de la Ialta, pentru prima oară ruşii au violat acordurile noastre, atât în literă, cât şi în spirit. Le-au violat în România. M-au tulburat foarte tare aceste veşti care, după cum aveam să constatăm foarte repede, erau un fel de preaviz pentru ceea ce avea să urmeze, pentru ceea ce ne aştepta... Dar ne simţeam jenaţi şi nu puteam să protestăm pentru că Eden şi cu mine, în timpul călătoriei noastre la Moscova, în octombrie, recunoscusem drepturile preponderente ale Rusiei în România şi Bulgaria". Totul e limpede: „*ruşii au violat acordurile noastre atât în literă, cât şi în spirit. Le-au violat în România*".

Am întrebat ceva ce nu-mi notasem nicăieri, dar circula un zvon, anume că Regele Mihai a cerut să fie trimise trupe în România în timpul evenimentelor din decembrie 1989.

Răspunsul a fost cel aşteptat. Nu.

Nu a cerut să vină trupe în România. Lucrul acesta cred că s-a interpretat greşit fiindcă noi, cum făceam parte din Pactul de la Varşovia, le-am cerut tuturor puterilor la un loc să-şi exercite influenţa ca să se termine cu dictatura, fără o baie de sânge în ţară. M-am adresat americanilor, englezilor, francezilor, tuturor. Adresându-mă şi Pactului de la Varşovia, ceream o sprijinire a României şi nicidecum venirea trupelor sovietice în ţară. Asta ne-ar mai fi lipsit atunci, în decembrie. Apoi, cu experienţa pe care o aveam, nu văd cum aş fi putut face aşa ceva.

Acesta a fost, de altfel, conţinutul mesajelor mele către persoane politice în măsură să decidă, prin organisme internaţionale, să se oprească un măcel, o baie de sânge. România nu mai trebuia să fie lăsată singură, cum a fost lăsată atâţia ani. Iar poporul român trebuie să informeze lumea care a fost şi care este soarta lui.

Da. Lucrurile au stat chiar aşa. „Pentru scrisoarea trimisă de mine lui Roosevelt, acum atâtea decenii, am fost certaţi prin mediatori. Mai mult, n-am primit nici un răspuns de la Roosevelt.” Apoi, să nu uităm de procesul lui Maniu, început în octombrie în faţa Consiliului de Război. Liderul naţional-ţărănist, căruia istoria României îi datorează atâtea, avea atunci 74 de ani. El organizase opoziţia împotriva lui Antonescu. Luptase împotriva nemţilor. A fost condamnat la muncă forţată pe viaţă. Avea să moară în puşcărie. Pe Maniu îl arestase Groza. A fost toată acea provocare şi turnătorie de la Tămădău. Cea mai gravă acuză ce i s-a adus au fost aşa-zisele „contacte criminale” cu legaţiile Statelor Unite şi Marii Britanii, vechii aliaţi oficiali ai Uniunii Sovietice.

Românii trebuie să cunoască adevărul[1]

Sâmbătă, 4 mai 1990. Sun la poarta unei case din Versoix, o localitate aflată la câţiva kilometri de Geneva. Nu mi-am anunţat vizita. Sun şi aştept câteva secunde. Sunt împreună cu un prieten român, Adrian Barbu, care s-a stabilit aici, în Elveţia, de mai mulţi ani.

„Ai dat telefon înainte?” mă întreabă. „Ţi-ai anunţat vizita?”

„Nu. Nu ştiam dacă voi putea veni şi, fiind sâmbătă, s-ar putea să nu găsim pe nimeni acasă. O să vedem.”

Poarta se deschide şi facem cunoştinţă cu domnul Constantin Brâncoveanu, care lucrează la Departamentul de istorie al Universităţii din Manchester. Ne prezentăm şi îi comunic dorinţa mea de a stabili, dacă e posibil, o întâlnire, pentru a doua

[1] Primul interviu pe care mi l-a acordat Majestatea Sa Regele Mihai.

zi, cu Majestatea Sa Regele Mihai. Aş dori să-i iau un interviu pentru *România literară*. Pentru confirmare, lăsăm numărul de telefon al lui Adrian Barbu, care locuieşte pe strada Ch. Thierry, la câteva case depărtare.

A doua zi, pe 5 mai, suntem anunţaţi că putem veni la ora 10 dimineaţa. Sosim la timp. Poarta e deschisă larg. Ne primeşte Constantin Brâncoveanu. E un bărbat de o rară

gentileţe. Intrăm în curtea inundată de iarbă. Apoi în casă. Fără un protocol complicat. Gazdele noastre sunt Majestatea Sa Regele Mihai şi soţia lui, Ana de Bourbon-Parma. Domnul Constantin Brâncoveanu rămâne în încăperea unde se va desfăşura convorbirea. Va interveni din când în când de-a lungul acestui interviu. Pe pereţi, portrete de familie. Pe masă, multe cărţi şi reviste. Un spaţiu plin de lumină. Fotografii de familie. Un ceas cu pendulă arată ora 10.20, marcând începutul discuţiei. Cafea. *Jus*. Gesturi fireşti. La un moment dat ne vom opri ca să fotocopiem o serie de documente. Ana de Bourbon-Parma ne ajută să ne simţim ca acasă. Din când în când se aude zgomotul brichetei ce ne aprinde ţigările, sunetul cubului de zahăr căzând în cafea. O casă obişnuită. Oameni ale căror gesturi seamănă cu ale tuturor. Numai pentru cel care le cunoaşte identitatea şi trecutul, convorbirea din 5 mai 1990 reprezintă un document prin care am putea să ne apropiem de istoria României.

23 august – „Un act politic, cum au fost atâtea altele în ţară la noi”

D.U.: Majestate, v-aş ruga să vorbiţi despre declanşarea insurecţiei la 23 august 1944. Despre semnarea convenţiei de armistiţiu între România şi Naţiunile Unite. Unii spun că dumneavoastră l-aţi predat pe Antonescu ruşilor... sovieticilor...

M.S.: E absolut inexact. Eu nici nu eram acolo când l-au luat. Să nu uităm că a doua zi, pe 24 august, Partidul Comunist a spus în toate publicațiile sale că ei, comuniştii, au făcut armistițiul şi au dres şi nu mai ştiu ce. Rolul meu era diminuat până la a fi făcut inexistent. Da, aproape inexistent... În fine! Da. Ei au explicat, ca să spun aşa, că eu m-am agățat de căruța lor, de remorca lor. Şi eu eram prezentat ca un fel de anexă la o victorie care nu le aparținea în realitate. Când, de fapt, ei erau în țară inexistenți. Comuniştii erau ca şi inexistenți.

D.U.: Da, am văzut şi eu o declarație tipărită, a doua zi, în 24 august 1944, în *România liberă.* Dar am citit numai declarația dumneavoastră. Când a fost arestat Antonescu?

M.S.: Eu l-am arestat. Da. În casa mică din spatele Palatului...

D.U.: Împreună cu cine era? L-ați arestat împreună cu...

M.S.: Era Ică Antonescu. Mihai Antonescu. Amândoi. Toată pregătirea acestei ieşiri din război a fost pornită deja la începuturile lui 1943. Cu Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu, ne-am pus la un loc şi am discutat de multe ori, în tot cursul anului, nu atât că trebuie, fiindcă asta o ştiam toți, dar modalitățile, fiindcă erau nemții în forță, trecând prin țară aveau unități staționate peste tot. Am avut oameni trimişi la Cairo şi la Ankara ca să discute cu aliații, adică cu englezii şi americanii toată pregătirea. Şi, la un moment dat, ei au spus că nu mai vor să discute cu noi până ce nu îi aducem pe comunişti şi pe social-democrați în grupare. Trebuie specificat acum că atunci erau 20 de milioane de locuitori şi erau vreo 400 de membri ai Partidului Comunist. Doar 400. În fine, văzând asta a trebuit să-i aducem, nu-i aşa?! Şi s-a făcut un Front comun cu național-țărăniştii, liberalii, comuniştii şi social-democrații. Cu Constantin-Titel Petrescu, Pătrăşcanu... Lucrețiu Pătrăşcanu era comunist. Ruşii au spart frontul şi, cum nimeni nu voia să ne ajute ca să putem noi să ieşim din război cum trebuie, a fost nevoie să aşteptăm până-n ultimul moment posibil. Nemții şi-au luat o mare divizie

blindată de la noi şi au dus-o în Polonia, ceea ce ne-a dat un suflu. Au spart frontul în nordul Moldovei şi atunci am hotărât ca această schimbare să fie făcută în ziua de 26 august. Şi am trimis chiar o telegramă comandamentului aliat în Italia, cerând un bombardament masiv american în anumite puncte strategice din jurul Bucureştiului. Iar în ziua de 21 sau 22, am aflat că Antonescu trebuia să plece pe front. Or, dacă pleca pe front nu-l mai vedeam decât peste o săptămână, cel puțin.

D.U.: Deci se întârzia data fixată pe „26”.

M.S.: Aşa că a trebuit să devansăm această dată în funcție de plecarea lui Antonescu. Şi aşa s-a întâmplat să se decidă la 23. Şi în după-amiaza zilei l-am convocat pe el şi pe Mihai Antonescu ca să discutăm, întâi de toate, gravitatea situației pe front şi-n al doilea rând să încercăm să-l facem pe el să ceară armistițiul, să se termine cu asta. Or, discuțiile au durat cam un ceas şi jumătate. Şi pregătisem, în caz de refuz, să fie arestați şi puşi de-o parte. Nu era altă soluție, în timpul acestei discuții, cu mine mai era şi generalul Sănătescu, care era Şeful Casei Militare. Antonescu a admis că situația este foarte gravă, dar că avea el planuri să ne retragem. Am cerut insistent să se termine. Nu se mai putea continua. A refuzat net. Impresia mea a fost că el considera un lucru mai important alianța lui ca militar cu nemții decât interesul țării. Or, în cazul ăsta ruşii veneau, armata sovietică venea ca un tăvălug peste noi, făcea praf toată țara. Atunci nu am mai avut altă soluție decât să-l arestăm.

D.U.: Ce motive a adus Antonescu?

M.S.: Bine, el spunea că nu vrea să admită nici un fel de armistițiu, dat fiind că nu avea garanții. Iar garanțiile lui erau ca Basarabia să rămână a noastră şi ruşii să nu ocupe țara. Şi una şi alta. Astea erau lucruri care, evident, erau imposibil de avut, din păcate. Aşa că a trebuit să-l arestez. Să-l îndepărtez de la conducerea statului, să-i îndepărtez pe cei doi împreună. S-a format un guvern de „tehnicieni”. Ar mai trebui să adaug că, din cauză că s-a avansat cu trei zile acest lucru, cei patru care formau acest grup zis

democratic, deci Blocul Național-Democratic, nu mai erau de găsit nicăieri fiindcă plecaseră, se dispersaseră... Aşa că am rămas singur. În plus, n-a mai fost nici bombardamentul când trebuia să fie. În fine. Am reuşit, totuşi, i-am surprins pe nemți. Eu am făcut o declarație pe la zece seara, am vorbit la radio anunțând ce s-a întâmplat. Imediat Piața Palatului a fost plină de oameni. Acestea erau şi dorințele noastre. Dar ce garanții ne oferea Hitler? Antonescu nu se putea desprinde de Axă.

D.U.: E vorba de Proclamația regală unde vă refereați şi la eliberarea Transilvaniei de sub ocupația străină...

M.S.: După aceea a venit ambasadorul neamț Killinger, foarte obraznic. I-am spus să ne lase în pace fiindcă astea sunt treburile noastre.

D.U.: A amenințat că „România va fi transformată într-o baltă de sânge”...

M.S.: A venit comandantul german pe care-l cunoşteam deja dinainte şi i-am spus să nu cumva să facă ceva, să fie liniştiți, să ne lase în pace, să-şi ia trupele, să plece. Între timp, guvernul s-a format, destul de greu, fiindcă a trebuit să-i culegem pe oamenii care erau răspândiți.

D.U.: Făcând uz de prerogativele dumneavoastră l-ați numit prin decret regal pe Constantin Sănătescu în funcția de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Apoi generalul i-a numit prin decret pe membrii guvernului.

M.S.: Erau mai mult tehnicieni... generali... După declarația mea de la radio, a sosit la Palat totuşi Pătrăşcanu şi l-a adus pe unul, pe care-l chema atunci inginerul Ceauşu, care de fapt era Bodnăraş. Şi când a intrat pe uşă în biroul meu, asta parc-o văd, parcă să fi fost ieri, Pătrăşcanu s-a uitat la mine şi a spus: „Ce-ați făcut, ne-ați nenorocit!”. Textual! Atunci n-am prea înțeles ce-a vrut să spună cu asta... În fine... Asta a fost... În cursul zilei de 23. Pe urmă, câțiva ofițeri din Statul Major mi-au sugerat foarte insistent ca eu să plec din Bucureşti fiindcă a doua zi dimineața sigur nemții vor acționa. Ceea ce au şi făcut. Au bombardat Palatul, au distrus partea în care locuiam noi...

„Molotov a declarat că ei nu râvnesc la schimbări de regimuri”

D.U.: Unde locuiați?

M.S.: Era o casă mică de câteva camere în dosul Palatului. Acuma mi se pare că au făcut acolo un fel de mare centru de conferințe. Acolo era o grădină mică lângă casă, în sfârşit, şi o biserică. Noi am plecat dincolo de Craiova, în munți, ca să aşteptăm. Da, într-un mic loc care se chema Dobrița.

D.U.: Adică cine? Cu cine ați plecat dumneavoastră, acolo?

M.S.: Eram vreo patru, da patru eram. Un aghiotant al meu, secretarul meu şi încă doi sau trei şi...

D.U.: Şi familia sau...

M.S.: Nu, mama era la Sinaia. Şi ea a venit de la Sinaia direct la Dobrița, pe alt drum. Mai trebuie să adaug ceva, că era gândit în orice caz ca să fie o echipă de pază pentru Antonescu. Or, din nou, din cauza acestui decalaj de zile, Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu, care trebuiau să asigure acest lucru împreună cu ceilalți, n-aveau pe nimeni la îndemână. Singurii care se organizaseră erau, bineînțeles, cei din Partidul Comunist. Asta am aflat-o când m-am întors eu la Bucureşti, cam două săptămâni mai târziu. Că Bodnăraş cu echipa lui l-au luat pe Antonescu şi l-au dus arestat la o adresă din Vatra Luminoasă... Era acolo casa lor, sediul partidului, şi, după aia, când au sosit ruşii, i-au dat unui general rus, care i-a luat la Moscova, lângă Moscova...

Comuniştii i-au predat. Ei i-au predat ruşilor pe Antoneşti... Şi pe ceilalți arestați... I-au predat repede. Aşa că eram la sute de kilometri de Bucureşti şi nici nu am aflat de asta decât atunci când m-am întors. Pe urmă am auzit că eu l-aş fi predat ruşilor. Asta nu e adevărat.

D.U.: Spuneți-mi, credeți că mai poate rămâne 23 august ziua națională a României?

M.S.: Eu cred că s-a exagerat enorm în chestiunea asta. Nu e o sărbătoare națională. A fost, cum să spun, un act

politic... Bine, ei, comuniştii, şi-au luat tot „greul” în spinare, ca şi cum ei au făcut totul, şi de-aia au făcut ziua națională. De fapt a fost un act politic, cum au fost atâtea altele în țară la noi. Dar nu s-a făcut niciodată zi națională din asta...

D.U.: Spuneți-mi, Majestate, în perioada 1944-1947 au existat momente care să vă prevestească finalul din 1947, adică abdicarea?

M.S.: Asta a fost o perioadă foarte tristă de fapt... Fiindcă noi...

D.U.: Numai pentru dumneavoastră, sau pentru istoria României?

M.S.: Nu, pentru toți. Fiindcă noi aveam mari speranțe... Molotov a declarat în mai multe rânduri că ei nu râvnesc la schimbări de regimuri, că respectă independența şi toate instituțiile...

D.U.: Declarațiile oficiale... sunt făcute spre a nu fi respectate...

M.S.: Palavrele astea care le-au spus... Dat fiind că erau împreună cu englezii şi cu americanii, noi am avut o oarecare încredere în acest lucru.

D.U.: Deci erau declarații oficiale...

M.S.: Da. Nu numai asta, dar şi bombardierele americane care treceau peste noi aruncau cu declarații ale lui Molotov. Cu alte cuvinte, asta însemna pentru noi că ei acceptau, că îşi asumau acea declarație şi că îşi luau oarecare răspundere.

D.U.: Deci ați fost asigurat că nu se va petrece în România nici o schimbare politică.

M.S.: Asta au declarat de mai multe ori. Bine, rezultatul este cel pe care îl ştim. Dacă nu ar fi fost armata sovietică în țară, poate că n-ar fi existat ceea ce a urmat.

D.U.: Şi primele alegeri, după 1944, în România...

M.S.: Asta a fost în 1946. Au fost, dacă vreți, se poate spune, falsificate, dar într-un sens cu totul diferit decât se înțelege de obicei prin falsificare. Fiindcă ei au pregătit deja cutiile cu voturile înainte. Au ieşit între 80-85% pentru țărănişti împreună cu liberalii şi, a doua zi, când s-au

numărat voturile, au ieşit exact pe dos, 90% pentru comunişti. Fiindcă noaptea ei au luat cutiile şi le-au schimbat.

D.U.: Spuneți-mi, Majestate, cum de totuşi nimănui nu i s-a părut penibilă povestea asta, ca de la 400 de membri ai Partidului Comunist Român să se ajungă la o asemenea „victorie”?

M.S.: Asta a fost din cauza armatei sovietice. Eram ocupați. Nu *eliberați*!

Raportul lui Burton Y. Berry despre partidele politice din România şi teama de ruşi

Opresc transcrierea interviului publicat în urmă cu douăzeci de ani ca să inserez un document important, redactat de Burton Y. Berry, intitulat *Situația partidelor politice după 23 august.*

Mi-am transcris Raportul de la 15 ianuarie 1945 al lui Burton Y. Berry, reprezentantul S.U.A. în România, care cuprinde o analiză detaliată. Documentul se află la Arhivele Statului din Bucureşti, colecția Microfilme S.U.A., r. 664, c. 686-695. Am luat o fotocopie cu mine la Versoix ca să pot completa cu ajutorul Regelui Mihai datele acestei analize făcute de reprezentantul S.U.A. la Bucureşti, aflat în misiune în perioada 1944-1947. Burton Y. Berry a fost una dintre persoanele implicate în mersul diplomației în acei ani, fiind şi un martor direct al felului în care comunismul de export sovietic a acaparat România prin toate mijloacele. Între timp a apărut volumul *Romanian Diaries 1944-1947* sub numele diplomatului american şi al doamnei istoriei româneşti, cum a fost decretată Cornelia Bodea, membră a Academiei Române din 1992, şi autoare a două volume interesante despre *Folclorul Rezistenței anticomuniste.* Pentru cine studiază anii 1944-1947, Burton Yost Berry reprezintă o sursă de analize perspicace ale perioadei dinaintea abdicării forțate.

Diplomatul american, mare colecționar de textile, monede şi artă şi posesorul unei biblioteci remarcabile a rămas în Europa după încheierea misiunilor sale. A murit în anul 1985, în casa lui de la Zügrich. Eram curioasă dacă Regele Mihai, aflat tot în Elveția, l-a mai revăzut în anii exilului. Nu am apucat să întreb. Cum nu am apucat să întreb multe lucruri din cauza exclusivității cerute de M.C., care a aruncat în aer proiectul meu. Aş fi intrat ca un om liber, prea entuziast, tot ce-i posibil, în istoria acelor ani cu sinceritatea şi libertatea celei care nu a semnat un contract cu Securitatea nicicând. De-atâtea ori am auzit în familia mea că s-a petrecut cea mai cumplită deturnare de destin atunci în istoria poporului român. „Turcii nu ne-au făcut turci şi nu ne-au schimbat limba şi religia, grecii nu ne-au făcut greci, în vreme ce comunismul ne-a făcut din oameni neoameni."

Am onoarea să vă informez despre partidele politice în acțiune în România, să prezint relațiile generale dintre ele şi să examinez unele aspecte ale compoziției lor interne.

Aşa îşi începe Burton Y. Berry *Raportul* şi continuă:

Partidele româneşti, privite de la stânga spre dreapta, sunt comuniştii, socialiştii, Frontul Plugarilor, național-țărăniştii şi național-liberalii. Frontul Plugarilor, însă, şi conflictul său cu Partidul Național-Țărănesc pentru dobândirea sprijinului țărănimii va fi tema unui raport separat. Adepții evidenți ai comunismului, cum ar fi Uniunea Patriotică şi Sindicatele Unite, nu sunt discutați aici.
Partidele tradiționale româneşti, național-țărăniştii şi național-liberalii, trec printr-o perioadă de adaptare pentru a face față opoziției noilor şi activelor partide de

stânga care au apărut pe scena politică. Imaginea politică instabilă are la prima vedere aparența unei uniuni a partidelor burgheze, țărăniştii şi liberalii, cu Frontul Național-Democrat, format din cele trei partide de stânga. *Totuşi Frontul Național-Democrat a început să dea unele semne de slăbiciune sub presiunea unor interese individuale de partid* [s.n.], iar în spatele scenei atât liberalii, cât şi țărăniştii, se spune că ar negocia cu diferite grupări de stânga în vederea încheierii unor înțelegeri practice, de lucru. România trece printr-o perioadă de încercări politice interne şi imaginea este schimbătoare, în curs de prefacere, întru câtva nedumeritoare pentru mulți dintre cei mai maniabili politicieni români.

În prezent, pozițiile respective ale stângii şi dreptei pot fi remarcate în Manifestul de Anul Nou al Frontului Național-Democrat şi în declarația de Anul Nou a domnului Iuliu Maniu [s.n.], liderul Partidului Țărănesc. Declarația stângii este un document de tip militant, revoluționar, în timp ce declarația domnului Maniu reprezintă un apel către populație să se alăture liniei Partidului Țărănesc, ca una despre care evenimentele au arătat că este orientarea justă pentru România.

„România trece printr-o perioadă de încercări politice interne şi imaginea este schimbătoare, în curs de prefacere, întru câtva nedumeritoare pentru mulți dintre cei mai maniabili politicieni români”, scrie Burton Y. Berry. Ce palidă frază diplomatică pentru a îmblânzi o perplexitate vecină cu începutul genocidului. Dar, chiar şi aşa, raportul subliniază teama de ruşi, frica indusă de faptul că totul se petrece avându-i în coaste pe sovietici. Începând cu Partidul Comunist, raportul îi examinează apoi pe socialişti, omite Frontul Plugarilor, îi analizează pe liberali şi încheie cu Partidul Țărănesc şi programul lor care iese treptat la iveală.

Partidul Comunist are marele avantaj astăzi în România de a lăsa impresia că *reprezintă aceleaşi idei politice ca ale partidului comunist rus* [s.n.]. Aceasta a fost arma cea mai eficace, căci partidele politice de opoziție se tem, în mod firesc, să fie în dezacord cu Partidul Comunist, că ar putea să-i supere pe ruşi. Astfel, a fost posibil ca *Partidul Comunist să se dea cu cel mai tare,* ca să spunem aşa, *iar observatorii serioşi consideră că ei au pretins o autoritate disproporționată în afacerile țării față de cât ar justifica-o numărul lor şi simpatia populației. Sunt necesare reforme şi schimbări în România, potrivit criticilor venite din partea celor mai conservatori, dar diferitele partide politice se opun cu putere ca reprezentanții comuniştilor să-i numească fascişti sau reacționari, dacă se vor situa pe o poziție opusă din punct de vedere politic acestui într-adevăr mic partid românesc* [s.n.].

Din punctul de vedere al compoziției, Partidul Comunist Român este format din două comitete, unul fiind un comitet coordonator politic, iar altul fiind un comitet executiv. Pe plan local se consideră că cei doi membri importanți ai comitetului politic sunt comunişti din garda veche, cu lungi perioade de şedere în Rusia, şi anume domnul Luca şi doamna Ana Pauker. În comitetul executiv, domnul Lucrețiu Pătrăşcanu, actualul ministru de Justiție, şi domnul Gheorghiu-Dej, ministrul Comunicațiilor, sunt considerați a fi membrii cei mai importanți. La Bucureşti se relatează din câteva surse influente că între aceste două grupuri de conducători există o divergență în ce priveşte scopurile comuniştilor în România. Liderii din comitetul executiv menționați mai sus se spune că şi-ar fi expus opinia asupra comunismului din România – acesta trebuie să fie bazat pe principii naționale, în timp ce garda veche din

comitetul politic se mai ține încă de interpretarea internaționalistă a Cominternului. Până în prezent, acest conflict intern din sânul partidului nu a afectat acțiunile sale externe, deşi domnul Gheorghiu-Dej se plânge că el şi Partidul Comunist poartă răspunderea pentru refuzul ruşilor de a îmbunătăți sistemul transporturilor în România. Pentru acest motiv el a fost trimis, nu de mult, la Moscova, unde se spera că, în calitate de comunist şi, în acelaşi timp, de ministru român al Comunicațiilor, el se va bucura de cea mai bună primire posibilă în încercarea de a obține ajutor pentru eforturile României de a ameliora sistemul intern de transport al țării.

După toate indiciile existente aici, pare într-adevăr categoric că influența Partidului Comunist este în scădere [da de unde, n-a fost în creştere niciodată până atunci – n.n.] *în rândul poporului. Entuziasmul şi numărul persoanelor care participă la întrunirile Uniunii Patriotice, asociată cu comuniştii, a scăzut considerabil* [s.n.]. Acest lucru poate fi atribuit neîncrederii crescânde a românilor, neîncredere existentă în condițiile aplicării armistițiului şi resentimentului țărănimii față de rechizițiile militare sovietice. Transferul în Rusia de utilaj industrial românesc şi lipsa permanentă de locuri de muncă pentru muncitorii români nu au dus la creşterea popularității partidului.

Totuşi, *instrumentul eficace de care Partidul Comunist se foloseşte în cea mai mare măsură este Frontul Național-Democrat* [s.n.], organizația partidelor de stânga, care-i include pe socialişti şi Frontul Plugarilor. Comuniştii par să aibă un cuvânt nepotrivit [de mare] în hotărârile acestei organizații şi se apreciază că manifestul de Anul Nou al Frontului Național-Democrat este în principal opera lor. Un rezumat al acestui manifest a fost tradus şi, pentru a fi comparat cu declarația de Anul Nou a domnului Maniu, şeful Partidului Național-Țărănesc, care este menționat la

capitolul despre Partidul Național-Țărănesc, se află în anexă [...].

Semnificația documentului constă în faptul că armistițiul politic pare să fi fost încălcat şi, în zilele imediat următoare*, ziarele comuniste au început atacurile asupra persoanei domnului Maniu* [s.n.], *şi nu asupra Partidului Național-Țărănesc.* Scânteia *afirmă*: *„Domnul Maniu, prin atitudinea şi activitatea sa, creează dificultăți şi serioase obstacole propriului său partid. El stă în calea maselor Partidului Național-Țărănesc, cu care în fond nu are nimic comun, iar partidul ar fi mult mai constructiv, dacă masele ar putea să-l abandoneze pe domnul Maniu şi să devină mai libere şi mai independente de el”.* România liberă *afirmă că domnul Maniu „încearcă permanent să distrugă unitatea forțelor democratice. El doreşte să forțeze România să repete experiența nefericită a Greciei”.*

În ciuda influenței sale în scădere şi a unor indicii crescânde de disidență în sânul Frontului Național-Democrat, Partidul Comunist pare hotărât în acest moment să folosească toate mijloacele pentru a se menține ca factor politic [s.n.]. Aceste criterii vor da naştere în viitor la unele evoluții politice interesante în România. Un exemplu de acest fel poate apărea mai târziu în *opoziția deschisă a comuniştilor față de organizarea de alegeri comunale în întreaga țară, deoarece partidul, pe bună dreptate, se teme că într-o astfel de încercare de forță deschisă slăbiciunea şi ascendentul său numeric asupra populației româneşti vor fi scoase în evidență* [s.n.].

Partidul Comunist mai suferă de pe urma faptului că, potrivit unor surse sigure, nu dispune de încrederea totală a ruşilor, în ciuda denumirii partidului, căci oficialitățile sovietice din România suspectează, după cât se pare, totul, până şi diversitatea internă crescândă a comuniştilor. Ei îi suspectează pe comunişti şi că nu în mod sincer şi dintr-o convingere

reală au hotărât asupra unei identificări cu comunismul sovietic.

Citesc *Raportul* şi am o reacţie exagerată, de elev care ascultă o lecţie şi mai ştie şi el ceva în plus ori vrea să fie subliniat mai temeinic. De parcă n-aş putea sta locului, în banca mea. Îmi vine să mă ridic în picioare! Parcă n-aş avea linişte. Chiar deloc! Ca un copil care a tot făcut exerciţii la abac, la numărătoarea de acasă şi e mai iute la socotit. Citesc cuvintele lui Berry, le cântăresc, le adun ca pe bilele de culoarea lemnului de stejar lângă cele colorate în maro castaniu: *spaima de ruşi*, *teama să nu-i supărăm*, suspiciunea lor generală faţă de ceea ce gândesc comunişţii români, apăruţi peste noapte... autoritatea disproporţionată pe care o pretind în a decide destinul ţării. Tupeul acesta criminal de care mă lovesc şi azi.

Când Alain Chevalier mi-a dăruit *Dicţionarul lui de simboluri* în 1990, cu dreptul de a-l traduce şi edita în România fără a plăti copyright câţiva ani, l-am deschis la prima pagină de la litera A. „*Mais l'abaque*?", l-am întrebat. „Dar nu e vorba de-un simbol, de-o credinţă. E un socotitor pentru copii." Păcat că nu există aşa ceva ca să putem aduna, scădea, înmulţi şi împărţi şi bietele sensuri...

Observaţiile juste sunt amestecate cu cele care subevaluează pericolul Partidului Comunist în pofida disensiunilor interne. Cum să înţelegem realitatea? Cheia rezidă în disproporţia ce există între numărul de membri P.C.R. înainte de 1944-1945, unii spun 400, alţii 700, alţii 900, precum Ana Pauker, şi pretenţiile de autoritate şi reprezentativitate la nivel naţional. Nu au curaj să facă alegeri locale, nu pot să le mistifice total, pentru moment. Paradoxul abacului: puţini am fost, mulţi am rămas.

Urmează analiza Partidului Socialist în raportul lui Berry. După atâtea decenii, poţi ajunge ca să citeşti asemenea lucruri dezamăgit ca pescarii de crabi care se întorc cu cuştile pline, dar ceva stricat la motoare sau vremea nebună i-a făcut să întârzie prea mult... ce

înseamnă prea mult? Şi descoperă ceea ce bănuiau de fapt c-o să se-ntâmple: crabii sunt morți.

Actualul Partid Socialist şi-a schimbat de curând numele din Partidul Social-Democrat şi este succesorul mişcării social-democrate organizate pe baze moderne în România, în 1905, potrivit doctorului Titel Petrescu, actualul şef al partidului. În perioada care a urmat ultimului război, dezvoltarea industrializării în România a stimulat mişcarea socialistă. În momentul înlăturării guvernelor liberal şi al lui Averescu, extrem de conservatoare, şi odată cu venirea la putere a Partidului Național-Țărănesc, socialiştii s-au văzut confruntați cu aceeaşi politică antagonistă promovată de național-țărănişti. Partidul a continuat să nu fie reprezentat în condițiile tacticilor dictatoriale crescânde ale anilor ‘30.

Un alt dezavantaj al Partidului Socialist, care a fost obligat să activeze în ilegalitate, a fost atitudinea comuniştilor care-i considerau pe socialişti principalii lor adversari. Totuşi, la începutul anului 1944, ideea unui front politic unit a câştigat suficient teren în întreaga România, astfel încât a fost posibil ca socialiştii şi comuniştii să-şi aplaneze divergențele şi să creeze un comitet central format din trei delegați din partea fiecărui partid. Aceste partide au acționat împreună cu național-liberalii şi național-țărăniştii în elaborarea unor proiecte care, în cele din urmă, au avut ca rezultat lovitura de stat de la 23 august 1944. După acest moment, la 1 septembrie, social-democrații şi comuniştii au organizat Sindicatele Unite din România şi au fost elaborate rezoluții în favoarea unității claselor muncitoare, pentru educarea muncitorilor într-un spirit internațional, iar în cadrul sindicatelor votul majorității să fie considerat hotărâtor.

Frontul Național-Democratic, organizație formată din partidele româneşti de stânga, cuprinde socialiştii, comuniştii, împreună cu Sindicatele Unite, Uniunea Patriotică şi Frontul Plugarilor.

Principalul arbore de putere al socialiştilor provine din sindicatele industriale, care sunt considerate de surse serioase ca fiind, de asemenea, divizate între comunişti şi socialişti. În prezent, partidul are două portofolii ministeriale în guvern şi subsecretari în ministerele Economiei Naționale, Muncii şi Educației. Se consideră a fi opinia personală a dr. Petrescu, şeful socialiştilor, că *țărănimea română se întoarce treptat împotriva comuniştilor* [s.n.] şi că ei, ca şi muncitorii, se pronunță pentru „o politică națională de stânga", care se pare că este reprezentată de politica socialistă.

În luna decembrie, Partidul Socialist a organizat o conferință națională care a elaborat programul de acțiune al partidului şi a hotărât că se va adopta o linie de colaborare cu comuniştii în a acapara controlul asupra diferitelor sindicate industriale din țară, iar din acest motiv socialiştii consideră că ei trebuie să-şi reafirme o identitate separată.

O interesantă evoluție care a reieşit din conferința socialiştilor a fost această afirmare a dorinței ca două partide ale muncitorilor să colaboreze, avându-se în vedere socialiştii şi comuniştii. În acelaşi timp, domnul Petrescu a afirmat public dorința partidului de a „consolida regimul democratic cu scopul de a sprijini lupta împotriva fascismului contemporan şi de a acorda ajutor în ducerea războiului împotriva armatelor hitleriste".

Apare astfel clar din manifestările ulterioare de individualitate ale socialiştilor, cum ar fi *critica adusă de domnul Petrescu legii privind criminalii de război şi propunerii de epurare a administrației de stat, ambele elaborate de ministrul comunist de Justiție* [s.n.], că, dacă şi când se vor ține alegeri comunale în România, socialiştii vor intra în luptă cu proprii lor candidați,

opuşi celorlalte partide de stânga. Observatorii imparţiali pretind că în momentul acela partidul va fi de fapt incapabil să obţină un mare sprijin popular în afara cercurilor de muncitori din industrie.

Sunt multe de spus şi de comentat pe marginea raportului lui Burton Y. Berry. Ceea ce doream să-l întreb pe Regele Mihai se referea la ţărănimea română care a opus o rezistenţă anticomunistă prelungită, reacţionând adeseori mai temerar decât alte categorii sociale. Al doilea aspect se referea la folosirea legii privind criminalii de război şi a propunerilor privind epurarea administraţiei de stat, ca un cal troian menit să dezbine România şi să distrugă democraţia. Mărturiile Regelui Mihai ar fi completat dovezile aduse de o puzderie de cărţi care au început să apară mai ales după 1996. În fine, ajungem şi la intelectualul Mihai Ralea şi rolul acestuia în întărirea Frontului Plugarilor condus de Petru Groza, rol ce va fi răsplătit prin trimiterea la Washington ca ministru al misiunii, în toamna anului 1946, după ce fusese inclus şi în delegaţia ce ne reprezenta la Conferinţa de Pace de la Paris.

Frontul Plugarilor este prezentat succint.

O organizaţie cu o influenţă crescândă în rândul ţărănimii este partidul Frontul Plugarilor, condus de domnul Petru Groza, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri. Această organizaţie a fost recent întărită prin aderarea unei grupări politice conduse de domnul Mihai Ralea şi cere socoteală Partidului Naţional-Ţărănesc pentru neplăcuta problemă a acestuia, a reformelor ţărăneşti, asupra cărora se insistă. Evoluţia acestui partid şi relaţiile sale cu Partidul Naţional-Ţărănesc vor forma obiectul unei telegrame separate.

Analiza P.N.L. şi P.N.Ţ. confirmă toate declaraţiile date de Regele Mihai cu privire la decizia loviturii de stat de la 23 august, cum o numeşte Burton Y. Berry, care a aparţinut partidelor istorice, fiind urmarea unor multiple tentative eşuate de a-l convinge pe mareşalul Antonescu să iasă din războiul alături de Hitler. Acuza de trădare pusă în cârca tânărului rege, vehiculată de adulatorii lui Antonescu, e nefondată, câtă vreme este un proiect conceput în timp, la care participă majoritatea forţelor politice, aflate în dezacord cu deciziile mareşalului pe care n-au reuşit, nici în ultima clipă, să-l smulgă dintr-o alianţă socotită suicidară. Berry este un observator redutabil. Intuieşte perfect fisurile în unitatea unui partid care vor fi folosite şi oamenii ce vor acţiona detonatorul pentru a şubrezi rezistenţa şi coeziunea:

> Partidul Naţional-Liberal şi Partidul Naţional-Ţărănesc au fost în opoziţie ani în şir, dar în cadrul crizelor politice care s-au derulat sub regimul lui Antonescu şi în timpul pregătirilor pentru inevitabila lovitură de stat care a avut loc la 23 august 1944 cele două partide s-au văzut acţionând pentru aceleaşi scopuri. În tot cursul regimului Antonescu, domnul Dinu Brătianu, şeful liberalilor, şi domnul Maniu, şeful Partidului Ţărănesc, colaborează în a prezenta diferite memorii de protest mareşalului Antonescu. În perioada următoare loviturii de stat, liberalii au socotit că sunt un partid muribund, şi, deşi au continuat să rămână în problemele importante alături de naţional-ţărănişti, au căutat unele mijloace de a revitaliza partidul lor istoric, care este în mod deschis bazat pe influenţa intereselor financiare şi bancare ale ţării. Obiectivul era de a găsi în sânul altei categorii a populaţiei un element de echilibru care să dorească să colaboreze cu acest grup. Cel mai interesant eveniment pentru Partidul Liberal a fost apariţia pe scena politică a domnului George Tătărăscu, care edita propriul său ziar, *Drapelul*.

Domnul Tătărăscu continua să se numească membru al Partidului Liberal şi el a cerut în mod oficial includerea sa în comitetul executiv al partidului într-o scrisoare adresată domnului Dinu Brătianu, la care acesta din urmă nu a răspuns încă.

Apar ştiri contradictorii referitoare la domnul Tătărăscu, din care acesta iese în evidenţă ca un politician oportunist, dar capabil, şi drept unul dintre cei mai înrăiţi adversari ai domnului Maniu. Se ştie că *domnul Maniu crede cu convingere că domnul Tătărăscu trebuie considerat ca fiind vinovat de a fi plasat România de partea Axei, iar după lovitura de stat şi formarea primului guvern Sănătescu el a cerut oficial ca domnul Tătărăscu să fie arestat ca făcând parte din această categorie. În momentul acela, numai votul personal al domnului Pătrăşcanu, liderul comunist, şi al generalului Sănătescu însuşi, un văr al domnului Tătărăscu, au stăvilit acest lucru* [s.n.].

De la apariţia domnului Tătărăscu pe scena politică, la jumătatea lunii decembrie, el şi-a continuat campania în rândul cercurilor liberale şi ţărăniste, iar un observator a putut remarca de curând că, în realitate, majoritatea şefilor de partid din judeţele de aici şi chiar cei din Comitetul Central se pronunţau favorabil faţă de obiectivele domnului Tătărăscu. Pe plan local nu se consideră cu totul surprinzător că lucrurile stau astfel, căci atunci când era preşedinte al Consiliului de Miniştri, domnul Tătărăscu a putut să reorganizeze personalul bancar şi să încurajeze o clică de adepţi care roiesc acum în jurul lui cu perspectiva obţinerii unei funcţii în viitor.

Se ştie că în prezent se desfăşoară o serie de negocieri între cele două facţiuni: a domnului Brătianu şi a domnului Tătărăscu. Dacă va fi să se întâmple ca domnul Tătărăscu să fie reprimit oficial în consiliile partidului, aceasta ar putea perturba actualele aranjamente politice dintre naţional-ţărănişti şi

național-liberali, în vederea unei colaborări în timpul oricăror alegeri comunale.

Un alt posibil eveniment, neconfirmat încă total, dar care ilustrează dorința membrilor Partidului Liberal de a găsi o bază oarecare pentru a menține partidul în viață, este ştirea conform căreia comuniştii au făcut liberalilor o serie de propuneri de a străpunge „frontul burghez", *iar Partidul Liberal să poată face chiar unele aranjamente cu grupările de stânga şi să rupă cu național-țărăniştii, dacă se va renunța la punctul privind naționalizarea băncilor țării, care figurează acum în programul comunist* [s.n.].

Partidul Liberal continuă să dețină controlul asupra finanțelor naționale, iar un membru al Partidului Liberal ocupă în actualul cabinet funcția de ministru al Finanțelor. Potrivit unui acord în vigoare cu Partidul Național-Țărănesc, ambele partide au împreună acelaşi număr de miniştri ca celelalte partide care formează Frontul Național-Democratic şi aceasta s-a făcut pentru a menține un „echilibru" între stânga şi dreapta de astăzi din România pentru o perioadă temporară nedefinită.

Vocația de observator a lui Burton Y. Berry se verifică în analiza P.N.Ț. şi a liderilor țărăniști mai vechi sau mai noi. Precizarea făcută de Iuliu Maniu că, pentru a avea o democrație normală, nu trebuie identificat Partidul Comunist din România cu Uniunea Sovietică este o eroare fundamentală. P.C.R. a fost exportat în România ca o sămânță letală şi semănat ca o plantă otrăvită menită să distrugă democrația şi să se impună drept partidul monolit. Ştim că Iuliu Maniu era conştient de acest lucru, dar nu i-a folosit la nimic exercițiul inocenței şi declarațiilor în exorcizarea ameobei roşii, cum a numit comunismul un alt ambasador american în Franța, William Christian Bullitt, aflat la post, la Paris, în anii 1936-1940. Când aflăm din depeşele lui Bullitt ce greu s-a făcut convertirea Americii

dinspre izolaționism spre intervenționism, e greu să ne iluzionăm că Burton Y. Burry va provoca o nouă intervenție a Americii pentru a opri distrugerea democrației româneşti. Avem în vedere noua formă de izolaționism impusă de Moscova în lagărul țărilor păstorite de bolşevism şi de comunism. Iată ce scrie Berry despre P.N.Ț.:

> Unicul partid cu cea mai puternică influență politică din țară este astăzi Partidul Național-Țărănesc. Această poziție este, după cum se recunoaşte, datorată locului unic pe care domnul Iuliu Maniu îl ocupă în opiniile poporului român. Chiar oponenții lui îi admiră cu invidie integritatea, simplitatea şi strania sa abilitate politică, care îl mai clasifică încă drept cea mai proeminentă figură politică din țară. Priza pe care el o mai are încă şi acum la public s-a bazat pe fuziunea dintre concepția națională românească şi aceea a covârşitorului element țărănesc al țării. Cu tot respectul pentru cei trei locțiitori ai lui, care acționează ca un comitet executiv, când el lipseşte din Bucureşti, domnii Mihalache, Nicolae Lupu şi Mihail Popovici, este recunoscut de toată lumea că lor le lipsesc calitățile şi poziția pe care le posedă domnul Maniu, necesare în acest moment partidului. Cu toate acestea, una dintre criticile formulate împotriva organismului de conducere al Partidului Național-Țărănesc este aceea că membrii lui sunt prea bătrâni şi că tinerele vlăstare nu au avut prilejul să ocupe un loc proeminent în consiliile partidului. Nepotul favorit al domnului Maniu, domnul Ionel Pop, care fusese numit de conducere în funcția de trimis pentru Transilvania de Nord, se spune că ar fi fost pregătit de domnul Maniu pentru a-i fi un fel de succesor, dar relațiile lui cu ceilalți membri din vechea gardă ai comitetului partidului nu sunt cunoscute. Domnul Niculescu-Buzeşti, care a participat la elaborarea planurilor pentru lovitura de stat şi a fost ministru de Externe în

primul guvern Sănătescu, este un bărbat de 35 de ani şi *deosebit de favorizat de domnul Maniu, dar pe plan local el este considerat ca având de* fapt puțini adepți politici sau chiar deloc, în rândurile partidului. Şefii de partid se bizuie atât de mult pe domnul Maniu, încât se ştie că el s-a plâns că atunci când el este plecat din Bucureşti nu se face nimic şi că i se cere permanent sfatul în chestiuni mărunte prin mijloace cum ar fi telefonul sau mesagerii speciali.

De curând a circulat în Bucureşti un zvon în sensul că, din cauza criticilor presei de stânga, domnul Maniu intenționează să demisioneze, cel puțin provizoriu, şi să permită ca de treburile partidului să se ocupe triumviratul său de locțiitori, condus de domnul Mihalache, care într-o vreme a fost preşedintele partidului, sub regele Carol, când acesta şi domnul Maniu erau pe punctul de a-şi încrucişa săbiile. Acest lucru a fost categoric negat în particular de domnul Maniu şi el intenționează să-şi mențină funcția intactă. A mai circulat o ştire, datorită remarcilor care i-au scăpat domnului Lupu, că el este nemulțumit de mersul lucrurilor şi chiar ar putea să se desprindă [de partid] singur sau împreună cu un alt grup politic din partid. Domnul Maniu însă, care-şi cunoaşte bine oamenii, a făcut, în fața unei surse de încredere, observația că „Lupu uneori vorbeşte, dar nu va părăsi niciodată partidul".

O critică formulată împotriva partidelor Național-Liberal şi Național-Țărănesc a fost aceea că ei nu au anunțat un program de reforme. Este adevărat că liberalii, dându-şi seama de slăbiciunea lor, nu au prezentat nici un program concret, dar cercurile țărăniste consideră critica neîndreptățită atunci când ea este îndreptată împotriva lor. Ei au menționat programul anunțat în discursurile domnului Maniu şi al domnului Mihalache, în timpul conferinței din octombrie a partidului. Partidului Național-Țărănesc le acceptă propunerile cu condiția ca ele să fie folosite în

exclusivitate pentru interesele economice ale muncitorilor şi ca organizaţiile lor interne să fie libere, fără nici un fel de dictatură care îi implică astăzi în viaţa politică.
S-a reiterat că partidul trebuie să fie orientat de structura ţărănească a României. Domnul Mihalache a declarat apoi că aceasta ar însemna că se va respecta proprietatea individuală legală, bazată pe muncă, dar că individualismul va trebui să accepte avantajele unei anumite activităţi colective în agricultură. Partidul dorea să scape pe ţărani de preţurile fluctuante, iar pe muncitori de exploatare. Întrucât România este un stat ţărănesc, marile moşii trebuie să treacă în mâinile micilor proprietari, iar micii proprietari trebuie organizaţi pe baza terenurilor lor, în vederea unor eforturi, trecând în cele din urmă la cooperativizare prin „gospodării" colective locale. Domnul Mihalache a arătat pe baza unei experienţe făcute pe pământul pe care-l deţine, că munca individuală în cultivarea pământului, când existau stimulente suficiente, a fost mai productivă decât în „gospodăriile" colective sărace.
„Partidul Naţional-Ţărănesc este pentru naţionalizare, cu păstrarea iniţiativei individuale pusă în serviciul statului. Şi în industrie vor fi sfere de acţiune libere. În ce priveşte sindicatele, muncitorii Partidului Naţional-Ţărănesc le acceptă, cu condiţia ca ele să fie folosite în exclusivitate pentru interesele economice ale muncitorilor şi ca organizaţiile lor interne să fie libere, fără nici un fel de dictatură care îi implică astăzi în viaţa politică."
Domnul Mihalache a încheiat spunând că partidul se pronunţă pentru democraţie „cu toate tarele sale, căci noi ştim că abuzurile democraţiei sunt mai puţin grave decât abuzurile unei dictaturi".
În problema minorităţilor, el a spus că minorităţile etnice trebuie să aibă toată libertatea, cu condiţia ca ele „să nu devină un instrument al ţărilor străine pe pământul patriei lor adoptive".

În materie de politică externă, Mihalache consideră că „România trebuie să se afle de partea Rusiei Sovietice, cu care România nu a avut de fapt niciodată vreun conflict de interese”, în timp ce domnul Maniu a afirmat că „Partidul Național-Țărănesc dorește o victorie a Aliaților, pentru că aceştia reprezintă o continuitate a dreptății şi libertății, triumfului principiilor umanitare”. Acesta din urmă a mai spus: „Marile puteri au respectat întotdeauna popoarele mici care şi-au demonstrat voința de a-şi apăra interesele şi au demonstrat prin fapte că sunt folositoarea marilor puteri în momente critice”.

În timpul conferinței partidului, domnul Maniu şi-a evidențiat convingerea că ideologiile străine, reprezentate de Garda de Fier, nu au o bază reală în România. Referindu-se la comunism, el a spus:

„Nici comunismul nu este un articol de export şi într-un timp nu prea îndepărtat nu se va mai găsi în România nici urmă de el. Pentru a înțelege comunismul, care este un sistem filosofic, trebuie să fie studiat şi apoi înțeles. Dar poporul român nu are timpul necesar să facă acest studiu. Eu nu pot şti care va fi situația în zece sau douăzeci de ani, dar pentru moment avem datoria să stabilim ceea ce trebuie să facem în fața obligațiilor presante şi sper că întreaga țară va fi alături de mine”.

Nu este prea greu de văzut, dată fiind declarația de mai sus, de ce comuniştii români exercită presiuni şi chiar Moscova şi-a dat frâu liber în criticile adresate personal domnului Maniu. Recentele atacuri din presă împotriva lui au iritat câteva oficialități ale Partidului Național-Țărănesc şi, cât liderul lor a stat în Transilvania, s-a auzit că ei ar fi încercat să găsească o oarecare bază de înțelegere cu stânga. Unii dintre şefii de partid, potrivit unor informații disponibile, îşi bazează speranțele pe faptul că stânga nu atacă de fapt partidul şi că se pot realiza unele aranjamente practice.

De curând, domnul Maniu a făcut la Sibiu o declarație cu prilejul Anului Nou[2], adresată poporului român, alăturată ca anexă [...], în care a cerut poporului să se alăture tradiționalului Partid Național-Țărănesc şi să evite diferitele organizații de stânga, pe care el, din punct de vedere politic, le-a numit „disimulări foarte străvezii ale Partidului Comunist". El s-a referit, de asemenea, la faptul că partidul său „reuşise să ocolească recifele liberalismului", considerat a fi o critică la adresa Partidului Liberal şi *gradul de înțelegere din ce în ce mai mare cu domnul Tătărăscu şi eventualele relații cu grupările politice de stânga* [s.n.]. Este interesant de citit această declarație în paralel cu declarația Frontului Național-Democratic, cu ocazia Anului Nou.

De ziua de naştere a domnului Maniu, în timp ce acesta era la Sibiu, nu de mult, Partidul Țărănesc a făcut față criticilor aduse lui pentru lipsa unei politici de reforme, anunțând că partidul „nu se teme de reforme, chiar dacă acestea au un caracter radical. Partidul a fost de la început un pionier pe această cale". Proprietatea individuală, proprietatea obținută prin muncă şi apărarea ideii de patrie sunt principii reafirmate: „Acestea sunt singurele limite pe care partidul le recunoaşte în setea sa de dreptate socială, în încercările sale de a lichida nefericirea claselor țărăneşti şi muncitoare".

În cel mai delicat punct, acela de a ataca pe comuniştii români fără a ataca Uniunea Sovietică, domnul Maniu

---

[2] Cu prilejul Anului Nou 1944-1945, Iuliu Maniu a făcut la Sibiu o scurtă declarație în care afirma că toate vicisitudinile aduse de diferite guverne care au condus țara după anul 1918 – anul Unirii Transilvaniei cu România – „nu au atins sufletul românilor", manifestându-şi speranța că Anul Nou va aduce împlinirea aspirațiilor naționale, politice şi sociale ale românilor.

a indicat calea. El a spus că *România trebuie să se opună oricărei încercări de a identifica Partidul Comunist Român cu Rusia Sovietică* [s.n.]. Partidul Național-Țărănesc se poate diferenția prin opiniile şi programul său de orice partid politic din țară, dar aceasta nu-l împiedică să-şi mențină orientarea tradițională a politicii externe, o orientare la care nu a renunțat niciodată de la începuturile sale până astăzi.

Burton Y. Berry observă că Partidul Comunist a avut avantajul de a fi răspândit doar acele idei pe care le îmbrățişa Partidul Comunist Rus, „managerul" României. Cei care mai identifică „naționalismul" cu partidul comunist ar trebui să înțeleagă că, pretutindeni, instaurarea dictaturii roşii a fost o cumplită trădare a valorilor fiecărui popor şi a intereselor fiecărei națiuni. Poporul roman nu a fost „atras", la scară națională, de „ideile" impuse de partidul comunist. El a opus acestuia şi ocupantului sovietic cea mai lungă Rezistență. Partizanii din România, soldați şi ofițeri din armata regală, intelectuali, țărani, reprezentanți ai Bisericii au luptat, mai bine de un deceniu, în munți împotriva unor „opțiuni" care ne-au fost impuse cu forța, cum ne-a fost „dăruită" republica în locul monarhiei constituționale.

Nu pot însă să nu observ eroarea de estimare pe care o face Iuliu Maniu care socoate comunismul „un articol de export" efemer şi că „într-un timp îndepărtat nu se va mai găsi în România nici urmă de el". Identificarea comunismului cu un sistem filosofic care ar trebui studiat şi înțeles, ceea ce nu va fi cazul, neexistând timpul necesar, este probabil un exercițiu de fandare, un schimb de lovituri de floretă. Liderul P.N.Ț. se mai iluzionează că românii vor scăpa de *amoeba roşie* de care vorbeşte Bullit junior sau *ciuma roşie*, cum au numit-o atâția.

Suntem invitați în Oltenia, la Craiova şi Târgu-Jiu, mai mulți scriitori cu oarecare fast. Nu lipsesc ierarhii Bisericii Ortodoxe care ne pregătesc o masă bogată, cu tot dichisul.

Mergem şi în câteva comune şi masa aşezată pentru noi, oaspeții de vază, cum suntem prezentați localnicilor veniți să ne cunoască la față şi să ne asculte, e acoperită cu hârtie albastră de învelit caietele şi cărțile de şcoală. Ca să nu alunece, au prins hârtia albastră cu pioneze. „E mai practic aşa, spune primarul, am văzut aranjată masa la fel în multe sate, într-un schimb de experiență, când am vizitat Uniunea Sovietică."

Alte fragmente din prima convorbire cu Regele Mihai (5 mai 1990)

Constantin Brâncoveanu: Majestate, poate povestiți întrevederea cu Vîşinski.

M.S.: Da, a fost în martie '45. Vîşinski mai fusese de vreo patru ori înainte, cu fel de fel de invenții. Vorbea de manifestații şi greve, dar acestea erau organizate de către ei cu Partidul Comunist ca să poată să-mi probeze mie că situația în România este un pericol pentru frontul rusesc. Erau poveşti, pentru că pe vremea aceea, în martie 1945, frontul era deja trecut în Ungaria. Astea erau invenții ca să tot răstoarne el guverne, unul după altul. În martie, Vîşinski a venit să protesteze, spunând că este o situație inadmisibilă şi că trebuie schimbat guvernul. În fine, m-a lăsat câteva zile, am început consultațiile, aşa cum trebuia să se facă în mod constituțional. Până la urmă s-a enervat, fiindcă nu mergea destul de repede şi atunci mi-a spus că singura persoană de încredere pentru ruşi este Groza. Şi eu [râde] i-am spus atunci că astea nu sunt lucruri care se pot face astfel. Eu trebuia să urmez o anumită procedură constituțională. Am discutat cu el, până la urmă s-a supărat, a bătut cu pumnul în masă şi când a plecat a trântit uşa aşa de tare, încât a crăpat zidul.

D.U.: Unde? Zidul de unde?

M.S.: Din biroul meu. Nu că ar fi căzut, numai aşa... A crăpat zidul.

D.U.: Ca la un cutremur... Spuneți-mi, dar de ce credeți că s-a oprit asupra lui Groza? Ce date prezenta Groza încât să...

M.S.: Ăsta e un lucru pe care nu-l ştim nici până astăzi. Da. Dar cum obiceiul lor era de a avea pe cineva la mână cu ceva... Cu ce anume? – asta nu ştiu. În orice caz, Groza era mare proprietar la Deva. Eu l-am cunoscut. Şi era dispus să-şi trădeze țara pentru ruşi.

D.U.: Da, el avea acțiuni, proprietăți...

M.S.: ...Avea afaceri. Şi una şi alta. Oricum, o fi avut el ceva! Asta nu ştiu. Dar îmi închipui. Şi-atunci, iar am tergiversat cât s-a putut. Şi până la urmă n-am avut încotro, fiindcă a sosit şi Malinovski, preşedintele Comisiei de armistițiu. A doua zi a scos tancurile ruseşti, iar armata a început să facă o grămadă de demonstrații împreună cu comuniştii. Asta arăta clar că, dacă nu facem ce voiau ei, urmau să ocupe complet țara. Şi să înlăture orice guvern. Atunci n-am avut încotro şi a trebuit să-l numesc pe Groza. Aşa s-a întâmplat. Groza era trădător, dar făcea parte şi din burghezie...

C.B.: Şi a urmat greva regală.

M.S.: Asta s-a întâmplat mai târziu. La 6 martie a fost numit Groza. Spre august, tot în 1945, Anglia şi America au făcut o declarație oficială, cum că nu vor încheia un tratat de pace cu România atâta vreme cât guvernul nu este reprezentativ. Sigur că guvernul Groza nu era nici democratic, nici reprezentativ. Asta mi-a dat ocazia să încerc să fac ceva şi atunci l-am luat pe Groza, i-am spus despre ce e vorba, iar răspunsul lui a fost că astea-s nimicuri, că astea-s glume. I-am spus că pentru el or fi glume, dar că pentru mine-i foarte serios. I-am cerut să-şi dea demisia ca să-mi faciliteze crearea unui guvern.

D.U.: Reprezentativ şi care să fie recunoscut.

M.S.: Şi el a refuzat net. Asta seamănă, din punct de vedere constituțional, cu un conflict direct între mine şi națiune, dacă se poate spune aşa. Apoi am făcut un

document în care am explicat exact poziția mea. Am trimis două copii după el, una la americani şi alta la englezi, şi l-am chemat pe generalul rus, care era Susaikov atunci, subordonat lui Malinovski, i-am dat hârtia în mână şi i-am explicat exact despre ce era vorba. S-a cam albit la față când a văzut asta. A plecat foarte supărat. A doua zi a cerut să mă vadă din nou şi atunci a spus că ce s-a făcut este un act inamical, ostil față de Uniunea Sovietică, şi că trebuie imediat să retrag această hârtie-document şi să pedepsesc pe cel responsabil pentru a o fi dat americanilor şi englezilor.

D.U.: Or, responsabil erați dumneavoastră...

M.S.: Şi atunci am spus: „Eu l-am trimis şi, dacă-i considerat ca un act ostil Uniunii Sovietice, îmi pare foarte rău, dar asta este, aşa e situația". Furios, a plecat înapoi. Asta se întâmpla, mi se pare, în 21-22 august '45. A cerut să mă vadă şi a spus că la 23 august se făcea prima mare manifestație şi că trebuie să vin acolo. Zic: „Îmi pare foarte rău, dar nu vin unde este guvernul... Din cauza asta". Şi atunci am decis să plec la Sinaia şi n-am mai avut absolut nimic de-a face cu guvernul. N-am mai semnat nici un decret, din august până-n ianuarie. Asta e ceea ce se numeşte grevă regală.

D.U.: Cine a fost alături de dumneavoastră în această perioadă?

M.S.: Cei cu care mă consultam erau, bineînțeles, Maniu, Brătianu, Titel Petrescu, Pătrăşcanu, plus alte persoane în afara partidelor. Cred că era un grup de zece, aşa ceva, în total.

D.U.: Şi cei mai apropiați de dumneavoastră?...

M.S.: Erau secretarul meu particular şi mareşalul curții. Pe secretarul meu îl chema Mircea Ioannițiu care mai trăieşte încă. Mareşalul Negel a murit de mult.

D.U.: E vorba de Dimitrie D. Negel, pe care generalul Constantin Sănătescu l-a numit ministru secretar de stat la Departamentul Agriculturii şi Domeniilor?

M.S.: Da. Erau şi aghiotanți acolo, dar ei nu erau direct implicați. Asta e, e foarte pe scurt.

D.U.: Cum a fost „organizată” plecarea dumneavoastră din țară? În toată propaganda antimonarhică, plecarea dumneavoastră a fost asociată cu o golire de bunuri a țării. Ştiu că sunt calomnii. Putem avea acum o informație adevărată.

M.S.: Despre organizarea propriu-zisă, nu ştiu mai nimic. S-a ocupat cineva din palat. Noi aveam, ca orice şefi de stat, câte un vagon sau două la dispoziție. S-a format un tren cu aceste vagoane. Dar, după ce m-au forțat să semnez acest act, ne-am întors la Sinaia ca să ne facem bagajele. Şi ei aveau deja o comisie, organizată dinainte. Când am sosit la Sinaia, exista deja o comisie, dar nu de anchetă, ci de control. Şi mama mea, care-şi făcea bagajele, umbla prin odăi, să-şi ia lucrurile. Erau încontinuu unul sau doi care umblau după ea şi n-au lăsat-o să ia nici o scrumieră de pe masă. Doar hainele noastre şi câteva alte mici lucruri particulare. Şi cu toate astea m-au lăsat să iau patru maşini, dar toate bagajele au fost scotocite de ei. Au făcut inventarul. Cum să plecăm cu aur, cu monezi, cu covoare, cu nu mai ştiu ce? Cum era să fac asta cu comisia în casă? Le convenea lor să spună, să inventeze lucruri din astea. Şi am plecat, în seara zilei de 3 ianuarie, din gară de la Sinaia. Asta a fost, pe scurt, numai...

D.U.: Povestiți care e ultima imagine pe care ați avut-o plecând din țară...

M.S.: Da, m-a întrebat mai multă lume care a fost ultima mea impresie când am plecat. Când am traversat gara la Sinaia până la vagon, erau ofițeri puşi acolo cu spatele întors către noi. Aşa, pe două rânduri. Şi când m-am urcat în vagon, m-am uitat înapoi, era unul dintre ei care şi-a întors capul puțin şi vedeam că plângea ca un copil. Acesta-i ultimul lucru pe care l-am văzut.

„Suntem aşa de răspândiți în toată lumea noi, românii”

D.U.: Ce s-a întâmplat după această plecare forțată?

M.S.: În Elveția ne-am stabilit de-abia în ‘56. Atunci, în ‘48, noi am sosit direct la Lausanne, unde am stat vreo lună şi jumătate. Am pregătit drumul în America pentru a explica toată situația de la noi. În Elveția n-am putut să vorbesc deloc, fiindcă aici există sistemul lor de neutralitate şi fiecare oaspete de pe teritoriul lor este rugat să nu facă declarații cu caracter politic. Aşa că primul loc unde am putut face o declarație oficială despre ceea ce s-a întâmplat a fost la Londra în martie ‘48 şi, după aceea, la New York. Apoi ne-am întors aici. Mama mea avea o casă, la Florența, în Italia. O avea deja din 1932, aşa că am putut sta cu ea. Ana şi cu mine eram deja logodiți din decembrie. Ne-am căsătorit în iunie, la Atena, şi după aceea am făcut naveta timp de un an şi jumătate între Florența şi Copenhaga, fiindcă soacra mea e daneză. După aceea ne-am mutat în Anglia, unde aveam o mică grădină de zarzavaturi, aveam găini şi cu asta ne ocupam ca să putem trăi. Vindeam păsările, ouăle... Şi în ‘55 am întâlnit un industriaş american implicat în aeronautică, în aviație. Eu deja eram pilot din ‘43. Am vorbit despre asta şi atunci mi-a spus să vin aici, în Elveția, să lucrez cu el în aviație. Şi a deschis un fel de atelier la aeroport, pentru reparații şi montaje de instrumente speciale. M-a rugat să lucrez cu el şi am venit aici în ‘56 pentru asta. Şi am rămas în Elveția de atunci. Prea uşor nu a fost să ne refacem viața. Bineînțeles, fiindcă a trebuit să luăm totul de la început, de la zero. Mama a plecat înapoi în America, în 1957, la sfârşitul anului ‘57. Cu o echipă am făcut o mică societate de electronică şi mase plastice. A durat puțini ani. Concurența era mult prea mare şi nu erau bani. Aşa că a trebuit să oprim. Şi pe urmă mi s-a propus să devin agent de bursă [râde], ceea ce nu era deloc în spiritul meu, dar n-aveam ce face, fiindcă fără bani nu puteam trăi. Aveam copii de crescut, de ținut în şcoală. Aşa că a trebuit să fac cursuri pentru asta şi la New York. Cam asta a fost până la urmă.

D.U.: Ştim că n-ați rămas nici o clipă străin de lucrurile care s-au întâmplat după ‘47 în România. Ați luat de foarte

multe ori atitudine. Cum v-ați înțeles, cum ați colaborat cu românii aflați în exil?

M.S.: Am avut legături continue. Suntem aşa de răspândiți în toată lumea noi, românii, din Australia şi Noua Zeelandă până în America. Pe cei de pe aici i-am văzut pe cât se poate. În Anglia i-am văzut pe români. Am avut legături cu ei. La început, în '48, s-a format un Comitet Național Român, în America. El era bazat pe partidele politice, dar erau şi o serie de oameni independenți. Eram vreo doisprezece la început. Dintre bătrâni, unii s-au dus. Atunci, cine a putut să iasă a ieşit. Încet, încet, s-a micşorat numărul. Comitetul Național Român a fost ajutat de către americani la început. Pe urmă s-au tăiat toate fondurile şi aşa a dispărut...

D.U.: Despre cine dintre aceste persoane ați vrea să vorbiți?

M.S.: Întâi, preşedintele acestui comitet era generalul Rădescu. După aceea s-a retras şi am numit pe Vişoianu, care mai trăieşte şi acum. El, de fapt, era ministru de Externe tocmai când Vîşinski a făcut toate acele lucruri la noi, despre care v-am vorbit doar în treacăt.

„Iar liniştea şi stabilitatea au nevoie de adevăr"

D.U.: Există personalități în exilul românesc. Cum s-au remarcat acestea? Unii spun că au făcut foarte mult pentru români. Alții, dimpotrivă. I-ați cunoscut pe domnul Rațiu, pe domnul Radu Câmpeanu.

M.S.: Au fost mai multe organizații româneşti. Nu toți se înțelegeau foarte bine între ei. Eu am refuzat net să mă amestec în treburile lor interne. Toți aveau aceeaşi idee în cap – să sprijine interesul țării şi eliberarea țării, dar politicieni cum sunt, trăgeau fiecare în direcția lor şi în treburile astea eu nu m-am băgat. S-a făcut un Consiliu Național Român, mulți ani mai târziu. Trebuie să fi fost acum vreo 10-12 ani, cu Penescu, în care era şi Radu Câmpeanu, erau şi alți liberali, alți țărăniști, erau şi din

alte partide... Au fost aici la mine, vreo zece-douăsprezece persoane. I-am văzut. N-am refuzat niciodată să văd pe oricine care voia să mă vadă. Dacă mă refer la ultimii ani de exil, s-a iscat o neînțelegere sau a apărut o idee pe care eu n-o înțeleg nici până astăzi. Radu Câmpeanu, cumva, a avut impresia că eu am vrut să-l țin deoparte, la distanță. Şi asta-i absolut neadevărat. Fiindcă ceilalți fuseseră aici din când în când să mă vadă. Câmpeanu niciodată. Probabil că aştepta ca eu să-l chem. Dar nu aveam nimic special să-i comunic. Nici celorlalți. Ei veneau să-mi spună ce făceau.

D.U.: Există oameni care trăiesc acut un soi de sentiment al frontierelor. Ei îi văd diferit pe românii din țară şi pe românii din exil. Fac distincții chiar ostile între autohtoni şi străini.

M.S.: Un român adevărat nu-şi pierde conştiința țării sale. Oriunde ar fi.

D.U.: Ce ştiți acum despre România, după decembrie?

M.S.: Din câte se poate afla, în orice caz, situația economică este dezastruoasă, este la pământ. Asta-i una. Situația morală din țară iarăşi este grav atinsă, e rea. Demnitatea umană, în mare parte, cred că a dispărut. Cu greutățile avute în ultimii patruzeci şi ceva de ani, săracii oameni au trebuit să trăiască aşa cum au putut. Nu întotdeauna, poate, cum trebuia, căci a fost cumplit de greu. E greu să ştim de unde să începem. Eu aş vrea să fac ceva ca oamenii să-şi capete încrederea în ei înşişi, să se dezbare puțin de frica asta din ultimii ani. Ştiu, e uşor de spus, dar e tare greu de făcut. Dar un efort poate c-ar trebui făcut cumva. De politică propriu-zis este, cred, prematur să ne ocupăm acum. Fiindcă avem alte probleme mult mai grave. Economia. Şi, cum am spus, trebuie stabilitate în țară, linişte ca să putem să începem să ne punem pe picioare din nou. Iar liniştea şi stabilitatea au nevoie de adevăr. Oamenii trebuie să fie informați, să afle tot ce n-au avut voie să ştie. Românii trebuie să cunoască adevărul.

D.U.: Credeți că ar mai putea fi posibilă, acum, reactivarea monarhiei în România?

M.S.: Aceasta este o problemă, o întrebare pe care trebuie să şi-o pună poporul român, de fapt! Eu?! Eu ştiu ce am făcut noi şi familia noastră în țară, pentru țară. Asta o ştim noi, dar poporul nu ştie, cei de acum, majoritatea, nu ştiu. Acei câțiva tineri care au fost aici să mă vadă mi-au spus în repetate rânduri că vor să ştie adevărul şi despre mine şi adevărul istoriei care a fost şters. Aici este un lucru foarte important. Mulți spun despre monarhia constituțională că ar fi o chestiune veche, că nu putem să ne întoarcem înapoi. Bun. Dar eu spun că o țară fără un trecut nu poate să aibă un viitor. Spunem că facem aşa şi aşa de azi înainte, dar pe ce bază dacă nu ştim ce a fost? Nu e vorba aici de a merge înapoi. E vorba de a merge înainte, dar bazați pe ceva.

D.U.: Şi chiar dacă renunțăm la o formă, trebuie să ştim ce-a reprezentat ea de-a lungul istoriei.

M.S.: Da. Eu cred că dacă, în mod cinstit, oamenii ar afla exact cum a fost istoria noastră, ar exista o şansă pentru monarhia constituțională.

D.U.: La Bucureşti le-am văzut la Grupul pentru Dialog Social pe două dintre fiicele dumneavoastră. A fost de fapt prima întâlnire cu cineva din familia dumneavoastră. Vorbiți-mi puțin despre familie...

M.S.: Nu mai e decât o mătuşă a mea, Principesa Ileana[3], care trăieşte în America. E la o mănăstire. E maică stareță acuma. E sora mai tânără a tatălui meu. Noi avem cinci fete. Suntem şapte în familie, deşi nu ne-ați întâlnit decât pe noi doi aici, la Versoix. Două dintre fetele noastre s-au căsătorit. Avem doi gineri. Şi trei nepoți. Doi băieți şi o fetiță.

---

[3] Între timp, Principesa Ileana (Maica Alexandra) a murit, apucând totuşi să-şi mai vadă țara în care s-a născut şi unde i s-a făcut o emoționantă primire.

D.U.: Şi cum s-ar rezolva problema monarhiei?

M.S.: Nu sunt eu cel care ar trebui să spună dacă să fie sau nu monarhie. Numai că, dacă este vorba să-ntrebi oamenii dacă vor monarhie sau republică, sau cum o fi, în concepția mea, într-un sistem democratic, nu se poate cere oamenilor să reflecteze asupra anumitor chestiuni dacă nu sunt complet informați. Or, dacă-i întrebi... Oare ştiu? Ce spun ei? Poți să ştii ceva, aşa în vânt? Dacă-i vorba aşa. Or, toate acestea cer un anumit timp. Absența informației nu se rezolvă uşor. În ceea ce priveşte funcționarea monarhiei... Pe de-o parte, este monarhul constituțional. El este garantul Constituției, el veghează liniştea în țară. E arbitru peste toate facțiunile politice, prin neamestec total în interiorul acestor partide. E un arbitru cum a fost în trecut la noi şi cum se vede la celelalte familii regale. Apoi membrii familiilor regale... Au fiecare în parte, nu misiuni, asta e cam mult spus, dar femeile din familiile regale se ocupă, de regulă, fie de Crucea Roşie, fie de spitale, fie de copii. Ele nu fac politică. Asta se vede în toate țările. Rolul lor e mai mult unul umanitar. Arbitrul depinde de situație câteodată. Uneori trebuie să ia fluierul şi să sufle... Dar acesta nu-i un motiv pentru a abuza de anumite lucruri. Şi garant al Constituției – e scris foarte clar acolo care sunt îndatoririle lui. Prea multă lume vorbeşte mereu de prerogative şi de drepturi. Sunt, de fapt, mult mai multe îndatoriri decât drepturi.

C.B.: Majestate, e adevărat că, după sosirea regelui Carol I, nu mai erau oficiale titlurile de noblețe, în România, decât în cadrul familiei regale?

M.S.: Bine, acest lucru a fost generat din vechile Principate. Domnii nu erau ereditari, erau aleşi. Şi după aceea, când a venit Cuza, colonelul Cuza, Principe al celor două Principate, familiile, unele dintre familii [boiereşti] au început să se ciorovăiască între ele, astfel că nu se mai putea face nimic. Şi de aceea oamenii noştri înțelepți de atunci, politicieni şi alții, au hotărât să se termine cu sistemul ăsta. Şi de aceea l-au ales pe Carol I, întâi ca principe domnitor, apoi ca rege, să se termine cu lucrurile

astea. El a modernizat țara românească şi a dat o direcție pe care am încercat toți s-o păstrăm până ce s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat. Asta-i baza.

D.U.: Cât credeți că mai este valabil din Noua Constituție, promulgată cu decretul regal nr. 1360 din 28 martie 1923?

M.S.: În 1923, când a fost comandată Constituția de către regele țării, din interior a fost criticată aspru pe motiv că ar fi mult prea liberală. Asta, în 1923. Dacă cineva vrea s-o citească bine, atent, va găsi în acest text, încă de pe atunci, toate lucrurile despre care se vorbeşte astăzi, drepturile de bază ale oamenilor, ale femeilor. Despre chestiunea cu Constituția, despre chestiunea cu monarhia constituțională, şi despre una şi despre alta, aşa cum am mai spus, tinerii de astăzi şi oamenii nu ştiu mare lucru. Eu evit să insist prea mult să vorbesc despre lucrurile astea, pentru că se poate înțelege greşit că aş vrea să mă impun. Asta, în mod absolut, nu-i adevărat. Totuşi oamenii trebuie să ştie cumva, ca să poată să-şi facă o idee.

D.U.: Sunteți susținut şi, dacă da, în ce măsură de casele regale din Europa şi din lume?

M.S.: Din punct de vedere moral, sigur, pentru că suntem toți rude, veri.

D.U.: Numai moral?

M.S.: Da. Altfel nu. Material însă, nu. În fine, ar fi fost nevoie în timp de multe. Dar n-a existat nici un fel de ajutor. De la nimeni. Nu. Trebuia să ne descurcăm singuri. În fine, dacă e să mă refer la ce s-a întâmplat doar cu mine după '47, imediat mama şi soacra mea ne-au ajutat pentru anumite călătorii. Dar nu puteau nici ele prea mult. Ceilalți însă, nu.

„Cum poți despăgubi moral, sufleteşte un întreg popor?"

D.U.: Din nou, o întrebare mai generală. Răsturnările de valori materiale, spirituale, morale din ultimele decenii sunt

cunoscute. După decembrie s-a tot vehiculat ideea că vor fi despăgubiți cei ce au suferit. În acest context sunt oameni care se întreabă: „Bine, dar ce pretenții ar putea să aibă regele... Cam ce ar revendica?”.

M.S.: Tocmai. Nu vreau să fiu înțeles greşit. Eu nu revendic nimic. Fiindcă o confiscare de felul acesta este ilegală. Şi, în Constituția noastră, confiscarea era strict interzisă. Aşa că, de fapt, nu numai eu, dar toți cei cărora le-au fost confiscate lucrurile sunt de drept proprietarii acestor lucruri. Dar în Bucureşti s-a dărâmat jumătate din oraş. Proprietățile astea nu mai există. E cumplit. Apoi, cele ce nu s-au distrus au fost cumpărate de alții. Aici apar probleme foarte complicate. Şi aplicarea legii, căile ce trebuie găsite pentru a-i despăgubi pe oameni presupun un discernământ fără greş. Multe proprietăți nu mai există. Aplicarea trebuie analizată cu calm, la fel şi modul în care ar fi posibilă, dar pentru mine principiul trebuie repus în vigoare: proprietatea particulară, pământul şi celelalte forme de proprietăți, trebuie respectată. Apoi, această aplicare necesită timp. Apoi cum poți despăgubi moral, sufleteşte un întreg popor care a suferit de decenii atâtea pierderi? Nu doar materiale. Rude dispărute în puşcărie, în lagăre de muncă, la Canal, generații distruse profesional, spiritual, biologic. Ce să facem cu milioanele de oameni cărora li s-a smuls dreptul de a fi oameni. Cu cei cărora li s-au batjocorit bunurile minții? Oamenilor li s-au furat nu numai mijloacele de muncă: vitele, caii, plugurile... Le-a fost interzisă credința. Cu ce alte valori să fie despăgubite valorile care au fost călcate în picioare? Cum să despăgubeşti pe toți românii, pe toți oamenii care au rămas în țară şi cărora le-a fost confiscată cea mai importantă avere: aceea de a fi oameni liberi?

D.U.: În ce împrejurări după venirea lui Ceauşescu la putere, după 1965, ați simțit că țara traversează momente foarte grele şi că trebuie să interveniți împotriva dictaturii?

M.S.: Din ‘48 am făcut asta. Fără încetare. Nu doar după venirea la putere a lui Ceauşescu. Fără încetare am intervenit din ‘48. Aici e din nou un lucru în privința căruia

nu se spune adevărul despre mine: că n-am făcut nimic timp de 40 de ani pentru țară. Că am stat tăcut şi nu ştiu cum. Fals. Aşa-zisa mea tăcere a fost din cauza, cum să-i spun, atitudinii internaționale. Nu voiau să audă, nu-i interesa. Cum se spune, nu-i mai surd cel care nu vrea să audă. Or, asta s-a întâmplat timp de treizeci şi ceva de ani. În fiecare an am vorbit la radio, la B.B.C. şi la Europa Liberă. La un moment dat şi B.B.C.-ul, şi Europa Liberă n-au mai vrut să dea vocea mea, atunci când au apărut o serie de chestii, de aranjamente cu ruşii, cu nu ştiu mai cine, aşa-zisa coexistență paşnică, aşa cum se spune... Şi atunci am auzit cu mare mâhnire că cei din țară au zis sau au avut impresia că eu n-am mai vrut să mă adresez țării. Or, realitatea a fost că ei nu au vrut să mă dea pe post. Europa Liberă a început să mă dea din nou, imediat după ce a venit preşedintele Reagan. Atunci au venit din nou la mine pentru interviuri. Şi asta a durat până acum. Bineînțeles, acum şi mai mult. Presa...

C.B.: Spuneți-ne Majestate. Avem o colecție întreagă care cuprinde tot ce ați spus, tot ce ați trimis, scrisori, corespondență, telegrame la Națiunile Unite, la Curtea Drepturilor Omului.

M.S.: Mai există un document important. Fiindcă deja în ianuarie '45 i-am scris preşedintelui Roosevelt o scrisoare. Am copiile aici. Şi i-am trimis un document de vreo treizeci şi ceva de pagini, unde-i explicam ce se întâmpla în țară, după numai câteva luni de la venirea ruşilor. Or, acțiunea mea a fost primită foarte prost în America. Am o scrisoare aici de la ministrul american de Externe de atunci, în care spunea că nu trebuie să mi se răspundă. Fiindcă asta ar strica aranjamentele cu ruşii, iar ei au de gând să facă nu ştiu ce cu România.

D.U.: Vă rog să-mi permiteți să introduc în cartea de dialoguri şi documente pe care vreau să le scot din arhivă şi aceste scrisori...

M.S.: Desigur. Fireşte. Sunt foarte importante.

D.U.: Nu s-ar fi întâmplat în România ceea ce s-a întâmplat dacă n-ar fi fost atât de izolată din exterior, mă

gândesc şi la ultimele două decenii. Contextul internațional...

M.S.: Din câte se spune, Churchill, când a propus aceste „tăieturi” în Europa de Est (procentele acestea pe care le cunoaşteți), a intenționat ca aceste lucruri să fie aplicate doar până la sfârşitul războiului. Atât. Adică vreo şase luni. Nu mai mult. Or, cum îi ştim noi pe ruşi, ei nu s-au oprit. Ci dimpotrivă. Au lăsat lucrurile să meargă ca şi cum erau definitive... Dacă respectau chiar aranjamentele de la Ialta, dacă aliații ar fi insistat asupra diverselor puncte, poate că ar fi fost puțin altfel. Dar ei au subscris la un anumit lucru care mi se pare nu prea moral. Adică în țările de sub ocupația armatelor sovietice, aceştia, respectiv ruşii, fac cum vor: aşa cum au făcut aliații în Italia, aşa au făcut ruşii la noi. De aceea n-au vrut să se bage, să se amestece în problemele astea... la noi. Numai că una s-a întâmplat în Italia, şi alta sub Cortina de Fier.

D.U.: V-aş ruga să ne întoarcem la o întrebare anterioară. Care au fost, din perspectiva dumneavoastră, momentele cele mai grele pentru România, după instalarea lui Ceauşescu? Şi când ați intervenit? Câteva exemple...

M.S.: În anii lui Ceauşescu totul a devenit din ce în ce mai greu, bineînțeles. Dar pentru mine totul era la fel de greu, de rău, de tragic – şi nu numai din ‘65 încoace... Ci începând cu anul ‘45. Indiferent de gravitatea situației, sistemul e acelaşi. Fiindcă aici fac mulți confuzie. Nu ştiu dacă şi în țară. Dar eu am constatat în afară. Ei se leagă doar de ultimii 24-25 de ani ai lui Ceauşescu.

D.U.: E adevărat. Dar în țară oamenii cei mai lucizi vorbesc despre ultimele patru-cinci decenii.

M.S.: Or, sistemul este cel care contează. Dacă n-ar fi fost sistemul, nu putea să existe un Ceauşescu. Asta-i baza: comunismul... Deci numai comunismul putea să creeze un asemenea exponent. Numai comunismul şi extremele dreptei şi ale stângii. Acestea sfârşesc în acelaşi loc. Ar fi de vorbit zile întregi. Gândul meu pentru țara românească cuprinde în special două-trei lucruri foarte precise. Întâi de toate, admirația mea pentru tinerii care au

făcut tot ce au făcut. Iar tinerii noştri sunt viitorul ţării. Pe urmă armata. De fapt tot tineri sunt şi ei, iar mulţi dintre ei vin de la ţară. Mulţi erau studenţi. Sunt oameni de toate vârstele care au dovedit că ţin la Ţara Românească. S-au bătut şi ei. Acesta e un lucru foarte important. Pe urmă va trebui să se creeze o omenie între oameni. Fiindcă asta lipseşte acum. Eu ştiu cum era înainte, când noi puteam intra în orice casă, a oricărui ţăran, pe neanunţate, fără nici un regiment de pază în jur. Vorbeam. Vedeam păsurile lor sau stăteam de vorbă chiar dacă nu existau păsuri... Asta nu cred că se mai întâmplă acum. Şi asta era posibil oriunde în ţară.

D.U.: În toată această perioadă din cultura română, ce personalităţi v-au fost apropiate?

M.S.: Pentru mine există multe mari personalităţi. Eugen Ionescu de pildă. Ion Caraion e un scriitor pe care l-am preţuit. Fireşte sunt mai mulţi, cu mult mai mulţi. Dar eu m-aş opri la aceste prime două nume de care mi-am amintit, dintre contemporani. Dintre clasici, dintre valorile clasice, Eminescu. El a scris într-o limbă românească splendidă. N-aş vrea să dau o listă de clasici. E ca şi cum ne-am uita pe un manual bun de literatură română. Un manual de pe vremuri... Sunt mulţi, foarte mulţi. În muzică, Enescu, bineînţeles, el este principalul compozitor, cunoscut peste tot. Dar sunt mult mai mulţi.

„Ceea ce au făcut tinerii pentru descătuşarea ţării nu trebuie niciodată uitat”

D.U.: Aţi avut o viză de călătorie în România pentru 30 de zile, emisă la 5 aprilie, la Berna. Deci exact acum o lună. Viza cu numărul 48899. Ce oraşe, ce zone din România aţi fi vrut să vedeţi, să revedeţi?

M.S.: Timişoara, în primul rând, pentru că este un oraş-simbol. Timişoara, pentru că acolo s-a aprins scânteia libertăţii. Ceea ce au făcut tinerii pentru descătuşarea ţării nu trebuie niciodată uitat. Faptul că tinerii au fost în

primele rânduri e mai mult decât o speranță pentru România. Unii dintre ei aproape că erau copii. La Timişoara, deci. Aş fi vrut să merg, aş fi mers la Horezu. Iar după întoarcerea la Bucureşti, aş fi vrut să merg şi la Curtea de Argeş. Era Paştele. Aş fi vrut să aprind lumânări. M-aş fi întors în România pentru două învieri...

D.U.: Ce aveți de spus legat de retragerea vizei?

M.S.: Mie mi s-a spus să țin sub tăcere toată chestiunea asta, fiindcă, altfel, guvernul va fi obligat să dea explicații. Or, eu n-am spus nimic şi, deodată, Roman a vorbit. Asta m-a obligat şi pe mine să intervin, să spun cum s-au petrecut lucrurile.

D.U.: Dar cine v-a comunicat retragerea vizei?

M.S.: Cel de la ambasada de aici. A fost trimis de către guvern.

D.U.: Ambasadorul?

M.S.: Nu, nu era ambasadorul. Însărcinatul cu Afacerile Externe... Fiindcă ambasadorul era plecat.

D.U.: Cum se numeşte?

M.S.: Iordache. Acuma a fost numit ambasador la Ankara. Nu ştiu cine îl va înlocui... Pe urmă au făcut un fel de şantaj. Poate-ați văzut filmul lui Frédéric Mitterand... El a făcut un program cu noi aici. Un program de două ore. A trecut în revistă o grămadă de probleme şi l-a trimis la televiziunea românească la Bucureşti şi de-atunci nu s-a mai auzit de el. Zace prin vreun sertar, pe undeva... Şi acel şantaj a fost că, dacă eu renunț de bunăvoie de a merge în România, ei dau o parte din filmarea asta la televiziune. Astea nu sunt sisteme... Acum trebuie să vedem întâi de toate ce se întâmplă cu alegerile. De fapt, eu consider că hotărârea să mă întorc în țară e treaba mea. Eu trebuie să decid când şi cum şi unde. Nu trebuie să-mi spună la mine acasă altcineva cum să fac şi ce să fac. Asta mi se pare puțin deplasat.

D.U.: De vreme ce orice cetățean poate să vină...

M.S.: Tocmai. Şi pe urmă, în plus de asta, sunt atâția români în afară care-au trebuit să devină cetățenii țărilor adoptive ca să poată să trăiască. Au paşapoartele lor. Toți

aceştia pot să se întoarcă... Există o declarație oficială în acest sens. Au dreptul. Or, mie nu mi s-a dat voie. De ce? Apoi lucrul acesta contrazice şi altceva. Pentru că şi Brucan, se pare, şi Radu Câmpeanu, la un moment dat, au spus că eu sunt un simplu cetățean, or, din dorința mea de a veni în România s-a făcut un întreg scandal. Sau sunt cineva care nu contează deloc, sau sunt... Ar trebui să se decidă ei cumva. Or, dacă le era frică c-o să vie o grămadă de lume în jurul meu, înseamnă că e vorba de altceva decât de un simplu cetățean. Aşa mi se pare mie [râde]. În fine. Aş dori să precizez că nu vreau să-mi suflu în trâmbiță, cum se spune. Dar totuşi cred că oamenii noştri trebuie să ştie adevărul. Din păcate nu mai sunt cărți adevărate de istorie. Sau or fi câteva. Ascunse. Nu ştiu. Apoi, am văzut una din ştirile care s-au dat, când s-a anunțat că vin acolo... A fost întrebat cineva pe stradă, un băiat tânăr, şi el a spus: „Dacă vine acum la noi, poate în fine o să ştim adevărul”... Şi-i adevărat. Asta este. Eu am mai spus, vreau să-mi păstrez independența, când vin acolo, libertatea de acțiune. Nu umblu după nimeni, iar cine vrea să vină să mă vadă, îl voi primi. Asta a fost orientarea mea de bază, dorința mea principală.

D.U.: Iar din punctul dumneavoastră de vedere, ați avea în România securitatea asigurată, deci nu vă temeți. Vorbesc în general. Sigur că poate interveni imprevizibilul.

M.S.: Eu aş crede că dacă ar fi numai chestiunea populației, în general, nu ar fi nici un pericol. Dar cine ştie... cei de la putere pot pune ceva la cale. Asta da. Dar atunci, ca să mă păzească de oamenii lor, asta mi se pare iarăşi curios.

D.U.: Care a fost primul sentiment pe care l-ați avut când ați auzit de evenimentele din România? Ați auzit chiar atunci de Timişoara?

M.S. Da, desigur, pentru că urmăream posturile de radio şi televiziune. A fost un miracol... Dar nu eram uimiți, pentru că ceva trebuia să se întâmple. Asta-i sigur. Dar felul cum s-a întâmplat, aşa de repede şi aşa de violent, ne-a luat puțin prin surprindere. Cred că şi pe cei din

Bucureşti, din ţară. Şi a fost într-adevăr ceva minunat, putem spune asta. Din păcate au fost prea multe victime. E adevărat că s-a exagerat cu numărul lor la un moment dat. Pe urmă s-a revenit cu precizări, corectări ale cifrelor... O să mai descoperim lucruri noi, probabil, cu timpul. În Timişoara a început, de fapt, datorită lui Tókés. Aceasta a fost scânteia, ca să spun aşa. Dar ce e foarte important de înţeles este că s-au alăturat toţi românii. Toţi românii... Au venit şi şvabii. Toţi au luptat. Aceasta dovedeşte totuşi că aşa-zisele „lucruri" între unguri şi noi nu sunt chiar cum se spunea, sau se spune. Problemele pe care le-am avut noi cu ei în trecut le ştie toată lumea... Dar acesta nu-i un motiv pentru ce s-a întâmplat la Târgu-Mureş. Apărarea persoanei era un lucru garantat înainte, libertatea totală. Ei erau cetăţeni români şi aveau aceleaşi datorii şi aceleaşi drepturi ca şi noi toţi, fără nici o diferenţă. Şi la şcoala mea din spatele palatului erau copii de toate naţionalităţile. Unul dintre băieţi era secui. Altul era sas. Aşa că la noi nu se făcea distincţie, nu se făceau diferenţe. Toţi erau români. Şi unii erau băieţi de familii mai bune, cum se spune, alţii de industriaşi, unul era băiatul unui mecanic de locomotivă, un altul (din Banat) era simplu ţăran, altul era din Moldova. Aşa că am trăit din copilărie cu toţii. Fără aceste diferenţe. Iar copilăria nu şi-o poate nimeni uita.

„Vocea românilor e mai importantă decât vocea politicienilor"

D.U.: Sar de la una la alta. Dar, pentru a realiza cartea pe care mi-aţi promis-o, am dori să ştim atât de multe... Legat de privatizare...

M.S.: Pentru mine e un lucru foarte important. Privatizarea este un lucru esenţial pentru România. V-am vorbit despre cât de importantă e acum redresarea economiei. S-a văzut că în toate ţările, acolo unde socialiştii au naţionalizat totul, n-a mai rămas nici un fel de concurenţă. Statul face cum vrea. Pierde bani. Face bani.

Lucrul ăsta pare să nu conteze pentru ei. Dacă se privatizează, cel puțin va fi mai multă tragere de inimă pentru a lucra şi a face totul bine. Cine nu lucrează dispare de la sine. Or, asta mi se pare important. Trebuie să fim atenți însă la prejudecățile oamenilor. S-a băgat în capul muncitorilor că odată cu privatizarea îşi vor pierde slujbele, că va creşte şomajul. Lucrurile nu trebuie înțelese deloc aşa. Sunt industrii făcute de Ceauşescu şi despre care ştim că sunt complet falimentare. Statul plăteşte mai mult ca să le mențină decât ca să le închidă. Dar, pentru mine, baza țării este țăranul şi pământul. Ceauşescu, din câte am văzut, i-a scos de pe pământ şi i-a băgat în fabrici ca să-i „controleze". Eu tare aş vrea să văd oamenii întorcându-se la pământ, fiindcă acolo-i avuția. Noi, chiar în timpul războiului, produceam surplus de alimente, cu toate cele pe care le luau nemții. Eu, personal, sunt foarte legat de pământ, deşi noi n-am avut niciodată pământ, familia noastră, cum s-ar spune. Doar păduri, fânețe... păduri.

D.U.: Acum aş vrea să vă întreb despre Biserică.

M.S.: Aici a fost o mare durere, fiindcă în trecut, se ştie, şi în timpurile lui Ştefan cel Mare, în pofida năvălirilor, Biserica a ținut țara şi-n credință şi-n cultură. Or, acum, din păcate, s-au cam încurcat lucrurile.

D.U.: Credeți că Biserica ar avea o misiune?

M.S.: O misiune foarte importantă. O misiune spirituală, bineînțeles, e primul lucru. Dar şi morală. Culturală. Românii au fost totdeauna credincioşi. Fără să fie mistici, „dogmatici", cum erau alții. Erau credincioşi. M-a impresionat foarte mult când am văzut la televiziune, în Piața Romană, la Universitate, în țară oamenii îngenunchind, chiar şi soldați făcându-şi semnul crucii. Se aud tot felul de lucruri. Dar, din câte ştiu eu, preoții români mai mici şi cei de la țară au făcut ce-au putut. Unii cu multe sacrificii, cu mari riscuri. Nu sunt de partea celor ce vor să discrediteze Biserica Ortodoxă, rolul Bisericii în România. El a existat...

D.U.: S-au făcut tot felul de declarații cel puțin „ciudate” despre dumneavoastră. Declarații false... Să vorbim despre una dintre ele.

M.S.: Da, Petre Roman a declarat că sunt englez. Fiindcă aveam paşapoarte engleze.

D.U.: Povestea asta c-ați fi englez nu pot s-o iau decât ca pe o glumă. Aici chiar se ştie adevărul!

Ana de România: Vreți să vedeți paşaportul?

D.U.: Da, aş vrea să-l fotocopiez. Dar aş dori, dacă se poate, să fotocopiez şi paşaportul cu care ați părăsit România în 3 ianuarie 1948.

M.S.: Paşaportul cu care am plecat din România n-are dată de expirare. Eu am refuzat să reînnoiesc acest document fiindcă însemna că recunoaşteam condiția ce-mi fusese impusă. Dar au fost străini care n-au mai vrut să-l accepte. Aşa că a trebuit să fac unul nou. Întâi unchiul meu, Regele Paul al Greciei, ne-a dat paşapoarte la toți. Pe urmă s-au încurcat treburile cu republicanii. Aşa că eu am luat un paşaport englez, pentru că suntem direct legați cu Anglia. Paşaportul pe care l-am avut când m-am dus în Anglia, la nunta reginei, în noiembrie 1947, mi l-au luat şi mi l-au dat ştampilat pe fiecare pagină cu Republica Populară Română. Lucrurile erau pregătite dinainte să abdic. Dreptul de a purta numele de Hohenzollern s-a oprit cu generația tatălui meu. Iar Hohenzollernii, de fapt, nu sunt domni şi domnişoare, sunt principi ai țării. În contractul de căsătorie dintre Regina Maria şi Regele Ferdinand era stipulat că dreptul de a purta titlul de principe de Hohenzollern se opreşte cu generația tatălui meu. Asta ne-a pus pe noi într-o situație destul de complicată, într-un sens, fiindcă cei din afară spun că venim din această familie şi insistă să fie trecut în acte acest nume, dar, conform stipulării de pe acel contract de căsătorie, lucrul acesta nu-i legal. Ne-am bătut aproape un an de zile până au acceptat elveției numele „Michel de Roumanie”, după ce ne-am mutat aici. Şi apoi, în fine, numele a rămas aşa peste tot. Dar nu fără eforturi. Şi fetele mele sunt principese de România.

D.U.: Sunt convinsă că veţi veni cât de curând în ţară. România nu-şi poate refuza istoria câtă vreme ea ajunge până în prezent. Câtă vreme a supravieţuit comunismului, dictaturii. Ce aţi dori să transmiteţi în ţară?

M.S.: Nu vă dau acum o declaraţie amplă. Dar voi prezenta, voi semna declaraţii de câte ori va fi nevoie de ele, pentru a face auzită vocea României în Occident, în Europa, în lume. Vocea poporului, a românilor e mai importantă decât vocea politicienilor. Eu cred foarte mult în români, în ţara noastră, şi mai cred că adevărul se află până la urmă, că el se impune, chiar dacă oameni şi timpuri vor să-l ascundă şi să se impună prin falsificări. Nu decid doar ei. Doar timpurile. Există un Dumnezeu. Până la urmă adevărul se află. El este arbitrul de care avem nevoie în toate. Şi tinerii au arătat că doresc şi ştiu să lupte pentru acest adevăr, pentru ţara lor. Cu preţul vieţii.

Graiurile gurii

Pastorala Î.P.S.S. Patriarhul Nicodim

În *Ecclesiastul*, dar şi în celelalte cărţi, puteţi citi ceea ce n-are rost să aşez în cuvintele mele. Acolo veţi afla ce e scris despre „graiurile gurii" celui înţelept şi celui nebun.

Un document privind rolul jucat de M.S. Regele Mihai în înfăptuirea actului de la 23 august este *Pastorala* rostită de patriarhul României, Î.P.S.S. Nicodim, prin care se consfinţeşte rolul suveranului şi se binecuvântează lupta de dezrobire a fraţilor din Ardeal. Adevărate erau cuvintele rostite atunci de patriarh cu privire la dictatură, „străină de sufletul şi firea poporului român", „de spiritul şi învăţătura sfintei Biserici creştine".

Nicodim fusese înscăunat patriarh în 1939, după cei patru ani petrecuţi ca mitropolit al Moldovei şi anii de stăreţie de la Mănăstirea Neamţ, unde lucrase la o nouă

traducere a Bibliei şi scosese peste o sută de tipărituri religioase. Fragmentul din Biblie la care se face întâia trimitere, ales din *Întâia Epistolă Sobornicească a Sfântului Apostol Petru* (II, 16), merită să fie reprodus *in extenso* pentru înțelesul conferit libertății, care e înlocuită azi, printr-o hidoasă deformare, cu minciuna, viclenia şi, mult mai cumplit, cu trădarea popoarelor:

> Trăiți ca oameni liberi, dar nu ca şi cum ați avea libertatea drept acoperământ al vicleniei, ci ca robi ai lui Dumnezeu.

În câte spații şi vremuri postdictatoriale nu a fost înlocuită libertatea de atâtea ori cu acest acoperământ al vicleniei? Scrierile patriarhului au duh şi putere de îndemn spiritual. Le citesc şi nu pot să nu mă întreb ce înseamnă libertatea pentru un câine care a stat doar în lanț sau cu botnița legată de grumaz. Sau pentru un popor care trăieşte din toamna anului 1944, înaintând pe dealul Golgotei, fără să-şi ducă în spinare vreo cruce. Ce-l striveşte? Ce-i sângerează creştetul frunții? Spinarea? Îşi ține gâtul şi capul strâns între umeri. Tremură precum câinele în care loveşti cu piciorul. A devenit un fel de câine. Poți să-l asmuți, să-l întărâți, să-l pui să vâneze. Dar nu miroase a câine, ci a frică. E plin de muşcăturile celorlalți. Dulăii mai mari, dar şi maidanezii îşi încearcă fuduli colții în patrupedul netrebnic.

Acesta să fie motivul pentru care se tot vorbeşte din 1990 încoace despre putere, ca şi cum ar fi vorba despre un câine care nu visează decât un ciolan de ros? Nu există cruce mai greu de dus pe lume ca frica.

Oare ce vrea să spună tot capitolul X din *Ecclesiast*? Cineva a fost închis doar pentru că repeta întruna versetele 6 şi 7 din capitolul acesta care vorbeşte despre urmările nedreptății omeneşti şi ale trândăviei. Au spus că-şi bate joc de comunism:

> Nebunul este ridicat la dregătorii înalte, iar cei vrednici stau în locuri de jos.
> Am văzut robi călări pe cai şi căpetenii mergând ca robii pe jos.

Î.P.S.S. Patriarhul Nicodim moare la nici două luni după abdicarea forțată a Regelui Mihai căruia i-a stat alături în toți cei şapte ani din cea de-a doua domnie. Transcriu versetul 20 din acelaşi capitol al *Ecclesiastului*:

> Chiar în gândul tău nu blestema pe rege şi în cămara unde dormi nu defăima pe cel puternic; căci păsările cerului pot să ducă un cuvânt şi neamul celor înaripate să dea vorba ta pe față.

Părți din această *Pastorală* au fost infirmate de istorie, de soarta tragică a poporului român din ultimele decenii. Sprijinul „dezinteresat" al puternicului aliat de la Răsărit avea să se transforme treptat în captivitate. Din aşa-zisa colaborare propusă românilor, în crimă continuă. „Frăția, prietenia" acționau ca un colaps asupra valorilor naționale. Biserica Ortodoxă Română avea să fie printre primele victime ale puternicului vecin de la Răsărit.

Patriarhul României se înşală cumplit atunci când afirmă că „marea noastră vecină" a vrut să dea României putința de refacere ca stat independent şi prilejul de a redeveni o țară prosperă, „la adăpostul principiilor democratice sincer aplicate". O afirmație a patriarhului, ca cea datând din 9 octombrie 1944, ne face să surâdem, dar cu tristețe: care prosperitate? Care putință de refacere? Care principii democratice? Dar mai ales ne cutremură iluzia, credința patriarhului, ideea că „generozitatea ei ne impune şi datoria hotărăşte să ne legăm în spirit de

absolută încredere de Rusia Sovietică şi de sora noastră mai mare întru dreaptă credinţă". Generozitatea Uniunii Sovietice faţă de România??? Că a existat atunci credulitate, în fine... Dar că mai sunt astăzi români care pot asculta şi, mai ales, crede în declaraţii ale unor mentori şi guru sexagenari şi octogenari paraşutaţi să dirijeze istoria României de la Moscova, asta n-o să mai pot înţelege.

Pastorala patriarhului va fi tragic dezminţită în privinţa încrederii puse în Uniunea Sovietică în anul 1944. Condiţiile armistiţiului impuse României nu vor avea nici o legătură cu „larga înţelegere din partea sovieticilor" la care se referă patriarhul, ci vor însemna, dimpotrivă, debutul agoniei economice, politice, sociale şi morale a ţării. Prin iluziile şi speranţele ei, *Pastorala* acuză în fond pe cei ce ne-au înşelat şi ne-au ocupat fără drept de recurs. Moartea clinică zilnică, premeditată a unui popor supravieţuind, totuşi, printr-o aceeaşi zilnică minune, e „afurisită" indirect prin această *Pastorală.*

Iluziile acestei *Pastorale* au fost depăşite de noi. Ne-am permis să desprindem din acest document părţile de text care, preamărind raiul geopolitic, vor fi contrazise de infernul ultimelor decenii.

Î.P.S.S. Patriarhul Nicodim şi-a clădit speranţele pe Uniunea Sovietică, confundând Rusia cu Sovietele şi colaborarea de secole dintre Bisericile ortodoxe română şi rusă. Tratative şi tratate cu noile sfere de influenţă îl înlocuiesc pe Dumnezeu cu Cortina de Fier. Trimiterile la arhiepiscopul Ecaterinoslavului, la Grigore Ţamblac, la Petru Movilă, la Cantemir şi la călugărul Paisie evocă iluzoriu ctitoriile înfrăţite ale ortodoxismului român şi rus.

Pastorala face parte dintre acele mari documente care ne arată că poţi fi lovit şi pedepsit pentru speranţă şi iluzie mai groaznic decât te-ar flagela ori culpabiliza pactul cu Diavolul, vinderea sufletului. Pactul cu Diavolul iese din sfera de opţiuni. Atât timp cât sperăm. Şi chiar dacă nu mai avem nici o speranţă.

Am vorbit în biblioteca şi în biroul regelui din Versoix cu Majestatea Sa despre revista *Deşteaptă-te, române*!,

numărul din septembrie-noiembrie 1988. Organ de luptă națională, având pe copertă fotografia celui ce a rostit *Pastorala* în 9 octombrie 1944. Sub fotografie stă scris: „Î.P.S.S. Nicodim, 40 de ani de la exterminarea Patriarhului Ortodox". Tema revistei (anul II, numerele 5-6) se referă la o cumplită apocalipsă comunistă: *1948-1988. Prigonirea Bisericii. Persecutarea intelectualității.*

De la *Pastorală* la prigonire. De la marea „generozitate" a Uniunii Sovietice la genocid. De la speranță la sacrilegiu. De la iluzie la iad. De la frăție la frică, frig, foame şi fugă din propria țară. Grigore Caraza, după două decenii de temniță, a găsit puterea să facă din memoria sa o cale spre adevărul istoriei noastre. Cicerone Ioniţoiu, în 1988 secretar general al Partidului Național-Țărănesc din exil, a realizat acest număr despre prigonirea Bisericii al revistei *Deşteaptă-te, române*!. Î.P.S.S. Nicodim, care nutrea, în 1944, atâtea iluzii despre Uniunea Sovietică, va fi nimicit în 1948, patru ani mai târziu. Şi-a plătit cu viața buna credință. Cuvintele sale despre rege şi actul de la 23 august n-au nimic din slugărnicia şi compromisul vorbelor de laudă. Ele sunt străine de panegiricul telegramelor de omagiu ale unei „Biserici" ce a colaborat cu comunismul. În 1944, în octombrie, Î.P.S.S. Nicodim nu presimțea că peste țară şi ai săi „s-a aşezat o tagmă de trădători şi criminali" (cum va scrie Cicerone Ioniţoiu în 1958).

Exilați din adevărul istoriei noastre, să alegem iarăşi exilul? Dacă Regelui Mihai I i se tot spune că nu e momentul să vină în țară, de ce nu ne gândim noi, românii, că prin asta ni se spune chiar nouă, tuturor românilor, că suntem ex-români, ex-regi ai destinelor noastre, că şi pentru noi, ca națiune, nu e încă momentul să ne întoarcem acasă, adică la adevărurile despre noi, la averile noastre. Sau, dacă suntem lăsați să ne „întoarcem" la noi, n-avem dreptul să facem acest lucru decât cu titlu privat, altora revenindu-le dreptul vizitelor legitime, Cicerone Ioniţoiu scria în editorialul revistei *Deşteaptă-te, române*:

De peste patru decenii s-a distrus patrimoniul fizic, moral şi material al țării. Între toți (tagma de trădători şi criminali – n.n.) este aceeaşi asemănare şi toți sunt vinovați de sângele nevinovat ce a curs, de schimbarea cursului vieții tale. Gheorghiu-Dej e un criminal, urmaşul lui la fel, ca şi sistemul diabolic comunist pe care l-au introdus. Colaboratorul este tot aşa de vinovat ca şi făptaşul, fiindcă unul fără altul nu puteau să săvârşească haosul general în care au târât biata țară. A scuza pe cineva înseamnă a te acuza. [...] Iar iertare se cuvine acelora ce se retrag şi se reculeg cu gândul la greşelile lor. Când este vorba de un atentat la viața unei națiuni, toate firele trebuiesc dezvăluite şi cunoscute pentru că este o nelegiuire să unelteşti împotriva patriei.

Pastorala patriarhului României din 9 octombrie 1944 a apărut în *Timpul*, anul VII, numărul 2662, pp. 1 şi 3. Î.P.S.S. Nicodim consfințeşte actul de la 23 august şi binecuvântează lupta de dezrobire a fraților din Ardeal.

Din mila lui Dumnezeu, arhiepiscop al Bucureştilor, mitropolit al Ungro-Vlahiei, patriarh al României, locțiitor al Cezareei, Capadochiei şi preşedinte al Sfântului Sinod.
Iubitului nostru cler şi tuturor bine-credincioşilor creştini ai sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române, har şi pace de la Dumnezeu, Părintele cel ceresc, iar de la smerenia noastră arhierească binecuvântare.

Iubiții mei fii duhovniceşti,

Mai mulți ani în scumpa noastră țară a domnit un regim care a înăbuşit, de fapt, libera manifestare a gândurilor şi simțămintelor neamului nostru.
Dictatura este străină de sufletul şi firea poporului român. Ea s-a strecurat de pe meleaguri străine în țara noastră, învățată să trăiască numai cu aşezăminte constituționale şi democratice, cărora cetățenii se supun din libera lor voință. Dictatura e străină şi de spiritul şi de învățătura sfintei biserici creştine, care de aproape două mii de ani propovăduieşte şi cere afirmarea drepturilor personale şi aceea a libertăților naționale şi democratice. Prin glasul sfântului Apostol Petru, biserica ne îndeamnă să trăim „ca oameni liberi, temându-ne de Dumnezeu şi iubind unirea dintre frați" (I *Petru* II, 16-17).
Libera expresie a gândurilor şi sentimentelor a fost însă, la noi, puternic înăbuşită. Mulți din fiii țării au suferit nedreptatea unei administrații lipsite de etică cetățenească. Țara însăşi a fost silită să facă un război pe care masa cea mare a neamului nostru nu l-a înțeles şi nu l-a vrut.
De la pieire, țara a fost scăpată prin gestul măreț, săvârşit de Majestatea Sa Regele Mihai I, în ziua de 23 august 1944. Din primul ceas ne-am arătat, în telegrama noastră din 24 august, îndreptată către suveran, adânca noastră bucurie pentru actul istoric săvârşit. Biserica strămoşească, am adăugat noi, stă, ca întotdeauna, alături de poporul român şi regele său. Binecuvântarea noastră se îndreaptă, întru biruință şi izbândă deplină, asupra tuturor celor săvârşite cu atâta înțelepciune şi smerit implorăm ajutorul bunului Dumnezeu.

Iubiții mei fii duhovniceşti,
Ziua de 23 august 1944 rămâne înscrisă printre datele cele mai însemnate ale istoriei neamului românesc. În această zi memorabilă, cu hotărâre bărbătească

tânărul şi înţeleptul nostru suveran, înconjurat şi ajutat de cei mai luminaţi bărbaţi ai neamului, însufleţiţi de curată şi adâncă iubire de patrie, a smuls barca neamului din valurile ce ameninţau să o scufunde şi a călăuzit-o către limanul mântuirii. În ziua aceasta mare, poporul român a luat din nou calea politicii sale tradiţionale, de la care n-ar fi trebuit să se abată vreodată. [...]
Actul istoric de la 23 august 1944 a înlăturat regimul dictaturii, care era nepotrivit cu tradiţia ţării noastre. El ne-a redat libertăţile democratice. Fără acestea un popor se veştejeşte şi moare asemenea unei plante lipsite de lumină.
Aceste libertăţi ne sunt scumpe şi fiindcă, în cea mai mare măsură, ele sunt rodul învăţăturii Mântuitorului: „Daţi Cezarului cele ce sunt ale Cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu (*Matei* XXII, 21)". Cuvintele acestea formează temeiul şi sunt izvorul libertăţilor individuale, politice şi religioase, bunul cel mai scump şi floarea patrimoniului popoarelor civilizate. [...]
Hotărârea din 23 august 1944 a pornit din inimă şi din adâncă convingere. Ea a ajutat, în măsură poate neaşteptată, să ne facă să întrezărim ziua cea mare a păcii şi să ne înviorăm de zorile fericite ale războiului, care a pornit spre sfârşit. Din ziua aceasta am simţit fiorii şi înţelesul cel mare al păcii, pe care a vrut-o Mântuitorul: „Pacea mea dau vouă, pacea mea las vouă". [...]

Iubiţii mei fii duhovniceşti,
Minunate rezultate şi fericite aşteptări. La toate aceste am ajuns prin înţelepciunea şi energica hotărâre a iubitului nostru suveran şi a bărbaţilor destoinici care îl înconjoară cu nețărmurită iubire. [...]

Iubiții mei fii duhovnicești,

Actul istoric de la 23 august 1944, și toate câte după aceea s-au făcut în duhul regimului de libertate, prin voința lui Dumnezeu s-au săvârșit. Se cuvine să strigăm, laolaltă cu psalmistul: „Dumnezeul nostru este în ceruri, și tot ce el voiește îndeplinește” (*Ps*. 113, v.11), și să spunem împreună cu înțeleptul Solomon: „Al meu este sfatul și izbânda. Eu sunt priceperea, a mea este puterea. Prin mine împărații împărătesc și principii dau drepte hotărâri; prin mine cârmuiesc dregătorii și mai-marii, toți, judecătorii pământului” (*Prov.* VIII, 14-16).

La 23 august 1944 s-a arătat voința lui Dumnezeu. Să ne supunem voinței lui. Să nu ne supunem însă numai din sentimentul datoriei, ci și din conștiință: „pentru conștiința noastră și pentru Domnul”, așa cum ne poruncește Sfânta Scriptură (*Romani*, XIII, 5). Fiecare, la locul unde l-a rânduit pronia cerească, să lucreze cu tragere de inimă și cu convingere. Lucrul nimănui nu e umil, și munca fiecăruia își are rostul și însemnătatea cea mai mare în mecanismul complicat al vieții neamului.

Biserica a fost mama poporului românesc. Mamă etnică, fiindcă ea a unit pe colonişti cu dacii și a prezidat la naşterea poporului, precum și la crearea statelor româneşti. Mamă duhovnicească, fiindcă ea a format sufletele și a creat civilizația românească. Totdeauna, alături cu poporul și laolaltă cu el. Ea a îmbrățișat cu căldură și luptă și astăzi pentru realizarea nevoilor și aspirațiilor lui naționale și sociale.

În nestrămutată convingere că mărețul act de la 23 august este un act de îndurare a providenței față de mult încercatul popor românesc, dăm arhiepăstorească noastră binecuvântare tuturor acelora care, în frunte cu scumpul nostru Rege Mihai I, muncesc cu suflet și cu foc pentru propășirea neamului românesc întru dreptate și libertate. [...] Îndemnăm, din tot sufletul, pe

toți fiii României să facă zid în jurul bunului nostru suveran şi să ajute guvernul țării întru misiunea sa.
Dumnezeu să păzească România.
Al vostru către Domnul fierbinte rugător.

Am eliminat din *Pastorala* Î.P.S.S. Nicodim fragmente care sună hilar pentru cititorul de astăzi, dar care credem că au trezit nedumeriri şi atunci, când au fost rostite, în 9 octombrie 1944. A fost atâta bună-credință! Sau era patriarhul român un inocent? Căci nu putem crede c-ar fi existat, atunci, formele triste de colaboraționism ale ierarhiei bisericeşti cu Puterea. *Pastorala* a fost rostită în 9 octombrie 1944. Citățm un asemenea fragment, care sună mai mult decât straniu:

Trebuie să spunem însă, cu toată convingerea, că la nimic n-am fi putut ajunge, dacă n-am fi avut parte de larga înțelegere, pe care a vădit-o, în condițiunile armistițiului acordat nouă, puternica noastră vecină [...] de la Răsărit. Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste n-a folosit imensa ei forță militară împotriva României şi n-a voit ca țara noastră să fie zdrobită de loviturile armei sale biruitoare. Marea noastră vecină ne-a oferit putința de refacere ca stat independent şi prilejul de a redeveni o țară prosperă, la adăpostul principiilor democratice sincer aplicate. Generozitatea sa ne impune, şi datoria hotărăşte, să ne legăm, în spirit de absolută încredere, de Rusia Sovietică şi de sora noastră mai mare întru dreapta credință. [...]
Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste a vrut renaşterea şi înflorirea sfintei biserici creştine ortodoxe. De curând, înalt Preasfințitul Mitropolit Alexie al Leningradului şi Novgorodului, locțiitor al Scaunului Patriarhal al Moscovei, a îndreptat către credincioşii ortodocşi ai scumpei noastre țări cuvânt de frățesc îndemn şi de întremătoare îmbărbătare pentru

nădejdile iubitului nostru neam şi binele sfintei noastre biserici. Ne-a bucurat mult acest gând al sorei noastre celei mai mari întru Iisus Hristos. Dorința noastră vie este să vedem reînnoită şi întărită, cu sora noastră întru Domnul, sfânta biserică ortodoxă a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, în spirit de creştinească şi frățească dragoste, cea mai strânsă legătură.

Buna-credință a Patriarhului e, la rându-i, însoțită de neputința de a vedea răul şi intențiile U.R.S.S. de a-şi subordona inclusiv Biserica Ortodoxă Română. Biserica Ortodoxă Română trebuia să ajungă sub obediența Moscovei. Ca să se ştie ce gândesc oamenii şi când se roagă, dacă mai cutează să se roage.

În 1947, Î.P.S.S. Nicodim a fost vizitat la Bucureşti de Patriarhul Moscovei. Dar Patriarhul Moscovei nu a reuşit să-l înduplece să pună Biserica Ortodoxă Română sub ascultarea celei de la Moscova.

Într-o carte publicată de Henri Frost în 1954, *Destin de Roumanie*, apărută la Paris, la editura Berger-Levrault, autorul pomeneşte despre moartea „aparent naturală" a Î.P.S.S. Nicodim care se stinge *izolat* la o mănăstire, la câteva luni de la abdicarea forțată a Regelui Mihai. Succesorul ales ca să nu mai opună rezistență Moscovei ori piedici de netrecut este Î.P.S.S. Iustinian.

Moartea Î.P.S.S. Nicodim a stârnit întrebări, nedumeriri şi certitudinea că a fost ucis. Când am întrebat un călugăr de ce se crede asta, mi-a răspuns că nu fusese „la vârsta bătrâneții" şi „la sfârşitul vieții". Şi mi-a descris-o cu cuvintele *Ecclesiastului* (XII, 3-5), cu o voce puțin legănată:

Atunci este vremea când străjerii casei tremură şi oamenii cei tari se încovoaie la pământ şi cele ce macină nu mai lucrează, căci sunt puține la număr şi privitoarele de la ferestre se întunecă;

Şi se închid porţile care dau spre uliţă şi se domoleşte huruitul morii şi te scoli la ciripitul de dimineaţă al păsării şi se potolesc toate cântăreţele;
Şi te temi să mai urci colina şi spaimele pândesc în cale şi capul se face alb ca floarea de migdal şi lăcusta sprintenă se face grea şi toţi mugurii s-au deschis, fiindcă omul merge la locaşul său de veci şi bocitoarele dau târcoale pe uliţă.

Toţi cei care l-au cunoscut mai îndeaproape au socotit că patriarhul s-a stins prea devreme şi că nu-i venise ceasul plecării.

„Încălcând" convenţia tăcerii

„Mi-e teamă că va avea loc o confiscare a revoluţiei", afirmă regele şi jurnaliştii elveţieni aşază fraza sub un titlu ce sună preţios şi hilar: „Mărturisiri regale".

Am ales această intuiţie amară şi timpurie a Regelui Mihai, aflată într-o serie de extrase şi sentenţe pe care le-am copiat din numărul din 5 mai 1990 al revistei *La Suisse*. Tipărirea acestor opinii coincide cu prima mea vizită la Versoix.

M-a izbit faptul că regele aflat în exil înţelegea perfect ceea ce s-a întâmplat în România. De la bun început. Treptat, confiscarea revoluţiei se va transforma în „legitimitate". Românii din 1990 nu mai erau cei din 1944. Comunismul nu conta ca doctrină, nu contase niciodată de fapt. Devenise un fel de a fi, de parcă ne strecurase cineva o genă sau ne otrăvise preventiv sistemul imunitar ca să nu-l mai poată otrăvi altcineva.

Jean-François Verdonnet semnează articolul „Une si longue attente". Discută şansele monarhiei în România, unde nu s-a deschis discuţia şi nici nu s-a pus problema întoarcerii regelui.

S-a schimbat ceva între timp? Verdonnet se referă la faptul că Regele Mihai I „evocă scenariul şi rolul pe care l-a

avut Juan Carlos în refacerea democrației la Madrid": „Ca şi el, aş putea să asigur o tranziție mai liniştită de la dictatură la statul de drept".

Care este concepția Majestății Sale despre rolul regelui?

Regele ar trebui să fie conştiința țării sale, un arbitru independent, desprins de certurile partizane. N-ar fi nici purtătorul de cuvânt al F.S.N.-ului, nici liderul acestuia, sau al P.N.Ț.C.D.-ului, P.N.L.-ului, Vetrei Româneşti, U.D.M.R.-ului, P.S.M.-ului sau mai ştiu eu cărui partid, n-ar fi nici un hilar şi amoral *Janus Bifrons* liber-schimbist. Mă gândesc cum arată acesta din urmă din punct de vedere anatomic. Pentru că, din punct de vedere etic, realizez perfect ce înseamnă liber-schimbismul organic. O coloană vertebrală liber-schimbistă. Circumvoluțiuni liber-schimbiste...

Imaginea Regelui Mihai I despre ceea ce trebuie să fie un monarh constituțional ne-o relevă nu doar aceste interviuri de care e plină presa occidentală. Dacă am şti istoria celor trei ani, ce s-a întâmplat de la 23 august 1944 până la 30 decembrie 1947, ne-ar fi mai limpezi multe lucruri. Ne legănam cu iluzia că am scăpat de Cortina de Fier. Dar am scăpat oare şi de Cortina de Fier din noi, de pâcla manipulărilor inoculate ca nişte droguri în tot ce gândim sau punem la cale?

Dacă un Hamlet al vremurilor postdictatoriale ar ține în mână țeasta lui Yorick, care n-ar fi alta decât a prietenului ucis la Katin sau descoperit în cimitirul de la Aiud ori în cel de la Ciurel, strămutat, profanat, dacă acest Hamlet şi-ar rosti monologul celebru „A fi sau a nu fi", n-ar mai avea de adăugat decât mici amănunte. A fi sau a nu fi cu creierele spălate, cu limbajul de lemn, în dictatură, a fi sau a nu fi produsul maşinii de făcut omul nou, handicapatul în serie... a fi sau a nu fi în gulagul comunist, în exil, în propria ta țară şi conştiință. În podul propriilor tale palme care, în vreme ce-l aplaudă pe tiran, ar vrea de fapt să-l sugrume.

Ca şi poporul său, regele visează. Între vis şi întruparea lui se întinde spațiul realității, hăul, o nouă lume mai bună

sau sechelele celei vechi. Câteva pete concentraționare ici-colo... Regele Mihai I are împotriva lui, afirmă Jean-François Verdonnet, „aparatul de stat, conducătorii Frontului Salvării Naționale şi, până la un moment dat, indiferența majorității populației". O indiferență explicabilă prin amnezia şi afazia impuse timp de patru decenii.

„Ca toate personajele «providențiale»", mai adaugă acelaşi Jean-François Verdonnet, „viitorul Regelui Mihai I e legat de neîncrederea [s.n.] pe care o inspiră sau o vor inspira cei care dețin puterea". Dar neîncrederea în eşichierul prezent nu e un factor dinamic, dacă nu eşti informat. Ea poate genera apatie, absenteism civic şi fuga de alegeri. Sau alegerea răului celui mai mic. Corneliu Coposu visa să existe un preşedinte care să-l aducă pe rege înapoi. Am pierdut, neaducându-l pe rege ca suveran în țară, acea tranziție mai liniştită şi, aş spune, o tranziție mai curată.

Sentențe regale

Sub titlul „Sentențe regale", Jean-François Verdonnet tipăreşte în revista *La Suisse* (5 mai 1990) următoarele opinii ale Regelui Mihai I, remarcând faptul că există o anume concepție despre rolul şi poziția sa care-l determină să păstreze o atitudine de rezervă.

> *Despre puterea în exercițiu la Bucureşti*
> Se spune în țara mea că „lupul îşi schimbă părul, dar năravul ba": întreaga structură a aparatului administrativ a rămas în mâinile comuniştilor. Ei pot s-o manipuleze după placul lor. Nu mai sunt roşii, sunt trandafirii.
> *Despre limbajul conducătorilor*
> Nu s-a schimbat. Îi numesc „huligani" şi „golani" pe manifestanții de la Bucureşti. Tot aşa erau calificați altădată cei din opoziție. În 1946.
> *Despre procesul Ceauşeştilor*

Nu a fost un proces, a fost un omor, un asasinat. L-au executat pentru că bănuiau că ştie prea multe. Le era frică, de asemenea, ca Securitatea să nu încerce să-l salveze... Va trebui să treacă un anume timp înainte de a cunoaşte adevărul.

Despre Securitate

S-a mulţumit să efectueze permutări de echipe. Acestea au fost deplasate dintr-o localitate în alta. Dar asta nu înseamnă că n-ar fi la locul lor, că şi-au pierdut poziția.

Despre televiziune

Frédéric Mitterand a trimis televiziunii române o casetă cu emisiunea pe care a făcut-o cu mine la Antenne 2. Filmul acesta n-a fost difuzat. Cred că e abandonat undeva, printr-un sertar.

Despre evenimentele din decembrie

Manifestațiile din Timişoara i-au luat prin surprindere pe conducători. Puşi în fața vâlvătaiei ce cuprinsese țara, aceştia au fost nevoiți să improvizeze. Multe zone de umbră vor trebui să fie clarificate cu privire la cele petrecute atunci.

Despre viitor

Dacă va continua degradarea, mi-e teamă că va avea loc o confiscare a revoluției de către cei ce dețin actualmente puterea.

O viză de intrare în patrie care va fi retrasă

În primul interviu pe care mi l-a acordat Regele Mihai, nearanjat prin nici un serviciu de presă şi prin nici un intermediar, una dintre întrebările puse de mine se referea la viza de intrare în România, ulterior retrasă. Trăisem atunci, la începutul lunii mai 1990, o a doua primăvară în Elveția. Timpul era dat cu câteva săptămâni înapoi. Văzusem cu o lună în urmă castanii înfloriți în Herăstrău şi acum îi redescopeream la Berna, la Geneva, la Zürich, înălțându-şi minusculele policandre. Liliacul înflorit cu o

lună în urmă la Bucureşti înflorea abia acum, undeva, într-o oază uriaşă de iarbă cu verdele acela, ca un suflet îndrăgostit, lângă castelul construit de Ludovic al II-lea pentru Wagner. România îşi trăise acum cinci-şase decenii primăvara civilizaţiei europene. Visam la o a doua primăvară a României. Dar cum? Regelui Mihai i se interzisese să petreacă sărbătorile Paştelui în ţara sa, de unde fusese alungat de ruşi şi de comunişti. Cine-l alunga şi acum, după patru decenii? Îl întrebasem pe Majestatea Sa ce se întâmplase la „retragerea vizei". Aşa am aflat că i s-a cerut să ţină sub tăcere această problemă ca să nu fie obligat guvernul să dea explicaţii. Dar fiindcă Petre Roman a început să vorbească, încălcând convenţia tăcerii, regele s-a simţit obligat să vorbească. Răspunsul pe care mi l-a dat atunci, în mai, a apărut în *România literară* din 23 august 1990. *România literară* a tipărit atunci primul şi cel mai amplu interviu acordat de Majestatea Sa presei din România, după abdicarea forţată din 1947.

Să urmărim prezentarea jocului de-a viza şi de-a vizita Regelui Mihai în România, aşa cum a fost descris de Jean-François Verdonnet în *La Suisse*.

Guvernul român i-a interzis regelui să efectueze o vizită în România, considerând-o „politică". Ziaristul punctează contradicţiile unor decizii şi atitudini ale guvernului român, aşa cum rezultă acestea din declaraţiile regelui. Pe 6 aprilie 1990, Mihai de România a primit la Versoix vizita însărcinatului cu afaceri externe al Ambasadei române din Elveţia. „Pe durata şederii mele în ţară, Frontul Salvării Naţionale se oferea să-mi pună la dispoziţie o vilă, o maşină oficială, un serviciu de protecţie şi chiar un agent de la Protocolul Ministerului Afacerilor Externe." Această propunere nu concorda cu intenţia regelui, care dorea ca vizita lui să rămână „strict privată". „Doream să-mi păstrez independenţa şi libertatea de acţiune." Deplasarea coincidea cu sărbătorile de Paşti şi era dorită ca un pelerinaj. Funcţionarul Ambasadei Române a fost informat de serviciul de secretariat al regelui că, în cadrul acestei călătorii, „obiectivele" erau participarea la slujba religioasă

din Joia Mare, la Bucureşti, o vizită la o mănăstire, o şedere la Timişoara în zilele de sâmbătă şi duminică. După întoarcerea în capitală, Mihai de România dorea să trăiască alături de membri ai familiei sale, printre care, firește, Regina Ana, câteva momente de reculegere la mormintele familiei sale de la Curtea de Argeş. Nu a existat nici o obiecție cu privire la programul propus de rege. Şi totuşi vizita a fost declarată inoportună. Câteva zile mai târziu, acelaşi însărcinat cu afacerile externe revine la Versoix. Diplomatul e purtătorul unui mesaj scris al cărui sens e limpede: „Vizita e considerată inoportună, ea riscă să destabilizeze țara". Regele mai precizează că, în cadrul acestei întrevederi, i s-a comunicat că nu i se poate asigura securitatea.

Plecarea rămâne cu toate acestea fixată pentru data de 12 aprilie. Cu o zi înainte, ambasada română din Elveția telefonează din oră în oră, înainte să trimită un telex. Regele nu va ceda însă. „*Tactica noastră a fost să vedem până unde se va merge.*" [s.n.] Viza fusese acordată. Acum era retrasă. Ultimul act al acestui joc grotesc se desfăşoară la Zürich. Scena se petrece între rege şi un funcționar de la Swissair. Compania de aviație a primit un telex de la ambasada română. Din cele zece persoane care trebuiau să-l însoțească pe rege, doar opt erau autorizate să meargă la Bucureşti. Regele Mihai, Regina Ana şi Principesa Margareta s-au întors la Geneva.

S-au scurs trei săptămâni de „linişte". Presa occidentală şi presa română au „vuit". Pe străzile României au început să aibă loc primele manifestări promonarhiste mai ample. Interdicția destabilizase, dacă nu trezise, de fapt, din acalmie pe mulți români, care nu mai înțelegeau de ce oricine are dreptul să se întoarcă în țară, însă nu şi regele României. Funcționarul de la ambasada română din Elveția fusese promovat. Ambasador la Ankara. Ca recompensă pentru mutările de şah, pentru şahul la rege? Politica îşi are şi ea mărunții ei Protei. Când nu-l obligă pe individ, pe cel care e o persoană, un unicat, o personalitate, să se multiplice (a se citi „pulverizeze", „anihileze", „descompună")

după „rolurile” sau vinile pe care i le atribuie, după un scenariu sau o punere în scenă cu substrat inconfundabil – luptă prin orice mijloace pentru a-l înlătura. *Ôte-toi de là que je m’y mette*! Ba era rege, ba era simplu turist, ba i se ofereau grațiile protocolului, ba i se închidea uşa în nas... Reacții opuse, contradictorii din partea aceloraşi oameni. Să nu credeți că ei nu ştiu ce vor!

Un lucru e sigur. Regele Mihai de România nu dorea să joace rolul altcuiva şi nici să fie anexat la carul de paradă al unui partid. „Aparțin poporului meu şi țării mele, România. Sunt pregătit să slujesc poporul meu şi țara mea. Sunt mai presus de interese meschine şi nu voi sacrifica de dragul nici unui interes personal soarta poporului meu. Antonescu a vrut să facă la un moment dat din mine un decor. Sovieticii ar fi vrut să facă din monarhie un decor în spatele căruia să se petreacă toate crimele împotriva poporului român. Unii poate au vrut să dea impresia de democrație, atunci în aprilie, afişându-se cu mine pe scena unui prezent care s-a văzut cât era de democratic. De ce eram mai periculos şi mai destabilizator aprinzând lumânări la mormântul strămoşilor mei, regii care au făcut România Mare şi România modernă? Nu eram destabilizator şi în limuzina oferită de F.S.N.?”

Orice observator lucid a priceput de ce n-a fost primit Regele Mihai în România după decembrie 1989. Interdicția a venit din partea Puterii. Inclusiv a opoziției, după cum s-a aflat. De două ori Puterea s-a opus vehement intrării în țară a suveranului. După ce dăduse impresia – scenariu, capcană, iresponsabilitate sau cinism? – că n-ar avea nimic împotrivă. După ce lansase, prin diverse declarații ori mesageri, invitații care păreau credibile. Au existat, în fond, chiar două avize favorabile la cererea Majestății Sale de a-şi revedea țara. „Da-ul” a fost pronunțat, ca să-i urmeze un „Nu” vehement, profund antidemocratic. Actele ilegitime şi antidemocratice aparțin celor ce sunt ilegitimi, deşi ar vrea să creeze impresia că se simt stăpâni pe poziția lor. Poporului român nu i-a fost şi nu îi este frică de prezența Majestății Sale. Dimpotrivă, a cerut, în nenumărate

rânduri, venirea regelui, la manifestații, în presă... Sentimentul de teamă față de Majestatea Sa e trăit doar de aceia care sau sunt ignoranți, sau au fost educați de o propagandă acerbă. Bolnavi însă de spaimă sunt numai aceia care se simt vinovați sau, cum ar spune M.S. folosind o expresie populară, de „cei ce se simt cu musca pe căciulă".

Forumul de la Crans-Montana

Primul colocviu organizat de Fundația Forumului de la Crans-Montana şi-a ales un decor idilic, în munții Valais ai Elveției. Tema era, dimpotrivă, acută: *La mutation du bloc de l'Est.* Cercelul de aur tradițional reprezentând o vacă – semnul prosperității muntenilor – se întâlnea, insolit, cu o asemenea schimbare de tectonică, într-o Europă ce se prefăcuse mulți ani că nu-şi simte în coastă dictaturile vecine. Preşedintele de onoare al Fundației Forumului e Prințul Anton von und zu Lichtenstein. Sediul acestei organizații fără scop lucrativ se află în Lichtenstein. Obiectivele se concretizează în asemenea reuniuni anuale, unde sunt invitate personalități ale lumii politice şi economice. Accentul cade pe spiritul democratic şi pe eficacitate.

În 1990, Estul a stat în centrul atenției. Viitoarea reuniune se va ocupa de Japonia şi de posibilitățile pe care le pot avea țările francofone de a beneficia de investițiile japoneze.

Lichtenstein a cerut să adere la Națiunile Unite. Deşi independent, el consideră că, într-o serie de domenii, trebuie să se alăture Elveției în negocierile din Piața Comună sau în problemele ridicate de unitatea europeană.

La Crans-Montana, în decorul idilic, avea să se deruleze un mic incident spre sfârşitul lunii iunie 1990. Care a putut fi doar un accident de organizare. Din păcate, relatarea lui e o nouă privire asupra poveştii cu democrația originală românească.

Declarația serviciului de presă al M.S. Regele Mihai

Ca urmare a numeroaselor întrebări formulate de membrii presei internaționale privitoare la o întrevedere între Regele Mihai şi anumiți membri ai guvernului român, serviciul de presă al regelui doreşte să aducă următoarele precizări: sâmbătă 30 iunie 1990, organizatorii Forumului de la Crans-Montana (Elveția) au telefonat la reşedința regelui. Organizatorii, insistând asupra faptului că această conferință nu are scopuri politice, fiind consacrată analizei viitoarelor posibilități ale țărilor din Est, au dorit să-i aducă la cunoştință regelui (Mihai I de România – n.n.) prezența la Forum a domnului Petre Roman, prim-ministrul României. Ei s-au oferit să asigure şi să urgenteze transportul pentru a facilita o întâlnire între rege şi premierul român la Crans-Montana.

I-am informat pe organizatori că regele, a cărui agendă de întrevederi şi probleme era deja completă, nu poate să se deplaseze la conferință. Totuşi, i-am sugerat domnului Roman că dacă doreşte o întrevedere rapidă, regele ar putea să-l întâlnească la reşedința sa de la Versoix sau să vorbească la telefon. Organizatorii conferinței au răspuns că vor transmite acest mesaj domnului Petre Roman. Nici întâlnirea, nici conversația telefonică nu au avut loc. Regele Mihai, care urmăreşte de foarte aproape problemele țării sale, a fost dintotdeauna favorabil unui dialog permanent şi sincer cu poporul său. Intenția sa principală a fost să-i întâlnească pe oamenii din România. De aici şi dorința de a merge în țara sa de Paşte. Reşedința sa din exil e deschisă tuturor celor care contribuie la viața țării, indiferent că sunt muncitori, intelectuali, lideri ai guvernului sau membri ai parlamentului ori opoziției. Biroul de presă se află la dispoziția tuturor persoanelor sau grupurilor de persoane ce ar dori ca să aibă loc asemenea întâlniri organizate.

Declarația prim-ministrului Petre Roman

Iată declarația prim-ministrului Petre Roman cu privire la un „dialog” al său cu Regele Mihai I:

— Domnule prim-ministru, acum câteva săptămâni, Regele Mihai de România, care locuieşte în Elveția, a dorit să facă o vizită în țara sa şi guvernul dumneavoastră i-a interzis intrarea în România. Vă voi adresa două întrebări. Astăzi, ați accepta să-l lăsați să intre în România şi să-l întâlniți?

— Da. Trebuie să spun că *atunci* (de Paşte – n.n.), aşa cum s-a întâmplat cu multe alte lucruri, mass-media din Occident nu a înțeles clar o serie de aspecte.

Nu eram împotriva prezenței regelui, venind în țară într-o vizită privată. Dar felul în care regele a vrut să-şi organizeze vizita era, în mod limpede, unul *politic* (refuzând protocolul şi escorta guvernului, vrând să-şi vadă mormintele strămoşeşti şi dorind să aprindă lumină din lumina românilor, Sfânta lumânare şi flăcăruie a învierii din morți – n.n.).

Iar declarația sa către Consiliul Provizoriu al epocii era cu atât mai transparent politică şi reprezenta *o ingerință în situația politică* a țării (O ingerință politică într-o țară tutelată politic oare tot de acei ce l-au obligat să abdice pe rege în 1947? Lucrurile stăteau oare, în România, în anul 1990 la fel ca în anul instaurării dictaturii comuniste şi al abolirii monarhiei, printr-o decizie de la Moscova, fără consultarea voinței poporului? – n.n.).

Iar eu eram responsabil față de *singurul act constituțional pe care-l aveam, legea electorală* (Dar Constituția din 1923? Dar toată istoria poporului român? Dar legitimitatea unei monarhii instaurate prin plebicist acum un secol? – n.n.).

În fața acestei situații, nu am fost de acord cu venirea regelui şi susțin şi azi legitimitatea acțiunii mele prin

care am interzis venirea regelui ca *vizită politică într-o democrație care făcea primii săi paşi* (originală democrație şi mai ales bazată pe eliminarea alternativelor şi pe interdicții... – n.n.) şi care nu trebuia să fie forțată să accepte nici un demers în afara cadrului stabilit democratic, de legea electorală.

După alegeri, e de la sine înțeles că suntem oricând de acord cu vizita ex-regelui. Acum nu mai e vorba de un imperativ, ci de o dorință: ca vizita sa să fie mereu o vizită cu titlu privat (am văzut cum s-a desfăşurat vizita de Crăciun... – n.n.). De ce? Pentru că, între timp, avem *un preşedinte ales liber* (în decembrie 1990 el nu mai exista oare sau se considera că nu mai fusese liber ales? – n.n) de majoritatea populației (în decembrie nu mai funcționa această majoritate? – n.n.) şi că o tentativă de resuscitare a ideii monarhiei, nu în cadru democratic, ci în afara cadrului democratic, după opinia mea, n-ar fi de dorit.

Astea fiind spuse, *sunt obligat, moralmente, să-l întâlnesc pe rege*, dintr-un motiv foarte simplu şi anume pentru că tatăl meu, ca militar de carieră, a fost numit colonel de ex-regele Mihai. Despre asta e vorba (Dar nu mai sunt în România şi alți militari de carieră ce ar fi îndreptățiți să-l vadă pe Regele Mihai, care i-a înaintat în grad, i-a vizitat pe front, i-a decorat sau a obținut grațierea multora dintre aceia condamnați, chiar la moarte, după declanşarea aşa-ziselor procese ale criminalilor de război? Oare toți aceşti militari de carieră autentici, mulți dintre ei invalizi ori trecuți în rezervă de comunişti nu au şi ei copii care ar dori moralmente să-l cunoască pe regele care i-a înaintat în grad şi i-a decorat sau grațiat pe cei ce le sunt părinți, bunici, străbunici? – n.n.).

Ciudatele indecizii

Ar mai fi de pus câteva întrebări. Când se referă la prezent, la anul 1990, premierul român vorbeşte mereu de *rege*: „nu eram împotriva prezenței regelui...”; „felul în care regele a vrut să organizeze vizita...”; „acțiunile mele prin care am interzis prezența regelui...”. Dar în cadrul aceleiaşi declarații, de două ori, foloseşte *ex-regele*: „După alegeri, e de la sine înțeles că suntem oricând de acord cu vizita ex-regelui”; „...tatăl meu, ca militar de carieră, a fost numit colonel de ex-regele Mihai”.

Militarul de carieră Valter Roman a fost numit colonel de un ex-rege? Cumva în exil? Regele redevenise rege până la 20 mai 1990? Alegerile l-au transformat, ca şi abdicarea forțată din 1947, în ex-rege. Pentru a doua oară?

Ecourile acestei declarații date de fostul nostru prim-ministru, la Crans-Montana, au depăşit cadrul acelui forum consacrat mutațiilor petrecute în „Blocul de Est”.

Presa internațională, Europa Liberă, BBC-ul, presa independentă din România au remarcat inadvertențele, „stângăciile” de formulare, masca unei pseudodemocrații, dar şi refuzul M.S. Regele Mihai de a se lăsa folosit în scenarii publicitare ori adjudecat de Puterea instalată la Bucureşti.

O lectură atentă a acestei declarații hilare nu face decât să demonstreze că, în țara noastră, mutațiile Blocului de Est erau, în 1990, mai degrabă retorice decât autentice.

După ce domnul Petre Roman nu a mai fost prim-ministru, a intrat într-un vertij al interviurilor şi declarațiilor care pregăteau o relansare a sa pe scena politică. Într-unul dintre interviurile pe care i l-a luat doamna Marilena Rotaru, ex-premierul nostru a ocolit una sau două întrebări, dar a răspuns la fel de straniu la întrebarea ce i-a fost pusă cu privire la retragerea vizei acordate M.S. Regele Mihai în aprilie 1990 şi la atitudinea luată de Guvern în decembrie 1990, când s-a decis „urmărirea” şi expulzarea din țară a cuplului regal şi a persoanelor ce-l însoțeau.

Aceste gesturi antidemocratice au fost determinate, explica domnul Petre Roman, de poziția şi funcția sa politică. Dacă n-ar fi fost premier, nu ar fi împiedicat, în nici un caz, vizita M.S. Regele Mihai în România. Să fie, oare, incompatibile ospitalitatea şi democrația cu statutul de prim-ministru?

Dacă un prim-ministru nu poate reactualiza, prin politica lui, legitimitatea istoriei românilor şi nu poate repara actele ruşinoase legate de comunism şi de totalitarismul instaurat la noi în 1947, după abolirea monarhiei, atunci cine e îndreptățit să reintroducă, de fapt şi de drept, democrația la noi, în această parte atât de chinuită timp de decenii pe care o numim Blocul de Est? Bloc atât de fărâmițat şi de convulsionat de crizele politice, economice şi morale moştenite din vremea dictaturii.

În *Point de vue – Images du monde* din 19 aprilie 1990, Arnaud Chaffanjon, care trebuia să-i însoțească pe M.S. Regele Mihai şi pe Regina Ana în vizita de Paşti în România, citează cuvintele suveranului după ce fusese blocat pe aeroportul din Zürich, unde guvernul român transmisese, într-o alertă grotescă, retragerea vizei: „Contrar celor pe care le susțin în declarațiile lor, ei nu mă consideră doar un simplu cetățean. Asta sună ca un fel de omagiu pe care mi-l adresează fără să vrea, în mod inconştient. Lucrul acesta ne face să ne gândim că ei îl consideră pe Regele Mihai de România ca fiind chiar Regele Mihai al României”[4].

„Il est urgent d’attendre”

Majestatea Sa Regele Mihai a adoptat strategia „il est urgent d’attendre”, cum remarcă Stéphane Bern, în cartea

---

[4] Text adăugat în timp ce efectuam corectura la carte, deci acumulând o serie de evenimente şi observații inexistente în manuscrisul predat în 1991 editurii conduse de Stelian Tănase, de unde aveam să-l retrag, după şase luni, pentru a-l oferi spre publicare editurii Elit Comentator.

sa *Les Couronnes de l'exil*. Deşi foarte tânăr, autorul acestei cărți a înțeles mai bine decât majoritatea observatorilor politica adoptată după 1989 de suveranul român.

„*Il est urgent d'attendre*"! Orice act precipitat, violent, nechibzuit ar putea să se soldeze cu un eşec. Poporul român trebuie să decidă singur care-i va fi destinul. Regele Mihai I nu înțelege şi nici nu vrea să se impună, câtă vreme poporul său nu s-a eliberat de prejudecățile antimonarhice.

Stéphan Bern a mai publicat, la editura Lieu Commun, în 1988, *L'Europe des rois*. E un jurnalist specializat în problemele privitoare la actualitatea din lumea monarhiilor, vădind un simț politic, un acut spirit critic şi o viziune modernă asupra fenomenelor analizate. Are o experiență bogată, în ciuda vârstei sale incredibil de fragede – abia 26 de ani în 1990, când a publicat la editura Balland *Les Couronnes de l'exil*. În cartea tipărită în 1990 se referă la o declarație a Majestății Sale: „Am învățat să măsor durata timpului şi nu doresc în nici un fel să grăbesc lucrurile, forțându-le".

Opinia Regelui Mihai I de România e împărtăşită de toți membrii familiei sale, dacă n-ar fi să citățm decât una dintre mărturisirile Reginei Ana, care nu face decât să întărească această voință de a lăsa poporului român dreptul de a alege şi dreptul de a-şi modifica opțiunile, încă neclarificate, în timp: „În orice caz, poporul trebuie să aleagă... Speranța mea este aceea de a ajunge să pot păşi pe pământul românesc, să pot să calc cu piciorul pe pământul patriei mele. Ştiu că acest moment va fi foarte emoționant". Când Regina Ana e întrebată dacă doreşte să ajungă în România ca regină sau ca simplu cetățean, răspunsul ei vine simplu şi limpede totodată: „Ca ființă umană, ca o femeie care îşi regăseşte căminul".

Există, şi e normal să existe, şi opinii care ar fi dorit o atitudine mai... accelerată, dar ele nu țin seama de contextul în care s-ar petrece aceste evenimente precipitate şi, mai ales, par să ignore resentimentele şi sentimentele tuturor păturilor sociale din România. Regele Mihai nu a uitat că acum mai bine de patru decenii era primit oriunde

în România, în vizite oficiale sau neoficiale, cu dragoste. Putea intra în casa oricărui țăran sau meseriaş, se întâlnea cu soldații şi ofițerii din garnizoană sau pe front, vizita aşezăminte de binefacere sau asista la sărbătorirea celor mai importante evenimente ale istoriei noastre. N-ar putea să-şi schimbe astăzi felul de a fi şi să renunțe la acest dar atât de important pe care l-a avut înainte de a fi forțat să abdice. Darul de a fi considerat prietenul şi salvatorul poporului său. Aşa că nu va încerca niciodată să facă un gest care ar putea să creeze suspiciune celor pe care nu înțelege decât să-i ajute. Putea să vină în țară, atunci, imediat după 22 decembrie 1989? Aşa susțin unii monarhişti din România, care îşi închipuie că l-ar fi putut vedea la televiziunea română, apărând pe post, în acel cortegiu de oameni grăbiți să se facă văzuți pe ecran şi să obțină certificate de revoluționari şi adeverințe de „emanați". Nici vorbă! Lucrul acesta era imposibil, de vreme ce ştim care a fost scenariul deschis de evenimentele din decembrie. De altfel, „autoritățile" române impuse după 22 decembrie au susținut, încă de a doua zi, că „nu e momentul", când Regina Ana şi Principesa Margareta au cerut permisiunea de a veni să îngrijească, în spitale, pe eroii revoluției. Dar momentul poate să se nască oricând, dacă există o legitimare a lui. Legitimitățile şi legile iau locul fărădelegilor.

Negocieri prin ultimatum

„Ştiam că monarhia mai constituia o frână în calea dictaturii"

D.U.: Prima oară când am venit aici, la Versoix, şi când m-ați primit dumneavoastră şi Regina Ana, la discuția noastră a luat parte şi domnul Constantin Brâncoveanu. Dumnealui a spus atunci, dintr-odată: „Majestate, vorbiți-

ne de Vîşinski”... Am fotocopiat stenogramele unor audienţe acordate lui Vîşinski care au precedat instalarea lui Groza impusă de ruşi. Stenogramele se află în arhiva de la Versoix, o arhivă în exil...

M.S.: Guvernele Sănătescu şi Rădescu ar fi trebuit să asigure tranziţia...

D.U.: Un cuvânt de care, la ora de faţă, se leagă toate temerile, mai ales temerile, dar şi speranţele noastre. Tranziţia a însemnat atunci, în ‘45-’46, începutul terorii şi al ticăloşiilor.

M.S.: Fuseseră anii dictaturii lui Antonescu. Anii războiului. Anii unor tratative hărţuitoare. Aveam nevoie de o revenire la democraţie, de o normalizare a vieţii... dar toate aceste lucruri vitale pentru poporul român: libertatea, democraţia, respectarea drepturilor omului, curăţenia morală aveau să fie călcate în picioare şi subminate prin toate mijloacele de ruşi. Democraţia era subminată de acţiunile comuniştilor care se ştiau protejaţi de Armata Roşie. Ea ocupase ţara noastră, pusese stăpânire pe ea. Armata Roşie era peste tot. Apărea la întruniri politice, în fabrici, printre muncitori.

D.U.: Rădescu avusese curajul să spună că iniţialele F.N.D., înseamnă „fără neam şi Dumnezeu”. Asta i-a enervat pe cei, cu adevărat „fără neam şi fără Dumnezeu”. A început... sfârşitul.

M.S.: Ruşii nu mai suportau democraţia. Tot timpul voiau să creeze impresia că la noi e criză, că nu ne respectăm îndatoririle. Şi l-au trimis la Bucureşti pe Vîşinski, care era ministrul adjunct de Externe sovietic.

D.U.: Andrei Vîşinski. El v-a cerut să-l demiteţi pe Rădescu, să-l numiţi pe Groza prim-ministru. Din stenogramă aflăm scenariul. Vîşinski era violent, ştim asta de la primul interviu pe care mi l-aţi acordat, în 5 mai 1990. Cum a reacţionat Vîşinski?

M.S.: Vîşinski a fost procurorul Uniunii Sovietice, prin ‘37-’38. Atunci el a trimis la moarte foarte mulţi oameni. Avea experienţa măcelului, a crimei, dar mai ales a falselor mărturii, declaraţii, probe, acuze. Aşa că-i tot dădea că

situația în România e una de criză, că spatele frontului rusesc e în pericol, că nu e liniște în țară, că nu ni se mai poate garanta independența. Toate astea erau minciuni. Iar, în ce privește garantarea independenței noastre de către ruși, toți am înțeles că ei nu mai știau ce prilej sau pretext să găsească pentru a ne submina independența.

D.U.: Din stenograme am observat că strategia pe care ați adoptat-o atunci a fost tergiversarea.

M.S.: Da, am amânat cât am putut. Am propus o serie de formule, de combinații. Una a fost cu Ştirbey ca prim-ministru. Într-una din audiențe, aceea când s-a crăpat zidul...

D.U.: Scrâșnetul, țipătul, pumnul lui Vîșinski în masă, trântirea ușii nu apar în stenograme...

M.S.: Într-una din audiențe mi-a cerut, îşi pierduse şi firea şi răbdarea, să realizez demisia lui Rădescu într-un ceas sau două... Eu am încercat să-l pun atunci prim-ministru pe Ştirbey. Îl voiau şi alții. Dar încercarea mea, ce contravenea flagrant intereselor comunisto-moscovite, nu a reuşit.

D.U.: Şi iar s-a arătat Vîşinski la față.

M.S.: Da, numai că acum era blând, era politicos, se purta amabil. Juca însă aceeaşi comedie a temerilor, că ruşii se tem de criza politică din țară şi că ea îi lasă descoperiți. Mi-a spus că nu se mai poate amâna şi că trebuie să facem ceva foarte repede. Apoi a mai zis că singura persoană pe care o agreează ruşii e Groza. Dar mi-a cerut să nu spun asta nimănui. Îmi propunea o complicitate pe care nu puteam s-o accept. Nici nu ştiu cum aş putea să numesc lucrul pe care mi-l cerea. În nici un caz nu era vorba de democrație sau de respectarea Constituției.

D.U.: La Bucureşti a sosit atunci şi mareşalul Malinovski, şeful Comisiei de armistițiu.

M.S.: Da, şi el a scos tancurile ruseşti la plimbare pe străzile din Bucureşti. Erau plimbări de amenințare, un mod de a exercita presiunea în mod direct asupra noastră.

Din nou nu era nimic de făcut, eram singuri. Şi a fost acceptat Groza.

D.U.: Îmi pare rău că mă repet, dar imixtiunea brutală a lui Vîşinski şi Malinovski în formarea guvernului român contravine deciziilor de la Ialta, unde s-a spus că ţările Europei îşi vor hotărî ele forma de guvernământ.

M.S.: Bineînţeles că am invocat Ialta, dar ştiţi răspunsul lui: „Eu sunt Ialta aici!".

D.U.: Care au fost atitudinile lui Brătianu şi Maniu?

M.S.: Ei considerau, ca şi mine, că un asemenea guvern e nereprezentativ şi mai credeau că, dacă ni se impunea puterea comunişţilor, lucrul acesta trebuia să se facă fără acordul nostru, să se vadă limpede că e vorba de un guvern impus prin forţă. Ţara era ameninţată de tancurile ruseşti... În guvernul ce s-a instalat la 6 martie dominau cei din Frontul Naţional-Democrat.

D.U.: Cum aţi ajuns să-i cereţi lui Groza să demisioneze, în august 1945?

M.S.: A existat o declaraţie a preşedintelui Truman care spunea că americanii nu vor semna pacea cu România câtă vreme nu are un guvern reprezentativ. L-am chemat pe Groza. I-am expus situaţia. I-am spus să demisioneze pentru a uşura sarcina mea şi a nu expune ţara la o situaţie atât de gravă. A refuzat să-şi dea demisia. Atunci am redactat un document pe care l-am trimis şi americanilor şi englezilor. I-am spus generalului Susaikov, care era reprezentantul lui Malinovski, că am trimis acel document. I-am explicat că ţara va ajunge într-un mare impas dacă nu vor ţine seama de declaraţia lui Truman şi că ar fi bine să ieşim din această criză politică internă şi internaţională. S-a arătat surprins de cele spuse de mine şi, conform stilului comunisto-moscovit, a plecat. În dimineaţa zilei de 23 august, la un an după ce ieşisem din alianţa cu nemţii, a cerut să mă vadă, foarte devreme, la şase dimineaţa. Avea răspunsul Moscovei care considera un act ostil ceea ce făcusem eu şi îmi transmitea că, dacă nu voi participa la sărbătorirea zilei de 23 august, atitudinea mea va fi interpretată ca o ofensă faţă de Uniunea Sovietică.

D.U.: Ce ați răspuns?

M.S.: Că-mi pare foarte rău, dar că nu pot proceda astfel.

D.U.: V-a cerut să retrageți documentele trimise americanilor şi englezilor?

M.S.: Mai mult, să trag la răspundere persoana care a trimis acele documente. Răspunsul a fost: „Eu le-am trimis şi nimeni altcineva nu-i răspunzător".

D.U.: Şi a urmat o nouă plecare a trimisului sovietic, furios că nu i-ați luat în considerație „sfatul". Şi a urmat greva regală.

M.S.: Am refuzat să mai am de-a face cu guvernul Groza şi am plecat şi eu la Sinaia. Am refuzat să semnez decretele şi legile ce s-au dat, absolut totul, şi nu am avut de-a face – nici vorbă de o colaborare – cu acest guvern impus de ruşi şi de comunişti.

D.U.: „Emanat" e un cuvânt la modă acum în România. Îl rostiți cu o evidentă cunoaştere a celor ce se întâmplă la noi acum. Ironic şi cu amărăciune, totodată, dacă-mi permiteți să remarc acest lucru, Majestate...

M.S.: Da, emanații...

D.U.: Care-şi uită frații, care-şi trădează frații... Ați avut sentimentul că v-ați pierdut popularitatea sau credibilitatea? Mă gândesc la cele întâmplate în 8 noiembrie 1945, de Sfinții Mihail şi Gavril.

M.S.: Eram la Sinaia, dar la Bucureşti a avut loc o mare manifestație în sprijinul monarhiei. Ştiți câte victime au fost, din păcate, atunci. Au fost arestați mulți tineri. Forțele guvernului au răspuns cu o violență incredibilă la această manifestație de simpatie pentru mine şi monarhia constituțională. Crimele şi arestările au fost răspunsul „democratic" al guvernului.

D.U.: Asta mi-aduce aminte de evenimentele tragice de la Bucureşti din iunie 1990.

M.S.: Dar şi de represiunea din noiembrie 1987 de la Braşov.

D.U.: Când ați ieşit din greva regală?

M.S.: Trecuseră câteva luni. Avusese loc conferința de la Moscova a miniştrilor de Externe. Participaseră cele trei Mari Puteri. Asta s-a întâmplat în decembrie, în cea de-a cincea lună a grevei regale. Şi s-a decis să fie lărgit guvernul, adică să fie incluşi un reprezentant de la Partidul Național-Liberal şi un reprezentant de la Partidul Național-Țărănesc. Au decis că trebuie să se organizeze alegeri „libere" în țară. Au venit la Bucureşti pentru convorbiri, imediat după conferință, şi Vîşinski, şi ambasadorii: cel american şi cel englez de la Moscova.

D.U.: Harriman şi Clark Keer. Cum s-au petrecut lucrurile la Bucureşti?

M.S.: Cred că au avut loc două conferințe la Bucureşti.

D.U.: Care era lucrul care v-a preocupat în principal în răstimpul acela?

M.S.: Esențială mi se părea întrebarea: „Cine va garanta că aceste alegeri vor fi libere?".

D.U.: Ce vi s-a răspuns?

M.S.: Cel mai mult se amesteca Vîşinski, care vorbea nu numai în numele ruşilor, ci şi în numele americanilor şi englezilor.

D.U.: Da, îmi aduc aminte perfect formularea: „Înaltul comandament trialiat". Şi, în paranteză, era trecut „Sovietic"!

M.S.: Eu l-am lăsat să vorbească, ştiam prea bine cu cine am de-a face. Dar am ținut să-i văd, în particular, şi pe Harriman, şi pe Clark Keer, şi am stat de vorbă, separat, cu fiecare. Le-am expus limpede situația în aceste întâlniri şi le-am arătat precis ce se va întâmpla şi cum se va întâmpla.

D.U.: Cum au reacționat ei?

M.S.: Nu foarte încurajator pentru noi. Interesele erau amestecate. Sferele de influență erau deja împărțite. Ceea ce am prevăzut avea să se întâmple, iar faptul că au fost acceptați doi miniştri din partidele istorice n-a avut nici un efect, a fost de formă.

D.U.: Alegerile au fost falsificate, am mai vorbit despre asta. E tragic că falsul poate consolida o putere. Aş putea spune că la comunişti falsul a fost dintotdeauna un mod

sigur de a consolida puterea. De aceea nu suport să văd şi acum, în 1990, o putere care apelează la falsificări, la minciună şi căreia puţin îi pasă că nu mai e credibilă.

M.S.: Ştiţi că acele alegeri din noiembrie nu au fost recunoscute de Statele Unite şi de Marea Britanie, dar asta nu a însemnat că Marea Britanie sau Statele Unite ar fi acţionat în sensul retragerii recunoaşterii guvernului Groza. De altfel, guvernul Groza nici măcar n-a demisionat. A trecut de la o „legitimitate impusă de ruşi" la o nouă formă de „legitimitate" impusă de falsul operat în alegeri, când urnele au fost pur şi simplu schimbate.

D.U.: Eraţi între seceră şi ciocan. Aveaţi alternative? Puteaţi dizolva Camera şi să cereţi să se convoace noi alegeri? Sau trebuia să vă supuneţi acestei majorităţi trucate, în care F.N.D. avea de partea lui un scrutin covârşitor?

M.S.: Nu există alternative când e vorba de comunism. Ei ştiu una şi bună, că trebuie să distrugă alternativele, să le sufoce, să le ucidă. Poporul nu voia să se inaugureze nici „Parlamentul", nici Adunarea Naţională. Aceasta era voinţa lăuntrică, starea de spirit a românilor. Acelaşi sentiment îl aveam şi eu şi la fel gândeau Maniu şi Brătianu, care erau împotriva deschiderii acestui Parlament roşu, acestui Parlament comunist care e, în fond, un nonsens. Nu poate exista Parlament în comunism!

D.U.: A parlamenta înseamnă a duce tratative, a negocia, a discuta îndelung un lucru, a-l nuanţa, a supune spre meditaţie o diversitate de atitudini şi puncte de vedere. Or, comunismul emite teze, iar ceilalţi trebuie să le voteze în unanimitate. Cât de străină de umanitate şi de drepturile omului este unanimitatea! „E cineva împotrivă? Cine se abţine?" – întrebări formale – atunci când unanimitatea striveşte, ca o ghilotină, opţiunile umanităţii...

M.S.: Eram împotriva deschiderii Parlamentului Comunist. Am cerut sprijin moral din partea Statelor Unite şi Marii Britanii. Dar nu am primit acest sprijin. Nu a venit nimic.

D.U.: Nu aţi simţit că nu mai puteţi face nimic, când aţi văzut pletora de miniştri comunişti? Execuţia lui Antonescu? Aţi încercat să-l salvaţi şi nu aţi putut să uzaţi de prerogativa de a comuta sentinţa. Aducerea lui Antonescu în ţară a vrut să vă întineze prestigiul, să vă diminueze popularitatea. Ruşii mizau şi pe faptul ştiut că Antonescu nu s-a purtat cum se cuvine cu Majestatea Voastră. De aici şi până la a insinua sau declara că nu l-aţi salvat de la plutonul de execuţie pentru a vă răzbuna nu era decât un pas. Nu vă deprima tot acest şir de neputinţe?

M.S.: Întrebarea e corectă şi nu chiar. Să zicem că plecam din ţară. După cele dintâi atentate ale dictaturii împotriva democraţiei puteam să plec. Să-mi deschid un cont în bancă, să părăsesc ţara. Au fost „voci" care m-au sfătuit să fac asta. Chiar şi la nunta actualei regine a Angliei, Regina Elisabeta a II-a. Dar dacă plecam în '45, guvernul Groza, alegerile, arestările şi crimele s-ar fi succedat cu o repeziciune implacabilă. Pe uşa pe care eu ieşeam din ţară, comunismul şi dictatura ar fi intrat în aceeaşi clipă. Nu m-am încăpăţânat să rămân în ţară de dragul de a fi rege, pentru tron, ci pentru că ştiam că monarhia mai constituia o frână în calea dictaturii. Credeţi că, dacă eu plecam în '45 sau '46 sau '47, nu l-ar fi ucis pe Antonescu? Nu l-ar fi închis pe Maniu? Bineînţeles că da, dar mult mai repede. Iar Ana Pauker ajungea ministru de Externe mult mai devreme şi Bodnăraş ministrul de Război mult mai devreme, şi nu în decembrie 1947, când a trebuit să fie organizat scenariul abdicării şi când a fost schimbată, în vederea împlinirii lui, conducerea armatei, o armată care mă iubea şi care şi-a arătat de atâtea ori dăruirea faţă de popor, loialitatea faţă de el, faţă de mine. Deci „fuga" mea ar fi fost o abdicare nepermisă din faţa datoriei pe care o aveam faţă de poporul meu. În celelalte ţări, unde monarhiile au avut, din pricina comunismului, o viaţă mult mai scurtă, evenimentele au mers mult mai repede decât la noi. Dacă plecam în '45, Antonescu ar fi fost ucis, poate, imediat. Poate chiar în Rusia. Poate că nici n-am fi aflat

unde-i zac osemintele. Cum a dispărut, în neant, tezaurul României.

„Nu românii erau însetați de sângele lui Antonescu”

D.U.: Aş face o supoziție. Dacă ar fi trăit Mareşalul... dacă nu era închis şi dacă ar fi existat cât de cât o şansă – provoc imposibilul – să fie numit ministru al Apărării sau să devină exponentul unei dictaturi militare, după 1944, el, Antonescu, ar fi intrat acum sub tirul atacurilor şi calomniilor, iar Majestatea Voastră ați fi fost decretat martirul, destinul unic şi nobil, ultragiat de dictator. Nu m-ar fi mirat, în corul de desfigurări ale adevărului istoric, dacă, de „frica” memoriei Mareşalului, s-ar fi pus pe seama lui cine ştie ce grozăvii, altele decât cele ce se cunosc. L-ați chemat pe 23 august, la Palat, pe Mareşalul Antonescu pentru a-l aresta?

M.S.: Nu arestarea Mareşalului era problema României atunci, ci ieşirea noastră din război. Mareşalul a venit chemat de noi. El urma să plece pe front. Trebuia să prezinte datele situației. Dacă l-am fi convins să încheie armistițiul, arestarea lui Antonescu nu s-ar fi produs. Dar Antonescu avea alte păreri. El voia să se continue războiul, ostilitățile, până la aducerea lui Stalin într-o situație fără ieşire sau dificilă pe câmpul de luptă. Voia să încheie armistițiul cu un Stalin slăbit. Or, asta era o iluzie. De câte ori n-a crezut Hitler că Stalin e cu un picior în groapă şi a pierdut bătălii pe care le considera, încă înainte de a le începe, câştigate! Antonescu voia, obsedat de jurământul de militar, să-l înştiințeze pe Hitler de armistițiu şi gândul lui era că doar în aceste condiții armistițiul va fi mai avantajos pentru români. Dar era o iluzie. Intențiile lui se loveau de o realitate mult mai cumplită decât ne-o închipuim. Repet, noi nu aveam ce căuta dincolo de Nistru.

D.U.: Ce s-a întâmplat când a ajuns Mareşalul la Palat?

M.S.: A expus situația, şi-a prezentat opiniile. I-am cerut, cum am mai spus, să încheie armistițiul. Iar

Antonescu a refuzat. A urmat arestarea. Dar nu am premeditat *necondiționat* acest gest. El reprezenta, de fapt, ultima mişcare pe tabla de şah, pe care nici eu şi nici cei din anturajul meu nu doream s-o facem. Lumea era tulburată la palat. Nu era „pregătită" arestarea. Lucrul cel mai grav care s-a petrecut atunci, dar eu n-am avut nici un rol în asta, a fost preluarea Mareşalului Antonescu şi a lui Mihai Antonescu de către acel grup comunist avându-l în frunte pe Bodnăraş.

D.U.: Ați intervenit în favoarea lui Antonescu după arestarea lui?

M.S.: I-am transmis lui Bodnăraş să nu atenteze la viețile Mareşalului şi a lui Mihai Antonescu.

D.U.: Ați fost informat că Antoneştii au fost predați, la sfârşitul lunii august 1944, Armatei Roşii, ocupanților ruşi. De către acelaşi Bodnăraş?

M.S.: Nu am ştiut. Totul s-a făcut fără ştirea mea. Fireşte, la un moment dat, am aflat. Mai târziu. Dar nu pentru că aş fi fost dezinteresat, ci pentru că nu există mincinoşi mai mari decât comuniştii şi nici ființe mai duplicitare decât ei. Ei acționează în întuneric până preiau puterea. Când se arată la față, în lumină, mint în continuare, promit marea cu sarea şi, în acelaşi timp, nu lasă piatră peste piatră din adevărul unei țări, din averea poporului ei, din destinul şi bucuriile la care avem dreptul cu toții ca oameni.

D.U.: Din documente şi mărturii, am aflat că ați intervenit să nu se întâmple ceva ireparabil cu Antoneştii. Deşi au fost ținuți în lagăre, în Uniunea Sovietică, undeva lângă Moscova, nu au fost judecați acolo şi ucişi, cum s-a întâmplat cu alți „criminali" din Est care au fost făcuți dispăruți fără nici o urmă. De ce credeți că Antoneştii au fost aduşi în România, în aprilie 1946, în Bucureşti, cu o lună înainte de judecarea „procesului marii trădări naționale". Şi de ce nu le mai era frică acum sovieticilor că Antoneştii ar fi putut fi salvați sau ajutați să treacă granița?

M.S.: Una fusese situația în august 1944 şi alta era situația în aprilie 1946. În '44 nu erau aşa de siguri pe ei.

În aprilie ‘46 fuseseră deja alegerile, iar rezultatele trucate fără nici o ruşine îi „legitimau” pe comunişti, le dădeau, chipurile, dreptul de a-şi judeca duşmanii. Erau siguri pe ceasul răzbunării. Dar mai era ceva şi mai important. Stalin a fost întotdeauna un mare amator de circ politic, mai ales când era vorba de crimă. Îi plăcea să-i vadă pe alţii cum se ucid, pe oameni omorându-se, turnându-se unii pe alţii. El a ţinut ca românii să-l judece pe Antonescu, nişte români dresaţi de la centru de sovietici. Ei trebuiau să fie călăii, chiar dacă ghilotina era comunismul. Românii trebuiau să se murdărească cu sângele lui Antonescu, de care nu erau însetaţi pentru că românii ştiu că era un iubitor al ţării sale, indiferent dacă sunt sau nu de acord, dacă înţeleg sau nu iubirea... dictatorială... sau politica lui. Nu românii erau însetaţi de sângele lui Antonescu, ci ruşii. Comunismul.

D.U.: Propaganda antimonarhică vă acuză că nu aţi vrut să-l graţiaţi pe Antonescu, că nu aţi vrut să-i comutaţi pedeapsa cu moartea în închisoare pe viaţă, în muncă silnică pe viaţă... Asta înseamnă să nu vrei să ştii istorie, mai grav, să-ţi baţi joc de poporul român, minţindu-l cu nerușinare. Exista o filieră a graţierilor controlată de comunişti şi de ruşi.

M.S.: Ar trebui să se ştie că cererile de comutare ale pedepselor cu moartea mi-au fost aduse la Palat de Petru Groza, care era premier, şi de Lucreţiu Pătrăşcanu, care era ministru al Justiţiei. Antonescu era condamnat. De altfel, el refuzase să-şi ceară graţierea. Pentru că a fost un om lucid şi demn. Nu s-ar fi înjosit şi se ştia că nu ar fi „colaborat” cu noul regim politic. Groza şi Pătrăşcanu mi-au cerut să uzez de prerogativa regală comutând pedeapsa cu moartea în muncă silnică pe viaţă doar în trei cazuri...

D.U.: Generalul Constantin Pantazi, care fusese ministru al Apărării în guvernul Antonescu, Radu Lecca, fost comisar al guvernului Antonescu pentru problemele evreieşti, şi Eugen Cristescu, fostul director general al serviciului de Poliţie Secretă al lui Antonescu. De ce au fost salvate de la moarte aceste persoane şi nu altele, căci, pe

lângă Antonescu, seria condamnaților la moarte nu se va opri doar la două-trei nume?

M.S.: Cei care au fost salvați atunci de la moarte dețineau informații de o mare valoare. Apoi, s-ar putea ca ei să fi cedat, să fi consimțit să colaboreze cu noii veniți. Poate că erau destinați unui eşantion necesar pentru dosare viitoare. Cineva urma să cadă, de altfel, mai târziu pentru că îmi ceruse să uzez de prerogativa regală şi să le semnez comutarea pedepsei: chiar Lucrețiu Pătrăşcanu.

Răbojul

Îmi notez succint serii de nume, procese şi sentințe. Revăd în memorie agenda minusculă în care generalul Nicolae Macici îşi nota zilele în care se bărbierea în puşcăria de la Aiud. Ili mi-a arătat agenda şi cărțile poştale primite de la soțul ei. Cuvintele puține, scrise cu creionul sau cu creionul chimic. Ca nişte crestături din răbojul ținut pe grinzile vechi.

Lucrețiu Pătrăşcanu va fi acuzat în procesul lui politic (potemkinada justiției noastre), printre altele, că a comis eroarea să-i ierte pe Lecca, Pantazi şi Eugen Cristescu.

În ziua de 1 iunie 1946, Pătrăşcanu a înaintat Regelui Mihai toate cererile de comutare a pedepsei capitale. Cereri făcute de condamnați şi de avocații acestora. Comutarea pedepsei s-a făcut de comun acord cu Guvernul. Constantin Pantazi, Radu Lecca şi Eugen Cristescu au beneficiat de dreptul suveranului de a comuta pedeapsa cu moartea la muncă silnică pe viață. În aceeaşi zi, în curtea închisorii Jilava au fost împuşcați Ion Antonescu, Mihai Antonescu, C. Vasiliu şi Gh. Alexianu. A urmat procesul intentat miniştrilor antonescieni, care a durat până în luna octombrie 1946. Ovidiu Vlădescu a fost condamnat la muncă silnică pe viață. Au primit câte 20 de ani de detenție Mircea Cancicov, I. Sichitiu, Gr. Georgescu, V. Iliescu, N. Şova, Gheron Netta şi I. Arbore. Au fost condamnați la câte 12 ani de închisoare (temniță grea): Alex. Marcu, I.D.

Enescu. Au primit câte 8 ani de temniță grea I. Fințescu, Stavri Ghiolu, Mircea Vulcănescu şi I.C. Petrescu. Sentințele acestor procese intentate miniştrilor antonescieni au fost tipărite în *Scânteia* din 11 octombrie 1946. Îl descoperim în lista de nume pe marele filosof Mircea Vulcănescu, al cărui destin a fost retezat în urma acestei sentințe. Seria proceselor era... deschisă. A urmat procesul aşa-ziselor „organizații teroriste". Rezistența românească împotriva comunismului şi stalinismului a fost identificată, nu întâmplător, cu terorismul. Generalul Al. Aldea, apropiat Regelui Mihai, a fost implicat în acest proces. S-au pronunțat condamnări la moarte: Pamfil Şeicaru, Grigore Manoilescu. Nichifor Crainic era condamnat la închisoare pe viață, împreună cu Romulus Şeişeanu, Ilie Rădulescu, Gabriel Bălănescu, I.D. Prudent, Aurel Cosma, Stelian Popescu şi poetul prețuit la *Gândirea* Pantelimon Vizirescu care va trăi ascuns sub pământ 23 de ani, scăpând de închisoare. Al. Hodoş, Romulus Dianu şi Ionel Dumitrescu au primit câte 20 de ani de puşcărie. Poetul Radu Demetrescu-Gyr a fost condamnat la 12 ani. Sună grotesc să citim aceste sentințe în ziarul... *Libertatea*.

Sub zodia violenței

„Negocieri prin ultimatum", aşa a definit C. Vişoianu stilul „Vîşinski". Caracterizarea va rămâne pentru totdeauna memorabilă. Ea descrie, în fond, un stil practicat de comuniştii sovietici, care transformă actul diplomatic, convențiile interstatale, legislația, promisiunile smulse cu cleştele în imperative, în arbitrarul absolut. Lovesc cu pumnul în masă şi aruncă în interlocutor cu pantoful smuls din picior. La ceasul tratativelor strecoară o amenințare şi folosesc şantajul geopolitic, precum cel mai mare trişor. Violența nu este o nestăpânire de sine în asemenea cazuri, o impulsivitate pe care nu e în stare s-o controleze Vîşinski sau alții. Dimpotrivă, e chiar arma din dotare folosită la momentul oportun. Cinismul o însoțeşte,

fireşte. Îl faci pe adversar să priceapă că arma pe care o îndrepți împotriva lui e şi otrăvită. Agresivitatea din întâlnirile cu Vîşinski e controlată, o impulsivitate grețoasă. Nu se sfieşte să-şi dea pe față rețetele intimidării, faptul că ruşii dețin ultimul cuvânt şi că rolul ofensivei continue va fi jucat până la capăt. Vehemența lui se amestecă cinic cu minciuna şi disprețul total față de interlocutor şi față de toate valorile pe care la calcă în picioare. Să striveşti omul sau țara ocupată, ca pe cea mai nevinovată buburuză care nu face rău nimănui. Te lasă să simți de la început că eşti o creatură lipsită de orice apărare, că-i face plăcere să fie brutal şi că adoră rolul de a silui oameni, legi şi democrații. Iată o mostră a acestui stil, aşa cum rezultă el dintr-o audiență la palat, solicitată Regelui Mihai.

Audiența din 27 februarie 1945

Majestatea Sa Regele, dl A.I. Vîşinski, în prezența dlui Mareşal D. Negel şi a dlui Ministru al Afacerilor Străine C. Vişoianu, la 27 februarie 1945, ora 21.

> Dl Vîşinski: Sunt împuternicit de Guvernul Uniunii Sovietelor să expun în fața Majestății Voastre câteva probleme cu caracter urgent, care s-au ivit în urma recentelor evenimente interne din România. S-a tras asupra populației paşnice în fața Palatului Regal, a Prefecturii de Poliție şi Ministerului de Interne. Guvernul Rădescu s-a dovedit a avea tendințe reacționare, incapabil de a menține ordinea internă, neavând sprijinul şi încrederea maselor poporului. România se află în spatele apropiat al frontului şi este absolut necesar să avem aici linişte şi ordine pentru obținerea victoriei finale asupra Germaniei. Noi avem pe teritoriul României trupe şi baze de aprovizionare şi ne interesează în gradul cel mai înalt ca în acest teritoriu să domnească ordinea şi linişitea. Ultimele evenimente ce au survenit în viața internă a României

au arătat că Guvernul Rădescu nu este capabil să conducă țara în ordine şi linişte, nu are încrederea şi sprijinul maselor largi ale poporului şi mai mult chiar: prin actele sale cu caracter reacționar a adoptat o poziție potrivnică voinței poporului.
De aceea sunt nevoit să declar şi, prin aceasta exprim părerea Guvernului meu, că această situație nu mai poate dăinui mai departe şi Majestatea Voastră ar trebui să intervină cu Autoritatea Sa şi să ia măsuri urgente pentru a pune capăt acestei situații inadmisibile din punct de vedere al intereselor României şi Uniunii Sovietelor.
Nu găseşte oare, Majestatea Voastră, că se impune demiterea imediată a Guvernului Rădescu şi formarea unui Guvern din reprezentanții partidelor democratice care se sprijină pe încrederea şi voința maselor largi ale poporului şi din persoane în afară de partid, care de asemenea să se bucure de încrederea maselor largi ale poporului?
Majestatea Sa: Am început încă de ieri consultări în acest sens. Informarea în această privință cere timp pentru a se găsi soluția cea mai bună.
Dl V.: Pot înțelege prin aceasta că Majestatea Voastră este de acord asupra necesității demiterii imediate a Guvernului Rădescu?
M.S.: Dacă îl demit, trebuie să am un alt Guvern în loc. În situația actuală e greu de găsit o formulă potrivită. Numai prin alegeri se poate verifica şi şti voința poporului, or, în împrejurările actuale, nu se pot face alegeri.
Dl V.: Este adevărat că numai alegerile ar oglindi voința reală a poporului. Înțeleg foarte bine greutatea rezolvării acestei probleme serioase, dar Majestatea Voastră va trebui să ia o hotărâre.
M.S.: Trebuie să ținem seamă şi de hotărârea de la Ialta.
Dl V.: În hotărârea de la Ialta nu se spune nimic despre Guvernul Rădescu. Care va fi hotărârea

Majestății Voastre pe care s-o raportez Guvernului meu, asupra celor două probleme expuse de mine?
M.S.: S-au întâmplat lucruri nedorite, regretabile. După cum am spus, am început încă de ieri consultările în vederea unei noi formule de Guvern. Şi Guvernul Rădescu a fost format din reprezentanții partidelor democratice, dar colaborarea nu s-a realizat.
Dl. V.: Îmi permit, dar, să înțeleg că asupra celor două probleme esențiale: demiterea imediată a Guvernului Rădescu şi crearea unui Guvern în care să intre reprezentanții partidelor democratice şi persoane în afară de partid, care să se sprijine pe încrederea şi voința maselor poporului, Majestatea Voastră este de acord cu punctul de vedere al Guvernului meu.
Dl Ministru Vişoianu: Aş vrea să-l lămuresc pe Dl Vîşinski asupra mecanismului nostru constituțional. Ca Rege Constituțional, Majestatea Sa apelează la partidele politice şi acestea îşi desemnează reprezentanții în Guvern. Regele nu indică persoanele ce vor intra în compunerea Guvernului. Partidele fiind interesate să aibă un număr cât mai mare de reprezentanți, se exclude posibilitatea intrării în Guvern şi a persoanelor care stau în afară de partidele politice.
Dl V.: Şi totuşi, chiar în compunerea Guvernului actual au intrat şi personalități neutre. Aş putea da ca exemplu cazul Dlui Vişoianu, care după câte ştiu, nu este membru al vreunui partid. N-aş vrea ca Majestatea Sa să creadă că prin aceasta încerc să sugerez persoana D-lui Vişoianu, față de care, de altfel, păstrez toată considerația, ci mi-am permis să mă refer la acest caz concret pentru a arăta că există posibilități de participare la Guvern şi pentru personalitățile din afara partidelor.
Dl Min. Vişoianu: În cazul meu, toate partidele reprezentate în Guvern au căzut de acord ca portofoliul Externelor să fie încredințat unei persoane neutre, ca şi cele de Război şi Interne, de altfel. Dificultatea e că

reprezentanții diferitelor partide nu se înțeleg între ei pentru o colaborare strânsă. Astfel, la formarea Guvernului actual, s-a căzut de acord asupra unui program de guvernare comun, dar a doua zi reprezentanții partidelor din Frontul Național Democratic au refuzat să semneze acest program.

Dl V.: Aceasta înseamnă că nu a existat o înțelegere de colaborare reală. Realizarea unei colaborări reale, sincere, nu depinde atât de partide, cât de oamenii din aceste partide. Dacă luăm de pildă Partidul Național-Țărănesc, în sânul acestui partid există reacționari prohitlerişti camuflați cu care nu se poate realiza o colaborare democratică sinceră, după cum există în acest partid şi oameni cu care se poate realiza o asemenea colaborare. Părerea mea este că pot fi chemați din partidele zise istorice şi din celelalte partide democratice oameni care să se poată înțelege şi, sincer, să cadă de acord asupra unui program de guvernare cât mai apropiat de vederile fiecărui partid, oameni care să aibe încrederea maselor largi ale poporului şi să fie animați de voința de a executa sincer şi cinstit clauzele armistițiului şi de a veghea la păstrarea liniştii şi ordinii în țară, atât de necesare pentru obținerea victoriei asupra Germaniei hitleriste.

Dl Min. Vişoianu: În calitate de ministru de Externe, nu am dreptul să mă amestec în chestiunile de ordine, aş vrea să arăt însă Dlui Vîşinski câteva cazuri de dezordine venite din afara autorității guvernamentale.

Dl V.: De ce? Dl Vişoianu este ministru în Guvernul țării şi are dreptul să se amestece. Mai curând aş putea spune că eu nu am nici un drept să mă amestec în treburile lăuntrice ale României. Amândoi susținem că n-avem acest drept şi, totuşi, amândoi discutăm chestiuni de politică internă românească. Eu cred, însă, şi prin aceasta exprim şi părerea Guvernului meu, că în situația ce s-a creat în momentul de față noi avem dreptul să intervenim spre binele comun, al nostru şi al României, căreia îi dorim numai binele. Nu

putem îngădui ca pe teritoriul unei țări aflate în spatele imediat al frontului nostru să se tolereze manifestări reacționare şi chiar prohitleriste.
Dl Min. Vişoianu: În cazul prefecților de județ, de exemplu, prefecții la noi sunt numiți de autoritatea legală de Stat, Ministerul de Interne. Încă din timpul Guvernului Sănătescu şi până acum, grupuri de 300-500 sau 1.000 de oameni, în diferitele capitale de județ, au pretins şi au procedat la înlocuirea prefecților respectivi cu alții puşi de ei.
Dl V.: În chestiunea aceasta cauza răului trebuie căutată, probabil, într-o greşită alegere a persoanei prefectului. Probabil, prefectul nu avea încrederea populației. Or, este cunoscut proverbul: „Vox populi, vox dei".
Dl Min. Vişoianu: Da, dar acelaşi proverb poate fi invocat şi de alte grupuri de 300, 500 sau 1.000 de oameni, care la rândul lor ar cere un prefect dorit de ei.
Dl V.: Tocmai de aceea se impune un Guvern care să aibă încrederea maselor largi ale poporului şi care să nu provoace incidente şi manifestări de nemulțumire în genul celor întâmplate sub Guvernul Rădescu.
Dl Min. Vişoianu: Dacă l-ați întreba pe Majestatea Sa, ar putea să vă spună adevărul asupra cauzelor şi naturii acestor incidente.
Dl V.: Nu pot să-mi permit să-l obosesc pe Majestatea Sa cu astfel de amănunte. Mă folosesc de informațiunile din sursă comună care mi-au parvenit.
Dl Min. Vişoianu: De altfel, sper să vă dau şi eu unele lămuriri în această privință la întrevederea pe care o vom avea.
Dl V.: Nu cred că voi avea întrevederi cu vreunul din miniştrii din actualul Guvern, deoarece am un mandat limitat de a prezenta Majestății Sale sugestiile Guvernului Sovietic. Am convingerea că Majestatea Sa, cu perspicacitatea pe care a dovedit-o cu ocazia vizitei mele precedente, când am discutat posibilitatea unui

Guvern de tehnicieni şi Majestatea Sa a fost de părere că o atare formulă nu era potrivită situaţiunei date şi Guvernul Sovietic, când i-am raportat părerea Majestăţii Sale, a fost de acord că Majestatea Sa are perfectă dreptate, va şti să ia hotărârea şi măsurile cele potrivite situaţiunei de azi spre binele României şi Uniunii Sovietice. Voi rămâne pentru mai multe zile aici şi rog pe Majestatea Sa să-mi permită să-l vizitez, dacă voi avea nevoie să-i mai prezint vreo chestiune.

Majestatea Sa regele încuviinţează.

„La ora 6 trebuie anunţată demisia lui Rădescu"

Audienţa la Majestatea Sa regele a E.S. dl A.I. Vîşinski, prim-locţiitor al Comisarului Poporului pentru Afaceri Străine al U.R.S.S., în prezenţa dlui Mareşal al Curţii D. Negel şi a dlui Ministru al Afacerilor Străine, C. Vişoianu, la 28 februarie 1945, ora 15,30.

Dl Vîşinski: Am venit la Majestea Voastră pentru a afla ce aţi hotărât în privinţa celor ce am discutat aseară.
M.S.: Am chemat azi-dimineaţă la mine pe dl. General Rădescu şi i-am spus cum e situaţia. Am şi început consultările.
Dl V.: Aceasta nu este suficient. Noi considerăm pe Generalul Rădescu fascist şi Guvernul lui drept fascist sau, cel puţin, susţinător de fascişti. Noi suntem aliaţi şi vecini şi ducem împreună un război. Vă declar în mod oficial, în numele Guvernului meu, că nu putem tolera un asemenea Guvern. Noi suntem loiali faţă de Majestatea Voastră şi vă spun deschis că am impresia că nici Majestatea Voastră şi cei ce vă înconjoară nu vă daţi seama de gravitatea situaţiei. A trecut o săptămână de când s-a vărsat sângele şi Rădescu este tot la Guvern. Această situaţie nu mai poate dura şi

noi socotim necesar ca Guvernul să fie schimbat imediat. Chiar azi, până la ora 6, trebuie anunțată demisia Guvernului şi, imediat după aceasta, cineva însărcinat cu formarea noului Guvern.
M.S.: Eu încă nu sunt gata cu consultările.
Dl. V.: Eu ştiu că într-un Stat constituțional se procedează astfel: întâi demisionează sau este demis Prim-Ministrul, pe urmă se numeşte persoana care va forma noul Guvern şi după aceasta se formează Guvernul.
Dl Min. Vişoianu: Este o imposibilitate materială ca într-un interval aşa de scurt să fie format noul Guvern.
Dl V.: Rog pe dl Ministru Vişoianu să nu se amestece, eu nu discut cu dl Vişoianu; am venit să discut numai cu Majestatea Sa. Eu înțeleg dificultățile, dar trebuia de ieri să vă gândiți la persoana care va forma noul Guvern. La ora 6 trebuie anunțată demisia lui Rădescu, iar persoana care va forma noul Guvern poate fi făcută cunoscută peste 2-3 ore. Rog răspunsul Majestății Voastre.
M.S.: Trebuie să mă mai consult.
Dl V.: Rog răspunsul Majestății Voastre chiar acum. Este de acord?
M.S.: Da. Am să chem chiar acum pe dl General Rădescu şi am să-i cer demisia. Demisia dlui General Rădescu va fi anunțată până la ora 6.
Dl V.: Chestiunea trebuia rezolvată imediat, căci de când s-au produs incidente, situația nu numai că nu s-a îmbunătățit, dar s-a înrăutățit. Dl General Rădescu face lucruri inadmisibile. Aşa şi-a permis să scoată din armată pe cei zece Generali care au luat poziție de partea poporului, contra Generalului Rădescu. Noi cerem ca această măsură să fie imediat anulată. Rog răspunsul Majestății Sale.
M.S.: Am să iau contact cu cei competenți.
Dl V.: Rog un răspuns mai precis. Rog pe Majestatea Sa să-mi spună dacă este de acord cu anularea

scoaterii din armată a Generalilor. Rog răspunsul imediat.
M.S.: Va fi făcut.
Dl. V.: Asta e tot. Aştept ştirea demisiei D-lui General Rădescu.

„Cu titlu pur sugestiv eu aş recomanda pe Petru Groza”

Audiența Excelenței Sale, domnul Al. Vîşinski la Majestatea Sa regele, în ziua de 1 martie 1945, ora 22.

Dl Vîşinski: Mulțumesc Majestății Voastre pentru că a trimis astăzi la mine pe dl Mareşal Negel să mă informeze asupra mersului crizei politice. După câte am înțeles, formula Ştirbey nu a reuşit. Aş dori să ştiu ce hotărâre a luat Majestatea Voastră. Majestatea Voastră cunoaşte părerea Guvernului Uniunii Sovietice pe care i-am transmis-o astăzi prin dl Mareşal Negel. Acesta este scopul vizitei mele.
M.S.: Am primit mesagiul pe care mi l-ați trimis prin dl Mareşal Negel. În dorința de a forma un Guvern cât mai solid şi durabil, am început consultațiile. Sper că mâine dimineață voi ajunge la un rezultat. Vă rog să nu luați în nume de rău dacă tratativele merg greu şi încet, însă doresc ca Guvernul viitor să fie un Guvern care să poată lucra şi să dea rezultate.
Dl V.: Aceasta este şi dorința noastră. Prea desele schimbări de Guvern sunt foarte rele.
M.S.: Sunt cu totul de părerea Excelenței Voastre.
Dl V.: Cu toate că astăzi am transmis prin dl Mareşal punctul meu de vedere, am ținut să vă exprim şi personal părerea mea.
M.S.: Eu nu am voit să vă deranjați, de aceea propusesem să vă trimit pe dl Mareşal Negel ca să vă expună situația.

Dl V.: Acesta nu este un deranj. Eu am o misiune din partea Guvernului meu pe care trebuie să o îndeplinesc. Nici o osteneală nu este mare pentru o chestiune atât de importantă. Vreau, deci, să repet punctul de vedere al Guvernului meu. Noi dăm mare importanță faptului ca în România să fie ordine. Noi nu susținem vreun partid. Noi voim să se formeze un Guvern din toate partidele, în care să intre democrați sinceri şi care să poată să lucreze. Suntem vecini şi trebuie să fim prieteni.
M.S.: Sunt cu totul de acord cu Dvs. Să-mi dea voie Excelența Voastră să-i spun un lucru care ar părea paradoxal. Oficial, eu până astăzi nu am ştiut că suntem în război cu Uniunea Sovietică. Cu câteva săptămâni înainte de a se declara război contra Uniunii Sovietice, am avut o discuțiune foarte aprinsă cu Generalul Antonescu în care i-am spus să nu cumva să facă prostia enormă să declare război Uniunii Sovietice. Cu toate acestea, într-o dimineață, m-am pomenit că s-a început războiul împotriva Dvs. Aşa că, oficial, eu nu am ştiut nimic.
Dl V.: Este într-adevăr paradoxal. Dar aceasta este o pagină pe care trebuie s-o întoarcem.
M.S.: Este un trecut de care nici nu vreau să-mi aduc aminte şi pe care trebuie să-l uităm.
Dl V.: Să-mi dea voie Majestatea Voastră s-o întreb dacă ştie unele fapte care s-au petrecut şi pe care vreau să i le aduc la cunoştință: acum, de curând, de pe un aerodrom român a decolat un avion care a fost doborât de noi şi în care se afla un ofițer german, anume Schmidt, împreună cu un ofițer român.
M.S.: Nu este vorba de un avion care a aterizat la Turda?
Dl V.: Nu ştiu.
M.S.: De pe ce aerodrom a decolat? Nu de la Pipera?
Dl V.: Nu am aceste date, dar mâine pot da Majestății Voastre şi numele aviatorului român şi locul de unde a decolat. Cred însă că de la Braşov.

Dl Mareşal Negel: Să-mi dea voie Excelenţa Voastră. Nu cumva este vorba de un ofiţer român care a fost împuşcat în avion?
M.S.: Tocmai. Ştiu şi eu cazul unui aviator român, ofiţer foarte bun, pe care întâmplător îl cunoşteam şi eu, şi care a vrut să decoleze de la Pipera. A fost împuşcat de un soldat, iar avionul a aterizat forţat la Turda, unde ofiţerul a fost găsit mort.
Dl V.: Prin urmare, vedeţi, încă un caz. Şi mai sunt şi alte cazuri. Astfel, pe un aerodrom român au fost lansaţi 30 paraşutişti germani, iar pe altul 6. Aceasta înseamnă că nemţii mai au încă agenţi în România care îi ajută şi cu care lucrează. Or, conform hotărârilor de la Ialta, toate organizaţiile fasciste trebuiesc zdrobite. Din stima pe care o avem pentru ţara românească şi pentru poporul român, noi nu vrem să se mai întâmple asemenea lucruri. *Noi nu avem nevoie de pământul Dvoastră. Rusia este mare. Noi nu avem nevoie de oameni*; *avem populaţie multă. Noi nu vrem decât prietenie* [s.n.].
M.S.: Sunt absolut de acord cu Excelenţa Voastră. În orice ocazie am avut, când m-am întâlnit cu ofiţerii sovietici şi cu reprezentanţii politici ai Dvoastră, când i-am avut la masă, nu am făcut decât să subliniez că singura mea dorinţă este de a avea cele mai bune raporturi cu vecina noastră Rusia Sovietică.
Dl V.: Noi vrem un Guvern în care să avem încredere. Un Guvern în care, dacă Majestatea Voastră are încredere, să avem şi noi, şi dacă noi avem încredere, să aibă şi Majestatea Voastră încredere. Cu titlu pur sugestiv eu aş recomanda pe Petru Groza. Sunt de două zile aici. Am văzut de două ori pe Majestatea Voastră şi, desigur, am raportat la Moscova cele ce am văzut aici şi cele ce am vorbit cu Majestatea Voastră. Trebuie să comunic Majestăţii Voastre că am însărcinarea din partea Guvernului meu să vă declar că omul care ne inspiră nouă încredere este Petru Groza, ca Preşedinte al Consiliului. Bineînţeles, acesta

este un lucru confidențial pe care-l spun numai Majestății Voastre. Astăzi au fost la mine reprezentanții Angliei şi Americii şi mi-au cerut să le comunic cine cred că ar fi cel mai indicat să ia puterea. Le-am comunicat că aceasta este o chestiune care priveşte numai pe Majestatea Sa şi asupra căreia numai Majestatea Sa decide, prin urmare eu nu le-am comunicat acest lucru nici lor şi o spun şi Majestății Voastre, numai cu titlu de recomandație din partea Guvernului meu. Din partea Majestății Voastre este suveranitatea, iar din partea noastră este morala.

Dl Mareşal Negel: Rog numai pe Excelența Voastră să nu comunice oamenilor noştri politici acest lucru, pentru că atunci ar mări mult pretențiile şi nu ne-am putea înțelege cu ei.

Dl V.: Desigur, aceasta se înțelege de la sine. Iată, aproape 6 luni de când s-a încheiat armistițiul de la 12 septembrie şi s-au perindat trei Guverne, care n-au dat satisfacție. În special Rădescu a făcut prostii şi greşeli nepermise. Noi vrem ca Guvernul ce se va alcătui să fie din toate partidele real democratice, care să dureze.

Dacă n-ar fi tragic, ar fi de râs o frază ca aceasta rostită de Vîşinski: „Din partea Majestății Voastre este suveranitatea, iar din partea noastră este morala”.

6 Martie 1945, orele 21

Audiența la Majestatea Sa Regele a excelențelor lor, dl A.I. Vîşinski şi dl mareşal Malinovski, în prezența dlui vicepreşedinte Gh. Tătărăscu, marți 1945, ora 21.

Dl Mareşal Malinovski: Aflându-mă în Bucureşti, am socotit de datoria mea să fac o vizită Majestății Voastre. Îmi pare bine că am venit tocmai când zbuciumările interne s-au terminat şi mă bucur că pot

felicita pe Majestatea Voastră cu ocazia terminării crizei interne. Prezint felicitări pentru că sunt plin de speranțe că, de acum înainte, voi putea să privesc cât mai puțin înapoi şi cât mai mult înainte, şi cu toată energia să duc armata mea şi armata română încredințată mie la completă victorie asupra duşmanului nostru comun. Până acum am trecut prin momente grele pentru că mă izbeam de greutăți în spatele frontului. Mi s-a spus că, în spatele frontului, lucrurile nu mergeau tocmai bine. Dacă m-am închinat în fața bărbăției tuturor soldaților şi ofițerilor armatei române, în schimb am fost surprins de atitudinea nesinceră a unor uneltitori din spatele frontului. Am fost surprins când am aflat că un oarecare Sân-Giorgiu, fost colaborator al Germaniei, a vrut să se predea nemților. Soldații români din linia întâi l-au oprit şi, arestat, l-au predat autorităților superioare.
M.S.: Cine este acest Sân-Giorgiu?
Dl Mareşal Malinovski: Voi veni numaidecât la aceasta. După ce a fost arestat şi predat autorităților, acestea n-au găsit altceva mai bun de făcut decât să-i asigure fără dificultate trecerea la nemți, pentru ca apoi să auzim că acest Sân-Giorgiu a vorbit la radio în numele Guvernului român, îndemnând poporul românesc şi pe soldații români să treacă de partea inamicului. Am fost foarte surprins când mi s-a spus că mâine sau zilele acestea, pe un avion român, vor zbura două personalități importante. Eu am pus multă energie ca să pun sub urmărire acest avion. Dar am procedat corect, însărcinând aviația română să urmărească acest avion şi să-l oblige să aterizeze. Două avioane de vânătoare româneşti l-au ajuns şi au dat ordin să aterizeze. Drept răspuns, au fost primite cu o salvă de mitralieră. La aceasta, avioanele româneşti au deschis şi ele focul şi l-au doborât. Atunci am prins pe neamțul Schmidt, conducătorul organizației fasciste germane din România, şi pe românul Stoicănescu, unul din conducătorii mişcării legionare din România, şi când

mi s-a arătat declarația acestor agenți, ei nu au făcut decât să întărească presupunerile pe care le aveam şi mi-au mai spus şi alte multe lucruri care nu erau deloc liniştitoare. Am fost mirat câți ofițeri, în care aveam încredere, pregăteau o lovitură de stat. Eu nu cred că Majestății Sale i-ar fi convenit această lovitură de stat. Poate să judece singură Majestatea Voastră care era situația sa sub Antonescu şi care este astăzi situația sa de la venirea Armatei Roşii. Cred că, odată cu venirea Armatei Roşii, situația Tronului s-a întărit şi sper că Majestatea Sa, ca stăpân cu puteri depline al țării sale, va lua în viitor măsurile necesare ca să nu se mai întâmple, în viitor, ca avioanele române să servească agenții străini. Şi cred că nu va permite să se întâmple aşa cum s-a întâmplat cu Regimentul 4 Moto din Bucureşti ca să pregătească astfel de rezerve pe front încât soldații să treacă dincolo, la inamic, în grupuri de câte 200 de oameni cu strigăte de: „Trăiască fascismul!". De aceea, eu cred că Majestatea Sa mă înțelege ce greutăți întâmpin ca să duc armatele mele la victorie. Singura mea rugăminte față de Majestatea Sa este să nu mă uit înapoi, ci hotărât să privesc înainte şi să duc armatele înainte spre victoria comună. Astăzi cel puțin am căpătat această linişte, când mi s-a raportat cu ce bucurie poporul a manifestat pe străzile Capitalei, fără nici un fel de incidente. Aceasta îmi dă mai multe puteri mie ca militar, căci nu voi trebui să mă mai uit înapoi. Cu această speranță plec din Capitala Majestății Voastre. Şi cu mai multă energie pe front.

Dl Ministru Vîşinski: Cer permisiunea să adaug la felicitările dlui Mareşal şi sincerele mele felicitări pentru alcătuirea noului guvern. Cu totul sincer felicit pe Majestatea Voastră şi nu mă înşel spunând că s-a întors într-adevăr o pagină frumoasă în momentul de față în istoria României. Aş vrea să sper că convorbirile mele precedente cu Majestatea Voastră au adus o mică picătură în hotărârea pe care a luat-o Majestatea

Voastră când i-am expus părerea guvernului meu despre noul guvern român care va asigura ordinea în țară, liniştea şi ordinea atât de importante pentru spatele frontului, şi va întări relațiile de bună vecinătate şi va întări încrederea şi simpatia reciprocă între popoarele noastre, care durează de mult în istorie. Sunt bucuros că am cinstea să asist şi pentru că această nouă pagină este legată de numele Regelui Mihai I, care şi-a atras deja simpatiile poporului şi guvernului nostru. Eu sunt convins că guvernul democrat Groza, care se bucură de colaborarea unei asemenea personalități democratice ca dl Tătărăscu, va reuşi să fie de bun ajutor Majestății Voastre, iar noi, de partea noastră vom da un complet ajutor şi sprijin noului guvern. Încă o dată felicit pe Majestatea Voastră şi îi urăm victorie sinceră în opera sa de conducere a statului.

Majestatea Sa: După ce noul guvern a depus jurământul, eu am indicat ca acest guvern să reia ordinea, liniştea şi siguranța de stat. Să muncească pentru ducerea la bun sfârşit a războiului nostru comun, pentru îndeplinirea loială, cu adevărat loială a condițiilor armistițiului şi în special pentru câştigarea încrederii marilor noştri Aliați. Cum spunea dl Mareşal Malinovski, este bine să uităm ce a fost. Cred că mi-am dat toată silința să îndrumez guvernul astfel încât să nu se mai întâmple pe front şi în spatele frontului cele ce s-au întâmplat şi despre care dl Mareşal Malinovski mi-a vorbit.

Mistificarea

În documentele P.C.R.-ului, care conțin numeroase falsuri, exagerări şi supralicitări, se arată că, în ziua de 6 martie 1945, s-ar fi organizat din inițiativa acestui partid o mare adunare la Bucureşti. Acea adunare ar fi cerut crearea unui guvern al F.N.D., în frunte cu dr. Petru Groza. Cunoscând

stilul P.C.R.-ului şi faptul că se baza pe prezența ocupantului sovietic, ne îndoim că acea adunare ar fi avut amploarea pe care i-o dau „arhivele” şi comentariile istoriei „oficiale”. Scenariul presiunilor e vizibil în aceste triste şi penibile audiențe. Imixtiunea sovieticilor în politica internă a țării noastre e dură, ultimativă, obraznică. M.S. Regele Mihai a înțeles că, pentru moment, rezistența era zadarnică. Gheorghiu-Dej, intrat pe scena politică, avea să-i mulțumească Majestății Sale. Mulțumiri fariseice. [...] Pentru că „a înțeles glasul poporului în ciuda clicii care-l înconjoară, îl izolează de popor”. Sforăitorul discurs al lui Gheorghiu-Dej e plin de minciuni şi de injurii la adresa forțelor democrației. Sunt atacați generalul Rădescu, „conducătorii partidelor aşa-zis istorice în frunte cu Iuliu Maniu, serviți de unelte...”. La 6 martie, nu glasul poporului a fost ascultat, ci acela al comisarului Vîşinski, emisarul lui Stalin. Şi pentru ca scenariul totalitarismului să-şi ascundă maşinăria infernală, a urmat un schimb de telegrame între Petru Groza şi I.V. Stalin. Pe 9 martie 1945, nordul Transilvaniei a trecut sub administrație românească. Adunarea festivă a avut loc la Cluj, în 13 martie 1945. A fost de față, fireşte, guvernul, care cu cât e mai ilegitim, cu atât e mai amator de paradă şi sărbători populiste, regizate. Au fost de față şi ocupanții, reprezentanții sovietici din Comisia Aliată de Control şi nelipsita eminență cenuşie a stalinismului, A.I. Vîşinski.

Regele Mihai era prezent, trăind sentimentul dureros că tot ce ar fi trebuit să fie considerat legitim apărea în acea zi ca un „dar” făcut de sovietici şi de comunişti poporului român. În curând, comunismul şi stalinismul vor inventa, nu întâmplător, Republica Autonomă Maghiară. Fireşte, „de dragul adevărului istoric”!

Ne uităm la ceea ce se petrece peste capetele noastre, ca şi cum am fi o turmă de nasturi roşii, un popor gingaş de nevolnice buburuze care traversează asfaltul sau țărâna, fără cel mai firav simț de conservare.

Scara care urcă la cer. Scara care coboară în iad

Când arhitectura comunistă a luat mare avânt, arhitecții s-au trezit că trebuie să renunțe la concepția asta burgheză cu scara principală şi scara de serviciu, „o gravă formă de discriminare”, moştenirea unei lumi împărțite în domni şi slugile lor.

Cum Bucureştii erau plini de asemenea construcții, ocuparea lor, după naționalizare, de către mai multe familii, a dat aplomb noilor administratori de spațiu locativ care au împărțit locatarii numeroşi tăindu-le, prin repartiții, accesul la o scară sau alta. Atunci s-a descoperit că unii locatari nu mai aveau acces la pod sau la pivniță, la centrale de încălzire şi acoperişururi unde să se curețe coşurile, zăpada sau acumularea de frunze în jgheaburi, la canalizare şi pompe de evacuat apa în caz de inundații ori țevi sparte, la deratizare sau incendii. Am auzit, cu prilejul unei inundații care a distrus demisolul şi pivnițele unei clădiri şi la care s-a intervenit extrem de greu din pricina accesului redus la o singură scară, povestea aruncată la nervi şi cu înțelepciune de o doamnă în vârstă: „Dumnezeu şi Dracul nu folosesc aceeaşi scară”.

Abdicarea forțată a Regelui Mihai a fost ca o dramă ce devine, jucându-se, tragedie, în trei acte, cei trei ani cuprinşi între 23 august 1944 şi 30 decembrie 1947. Piesa s-a jucat într-un context mult mai larg, greu de înțeles dacă te bazezi pe ceea ce ai învățat la orele de istorie în anii comunismului. Abdicarea forțată a fost punctul culminant. A fost înlăturat în 30 decembrie ultimul simbol al democrației şi al orânduirii bazate pe Constituția din 1923. Nu mi-a fost greu să pricep ce haos era în mințile noastre, odată ajunsă în Elveția cu acea delegație condusă de Cazimir Ionescu. Mulți dintre membrii acelei echipe formate din primele răsaduri de democrație incipientă în România au fost şocate de discursul meu prin care refuzam politicos ideea de a mai rămâne o lună şi jumătate ca invitați ai Confederației pentru a lucra la un proiect de Constituție a României după modelul celui elvețian. Am amintit, firește,

Constituția din 1923 şi am explicat de ce este exclus să folosim modelul unei constituții federative. Mulți nici nu ştiau că am avut o Constituție democratică. Am înțeles şi am prețuit cu atât mai mult darul pe care mi l-au făcut Majestățile Lor: la despărțirea noastră din luna mai a anului 1990, am primit o copie a Constituției din 1923.

În interviul acordat postului Europa Liberă în anul 2009, M.S. Regele Mihai şi-a amintit de întâlnirea de la Londra, după abdicarea forțată, când a remarcat că „Churchill a fost foarte politicos, ca de obicei, dar impresia mea a fost că nu ştia în realitate prea multe despre România. La un moment dat, discutam despre o problemă oarecare, iar el a întrebat brusc ceva de genul «Nu ştiu, România are Constituție?». Churchill era un om atât de inteligent şi făcuse atât de mult pentru Marea Britanie în timpul războiului, dar despre restul Europei nu cred că într-adevăr nu ştia mai mult, tot nu pot înțelege cum a putut spune aşa ceva".

Din documentele pe care le-am inclus în acest volum, rezultă că România nu putea câştiga lupta împotriva imixtiunii Moscovei şi a comuniştilor sau cozilor de topor care-o susțineau, deşi comunismul nu a avut în anii aceia nici o susținere a poporului român. Democrația nu a fost slabă, ci era deja condamnată. Nu doar în România, ci într-o jumătate a Europei. Rezistența anticomunistă a fost refuzul atâtor martiri români de a se împăca vreodată cu un destin ce ne-a fost impus peste capetele noastre. A existat un plan urmărit pas cu pas şi care a fost cunoscut sub numele de Comunizarea României, fiind prezentat a doua zi după instaurarea guvernului Groza. Majoritatea istoricilor s-au referit la el. Ioan Chiper, Florin Constantiniu şi Adrian Pop au publicat în 1993 o carte intitulată chiar *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944-1947)*, care se referă şi la o parte dintre documentele şi întrebările ce m-au însoțit în timpul şederii mele la Versoix. Cei ce consideră că Regele Mihai a greşit prin actul de la 23 august sunt, de regulă, adepții extremismului de dreapta şi ai dictaturii antonesciene, refuzând să vadă consecințele alianței

Mareşalului cu Hitler. Argumentele lor se regăsesc în retorica şi dialectica discursului nostalgicilor ceauşişti, ale naţionaliştilor extremişti care spală mâna dreaptă cu mâna stângă şi invers, preluând propaganda sovietică pentru a-i susţine pe nazişti şi propaganda naziştilor pentru o recrudescenţă a colosului de la Răsărit. Întrebarea la care ar trebui să ne răspundă toţi aceşti denigratori ai regelui şi susţinători ai „democraţiei originale" şi ai pseudoliderilor tranziţiei postcomuniste ar fi una simplă: cum pot explica marea manifestare populară de Sfinţii Mihail şi Gavriil din 8 noiembrie 1944, de ziua regelui, care a fost o demonstraţie de popularitate a instituţiei monarhiei şi persoanei suveranului?

Cum pot explica acordul generalilor şi al întregii armate române care nu au avut nici o reacţie împotriva arestării lui Antonescu şi nici o acţiune de revoltă faţă de întoarcerea armelor? Actul în sine a fost urmat de sacrificarea atâtor militari luaţi prizonieri pe front în U.R.S.S. şi, apoi, în mari bătălii împotriva nemţilor, în care armata română a fost măcelărită în mod deliberat. Au urmat procesele intentate unor mari ofiţeri de carieră. N-am nici un motiv să nu văd în aceste reacţii de totală încredere şi preţuire manifestate faţă de tânărul rege ceea ce tatăl meu mi-a repetat de multe ori: anume că armata română a fost trup şi suflet alături de rege. Acest ataşament faţă de Regele Mihai şi Coroana României avea rădăcini adânci care reuneau şi meritele Regilor Carol I, Ferdinand, Carol al II-lea (în anume întreprinderi ale sale) şi meritele Reginelor Elisabeta, Maria, Reginei-mame Elena în a aduce ţării independenţa, unitatea, demnitatea, prosperitatea şi instituţiile europene. Mulţi militari, ofiţeri şi subofiţeri, au abandonat cariera militară după abdicarea forţată a Regelui Mihai şi au socotit o dezonoare să-şi continue cariera într-o armată politizată şi modelată de sovietici.

În noiembrie 1946 au fost falsificate alegerile în mod grosolan. Comisia aliată de Control nu prea a funcţionat, după cum indică toate documentele din acest volum. După Tratatul de pace de la Paris, din februarie 1947, ea a fost

desfiinţată. Vlad Georgescu, în succintul lui op *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, socoate aceste evenimente drept o recunoaştere internaţională a rezultatului alegerilor din România şi a situaţiei de fapt şi de drept. Indiferent de adevăratele rezultate. Vine la rând arestarea liderilor partidelor istorice în perioada iulie-noiembrie, un val de arestări puse sub semnul minciunii al cărei pretext era eradicarea nazismului. Comunitatea internaţională nu are nici o reacţie, iar guvernul supralicitează. Prin abdicarea forţată, România va fi pusă în faţa unui fapt împlinit. Actul abdicării e formulat în termenii unei perspective marxist-leniniste, staliniste, comuniste, de import sovietic. Nu există nici un segment de populaţie care să-l fi formulat în vreun procent sau sub vreo formă mai înainte de ziua de 30 decembrie, când regele este obligat să semneze un act scris dinainte: „În viaţa statului român s-au produs în ultimii ani adânci prefaceri politice, economice şi sociale care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieţii de stat. Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condiţiunilor stabilite de pactul fundamental – Constituţia ţării, ele cerând o grabnică şi fundamentală schimbare...". Nu e vorba de schimbarea unei ordini politice dorită sau impusă de poporul român, de partide, de vreun tratat. Regele realizase cea mai evidentă lovitură dată nazismului şi scurtase cu jumătate de an durata războiului, fusese decorat cu Ordinul „Victoria". Îndepărtarea sa nu avea de-a face cu eradicarea nazismului, ci cu eradicarea democraţiei din România. Cu exilarea ei. Abia în 1997 regele a primit paşaport românesc, când preşedinte al României a fost Emil Constantinescu. Actul abdicării premeditat şi intempestiv nu a fost revocat până astăzi. L-au parafat imediat comuniştii împinşi şi susţinuţi de Moscova şi de armata sovietică aflată în ţară, plus dezimplicarea Americii şi Marii Britanii şi a restului lumii care-şi retrăseseră sprijinul şi gândul de la România. Dar cine, dacă tot ne-am întors la democraţie, a parafat din nou, după 1990, abdicarea şi nu a reconsiderat-o?

Rămâne peste toate aceste întrebări şi întrebarea ce le cuprinde pe toate, într-o acoladă a bunului-simţ: „De ce nu a fost readus în ţară Regele Mihai de către români, el fiind simbolul democraţiei reale, iar nu originale?”. Era istoria scrisă şi după 1990?

În ce măsură rezistenţa anticomunistă a făcut guvernele comuniste neguvernabile? De ce au fost mai „recalcitranţi” polonezii, ungurii decât românii? A fost doar o aparenţă?

De ce nici celelalte ţări din Europa Centrală şi de Est, „Europa mediană”, cum a numit-o Jean-Marie le Breton, nu şi-au readus monarhiile la conducerea statului? Ce încântată era Micaela Slăvescu, profesoara mea de la facultate, traducând cartea diplomatului francez şi publicând-o la editura ei, Cavallioti, în 1996, primindu-mă cu entuziasmul celor ce au descoperit America, fără a mai putea reacţiona la nemulţumirea mea legată de soarta *Dicţionarului de simboluri* publicat în ediţii nenumărate fără ca noi, cei care am lucrat la ediţia românească, să primim drepturile de traducere. Ambasadorul Franţei în România a fost prietenul mai multor intelectuali români. El a fost rechemat temporar la Paris, pe 30 martie 1989, pentru consultări, iar peste câteva zile şi guvernul de la Bonn îşi va rechema ambasadorul pentru consultări. În volumul său de memorii, *Sfârşitul lui Ceauşescu. Istoria unei revoluţii*, ambasadorul Franţei se referă la chemarea sa la Paris ca la un mesaj din partea guvernului francez care dezaproba actele guvernului român, indicând degradarea relaţiilor bilaterale. Nu era la mijloc doar reacţia faţă de măsurile luate de cei de la Bucureşti împotriva scrisorii lui Corneliu Mănescu şi a celorlalţi semnatari ai mesajului adresat lui Ceauşescu, ambasadorul Franţei făcând demersuri pentru obţinerea azilului politic pentru Corneliu Mănescu. Erau şi acţiunile Doinei Cornea de la Cluj, ale lui Dan Petrescu de la Iaşi. O acţiune similară de susţinere a celor ce condamnau regimul lui Ceauşescu manifesta şi Coen Stork, ambasadorul Regatului Olandei, ambasadorul pe bicicletă, cum îi spuneam cei care-l frecventam uneori, şi Hugh

James Arbuthnott, ambasadorul Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord. Înțelegerea tacită şi, apoi, notorie dintre anglo-americani şi sovietici se destrămase. Acum nu ne mai judeca nimeni de lipsă de realism, ca imediat după război, şi părea să nu mai conteze acest *statu-quo* al sferelor de influență. Pe Gorbaciov nu-l mai interesa „eroarea" românilor, care, spre deosebire de Finlanda, nu recunoscuseră vreme de un deceniu existența Uniunii Sovietice, ceea ce unii istorici au socotit drept o greşeală a României şi ne-au tot reproşat-o, eroare mult prea târziu reparată de Nicolae Titulescu, care obține şi recunoaşterea unificării Basarabiei. Dar pentru cât timp? La sfârşitul anilor '80, Gorbaciov îşi luase mâna de pe Ceauşescu. Fără Zidul chinezesc în spate sau o țară care să-i acorde azil politic, nu putea să se aştepte decât la zidul execuției.

Am văzut cât de abil era întreținută şi manipulată, după război, confuzia între nazism şi democrație, felul în care au fost decretați nazişti şi pronazişti toți liderii şi membrii partidelor din România care nu erau procomuniste. Din clipa în care comunismul s-a autoproclamat, în Europa de Est şi nu numai, ca soluție împotriva fascismului şi nazismului, tot ce însemna pluripartidism, democrație, alegeri libere şi instituții democratice a fost condamnat. Armata Roşie care ocupase țările Europei căzute sub incidența Moscovei, era garantul autoproclamat al eradicării fascismului. Să nu ne mirăm văzând valul de arestări şi demolări ale democrației româneşti. Să nu dăm vina pe Regele Mihai, pe fragilitatea democrației noastre şi pe lipsa demnității şi sacrificiului național. Să citim şi să recitim toate aceste documente. A existat acordul Ribbentrop-Molotov între Hitler şi Stalin, între nazişti şi comunişti, folosit din clipa semnării sale ca matrice a dictaturilor de dreapta şi de stânga şi, firește, ca o ghilotină în regim de lucru continuu pentru decapitarea democrațiilor şi democraților. România nu a primit statut de cobeligerant. Datoriile noastre de război cerute de sovietici vor face obiectul multor plângeri şi sesizări, fără să fie rezolvate printr-o implicare reală a aliaților Moscovei,

fapt pe care îl demonstrează toate documentele pe care le reproducem *in extenso* şi cu care am mers la Versoix. Am visat să existe o carte sau mai multe care să privească toate treptele coborârii României în infernul comunist, având-l drept martor şi personaj principal creditabil pe regele României care a rezistat cel mai mult în bătălia aceasta cu un destin ce ne-a fost impus, predarea noastră fiind girată, din păcate, de către marile puteri. Ele au decis strângerea laţului, ele au decis şi desfacerea lui sau ieşirea din strânsoare, cu paşi vizibili, abia la sfârşitul anilor '80, când îşi cheamă reprezentanţii diplomatici pentru consultări... Timp de doar zece luni S.U.A. şi Marea Britanie au ţinut piept Uniunii Sovietice nerecunoscând cabinetul lui Petru Groza. După aceste zece luni, Conferinţa de la Moscova din ianuarie 1946 se soldează cu acceptarea guvernului Groza, având doar condiţia ridicolă a includerii, în guvernul-marionetă, a doi reprezentanţi ai democraţiei, unul de la P.N.L. şi altul de la P.N.Ţ., fără portofoliu. Regele şi partidele politice istorice au negociat mult mai decis şi neconcesiv păstrarea unor instituţii democratice în România.

Toate acestea s-au petrecut de parcă Occidentul uitase de când avea România democraţie, partide, lideri liberali, ţărănişti, social-democraţi şi cu cine trataseră reprezentanţii lor la conferinţele internaţionale. De parcă n-ar fi primit S.O.S.-ul continuu al acestor lideri, al Regelui Mihai şi Reginei Elena, cu privire la decizia fermă de abandonare a lui Hitler, căreia Ion Antonescu a refuzat să-i dea curs. Dar trebuia să fim susţinuţi pentru semnarea unui armistiţiu garantat.

Faţa şi reversul medaliilor

D.U.: Propaganda antimonarhică din deceniile exilului, ca şi cea lansată după anul 1990, au încercat şi au reuşit, adesea, să-i convingă pe unii dintre români fie că aţi colaborat cu sovieticii, fie că nu aţi realizat pericolul

anexării României la o nouă formă de dictatură, cea comunistă. Am auzit şi aberaţia despre regele vândut sovieticilor. Argumentul adus, printre altele, era faptul că aţi primit ordinul „Victoria” („*Pobeda*”), o înaltă decoraţie sovietică ce v-a fost înmânată în ziua de 6 iulie 1945 în cadrul unei ceremonii ce s-a desfăşurat la Palatul Regal din Bucureşti. V-a înmânat-o mareşalul Teodor Ivanovici Tolbuhin.

M.S.: Dar nu este singura decoraţie pe care am primit-o. În urma unui ordin personal al lui Truman, am primit „Legiunea de merit” a americanilor. Am primit de asemenea „Legiunea de onoare”. Ordinul „Victoria” nu a fost răsplata pentru aşa-zisul „colaboraţionism” cu sovieticii. El recunoştea contribuţia decisivă a armatelor României la înfrângerea Germaniei.

D.U.: Am făcut o focopie după un articol publicat în *Sunderland Echo* din 23 iunie 1989. E vorba despre medaliile regale ce vă aparţin şi pe care le-aţi împrumutat spre a fi expuse în Muzeul D.L.I. din Durham. Iată textul acestei note. Cât de jalnică poate fi calomnia care se joacă de-a faţa şi reversul valorilor, falsificând medaliile adevărului, răstălmăcind decoraţii, însemne, momente ale istoriei.

În *Sunderland Echo* din 23 iunie 1989, a apărut o notă cu titlul: „Medaliile regale ocupă un loc de onoare”. Nota e însoţită de o fotografie, reprezentându-l pe Regele Mihai I alături de vitrina din muzeul din Durham unde se află medaliile sale. Iată versiunea românească a textului tipărit în engleză:

> O colecţie unică de medalii a fost împrumutată astăzi muzeului D.L.I. Durham de către Regele Mihai de România aflat în exil. Regele Mihai, cel din urmă conducător de stat din timpul celui de-al doilea război mondial aflat în viaţă, a primit cele mai înalte onoruri

din partea aliaților după ce i-a alungat pe naziști din țară, în 1944. Trei ani mai târziu, el va fi silit să abdice de către conducerea comunistă dictatorială, după ce un milion de soldați sovietici ocupaseră România. De atunci s-au scurs patruzeci de ani de exil petrecuți, majoritatea, în Elveția.

Regele Mihai (67 de ani) şi soția lui, Regina Ana, se află în Durham cu ocazia botezului nepoatei lor, care a avut loc în capela Norman a catedralei din Durham. Fiica lor, Principesa Elena e căsătorită cu un profesor doctor de la Universitatea din Durham [...]. Această neprețuită colecție de medalii a fost împrumutată pe timpul verii de către Regele Mihai I, care este aşteptat să revină în Durham în luna august cu ocazia raliului la care vor participa vehicule militare de muzeu. Colecția de medalii cuprinde ordinul „Victoria” („*Pobeda*”) conferit de sovietici – o medalie făcută din platină, cu rubine şi diamante, care a fost prezentată de Stalin şi evaluată, în anul 1947, la 4.700 de lire sterline. Mai sunt expuse „Legiunea de merit” a americanilor, decernată Regelui Mihai I de către Truman în urma unui ordin personal, şi „Legiunea de Onoare” conferită de Franța.

M.S.: Cât despre „colaborarea” mea cu sovieticii, n-aş mai vrea să amintesc de felul în care le-am ținut piept lui Vîşinski, lui Malinovski, lui Vinogradov. Eram lămurit de intențiile lor de a îngloba România. Greva regală... Dar de câte ori le-am atras atenția englezilor şi americanilor asupra acestei tendințe de acaparare, de câte ori nu le-am spus că ruşii şi comuniştii sabotează permanent formarea guvernului şi, prin aceasta, redresarea României, democrația, drepturile poporului. Nu am primit nici o susținere. Nu a existat nici o reacție. Au fost doar acele luni în care americanii şi englezii nu au recunoscut guvernul Groza...

D.U.: Am descoperit un document edificator în acest sens. O relatare a şefului Misiunii Militare Britanice în România despre convorbirea avută cu dumneavoastră şi Regina-mamă Elena. Ca să vă poată vedea, vicemareşalul forţelor aeriene Stevenson a trebuit să-i ceară permisiunea lui Malinovski... Chiar erau americanii şi englezii atât de naivi, încât să nu priceapă jocul sovieticilor?

M.S.: Erau naivi. Şi asta. Era naivitatea celui care e mai curat, mai cinstit. Care pune binele în faţă. Dar nu poţi da vina pe naivitate, când e limpede că a fost vorba de o împărţire a sferelor de influenţă. Depinde cu cine trebuie să joci. Dar Ialta, Casablanca, Moscova şi toate tratatele semnate au dus la desfigurarea unei părţi a lumii prin felul în care au fost aplicate... Trebuie avut în vedere şi faptul că era greu să-ţi imaginezi că vor merge atât de departe.

D.U.: Nota vicemareşalului Stevenson ne va convinge pe mulţi dintre noi ce sinistră a fost iluzia pe care au trăit-o românii care priveau cerul ţării lor (ce începea să semene tot mai mult cu un tavan de celulă), aşteptând să tot vină americanii...

Despre Ordinul „Victoria" şi... Victoria lui Stalin

D.U.: Aş vrea să mai facem câteva precizări despre cel mai înalt ordin militar sovietic pe care l-aţi primit la 6 iulie 1945 prin Decret al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. Aţi fost decorat cu ordinul „Victoria" sau „*Pobeda*", cum i se spune în ruseşte, însoţit de această motivaţie: „Pentru actul curajos al cotiturii hotărâtoare a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă şi alierea cu Naţiunile Unite, în clipa când nu se precizase clar înfrângerea Germaniei". Ordinul „Victoria" a mai fost conferit, în afara unor generali sovietici, Majestăţii voastre şi altor patru lideri străini, pe care v-aş ruga să-i amintiţi.

M.S.: Generalul american Dwight Eisenhower, comandantul suprem al corpului expediţionar aliat occidental în Europa între 1944 şi 1945. Apoi,

feldmareşalul britanic Montgomery, comandantul-şef al forţelor britanice în Europa între anii 1944 şi 1945. Mareşalul polonez Michał Rola-Żymierski, comandantul armatei populare. L-a primit de asemenea şi mareşalul Iosip Broz Tito, comandantul suprem al armatei populare iugoslave...

D.U.: Iosip Broz Tito a fost o personalitate foarte controversată: adulată şi contestată. V-am povestit că la o retrospectivă a operei plastice a marelui pictor Andreescu figura pe un perete fotografia unui superb tablou cu o notă în care se arăta că pânza îi fusese dăruită lui Tito de către Gheorghiu-Dej.

Am citit o carte a lui Thomas Foran de Saint-Bar, intitulată *Portrait d'un Roi*: *Pierre II de Yougoslavie.* În acest volum, am văzut o fotografie de la căsătoria Prinţesei Elisabeta a Angliei cu Prinţul Philip. Prinţesa Elisabeta era verişoara Regelui Petru al II-lea al Iugoslaviei, fiul Regelui Alexandru şi al Reginei Mignon, sora Regelui Carol al II-lea. În această fotografie apare şi M.S. Regele Mihai, în rândul de sus, în timp ce Regele Petru al II-lea (monarhia fusese abolită deja în Iugoslavia) e tot în rândul de sus, dar în stânga. Alexandru, fiul Regelui Petru al II-lea, era finul Reginei Elisabeta a Angliei, care l-a botezat în aprilie 1945.

Dar nu la fotografie mă gândesc. Ci la ceea ce s-a întâmplat în Iugoslavia când a avut loc rezistenţa împotriva germanilor cu partizanii generalului Mihailović şi cu cei ai lui Tito.

Regele Iugoslaviei a dorit să fie paraşutat în ţara lui cu un grup de armată, dar Winston Churchill i-a scris o scrisoare în care nu-i împărtăşea entuziasmul: „Nu pot să aprob dorinţa dvs. cavalerească de a vă întoarce în Iugoslavia în mijlocul poporului dvs. Vă veţi ajuta mai bine ţara neîntorcându-vă acolo, atunci când va veni momentul libertăţii...".

Această decizie şi faptul că nu s-a mai prevăzut o debarcare în Iugoslavia şi în Balcani în 1944, nu l-au costat

foarte scump doar pe regele Iugoslaviei. Hotărârile luate atunci vor duce la suprimarea posibilităților de a păstra Iugoslavia şi ţara noastră ca state independente şi nu comuniste, cum aveau să devină după război. Au existat slăbiciuni şi naivități din partea aliaților. La Teheran şi la Ialta, aceştia au cedat presiunilor lui Stalin care îşi păstra relațiile diplomatice cu guvernul regal din Iugoslavia sau îl decora pe Regele Mihai, aşteptând momentul prielnic când avea să înlocuiască monarhiile sau democrația cu dictatura comunistă.

Tito s-a enervat îngrozitor când Regele Petru al II-lea al Iugoslaviei şi-a reluat, la 7 aprilie 1945, întreaga autoritate deținută de regenți din luna martie. Tito a provocat atunci alegeri parlamentare. Ele au avut loc la 11 noiembrie 1945 fără ca vreun partid, în afara comuniştilor, să aibă drept de vot liber. Au fost alegeri amputate şi falsificate. Aşa şi-au asigurat comuniştii majoritatea la 29 noiembrie 1945, iar Adunarea Generală a votat abolirea monarhiei iugoslave. Totuşi, regele nu a abdicat, iar drepturile lui rămân intacte, conform adevărului istoric şi legii. Fusese rege 11 ani. A urmat un exod îngrozitor al iugoslavilor după abolirea aceasta frauduloasă a monarhiei în Iugoslavia. Oamenii fugeau din țară din cauza dictaturii lui Tito.

Abolirea monarhiei a avut loc la iugoslavi cu doi ani înainte de a fi eliminată şi de la noi. Românii ar trebui să înțeleagă că aceasta a fost o mare victorie de longevitate, iar această rezistență a monarhiei ar trebui să fie respectată pentru că ne-a mai dăruit doi-trei ani de civilizație, doi-trei ani dintr-un destin încă suportabil. Singurul rege din Europa care rămăsese după împărțirea sferelor de influență între marii aliați a fost Regele Paul al II-lea al Greciei, dar Grecia era de partea liberă, nu intrase sub control sovietic...

Apoi a venit sechestrarea României, nenorocirea noastră.

Există un proverb pe care l-am auzit de la July, care spune: „Ce mai contează o linie în plus pentru o zebră?” (*Que cuenta una ragya para una zebra*?). Din clipa în care au desenat şi împărțit zonele de influență, ne-a înghițit

burta aceluiaşi animal, precum răul care te paşte fără să ştii cât se întinde şi când se sfârşeşte.

Am vorbit la Versoix despre medalii, despre abolirea monarhiei, despre naivitatea celor ce credeau în declarațiile de respectare a ordinii de guvernământ şi a literei din tratate. De ce să nu ne oprim şi la cel mai penibil palier al propagandei antimonarhice? S-a spus că, atunci când Regele Mihai a plecat din țară, era însoțit de o suită de 30 de persoane. Că a avut la dispoziție şase vagoane-salon, că a luat două vagoane de bagaje în care se aflau bunuri imobiliare (*sic*!), adică era un tren care transporta şi castelele ori apartamente, clădiri, cabane, mai ştiu eu ce... tablouri... Am văzut aici, la Versoix, vreo patru tablouri semnate de László, tablouri de familie pictate de un portretist al curților regale şi un mic tablou din cele pictate de Regina Ana. A plecat, mai adaugă denigratorii, cu colecții de timbre. Dacă lucrurile s-ar fi petrecut astfel, ar fi avut măcar o casă cum au prietenii mei Adrian şi Mirela, la care stau aici, în Versoix. Mai spun unii că a plecat cu o colecție de medalii de aur care cântăreau 15 kg. Cred că adăugau la greutatea Ordinului „Victoria” 15 kg din tonele de aur pe care ni le-au luat ruşii, ca să le reducă puțin din vina de a ne fi deposedat de două ori de tezarul țării. Mai avea, chipurile, şi două geamantane de devize... S-au lansat nenumărate calomnii, arii ale calomniilor. Lista lor este un soi de Decalog răsturnat în care poți citi toate ispitele cărora le-au dat curs tocmai judecătorii şi detractorii regelui şi ai monarhiei.

Toți românii care au intrat pentru prima oară în casa în care locuieşte Regele Mihai, împreună cu membrii familiei sale, au trăit şocul de a descoperi o existență obişnuită. Şi un sentiment de revoltă față de cei care ascultă şi cred în zvonuri şi calomnii. Poate că au privit modestia acestei existențe în exil cu o anume părere de rău. Regele ar fi avut o cu totul altă situație materială dacă ar fi fost adevărat că a plecat din țară cu valori şi devize, cum s-ar fi cuvenit să

plece un rege care a adus poporului său, prin strămoşii lui, şi valori materiale, nu doar un nou orizont de civilizaţie şi un nou destin: independenţa şi reîntregirea României...

Vorbim prea puţin despre ceea ce au furat şi înstrăinat comuniştii, despre obiectele „ajunse" în casele atâtor nomenclaturişti mai vechi şi mai noi, despre tezaurul ţării noastre dus la Moscova şi reţinut *sine die* acolo. Minciunile puse în circulaţie în legătură cu bunurile pe care le-a luat regele când a plecat din ţară sunt o diversiune grosolană. Poporul român nu trebuia să observe pirateria pe care au practicat-o comuniştii, activiştii, înalţii funcţionari culturali ori „paznicii" de la „Patrimoniu" care s-au înfruptat din atâtea averi confiscate, din bunurile aflate la Peleş, la Săvârşin, în casele atâtor sute de mii de români ridicaţi la miezul nopţii şi conduşi în cătuşe spre o destinaţie necunoscută.

Pentru că într-un scurt dialog a fost vorba despre Regele Petru al II-lea al Iugoslaviei – ţară ce trăieşte de atâta vreme un cumplit război fratricid de care se face vinovat tot comunismul – poate că ar trebui să completăm tabloul monarhiei din România cu acela dintr-o altă ţară aflată în Europa de Est. Pe 17 iulie 1945, la cinci luni după abolirea monarhiei iugoslave, Regina Alexandra l-a născut pe Alexandru, prinţul moştenitor. Se afla la Claridge's Hotel, iar Parlamentul din Westminster proclamase spaţiul locuit de cuplul regal şi de anturajul acestuia drept zonă extra-teritorială iugoslavă, pe perioada acestei naşteri. Asta însemna că micuţul Alexandru se născuse pe teritoriul iugoslav, în prezenţa prim-ministrului Šubašić şi a reprezentantului mareşalului Tito. Mareşalul care abolise monarhia îşi trimitea, conform unei tradiţii pe care o subminase şi o trădase irevocabil, un reprezentant ca să asiste la naşterea prinţului moştenitor. Comunistul Tito îl trimisese pe regele iugoslav în exil, iar acum îşi avea propriul mesager într-un spaţiu unde se respectau legile monarhiei. Ce rost avea circul acesta? Mai ales după alegerile măsluite şi trunchiate prin care Tito abolise, atât de grăbit, monarhia iugoslavă. Acest circ prin care se

încerca o stranie împăcare între capră şi varză, cum s-ar spune. De fapt, dictatura cu democraţia erau amestecate prin gestul lui Tito, implicat într-un compromis politic sau o complicitate frizând minciuna şi absurdul inoculate în realitate.

Anii au trecut. În 1988, Prinţul moştenitor Alexandru avea să fie numit, în Slovenia, „personalitatea anului". Iată cum explică prinţul moştenitor Alexandru această creştere a prestigiului şi popularităţii sale, această modificare fundamentală de mentalitate petrecută în Iugoslavia:

> Totul a început în toamna anului 1988. Înainte nu eram cunoscut şi nu se vorbea de mine decât prin acele frânturi de fraze rostite la ureche, în şoaptă, iar fotografiile mele circulau ascunse sub haină. Schimbarea s-a produs după interviul pe care l-am acordat revistei slovene *Mladina*, publicat în decembrie 1988. Când mi-a telefonat de la Ljubliana jurnalistul care-mi solicita interviul, am crezut că e vorba de o glumă. Acesta citise scrisoarea pe care o trimisesem ziarelor şi în care denunţam criza economică şi problemele pe care le ridica aceasta, precum şi atentatul împotriva drepturilor omului din ţara mea... Mi s-au consacrat cincisprezece pagini în *Mladina* în premieră, iar revista avea o copertă color. Dintr-odată, alţi ziarişti au venit să mă vadă, cerându-mi părerea cu privire la economie, democraţie, drepturile omului, naţionalităţi şi religie. Mi s-a cerut chiar să scriu articole în revistele slovene şi croate.
>
> Până de curând, am avut probleme cu intrarea în Serbia. La Belgrad, prim-ministrul Slobodan Miloşevici îşi menţine puterea printr-un naţionalism virulent pe care-l condamn pentru că sunt apărătorul respectului faţă de naţionalităţi, după cum sprijin dreptul acestora de a trăi în perfectă armonie. În Serbia, cenzura continuă să blocheze vânzarea ziarelor care vorbesc despre mine. De puţină vreme, datorită unei emisiuni

de televiziune, reluată de mai multe ori, am devenit cunoscut pe întreg teritoriul Iugoslaviei, iar reacția a fost pozitivă. Acum sunt considerat în Iugoslavia ca un *new statesman*.

Dar nici în Iugoslavia nu a revenit monarhia. S-au petrecut, din păcate, lucruri mult mai grave, pe care naționalismul ajuns la paroxism şi crevase adânci între religii le-au transformat într-un război greu imaginabil în epoca noastră.

După cum vedem, a existat acelaşi efect în perioada postcomunistă în mai multe țări din Europa de Est, unde, după o reacție de entuziasm şi de ignoranță politică şi istorică, asigurând o platformă sigură pentru neo- şi criptocomunism, popoarele s-au trezit dintr-o lungă amnezie amintindu-şi că, înainte de republicile „lor" aşa-zis populare şi socialiste, existau monarhii abolite prin deturnarea istoriei. Aşa s-a întâmplat în Albania, în Bulgaria, în Iugoslavia, în România... A apărut în toate aceste foste monarhii, inclusiv în Imperiul de la Răsărit unde țarismul a fost înecat în sânge acum mai bine de şapte decenii, o resurecție simptomatică a interesului pentru monarhia constituțională, considerată alternativa legitimă, civilizatoare, democratică, garanția unei stabilități interne concomitente cu instalarea unei credibilități internaționale. Putem considera toate aceste țări ale Europei de Est, inclusiv Rusia care le-a transformat într-un lagăr, drept un spațiu ce a născut după 1990 noi utopii? De astă dată „vetuste", „anacronice"? Le putem vedea drept un soi de teritorii retrăind, din cauza înapoierii şi a pierderii contactului cu realitatea, nostalgii promonarhiste? Sau visuri romanțioase, inundate de un aristocratism fără acoperire şi, mai ales, fără soluții pentru viitorul apropiat sau îndepărtat? Nu cred că e vorba de utopie şi nici de fantasme. Ci de nevoia de a afla răspunsuri, de a înțelege istoria... Istoricii şi realitatea contemporană caută un răspuns politic şi emoțional, istoric şi instituțional. Altfel

nu putem să ne luăm viețile de la capăt. Cum să ignori trecutul nostru real sufocat de trecutul indus prin croşetarea sinapselor noastre? Ne conving toate aceste acțiuni concertate şi omniprezente în Europa de Est, prin care se pune în discuție alternativa monarhiei constituționale? De două decenii, acestea nu au avut sorți de izbândă. Sau nu au fost lăsate să aibă.

Există însă o întrebare valabilă pentru toate aceste țări. Ea se referă la cenzura şi propaganda antimonarhică destul de violentă la începutul tranziției. Nu cumva cenzura şi propaganda antimonarhică ar putea fi socotite vinovate de evoluția tragică a situației din Iugoslavia, unde fărâmițarea naționalistă a declanşat un sângeros război civil? Nu cumva criza profundă a valorilor, inclusiv a celor democratice, în România este rodul unei sentințe străine căreia i-am rămas prizonieri? Am renunțat la dreptul nostru la recurs. Fireşte, putem presupune că însăşi partea interesată a renunțat la dreptul la recurs.

Teama de Rusia sovietică (O convorbire cu Regele Mihai şi Regina-mamă)

În Bucureşti, la 5 noiembrie 1944, Stevenson, şeful Misiunii Militare Britanice în România, relatează convorbirea avută cu Regele Mihai şi regina-mamă.

Acest document se află în Arhivele Statului, la Bucureşti, colecția Microfilme Anglia, r. 408, c. 518-520; Foreign Office. Political (371), Londra, F.O. vol. 44 012, ff. 52-53.

De la Misiunea Militară Britanică din Bucureşti
către Ministerul de Război
5 noiembrie 1944
Urgent
Strict secret
De la vicemareşalul forțelor aeriene Stevenson

Cu permisiunea mareşalului Malinovski, astăzi am luat masa cu regele şi cu regina. După masă, regina ne-a condus pe mine şi pe rege într-un birou, unde a avut loc o convorbire particulară. *Regele mi-a spus că este convins că Rusia intenţionează să înglobeze România şi că ori de câte ori el a încercat să formeze un guvern, având un acord realizat între partide, Rusia a sabotat permanent formarea guvernului, ridicând piedici de ultim moment* [s.n.]. De exemplu, s-a afirmat că Ştirbey şi Rădescu, ca lideri, nu ar fi acceptaţi de generalul Vinogradov. El a mai spus că, de exemplu, atunci când se ajunsese la un acord în problema portofoliilor în noul guvern Sănătescu, comuniştii au insistat pentru remaniere, folosind tacticile lor obişnuite. În cazul acesta, el îl ceruse pe Răşcanu, autoritatea sa în probleme militare fiind semnificativă, iar Brătianu şi Maniu şi-au retras imediat sprijinul şi [au cerut] ca în posturi militare să nu fie numiţi comunişti, în nici un caz. *Regele a spus că problema dificilă a fost faptul că Vinogradov îi spunea tot timpul că anumite portofolii trebuie să fie deţinute de anumite persoane sau că anumite persoane, cum ar fi prim-ministrul, erau* persona grata *sau* non grata [s.n.]. L-am întrebat dacă, într-adevăr, personal primise directive de la Vinogradov. Mi-a răspuns „nu”, şi a devenit evident că această informaţie cu privire la dorinţele lui Vinogradov parvenea constant dintr-o a treia sursă şi putea fi, de aceea, incorectă. Regele a confirmat că Vinogradov nu-i făcuse nici o comunicare scrisă referitoare la guvernul român. El a afirmat că încercase săptămâni întregi să formeze un guvern, dar că astfel de tactici de sabotaj au împiedicat permanent formarea unui nou guvern. Rezultatul a fost că s-a creat o gravă stare de incertitudine în interiorul şi în afara ţării şi, mai mult, îndeplinirea condiţiilor armistiţiului nu a putut fi abordată în mod adecvat. Regina-mamă a

intervenit în tot cursul convorbirii şi a subliniat aspectele discutate. Mi s-a cerut sfatul. Am spus:
1) este extrem de important ca prevederile armistiţiului să fie îndeplinite integral şi cât mai curând posibil;
2) că *actuala situaţie politică din România este intolerabilă* [s.n.];
3) că ceea ce doreşte guvernul Majestăţii Sale să vadă este un guvern ferm, capabil să conducă ţara, să-şi îndeplinească obligaţiile cu aceeaşi fermitate;
4) că, *potrivit acordului cu Naţiunile (Unite), România este un stat suveran şi că frontierele de stat, cu excepţia unei porţiuni a Transilvaniei, au fost stabilite prin tratate* [s.n.];
5) prin urmare, nimic nu poate împiedica formarea fără întârziere a unui guvern puternic cu scopul de a îndeplini aceste funcţii într-un moment atât de critic;
6) ar fi greşit ca în problemele politice interne ale statului suveran român să se amestece Comisia Aliată de Control şi, din tot ce îmi spusese el mie, nu mi-a oferit nici o dovadă că Vinogradov ar fi intervenit. Regina-mamă a profitat de această afirmaţie şi a spus că acesta era adevărul şi că, de fapt, ceea ce se întâmplase era că *liderilor de partid şi guvernului le era atât de teamă de Rusia şi de intervenţia Armatei Roşii de partea comuniştilor, încât erau total incapabili să acţioneze liber* [s.n.]. Ea a fost de acord că Vinogradov nu intervenise niciodată personal. Ei au susţinut cu tărie aceasta. Mi s-a cerut să abordez aspecte ale politicii interne şi să fac observaţii personale, dar aceasta, am afirmat eu, ar fi inoportun.
Apoi am spus:
1) că o nouă acţiune de tărăgănare din partea României, indiferent de cauza ei, ar putea avea serioase consecinţe şi atrage după sine sancţiuni care să constrângă;
2) că era mai bine ca România să acţioneze;
3) că ceea ce se doreşte este formarea unui guvern puternic;

4) că, în acest aspect, Coroana trebuie să-şi impună voinţa suverană;
5) că în împrejurări critice erau necesare o viziune clară şi o acţiune fermă, iar capacitatea de a acţiona fără teama unei presiuni din afară este necesară pentru îndeplinirea acestei funcţii de stat. Regina şi regele s-au liniştit în foarte mare măsură. Ea a spus: „Aceasta este ceea ce-i spuneam totdeauna regelui să facă, dar el este foarte tânăr şi *deoarece mareşalul Antonescu l-a ţinut mai bine de 3 ani aproape ca într-o închisoare* [s.n.], el nu are experienţa politică necesară care să-l ajute într-o perioadă ca aceasta. Din ceea ce aţi afirmat dv. este clar ce trebuie făcut şi o nouă lumină cade asupra situaţiei de intrigă inventivă şi incertitudine în care am fost noi. *L-am întrebat pe rege de ce se teme şi el mi-a răspuns, după ce s-a gândit puţin, „de Rusia"*. El considera că poate fi dus în Rusia în orice moment. Apoi regina a făcut remarca: „Ceea ce ţi se poate întâmpla ţie cel mai rău este să fii pus la zid şi împuşcat şi, dacă aceasta se va întâmpla, îţi vei fi făcut, cel puţin, datoria faţă de ţară şi nimeni în lume nu poate face mai mult". Regele a spus că s-a hotărât şi ştie ce are de făcut. Regele m-a impresionat mult, iar regina în mod deosebit, deoarece ea avea o idee clară şi curajoasă asupra rolului regelui în România.

Nota se încheie cu o indicaţie către Foreign Office: „Vă rog transmiteţi această telegramă la Moscova".

Din nota informativă, datând din 5 noiembrie 1944, a şefului Misiunii Militare Britanice la Bucureşti, vicemareşalul Stevenson, rezultă limpede „libertatea" de care se bucura la câteva luni după armistiţiu suveranul României. Pentru a lua masa cu vicemareşalul Stevenson, acesta avea nevoie de permisiunea mareşalului Malinovski. Întâlnirea va fi relatată, cu lux de amănunte, nu doar pentru Foreign Office. Political, ci şi pentru Moscova. Din aceeaşi notă informativă rezultă imixtiunea sovietică în

crearea portofoliilor româneşti. E falsă problema pe care o subliniază vicemareşalul Stevenson când se opreşte la nonintervenția lui Vinogradov în alcătuirea guvernelor din România. Chiar dacă Vinogradov n-ar fi intervenit *personal* [s.n.] sau printr-o comunicare scrisă – nici Vîşinski nu se va amesteca în alcătuirea Guvernului de la 6 martie decât tot *oral* [s.n.] –, presiunea psihică creată de Armata Roşie, care-şi scotea tancurile pe străzi de câte ori era nevoie, ne arată că imixtiunea sovietică în politica României a fost de la început continuă şi violentă. Nu doar suveranul, ci mai ales poporul României nu mai putea să acționeze liber. Majestatea Sa are toate motivele să califice situația politică din România drept intolerabilă. Şi, totuşi, aliații britanici şi americani o vor tolera. Această toleranță va deveni, treptat, dezinteres, cu câteva momente de intervenție prea puțin ferme în favoarea democrației româneşti. Şi imediat ucise din faşă de ruşi. Pentru sovietici, orice abordare ultimativă a politicii interne româneşti era mai mult decât oportună. Devenise o metodă sugrumarea democrației în țara căreia i se promisese, vai!, „ajutor frățesc". Pentru vicemareşalul forțelor aeriene Stevenson, abordarea unor aspecte ale politicii interne de la noi era, însă, inoportună, după cum se arată şi în documentul mai sus citat. Toate aceste inoportunități, la care se vor referi britanicii şi americanii, vor deschide nenumărate breşe prin care sovieticii şi comunismul vor deturna până la distrugere destinul poporului român. Majestatea Sa realizează foarte curând după 23 august 1944 intenția Rusiei de a îngloba România. Şi țările din Europa de Est. Va fi, mai mult decât o presimțire, dovada unui spirit lucid ce nu se lasă înşelat de iluzii şi promisiuni transformate în tot atâtea capcane. Stalin va înghiți de fapt politica mondială. Aşa se va crea lagărul comunist în care Occidentul nu va interveni mai mult de patru decenii, socotind inoportună imixtiunea sa. Va urma Războiul Rece. Scenarii peste scenarii care vor evita aprinderea fitilului şi vor şantaja o parte sau alta, amenințând lumea cu un gest fatal pentru echilibrul mondial. Ultimii ani, cei de după 1989 mai ales, au produs

cu o tragică abundenţă dovezi privitoare la genocidul comunist şi valuri repetate de crize pe care nu le pot stăpâni, azi şi acum, politicile ajutoarelor venite dinspre Vest spre Est. Toate aceste „inoportunităţi”, pe care le descoperim în declaraţiile făcute în urmă cu peste jumătate de secol de aliaţii britanici şi americani, au astăzi efectul unor bombe cu explozie întârziată. Sovieticii s-au amestecat în politica ţărilor din Est şi politica mondială, distrugând echilibrul acesteia până la un nivel incontrolabil al crizei. E ca şi cum ai pune ouăle sparte la clocit sub găină.

Un discurs despre şcoală, vestitor al noii dictaturi

Citesc discursul lui Ştefan Voitec şi nu-mi vine să cred. Şi mă întreb de unde vine şi ce urmăreşte în fond acest val de anateme.

6 noiembrie 1944. Discursul rostit de Ştefan Voitec cu ocazia numirii sale ca ministru al Culturii Naţionale poartă data de 6 noiembrie 1944. Să nu uităm că Voitec este cel care-i va înmâna lui Ceauşescu, 30 de ani mai târziu, în 1974, sceptrul de preşedinte. Mi-e greu să vorbesc despre iubirea lui Ceauşescu pentru poporul român şi limba română şi patriotismul lui eliberat de chingile moscovite, când privesc fotografia în care sceptrul i-a fost înmânat de Ştefan Voitec, cel care a ţinut în noiembrie 1944 acest discurs slugarnic, oportunist. (Documentul se află la Arhivele Statului, Bucureşti, fond Ministerul Propagandei Naţionale, Presă internă, dosar nr. 2/1944, ff. 42-44.)

> Venim în fruntea acestui departament în vremuri grele, în vremuri care cer cu deosebire în ce priveşte învăţământul şi cultura naţională fapte imediate, iar nu vorbe deşarte. Guvernul actual de coaliţie democratică are sarcina imediată de a duce războiul alături de marii noştri aliaţi, de a împlini cinstit clauzele armistiţiului şi de a redresa viaţa economică şi de stat. Dar nu e mai puţin adevărat că el trebuie să

aşeze şi învăţământul în făgaşul adevăratelor interese naţionale. Căci trebuie să recunoaştem, cu tot curajul, că *din nenorocire, şcoala are o grea răspundere în dezastrul în care am fost împinşi* [s.n.]. Şi ceea ce a făcut rău, tot şcoala şi tot prin şcoală se cuvine îndreptat. Repede şi radical. Ne vom strădui să dăm poporului o şcoală nouă, cu o mentalitate nouă, o şcoală pusă realmente în slujba maselor populare, pentru a întări temelia care înseamnă cultura poporului. Un suflu nou va trebui să străbată întregul învăţământ, de la cel primar până la cel universitar. *În nefastele regimuri dictatoriale de până la 23 august, şcoala a fost unul din principalele mijloace de fascizare a ţării* [s.n.], de aservire a ei, de întunecare a minţilor şi detracare a sufletelor. O nouă îndrumare a şcolii este, de aceea, o necesitate patriotică, vitală, precum este un imperativ curăţirea ei de toate acele elemente care au slujit cauze potrivnice adevăratelor interese ale poporului român... În munca de *dezintoxicare antifascistă* la care pornim, va fi nevoie de o reformă adâncă a metodelor de învăţământ, de *o completă refacere a programelor şi manualelor, de curmarea unor inerţii nefaste în învăţământ, de o largă purificare a atmosferei îmbâcsite de miasme reacţionare* [s.n.].

Le vom înfăptui în acel spirit care să facă simţită sincera încadrare a României în marea familie a popoarelor iubitoare de cultură, de libertate, de dreptate, de pace şi progres. Vom căuta să reînnoim legăturile culturale cu marii noştri aliaţi precum şi cu vecinii noştri, şi în primul rând ne vom strădui să dăm posibilitate poporului român să cunoască uriaşele şi epocalele înfăptuiri pe tărâm cultural ale popoarelor sovietice, cu care şi relaţiile culturale ale României trebuie să fie cât mai strânse. Socotim ca o *necesitate vitală pentru noi românii cunoaşterea limbii ruse* [s.n.] şi de aceea vom propune introducerea ei în şcolile noastre, precum şi reintroducerea limbii engleze, scoasă în timpul dictaturii. Trebuie să cunoaştem

serios valorile culturale ale vecinilor şi Aliaților şi mai ales ale celui mai apropiat clăditor al unei noi civilizații progresiste. Ştim că acest departament n-a fost numai un departament al marilor erori, dar şi al marilor nedreptăți. Avem mâinile complet libere, aşa că ceea ce a fost nu va mai fi, iar toate injustițiile vor fi reparate, a ținut să accentueze dl ministru Voitec. În cursul anilor negri ai dictaturii şi huliganismului, a fost mare numărul prigoniților pentru ideile, pentru credințele sau originea lor. Mulți tineri au fost siliți să-şi întrerupă studiile, umiliți şi batjocoriți. Nenumărați au fost descălii care au trebuit să-şi părăsească catedrele. Le vom da unora posibilitatea să-şi câştige timpul pierdut nu din vina lor, iar celorlalți dreptul de a-şi relua activitatea didactică, marcând şi în această privință spiritul de dreptate ce trebuie să caracterizeze România nouă. În conducerea ministerului mă voi folosi de un consiliu alcătuit din profesori universitari, secundari, învățători şi profesori din învățământul profesional, care, ca tehnicieni ai şcolii, să colaboreze la toate înfăptuirile necesare departamentului.

O editură de stat pusă larg şi efectiv în slujba adevăratelor interese naționale care să ofere marilor mase cărți bune şi ieftine va trebui să ia ființă, necesitatea ei fiind adânc simțită.

Reglementarea manualelor didactice va fi înfăptuită cât de curând.

În greaua misiune ce mi s-a încredințat, am principali colaboratori pe dl ministru prof. Victor Papacostea, căruia îi port o veche prețuire, şi pe dl ministru Căpățîneanu. Am convingerea că va fi rodnică tot timpul conlucrarea noastră întru realizarea marilor comandamente pe care trebuie să le slujim fără rezerve şi cu toată hotărârea, absolut numai în interesele poporului român.

Învățământul, așezat „în făgașul adevăratelor interese naționale” prin discursul rostit de Ștefan Voitec și prin măsurile ce s-au luat în urma acestui program, a fost o adevărată expresie a genocidului cultural și spiritual declanșat la sfârșitul anului 1944 în România. După acest discurs, colaboraționiști de tristă amintire s-au grăbit să ne convingă că limba română ar fi o limbă slavă și că arhipelagul fundamental latin al graiului național n-ar fi decât o insulă pierdută în oceanul slavizării forțate. După același discurs vor urma restructurări și schimbări de cadre având consecințe nefaste asupra învățământului românesc, considerat, în perioada interbelică, drept o școală de talie europeană. Profesorii au fost alungați de la catedră pe motiv de dosare sau refuz de a rosti în fața studenților și elevilor inepțiile unor Plehanov sau I.V. Stalin, care deveniseră peste noapte atoateștiutori în cultură, ideologie și pedagogie. Discursurile din perioada 1944-1948 și deceniile următoare se aud și azi în cuvântările multor politicieni, inclusiv retorica de incriminare a „tristei moșteniri”, cu care defilează fiecare nouă guvernare.

Un nou document din arhiva de la Versoix: *privire retrospectivă asupra zilei de 8 noiembrie 1945*[5]

În arhiva de la Versoix, am găsit acest text pentru care am solicitat permisiunea de a-l xeroxa și reproduce, cu mențiunea datei și a autorului, nu altul decât M.S. Regele Mihai.

> Punctul de plecare l-a constituit tragica ciocnire din felul cum îmi înțelegeam eu datoria de a-mi exercita prerogativele de monarh constituțional, într-o Românie democratică, și felul cum își înțelegea și practica

[5] Textul e datat 8 noiembrie 1981.

Uniunea Sovietică prerogativele ei de mare putere victorioasă.
Încă de la 23 august 1944 respinsesem orice sugestie de a-mi asuma, chiar şi numai pentru o bucată de timp, puteri excepţionale şi decisesem să revenim la Constituţia cea mai democratică din istoria poporului nostru, cea din 1923. Dar, în scurt timp, ordinea noastră constituţională a suferit o grea lovitură atunci când ruşii ne-au cerut la 29 februarie 1945, în termeni ultimativi, demisia guvernului în care erau reprezentate toate partidele democratice şi ne-au silit să acceptăm la 6 martie 1945 guvernul voit de ei, al lui Petru Groza.
Argumentelor noastre de ordin legal şi constituţional, sovieticii le răspunseseră prin desfăşurări de tancuri pe străzile Bucureştiului. Au urmat zile grele, trăite sub semnul tuturor mâhnirilor şi frământărilor pe care le implica prezenţa la cârma ţării a unui guvern nereprezentativ şi impus, dar şi sub semnul speranţei în restabilirea finală a drepturilor noastre fundamentale garantate de Marile Puteri.
O primă înfiripare a acelei speranţe a părut a fi nota diplomatică trimisă României, la 20 august 1945, prin care se arăta că Statele Unite şi Marea Britanie sunt dispuse să semneze pacea cu România de îndată ce ţara va fi guvernată de o coaliţie naţională şi cu adevărat democratică.
L-am chemat imediat pe prim-ministrul Petru Groza şi i-am cerut să demisioneze pentru a uşura formarea unui guvern de uniune naţională. Refuzul categoric al lui Petru Groza a constituit a doua lovitură dată literei şi spiritului Constituţiei noastre naţionale, care acorda suveranului ţării, prin articolul 88, dreptul de a numi şi demite prim-ministrul.
Şi atunci, în faţa acestei încălcări nu numai a legii fundamentale, dar şi a voinţei neîndoielnice a ţării, exprimate de toţi conducătorii marilor partide democratice, am gândit că a venit timpul ca regele

însuşi să se împotrivească, printr-un act paşnic, dar de absolută claritate, forţelor care ne împingeau cu implacabilă perseverenţă pe panta pierderii independenţei noastre naţionale. Am decis să intru în grevă. Această grevă regală a început la 21 august 1945, când m-am şi adresat celor trei Mari Puteri, exprimându-mi dorinţa semnării unui tratat de pace cu ajutorul unui guvern cu largă bază naţională, potrivit declaraţiei de la Postdam a Marilor Puteri. În aşteptarea răspunsului, greva mea a devenit totală, eu refuzând să primesc rapoartele miniştrilor şi să semnez decretele şi alte hârtii de stat, aşa cum cerea Constituţia pentru ca ele să dobândească putere legală.

Aşa că ziua de 8 noiembrie m-a găsit la Sinaia unde îmi continuam greva solitară voind în acelaşi timp să evit, printr-o prezenţă a mea la Bucureşti, manifestaţii populare care s-ar fi putut termina în sânge.

Prima surpriză a zilei a fost vizita pe care mi-a făcut-o în dimineaţa aceea o delegaţie de studenţi, pentru a-mi prezenta urări din partea tineretului român.

A doua surpriză mişcătoare şi de neuitat a fost demonstraţia din Piaţa Palatului Regal de la Bucureşti, unde mulţimea s-a adunat manifestându-şi simpatia pentru mine şi pentru scopurile şi valorile ce încercasem să le apăr, prin greva mea.

Îi sunt recunoscător lui Dumnezeu şi poporului român pentru acea zi de simţire la unison, într-o clipă de grea cumpănă a istoriei noastre.

Pe 8 noiembrie 1945, Regele Mihai se afla la Sinaia. Ar fi interesant să ştim că în aceeaşi zi membrii Guvernului au participat la un *Te Deum* la Patriarhie, oficiat pentru Majestatea Sa, cu prilejul sărbătoririi onomasticii. Erau Sfinţii Mihail şi Gavril. Mai mult, în presa F.N.D.-ului s-au tipărit o serie de articole omagiale în care era subliniat rolul avut de Majestatea Sa în actul de la 23 august 1944. Un colaborator al lui Iuliu Maniu, Anton Ionel Mureşan, a

publicat în ziarul pe care-l edita, *Ardealul*, un apel către „toată suflarea românească" de „a-şi manifesta dragostea, devotamentul şi neclintita încredere" în Regele Mihai. Acest apel a apărut pe 7 noiembrie 1945, cu o zi înainte de Sfinții Mihail şi Gavril. Manifestația în cinstea regelui a degenerat într-o baie de sânge soldată cu morți, răniți şi arestați din cauza provocărilor comuniste şi a scenariului premeditat de cei de la Interne, destabilizator şi violent ca orice scenariu condus de Internele comuniste. Atacurile produse în incinta unor instituții guvernamentale şi în sediile unor organizații aveau să devină un model tragic şi grotesc pentru mineriadele din România. Un model şi o metodă „originale" de instaurare, prin violență, a unor mentalități antidemocratice.

Organele de ordine au creat haosul, ele au tras în mulțime, ele s-au infiltrat sub forma unor grupuri de huligani printre manifestanții paşnici. Organele de ordine au produs o dezordine sângeroasă. Misiunea lor era, ca şi în cazul mineriadei din 13-15 iunie 1990, aceea de a slăbi opoziția. Şi, contrar oricărui bun-simț politic sau logici a evenimentelor, nu poziția guvernului responsabil de acest haos a slăbit sau a intrat în declin, ci opoziția (partidele istorice) a suferit o nouă şi neîndreptățită înfrângere. Scopul acestei intervenții a Ministerului de Interne prin care s-a deschis focul asupra mulțimii paşnice ce-şi sărbătorea regele, pe care şi guvernul şi presa F.N.D. îl „sărbătorise", era acela de a dizolva partidele conduse de C.I.C. Brătianu (P.N.L.) şi de Iuliu Maniu (P.N.Ț.). Tupeul celor de la Interne, comparabil cu tupeul organelor de ordine şi al Securității din 13-15 iunie 1990, a fost fără de limită. Regele a primit telegrame în care i se spunea că: „Vom lupta cu toate forțele pentru a zădărnici orice încercare de a răsturna tânăra noastră democrație şi vom aduce orice jertfe pentru a sprijini guvernul dr. Petru Groza în măreața lui operă". Există însă o mare deosebire. Una esențială. Regele nu a mulțumit atunci organelor de ordine şi nici grupurilor de torționari aduse de acestea pentru a declanşa violența şi anarhia, în timp ce preşedintele Iliescu

nu mai înceta cu mulțumirile adresate ortacilor. Mai lipseau telegramele pe care le-ar fi putut trimite în Valea Jiului, atunci sau după căderea lui Petre Roman!

A urmat, în perioada 16-26 decembrie 1945, Conferința de la Moscova la care au participat miniştrii de Externe ai S.U.A., Marii Britanii şi Uniunii Sovietice. Acolo s-a analizat şi situația din România. Hotărârile privitoare la România le putem citi în *Ardealul* în numărul din 29 decembrie 1945: „Cele trei guverne sunt gata să dea M.S. Regele Mihai sfatul pe care l-a cerut în scrisoarea sa din 21 august 1945 asupra lărgirii bazei guvernului român. M.S. regele va fi sfătuit ca un membru al Partidului Național-Țărănesc şi un membru al Partidului Național-Liberal să fie cuprinşi în guvern". Asta părea să însemne că încercarea făcută în 8 noiembrie 1945 de a discredita opoziția şi de a o timora, cu ajutorul violenței provocate de Ministerul de Interne şi de comunişti, fusese o acțiune mai mult sau mai puțin ratată. Cel puțin, spiritele optimiste înțelegeau hotărârile de la Moscova ca o posibilă şansă de întărire a democrației tot mai amputată, în România. Dar în textul care prezenta aceste hotărâri descoperim şi portița deschisă spre dictatură. Propunerea de a organiza alegeri libere, ce vor fi falsificate sfruntat, deschide, paradoxal, chiar poarta spre dictatură. „Cele trei guverne iau notă că guvernul român astfel reorganizat va declara că alegeri libere şi nestingherite vor fi ținute cât de curând posibil, pe baza votului universal şi secret. Toate partidele democrate şi antifasciste trebuie să aibă dreptul să ia parte la aceste alegeri şi să prezinte candidați. Guvernul reorganizat va da asigurări cu privire la acordarea libertății presei, a cuvântului, a religiei şi a asociației." Poporul român părea să-şi fi găsit în Moscova un punct de sprijin pentru recucerirea democrației. Declarațiile, hotărârile şi asigurările cerute creau acest sentiment al unor viitoare mutații pozitive. Dar, cum bine ştim, declarațiile şi asigurările din vremea aceea n-au fost niciodată respectate şi realitatea a evoluat sub ocupația sovietică din România spre o negare a întregii retorici vehiculate în conferințele şi

tratatele aparent salvatoare. La Moscova se făcuse precizarea că guvernul român „va fi recunoscut de guvernul Statelor Unite şi de guvernul Regatului Unit” numai dacă îşi va lărgi baza democratică introducând un membru al Partidului Național-Țărănesc şi un membru al Partidului Național-Liberal. Conținutul Conferinței va fi difuzat în emisiunile în limba română ale postului de radio Moscova. Regele Mihai avea să afle aceste decizii de la radio, după cum ne informează Nicolette Franck în cartea sa *La Roumanie dans l'engrenage*. O carte ce a apărut la editura Humanitas, sub titlul *O înfrângere în victorie*, şi care nu face decât să sublinieze câte răsturnări ale unor poziții „fericite” ne-au împins în prăpastia dictaturii. O aparentă victorie fusese constituită şi de aceste hotărâri luate în cadrul Conferinței de la Moscova. Realitatea le va transforma în înfrângeri ale destinului nostru. În 31 decembrie, spre seară, au sosit la Bucureşti A.I. Vîşinski, prim-locțiitor al Comisarului Poporului pentru Afacerile Străine al Uniunii Sovietice, Averell Harriman, ambasadorul Statelor Unite în U.R.S.S., şi Archibald Clark Kerr, ambasadorul Marii Britanii în Uniunea Sovietică. Regele i-a primit la Palatul Kiseleff în ziua de 1 ianuarie 1946. Atunci a înțeles că, în ciuda greşelilor de care se făcuse vinovat guvernul Petru Groza, acesta nu era obligat să demisioneze. Vina era sancționată doar printr-o propunere de „completare”. Au avut loc numeroase întrevederi în urma cărora toate aceste hotărâri ale Conferinței de la Moscova, peste capul şi sufletul nostru, au fost acceptate de guvern şi de rege. În ziua de 8 ianuarie 1946, deci la două luni de la evenimentele din 8 noiembrie 1945, Majestatea Sa a semnat Decretul care „completa” guvernul lui Groza cu două nume: Emil Hațieganu de la P.N.Ț. şi Mihail Romiceanu de la P.N.L. La 8 ianuarie 1946 a luat sfârşit greva regală. Ceea ce au remarcat o serie de observatori se referă la dezechilibrul creat prin moartea lui Roosevelt în 12 aprilie 1945, în locul lui venind la Casa Albă vicepreşedintele Harry S. Truman, lipsit de experiență şi o reală cunoaştere a Europei de Est şi Uniunii Sovietice. Şi

Churchill pierde alegerile generale în Marea Britanie, fiind înlocuit de Clement Attlee, astfel că, din vechea triadă, doar Stalin stăpâneşte perspectivele autocrate de viitor. El nu se sfiise să spună nonşalant, într-o întrevedere cu Thorez din 18 noiembrie 1947, că „am cochetat cu ideea ajungerii la Paris", asta în vreme ce Roosevelt declarase că americanii vor evita să-şi creeze propria sferă de influenţă în Europa. Asta pentru că tot i-au aşteptat românii pe americani şi după moartea lui...

Sita care ucide sau despre epurarea unui popor

Justiția ca un bumerang

Mitologia lumii a înregistrat tot soiul de poveşti şi fabule în care sita face parte dintr-o încercare revelatoare legată de o selecție, de separarea unei părți curate, mai fine, de toate mizeriile, gunoaiele şi părțile alterate ori imixtiunea unor prezențe alogene, de inserțiile de alteritate. Alegerea este menirea sitei şi cel ce-o leagănă face parte dintr-o operație, mai strânsă ori mai largă, de eliminare şi despărțire de lumi. Spre deosebire de alte contexte istorice, sita folosită în comunism nu a mai lăsat pe nimeni să treacă dintr-o parte în alta pe criteriul despărțirii adevărului de minciună sau a binelui de rău. Din clipa în care erai aruncat în covata verificărilor, sentința era dată. Sita a funcționat precum ghilotina. Şi a împărțit justiția, precum în cazul lui Pătrăşcanu, asemenea unui bumerang. În noiembrie 1944, Lucrețiu Pătrăşcanu declară: „Stau în fața noastră probleme într-adevăr de viață şi de moarte pentru poporul român".

Citind discursul lui Pătrăşcanu, rostit cu ocazia instalării sale ca ministru al Justiției, şi cele câteva informații privitoare la pregătirea actului de la 23 august pe

care mi le-a dat Majestatea Sa, nu m-am putut opri să mă gândesc că cel ce se referea, în 6 noiembrie, la problemele spinoase legate de reconstrucția şi democratizarea țării subliniind aportul Ministerului de Justiție în acest sens, va fi şi cel care va cunoaşte şi va trăi pe propria-i piele până la ultimele consecințe impostura, tortura, înscenarea, depoziția mincinoasă şi moartea – toate fețele injustiției.

Din declarațiile regelui, ştiu că M.S. a cerut demisia guvernului Groza pe care-l adusese la putere Vîşinski la 6 martie 1945. Textul audiențelor ce preced numirea lui Groza ca prim-ministru sunt peremptorii. La 19 august 1945, în acele note trimise englezilor şi americanilor, regele ceruse demisia lui Groza. Cum se ştie, guvernul n-a demisionat şi regele a refuzat să mai semneze decretele-legi. Iată încă o dovadă că a refuzat să colaboreze cu ruşii şi comuniştii, cu stilul lor de înglobare, anexare şi anihilare a țării.

Cine era mai patriot? Groza? Sau regele? Cine refuza să facă jocul comuniştilor şi al mentorilor acestora din roşul, însângeratul Răsărit? A fost atunci criza constituțională, greva regală. Un anotimp al refuzului fățiş al regelui de a-şi da țara pe mâna „fraților" – a duşmanilor ei.

Cu ce e mai puțin o atitudine fermă greva regală decât greva unor muncitori ce se simt înşelați sau greva foamei făcută de cineva ce înțelege să refuze încălcarea drepturilor omului cu prețul integrității sale fizice?

Citiți acest discurs al lui Lucrețiu Pătrăşcanu. E textul unui om „condamnat". El încercase să găsească o soluție la greva regală. A avut, aşa se spune, relații bune (civilizate) cu regele. A căutat o soluție. Nu a informat conducerea partidului, încercând s-o găsească: nu problema conspirativității se pune aici şi nici aceea a trădării vreunui partid. Țara, instituțiile ei nu trebuiau să fie anihilate. A avut întâlniri secrete cu oamenii de încredere ai P.N.Ț.-ului, cu Victor Rădulescu-Pogoneanu, cu Grigore Niculescu-Buzeşti. Şi cu Ioan Mocsony-Stârcea. Cu Constantin Vişoianu. Îi ştia de dinainte de 23 august 1944, când

„complotase” cu ei ca țara să iasă din războiul purtat alături de Hitler.

Istoria se joacă tragic şi adesea ceea ce e numit, la un moment dat, colaborare devine complot sau viceversa, tot aşa cum dăruirea pentru interesele țării şi ale poporului ajunge să fie taxată de către propaganda puterii nelegitime drept atentat la adresa poporului şi atitudine duşmănoasă față de interesele lui.

La sfârşitul anului 1944, ruşii au ajuns la un compromis cu anglo-americanii. Şi-au impus punctul de vedere. Negocierile lor se încheiau cu nerespectarea convențiilor şi tratatelor. Pentru noi rezultatul nu a fost altul decât nenorocirea.

În iunie 1947, național-țărăniştii au fost arestați. Gândindu-se la întâlnirile sale secrete din 1945, Pătrăşcanu s-a hotărât să fugă în Franța pentru a nu fi implicat în procesul Maniu. A fost delegatul României la Congresul juriştilor democrați de la Bruxelles. Primul Congres. S-a întors în țară, deşi plecase şi cu soția la Bruxelles. Ştia că Gheorghiu-Dej îl duşmăneşte. Că Emil Bodnăraş şi Ana Pauker abia aşteaptă să-l elimine. A mai încercat să fugă cu un avion. A fost deconspirat. A încercat să fugă la Budapesta, când făcea parte dintr-o delegație ministerială. Nu a putut. Exista chiar o lege, care prevedea pedeapsa cu închisoarea pentru cei care încearcă să treacă ilegal frontiera sau care se fac vinovați de omisiune de denunț.

Pentru cei care ştiu ce s-a întâmplat cu Lucrețiu Pătrăşcanu şi mai ales faptul că se simțea condamnat încă din 1947 se nasc numeroase întrebări: regele nu se simțea amenințat? S-a gândit vreo clipă să părăsească țara? Dacă nu a făcut acest lucru, fiind pe deplin conştient de evoluția evenimentelor, atitudinea sa reprezintă o identificare cu soarta poporului? Dorința de a rezista până în ultima clipă? Dacă ar fi vrut să plece cu averile țării ori să le scoată pe diverse căi, ar fi găsit şi mijloacele.

Fuga nu este soluția regelui şi nici o ieşire morală din scenă.

Discursul lui Pătrăşcanu

A fost rostit la 6 noiembrie 1944, cu ocazia instalării sale ca ministru al Justiției. A apărut în *Timpul*, anul VIII, nr. 2890 din 8 noiembrie 1944, p. 4.

Preiau Ministerul de Justiție în condițiuni deosebit de grele: grele pentru țară în primul rând. Noi n-am lichidat încă războiul. *Stau în fața noastră probleme într-adevăr de viață şi de moarte pentru poporul român* [s.n.].

Departamentului Justiției îi revine rezolvarea unei serii întregi de probleme spinoase, dar dacă vom şti să dăm soluția pe care şi țara şi conştiința noastră ne-o impun, vom putea într-adevăr să privim viitorul cu încredere.

Toate problemele legate de continuarea războiului, toate problemele legate de aplicarea armistițiului, toate acele grele probleme legate de reconstrucția şi democratizarea României vor trebui să aibă aportul Ministerului de Justiție.

Va trebui să clădim în spiritul noii Românii pe care o reprezentăm, în spiritul viitoarei Românii.

Eu mulțumesc foarte mult dlui ministru Negel pentru cuvintele care mi le-a adresat şi rog pe dnii directori şi întregul personal al Ministerului Justiției ca într-adevăr să dea tot concursul şi tot aportul (*sic*!) lor, pentru a putea rezolva problemele care ne stau în față.

Sunt momente în care oricine dezertează, într-un fel sau altul, de la comandamentele momentului național, trebuie ştampilat şi trebuie condamnat ca trădător [s.n.].

În acest spirit sper că voi găsi concursul dv. al tuturor şi că vom putea păşi de astăzi înainte pentru realizarea tuturor problemelor ale căror soluții țara [le] aşteaptă de la noi.

Tresar. Discursul sună atât de comunist: „trebuie ştampilat şi condamnat ca trădător”. Precum „ştampila” cu numărul pusă de nazişti în lagărele de concentrare şi exterminare.

Iar limbajul e chiar un limbaj de lemn. Ce nu ştiu mulți dintre cei ce ne fericesc cu discursul lor chiar şi în secolul XXI, în România, e răspândirea acestui limbaj, goliciunea şi trista lui uscăciune.

Democratizarea prin epurare

Din 16 noiembrie 1944 avem aceste informații transmise de agenția A.F.I., referitoare la procesul de democratizare a aparatului de stat în România. Găsim acest document la Arhivele Statului din Bucureşti, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, Cabinetul militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 64/1944, f. 83.

> Se află din Bucureşti că Comisia interministerială pentru organizarea clauzelor de armistițiu este prezidată de dl vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, Petru Groza. Se anunță de asemenea*, din ordinul ministrului de Justiție, arestarea tuturor membrilor fostelor guverne româneşti de la anul 1940 până la 23 august 1944* [s.n.].
>
> Ministrul Justiției, dl Pătrăşcanu, a făcut cunoscut printr-o declarație publicată în presă *voința sa de a continua energic opera de epurație imediată a aparatului guvernamental* [s.n.], fără a ezita să lovească în funcționarii care ocupă posturi de responsabilitate. Ministrul Justiției recunoaşte că *anumiți oameni politici pun obstacol epurației, având aerul că susțin democrația,* dar în acelaşi timp protejează pe legionari şi agenții hitlerişti. Dl Pătrăşcanu a afirmat că *adversarii epurației, din orice partid ar face parte* [s.n.], vor da greş în încercările lor.

„Opera de epurație” la care se referă aceste informații transmise de agenția A.F.I. n-a avut nici o legătură cu „procesul de democratizare a aparatului de stat” şi nici cu justiția. Dimpotrivă. Ea s-a tradus, în realitate, printr-un val de abuzuri, prin delațiuni şi mistificări, prin vendete personale, aşa că nu va fi de mirare să aflăm că, în locul unui legionar, a ajuns în lagărul de la Caracal ca „fascist” un mare patriot liberal ori țărănist, aruncat în gulagul românesc de un confrate universitar care-i râvnea postul. Epurarea a însemnat şi o teribilă vânătoare de scaune. Sub conducerea comuniştilor şi a mercenarilor voluntari care-şi „spălau” biografiile de torționari a început pretutindeni epurarea, fără să se țină seama nici de hotărârile Guvernului. Excesul de zel asculta de un singur țel: goana după putere. Au fost înlăturați nu doar foştii miniştri din guvernele antonesciene, ci şi primarii şi prefecții din vechea gardă, oameni din toate categoriile profesionale care dețineau posturi râvnite şi care aparțineau vechii gărzi şi mai ales partidelor istorice.

P.C.R.-ul, F.N.D.-ul au înțeles de la început că trebuie să folosească epurarea ca pe o trambulină pentru impunerea dictaturii. În vremea aceea, ministru la Interne era N. Penescu, care nu confirmă autoritățile locale alese după epurările abuzive. Ocupând postul de ministru de Interne, esențial în mecanismul consolidării puterii, şi nefiind de acord cu „metodele justiției şi democrației” comuniste şi F.N.D.-iste, N. Penescu a devenit o persoană indezirabilă. F.N.D.-ul a cerut demisia lui din guvern, vizând, în acelaşi timp, încă un post-cheie. Respectiv cel rămas vacant la Ministerul de Război unde îl propuneau pe generalul C. Vasiliu-Răşcanu. Observatorul atent al acestor partide, încheiate cu şah la rege, descoperă, la tot pasul, metodele staliniste de instrumentare ale puterii prin epurări. Nu va trece mult timp şi va fi eliminat şi Lucrețiu Pătrăşcanu şi, până la el, mulți alții vor fi arestați sau pur şi simplu omorâți, sub protecția întunericului şi a complicității, cu o rangă de fier. Vor fi epurați şi comuniştii, pentru o mai bună redistribuire a vârfului piramidei, încă

de la bază, dar făcându-se totul pentru personalitatea din vârf. Când nu va mai fi vorba de epurare, se va reinventa rotația cadrelor şi după ea, pentru emanații din decembrie 1989, supralicitarea dizidenței româneşti în detrimentul rezistenței democrației româneşti, care a plătit cu milioane de vieți opera de epurație practicată de dictatură imediat după 1944. În această paranteză a dictaturii ce şi-a întins acoladele crimei peste patru decenii, au avut loc şi câteva reabilitări. Prea puține şi nesemnificative în ordinea restituirii adevărului şi istoriei care ne-au fost furate. Aşa-zisa reabilitare a lui Lucrețiu Pătrăşcanu a fost mai mult o *captatio benevolentiae*. Am putea gândi, astăzi, restudierea dosarului privitor la monarhia constituțională doar ca o formă de reabilitare?!

Un complot împotriva suveranității

La sfârşitul anilor '50 şi începutul anilor '60, toată grădina şi tot pământul de la Băneasa erau lucrate centimetru cu centimetru. Doar când venea o ploaie mai năpraznică, după ce se zvânta cât de cât, mă duceam ca să văd urmele celor şaisprezece bombe care căzuseră pe pământul nostru, înainte cu ani buni de venirea mea pe lume. Tata le-a umplut cu pământ şi bălegar ani la rând. Le-am văzut înainte să fie umplute, erau destul de adânci, mi s-au părut ca nişte hăuri, deşi în câteva creşteau de-acum doi-trei corcoduşi şi buruieni de toate felurile. Dar locul unde căzuseră bombele nu se lăsa cu totul acoperit şi ascuns de zecile de roabe de pământ şi bălegar aduse din altă parte ca să le umple. Ploaia le mai adâncea scobitura la suprafață din nou şi țărâna cobora în locul unde muşcaseră din pământ.

Gardul de salcâmi cu țepi lungi crescuse şi împrejmuia terenul ca o cetate verde. Înghițise între hățişuri de crengi țeava înaltă, vopsită, pe care tata a sudat o placă de metal şi a scris pe ea cu vopsea de ulei, cu scrisul lui atât de frumos, „Trecere oprită".

L-am întrebat când a pus placa (era înainte să merg la şcoală în clasa întâi), de ce e nevoie s-o pună, dacă totul e împrejmuit cu gard de sârmă şi a semănat şi semințele acelea de salcâm dezghiocate din păstăile lungi, maronii. „Ca să nu se treacă pe aici. Pentru mulți, gardul e făcut ca să nu-l bagi în seamă. Se cațără pe el, îl taie cu un foarfece de sârmă, îl mută cu buldozerul. Deşi ar trebui să fii suveran în curtea ta. Adică stăpân." Explicația mi s-a părut mulțumitoare. Parcul Herăstrău, care era la câteva minute de casa noastră din Domenii, avea o mulțime de plăcuțe pe care scria „Trecere oprită". Puse pe lângă alei, mai ales unde creşteau straturi de flori sau arbuşti decorativi.

În multe documente ale anilor '45-'46-'47, am tot citit aceste cuvinte îngrozitoare: „un complot împotriva suveranității". Nu pot să le citesc nici astăzi doar ca pe o înşiruire de cuvinte.

Convorbirea Regelui Mihai cu Burton Y. Berry, reprezentantul S.U.A. în România

D.U.: Ați informat pe americani şi englezi despre situația gravă din România, chiar din toamna anului 1944.

M.S.: Cum să nu? Prin toate mijloacele. Era un rău care trebuia oprit. Prin orice căi diplomatice. Prin discuții cu persoanele care-i reprezentau pe aliați în România.

D.U.: Ştiu că i-ați povestit lui Burton Y. Berry varianta dumneavoastră despre cele petrecute la 23 august. Cărui fapt s-a datorat eroismul cu care a luptat armata română în Transilvania după 23 august?

M.S.: Da. E important să se ştie. Se promisese românilor retrocedarea Transilvaniei.

D.U.: Sovieticii au obligat autoritățile administrative româneşti să părăsească Transilvania.

M.S.: Da. Şi acesta a fost un motiv de îngrijorare pentru noi şi pentru popor.

D.U.: S-au făcut dislocări inadmisibile de populație în Transilvania.

M.S.: Ruşii i-au mutat pe oameni. În zonele lor au instalat altă administrație.

D.U.: Cum ați reacționat?

M.S.: Am numit în Transilvania şi în Moldova prefecți şi reprezentanți oficiali care au fost arestați sau alungați, trimişi înapoi. Era un sabotaj continuu al țării, un complot împotriva suveranității ei. Începuse teroarea împotriva populației.

D.U.: Care era singura grupare politică înarmată?

M.S.: Comuniştii.

D.U.: De ce nu se puteau lua măsuri împotriva celor ce nu depuseseră armele sau comiteau grave abuzuri?

M.S.: Din cauza ocupației sovietice.

D.U.: Prevederile armistițiului erau respectate?

M.S.: Ruşii se plângeau că noi nu le respectăm. În majoritatea situațiilor, ei nu respectau aceste prevederi sau creau situații fără ieşire. Documentele epocii, diplomatice şi economice, demonstrează acest lucru.

D.U.: Precum această relatare a unei convorbiri pe care ați purtat-o cu Burton Y. Berry, de unde reiese limpede că pentru a domina şi controla o țară, în cazul de față țara noastră, o metodă fără greş a fost haosul, transformarea dispozițiilor contradictorii în sistem şi destabilizarea majorității prin acordarea unor prerogative de excepție în decizie şi acțiune unei minorități.

În ziua de 17 noiembrie 1944, Bucureşti, Via Caserta, Burton Y. Berry, reprezentantul S.U.A. în România, a făcut o relatare asupra convorbirii avute cu M.S. Regele Mihai, în legătură cu situația politică din țară.

(Documentul se află la Arhivele Statului, la Bucureşti, în colecția Microfilme S.U.A., r. 630, c. 716-719; The National Archives of the United States, Washington D.C., General Records of the Department of State [R.G. 59] nr. 87101/11.)

Regele a organizat ieri un dineu particular pentru personalul legației. După dineu m-a luat deoparte „pentru a-mi da unele informații referitoare la actuala situație din România”. Mai jos este un rezumat al remarcilor lui [ale regelui]. El mi-a povestit în detaliu varianta lui despre evenimentele de la 23 august. Pe aceasta o voi include într-o telegramă.

Apoi el s-a referit la Transilvania, spunând că promisiunea de a retroceda României marea parte a Transilvaniei a reprezentat un puternic impuls pentru români de a lupta împotriva naziştilor şi a ungurilor. În ultimul timp, entuziasmul românilor a fost redus de măsura luată de autoritățile sovietice prin care autoritățile administrative româneşti sunt obligate să părăsească Transilvania. Regele a spus că nici poporul, nici el nu au înțeles motivul acestei măsuri, de vreme ce frontul de luptă s-a mutat mult în spatele zonelor unde românii şi-au instalat administrația civilă. El a vorbit, de asemenea, despre Moldova. A spus că, întrucât armatele sovietice au avansat în această provincie, majoritatea funcționarilor români civili s-au retras odată cu armata română. Împreună cu armata sovietică, din Transilvania a venit un mare număr de oameni. Ei s-au instalat în casele şi pe pământul a 100.000 de oameni pe care sovieticii i-au strămutat. Nou-sosiții şi-au instalat propria lor administrație. După greşeala lor, regele a trimis în Moldova prefecți şi alte oficialități locale, dar, fără excepție, aceştia au fost fie arestați, fie trimişi înapoi. Rezultatul este că nu există o administrație centralizată în provincie. Regele se teme de consecințele acestei situații. El spune că nou-sosiții complotează împotriva statului. Vechea populație este atât de terorizată, încât nu îndrăzneşte să reacționeze la aceste acte ostile în conformitate cu hotărârile lor. *Informatorii lui spun că situația poate evolua până la punctul la care o minoritate îşi afirmă hotărârea dacă el va ceda comuniştilor şi îl va numi pe generalul Răşcanu sau va numi un om corect ales de el*

însuşi şi va avea de înfruntat o criză provocată de retragerea din guvern a comuniştilor şi probabil a socialiştilor [s.n.]. El a spus că comuniştii din țară nu numără mai mult de 100.000 şi ar fi o problemă simplă să o scoți la capăt cu o minoritate aşa de redusă, dacă nu ar exista doi factori: primul, probabilitatea ca autoritățile locale sovietice să-şi manifeste violent nemulțumirea şi, al doilea, posibilitatea ca forța armelor să fie folosită de către comuniști. Desigur, *comuniştii reprezintă singura grupare politică înarmată, în timp ce doar un număr mic dintre ei dispuneau de arme pentru a lua parte la evenimentele de la 23 august* [s.n.], iar alții sunt înarmați în secret cu armament confiscat de la germani. Ei au acceptat să depună armele în decurs de 6 zile după instruirea unei noi unități, dar nu şi-au ținut angajamentul. Şi, deşi dezarmarea lor obligatorie este dorită de toate partidele, aceasta este greu de realizat în timpul ocupației sovietice. El a adăugat că *un alt element turbulent din țară îl reprezintă cei 80.000 de dezertori sovietici* [s.n.]. Un element pe care ar trebui să-l avem în vedere în viitor ar fi muncitorii care se îndreaptă spre oraşe, la închiderea multor fabrici în întreaga țară, din cauza incapacității direcțiilor de a face față cererilor mereu crescânde de mărire a salariilor sau de aprovizionare cu materiile prime necesare pentru a menține fabricile în funcțiune.

Regele a spus că sovieticii se plâng de neîndeplinirea prevederilor armistițiului şi, în câteva cazuri speciale, ei au dreptate să se plângă. Totuşi informațiile lui arată că guvernul român a pus la dispoziție vaste resurse sovieticilor, poate suficiente pentru a satisface cerințele impuse de despăgubiri pe primul an. El a spus că prevede o reducere a livrărilor viitoare până când şi cu condiția ca autoritatea asupra comunicațiilor să fie redată românilor. El mi-a atras atenția asupra faptului că o cale ferată principală a fost lărgită la ecartamentul sovietic şi, ca urmare,

stocul de material rulant românesc nu va mai putea fi folosit pe această linie. El a spus că fiecare stație de cale ferată are grupul său de autorități sovietice ale căror ordine sunt adesea contradictorii. Pentru a ilustra confuzia rezultată de aici, el a spus că în capitală există o cantitate de cereale suficientă numai pentru cinci zile, deşi un important stoc de cereale se află în apropiere. *Trenurile au fost umplute cu cereale şi au plecat spre Bucureşti, dar autoritățile sovietice de pe traseu le-au deviat* [s.n.]. În aceste condiții este imposibil, după opinia regelui, să se asigure livrările necesare către populația românească şi, de asemenea, imposibil să se efectueze livrările în contul despăgubirilor către autoritățile sovietice.

Tactica şi strategia provocărilor

De la Protestul miniştrilor Frontului Național-Democratic adresat regelui contra elementelor reacționare şi până la lichidarea şi eliminarea de pe scena istoriei, din ce în ce mai violentă, a acestor aşa-zise elemente reacționare n-a fost o cale prea lungă, ci numai bine urzită. Din unele documente am aflat despre participarea unor ofițeri sovietici la întruniri şi despre efectul destabilizator al acestora. Dar nu trebuie să punem toate scenariile provocării pe seama celor care ne ocupaseră. Lupta pentru putere dusă de comunişti, care-i vor elimina şi pe socialişti în calea lor către vârful piramidei, a utilizat toate mijloacele pentru consolidarea statutului de judecători şi creatori ai unor vremuri ce instaurau dictatura. Referitor la cele petrecute la 24 februarie 1945, există acum suficiente documente ce dovedesc scenariul provocator al cărui regizori n-au fost în nici un caz „asasinii Rădescu, Maniu, Negulescu şi clica lor". Să fim atenți la limbaj. E un limbaj ce recidivează. L-am auzit şi acum câteva luni. Şi, din păcate, tot în România. „Elementele fasciste din armată", concentrate „din ordinul asasinului Rădescu", sunt incriminate şi aduse

în prim-plan pentru a fi disimulat un întreg complex de atentate împotriva democrației şi partidelor istorice. Ideea că Maniu şi clica lor „compromit astfel Coroana şi vor să anihileze actul de la 23 august" e o monstruoasă crimă împotriva adevărului istoric: există sute de pagini din scrisorile lui Maniu către Antonescu, în care acesta îi cere să ieşim din război şi atâtea intervenții diplomatice dirijate de Maniu pentru armistițiu, în sensul „complotului" ce a produs actul de la 23 august. Maniu şi cei numiți aici „asasini" sau „fascişti" şi nu F.N.D.-ul au pregătit şi tradus în viață actul de la 23 august. N-au ştiut că îşi vor semna astfel sentința ce-i va condamna ca sabotori ai actului de la 23 august.

Iată acest protest al miniştrilor Frontului Național-Democratic, formulat la data de 24 februarie 1945. El e adresat regelui contra „provocărilor elementelor reacționare" în rândul manifestanților din Piața Națiunii din Capitală şi în unele oraşe din țară. A apărut în *Timpul*, anul IX, nr. 2781 din 26 noiembrie 1945, p. 3.

Majestate

Populația Capitalei întrunită astăzi 24 februarie 1945 într-o uriaşă adunare în Piața Națiunii, continuată printr-o demonstrație paşnică pe străzile oraşului, în drum spre Piața Palatului regal, unde urmau să vorbească domnii miniştri Lothar Rădăceanu şi Lucrețiu Pătrăşcanu, a fost atacată în mod mişelesc cu salve de mitralieră trase din clădirile Ministerului de Interne, Prefecturii Poliției şi din Palatul regal.

Elementele fasciste din armată, concentrate acolo din ordinul asasinului Rădescu [s.n.], au ucis şi au rănit grav mai mulți cetățeni.

În această vreme, la Craiova, Caracal, Braşov, alți cetățeni au căzut sub gloanțele elementelor fasciste din armată.

Sub zidurile Palatului regal a curs sângele poporului. *Asasinii Rădescu, Maniu, Negulescu şi clica lor*

compromit astfel Coroana şi vor să anihileze actul de la 23 august [s.n.]. După 6 luni de când România trebuia să aibă un regim realmente democratic, aşa cum o doresc şi marile naţiuni aliate, se trece la acte dictatoriale de teroare împotriva poporului.

Subsemnaţii miniştri ai Frontului Naţional-Democrat, în numele poporului adânc revoltat, protestează cu indignare împotriva asasinării cetăţenilor paşnici şi cer demiterea imediată a guvernului condus de călăul Rădescu şi arestarea şi sancţionarea vinovaţilor răspunzători de acest masacru din ziua de 24 februarie 1945.

„Epurarea aşa-zişilor criminali de război a fost cel mai bun pretext pentru a distruge democraţia”

D.U.: Cum priveau partidele istorice problema „epurărilor”?

M.S.: Echilibrat, cunoscând din interior problemele româneşti. V-am spus cât s-au zbătut Brătianu, Maniu, atâţia, cât au luptat trimişii diplomatici, cât s-a intervenit pe lângă Antonescu. V-am spus cum s-a pregătit ieşirea din războiul cu nemţii. Aţi citit toate acele lungi scrisori care i-au fost trimise de şefii partidelor istorice lui Antonescu pentru a scoate ţara din războiul acela care ne-a dus la dezastru. Ştiţi că eram socotiţi de către mareşal „complotişti”. Că eram împotriva dictaturii. Or, cum să epurezi, să arestezi lideri ai partidelor istorice, fruntaşi liberali sau ţărănişti, ofiţeri care au luptat pentru eliberarea ţării, a Ardealului şi apoi în Ungaria, în Cehoslovacia, declarându-i criminali, asasini! Cum să umpli puşcăriile cu atâtea mii de oameni declaraţi fascişti pentru că sau erau necomunişti, sau nu-i simpatizau pe sovietici, sau erau de-a dreptul antisovietici, ceea ce nu e totuna cu a fi fascist, legionar... E o absurditate să declari fascist şi legionar tot ce este independent, neutru sau anticomunist şi antisovietic. Pentru partidele istorice problema epurărilor nu era aceea a distrugerii opoziţiei. Comunişţii au realizat

prin epurare pustiul de care aveau nevoie pentru a prelua puterea.

D.U.: Pentru partidele istorice, vinovații trebuiau căutați printre cei ce instalaseră şi susținuseră regimul dictatorial.

M.S.: Dar a fost atunci şi un cameleonism penibil. Au trecut mulți la ruşi sau de partea stângii ca să-şi păstreze poziția. Ei aveau să fie unele dintre victimile următoare. Au dispărut legionarii, aşa că s-au înscris la comunişti...

D.U.: Cei seceraţi în anii următori. A fost folosită legea epurării criminalilor de război pentru a se întări forța F.N.D.

M.S.: Bineînțeles. Epurarea aşa-zişilor criminali de război a fost cel mai bun pretext pentru a distruge democrația şi pentru a umfla şi creşte o nouă putere, o cumplită dictatură. Apoi „rezistența stângii" în România, dacă e s-o comparăm cu cea din Franța ori dintr-o țară din Est, ca Iugoslavia, nu avea legitimitatea, credibilitatea şi continuitatea care să-i asigure dreptul de a-i judeca pe ceilalți. Rezistența împotriva naziştilor au dus-o partidele istorice şi noi care am avut armata de partea noastră, democrației, românii. Comuniştii au apărut la spartul târgului, o mână de indivizi la început.

„Nu suportau ideea că românii îşi fac istoria singuri"

La 24 decembrie 1944 s-a dat un comunicat ce se referea la existența unui comitet special constituit pentru a clarifica definirea criminalilor de război. La 24 decembrie 1944, acest comitet a ținut prima sa şedință. Era prezidat de Petru Groza de la Frontul Plugarilor. Din comitet făceau parte Pătrăşcanu (comunist), G. Pop (național-țărănist) şi G. Fotino, care era liberal. La 3 ianuarie s-a publicat în presă proiectul de lege elaborat de această comisie, înainte să fie prezentat Consiliului de Miniştri. Pătrăşcanu ținuse foarte mult ca el să fie cunoscut în forma lui inițială şi nu în cea remaniată ori amputată de dezbaterile guvernului.

În clauzele armistițiului, în discuțiile cu guvernele se accentua mereu din partea aliaților, dar mai ales a ruşilor imperativul, urgența lichidării criminalilor de război. Avea România chiar atâția criminali de război? Era prima țară pe lista celor obligate la epurări? Nu fuseseră judecați criminalii de război din Germania sau cei din Ungaria care continuaseră să lupte alături de nemți, aşa că de unde atâta grabă cu România?

Redăm opinia Regelui Mihai: „Sovieticii şi comuniştii nu puteau să ne ierte mie şi partidelor istorice faptul că realizasem răsturnarea teatrului războiului şi desprinderea de Axă noi, românii, poporul, că noi eliminasem dictatura. Devansarea datei din 26 august în 23 august le dejucase multe planuri". Şi adaugă o lămurire pe care o aşteptam: „Vă amintiți, când am stat de vorbă prima oară, replica rostită de Pătrăşcanu: «Ce ne-ați făcut!». Şi el era de la socialiştii-democrați care vor fi scoşi din joc de noii socialişti, apropiați de Moscova. Le-ar fi convenit ca ei să fie autorii schimbării cu 180 de grade. Nu suportau ideea că românii îşi fac istoria singuri. Că sunt eroi. Aveau tot interesul să-şi creeze o poziție, nedeținută nicicând cu ajutorul calomniei armatei române, al exterminării ofițerilor şi oamenilor de orientare democrată".

„Dacă ar fi putut, ar fi declarat întreaga țară criminală"

M.S: Dacă ar fi putut, ar fi declarat întreaga țară criminală de război, numai s-o acuze mai repede, să ne pună pe toți la zid şi să-şi consolideze dictatura comunistă.

Citind acel studiu confidențial din 7 februarie 1945, privind epurările din România, m-a frapat o idee, anume că „acele persoane acuzate de crime de război erau clasificate destul de aproape de cele care au determinat cursul politic al României". Fraza asta spune totul. Ca să poată schimba

politica țării noastre, ca să violeze Constituția, monarhia constituțională, eliminând de pe scena politică partidele istorice şi întreg poporul, dacă acesta ar fi opus rezistență ocupantului, era decretat criminal oricine nu determina cursul politic al României în sensul rusificării ei, al trecerii la dictatura comunistă.

D.U: Pătrăşcanu, ministrul Justiției, comunist, se pronunța în favoarea unor epurări radicale?

M.S.: Pătrăşcanu avea să fie la rândul său epurat de către cei care nu suportau ideea că el făcuse ceva, în timp ce ei erau o adunătură, nişte slugi ale puterii visând să devină Puterea.

Pentru tribunalele populare a fost luată ca model Bulgaria. Poate c-ar trebui să se scrie o carte cu crimele şi nedreptățile făcute de tribunalele populare. Era, de fapt, şi modelul sovietic, şi cel al francezilor cu ghilotinele lor. Trist este că o țară echilibrată şi umană, ca țara noastră, a fost obligată brusc să nu mai fie ea însăşi. Nu faptul că i se va schimba numele de două ori va fi cel mai grav, ci faptul că i s-a schimbat destinul. Dar eram o țară echilibrată, umană? Când mă gândesc la asasinarea unor lideri politici, la rebeliune, la carnagiul provocat, la tribunalele populare...

D.U.: Cum au reacționat partidele istorice față de aceste tribunale populare?

M.S.: Erau foarte criticate, socotite neconstituționale, aşa cum era socotită şi pedeapsa cu moartea. Nu le criticau doar Partidul Liberal şi Partidul Țărănesc, ci şi socialiştii.

D.U.: Niculescu-Buzeşti, despre care mi-ați vorbit, când v-ați referit la pregătirea actului de la 23 august, spunându-mi că el deținea cifrul, a criticat cu multe argumente, cu o logică remarcabilă, cu un simț al observației inatacabil acest proiect al Ministerului de Justiție.

M.S.: El a observat deturnarea atenției dinspre pedepsirea celor care instauraseră dictatura antonesciană şi celelalte regimuri dictatoriale din România, inclusiv

Garda de Fier, înspre aşa-zişii criminali care nu erau alţii decât cei ce se opuneau instaurării unei noi dictaturi.

Pentru dezastrul României din cel de-al doilea război mondial nu puteai să-l pedepseşti tocmai pe Maniu şi pe Brătianu care-i atrăseseră atenţia Mareşalului asupra dezastrului României prin scrisori de zeci de pagini.

Pentru Niculescu-Buzeşti, vinovaţi erau aceia care puseseră pe picioare fosta dictatură. El considera tribunalele populare ilegale. România a cunoscut largi tradiţii democratice şi nici în Evul Mediu nu a fost încălcată legea. Noi am avut divane, am avut sfatul bătrânilor, am avut o adevărată şcoală de drept şi avocaţi excepţionali. Să ajungi la tribunalul poporului e un semn de involuţie, de dizolvare a democraţiei. Buzeşti a înţeles şi pericolul ca singurul arbitru, în aceste procese, să fie comunismul. Ceea ce s-a şi întâmplat.

D.U.: Legea a suferit modificări. Interesant e faptul că, în momentul când a enumerat cazurile de culpabilitate, însuşi Pătrăşcanu a omis să se refere la cei care au instaurat dictatura. Iar acest aspect fusese omis şi din proiectul pe care-l propusese el iniţial. A intrat în legea definitivă, dar merită să ne gândim la această omisiune elocventă.

Când pregăteşti o dictatură, nu ataci prea vehement vechea dictatură, căci ai putea să pui în lumină similitudini nefavorabile şi să distrugi credibilitatea noilor dictatori. Inventezi o culpă, precum vina atitudinii antisovietice, şi cu ea îi condamni pe toţi. Pe cei morţi, pe cei vii (pe care începi să-i terorizezi şi apoi să-i extermini) şi pe cei care se vor naşte. Asta nu înseamnă că acelaşi principiu inventat în afară n-o să fie transformat la nevoie în diavol.

Pătrăşcanu spunea atunci că „nu se poate realiza o democraţie adevărată, dacă nu se duce la bun sfârşit un proces de pedepsire serioasă şi radicală". De ce nu mai aminteşte azi nimeni cuvintele lui? Democraţia noastră nu mai are nevoie de procesul celor vinovaţi sau e considerată ca un soi de nufăr crescând, precum scrie Blaga într-un celebru poem, din noroiul, din mâlul de pe fundul lacului?

Din lagărul de deținuți politici de la Caracal. Memoriul lui Onisifor Ghibu

Înainte să plec pentru a doua oară la Versoix, în noiembrie 1990, unde trebuia să lucrez la cartea de interviuri cu M.S. Regele Mihai, după luni de documentare prin biblioteci şi arhive, domnul Octavian O. Ghibu mi-a dat un telefon şi mi-a vorbit despre un memoriu pe care tatăl său, Onisifor Ghibu, l-a adresat regelui în 15 iunie 1945. Găsise copia lui. Am luat cu mine această copie. Paginile trimise M.S. Regele Mihai din lagărul de deținuți politici de la Caracal mi s-au părut mai mult decât un document aparținând „Fondului O. Ghibu". Am arătat acest memoriu Majestății Sale despre care mi-a spus că era „unul dintre sutele de memorii", dintre „miile de scrisori" care i-au parvenit pe toate căile în anii aceia de abuzuri, de încălcare a drepturilor omului, de falsificare a istoriei şi de anihilare a adevărului.

M.S.: De ce am făcut greva regală, de ce am refuzat să semnez acte, de ce m-am împotrivit la asaltul minciunii? Am primit sute, mii de memorii. Oamenii erau închişi, condamnați, aruncați în închisori, erau nevinovați, printre ei erau mari personalități ale istoriei noastre dintre cele două războaie, precum acest profesor de la Cluj, care, aşa cum ne arată biografia lui, a fost o personalitate ce şi-a iubit, se vede limpede, țara. Era în lagăr, în iunie 1945.

D.U.: A fost acuzat pe nedrept c-ar fi fost legionar. Se vede treaba că la comunişti şi neocomunişti e o metodă să-i declari legionari pe românii patrioți, cum s-a întâmplat din păcate şi în iunie 1990. În zilele mineriadei au fost închişi şi bătuți românii pe străzile Bucureştiului şi declarați legionari. După 45 de ani de la scrisoarea-memoriu pe care am adus-o cu mine, văd cu tristețe cum istoria se repetă.

M.S.: Dar nu trebuie s-o lăsăm să se repete. Cine-şi poate permite să repete doar răul în viața unui popor? Să se

folosească de aceleaşi arme, de aceeaşi propagandă şi minciună?

D.U.: E impresionant acest memoriu: „În clipele critice prin care trece ţara noastră şi care pun în faţa întrebării de a fi sau a nu fi nu numai existenţa statului român independent, ci însăşi fiinţa neamului...".

M.S.: Aşa stăteau lucrurile. Am înţeles ce cărţi se jucau pentru a se ajunge la falimentul democraţiei în România. Noi suntem o ţară cu o tradiţie democratică. Întreruptă de anii dictaturii antonesciene şi de cei care au precedat-o. Au fost câteva sincope, când s-a sărit peste cal, când democraţia a fost cenzurată, ţinută în frâu. Dar n-a fost ucisă, batjocorită, alungată total din ţară, cum s-a întâmplat în vremea lui Groza, Dej şi Ceauşescu.

D.U.: La nivelul mentalităţilor, propaganda a fost un continuu atentat la democraţie. Oamenilor le-a fost alimentată credinţa că aristocraţia, deci şi monarhia se opun, sunt ostile democraţiei. Nimic mai fals. Cuvântul aristocraţie vine de la superlativul grecesc *aristos*, care înseamnă cel mai bun. Cei mai buni nu pot fi duşmanii poporului lor.

M.S.: Ca să-i ţii pe oameni sub cizma dictaturii, îi aţâţi pe unii împotriva altora, le alimentezi ura, violenţa, îi educi să urască mai binele, frumosul, talentul, excepţia, competenţa. Te porţi cu omul aşa cum te porţi cu un câine când îl asmuţi la vânătoare. Minţi un popor întreg că te interesează iubirea semenilor şi-l împingi pe toate căile să urască. E trist când un popor ajunge să-i urască pe adevăraţii şi marii lui patrioţi. Cum poate cineva să se încreadă în trădătorii patriei, în colaboraţionişti, în turnători? Cum mai poate să creadă ţăranul în cel care i-a luat pământul şi care acum se bate, tot el, cu pumnul în piept că i l-ar da înapoi? Şi totuşi, omul e făcut să uite. Aşa că se poate ca tocmai acela care a impus C.A.P.-ul, obligându-i pe toţi să se înscrie, să vină tot el şi să se ocupe de listele cu pământul ce se dă înapoi. Lucrul care mă miră e uitarea. Omul uită că în faţa lui se află tot cel care i-a luat glia, pe care, acum, i-o dă parţial înapoi.

D.U.: Există acel mecanism care funcţionează bine, deşi e ruginit de atâta întrebuinţare: „Vin boierii, vine regele să-şi ia moşiile înapoi! Vai de noi!”. Cu sloganul acesta mincinos ţăranii nu au timp să observe şi să priceapă că legea funciară e rea. Sau că durează de prea mult timp naşterea ei. Când o naştere durează prea mult, apare riscul să se asfixieze copilul sau să vină pe lume mort. Se scriu tot soiul de orori despre monarhie în *România Mare*, unde sunt calomniaţi cu premeditare cei mai valoroşi intelectuali români şi Regele Mihai. Această publicaţie e ca un drog al urii şi prostiei ce li se administrează mai multor sute de mii de cititori. Nu e singura, din păcate.

Am citit atâtea minciuni inventate de comunişti despre rege. Au inventat altă biografie, o altă viaţă. Faptul că nu încetează aria calomniei despre monarhie la noi, că nu se discută, la un anumit nivel, ci se proferează injurii şi se dezvoltă o falsă duşmănie şi comparaţie între rege şi Antonescu e un lucru îngrijorător. Problema nu se pune că monarhia constituţională pierde în România şansa de a reveni, ci că minciunile comuniste persistă, nelăsând poporul român să-şi revină, să fie el însuşi. De ce-ar rămâne românii marioneta unei propagande care i-a anihilat decenii la rând. Am citit şi eu undeva un articol ce avea un titlu penibil: „Mihai – un rege la munca de jos?”. Era semnat „Românul”, dacă ţin bine minte...

„A fi sau a nu fi”. Memoriu către M.S. Regele Mihai

> Majestate,
> În clipele critice prin care trece astăzi ţara noastră şi care pun în faţa întrebării de a fi sau a nu fi nu numai existenţa statului român independent, ci însăşi fiinţa neamului, subsemnatul, care fără nici o vină şi fără nici o formă legală mă aflu de trei luni de zile arestat şi internat în lagărul de la Caracal, mă simt dator să mă adresez, pe această cale, direct către Majestatea Voastră, cu rugămintea de a binevoi să cercetaţi

cuprinsul prezentului memoriu, însuşindu-vă concluziile lui.
Rândurile acestea îndrăzneşte să le supună aprecierii Majestății Voastre un om care a deținut, timp de trei decenii şi jumătate, diferite situații înalte în viața publică a neamului, şi care, intenționând acum, la vârsta de 62 de ani, să se retragă din viața publică, nu mai aşteaptă şi nu mai cere de la nimeni nimic pentru sine, dar care totuşi nu vrea să închidă pentru totdeauna ochii într-o Românie nenorocită ca cea de astăzi, fără a-şi fi spus cum trebuie cuvântul cu privire la anumite stări nesănătoase din țară şi la mijloacele de remediere a acestora.

Majestate,
Este departe de mine gândul de a tăgădui conducătorilor de oricând ai statului dreptul de a izola în lagăre, mai ales în vremuri tulburi de război, anumite elemente a căror atitudine şi activitate sunt într-adevăr dăunătoare bunului mers al țării. O astfel de măsură se impune, chiar cu necesitate, dar cu condiția ca ea să fie izvorâtă din motive obiective, să fie în interesul superior al statului şi să se întemeieze pe legi ale acestuia. *Nu se poate admite, însă, în nici un caz, ca o instituție cu atât de vaste repercusiuni, de moment şi de durată, în viața țării, cum este un lagăr de deținuți politici, să fie ceva improvizat şi determinat de capriciile sau de interesele conducătorilor vremelnici ai statului* [s.n.].
Experiența care s-a făcut la noi cu lagărele, şi care din nenorocire continuă să se facă şi sub ochii noştri, pune în lumină o stare de lucruri cu totul anormală şi profund dăunătoare. Pentru a vorbi numai de cazul concret al *lagărului din Caracal, se află strânşi aci aproximativ 1.600 de aşa-zişi „deținuți politici", în majoritatea absolută a cazurilor arestați fără respectarea oricărei forme legale şi fără ca cei interesați*

să fi fost audiaţi şi să li se fi comunicat motivele arestării [s.n.], dându-li-se posibilitatea de a se apăra. Sute de intelectuali de toate categoriile îşi duc aci existenţa nenorocită, alături de alte *sute de comercianţi, industriaşi, muncitori şi ţărani* [s.n.], luaţi şi unii şi alţii de la ocupaţiile lor, din sânul familiei lor, sau chiar din mijlocul drumului, spre a fi ţinuţi aci la un loc, vinovaţi şi nevinovaţi de-a valma până la infinit, într-o stare sufletească de permanentă îngrijorare, deprimare şi revoltă. *Partea lor cea mai mare au fost arestaţi pe baza unor simple denunţuri calomnioase* [s.n.], făcute din sentiment de răzbunare de către duşmani personali, sau de către rivali neloiali, respectiv de elemente profitoare ale vremurilor tulburi de astăzi.

Nu vreau câtuşi de puţin să afirm că printre deţinuţi n-ar fi şi destui oameni vinovaţi; ceea ce ţin să subliniez este *că foarte mulţi din adevăraţii vinovaţi pentru dezastrul ţării, graţie unor manevre inavuabile, au fost cruţaţi de deţinere, în timp ce au fost internaţi foarte mulţi oameni împotriva cărora nu se poate ridica, în mod onest, nici o învinuire serioasă* [s.n.].

Nu voiesc să analizez în aceste rânduri feluritele categorii de vinovaţi reali sau prezumptivi care se găsesc internaţi aici, socotesc însă necesar să fac, în legătură cu aceasta, anumite discriminări şi precizări, spre a putea trage din ele concluziile care se impun.

Sunt în acest lagăr, fără doar şi poate, un număr de vinovaţi de atentate la siguranţa şi la fiinţa statului, oameni care au pactizat şi au colaborat cu inamicul, ajutându-l să se înstăpânească, într-o formă sau alta, asupra teritoriului ţării noastre. *Este revoltător ca asemenea elemente să stea în lagăre, cu lunile, nejudecate şi nepedepsite, alături de oameni cărora, după ce şi-au jertfit întreaga viaţă pentru înaintarea şi biruinţa neamului, li se aruncă, cu o uşurinţă condamnabilă, epitetul atât de vag şi imprecis de „fascist” – epitet cu care au ajuns să fie stigmatizaţi*

aproape toți aceia care au făurit România Mare de la 1918 [s.n.].
O astfel de stare de lucruri nu se mai poate tolera fără a ne sinucide, şi ca neam, şi ca stat. Trădătorii de țară aflători în lagăre, ca şi cei care până acum, prin diferite manopere suspecte, au reuşit să scape de lagăr, fie că au fost hitlerişti, care au lucrat, în orice formă, pentru înglobarea Transilvaniei în „spațiul vital" german, fie că au fost horthyşti, care au luptat în toamna anului 1944, sub orice formă, pentru înglobarea Ardealului de Sud la Ungaria, trebuiesc dați imediat în judecată şi pedepsiți în conformitate cu vinovăția lor.
În acelaşi timp trebuie însă precizat prin lege, în mod cu totul obiectiv, conținutul termenului „fascist" şi, întrucât „fascismul" poate fi încadrat în prevederile Codului penal, „fasciştii" cu adevărat vinovați să fie şi ei deferiți justiției. Dar nu se poate admite ca oricine a fost stigmatizat de cele mai multe ori cu revoltătoare uşurință şi rea-credință ca „fascist", să fie socotit *eo ipso* ca vinovat, şi pedepsit, fără judecată, cu închisoare în lagăr.
O atenție specială trebuie dată categoriei celei mai bogat reprezentate în acest lagăr, anume „legionarilor".
Dacă numărul celor acuzați de „fascism" este şi el destul de mare, în schimb cel puțin 1.000 din cei 1.600 de deținuți fac parte din categoria legionarilor, deşi în realitate aproape toți aceştia nu mai pot fi socotiți aparținând mişcării legionare, în sensul autentic al cuvântului. Ei au aparținut poate cândva, înainte, acestei mişcări, în cadrul căreia au şi activat sau cu care au „simpatizat", dar trebuie să se țină seama că aceia dintre ei care au avut o activitate ilegală sau păgubitoare intereselor publice, la timpul său au fost condamnați de organele judiciare ale statului şi şi-au ispăşit pedeapsa în regulă. De la data condamnării încoace, cei mai mulți n-au mai avut nici o legătură cu mişcarea în chestiune, aşa că nimeni nu mai este în drept să-i molesteze pentru o activitate

definitiv încheiată. Numai pentru crime şi delicte comise efectiv şi rămase nepedepsite, arestarea este justificată. Pe de altă parte, dacă unii dintre ei, ulterior, s-ar fi făcut din nou vinovaţi, era datoria elementară a organelor statului să constate în mod documentat recidiva şi să condamne din nou cu ajutorul justiţiei pe recidivişti, dar nu să-i aresteze şi să-i ţie, luni de zile, arestaţi, fără nici o motivare avuabilă.

Procedura astăzi în uz este antisocială, ilegală şi profund primejdioasă pentru ordinea publică. Ea face din cei persecutaţi pe nedrept, nu numai duşmani ai regimului, ci şi duşmani ai statului însuşi. *Cu metoda întrebuinţată astăzi se poate afirma că actuala conducere de stat cultivă pe scară întinsă mişcările subversive şi anarhia, care pot duce la completă năruire întreg patrimoniul nostru strămoşesc, ceea ce desigur că nu poate fi în intenţia guvernului şi deci trebuie cu orice preţ evitată* [s.n.].

Remediul pentru tămăduirea organică a fascismului şi mai ales a legionarismului nu este lagărul preconizat de guvern, ci înţelepciunea, dreptatea şi dragostea de ţară şi de toţi fiii adevăraţi, care trebuie să animeze pe conducători, mai presus de orice. Este timpul suprem ca în sfârşit problema legionarismului să fie privită în faţă, cu toată obiectivitatea, cu toată hotărârea şi cu tot eroismul, în întreg complexul ei.

E un fapt istoric ce nu poate fi contestat de nici un om de bună-credinţă, că într-un anumit moment al evoluţiei statului nostru, legionarismul a fost socotit de multă lume onestă şi patriotă ca o formă salvatoare a însuşi destinului românesc. În clipele grele ale toamnei anului 1940, s-a instituit la cârma ţării un guvern alcătuit în majoritatea sa din elemente legionare şi s-a schimbat însăşi axa statului român, fiind declarat „stat naţional-legionar”. Sub forma aceasta, România a trăit timp de aproximativ patru luni. În acel interval, toţi funcţionarii şi întreaga armată au depus jurământul de

credință ordonat de statul național-legionar. Într-o astfel de situație nimeni dintre cei care au ocupat funcții publice sau au activat în spirit legionar, fie că au făcut sau nu parte dintr-o organizație legionară, nimeni nu putea fi pedepsit pentru o astfel de activitate. Numai cei ce au înscenat sau au luat parte la rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941 şi cei ce au comis fărădelegi sau crime constatate de organele competente ale statului, numai aceia puteau fi pedepsiți, evident şi ei numai o singură dată.

Repetarea pedepsei, respectiv menținerea perpetuă sub amenințarea săbiei lui Damocles, a foştilor legionari, s-ar putea înțelege numai în cazul când între timp structura statului ar fi suferit ea însăşi o schimbare de structură, fie prin abolirea monarhiei, fie prin schimbarea persoanei monarhului. Dar, de la 6 septembrie 1940 încoace, în România asemenea schimbări, din fericire, n-au avut loc. Acelaşi rege este şi astăzi Capul statului. Or, numai în anumite împrejurări regretabile, pe care Majestatea Voastră până în acest moment se pare că nu le-a putut învinge cu totul, dar care acum trebuiesc înlăturate cu orice preț, au făcut posibil ca, sub domnia aceluiaşi rege, legionarii, care au activat într-un regim legal, fără deosebire dacă s-au făcut sau nu vinovați de crime sau delicte, să fie expuşi la suferință şi pedepse interminabile, fără nici o judecată.

Dacă oamenii politici, animați de cele mai multe ori de sectarism şi de fanatism orb, au reuşit, prin mânuirea neînțeleaptă a legionarismului, să facă din el o problemă de permanentă agitație internă şi un prilej de gravă compromitere a țării în politica internațională [s.n.], este datoria sfântă a Majestății Voastre să pună, cu un ceas mai devreme, o dată pentru totdeauna, capăt unei astfel de situații.

Autorul prezentelor rânduri n-a fost şi nu este legionar, după cum n-a fost şi nu este „fascist”, aşa cum îl prezintă elementele subversive care au reuşit

să-l interneze, prin cele mai detestabile mijloace, în lagăr. Drept aceea, el se simte dator să-şi spună, fără nici un menajament şi fără nici o teamă, părerea sa, atât în chestiunea mult-trâmbiţatului până la banalizare „fascism", cât şi cu privire la legionarism, apelând cu toată stăruinţa la însuşi Capul statului, în vederea lichidărilor definitive.

În această ordine de idei, îmi iau permisiunea de a supune înaltei atenţii a Majestăţii Voastre, următoarele puncte menite a accelera normalizarea definitivă a actualelor stări de lucruri atât de grave, create de oamenii politici în ultimele două decenii:

1) Dacă actuala conducere a statului socoteşte încă necesară menţinerea instituţiei lagărelor de deţinuţi politici, problema lagărelor urmează a fi legiferată pe temeiuri obiective. Nu se poate admite ca o asemenea problemă să fie considerată şi mai departe ca o chestiune de capriciu, de arbitrar, de răzbunare sau de speculă a potentaţilor mari şi mici ai zilei.

2) Lagărele urmează să fie organizate ca institute serioase de reeducare a tuturor elementelor subversive şi parazitare din stat.

3) Arestarea deţinuţilor politici poate avea loc numai cu respectarea prevederilor legale, prin justiţia ţării. În consecinţă, nimeni nu poate fi arestat înainte de ce s-ar fi emis legiuitul mandat de arestare, care nu se poate da decât pe baza unor acuzaţii precise, consemnate la dosar şi socotite întemeiate de către Justiţie.

4) Nici un deţinut politic nu poate fi ţinut în arest mai mult de 48 de ore, fără să fie ascultat în legătură cu acuzaţiile care i s-au adus şi fără să i se dreseze proces-verbal cu privire la toate capetele de acuzare.

5) Nici un arestat politic nu poate fi ţinut mai mult de 8 zile fără să fie deferit judecăţii, în cazul că instrucţia l-ar fi găsit vinovat.

6) Deţinuţii politici care la data punerii în aplicare a prezentelor dispoziţii se găsesc în lagăr de mai mult de

15 zile, indiferent de natura învinuirii lor, vor fi triați în cel mult opt zile, urmând ca cei găsiți nevinovați să fie puşi imediat în libertate, iar cei vinovați, deferiți justiției.
7) Toți acei deținuți care până la 23 ianuarie 1941 au aparținut mişcării legionare şi care de la interzicerea acestei mişcări încoace au încetat de a-i mai aparține, vor fi puşi imediat în libertate. Din categoria acestora fac parte şi acei care au participat la rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941 şi care, fiind judecați pentru aceasta şi pedepsiți, şi-au ispăşit pedeapsa.
8) Toți aceia care au aparținut sub orice formă mişcării legionare, precum şi aceia care au fost, pe drept sau pe nedrept, bănuiți de aceasta, sunt obligați să depună în termen de 15 zile, la autoritatea care va fi indicată, o declarație în sensul că nu mai au nimic comun cu acea mişcare, sub orice nume ar fi camuflată, şi că, în cazul când s-ar dovedi contrariul, se supun celor mai aspre sancțiuni. Această declarație va fi înnoită, timp de doi ani de zile, tot din trei în trei luni. Funcționarii de stat vor face aceste declarații în fața şefilor lor ierarhici, care răspund de exactitatea celor cuprinse în declarație.
9) Toți aceia care în cursul anilor 1938-1945 au părăsit teritoriul țării, activând în străinătate ca legionari, vor fi dați în judecată şi pedepsiți în conformitate cu prevederile legii.
10) Pentru combaterea curentelor sociale nesănătoase şi periculoase nu sunt însă suficiente mijloacele judiciare preventive şi represive. Pentru aceasta mai e nevoie, pe de o parte, de asigurarea posibilității de exprimare liberă a opiniilor, cu ajutorul unei prese temeinice şi sănătoase, pe de altă parte, de reforme solide, care să justifice în fața tuturor superioritatea ideilor şi curentelor opuse celor detestate. În consecință, se impune restabilirea cât mai apropiată a libertății presei, prin înlăturarea cenzurii, rămânând ca

eventualele abuzuri ale presei să fie sancționate ulterior pe calea justiției.
Încredințat fiind că problemele grave analizate mai sus nu pot fi rezolvate decât prin intervenția energică a însuşi Capului statului, rămân al Majestății Voastre prea plecat şi prea supus.

Caracal, Lagărul de deținuți politici.
15 iunie 1945
ss. Onisifor Ghibu
Profesor la Universitatea din Cluj-Sibiu, director al Seminarului pedagogic universitar „Gh. Lazăr" din Sibiu, membru corespondent al Academiei Române, fost secretar general în Consiliul Dirigent al Transilvaniei, fost deputat, fost senator, decorat cu „Bărbăție şi Credință", clasa I, Comandor al Ordinului „Ferdinand I", Mare Ofițer al Ordinului „Coroana României", Mare Ofițer al Ordinului „Steaua României" etc., etc., actualmente deținut politic în lagărul din Caracal.

Aşa arată copia dactilografiată, semnată autograf, din „Fondul O. Ghibu", inv. 1836, dosar 633, ff. 9-15, Arhivele Statului, Bucureşti. Pe manşeta dosarului, autorul menționează, între altele:

Memoriul fusese scris cu intenția de a câştiga adeziunea tuturor celor circa 1.800 de deținuți, ceea ce, la început a fost socotit ca un act fundamental greşit şi periculos. Astfel, el a fost înaintat numai în numele autorului. Ulterior a pornit din însuşi sânul lagărului o inițiativă similară, care în urma intervenției mele a întrunit, de astă dată, toate sufragiile şi noul memoriu a fost trimis regelui, cu toate precauțiile necesare.

Cazul generalului Macici

Generalul cu monoclu

În arhivele de la Versoix, în albumele de fotografii (despre care Sanda Maniu mi-a spus că le-a organizat în parte), am descoperit şi câteva imagini imortalizate de peliculă. În preajma Regelui Mihai, în curtea unor şcoli militare, la festivităţi naţionale ori la recepţii, apare şi generalul Macici, generalul cu monoclu. La rându-mi, îi dusesem Regelui Mihai o copie după o fotografie pe care mi-o dăruise Ileana Macici. O fotografie în care apăreau regele Carol al II-lea, Marele Voievod Mihai de Alba-Iulia, în uniformă de ofiţer, foarte tânăr, şi generalul Nicolae Macici purtând pelerina albă a Cavalerilor Ordinului „Mihai Viteazul”. Nu m-aş fi oprit la această fotografie şi nici la celelalte aflate în albumele de la Versoix, dacă n-aş fi legat soarta generalului Macici de lectura acelui studiu confidenţial datând din 7 februarie 1945 intitulat *Procesul de desfăşurare a epurărilor în România*. Studiul confidenţial evocă elaborarea unei noi legislaţii în România pentru înlăturarea elementelor fasciste şi pedepsirea criminalilor de război. Cazul tragic al generalului Nicolae Macici ne ajută să înţelegem cum s-au făcut aceste epurări care, în majoritatea lor, au echivalat cu dezrădăcinarea istoriei României. Prin epurare s-a ajuns la stârpirea valorilor umane care au consolidat democraţia unei ţări. Folosesc premeditat cuvântul stârpire. Căci el apare mai cu seamă în cazul animalelor, al vietăţilor parazitare, or poporul român a fost masacrat, exterminat, nimicit, suprimat, ca şi cum ar fi fost o turmă de animale vânate, o colonie de paraziţi, iar nu o comunitate. Condamnarea aşa-zişilor criminali de război a însemnat cel mai adesea o crimă la adresa destinului României, începutul unui genocid ce va secera treptat poporul român.

Declarația generalului Macici, dată la 5 aprilie 1945, în urma cererii acuzatorului public

La data de 22 octombrie 1941, eram comandantul Corpului 2 Armată, cu postul de comandă Tiraspol.

În seara de 22 decembrie 1941, am primit ordin telegrafic de la Armata a IV-a ca să mă prezint chiar în cursul nopții la Baden, unde se găsea domnul general Iacobici, comandantul Armatei a IV-a cu postul de comandă.

Domnul general Iacobici m-a consultat asupra persoanei căreia să i se dea comanda Diviziei 10 Infanterie, domnia sa a hotărât pe generalul Ghinăraru.

Mi-a dat apoi însărcinarea pentru Odesa verbal:

– să instalez pe noul comandant al Diviziei 10 Infanterie;
– să mă asigur că unitățile Diviziei 10 Infanterie nu părăsesc sectoarele şi dispozitivul în care erau instalate;
– să se aleagă un alt post de comandă pentru Divizia 10 Infanterie, instalându-l în afara (la periferia) oraşului ca să nu mai sufere eventuale noi nenorociri, ca aceea deja întâmplată, când se ocupase o clădire mare în mijlocul oraşului.

Recomandația aceasta era valabilă şi pentru posturile de comandă ale celorlalte unități ale Diviziei 10 Infanterie, evitarea clădirilor mari care nu inspirau siguranță.

Nu mi-a vorbit nimic despre aceleaşi chestiuni privind comandamentul militar al Odesei.

Armata a IV-a, nefiind lămurită la acea oră cine şi câți anume din ofițerii şi ostaşii noştri căzuseră victime sub dărâmături, mi-a spus să mă interesez şi asupra chipului cum a fost provocată aruncarea în aer a clădirii cu pricina, cine sunt victimele şi, în sfârşit, prin prezența şi sfatul meu să readuc liniştea şi încrederea în comandanții unităților Diviziei 10

Infanterie, impresionați, cu drept cuvânt, de cele întâmplate.
Nu mi-a dat şi nu am primit nici un fel de ordin sau indiciu referitoare la măsuri de represalii; dacă mi s-ar fi dat o asemenea însărcinare afirm că aş fi refuzat.
Însoțit de locotenent-colonel Panaitescu Dumitru, ofițer de Stat Major... am sosit la Odesa, în dimineața de 23 octombrie 1941, nu mai târziu de orele 6,30.

Fragment din Pledoaria generalului Nicolae Macici, susținută în ziua de 20 mai 1945

Toată nenorocirea mea se trage de acolo, că în 22 octombrie 1941, când au fost azvârlite în aer comandamentele române de la Odesa, eu funcționam ca comandant al Corpului 2 Armată fără să fi avut vreo comandă în Transnistria şi fără să fi participat la luptele de acolo şi am fost trimis de la Tiraspol la Odesa în cursul zilelor de 23, 24 şi 25 octombrie să duc la îndeplinire o însărcinare precisă, încredințată mie de Comandantul Armatei a IV-a, care nu avea nici o legătură cu represaliile militare, căci represaliile se ordonaseră de conducerea superioară a țării şi s-au executat în afară de mine, fără participarea mea, într-un sens sau altul.

Ce se întâmplase la Odesa, fără nici o legătură cu generalul Macici? La 22 octombrie 1941, orele 20, a fost aruncat în aer Comandamentul militar român din Odesa. Au murit ofițeri şi civili. Generalul Glogojanu, care era comandantul militar al Odesei, fusese prevenit că localul fusese minat de organele militare sovietice înainte de a pleca din Odesa. Dar generalul Glogojanu nu a schimbat sediul. Generalul Trestiorianu devine automat comandantul militar al Odesei, după moartea generalului Glogojanu. El înaintează un raport relatând cele întâmplate la Odesa.

Noaptea, mareşalul Antonescu a dat ordin armatei a IV-a să execute câte 200 de cetăţeni sovietici pentru fiecare ofiţer şi civil omorâţi în Comandamentul Militar şi să se execute câte 100 de cetăţeni sovietici pentru fiecare ofiţer omorât în altă parte. Generalul Trestiorianu a primit ordin de la comandantul Armatei a IV-a să execute ordinul mareşalului şi a făcut represaliile cerute în masă. Ordinul fusese transmis prin colonelul Stănculescu.

Generalul Trestiorianu i-a ordonat locotenent-colonelului Niculescu-Coca, pretorul Odesei, să execute ordinul mareşalului, punându-i la dispoziţie mijloacele militare necesare. Aşa sunt relatate lucrurile în ziarul *România liberă* nr. 247 care citează răspunsul pe care l-a dat generalul Trestiorianu acuzatorului public Avram Bunaciu.

Aceste represalii militare, atribuite printr-un fals cumplit generalului Macici, au fost folosite de sovietici ca un pretext pentru a elimina unul dintre ofiţerii înaltei ierarhii militare româneşti.

În fond, dincolo de opţiuni, temperament, afectivitate şi de oroarea pe care o avem faţă de orice gen de represalii, să nu uităm că atunci, în 1941, a fost vorba de represalii militare şi nu de o vânătoare de oameni. Conform dreptului internaţional, la provocările inamicului se reacţionează prin represalii militare şi exemplele nu ne lipsesc nici acum, în 1991. Tratate de drept internaţional şi studii serioase se referă la represaliile militare ca la o modalitate de a menţine ordinea într-un teritoriu ocupat. Generalul Macici, care nu a condus nici o formă de represalii militare, ne oferă în pledoaria sa exemplul generalului Eisenhower care a ameninţat populaţia germană, imediat ce a intrat pe teritoriul ei, că va trece la represalii militare dacă se va face vinovată de acte ce ar provoca rănirea ostaşilor sau manifestări ostile armatelor aliate.

Represaliile de la Odesa, de care generalul Macici nici nu e vinovat, au fost pretextul folosit pentru a fi eliminat un autor şi un erou lucid al istoriei celui de-al doilea război mondial, un militar de carieră ce a dus la victorie armata

română, luptând în Ardeal pentru eliberarea acestuia, alături de aliați. Nicolae Macici, învingător la Budapesta. El este un nume pe care-l reținem pentru faptele sale încă din primul război mondial.

Criminal de război? Cel ce opreşte pogromul evreilor de la Odesa? Cel ce prezidează procesul legionarilor?

Având în vedere că primul proiect de lege pentru purificarea serviciilor publice a fost întocmit de domnul Pătrăşcanu, ministrul ad-interim al Justiției în primul guvern Sănătescu, şi că acest proiect se referea la cei ce au exprimat opinii antidemocratice, antisovietice şi antisemite, să cercetăm cazul Macici şi pe ideea dacă el putea fi acuzat de antisemitism.

Colonelul Coca-Niculescu a dat o ordonanță care-i poartă semnătura, în calitatea sa de comandant militar al Odesei. Ordonanța stipula că toți evreii din Odesa sunt obligați să plece din oraş până la ora 12 spre Dalnic. Cei ce nu vor respecta ordonanța, rămânând în oraş după ora 12, vor fi împuşcați pe loc, fără judecată. Îngroziți, evreii au început să fugă din oraş spre Dalnic, unde acest colonel Coca-Niculescu se pregătea să-i împuşte în cursul nopții. Ordonanța era aşadar o capcană pregătind moartea a 50.000 de evrei. Generalul Macici a aflat întâmplător de această crimă în masă, crimă premeditată. Datele acestea le deținem din declarația domnului Gheorghe Pântea, fostul primar general al oraşului Odesa, declarație ce datează din 14 aprilie 1965. Ea se referă la aruncarea în aer a Comandamentului militar de la Odesa, la represaliile ordonate de generalul Trestiorianu şi la înfățişarea de cimitir uriaş pe care o avea în 23 octombrie Odesa, amintind de martiriile altor epoci resuscitate de hecatombele naziste... 450 de oameni atârnau spânzurați de stâlpii de telegraf. Gherman Pântea afirmă că mareşalul Antonescu, aflând de cele petrecute la Odesa, a ordonat noi represalii în masă. Dar ordinul său nu se referea la evrei. Colonelul Coca-Niculescu primind ordin de la generalul Trestiorianu, care primise ordinul telefonic de la Stănculescu, a optat pentru acest pogrom al evreilor. Planul

i-a fost dejucat de generalul Nicolae Macici. Acelaşi Gheorghe Pântea depune mărturie în acest sens:

> L-am găsit pe generalul Macici la locul catastrofei, foarte amărât şi indignat de cele petrecute, spunându-mi că comandanții şi-au pierdut capul şi fac prostii... Am rugat pe domnul general Macici să-mi aprobe, pe răspunderea mea, să întorc înapoi pe aceşti nenorociți evrei în oraş căci eu, ca primar al acestui oraş, răspund pentru această populație nevinovată. Generalul, foarte impresionat de cele pledate de mine, cheamă imediat pe colonelul Niculescu, pretorul Odesei, şi, pe un ton ridicat, îl întreabă cum şi-a permis domnia sa locotenent-colonel să semneze o ordonanță aşa importantă în calitate de comandant militar al Odesei.
>
> Locotenent-colonel Niculescu a răspuns generalului Macici că aşa a primit ordin de la generalul Trestiorianu, comandantul militar al Odesei. Atunci generalul i-a spus textual, pe un ton sever: „Pe răspunderea mea şi din ordinul meu pleacă imediat cu domnul primar general Gherman Pântea la Dalnic şi aduceți evreii înapoi". Nenorociții de evrei s-au bucurat foarte mult de această intervenție a mea şi s-au întors la Odesa şi mi-au făcut o mare manifestație de simpatie. Am mai rugat pe domnul general Macici să aprobe să ridice familiile pe cei spânzurați pentru a-i îngropa după tradițiile lor, el mi-a aprobat imediat şi fără ezitare, iar eu am scos un comunicat într-o jumătate de oră, unde am rugat familiile celor nenorociți să-i ridice.
>
> Tragedia evreilor însă nu a luat sfârşit: ea a continuat mai departe, în locul lui Glogojanu, omorât în comandamentul militar, mareşalul a numit la comanda Diviziei 10 un general, pe nume Gheneraru, literalmente un om nebun...

Eu i-am răspuns domnului general Gheneraru că pe mine m-a numit personal Antonescu şi eu ţin cont numai de ordinele lui. Cum am spus mai sus, după aprobarea dată de generalul Macici, am plecat la Dalnic şi am întors evreii de la Dalnic înapoi. Ei erau acolo pentru a fi împuşcaţi noaptea. Aceşti nenorociţi, scăpaţi de la moarte sigură, s-au pus pe lucru, pe muncă, pentru a-şi câştiga existenţa, dar generalul Gheneraru, noul comandant al Odesei, care mi-a spus mie, într-o împrejurare, „că dacă el ar fi în locul mareşalului Antonescu ar da foc acestui infect oraş împreună cu toţi cetăţenii lui în 24 de ore", nu s-a liniştit.

Acest nemernic general şi o lichea ordinară a lui Antonescu scrie un raport fostului mareşal în care îi spune că Odesa e ameninţată de o debarcare sovietică din Crimeea şi cere foarte mult ca evreii toţi să fie imediat scoşi din Odesa, căci ei prezintă un mare pericol pentru siguranţa Odesei, dacă într-adevăr s-ar face debarcarea.

Mareşalul cere avizul meu, în care eu îi spun categoric că populaţia evreiască este liniştită şi nu prezintă nici un pericol pentru securitatea Odesei. Generalul Gheneraru repetă raportul meu către mareşal, adăugând că primarul general al Odesei, Gherman Pântea, face jocul comuniştilor, vorbeşte cu ei numai ruseşte şi îi ţine cu miile în serviciile Primăriei.

Antonescu se lasă influenţat de acest raport şi dă ordin guvernatorului Alexianu să scoată toţi evreii din Odesa în toiul iernii. Guvernatorul dă ordonanţa nr. 3 din 2 ianuarie 1942 şi, pentru că eu am refuzat şi m-am opus evacuării, el a numit o comisie militară în frunte cu prefectul de judeţ, colonelul Velcescu, şi, pe un ger cumplit, evacuează în judeţele Oceacov şi Berezovca pe nenorociţii de evrei din Odesa, din care o parte mor de frig pe drum, iar cei care ajung la faţa locului sunt imediat împuşcaţi de nemţii civili localnici. Aşa, spre

ruşinea ţării noastre, s-a terminat tragedia evreilor din Odesa.

Obiectivitatea îmi cere să declar cinstit, sincer şi dezinteresat că generalul Macici nu a avut nici un amestec în chestiunea represaliilor de la Odesa, ba, din contră, cu aprobarea lui am adus în oraş 40.000 de evrei care au mai trăit liniştit trei luni de zile, adică până în luna ianuarie 1942, când au fost evacuaţi din Odesa.

Apărarea generalului Macici din 20 mai 1945

Al doilea gest îl puteţi găsi în actul existent la dosar, furnizat din declaraţia maiorului Rogos la interogatoriul ce i s-a luat de acuzatorul Popilian: „Abia în 23 octombrie 1941, când maiorul Niculescu-Coca a intrat în biroul său (biroul comandantului Diviziei 10 Infanterie), i-a pus întrebarea: «Cine a dat ordin să fie trimişi evreii la Dalnic?»". La răspunsul maiorului că el a dat ordin, din ordinul mareşalului, generalul Macici ordonă lui Coca să înceteze operaţia şi maiorul pleacă raportând „Am înţeles".

Mai poate rezista acuza că generalul Macici a ordonat represalii, el care ajunsese la Odesa după ce acestea avuseseră loc, el care a salvat viaţa a zeci de mii de oameni sortiţi unei morţi iminente?

Dar să mai decupăm un fragment din „Apărare":

Cum să urmăresc pe evreii din Odesa, când pe cei din România nu i-am urmărit, nu i-am persecutat, dar i-am ajutat ori de câte ori mi-a stat în putinţă. Pe cei din Dobrogea şi Constanţa i-am scăpat de prigoana legionară. Mărturie stau, cred, cu toţii de acolo. Familia Krakauer din Constanţa, aflând din ziare că sunt arestat, s-a prezentat la Bucureşti soţiei mele,

stăruind să chemăm (pe dumnealui şi pe soția sa) să depună aici ca martori, să arate cum i-am ajutat pe evreii din Constanța şi Dobrogea, în special, în iarna 1940-1941. I-am citat, dar nu i-am avut aici!

Comunitatea evreiască din Orăştie, fără ca eu să fi solicitat, îmi trimite declarația care se găseşte la dosar... Sunt semnăturile celor mai de seamă evrei de acolo, sunt actuali şi foşti rabini care subscriu. Martori sunt, tot astfel, evreii din Sibiu, unde am făcut garnizoană. Întrebați pe Max Springher să repete aici, în fața dumneavoastră, mulțumirile calde pe care, atât el, cât şi soția lui ni le-au adus, recunoscând că, dacă azi mai stau în Sibiu şi mai posedă magazinul, ei o datoresc numai ajutorului ce le-am dat, înlăturând o prigoană neomenească şi nedreaptă ce se pornise contra lor.

Domnule Preşedinte, în 1941, exact acum patru ani, timp de aproape o lună de zile, am prezidat şi eu înalta Curte de Casație şi Justiție militară în marele proces al lui Horia Sima, Iasinski şi consorții.

Criminal de război, rasist, antisemit, putea oare să fie cel ce prezidase procesul legionarilor?

O mulțime de informații legate de cel de-al doilea război mondial şi istoria armatei române au început să se adune în cărți, enciclopedii, dicționare, cărți de memorii, dar nu există încă lucrări care să dea acea imagine comparativă şi de sinteză necesară. Numai cultura şi informația vor reda demnitate armatei române, dacă vom înțelege că numai demnitatea poate construi.

Criminali de război sau eroii poporului nostru?

D.U.: Majestate, vi-l amintiți pe generalul Macici, care apare aici, în fotografie?

M.S.: După figură, da.

D.U.: Ştiţi că a fost condamnat la moarte, declarat criminal de război, numărul 1 pe lista criminalilor de război?

M.S.: Acum nu-mi amintesc. Atunci au fost declaraţi criminali de război mulţi dintre aceia care erau de fapt eroii poporului nostru. Pentru mulţi dintre ei am intervenit. Şi am obţinut, uneori, comutarea pedepsei. Am aflat că, după decenii, unii dintre ei au fost reabilitaţi.

D.U.: Nu puteaţi să vă aduceţi aminte pentru că atunci când s-a anunţat sentinţa nu eraţi în Bucureşti, eraţi la Săvârşin... Dar pentru că socrul generalului Macici, doctorul Romulus Dobo, fusese coleg de şcoală cu Iuliu Maniu, soţia generalului a luat legătura cu Iuliu Maniu pe toată durata procesului. A primit încurajări de la acesta. Mai mult, Iuliu Maniu l-a trimis la dumneavoastră pe Ripoşanu care era secretarul lui Petru Groza şi logodnicul Miei Groza ca să se obţină de la dumneavoastră comutarea pedepsei. Ştiţi că s-a simulat atunci, în 1945, chiar execuţia. Generalul Macici a fost legat de un stâlp şi a trăit clipele acelea de aşteptare a morţii. Le-a trăit demn. Apoi i s-a anunţat faptul că i s-a comutat pedeapsa. Ileana Macici, care trăieşte, ştie că supravieţuirea soţului ei vi se datorează. Nu intervenţia contase, ci faptul că se ştia că nu sunteţi adeptul „epurărilor”. Voi reproduce integral acest studiu confidenţial din 7 februarie 1945 intitulat „Procesul de desfăşurare al epurărilor în România”. Iar cazul generalului Macici demonstrează, o dată în plus, cine au fost judecătorii lui Antonescu, limpezind, dacă mai era nevoie, care a fost atitudinea dumneavoastră faţă de Mareşal şi care i-ar fi fost soarta, chiar dacă nu era arestat de comunişti în noaptea de 23 august.

Când Drogenii şi Ili Macici au părăsit casa din Antim 36, înainte de demolarea ei, soţia generalului a găsit într-o ladă din podul înalt ca o catedrală epoleţii şi însemnul de deasupra cozorocului de general al Armatei Regale Române.

Un dosar ce trebuie redeschis

Redeschidem dosarul unui general al armatei române pentru a înțelege sensul acelor epurări, prin care a fost desfigurată nu numai istoria țării noastre, ci şi soarta a sute de mii de familii.

În 7 noiembrie 1886 s-a născut la Craiova cel ce avea să devină general de divizie, comandantul Corpului 2 de Armată, comandantul Armatei a II-a române. După ce a urmat Şcoala militară de ofițeri activi de infanterie, şi-a continuat studiile militare în Germania, în perioada 1 octombrie 1913 – 1 aprilie 1915, la absolvirea Şcolii, având gradul de căpitan. A luptat în primul război mondial, a luptat alături de ostaşii români la Mărăşeşti şi Mărăşti, dincolo de Tisa, ajungând până la Budapesta. A comandat o companie de mitraliere din Regimentul 41 Infanterie în luptele de la Pasul Merişor şi de la Vulcan în septembrie 1916 şi a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a. În 1927, fusese promovat colonel, iar în 1935 general de brigadă şi, apoi, general de divizie în 1939. O parte dintre aceste informații mi-au fost date de Ileana Macici, pe altele le-am completat din istoria armatei române în cel de-al doilea război mondial sau le-am găsit într-o sumedenie de articole semnate de Victor Nițu, în ultimii ani. În iunie 1941, generalul de divizie Nicolae Macici comanda Corpul 2 de Armată, respectiv Diviziile 9 şi 10 Infanterie. Acest corp de armată se afla la nordul Dobrogei când a debutat Operațiunea Barbarossa, numele de cod folosit pentru invazia armatelor naziste pe teritoriile Uniunii Sovietice. Ştiam, din surse diferite, motivația susținută de Hitler în fața vocilor ce se împotriveau acestui proiect de deschidere a unui front nou, cel mai vast de altfel în cadrul celui de-al doilea război mondial. Erau destui dintre militarii germani de la vârf care socoteau planul suicidar. Dar Hitler se simțea pe caii cei mari din mai multe motive. Obținuse victorii uşoare şi fulgerătoare în Europa occidentală. Războiul Armatei Sovietice cu Finlanda nu arăta o capacitate de luptă şi creiere strategice ori tactice prea

dotate. Apoi se ştia că Stalin îşi decimase floarea armatei, că executase o mulțime de ofițeri, între care şi trei mareşali, când nu-i deportase politic în fundurile Rusiei ori îi zvârlise în viața civilă.

În *Mein Kampf*, Hitler vorbeşte despre necesitatea de a obține la Răsărit acel *spațiu vital* (*Lebensraum*), prin cucerirea de noi terenuri, surse de materii prime şi mână de lucru infinită. Conceptul mi-a ieşit din cap o vreme, dar aveam să mă lovesc de el în cu totul alt context decât cel al războiului nazist. Prima oară, atunci când au stabilit comuniştii o anume suprafață locativă pentru un individ, Ceauşescu fiind ultimul dictator care s-a referit şi a legalizat un număr de metri pătrați de persoană. Apoi, când am cercetat anatomia maxilarului inferior ca să înțeleg invaliditatea tatălui meu şi cu ce anume s-a luptat ca să se vindece ori să-şi amelioreze suferința, am aflat că limba noastră are nevoie în cavitatea bucală de un spațiu vital ca să-şi desfăşoare toate îndatoririle. Apoi i-am povestit soțului meu Liviu, care e arhitect şi profesor universitar la Pratt Institute din New York, povestea cu spațiul vital de care are nevoie limba în gura omului, ca să-l poată hrăni, ca să vorbească. A fost impresionat. În arhitectură, spațiul vital intră în atâtea proiecții şi ecuații. Iată cât poate fi de larg, între bine şi rău, între moarte şi viață, spectrul de sensuri al unei expresii care-i trimite pe unii să zidească, iar pe alții să distrugă.

Ili Macici, împreună cu băiatul ei Nicolae (sau Kiki) şi cu mama fetelor (Dobo), străbunica copiilor mei (Eleonora), evacuată din casa ei de la Orăştie, şi-au găsit „spațiul vital” în casa profesorului-inginer Paul N. Drogeanu, unde au locuit împreună şi după ce s-a stins dna Dobo, până ce casa a fost demolată din ordinul lui Ceauşescu. Pereții ei, dacă mai ar fi fost şi azi în picioare, căci era o bijuterie de arhitectură, au auzit atâtea poveşti, cât să mai adauge cărți memorabile bibliotecilor lumii. Dacă familiile Dobo şi Macici n-ar fi fost evacuate şi nu li s-ar fi confiscat întreaga avere, ar mai exista şi azi documentele şi dovezile acelor ani din

prima jumătate a secolului, din păcate acum distruse, aruncate, smulse memoriei noastre.

Generalul Macici şi armata pe care o comanda aveau în 1941 o independenţă specială, nefiind subordonaţi altei armate. A luptat şi a respins forţele sovietice care încercau să intre şi să ocupe Delta Dunării. S-a declanşat ofensiva grupului de armate Antonescu, apărarea sovietică din sudul Basarabiei a fost dislocată, Dunărea a fost forţată şi Corpul 2 de Armată condus de generalul Macici a luat parte la acele operaţiuni desfăşurate pe Nistru. Corpul 2 de Armată a preluat garnizoana oraşului Odesa, după cucerirea acesteia.

În urma exploziei clădirii în care era Comandamentul român, mareşalul Antonescu a ordonat represalii. Pe 25 octombrie 1941 a fost raportată execuţia a 13.000 de comunişti şi evrei, dintre care 450 au fost spânzuraţi de-a lungul străzilor şi în locuri publice. Alţi istorici dau cifre mai mari, nu sunt în măsură să decid asupra lor.

În noiembrie 1941, generalul Macici a fost numit comandantul Armatei I care rămânea în ţară. În 1942 a fost promovat general de corp de armată. În această perioadă, generalul a ajutat comunităţile evreieşti din Sibiu şi Orăştie, din Constanţa şi din alte oraşe unde se aflau trupele sale. Tot aşa procedase şi în Dobrogea, în perioada 1940-1941. Deşi conducea trupe care aparţineau liniei a doua, generalul va intra în linia întâi când s-a deschis frontul împotriva Axei, în Crişana, Banat, unde militarii pe care i-a comandat au avut forţa de a menţine puncte strategice importante, precum trecătorile Carpaţilor, până la regruparea şi venirea armatelor româneşti şi sovietice.

După 22 septembrie 1944, au intrat în ofensivă. Au ocupat Beiuş, Salonta, Oradea, au forţat Tisa. S-au dat lupte extrem de grele la Midszent, Csongrád, Szolnok, împotriva armatelor germane şi ungare care contraatacau, Armata I condusă de Nicolae Macici înlocuind trupele sovietice la capetele de pod din aceste localităţi. În luptele de la Szolnok, s-a pierdut aproape întreaga Divizie 4 din cauza proastei dotări a armatei.

Armata I a pierdut 8.720 de soldați şi ofițeri. Apoi, Corpului 7 i-a revenit să elibereze Budapesta, în subordinea Armatei 7 Garda, în vreme ce Corpul 4 a luptat în zona Miskolc, în Munții Bükk, fiind subordonat Armatei a XXVII-a sovietice.

Generalul Macici a primit sub autoritatea sa Corpul 4 de armată în decembrie 1944, iar Corpul 7 i-a revenit în subordine în ianuarie 1945. A urmat ofensiva declanşată în Slovacia în Munții Javorina, dar generalul Macici a fost scos din luptă, fiind demis pe 12 februarie 1945 şi arestat.

Comisia aliată de Control ceruse arestarea lui de pe 20 octombrie 1944, dar cererea a fost retrasă la intervenția ministrului de Război, generalul Mihail Racoviță, care a deținut această funcție din 24 august până pe 4 noiembrie 1944. Va fi şi el arestat şi condamnat în 1950 şi va muri în 1954, la Sighet.

Procesul lotului Macici a avut loc între 14 şi 22 mai 1945. Presa din această perioadă e plină de invective la adresa generalului şi a celorlați ofițeri arestați. 28 de ofițeri vor primi, în 22 mai 1945, sentința capitală. „Criminal", „trădător" sunt cuvintele-cheie, în stilul epocii. În procesul generalului Macici, condamnat la moarte, mai sunt acuzate de crime de război şi alte 37 de persoane. Recursul la Înalta Curte de Casație şi Justiție a fost respins pe 28 mai 1945. La Propunerea guvernului, Regele Mihai a comutat sentința la moarte în închisoare şi muncă silnică pe viață.

Iată evocarea propriei vieți, făcută de însuşi Nicolae Macici, în textul apărării sale, rostită în fața tribunalului poporului şi a preşedintelui acestuia, în ziua de 20 mai 1945, la ora 3,50:

> Eram un tânăr căpitan, comandând o unitate de mitraliere, mai apoi un batalion de infanterie, când am dat năvală, în august 1916, străbătând în Ardeal prin trecătorile Carpaților... Pe pământul scump al Ardealului, am fost rănit în două rânduri. A curs sânge din belşug, din sângele clocotind de dorul de a dezrobi

Ardealul, aşa cum din leagăn ni se cântase de părinţii şi învăţătorii noştri. Am pierdut ochiul drept, mi-a stat viaţa într-un fir.

Cum să interpretăm atunci acea comunicare telefonică primită de la Comisia Română de aplicare a armistiţiului, din partea colonelului Simionel, având un cuprins ce „relativizează" (pentru a folosi un eufemism) şi ordinul de zi al generalului Managarov? *Memoriul asupra îndeplinirii de către România a convenţiei de armistiţiu*? Să recitim acest mesaj telefonic de care atârnă soarta unui mare militar român, pe care a început s-o pândească mai mult decât discreditarea, duplicitatea politică şi, în cele din urmă, detenţia, disoluţia: „Domnul general Vinogradov a comunicat că domnul mareşal Malinovski, constatând că domnul general Macici Nicolae s-a înscris pe drumul cel nou, pe front, în colaborare cu Armata Roşie, l-a absolvit cu totul de vina care i se aduce şi doreşte ca acest lucru să servească drept pildă şi imbold pentru cei care s-ar mai afla în situaţii asemănătoare". Cuvintele acestei convorbiri apar în declaraţia locotenent-colonelului Ştefan P. Niculescu, director de cabinet al generalului C. Sănătescu, şef al Marelui Stat-Major. Convorbirea a avut loc în 8 martie 1945.

Dar ce să mai înţelegem din faptul că cel ce a figurat cu numărul 1 pe lista criminalilor de război, emiţându-i-se citaţia numărul 1, nu era altul decât acela care, pe câmpul de luptă, a prins cruciuliţa Ordinului „Mihai Viteazul" pe pieptul generalului Tarassov, căzut la datorie. Iată ce scria în apărarea sa generalul Macici despre acest moment: „A fost prima distincţiune de război română, mi se pare, şi singura până azi, pe care M.S. Regele a conferit-o, prin mine, unui general rus, ca recunoştinţă a vitejiei ce-l caracterizase".

Ce să mai înțelegem din faptul că pe afişul festiv al victoriei, alături de Regele Mihai, de Stalin, de Churchill, de Eisenhower, alături de mari comandanți ai Armatei Sovietice, apare şi generalul Nicolae Macici împreună cu alți trei generali români? La acest afiş festiv se referă cel transformat peste noapte din erou în criminal:

> Nu eu am dispus întocmirea acestui document grăitor de la sine, ci faptele mele de arme şi însăşi recunoaşterea de către dumneavoastră a comportării mele.
> România, pe care am servit-o sub patru regi, a mai trecut prin situații vitrege. A cunoscut clipe în care totul părea pierdut şi totuşi... a găsit totdeauna puterea de a birui până la urmă...
> E datoria dumneavoastră să vă întrebați unde şi-a găsit aceste puteri! Le-a găsit desigur în sufletul acelora care, mai presus de orice, au aşezat interesele, cerințele țării şi sentimentul datoriei, împins până la sacrificiu, deasupra persoanei lor.
> Şi dumneavoastră domnilor judecători, puteți afirma că neamul nostru nu a cunoscut înfrângerea niciodată!
> Şi, la ce aş fi modest? Nu mi-ar folosi nici mie, nici chiar Dv., judecătorii mei de astăzi, pentru că în toate înfrângerile românilor până în august 1944, pentru a rămâne înfrângeri ar fi trebuit să fie înfrânți şi oamenii cu conştiința şi sufletul generalului Macici.
> Înfrângerea mea ar fi fost înfrângerea Dv. Biruința mea şi a ostaşilor, pe care i-am comandat, este astăzi biruința Dv.
> O condamnare a mea ar însemna o condamnare a biruinței pe care ați obținut-o prin ostaşul pe care îl aveți în fața Domniilor voastre.

Un spațiu plantat cu turnători

Înainte ca scriitorul Marin Preda să definitiveze romanul *Delirul*, ne aflam, într-o duminică de vară, la casa şi grădina noastră de la Băneasa, pe strada Prislop, denumită apoi Jandarmeriei, colț cu strada Regimentului şi pădurea Băneasa şi undeva în apropierea şoselei ce duce spre „2 Cocoşi”. Mă dusesem cu părinții mei să-l luăm cu maşina pe Marin Preda de la Mogoşoaia şi am stat atunci, împreună cu câțiva prieteni, o zi întreagă, într-un decor idilic contrastând cu lucrurile pe care le povesteam şi care erau absurde, tragice. Atunci am vorbit cu Marin Preda câteva ceasuri despre generalul Macici. Stăteam într-un lan de lucernă, soarele cobora spre asfințit şi țineam în mână câteva flori roşiatice de sângele-voinicului. M-au fascinat încă din copilărie, amestecul acesta între o floare sălbatică de culoarea rubinelor şi numele ei legat de o rană a unui erou... Rapița din lucernă umplea cu delirul ei galben verdele intens, acel singur adevăr pe care mi se părea că-l mai am atunci: Natura. Vorbeam cu Marin Preda despre generalul Macici, al cărui nume l-a pomenit într-un roman al său înaintea istoricilor, căci era un nume interzis, discutam, în fond, despre condiția victimei şi a călăului. Paul era nepotul lui prin alianță, căci Doina, mama lui şi soacra mea, era sora lui Ili, soția generalului Macici. Ili locuia împreună cu sora ei în casa cumnatului ei, unde se refugiase cu băiatul ei şi al generalului Macici, Nicolae (Kiki). Marin Preda stătea de vorbă cu Paul, care-i povestea în amănunt despre Macici, procesul, condamnarea la moarte a generalului şi sentința ce-i fusese comutată... Dar nu eram de acord nici unul dintre noi că poți numi adevărul victimă şi minciuna călău. Ar fi prea simplu. Adevărul e dat drept minciună şi eroismul e decretat crimă şi atunci începe vânătoarea lui. Şi gonacii, şi vânătorii, şi călăii nu ştiu că, poate chiar mâine, vânatul va fi căutat printre ei. Există multe aşa-zise „întoarceri la adevăr, la justiție”, care sunt pretexte pentru a inventa nişte maşini de torturat adevărul şi mai cumplite... Marin Preda se

simțea bine la noi la Băneasa. Nu îndrăzneam să-l întreb dacă nu i se pare că prea mulți ochi şi urechi îl supraveghează la Mogoşoaia. Nici la editură nu mi se părea izolat. Venea el la noi, căci mie nu-mi plăcea deloc atmosfera de la Palatul Mogoşoaia, cum nu-mi plăcea nici la Casa Scriitorilor. Sau mai bine zis, mi-ar fi plăcut dacă n-aş fi simțit că oricât de *vieux style* erau cele două locuri, ele adăposteau *un spațiu plantat cu microfoane şi turnători*.

Ştiam că voi scrie într-o zi despre generalul Nicolae Macici. Am reuşit să strecor câteva rânduri despre el într-un eseu pe care l-am publicat în *România literară*, înainte de decembrie 1989, un eseu închinat lui Marin Preda. Comentariul meu a dat bătaie de cap cenzurii. Era şi Marin Preda un mare general al prozei, devenit tot mai indezirabil. Fusese atacat într-o revistă literară sovietică, iar mercenarii noştri ideologi şi culturnicii nu-l agreau.

Aş vrea să pot studia dosarul lui Marin Preda la C.N.S.A.S. În ultimii lui ani de viață, mi s-a părut un om pândit, turnat, talonat, sufocat de aceşti ochi şi de aceste urechi care-i înregistrau şi respirația. Am fost o singură dată la Mogoşoaia, la un revelion unde am venit cu prietenii mei din Elveția, Mirela, fostă Nachbarr, şi soțul ei, Adrian Barbu. Am stat la masă cu Marin Preda, chiar lângă el, cu Paul şi prietenii mei. Eugen Simion a venit cu soția lui puțin mai târziu şi a stat tot la masa noastră, aşezată, precum masa mirilor şi a naşilor, într-un soi de prim-plan, în capul meselor celorlalte... Am dansat cu Moncher, după ce o invitase la dans pe Mirela, vaporoasă în rochia ei lungă bleu-turcoaz. Îşi pierduse sau i se furase brățara de aur la Operă, unde fusese la un spectacol. Purtam o rochie lungă, neagră, cu mătase cu solzi mici precum cei ai păstrăvului tânăr şi o pelerină lungă, de catifea neagră, pe care am scos-o de cum am venit. Era fericit să fie la masă cu două femei tinere şi elegante. Mi-a spus şi mie şi Mirelei că nu este un mare dansator, că s-ar putea să ne calce pe vârful pantofului din greşeală. Apoi, în timp ce m-a făcut să râd povestindu-mi ceva despre neştiința de a dansa, m-a întrebat brusc, dinadins, era felul lui de a face un

compliment: „Cum se face că rochiile voastre sunt chiar lungi şi fără zorzoane, în vreme ce majoritatea doamnelor de aici au rochiile nici cal, nici măgar...”. Ochiul de prozator. Soţia lui a coborât foarte târziu la petrecere, după miezul nopţii, într-o rochie adusă de la Paris, lungă, cu decolteul generos şi purtând pe cap o plasă din perle strânsă pe scalp, cu părul coafat în stilul charleston.

Am revăzut scena din acea duminică de vară de mai multe ori în ultimii ani şi m-am gândit la ea, la romanul scris de Preda, la cazul Macici, la verdele lucernei atât de diferit de verdele Legiunii. Asta s-a întâmplat mai ales după ce s-a declanşat zgomotoasa campanie proantonesciană, cu exagerările ei riscând să arunce în aer bruma de democraţie a opiniilor şi aceea care se cuvine vehiculată de mass-media. Pentru că regele era socotit indezirabil după 1989 şi pentru că trebuiau găsite atâtea fotolii şi portofolii pentru atâţia criptocomunişti şi nostalgici ai dictaturii, s-a încercat relansarea mitologiei lui Antonescu în defavoarea monarhiei şi a ultimului ei reprezentant, M.S. Regele Mihai. Aceste mitologii în antiteză, iar nu complementare sau alternative, reprezintă pentru mine acea istorie care-şi dă cu stângul în dreptul şi viceversa.

A început delirul, pe o nouă treaptă de redeformare şi mistificare a istoriei noastre. Antonescu a devenit un fel de Sfânt Gheorghe al patriotismului românesc, persoana unică în lupta cu balaurul comunist, de parcă n-ar fi luptat cu acesta şi P.N.Ţ.-ul, şi P.N.L.-ul, şi P.S.D.-ul şi oricare cetăţean al ţării noastre cât de cât lucid, până la ultimul ţăran sau ultima ţărancă, ducând, în munţi, arme şi merinde partizanilor, ori luptând cot la cot alături de ei. Regele, care l-a arestat şi a făcut, dimpreună cu partidele istorice, armistiţiul, trebuia să ne apară drept marele trădător care ne-a vândut comunismului. Am asistat şi mai asistăm la un proces al monarhiei care înlocuieşte, hilar, procesul comunismului. Dar nu mă refer la un proces retoric, la un text declarativ, la o singură carte. Riscul de a nu face o curăţenie sănătoasă în minţile noastre transformate în pubelele propagandei este imens. Dacă n-ar

fi decât convulsiile naționalismului. În care sunt folosite, din nou, de dragul Puterii, scenarii extremiste de dreapta cu avantaje în extremismul de stânga şi invers. Dacă nu ştii istorie, ajungi să te rogi la Dumnezeu, la sfârşitul slujbei în biserică, pentru cine ştie ce uzurpatori ai istoriei tale. Chiar dacă nu le spui numele sau funcția, cum face preotul. Numai că te închini, după predica lui.

De la procesul epurărilor la dezrădăcinarea României

Marele Pescar şi pescuitul roşu

Lucrul de cercetare în arhive poate să pară multora plicticos. Ce pot să-ți spună nişte pagini îngălbenite în plus despre viață? Şi ce legătură poate să existe între document şi poezie, literatură, în general? Nu împărtăşesc asemenea îndoieli care aşază lumea aceasta în sertare de farmacii. Citiți atenți paginile care urmează şi, dacă aveți puțină imaginație sau nu, tot vă veți îngrozi. Când e menționată „analiza succeselor" trebuie doar să vă dați seama că e vorba de statistica unor condamnări la moarte, la ani grei de închisoare, la pierderea drepturilor civile, la evacuări şi confiscări de bunuri, inclusiv de biblioteci, că e vorba de mii şi mii de oameni, pescuiți cu acest năvod al epurărilor, tras de regulă de Marele Pescar Sovietic, dar şi de mulți turnători. Aceştia s-au născut cu gena de turnător şi sunt roşi de viermele invidiilor şi nu mai ştiu cum să intre în grația celor ce conduc tăvălugul de epurări.

Eu nu am citit nici un roman al Marii Epurări. Sau „curățenie generală" cum s-a numit. Sau muncă de dezrădăcinare a răului din trecut care a devenit sinonimă cu dezrădăcinarea României. În acest studiu confidențial veți găsi toate destinele evocate în memoria adunată la Sighet şi pe unde s-a mai adunat. Puneți poporul român şi

istoria lui să se cearnă prin sita pe care o descriu aceste cuvinte dintr-un studiu confidențial. Nu pot să nu mă întreb de ce: condițiile de armistițiu constituie singura legătură legală a națiunii cu Aliații? De ce există posibilitatea ca Rusia să ia parte activă la epurări? De ce legea epurărilor a fost o lege... blândă? De ce în ceea ce priveşte armata s-a făcut puțin? Trebuia cumva decimată armata română? Procesul ofițerilor români trebuia să-l depăşească pe cel al naziştilor?

De ce se compară mere cu pere? Franța cu România! Când asemănările, chiar dacă ar fi fost numeroase, nu întrunesc cadrul acțiunii şi condițiile. Franța decide singură cum îşi face curățenia. Nu acesta a fost şi cazul României, unde ingerința Moscovei este sinonimă cu prezența armatelor sovietice în România, decimarea democrației, desfigurarea valorilor şi destinelor...

Mai rămân întrebările legate de problema epurărilor şi conflictul puternic între partidele istorice şi stânga nou-ridicată pe val şi pompată de Moscova. Apoi întrebările legate de Legea privind criminalii de război care încearcă de fapt să sporească forța Frontului Național-Democratic şi, nu în ultimul rând, întrebarea simplissimă cu privire la interesele stângii în aplicarea programului epurărilor? De ideea că nu există nici un judecător competent şi trebuie create Tribunale ale poporului. Jalnică a fost şi rămâne supralicitarea. Fricoşii, dimpreună cu eternele cozi de topor, imaginează legi şi măsuri punitive care depăşesc cu mult ideile noilor stăpâni. Supralicitarea şi anticiparea proiectelor de epurare acționează în lumea indivizilor precum sarcinile acumulate de plăcile tectonice care se eliberează şi prin seisme imperceptibile şi prin dezastre. Citiți capitolul C care tratează măsurile de epurare din alte instituții... Ce s-a făcut la Uniunea Scriitorilor, la ziarişti... Foarte importante sunt şi reacțiile unor lideri politici şi analiza luptei politice pentru putere. Sau analiza lui Niculescu-Buzeşti, care aduce critici proiectului cu privire la soarta criminalilor de război, remarcând neconstituționalitatea multor articole şi faptul că P.C.R.

devine un arbitru. Suntem la câteva luni de la încheierea Armistițiului. Raportul confidențial se referă vag la o democrație adevărată şi insistă pe faptul că nu trebuie să intervină un „umanitarism ipocrit", asta putând să însemne drepturile omului... Sunt date şi primele cifre de arestați şi se fac referiri la liste de nume, confruntarea lor, acorduri şi dezacorduri. E abia începutul. Arestările se fac *pe loturi*, ceea ce mă face să mă gândesc la practicarea justiției ca la cadastru. Dat fiind că se apropie expropierile şi naționalizarea, oamenii, ca şi proprietățile funciare, ies cu lotul din cartea funciară şi se mută în priciul din puşcării, la zarcă, ori la groapa comună sau sunt deportați ori reuşesc să ia calea exilului. Loturi sunt şi în agricultură... până ce vor intra în C.A.P.-uri şi G.A.S.-uri. Sita care cerne are puține găuri, iar năvodul e mai degrabă un harpon destinat peştilor mari.

Vor veni, rând pe rând, alte site şi alte dimensiuni de cernere a „vinovăției". Încet-încet sau mai iute, sita n-o să mai aibă plasa cu găuri de la fund şi n-o să se mai cearnă mare lucru. Iar de năvod şi harpoane, nici vorbă. Şi lacul, şi râurile, şi marea vor fi la un loc, în acelaşi năvod sau lagăr al țărilor socialiste. Pescuitul roşu va funcționa ultraeficient.

Studiul confidențial din ziua de 7 februarie 1945 al Biroului pentru informații strategice al S.U.A. (O.S.S.), privind elaborarea în România a unei noi legislații pentru înlăturarea elementelor fasciste şi pedepsirea criminalilor de război

(Acest document se află în Arhivele Statului, la Bucureşti, colecția Microfilme S.U.A., r. 635, c. 1395-1419. Ce ne spune Biroul pentru informații strategice, Secția cercetare şi analiză R&A, nr. 2957, în 7 februarie 1945, despre *Procesul de desfăşurare a epurărilor în România*?)

Rezumat

Analiză a succeselor[6] realizate în elaborarea unei legislații pentru eliminarea fasciştilor şi arestarea criminalilor de război

I. Introducere şi rezumat

De la 23 august, România, ca şi alte țări, care au ieşit sau au fost eliberate din Axă, a avut de făcut față sarcinii de „epurare" [Nici „purificare", nici „curățire" nu sunt cuvintele adecvate: primul este prea antiseptic, iar celălalt prea caustic]. *Munca de dezrădăcinare a răului din trecut* presupune trei aspecte mai mult sau mai puțin distincte. Primul, eliminarea fasciştilor şi colaboraționiştilor din funcțiile de răspundere, fie din guvern, din organisme semioficiale (cum ar fi asociațiile de presă), fie din întreprinderi particulare. Al doilea, pedepsirea criminalilor de război şi a speculanților. Al treilea, *pedepsirea celor răspunzători de orientarea politică dezastruoasă, promovată de România până în momentul armistițiului.* Deşi fiecare din aceste aspecte tinde să se interfereze cu celelalte, ele au fost abordate întru câtva într-o manieră diferită şi prin mijloace şi legi diferite.

Importanța pentru România a unei curățenii generale este evidentă. În primul rând, prin *condițiile de armistițiu, care până acum constituie singura legătură legală a națiunii cu Aliații*, România este obligată să-i aresteze pe criminalii ei de război. (*Articolul 14 al*

---

[6] Sublinierile ne aparțin (n.a.).

Convenției de armistițiu stipulează: *„Guvernul român şi înaltul Comandament se obligă să colaboreze cu înaltul Comandament Aliat (Sovietic) în arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de război”*). În consecință, eşecul în a acționa în această *direcție ar putea impieta asupra relațiilor României cu Rusia şi creează posibilitatea ca Rusia să ia o parte activă la epurări*. În al doilea rând, din punctul de vedere al politicii interne, România are responsabilitatea de a se descotorosi de acele elemente care au condus şi sprijinit regimurile dictatoriale şi fasciste şi politica externă în favoarea Axei. În România, ca şi în alte țări, *problema epurărilor este o problemă spinoasă*, care a provocat numeroase controverse. În general se poate spune că succesele în această privință au fost foarte lente şi, în multe puncte, şovăielnice. *Deşi la 11 octombrie a fost publicată o lege preliminară, legile definitive [chiar au fost legi definitive?] care îi stabileau pe criminalii de război şi pe cei răspunzători de dezastrul țării nu au apărut până la 21 ianuarie, cam cinci luni după lovitura de stat.* Deşi o serie de arestări ale celor mai notorii personalități au avut loc în momentul loviturii de stat, iar în toată toamnă s-au primit ştiri despre alte arestări, puține acțiuni coordonate par să fi avut loc în ultimul timp. Legislația pentru eliminarea fasciştilor din guvern a fost votată în septembrie trecut, dar aceasta a fost o lege foarte blândă care s-a dovedit a fi ineficientă şi care a suferit trei amendamente ulterioare. Unele ministere sunt departe de a-şi îndeplini sarcinile, iar în ceea ce priveşte armata, s-a făcut puțin. Epurările din provincie (aşa cum s-a dedus din călătoriile în Transilvania şi Moldova, efectuate în lunile decembrie şi ianuarie) au fost, de asemenea, confuze şi necoordonate. În unele zone, în special cele situate departe de Bucureşti, au avut loc epurări prin eliminarea funcționarilor de către populație şi înlocuirea lor cu persoane alese cu aclamații publice.

Totuşi, legile care emană de la Bucureşti nu par să fi fost eficiente şi în capitalele judeţene s-a căzut aproape *unanim de acord că administraţia centrală a acordat un ajutor foarte mic în această problemă şi adesea a provocat tulburări încercând să-i reinstaleze pe funcţionarii discreditaţi.*

Există câteva cauze ale acestor amânări. *În primul rând, au fost întâmpinate dificultăţi legale obişnuite, inerente situaţiei*: *cum să se stabilească termenii juridici care să fie în acelaşi timp şi cuprinzători şi corecţi*; *dacă un colaboraţionist să fie numai scos din funcţie sau şi pedepsit*; *dacă o persoană care a promovat sau a menţinut un curs politic care a dus la ruină este supusă urmăririi juridice*; *dacă o persoană este supusă legilor retroactive*; *gradul de responsabilitate implicat de formalităţi juridice şi mai degrabă convenţionale sunt folosite ca paravan pentru anumite poziţii politice, comiterea unui act criminal la un ordin venit de la un superior*. În multe cazuri, desigur, aceste formalităţi juridice şi mai degrabă convenţionale sunt folosite ca paravan pentru anumite poziţii politice.

Într-o privinţă, *România întâmpină o dificultate deosebită în ceea ce priveşte epurările.* Întrucât România a trecut de la Axă de partea Aliaţilor cu ajutorul unei lovituri de stat mai curând decât printr-o revoluţie populară, există o mare doză de continuitate între fosta administraţie şi cea actuală, contrar cazului Franţei, de exemplu, unde atât statutul, cât şi acţiunile guvernului de la Vichy pot fi negate. Această continuitate, prezentând, de altfel, un avantaj considerabil pentru România într-o situaţie normală, prezintă anumite dificultăţi de ordin juridic şi denotă, de asemenea, că numeroase persoane din actuala administraţie sunt, într-un fel sau altul, legate de fostul regim. Aşa se face că *mulţi funcţionari a căror sarcină este de a pune în aplicare epurările, pot fi ei înşişi supuşi unei astfel de măsuri*. Această situaţie echivocă, plus inerţia predominantă care există în

multe categorii ale birocrației instituite au dus fără îndoială la amânări şi au stânjenit epurările.
Conflictul politic dintre partidele istorice (Național-Liberal şi Țărănesc) şi *stânga nou-ridicată a făcut în mod inevitabil din problema epurărilor o problemă a unui conflict puternic între partide*; multe din măsuri şi contramăsuri sunt explicabile numai în condițiile acestei lupte pentru putere. Pe de o parte, stânga are o vedere mai cuprinzătoare asupra epurărilor decât dreapta şi tinde să contopească ideea unei curățenii generale cu programul său de reforme social-politice.
Pe de altă parte, *partidele istorice încearcă să evite orice implicație revoluționară în epurări şi insistă asupra ideii că instalarea regimului dictatorial este principalul rău care trebuie pedepsit. Această subliniere creează partidelor istorice o situație mai bună decât dacă ele ar fi insistat pe o activitate antisovietică, pe care stânga o priveşte ca pe răul cel mai grav*. Mai mult, faptul că unul dintre partidele acceptabile astăzi poate servi drept paravan pentru persoane cu un trecut dubitabil a dus la un fel ciudat de competiție: fiecare partid crede că dacă o personalitate proeminentă şi competentă, cu un trecut oarecum dezonorant, nu trebuie eliminată, este mai bine ca aptitudinile sale să fie puse în slujba partidului decât în aceea a opoziției. Refuzul stângii de a-l ataca pe Tătărăscu pare să fie un exemplu în acest sens. Se pune puțin problema, totuşi, ca stânga cu trecutul ei relativ neîmpovărător să fie mai insistentă în cererile ei privind epurările.
Legile însele au avut tendința să devină instrumente ale partidelor aflate în competiție; s-ar părea că *stânga, pregătind proiectul său pentru legea privind criminalii de război, încearcă să sporească forța Frontului Național-Democratic prin crearea tribunalelor populare.* Tot aşa, insistența partidelor istorice asupra încrederii pe care o prezintă actuala magistratură presupune, de asemenea, implicații politice majore. Astfel, există posibilitatea permanentă ca efortul de a atinge un grad

de dreptate națională să poată fi transformat de interesele de partid într-un instrument politic.
Criza politică din toamnă, care a dus la căderea a două guverne şi la lungi perioade în care să nu poată fi luată nici o măsură constructivă a încetinit procesul de pregătire a legislației necesare.
În ultimă instanță, *atmosfera socială generală din România nu este favorabilă unor epurări energice.* Grupările conducătoare, care reprezintă o clasă strict limitată, nu au nici un stimulent serios să se purifice dincolo de necesitățile minime ale momentului. Cercurile comerciale şi de afaceri, care au avut legături economice strânse cu Germania, sunt înclinate să privească fosta politică favorabilă Axei ca pe un eşec decât ca pe ceva dăunător. Pe de altă parte, *stânga suferă din cauza dezavantajului însemnat de a nu fi putut conduce o mişcare de rezistență de partizani şi în consecință îi lipseşte forța de bază fizică şi morală, aşa cum se întâmplă în Iugoslavia sau Franța.* Mai mult, cu excepția câtorva figuri curajoase, grupurile muncitoreşti din România fie au mers în urma dictaturilor, fie erau apatice. Există astfel pericolul ca după ce se va fi făcut ceea ce este considerat ca epurări „simbolice", chestiunea să fie lăsată la o parte. Dacă rațiunile stângii se vor dovedi a fi dominate de dorința de a obține puterea, este posibil ca ea să fie împinsă de exigențele sale politice să-şi modifice atitudinea, căci într-un anumit grad ea pare să o fi făcut în cazul lui Tătărăscu. Pe moment, totuşi, este evident în interesul ei să continue aplicarea programului epurărilor.

II. Eliminarea fasciştilor şi colaboraționiştilor din serviciile publice

Faptul că România s-a desprins din Axă printr-o lovitură de stat, care a implicat relativ puține persoane şi a cuprins numai pe câțiva dintre conducătorii fostului regim, a complicat şi a întârziat procesul de curățire a guvernului şi serviciilor publice. Primul guvern Sănătescu avea câteva persoane cu un trecut politic dubitabil. În septembrie, mareşalul Palatului declara că unul dintre obstacolele în calea epurărilor era prezența vechii gărzi şi a generalilor în guvern care erau lipsiți de dorința de a întreprinde măsuri prompte şi hotărâte. [Dar nu luptase armata română împotriva nemților după 23 august?]
Sarcina de eliminare a funcționarilor poate fi privită sub trei aspecte:

1. elaborarea unei legi care să fie aplicată tuturor serviciilor guvernamentale;
2. măsurile luate de diferite sectoare ale guvernului, fie în legătură, fie independent de această lege;
3. măsurile luate de diferite grupări cvasioficiale, cum ar fi Asociația de presă sau Societatea autorilor români.

În general, procesul de eliminare a funcționarilor a fost foarte lent şi nesistematic. Schimbările frecvente în guvern şi modificările succesive intervenite chiar în lege sunt fără îndoială factori importanți pentru această întârziere. Totuşi, cauza de bază pare a fi aceea care a produs dificultăți în multe din relațiile de după armistițiu ale României: o atitudine predominantă de tărăgănare a cercurilor guvernante şi o dorință de „a conduce ca de obicei". Până acum a fost imposibil să se obțină o listă amănunțită a personalului scos din funcție; informațiile disponibile sunt contradictorii şi nu prezintă încredere.

A. Lege pentru purificarea serviciilor publice

Primul proiect de lege pentru purificarea serviciilor publice a fost întocmit de domnul Pătrăşcanu

(comunist), ministrul ad-interim al Justiției în primul guvern Sănătescu. Proiectul inițial prevedea o sferă foarte mare de aplicare, întrucât includea pe cei care au exprimat opinii antidemocratice, antisovietice şi antisemite. În forma sa finală, însă, aşa cum a fost prezentat Regelui de către domnul Aureliu Căpățînă, căruia i-a succedat domnul Pătrăşcanu, a fost atât de redus, încât domnul Pătrăşcanu a făcut o declarație în care îşi declina responsabilitatea față de lege [a fost publicat ca Legea nr. 461 în *Monitorul Oficial* nr. 216 din 19 septembrie 1944].

Concepția acestei legi, cum se reflecta în memoriul de prezentare al lui Căpățînă către Rege, prezintă o semnificație suficientă pentru a fi citată în întregime [Arhivele Statului, colecția Microfilme S.U.A., r. 635, c. 1402].

Este interesant de remarcat ceea ce acest memoriu omite să spună: nici o mențiune nu se face în legătură cu războiul, cu dictatura fascistă, cu măsurile antisemite, cu actele de violență ale regimului anterior. În ceea ce priveşte memoriul, el este pur şi simplu o propunere de a diminua corupția în guvern.

Nici legea nu a fost mai severă. Funcționarii civili urmau să fie destituiți pentru că ar fi manifestat „o atitudine abuzivă şi un comportament nedemn", punându-se în serviciul unor interese străine de acelea ale națiunii române, şi pentru că ar fi desfăşurat o „activitate notorie" în organizațiile politice şi paramilitare care sprijineau Garda de Fier, fascismul sau hitlerismul, sau servind astfel de organizații din inițiativă proprie sau cu exces de zel. Totuşi, chiar şi aceste persoane erau exceptate dacă puteau demonstra că, înainte de 23 august, ele s-au alăturat luptei pentru răsturnarea fascismului.

Această lege a suferit modificări considerabile prin amendamentele ulterioare (Legea nr. 486, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 233, din 8 octombrie 1944, Legea nr. 594, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 273 din 24

noiembrie 1944 şi Legea nr. 31 publicată în *Monitorul Oficial* nr. 13 din 17 ianuarie 1945). Cel mai important amendament a fost acela din 24 noiembrie prin care definirea culpabilității a fost considerabil extinsă.

Următoarele persoane sunt acum pasibile de a fi destituite:

a) cele care prin acțiunile lor, sub orice formă, s-au pus în serviciul hitlerismului şi fascismului, servind astfel unor interese străine de cele ale națiunii române;

b) *cele care au militat, sub orice formă, pentru orice organizație politică* sau paramilitară aparținând Gărzii de Fier, fasciştilor sau hitlerişştilor, sau care au netezit calea pentru instalarea dictaturii fasciste în România;

c) cele care au propagat idei opuse principiilor democratice sau care, sub influența unor astfel de idei, au folosit presiunile şi au recurs la acte de teroare, tortură sau chiar omor în îndeplinirea obligațiilor lor. Nu se face nici o excepție pentru activitățile patriotice înainte de 25 august. Legea anula, de asemenea, promovările ilegale sau nejustificate. Pentru fiecare minister sau întreprindere urmează să fie formate comisii alcătuite din trei persoane care să decidă asupra cazurilor respective. Concedierile urmează să fie făcute prin decret regal sau decizie ministerială.

În memoriul care însoțeşte acest amendament, domnul Pătrăşcanu (care a preluat funcția de ministru de Justiție în al doilea guvern Sănătescu) a declarat că legea inițială prezenta dificultăți în aplicare şi s-a dovedit a fi ineficace şi că revizuirea fusese propusă cu scopul de a efectua purificarea „în spiritul actului istoric de la 23 august”.

O critică[7] a acestei legi, în forma sa finală, a fost formulată recent de domnul Titel Petrescu, liderul Partidului Social-Democrat. Principala sa obiecțiune a fost aceea că legea prevede o singură pedeapsă: demiterea. El şi-a exprimat opinia că nu trebuie prevăzută o singură pedeapsă pentru o multitudine de vini penale sau disciplinare, aceasta va face ca miniştrii şi comisiile să ezite în a pronunța singura pedeapsă în cazuri de o gravitate mai mică. În consecință, el propune o serie de pedepse gradate, inclusiv avertismente, concedieri pentru o perioadă limitată etc. S-ar părea însă că domnul Petrescu nu a înțeles natura acestei legi speciale. În acest caz, pedeapsa este aplicată retroactiv pentru acte comise înainte ca legea să fi fost promulgată, astfel că asemenea stratageme, cum ar fi avertismentele, par să eludeze scopul principal. Mai mult, scopul epurărilor este în mare măsură acela de a îndepărta din funcții acele persoane care au fost răspunzătoare de fărădelegile fostului regim. Hotărârea ce decurge din aceasta se referă doar la persoana este sau nu potrivită să rămână în funcția sa.

B. Desfăşurarea epurărilor în ministere

Munca ce se face în prezent, de elaborare a listelor cu persoanele ce urmează a fi demise din diferite ministere, se desfăşoară haotic, iar impresia generală este aceea că treaba nu a fost făcută, în mare măsură, foarte eficient. Nu mai departe, la 13 decembrie, prim-ministrul, generalul Rădescu, a cerut cu insistență titularilor ministerelor să accelereze luarea măsurilor de eliminare a persoanelor aflate în subordinea lor. Nu

[7] Vezi ziarul *Libertatea* din 4 ianuarie 1945.

dispunem de informaţii din multe dintre ministere, dar au fost strânse unele date referitoare la Ministerul Afacerilor Externe, de Justiţie şi de Interne.

Ministerul de Externe pare să fi fost primul care a trecut la aplicarea acestor măsuri care, potrivit domnului Buzeşti (ministru în primul guvern Sănătescu), au început înainte de publicarea legii. El a declarat, în septembrie, că a început curăţirea în ministerul său din proprie iniţiativă, întrucât a considerat că situaţia era de o asemenea urgenţă încât nu putea aştepta noi deliberări din partea întregului guvern. Spre sfârşitul lunii el a spus că a îndepărtat mai mult de 300 de persoane.

Departamentul căruia i s-a acordat cea mai mare atenţie, în legătură cu problema epurărilor, a fost Ministerul de Justiţie. În primul rând, domnul Pătrăşcanu, ministrul, a fost unul dintre partizanii care au pledat cel mai mult pentru epurări radicale. În al doilea rând, purificarea magistraturii este o condiţie *sine qua non* pentru procedurile judiciare ulterioare. *În septembrie, mareşalul Palatului s-a plâns că unul dintre factorii care provoacă amânări în dezbaterile guvernului era poziţia adoptată de Pătrăşcanu care a insistat că nici unul dintre judecătorii români nu era competent să prezideze un complet de judecată în procesele de epurare pentru motivul că toţi erau reacţionari. El a insistat pentru crearea de tribunale populare, cu acuzatori publici pentru acuzaţia de crime de război.* La formarea celui de-al doilea guvern Sănătescu, domnul Pătrăşcanu a făcut o importantă declaraţie referitoare la politica de epurare ce urma să fie promovată în Ministerul de Justiţie. El a cerut cu insistenţă „epurarea rapidă a aparatului de stat începând cu magistratura". El a afirmat că stabilirea vinii nu era dificilă căci judecătorii vinovaţi s-au depăşit pe sine sau au manifestat exces de zel în aplicarea legilor regimului de dictatură.

Domnul Pătrăşcanu a continuat spunând că epurările nu vor fi limitate la „uşieri, mesageri şi funcţionari mărunţi", ci vor începe de sus. S-a aflat că, drept urmare a cuvântării lui Pătrăşcanu, câţiva magistraţi şi-au prezentat demisia pentru a evita urmările împotriva lor.

În Ministerul de Interne, desfăşurarea epurărilor pare să fi fost deosebit de lentă şi ineficace. Acest minister, care răspunde de ordinea internă şi în subordinele căruia se află poliţia şi serviciile secrete, este un element politic deosebit de fierbinte; controversa violentă dintre stânga şi partidele istorice în legătură cu acest minister a încurcat problema şi a făcut situaţia şi mai neclară. Procesul epurărilor în această ţară este pe cât de important, pe atât de dificil, întrucât poliţia era unul din instrumentele principale ale fostului regim şi nu poate fi unul dintre instrumentele cu ajutorul cărora să se aplice noua lege privind epurările.

Atacurile stângii împotriva prim-miniştrilor Aldea şi Penescu au constituit factori importanţi în crizele care au dus la căderea celor două guverne Sănătescu. Deşi stânga are, fără îndoială, motivele sale politice pentru aceste atacuri, ar putea apărea unele probe în sprijinul acuzaţiilor că ministerul nu a fost supus procesului de epurare. Desigur, informaţiile care continuă să parvină despre *fraudele şi corupţia din rândul autorităţilor poliţieneşti*, eliberarea din închisoare, fără permisiune, a unor persoane, ineficienţa în arestarea membrilor Gărzii de Fier ar denota că se impune ca ministerul să fie supus unei reforme radicale.

C. Epurările din alte instituţii

Trebuie făcută o deosebire între legea privind epurările în instituţiile publice şi diferitele măsuri luate de

anumite asociații care, indiferent de orice prevedere legală, au hotărât să excludă din rândurile lor pe acei membri care erau acuzați de activități prefasciste şi colaboraționism. Aşa s-a întâmplat la Asociația presei, Societatea autorilor români, Societatea agronomilor, Societatea inginerilor etc. Toate aceste organisme au acționat din inițiativă proprie şi trebuie remarcat că excluderile în sine nu au avut nici o consecință juridică. De exemplu, un inginer exclus poate continua să-şi exercite meseria, întrucât nu există nici o lege care să-i interzică aceasta.

La 7 noiembrie, Societatea scriitorilor români a hotărât să-i excludă pe acei scriitori care au pregătit terenul pentru venirea dictaturii, au insistat ca România să participe la război alături de Axă, au atacat U.R.S.S.-ul sau au fost membri ai Asociației germano-române sau ai altor asociații prohitleriste şi antidemocratice. O serie de scriitori au fost scoşi din Societate pe baza acestei hotărâri.

Asociația română de presă a exclus din proprie inițiativă o serie de ziarişti fascişti fără ca aceasta să fie prevăzută de vreo stipulație juridică. Pentru a crea un cadru juridic acestui proces, ministrul Afacerilor Externe a elaborat în ianuarie un proiect care prevedea diferite pedepse pentru ziariştii fascişti. Au fost incluse următoarele categorii: 1) cei care au scris în favoarea doctrinelor fasciste sau hitleriste; 2) cei care s-au aflat în solda puterilor Axei; 3) cei care au pregătit opinia publică pentru intrarea României în război împotriva Națiunilor Unite; 4) cei care au promovat şi propagat idei antidemocratice; 5) cei care şi-au incitat cititorii să comită orice act de teroare, tortură sau asasinat. Pedepsele merg de la simpla admonestare la interzicerea pe viață de a mai practica activitatea de ziarist. Va fi folosită următoarea procedură:

1) o comisie specială formată din cinci ziarişti de profesie va întocmi o listă a celor pasibili de pedeapsă;

2) guvernul va hotărî asupra acesteia şi va pune în aplicare pedepsele efective (în momentul elaborării acestui raport, proiectul nu a devenit încă lege).
Avocaţii care formează organisme distincte (barouri) în toate sectoarele Capitalei sunt supuşi excluderii potrivit prevederilor unei legi speciale, emisă la 19 decembrie 1944. Prevederile acestei legi sunt practic aceleaşi cu cele ale legii privind epurările în serviciile publice. Avocaţilor excluşi din barou, şi unii au şi fost excluşi, nu li se mai permite să practice dreptul.
La 10 noiembrie, ministrul Muncii, Lothar Rădăceanu, a propus un proiect de lege privind eliminarea fasciştilor din întreprinderile şi concernele particulare, pe motiv că această măsură era necesară pentru a împiedica sabotarea eforturilor de război. Se pare însă că nu s-a înregistrat nici un progres în adoptarea proiectului.

III. Urmărirea judiciară a criminalilor de război şi a celor răspunzători de dezastrul României

Sarcina de pedepsire a criminalilor de război şi a celor răspunzători de dezastrul României este mult mai dificilă decât cea a îndepărtării din funcţii. În primul rând, este o vină mult mai gravă şi presupune pedepse mult mai grele. Mai mult, implicaţiile politice sunt mult mai mari şi au prilejuit numeroase controverse.
Pedepsirea criminalilor de război este aspectul mai puţin dificil al problemei, deşi au fost discuţii asupra definiţiei. Pedepsirea însă a celor răspunzători de cursul politic al României a stârnit un puternic dezacord, căci acest aspect este în mod inevitabil implicat în actualul conflict politic. *Hotărârea asupra a ceea ce constituie o crimă politică comisă în trecut presupune implicit o hotărâre asupra orientării politice actuale. În consecinţă, atât stânga, cât şi partidele*

istorice s-au străduit să elaboreze legile astfel încât să le servească scopurile lor politice actuale. Acest conflict, plus inerția administrativă moştenită de la fostul regim, a întârziat cu aproape cinci luni formularea unei definiții a criminalilor de război şi a celor răspunzători pe plan politic.

Problema procedurilor judiciare a fost şi ea o chestiune de dispută între cele două partide. Stânga se pronunță pentru un program de dreptate radicală, folosind astfel de instrumente cum ar fi tribunalele populare; partidele istorice au preferat să aplice epurările în cadrul structurii juridice existente. Şi aici lupta pentru putere a creat confuzie şi a întârziat instituirea unui mecanism judiciar adecvat.

Există puține informații exacte în legătură cu desfăşurarea în prezent a arestărilor până la cele operate recent în conformitate cu legile din 21 ianuarie. Toată perioada de toamnă, presa a furnizat numeroase ştiri privind arestarea unui număr mare de membri ai Gărzii de Fier, dar aceste ştiri erau adesea dezmințite după câteva zile. S-ar părea că s-au luat relativ puține măsuri concrete.

A. Primii paşi

Potrivit condițiilor armistițiului, România a fost obligată să colaboreze cu înaltul Comandament Sovietic în arestarea şi judecarea criminalilor de război. Cu excepția însă a câtorva cazuri foarte cunoscute, au fost luate relativ puține măsuri în perioada imediat următoare armistițiului. În jurul datei de 25 septembrie au circulat informații că ruşii au devenit deosebit de neliniştiți de lipsa de progrese. S-a aflat *că la 10 octombrie ruşii au prezentat guvernului român o listă cu 47 presupuşi criminali de război, însoțită de cererea expresă ca ei să fie imediat arestați*.

În listă figurau şi generalul Potopeanu şi generalul Frîncu. Guvernul a protestat, dar a fost obligat să opereze arestările.

Măsurile judiciare pentru arestarea criminalilor de război au fost următoarele. A fost adoptată o lege care să permită crearea unei legislații speciale pentru urmărirea celor vinovați de dezastrul țării. Apoi a fost adoptată o lege care să permită arestările, deşi determinarea definitivă a vinei se afla în curs de stabilire. Această lege, cu memoriul care o însoțeşte, este suficient de scurtă pentru a o cita în întregime.

Publicarea acestei legi pentru definirea criminalilor de război şi pe cei răspunzători de dezastrul României nu a avut însă un ecou imediat. *La 25 octombrie s-a anunțat în presă că Consiliul de Miniştri a aprobat un proiect de lege care prevede crearea unui comitet de anchetă căruia să i se încredințeze sarcina de a descoperi persoanele răspunzătoare de participarea României la războiul împotriva Națiunilor Unite.* Totuşi, nu s-a luat nici o măsură imediată, în parte pentru că guvernul era convulsionat de criza permanentă care s-a prelungit până la instalarea, la începutul lui decembrie, a guvernului Rădescu. În cursul lunii noiembrie, presa, în special presa de stânga, a susținut o neîncetată campanie pentru epurări în care, din când în când, *Graiul nou*, organul Armatei Roşii, mai scotea câte un mârâit amenințător. Mai apăreau, de asemenea, numeroase ştiri că toate persoanele care făcuseră parte din guvern între anii 1940 şi 1944 vor fi arestate (presa din 10 noiembrie), că un mare număr de membri ai Gărzii de Fier fuseseră sau urmau să fie arestați. Dar nici o acțiune concretă nu s-a materializat. Spre sfârşitul lunii noiembrie, în presă a fost un scurt scandal pentru că ministrul de Interne publicase o listă de persoane care urmau să fie arestate, înaintea arestării lor, permițând astfel unui număr de membri ai Gărzii de Fier să fugă sau să se ascundă (presa din 28 noiembrie).

B. Primul proiect de lege pentru definirea criminalilor de război

La 16 decembrie s-a aflat că la cabinetul noului guvern Rădescu se hotărâse să fie dizolvată comisia pentru depistarea membrilor Gărzii de Fier şi să se reînceapă activitatea de alegere a unei noi comisii. La 24 decembrie s-a anunțat că un comitet special *numit pentru a clarifica definirea criminalilor de război a ținut prima şedință. Comitetul a fost prezidat de Petru Groza (Frontul Plugarilor) şi avea ca membri pe domnul Pătrăşcanu (comunist), domnul G. Fotino (liberal) şi domnul G. Pop (național-țărănist)*. În cele din urmă, la 3 ianuarie, proiectul de lege elaborat de această comisie ministerială a fost publicat în presă. Unele comentarii au fost prilejuite de faptul că proiectul propus fusese publicat în presă, înainte ca el să fi fost prezentat Consiliului de Miniştri. Cea mai plauzibilă explicație pentru acest procedeu, pe lângă publicitatea obişnuită făcută acțiunilor guvernului, este aceea că acest comitet sau, mai curând, Pătrăşcanu, care reprezenta lumina călăuzitoare a lui, dorea ca acest proiect să fie prezentat publicului în caz că el ar fi fost mult modificat sau ciopârțit în dezbaterile ulterioare ale guvernului.

Proiectul, aşa cum fusese elaborat de această comisie, se referea atât la criminalii de război, cât şi la cei răspunzători de dezastrul României. Articolul 1 stabileşte ca răspunzători de dezastrul țării:

a) pe cei care au pus în pericol interesele generale ale țării, prin semnarea unor acorduri internaționale cu puterile beligerante, au permis trupelor germane să intre în teritoriul românesc şi au hotărât să înceapă războiul împotriva U.R.S.S. şi a Națiunilor Unite;

b) pe cei care au susținut o politică de prietenie față de Germania hitleristă şi au fost de acord să renunțe la Transilvania de Nord;
c) pe cei care, din ianuarie 1938, au pregătit aceste acte prin acțiunile lor scrise, verbale sau prin alte mijloace de propagandă.

Articolul 2 defineşte criminalii de război astfel:
a) cei care au încălcat prevederile legilor internaționale referitoare la ducerea războiului;
b) cei care au maltratat prizonierii sau ostaticii;
c) cei care au ordonat sau comis orice act de opresiune, cruzime sau exterminare împotriva populației civile din teritoriile ocupate;
d) cei care, în mod ilegal sau prin forță, au luat bunuri publice sau aparținând unor particulari din teritoriile în care se purta războiul;
e) cei care au dispus crearea lagărelor de concentrare sau ghetourile sau care au luat inițiativa de a expulza din țară anumite persoane pe motive rasiale sau politice;
f) cei care, pe motive rasiale sau politice, au persecutat, au ordonat deportarea în mod evident în scopul exterminării sau au ordonat muncă silnică cu scopul exterminării populației;
g) cei care, în funcțiile lor de ofițeri, comandanți etc. de închisori sau lagăre de internare pentru prizonierii de război etc. au supus deținuții la un tratament inuman;
h) cei care, în funcțiile lor de procurori sau ofițeri de poliție, au făcut uz de persecuții şi tortură, precum şi judecătorii care au sprijinit folosirea mijloacelor teroriste;
i) cei care au propus sau au pus în aplicare orice măsuri nedrepte de inspirație antisemite, hitleriste sau ale Gărzii de Fier;
j) cei care, aflându-se în funcții de comandanți, au realizat profituri în interes personal prin punerea în

aplicare a legislației antisemite, hitleriste sau ale Gărzii de Fier;

k) cei care au servit interesele germane în România sau au fost plătiți pentru astfel de servicii;

l) cei care au părăsit teritoriul românesc şi s-au pus la dispoziția Germaniei hitleriste şi au atacat România;

m) cei care au adus economia românească la starea de aservire față de Germania. Pedepsele prevăzute de articolul 3 prevăd pedeapsa capitală, închisoare pe viață şi închisoare cu sau fără muncă silnică pe termene între 3 şi 20 de ani.

Investigațiile urmau să fie întreprinse de procurori special numiți şi recrutați din rândul funcționarilor civili care să fie asistați de magistrați şi alte persoane cu pregătire juridică. Ordine de arestare pot fi emise fie de guvern, fie de procurori speciali. *Stabilirea unei acuzații formale de a fi comis crime de război atrăgea după sine confiscarea averii acuzatului.* Judecarea crimelor de război urma să fie încredințată unor „tribunale ale poporului" speciale ai căror judecători urmau să fie numiți de ministrul de Justiție din cadrul magistraturii şi al juriştilor de profesie. Jurații urmau să fie aleşi din rândul următoarelor organizații politice: partidele Național-Liberal, Național-Țărănesc, Comunist, Socialist, Uniunea Patriotică, Frontul Plugarilor şi Uniunea Sindicatelor. Curtea urma să fie formată din nouă judecători, doi numiți de ministrul de Justiție, iar şapte din listele jurații lor. Sentințele pronunțate de aceste tribunale erau definitive, fără drept de apel. Acest proiect avea câteva caracteristici semnificative. În primul rând, *acele persoane acuzate de crime de război erau clasificate destul de aproape de cele care au determinat cursul politic al României. În al doilea rând, ministrul Justiției dispune de o putere considerabilă în ceea ce priveşte numirile, ceea ce a devenit semnificativ, întrucât Pătrăşcanu, ministrul, se pronunță pentru epurări radicale, în al treilea rând, compoziția tribunalelor populare dă o mare forță*

Frontului Naţional-Democratic (F.N.D.), împărţind numărul membrilor în mod egal între cele 7 partide, dând astfel Frontului un număr de cinci din cele şapte locuri ale tribunalelor.

Proiectul pare să fi suferit o oarecare influenţă din partea legii privind epurările din Bulgaria, pe care l-a luat în unele privinţe drept model. Principalele aspecte de asemănare sunt tribunalele populare, formate din magistraţi şi reprezentanţi ai partidelor politice, şi definirea comună a celor răspunzători de „dezastrul naţional".

Acest proiect se bucură de o mare atenţie în presă şi comentariile diferitelor organe de presă ale partidelor indică implicaţiile politice în întregul proces al epurărilor. *Semnalul* afirmă că Partidul Ţărănesc nu poate accepta componenţa tribunalelor populare. Ziarul *Dreptatea* (naţional-ţărănesc) foloseşte proiectul drept o ocazie pentru a-şi continua atacurile împotriva lui Tătărăscu.

Pedeapsa capitală a fost criticată ca fiind neconstituţională de ziarul Curierul*. Destul de surprinzător, ziarul socialist* Libertatea *a criticat vehement anumite secţiuni ale proiectului. Proiectul numeşte crime de război multe acte care, în momentul comiterii lor, nu erau câtuşi de puţin reprobabile, nici potrivit legilor româneşti, nici contrare opiniei publice româneşti. De aceea, sancţiunile propuse pentru astfel de acte nu sunt constituţionale. Crearea de jurii speciale este totodată interzisă de constituţia României*. Aici însă, ca şi atunci când a criticat legea pentru eliminarea funcţionarilor publici, Partidul Socialist pare să fi abordat oarecum formalist criticarea legilor retroactive.

Probabil cea mai competentă critică a proiectului a venit din partea domnului Niculescu-Buzeşti, care fusese deosebit de energic în eforturile de a pune în aplicare epurările în timpul primului guvern Sănătescu. El a criticat în primul rând proiectul pe

motiv că acesta nu includea în categoria celor care urmau să fie pedepsiți pentru dezastrul României pe cei răspunzători de instaurarea regimurilor dictatoriale în România, regimuri care au constituit punctul de plecare al majorității nenorocirilor de mai târziu. În consecință, el a pledat cu putere pentru necesitatea de a-i include pe cei care au netezit calea dictaturii. În al doilea rând, *el s-a opus conceptului de tribunale populare, noțiune care „evocă ceva din afara legii, ceea ce-şi află locul numai în perioade de mari tulburări revoluționare”.* În opinia sa, structura existentă a tribunalelor era adecvată judecării acestor cazuri. El a obiectat, de asemenea, față de pericolul ca acuzatorii publici să devină instrumentele Ministerului Justiției. *El a obiectat energic față de componența tribunalelor populare, pe motiv că, dintre organizațiile politice din care urmează să fie aleşi jurii, „cel puțin trei (Frontul Plugarilor, Uniunea Patriotică şi Uniunea Sindicatelor) nu obținuseră niciodată vreo recunoaştere electorală” şi astfel nu aveau pretenția să reprezinte voința poporului.* Aceasta a fost desigur numai o parte a disputei politice dintre partidele istorice şi cele de stânga. Buzeşti şi-a încheiat articolul afirmând că *„proiectul se angajează să facă din Partidul Comunist un arbitru în problema responsabilității”*.

C. Prima formă a legilor care definesc criminalii de război şi pe cei răspunzători de dezastrul României

Între 3 şi 20 ianuarie, proiectul a fost discutat şi dezbătut în cadrul guvernului, aspectele menționate mai sus fiind controversele principale între diferitele partide. La 21 ianuarie au fost publicate două legi. Deşi rămânând în esență aceeaşi, legislația definitivă prezintă unele modificări importante.

În primul rând au fost publicate *două legi, una privind criminalii de război şi una referitoare la cei răspunzători de dezastrul României.* În legătură cu definirea celor răspunzători de dezastrul României, legea definitivă îi adăuga pe cei care au instaurat dictatura (deşi data limită a acestui act nu a fost stabilită). Ea atenuează, de asemenea, responsabilitatea celor care au susținut politica filogermană, sporind-o pe a celor aflați la conducere, a celor care au folosit mijloace teroriste sau a celor care au fost în slujba organelor germane de propagandă. *În ceea ce priveşte criminalii de război, următoarele categorii, care apăreau în primul proiect, au fost scoase*: *cei care în mod ilegal sau prin forță au luat bunuri publice sau aparținând unor persoane particulare din teritoriile în care se purta războiul*; *cei care au propus sau au pus în aplicare orice măsuri nedrepte de inspirație antisemită, hitleristă sau ale Gărzii de Fier*; *cei care au servit interesele germane în România sau au fost plătiți pentru astfel de servicii*; *cei care au adus economia românească în starea de aservire față de Germania.* Scoaterea acestor categorii, deşi contestată de stânga, este poate de înțeles, întrucât ele ar fi implicat o mare parte a populației civile şi militare a României şi ar fi fost, în consecință, aproape imposibil să fie puse în aplicare.

Pedepsele ce urmau să fie aplicate rămân aproape aceleaşi, deşi pedeapsa cu moartea este în mod precis limitată la criminalii de război.

Numirea şi exercitarea funcției de acuzator public este în general aceeaşi, deşi Consiliul de Miniştri îşi asumă un oarecare control asupra ministrului Justiției.

O modificare considerabilă a fost operată în *constituirea tribunalelor speciale (care nu se mai numeau tribunale populare),* făcându-se o distincție în compoziția tribunalelor speciale pentru criminalii de război şi a tribunalelor speciale pentru cei răspunzători de dezastrul României. Judecătorii populari sunt numiți într-o proporție de unul pentru național-

liberali, unul pentru național-țărăniști și doi pentru Frontul Național-Democratic, păstrându-se astfel un oarecare echilibru între partidele de stânga și partidele istorice. Dintre judecătorii tribunalelor pentru criminalii de război, trei sunt aleși din cadrul magistraturii de către ministrul de Justiție și patru din rândul grupărilor politice. Tribunalul pentru cei răspunzători de dezastrul țării este format din 11 judecători, trei de la magistratură și opt din rândul grupărilor politice. Astfel, *elementul politic este mai puternic în acele tribunale care judecă responsabilitatea politică.*

Spre deosebire de proiectul inițial, împotriva sentințelor acestor tribunale se poate face recurs și hotărârile pot fi declarate nule în următoarele condiții: când pedeapsa stabilită de lege nu a fost aplicată pentru fapte dovedite de tribunal; când tribunalul a omis sau a refuzat să se pronunțe, fără să dea vreo explicație asupra mijloacelor apărării acuzatului; sau când tribunalul a fost format neluîndu-se în considerare prezenta lege.

În general, legea definitivă, deși nu a modificat în mare măsură proiectul original, a operat unele schimbări care sunt deosebit de semnificative în lumina actualei lupte politice din România. În primul rând, ea a separat în mod clar pe criminalii de război de cei vinovați din punct de vedere politic. În al doilea rând, a adăugat categoria celor care au pregătit venirea la putere a dictaturii. În al treilea rând, a eliminat anumite categorii de culpabilitate, care ar fi fost dificil de aplicat chiar și prin cele mai radicale mijloace. În al patrulea rând, a atenuat noțiunea de justiție extraordinară, formată de proiectul inițial (în denumirea de „tribunal al poporului", în predominarea puterii acordată stângii și în refuzul de a admite recursul). În sfârșit, legea reface echilibrul de forțe între partidele politice, o măsură necesară dacă se dorea ca legea să fie acceptată de actualul guvern.

Reacţia stângii la aceste modificări, aşa cum era de aşteptat, nu a fost favorabilă. *Scânteia* a afirmat că forma definitivă a legii este mai favorabilă criminalilor de război şi celor care poartă răspunderea pentru dezastrul ţării. La scurt timp după apariţia legii, domnul Pătrăşcanu a rostit un discurs pe această temă. În cuvântarea lui sunt câteva aspecte interesante. El a dezaprobat schimbările operate în proiectul iniţial: „Cele două legi care, iniţial, formau un tot, întrucât la baza ambelor se aflau aceleaşi principii călăuzitoare, au suferit oarecare modificări faţă de proiectul publicat în urmă cu trei săptămâni şi care fusese elaborat de noi. Modificările introduse sunt regretabile din toate punctele de vedere". *Trebuie remarcat că, enumerând cazurile de culpabilitate, domnul Pătrăşcanu a omis să se refere la cei care au instaurat dictatura.* (Acest aspect este omis şi din proiectul său iniţial, dar a fost inclus în legea definitivă.) Motivaţia poziţiei sale în această problemă pare să fi fost în mare măsură de natură politică. *Stânga a accentuat în mod permanent politica antisovietică şi favorabilă Axei a regimurilor trecute, considerând aceasta ca fiind răul cel mai mare, în timp ce partidele istorice şi, în special, naţional-ţărăniştii au accentuat instaurarea regimurilor dictatoriale.* Ambele părţi au motive politice evidente pentru poziţia lor. Scoţându-i în evidenţă pe cei răspunzători de instaurarea dictaturii, Partidul Naţional-Ţărănesc ar putea să eludeze implicarea acestuia în politica antisovietică pe care a promovat-o România. Pedalând uşor pe problema dictaturii, stânga ar putea să-şi atragă de partea ei anumite figuri politice. Polemica actuală în legătură cu Tătărăscu este un bun exemplu. Naţional-ţărăniştii îl atacă vehement, afirmând că este un om care ar trebui condamnat, în vreme ce se fac remarcate dovezi considerabile că F.N.D.-ul ar putea proiecta să colaboreze pe plan politic cu el. Domnul Pătrăşcanu şi-a încheiat cuvântarea spunând că

România trebuie să îndeplinească un act de „înaltă justiție şi să ducă la bun sfârşit un proces de pedepsire serioasă şi radicală, înainte ca ea să poată realiza o democrație adevărată”. Acest proces nu trebuie stânjenit de un „umanitarism ipocrit”. Astfel, cu excepția problemei dictaturii, el s-a menținut pe poziția de a cere epurări radicale.

D. Arestările

În timp ce legislația pentru condamnarea criminalilor de război se afla în curs de pregătire şi în dezbatere, au fost luate măsuri preliminare privind acele persoane care ar fi putut să cadă sub incidența legilor. În decembrie au fost întocmite liste şi s-a aflat că unele persoane ar fi fost arestate sau ținute sub supraveghere. (Informațiile privind acest din urmă aspect nu sunt însă demne de încredere şi sunt contradictorii. S-ar părea că s-au întreprins cu mult mai puține acțiuni decât ar lăsa impresia frecventele informații care apar în presă privind arestările.)
La 30 ianuarie, Consiliul de Miniştri a anunțat că se realizase un acord în ceea ce priveşte listele celor ce urmau să fie arestați pentru crime de război şi ca fiind răspunzători de dezastrul țării. La 1 februarie, presa a publicat primele liste ale celor arestați. O listă suplimentară a fost publicată la 2 februarie şi s-a anunțat că vor apărea şi alte liste, întrucât arestările continuă. Din 81 de nume publicate până acum, un anumit număr de persoane fuseseră arestate şi luate de ruşi în momentul armistițiului, iar altele sunt incluse în lista celor 47 de persoane pentru care ruşii insistaseră la 10 octombrie să fie arestate.
Scurtimea listelor, cel puțin a celor publicate până acum, reflectă sfera limitată a programului de epurare din România.

La 5 februarie au fost numiți juriştii şi magistrații tribunalelor speciale ce urmează să judece aceste cazuri. Astfel, la aproximativ cinci luni după încheierea armistițiului, România s-a apucat serios de judecarea criminalilor ei de război.

Pactul cu diavolul dictaturii comuniste

La ce capitol din studiul confidențial din 7 februarie 1945 să-l introduc pe Nicolae Macici, când întreg acest material, el însuşi nesigur în criterii şi neracordat la complexitatea realităților istorice şi politice româneşti, devine un text generator de liber-arbitru, declanşând consecințe nefaste, care au culminat cu dizolvarea democrației româneşti?

Una e să-i elimini pe fascişti şi pe colaboraționişti din funcțiile de răspundere şi alta e să elimini sau să extermini fizic...

Una e să-i elimini pe fascişti şi pe colaboraționişti din funcții de răspundere... Şi alta e să-i acuzi de fascism, legionarism etc. pe cei care s-au opus de la început sau ulterior stalinismului, comunismului, măsurilor antidemocratice, să terorizezi şi să martirizezi Biserica, intelectualii, muncitorii, țăranii, armata română, membrii fostelor partide istorice şi chiar pe membrii Partidului Comunist, deveniți indezirabili (vezi cazul Pătrăşcanu, care nu e singurul)... „Munca de dezrădăcinare a răului din trecut" va deveni sinonimă cu dezrădăcinarea României.

Să ne întoarcem la epurările din armată şi la cazul Nicolae Macici, ales de noi pentru a demonstra că majoritatea epurărilor (exterminărilor) au fost un pact cu Diavolul Dictaturii Comuniste. Generalul Macici nu a avut în cadrul celui de-al doilea război mondial nici o comandă operativă în Răsărit. El nu a luptat pe frontul de Răsărit. Poate fi declarat criminal de război şi condamnat la moarte un general român care nu a luptat în Răsărit? Când mari generali germani vinovați de crime dovedite, de genocid în

masă vor primi pedepse minore în Procesul de la Nürnberg? Poate fi declarat criminal de război şi condamnat la moarte un general căruia i s-a încredinţat, pe baza Directivei operative a Marelui Stat-Major, dată în noaptea de 23 spre 24 august 1944, misiunea de a acţiona în calitate de Comandant al Armatei I Române, în vastul şi dificilul program de eliberare a teritoriului Banatului şi Transilvaniei ocupate de trupele germane?

Trupele aflate sub comanda generalului Macici au rezistat, acoperind un aliniament de peste 900 de km, creând un zid ofensiv şi defensiv ce se întindea de la Întorsura Buzăului până la Orşova şi, apoi, Gilău-Orşova. Iată un fragment din Apărarea generalului Nicolae Macici, redactată de el şi adresată nu doar tribunalul poporului de atunci. Câte tribunale de asasini nu şi-au invocat poporul? Ca şi cum acesta ar fi nevolnicul lichid în care şi-a spălat mâinile Pilat din Pont:

> Evenimentele din 1944, pe care le aşteptam, cum poate numai puţini din dumneavoastră le credeau realizabile, m-au găsit comandant al Armatei I, în Sibiu, comandant care se întindea cu atribuţiunile lui în Muntenia, până la linia Braşov-Giurgiu, în Oltenia, în Banat şi în Transilvania.
>
> Mi-a fost destul să aud prin radio, în acea noapte memorabilă de 23/24 august, glasul Ţării, glasul poporului ca să procedez cu întreg elanul meu şi cu toată hotărârea ca să alung pe nemţi din Ţară, să-i urmăresc chiar dincolo de fosta vremelnică graniţă arbitrară...
>
> Dacă Comandantul Armatei I ar fi fost un profascist, ar fi simpatizat cu nemţii, uşor i-ar fi fost să le înlesnească ca ei să ţină trecătorile Carpaţilor, de la Pasul Buzăului până la Orşova, şi să stânjenească pentru luni de zile pătrunderea armatelor ruso-române în Ardeal şi Banat.

La 23 septembrie 1944 s-a dat un „Ordin de zi” al generalului-locotenent I.M. Managarov, prin care sunt citate pentru fapte de arme excepționale trupele române de sub comanda generalului de corp de armată Nicolae Macici. Care sunt aceste fapte de arme excepționale? Oprirea ofensivei germane şi ungare, acoperirea „trupelor roşii” avansând spre câmpia Ungariei, cucerirea oraşului Arad. Prezentăm mai jos acest „Ordin de zi” care datează din 23 septembrie 1944. E un „Ordin de zi” ce contrazice o sentință.

Găsim acest document în Arhivele Statului, Bucureşti, fond Casa Regală, Diverse, dosar nr. 5/1944, f. 119.

> Unitățile române care au acționat sub ordinele Grupului de armate, oprind năvala trupelor germane şi ungare, au acoperit mişcarea trupelor roşii spre câmpia Ungariei şi au luat parte activă la cucerirea oraşului Arad. În aceste lupte, unitățile şi subunitățile române, în condițiuni grele de regrupare, au dovedit bărbăție şi dârzenie şi au îndeplinit cu cinste misiunea înaltă ce li s-a încredințat.
> *Pentru aceste fapte de arme excepționale, transmit mulțumirile mele dlui general de corp de armată Nicolae Macici şi trupelor de sub comanda sa, care au acoperit mişcarea Armatei Roşii spre câmpia Ungariei şi au luat parte activă în luptele pentru cucerirea Aradului* [s.n.]. Am toată încrederea că în luptele viitoare contra trupelor germano-ungare, pentru victoria care va elibera națiunile iubitoare de libertate, pentru dezrobirea Transilvaniei de sub jugul cotropitorilor germani şi unguri şi pentru distrugerea completă a armatelor fasciste, armatele române, trecând peste greutățile de organizare şi peste lipsuri, menținând tot timpul disciplina şi arta conducerii la un nivel ridicat, vor acoperi drapelele lor cu glorie nouă.

Generalul Macici era lăudat de sovietici, de guvernul român şi de întreaga țară, iar articolele apărute, atunci, în septembrie 1944, în *România liberă*, în *Scânteia* îl preamăreau în limbajul patetic al zilei, dar important e conținutul: „fiul ales al națiunii”, model ce trebuie „imitat”, dar mai ales personalitate ce „a spălat ruşinea țării”.

Un semnal de alarmă în această suită de evenimente şi de panegirice, dar mai ales în statutul bizar de *hopa-mitică* pe care tinde să-l ia adevărul istoriei ni se pare declarația făcută la 21 octombrie 1944 de generalul sovietic Vinogradov, atunci când s-a prezentat la Marele Stat-Major, pentru a sta de vorbă cu şeful şi subşeful de Stat-Major şi cu Şeful Secției Operațiuni din Marele Stat-Major. Ce a declarat atunci Vinogradov? Că, „deşi generalul Macici e trecut pe lista criminalilor de război”, asta la nici o lună după „Ordinul de zi” dat de generalul-locotenent I.M. Managarov, „pentru represaliile de război din Odesa, Nicolae Macici e absolvit (de o vină pe care nu o avea, cum vom vedea din documente – n.n.) în mod formal de orice răspundere”, ținându-se seama de felul în care a acționat pe câmpul de luptă alături de „glorioasele Armate Sovietice”, adăugând în plus că *acest caz* trebuie „să servească şi altora de exemplu”.

Dacă parcurgem *Memoriul asupra îndeplinirii de către România a convenției de armistițiu*, datând din octombrie 1944, referitor la *Cooperarea armatei române la războiul contra forțelor germano-ungare*, avem dovezi indestructibile în sprijinul celor declarate de generalul Macici în „Apărarea” sa din mai 1945. La punctele 2a şi 2b, ce evocă cele „două misiuni de o importanță capitală pentru desfăşurarea ulterioară a operațiunilor” la care au participat trupele noastre sunt indicate exact acțiunile la care a participat şi pe care le-a condus efectiv generalul Nicolae Macici: anume lichidarea tuturor rezistențelor şi dezarmarea tuturor forțelor germane, precum şi acoperirea forțelor sovietice în Transilvania centrală, în poarta Mureşului şi în Banat.

Un martor al „epurărilor”, doamna Ileana Macici, soția generalului Nicolae Macici

Stau de vorbă cu doamna Ileana Macici, soția generalului. Născută în 1913, Ileana Macici e fiica doctorului Romulus Dobo, celebru în Orăştie ca medic şi ca om. El a mai avut o fiică, pe Doina Dobo, dăruită cu harul teatrului, de unde şi speranțele pe care şi le puseseră Zaharia Bârsan şi ardelenii în talentul ei, asemeni francezilor care-o cunoscuseră la Conservatorul din Paris. Ileana Dobo s-a căsătorit cu generalul Nicolae Macici în 1933. Pe atunci, soțul ei conducea Şcoala Militară de Infanterie de la Sibiu. Venea în familia soțului ei dintr-una din cele mai nobile seminții ale Ardealului, căci doctorul Romulus Dobo era descendent dintr-un voievod al Ardealului, Ştefan Dobo, apărătorul eroic al cetății Eger. Stirpea Doboeştilor, pe care ungurii încercaseră s-o maghiarizeze, avea o carte de familie cuprinzând documente ce probau originea română a voievodului, revendicat de istoria maghiară la modul public, prin străzile ce-i poartă numele la Budapesta. Cartea aceasta de familie proba naționalitatea, originea română a familiei şi a voievodului. Luată de istoricul Ioan Lupaş de la doctorul Romulus Dobo ca să scrie o monografie, cartea a dispărut (sau nu a dispărut – cine ştie?) odată cu biblioteca şi manuscrisele acestuia, atunci când şi cărțile şi scrierile lui Ioan Lupaş au fost confiscate şi aruncate în cine ştie ce saci, beciuri, arhive sau pe ce găteje de aprins focul în înghețul ce a urmat. Strămoşul de acum câteva secole, Ştefan Dobo de Ruszca... are un monument la Eger, o „statuie”, iar „tata, Romulus Dobo”, adaugă Ileana Macici, a avut o bursă de studii dată de Micu-Clain. De altfel, pe linia bunicii, a mamei lui Romulus Dobo, suntem înrudiți cu Samuil-Micu-Clain. O chema Leontina, se născuse Popovici şi era fata protopopului din Orăştie”.

Pe mama Ilenei Macici, născută Dobo, şi a sorei ei, Doina Dobo, căsătorită Drogeanu (bunica copiilor mei), am văzut-o într-un uriaş portret ținând în mână un trandafir atât de proaspăt de parcă-ar fi fost de cristal. Domina cu

chipul ei frumos şi aristocratic scrinul, fără să ne privească, din acel semiprofil care m-a făcut să mă gândesc întotdeauna la ea ca la o ființă ce nu ne mai vede cu întreaga-i lumină după ce şi-a pierdut unicul fiu. Bunica Aurorei Dobo se născuse Candrea. Căsătorită cu un Gomboşiu, era vară cu Avram Iancu. Acesta venea la ea în fiece săptămână, mânca şi pleca mai departe în legea lui. Nu îşi pierduse mințile, ci numai iluziile. Şi ce e mai greu de suportat, decât o decepție? Dar şi ce decepție poartă de decenii în sine Ileana Macici, după ce a văzut cât de simplu poate fi transformat un general erou în criminal de război?

În februarie 1945, la puțin timp după căderea Budapestei, Nicolae Macici a venit pe neaşteptate în casa familiei Dobo din Orăştie, unde se aflau soția şi băiatul lui, Nicolae. Ileana Macici ştia de la şeful de Stat-Major al soțului ei ce mari victorii repurtaseră românii, citise despre ele în presă, citise şi „Ordinul de zi" al generalului Managarov. Ştia cât de mare fusese rolul românilor în cucerirea Budapestei. A aflat în noaptea aceea de februarie, ce prevestea tragedia, că ultima redută din Budapesta pe care o cuceriseră românii era un hipodrom unde rezistența opusă de unguri fusese deosebită. Dar totul se terminase cu victoria românilor. Budapesta căzuse. S-a dat un banchet. Şi, la banchet, generalul Macici a stat lângă generalul Malinovski, comandantul armatei sovietice. Pe hipodromul cucerit de români flutura drapelul românesc. Generalul sovietic dăduse ordin să fie înlocuit cu drapelul sovietic. De aici discuții aprinse. A doua zi după banchet i s-a luat comanda generalului Macici...

După întâlnirea avută cu familia la Orăştie, a plecat la Bucureşti, unde, întrebându-l pe generalul Vasiliu-Răşcanu de ce i s-a luat comanda, în plină glorie, a aflat motivul: s-a pus rău cu ruşii. Ileana Macici a auzit la radio că Macici a fost arestat. Nu auzise şi Regele Mihai de la radio că Antonescu începuse războiul, fără a-l anunța în prealabil! L-a angajat ca avocat pe Vasiliu-Cluj, dar cum ziarele urlau pe stradă: „Criminalul Macici, condamnat la moarte", avocatul i-a cerut Ilenei Macici să-i dea o declarație că nu

are nici o pretenție, deşi fusese plătit foarte bine. Nicolae Macici s-a apărat mai bine decât ar fi făcut-o orice avocat şi Marin Preda, care i-a citit, atunci, depoziția, în lanul acela de lucernă triumfător peste orice dictatură, mi-a spus că nu a mai văzut un asemenea document în care apărarea acuză.

La Constanța există o biserică la a cărei ctitorire a participat şi Nicolae Macici. Preotul a primit ordin să scoată de pe perete, din firidă, pânza care-l reprezenta pe generalul cu monoclu, purtând mantia comandorilor Ordinului „Mihai Viteazul". În firida din dreapta era Regele Carol, căruia timpurile îi mai lăsau un răgaz să rămână la vedere, înainte să-l spoiască cu var ori să-l acopere cu portretul lui Stalin, cu Dej, cu Ceauşescu... Exagerez. Nu apar niciodată comunişti zugrăviți lângă chivotul vreunei biserici. Doar la Judecata de Apoi... Nu îşi puneau diavolii roşii portretele în biserici. Aveau grijă să şteargă urmele ctitorilor. Rădeau până la cărămidă fresca sau foloseau bidineaua, dacă era grabă mare, ori preotul prevăzător încerca s-o salveze de la distrugere acoperind-o cu humă...

Înainte să fie obligată monarhia să abdice, trebuia decapitată armata. Logic. Dar mai ales strategic. Sora generalului Macici l-a rugat pe preot să-i dea pânza smulsă deodată cu cleiul şi cu varul de la locul ei, în vremuri, la rându-le, smulse din țâțâni. A adus-o de la Constanța la Bucureşti. Tabloul ținut ascuns, imens portret în mărime naturală, făcut sul şi dosit pe sub paturi, a ajuns în pivnițe, în poduri, în magazii... Uleiul a crăpat în dungi orizontale, după cum a stat rulat la frig, umezeală, ca o pânză ce seamănă cu zeghea de puşcăriaş. Am privit acel argintiu văros al dosului de pânză care mi-a sugerat, de când l-am văzut, chipul istoriei ca o piele uriaşă de şarpe schimbată, părăsită.

Generalului Nicolae Macici i-a fost confiscată întreaga avere. Ileana Macici a fost evacuată din casa de pe strada Mihai Vodă, care era proprietatea Ministerului Apărării şi nu a generalului. Acesta s-a aflat pe treapta cea mai înaltă

în ierarhia armatei. A rămas în memoria marilor sacrificii şi victorii militare româneşti.

D.U.: Ili [căci aşa îi spun prietenii Ilenei Macici], care era averea lui Macici?

I.M.: Avea lotul Mihai Viteazul de la Corabia, primit datorită decorației „Mihai Viteazul", când şi-a pierdut ochiul la Oituz, în 1917. Pe atunci era căpitan. N-a primit multe decorații după aceea, pentru că Antonescu nu-l iubea: erau la fel de autoritari, dar se situau pe poziții diferite. Nicolae Macici n-a luptat în Răsărit.

D.U.: De ce mi-ai spus că a slujit patru regi şi a făcut trei războaie?

I.M.: Pentru că a luat parte şi la războiul din 1913 cu bulgarii. Iar cei patru regi erau Carol I, Ferdinand, Carol al II-lea şi Mihai. Nicolae Macici a făcut un an de şcoală militară în România, sub Carol I, şi, fiind şef de promoție, a fost trimis în Germania, unde a terminat şcoala militară, ieşind sublocotenent.

D.U.: L-ai cunoscut pe Regele Mihai I?

I.M.: Cel mai aproape m-am aflat de Majestatea Sa la o recepție dată la palatul de la Sinaia, unde erau prezenți mulți generali, era şi Regina-mamă Elena. Venisem cu soțul meu, care comanda pe atunci divizia din Constanța. Dar l-am văzut de nenumărate alte ori. Iar în albumele mele, Nicolae Macici apare în zeci de fotografii: lângă Carol al II-lea, cu Regele Mihai pe când era Voievodul de Alba-Iulia Mihai, cu Regele Mihai.

D.U.: Aveți şi fotografii cu Antonescu.

I.M.: Normal. A fost un mare militar. Macici a fost coleg cu Antonescu. Dar nu a fost la cavalerie. Ei doi nu se înțelegeau. Lui Nicolae nu-i plăceau reverențele, temenelile, cântatul în strună. Apoi, nu uita, a condus procesul împotriva legionarilor. Era o fire aspră şi-ți spunea verde în față ce gândeşte, neînțelegând să facă nici un compromis împotriva adevărului. De aici i s-a tras şi puşcăria şi moartea, după diferendul cu Malinovski. Dar şi dacă nu ar

fi existat această ostilitate generată de faptul că Macici apăra dreptul românilor de a-şi arbora steagul, de vreme ce ei cuceriseră acea redută... dar, chiar dacă nu exista povestea cu Malinovski şi nici acuzaţia nefondată cu represaliile de la Odesa, Macici nu avea multe zile cu sovieticii şi comuniştii.

D.U.: Nu mi-ai spus totul despre „averea" generalului. Antonescu ceruse o documentaţie cu bunurile persoanelor având o anume poziţie, un soi de control care-i viza pe cei ce făcuseră avere sub Carol al II-lea. Erau şi generali pe listă. Nu şi Macici.

I.M.: Nici nu avea de ce să apară. Singura „casă" pe care a construit-o a fost acea donaţie a lui pentru biserica din Constanţa. Noi n-am avut o casă în proprietate. Nicolae Macici a avut câteva loturi mici de casă pe Jianu, unul la Sibiu, unul la Craiova, unde se născuse, unul la Păltiniş, dar a rămas cu loturile de casă şi cu planurile de casă. Când a fost arestat, ni s-a confiscat totul. Mobilierul, covoarele, obiectele de familie, tablourile. În casa Ministerului Apărării, unde locuiam, erau şase camere şi a fost luat tot din ele. Şi la Orăştie au scos-o pe mama din casa ei – proprietatea familiei Dobo. I-au aruncat lucrurile în stradă, au călcat în picioare un portret al lui Macici. Iar mama, Aurora Dobo, a fost mutată în casa... de fapt în cabinetul unui bătrân doctor evreu pe care-l chema Szeitner şi care era stomatolog, dar, fiind în vârstă, nu mai profesa şi cabinetul era liber. Apoi a fost anunţată că va fi evacuată din oraş şi a venit să locuiască la fiica ei Doina Dobo, sora mea, căsătorită Drogeanu. Acolo aveam să stau şi eu, într-o cameră mare împărţită în două cu dulapuri, înghesuită cu băiatul meu, ca să avem fiecare un loc al lui, timp de ani de zile, în casa Drogenilor, care a fost naţionalizată şi apoi rasă de pe faţa pământului, deşi era o piesă rară de arhitectură românească: dar ce să mă mir când vizavi de noi a fost amputată şi Mănăstirea Antim. N-a mai rămas decât unul din plopii din grădină... Toţi anii care au trecut de la arestarea lui Macici, de la condamnarea şi, apoi, moartea lui au fost ani de teroare. Atunci când îl

arestaseră, am fost anunțată de un evreu – poate că aşa răscumpăra Dumnezeu faptul că el îi salvase pe cei aproape 50.000 de evrei de la Odesa de cimitirul comun ce li se pregătise la Dalnic – că voi fi ridicată. Domnul Stern, aşa îl chema, un om tare cumsecade, a venit noaptea la noi cu o maşină şi m-a luat, acoperindu-mă cu o prelată ca să nu fiu zărită ori descoperită. M-a dus la Sebeş, la o verişoară a mea, la Lia Vintilă, soția doctorului Vintilă, al cărui băiat, şef de promoție la Medicină avea să facă puşcărie după evenimentele din 1956, la care participase ca student. Am stat la Lia Vintilă o săptămână, apoi am venit la Bucureşti. Pe bărbatul meu l-am văzut la Arsenal. Avea moralul bun, se considera absolut nevinovat. Dar eu aveam semnalele mele de alarmă, se bătea atâta monedă pe ideea de criminali de război şi ştiam că vinovații adevărați, ca să-şi scape pielea, vor colabora şi-i vor oferi drept victime pe cei mai curați, pe cei mai loiali, pe cei mai drepți. Nu se alegeau, acum mii de ani, şi la sacrificiile închinate zeilor ființele cele mai pure? Numai că acum nu era vorba de ofrande aduse zeilor, ci de povara ocupației, de minciună şi iar de minciună. Ştiam de cearta cu Malinovski şi îi înțelegeam substratul. Mai ştiam că ruşii, ca să ne subjuge definitiv, ne tot căutau nod în papură: ba că nu ne dăm dările, ba că nu facem democrație, ba că nu sunt bune guvernele sau că nu respectăm condițiile armistițiului. Mai ştiam că tehnica aceasta a veşnicului nemulțumit e strategia opresorului. De pildă, soțul meu îmi povestise că Malinovski îi reproşase că ar exista un foarte mare număr de dezertori în armata română. Era o minciună. Dar soțul meu nu s-a mulțumit să-i răspundă doar că dacă ar fi atâția dezertori, n-ar fi posibile atâtea victorii. Se simțise jignit, nu în orgoliul său de general, ci în acela de martor al atâtor sacrificii ale ostaşilor români şi pe care Armata Roşie ar fi vrut să le diminueze, să le minimalizeze. Macici l-a întrebat pe generalul Malinovski de ce soldații sovietici se dedau la tot soiul de fărădelegi în localitățile din România. Apoi i-a spus că soldații celor două armate au un tratament diferit, de pildă, pentru soldații ruşi răniți există paturi în

spitale, pentru români nu, ei fiind obligaţi să stea pe jos sau în tot soiul de condiţii improvizate. Toate aceste adevăruri şi comparaţii, rostite răspicat, nu aveau cum să-i atragă simpatia lui Malinovski. Dar Macici îl înfruntase şi pe Antonescu. Atunci când armata română a trecut Nistrul, el i-a spus că este exagerat concursul pe care noi îl dăm nemţilor, dând exemplul altor aliaţi ai germanilor, ungurii, de pildă... spaniolii...

Poate aşa se explică, prin faptul că nu se înţelegea şi nu era de acord cu Antonescu, de ce a rămas Macici să lupte în România şi nu a mers în Est. A comandat Armata I din România pregătindu-se să elibereze, când va veni ceasul, Ardealul de Nord.

În zilele arestării lui Macici, am încercat să fac tot ce pot ca să-l salvez. Am vrut să intru în sală la Tribunalul poporului. Am întâlnit-o acolo pe Alexandra Sidorovici, care e soţia lui Brucan. Ea m-a întrebat ce caut acolo. I-am răspuns că sunt soţia generalului Macici. În loc de orice cuvânt, mi-a dat două palme şi m-a dat afară. Aşa se explică de ce mi-e greu să văd şi azi, după decenii, figuri bine-mersi, ba şi în postură de apostoli ai neamului şi democraţiei. Ce deosebire ar fi între femeia aceea frumoasă şi o supraveghetoare de lagăr nazist? Acum cinci decenii pălmuiau sau ucideau. Iar acum, după ‘90, îl plimbă pe Silviu Brucan la televiziuni şi dezbateri ca pe sfintele moaşte... Au distrus tot ce era mai eroic şi mai demn în România. Şi acum ne dau lecţii... Macici a fost condamnat la moarte. Apoi pedeapsa a fost comutată. Nu avea prieteni, cu firea lui care dispreţuia compromisul. Nici generalul Sănătescu din guvernele de după 23 august, care, înainte să colaboreze cu regele, fusese socotit omul Mareşalului, nu-l iubea. Petru Groza nici atât. Ţi-am mai povestit. Macici a avut un mare conflict cu Groza. Când s-au întors armele, s-a hotărât ca şefii organizaţiilor naţionaliste maghiare să fie reţinuţi. Decizia era provizorie. Groza a intervenit pe lângă părinţii mei, pe care-i cunoştea de la Băile Geoagiu (tata era doctor şi acolo), ca ei să-l determine pe Macici să-i dea drumul imediat avocatului Meşkov care fusese arestat.

Macici pleca spre Budapesta. S-a oprit la Deva, unde l-a chemat la el pe Petru Groza, care nu era mare lucru, în fine, sau era mare la şefia Frontul Plugarilor. Eu l-am considerat pe Groza o secătură întotdeauna. La Geoagiu-Băi, o ținea tot în chefuri. Cânta, cânta şi pe ungureşte, dansa, vorbea tare, urla. O ținea până dimineața, uneori, în chiuituri şi cântece de pahar tot mai deocheate, mai frânte, ca atunci când nu mai eşti stăpân pe limbă, când ți-ai pierdut controlul...

Odată, soțul meu a cerut jandarmului să-l facă pe Groza să tacă. Era în zori şi toți cei care locuiau în apropierea restaurantului nu puteau dormi. Când a aflat de la secretarul său Ripoşanu că Macici a fost condamnat la moarte, replica lui a fost extrem de „politică": „Lasă-l să moară, că nici el nu m-a lăsat să chefuiesc la Geoagiu".

Soțul meu a fost reînchis după simularea aceea a execuției şi, înainte de ea, mutat din închisoare în închisoare. La Dumbrăveni, înainte la Jilava. Apoi a fost dus la Aiud. Directorul închisorii de la Dumbrăveni era un om cumsecade. Vorbitorul nostru se petrecea în biroul lui. A, dar am uitat să spun că la Macici în închisoare a venit un mare general rus. Soțul meu a refuzat să vorbească cu el. S-a întors cu fața la perete. Odată, când am mers la Aiud cu fiul meu să-l vedem, era în haine vărgate, i-a dat fiul meu hainele pe care le purtase atunci când fusese lăsat în puşcărie să umble cu hainele sale. Băiatul nostru, de emoție sau din cauza stângăciei lui de copil, avea doar 10 ani, ori n-a luat hainele prea repede, ori a scăpat o cizmă... Mareş, directorul închisorii de la Aiud, a luat cizma şi l-a lovit pe copil în cap. Deşi era închis şi cunoştea bine regimul, soțul meu i-a strigat temnicerului: „Criminalilor". A fost luat imediat şi apoi l-au bătut.

D.U.: Cum a murit Nicolae Macici?

I.M.: A murit la Zarca, avea regim celular, n-avea pat, dormea pe jos, direct pe ciment, nu-i prea dădeau mâncare. A murit în 1950. Am primit o telegramă în care mi se anunța moartea lui. Nu uit textul ei care e tragic, dar

conține şi o crasă ignoranță: „Soțul dv. decedat. Paralizie cardiacă”.

A stat în închisoare cinci ani, din 1945 când a fost condamnat. În primii doi ani aveam dreptul la vorbitor, o dată pe lună. După doi ani s-au suspendat vorbitoarele şi nu l-am mai văzut trei ani. Eu nu puteam să-i scriu, nu aveam dreptul. El îmi scria. Erau şi gardieni cumsecade. Păstrez aceste scrisori care spun totul despre omul rar, care a fost Nicolae. Am mers la înmormântare cu sora lui, Elena Macici. Am comandat cruce, sicriu, i-am luat haine civile, căci nu i se dădea dreptul, nici după moarte, să poarte hainele lui de ofițer. Am intrat în curtea închisorii. Deținuți de drept comun purtau sicriul. Directorul închisorii, care era un şofer ungur de la Cluj, pe nume Farcaş, m-a întrebat dacă vreau să-l văd. Au ridicat capacul şi aşa l-am văzut pe soțul meu, după trei ani în care ni se interzisese orice vorbitor. Era slab, un schelet. Atunci l-am văzut prima oară fără monoclu, am văzut ochiul şi rana aceea pe care le ascundea, sub masca decenței aş spune, iar nu a cochetăriei. Era invaliditatea lui de la Oituz, unde fusese grav rănit în luptele de reîntregire a neamului. Sicriul a fost dus pe un car cu boi. În cortegiu eram eu şi cu sora lui. Sunau clopotele de parcă toate bisericile şi-ar fi bătut clopotele. Aşa răsunau în mine, dar nu era numai o impresie. Pentru că preotul de la Aiud era un om care ştia că tot Aiudul a aflat că a murit generalul şi el a tras clopotele, nu doar pentru cel ce fusese eliberat de infernul detenției, ci şi pentru conştiința celor vii pe care o simțea curată şi vie. Cât a mers cortegiul au bătut clopotele. Auzindu-le, mă gândeam că Biserica ştie că aşa trebuie să fie înmormântați eroii neamului. Dar văzând acel cortegiu sărac şi păstrând, ca un cutremur, în mine, ultima imagine a soțului meu: un schelet, îmbrăcat în haine civile şi cu acel semn cumplit al rănii de la Oituz, pe care nu-l mai acoperea monoclul, îmi spuneam, cu o mare deziluzie, împărtăşindu-se din desfigurarea istoriei poporului nostru: „Aşa se înmormântează eroii neamului de către călăii neamului!”.

Soţul meu a fost bătut în închisoare de multe ori. Am aflat de la un deţinut. Nu a avut asistenţă medicală. A murit de foame, de mizerie. După ce ni l-au luat mie, fiului meu şi istoriei noastre, ne-au luat şi lucrurile, totul. Tot ce reprezenta averea mea a fost confiscat. Casa familiei mele de la Orăştie a fost naţionalizată. Iniţial, s-au mutat în ea birourile Securităţii, iar în pivniţă, s-a făcut închisoare, cameră de arest şi de anchetă, fireşte şi de tortură. Casa noastră era în centrul oraşului Orăştie. Erau două corpuri de casă, într-unul se afla cabinetul doctorului Romulus Dobo. Nu era un palat. O casă de români gospodari, de intelectuali, de ardeleni.

D.U.: Ce s-a întâmplat cu Nicolae Macici, băiatul generalului, care în timpurile acelea nici nu intrase în adolescenţă?

I.M.: Făcuse trei clase de liceu la Orăştie. Era premiant de onoare al liceului. Şi pentru că bunica lui, Aurora Dobo, fusese obligată să vină la Bucureşti, ne-am mutat la sora mea, Doina Drogeanu, în Antim 36. A terminat liceul la Bucureşti, la „Mihai Eminescu”, pe Rahovei. Înainte cu o săptămână de bacalaureat (eu lucram pe şantier ca să-l întreţin şi să-i fac „origine sănătoasă”) a venit trist acasă. M-a anunţat că nu mai poate merge la şcoală pentru că directorul i-a comunicat oficial acest lucru. Era tot premiant. M-am dus la director – el nu mă cunoştea. Când a aflat că sunt mama lui Kiki (cum îi spun eu băiatului meu), a încuiat uşa de la birou şi mi-a arătat hârtia de exmatriculare venită de la Minister, unde i se punea în vedere directorului să nu-l mai admită pe elevul Nicolae Macici la bacalaureat. Directorul avea lacrimi în ochi. A fost atunci un concurs de matematică pe capitală şi băiatul meu a ieşit primul şi un coleg l-a denunţat că este fiul unui criminal de război. Aşa mi-a înfăţişat situaţia acest director cumsecade. După asta, băiatul meu a intrat la S.O.V.R.O.M., lucrând ca încărcător de noapte. S.O.V.R.O.M. era o întreprindere sovieto-română, cum ne arată şi numele, încărca noaptea cărămizi, venea acasă cu mâinile numai răni. Apoi directorul liceului mi-a comunicat

că s-a hotărât să i se dea băiatului meu dreptul de a participa la sesiunea de bacalaureat din toamnă, împreună cu elevii de la „fără frecvență”. Dar, înainte de toamnă, acelaşi director de liceu m-a chemat într-o zi şi mi-a arătat hârtia prin care nu i se admitea fiului meu să fie primit nici la această sesiune de bacalaureat. M-a sfătuit să mă adresez inspectorului şcolar. Băiatul meu s-a dus la alt liceu, unde a luat bacalaureatul cu media 10. Încurajat de media obținută, s-a dus să se înscrie la Facultatea de Construcții. A doua zi i s-a spus că nu e admis din cauza originii. A rămas muncitor pe şantier, schimbându-şi locul de muncă. Ca muncitor a făcut facultatea la „fără frecvență”, luându-şi diploma de inginer. Era un om maturizat înainte de vreme, dar n-am avut dreptul să-i arăt tânărului care era şi care suferise atât ca fiu al generalului Nicolae Macici, nici măcar decorațiile tatălui său, hainele lui de ofițer.

D.U.: Ce s-a întâmplat cu Ileana Macici în acei ani?

I.M.: Ce nu s-a întâmplat. Dar, uite, ia mai bine cartea mea de muncă. E un carnet de muncă eliberat de „Eprubeta”, deşi am lucrat la Întreprinderea de construcții numărul 2, la Cooperativa „Borangicul”, la Cooperativa de sticlă „Avrig”, apoi la U.S. „Eprubeta”. Am muncit pe posturi care nu aveau nici o legătură cu studiile şi pregătirea mea. Pe şantiere. Dar ce contează! Am fost zidar în 1951, pictor de fulare la „Borangicul”, muncitor decorator, am crescut şoareci pentru laboratoare, am fost gablonțier, ambalator, distribuitor-manipulator, rodator, primitor-distribuitor de materiale, încărcam, descărcam, iar în 1966-1967 am fost planificator. Asta a fost, chipurile, vârful piramidei.

Soțul meu a fost la un moment dat reabilitat, dar în cărțile despre istoria armatei române abia de doi-trei ani poate fi pomenit. El nu a fost repus în drepturi, în memoria şi conştiința celor ce nu l-au cunoscut. Când i-am luat osemintele din groapa de la Aiud şi le-am adus la Bucureşti, eram cu fiul meu şi le-am depus în cavoul unui prieten de familie, Ovid Sachelarie, mare istoric, care a

făcut şi el puşcărie, cunoscând destinul acela frânt şi desfigurat al atâtor români. Milioane. Nicolae Macici nu a avut casa lui fiind în viaţă. Casa lui au fost campaniile, războiul de întregire, lupta pentru readucerea Ardealului la matca lui geopolitică, istorică, conformă cu adevărul istoric milenar. Dar Nicolae Macici nu are nici azi un loc de veci în Cimitirul militar alături de adevăraţii eroi. M-am tot gândit, atunci când se vorbea de epurări, de criminali de război, de „purificarea" poporului român, că adevăraţii români erau băgaţi în puşcărie sau în mormânt, luându-li-se nu numai viaţa, ci şi casa familiei lor, rămase în libertate. Mă gândesc acum, când generalul Macici nu are nici după moarte un sălaş al lui de veci, că s-a încercat ca poporul român să fie evacuat din istoria şi adevărul lui. Or adevărul şi istoria sunt casa noastră...

D.U.: Dictatura nu e, aşa cum spui, doar un gulag, doar un câmp concentraţionar. E o *evacuare*, o *exilare* din rosturile şi reperele noastre.

Între timp, Paul a reuşit să-i aşeze un loc de veci generalului Macici în columbarul de oseminte rostuit în capela de la Cimitirul Militar Ghencea. Din păcate, de câte ori merg la Cimitirul Militar Ghencea, la tatăl meu, unde am îngropat-o şi pe mama, după şapte ani de la moartea lui, în 2005, nu-i pot aprinde şi generalului o lumânare şi nici nu pot lăsa florile decât pe pavimentul din faţa plăcii de pe perete, unde e trecut numele lui. Toţi ofiţerii eroi stau în locul acela înghesuit, ca într-o bibliotecă. Uneori, prind o floare cu o bandă transparentă de scotch. În schimb, în Cimitirul Militar Ghencea sunt imense monumentele unor „eroi" din anii dictaturii.

Memoria ţi-o construieşti din viaţă sau ai moştenitori care n-o lasă pe mâna statului, total dezinteresat de falsificarea valorilor şi vecinătatea eroilor şi a criminalilor în cimitire. În viaţă, ca şi în moarte, umăr la umăr, căci până la urmă, dacă le priveşti de departe, toate scheletele par la fel.

Dialogul cu Ileana Macici reprezintă doar transcrierea uneia din convorbirile – mai oficiale – pe care le-am avut de-a lungul ultimilor ani. Timp de douăzeci de ani cât am fost căsătorită cu Paul, mergeam uneori zilnic la socrii mei, în casa cărora locuia şi Ili, care apoi s-a mutat. După demolarea vilei din Antim, după ce a stat o vreme în Strada Polonă şi a emigrat o vreme la fiul ei, în Canada, unde nu s-a adaptat, a revenit în România şi s-a mutat din nou cu sora ei, în apartamentul din strada Turda. S-a întors şi a stat cu soacra mea, bunica Doina, cum îi spun copiii, unde am înregistrat aceste convorbiri, după ce am ascultat două decenii frânturi din această poveste şi din poveştile la care erau de faţă Sorana Coroamă-Stanca, soţul ei, poetul şi actorul Dominic Stanca, alţi ardeleni. Singurii care i-au dat un adăpost şi o mână de ajutor lui Ili Macici, în acea lungă, foarte lungă perioadă, au fost Drogenii, la care a locuit şi Leontina Dobo.

„Studiind" cazul acesta tragic dintre atâtea tragedii pe care le-au trăit părinţii noştri, am observat cât de diferit au reacţionat supravieţuitorii, după ce s-au întors, cât de cât, din infern. Unii sunt neschimbaţi, alţii sceptici, unii nu vor să vorbească deloc despre trecut, alţii fac caz în jurul unor drame mai mici.

Există, de altfel, un spaţiu al psihologiei necercetat suficient, anume acela unde am situa în prim-plan reacţia celor rămaşi „liberi" acasă, în vreme ce soţi, părinţi şi copii erau închişi. Există acele victime directe ale lagărului concentraţionar. Dar mai există – asemeni lăstarilor care cresc sufocându-se într-o pădure – victimele indirecte. Aceste victime indirecte măresc, în progresie geometrică, dimensiunea tragediei. Ce sentimente vor fi trăit soţia, mama, copiii şi prietenii unui deţinut politic? Cum existau aceştia, în intervalul de ani de singurătate şi de teroare, când celălalt era locuitorul unui tărâm unde, cu forţa, era ucis de zeci şi sute de ori? Nu era celălalt tărâm şi un tărâm

al lor? Şi nu rămâne şi pentru noi acest tărâm un spațiu al memoriei noastre, un reper al conştiinței?

Dacă Nicolae Macici n-ar fi fost închis în 1945, sunt sigură că ar fi trăit coşmarul pus la cale în armată şi în Ministerul Apărării Naționale începând cu ziua de 29 decembrie 1947, când s-a declanşat operațiunea ilegitimă a abdicării. Atunci au fost îndepărtați din armată atâția ofițeri şi s-au luat tot felul de măsuri de securitate, unitățile de rezervă au trăit starea de alarmă, iar regele, chemat de Gheorghiu-Dej şi Petru Groza pentru „o discuție" la ora 19, a fost înconjurat nu de armata română, ci de forțele care ascultau de ordinul lui Ceauşu (Emil Bodnăraş) şi de propaganda ce născuse divizia „Tudor Vladimirescu".

În 1947, armata română a fost decapitată de toți ofițerii care au refuzat colaborarea cu ocupantul sovietic şi comunismul intern. Acesta a fost un val – nici primul, nici ultimul. Un val al terorii împotriva unei armate care a cunoscut de-a lungul istoriei monarhiei constituționale unele dintre cele mai înălțătoare clipe ale onoarei şi demnității. Sub monarhie ne-am câştigat independența şi l-am încoronat pe Carol I cu o coroană făcută din metalul topit al tunurilor capturate la Plevna. Sub monarhie s-a împlinit Marea Unire din 1918. Sub monarhie armata română a eliberat Ardealul, Basarabia şi Bucovina.

Povestea generalilor români – eroi condamnați şi drama atâtor ofițeri vor putea demonstra diferența dintre procesul de la Nürnberg şi procesele ofițerilor din Armata Regală Română. Cifrele ofițerilor români condamnați şi închişi te pot face să crezi că românii au fost mai nazişti decât naziştii. Procesul lotului Macici, în care au fost judecați 37 de ofițeri, din care 28 au primit condamnare la moarte, sentință comutată la închisoare pe viață, s-a desfăşurat înaintea procesului de la Nürnberg cu câteva luni. Procesul de la Nürnberg a început pe 20 noiembrie 1945 şi s-a încheiat pe 1 octombrie 1946, cu 12 condamnați la spânzurătoare. Au existat şi trei inculpați achitați, iar restul au primit pedepse de 20 de ani pe care le-au executat sau nu integral la închisoarea Spandau. Cu totul, incluzând

şi procesul medicilor şi al judecătorilor, au fost 200 de inculpaţi germani şi vreo 1.600 de inculpaţi de mai mică anvergură a vinovăţiei şi din alte ţări ale Axei.

Problema pedepsirii naziştilor s-a pus din 1942, dar mai concret din 1943, cu prilejul Conferinţei de la Teheran, apoi a fost reluată la Moscova şi la Postdam. Documentele de la Teheran înregistrează propunerea lui Stalin de a fi executaţi între 50.000 şi 100.000 de militari germani, cifră care l-a luat pe Roosevelt prin surprindere. Crezând că Stalin glumeşte, a glumit şi el, avansând ideea că 49.000 de ofiţeri executaţi ar fi de-ajuns.

Niciodată aliaţii americani şi englezi nu au putut estima setea de sânge a „prietenului" lor sovietic. Pentru Stalin, zero-urile adăugate la numărul de condamnaţi erau cel mult o chestiune de caligrafie... O asemenea dezinvoltură de a ucide, nici americanii şi nici englezii nu şi-au putut-o reprezenta. În schimb au putut s-o controleze, conform legislaţiei juridice internaţionale, la procesele de la Nürnberg, care s-au desfăşurat în tribunalul scăpat de bombardament. A fost ales pentru dezbateri şi pronunţarea sentinţelor, în mod simbolic, căci Nürnberg era oraşul unde se desfăşuraseră congresele naziştilor. Ceea ce s-a petrecut de-a lungul anilor 1945-1949 în Palatul de Justiţie de la Nürnberg ar trebui comparat de istorici şi jurişti cu procesele intentate ofiţerilor români, cu soarta lor în puşcării, unde au fost practic decimaţi. La fel, ar trebui cercetat comparativ rechizitoriul, probatoriul, pentru a se reliefa confuzia premeditată ce s-a făcut între *criminal de război* şi *omul liber*, cu opţiunile lui politice anticomuniste. Atunci, în perioada 1944-1950, a fost inventat şi amestecul voit între vinovăţia de a fi participat la operaţiunea Barbarossa şi ura faţă de ofiţerii români care au luptat în operaţiunea München de eliberare a Basarabiei şi Bucovinei.

Cartea care s-a publicat mai de mult despre *Procesul de la Nürnberg*, avându-i ca autori pe Joe J. Heydecker, unul dintre ziarişti acreditaţi la proces, şi pe Johannes Leeb, are meritul de a deschide interesul pentru asemenea comparaţii

esențiale. Cea de-a cincea parte din volum, intitulată „În spatele frontului”, tratează omorul în masă de la Katyn, după cum nu este uitat pactul Ribbentrop-Molotov, dacă tot a fost condamnat la moarte fostul ambasador şi ministru de Externe german. Toate crimele făcute în spatele frontului sunt zguduitoare şi aici ar fi multe de discutat. Exercițiile de comparație, pe care doar mi le-am schițat, m-au ajutat să înțeleg Marea Injustiție din România. Epurarea şi condamnarea aşa-zişilor criminali de război a condus la miile şi miile de sentințe politice pronunțate la noi începând cu anul 1945. Ele au devansat, ca într-o cursă tragică pentru cartea recordurilor, procesele de la Nürnberg. Ocupată de sovietici, România continua valul proceselor staliniste cu toate metodele lor aduse în țară împreună cu armata eliberatoare şi comisarii de la Înaltul Comandament Aliat (Sovietic). Fără să-l consider decât drept un propagandist înverşunat pe fostul director al radioului şi al săptămânalului nazist antisemit *Der Stürmer*, nu mă pot împiedica să nu-l citez pe Julius Streicher, care, auzindu-şi sentința la Nürnberg, a țipat: „Bolşevicii o să vă spânzure pe toți!”. Nu-i lipsea capacitatea pronosticului, când încă lumea mai avea iluzii, speranțe şi incapacitatea de a percepe coşmarul din cartea lui Giovanni Papini şi apocalipsa lui Orwell care se va publica în 1949. A greşit doar când s-a referit la spânzurătoare. A fost corectat cu bancul în care spânzuratul îşi aduce, de acasă, funia şi scăunelul ce va fi împins, la momentul cuvenit, de sub picioare.

Uneori, m-am gândit că dacă nu ar fi fost închis, în 1945, Nicolae Macici, prin firea pe care o avea, ar fi luptat în rezistența din munți, dacă nu ar fi ajuns să conducă această rezistență, în sufletul lui fiind alături de soldații şi ofițerii mai tineri care au căzut în luptă. Există însă, dincolo de timp şi de tragedia unor vieți, o răscumpărare supremă. Ajungi să descoperi cât de curați au putut să fie şi să rămână oameni pe care istoria nu i-a cruțat, nici o

clipă, punându-i la încercare, mereu, fără să reuşească să-i cumpere, să-i transforme în soldaţi ori avocaţi ai diavolului.

După ce Regele Mihai I a fost silit să abdice, Petru Groza şi Gheorghiu-Dej au plecat la Consiliul de Miniştri, a cărui şedinţă a început la ora 15,30. „Documentul abdicării" era adus în faţa mai multor persoane. Printre ele se aflau Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Ştefan Voitec, Emil Bodnăraş, Lothar Rădăceanu, Ion Gheorghe Maurer şi Mihail Sadoveanu, care era Preşedintele Adunării Deputaţilor. După şedinţă s-a citit „Proclamaţia către ţară", care fusese semnată de toţi membrii guvernului, inclusiv de către acei care nu luaseră parte la şedinţă şi care nu erau aşa de puţini la număr pe cât am putea crede. Iată lista semnatarilor absenţi la momentul când s-a semnat: Traian Săvulescu, *Lucreţiu Pătrăşcanu*, Florica Bagdazar, N. Profiri, Ion Pas, C. Daicoviciu, Gr. Geamănu, Miron Nicolescu, Romulus Zăroni, Gh. Vasilichi, C. Agiu. Lipsesc din ambele liste militarii de carieră, printre care Nicolae Macici rămâne un model.

Odată cu Majestatea Sa, care fusese obligat să părăsească România în seara zilei de 3 ianuarie 1948, plecau din ţară 33 de persoane, printre care şi ofiţeri, aflaţi mulţi dintre ei în serviciul Casei Regale. În afara acestor persoane, mai existau în străinătate, plecaţi în exil înaintea regelui, şi alţi membri ai familiei regale. Luaseră calea exilului ofiţeri, oameni politici, intelectuali şi oameni simpli care presimţiseră pericolul dictaturii, părăsind corabia care începea să se scufunde.

Regele Mihai întrezărise, încă din septembrie 1944, acest posibil naufragiu. Asemeni comandantului de vas, a decis să rămână pe punte până în ultima clipă. Nici atunci nu a făcut gestul de a părăsi nava decât obligat, şantajat, sub ameninţarea că ar periclita viaţa celorlalţi.

După 1945, şase ţări au devenit republici: Irlanda, în iunie 1945, Iugoslavia, în noiembrie 1945, Albania, în ianuarie 1946, Ungaria, în februarie 1946, Italia, în mai 1946, Bulgaria, în septembrie 1946. O istorie comparată a

modului în care s-au instaurat republicile cu forța în Est şi o istorie a reacției armatelor din Est față de instituția monarhică ne-ar ajuta să înțelegem adevărul despre dreptul forței şi forța dreptului, despre onoarea şi dezonorarea unor oameni. Generalul Nicolae Macici şi-a semnat condamnarea când l-a înfruntat şi enervat la Budapesta pe Malinovski. În toate memoriile de război sau din detenție, e prezentat ca un mare militar român şi un om de onoare. La fel a rămas şi în închisoare, când i-a întors spatele generalului sovietic venit să-l prelucreze. Când a întors spatele lui Iuda, de fapt.

Am citit într-o agendă, mai mică decât un pachet de țigări, însemnările lui zilnice din închisoare. Era o sărbătoare când primea o lamă de ras ca să se poată bărbieri.

Basarabia, Bucovina

Girueta

După 1990, nu am rezistat dorinței de a vizita din nou locurile de baştină ale mamei, pământul de care ne-a vorbit de-atâtea ori şi pe care ne-a făcut să-l cunoaştem cu sprijinul Crucii Roşii în vara anului 1966, când am primit aprobarea să mergem cu toții să vedem mormintele părinților ei, iar eu cu Nona, sora mea, meleagurile bunicilor. Eram o adolescentă când mama ne-a dus acolo prima oară. Am păstrat toate fotografiile de atunci, din vremea adolescenței, în care am avut părul tăiat scurt, înainte să devină din nou coamă de cal şi plete lungi pe spinare.

Am şi astăzi o mulțime de fotografii din acea lungă călătorie în care i-am cunoscut pe toți verii şi verişoarele mamei, care nu avea rude de gradul I în Basarabia. Atunci l-am cunoscut pe unchiul meu, Serioja Matcovski, soțul Margaretei, vară primară cu mama, el fiind medic-şef de

spital. Făcuse puşcărie pentru că pusese steagul României pe un turn înalt de fabrică şi era mare luptător pentru revenirea Basarabiei la România, în vreme ce soția lui, profesoară de limba română şi rusă, nu mai putea preda limba română. Aveau, în casa lor nouă, firide tăiate anume în pereți, cu voievozii români pictați în ele, iar Serioja nu cânta şi nu recita decât poezie patriotică şi era numai emoție, el, ditamai bărbatul de aproape 1,90, cel puțin aşa părea, uriaş patriot, cum numai în Basarabia şi la basarabeni am mai întâlnit, şi în Ardeal. Şi în Bucovina dată ucrainenilor. Primului lor născut nu au avut voie să-i dea nume românesc, aşa că s-a numit Igor, dar cu fata au reuşit şi i-au spus Doina, au vrut neapărat să poarte numele meu.

Mama ne-a dus în satul bunicilor ei care au crescut-o şi ne-a arătat părți din casa lor demolată de vecini, după ce s-a ştiut că ea a rămas de tot la Bucureşti. Recunoştea fără nici un gând rău ori resentiment o coloană de pridvor, o fereastră, o uşă, poarta de la gardul gospodăriei bunicilor ei, pe care se urcase în copilărie, inserate în alte case sau garduri din sat. Până şi dantelăria tablei de la sageacul casei a descoperit-o într-o curte, adăugată de noul proprietar la un soi de anexă a casei lui. „S-a rupt tabla când au dezvelit acoperişul şi se vede că nu a mai rămas cât avea nevoie."

Din casa bunicilor nu mai rămăsese nimic. Era împrăştiată bucăți-bucăți prin alte gospodării străine, iar cărămizile ei intraseră în alte ziduri de case, căci fusese după război mare lipsă de materiale şi secetă şi sărăcie. Mamei i se pare că vede pe o casă girueta de vânt care se învârtea pe acoperişul casei bunicilor ei. Mi-o arată, dar se sfieşte să le spună neamurilor tot ce descoperă răspândit prin sat, ca să nu creadă că în gând îi consideră hoți pe cei rămaşi în urma ei. Şi ca să nu cred şi eu cine ştie ce prăpăstii, îmi spune că fierarul care le făcea nu avea prea multe idei, aşa că mai toate seamănă: un cal la trap cu o săgeată care-i străpunge pieptul şi crupa în spate, un cocoş înfoiat săgetat la fel sau, şi mai simplu, doar o săgeată.

„Unii au devenit canibali”, mi-a ajuns cuvântul la ureche, dar chiar mi s-a părut ceva de neconceput. Mama a recunoscut până şi clanța de la uşa casei lor, acea clanță atât de familiară a casei părinteşti.

În pozele din copilăria ei, e o fetiță cu părul aproape alb de blond, vioaie şi slăbuță, cu pometii reliefați sub ochii vii şi fruntea enorm de înaltă. Are şi ea, ca şi tata, acel V desenat de păr pe frunte ca un vârf de săgeată, care se vede când e pieptănat pe spate. L-am moştenit de la ea, ca şi surâsul. Pometii i-a luat Nona.

Bunica ei e micuță de stat şi subțire, bălaie şi blândă, aşa cum stă îmbrobodită cu o basma neagră din cele mari, ca o broboadă, cu ciucuri, în vreme ce fiica ei, bunica mea şi mama mamei, Alexandra, e înaltă, exotică, brunetă, cu părul sârmos şi creț ca de negresă. Mama semăna cu tatăl ei, Anton, cu sânge de neamț, după spusele ei, iar după unii istorici, care au umblat prin arhive, venit din Polonia. Dar asta nu exclude de a fi fost un neamț din Polonia şi a rămas în Basarabia.

Bunica mamei e îmbrăcată toată în negru sau dintr-o culoare închisă, dar poartă pe deasupra un fel de bluză bărbătească, înflorată, croită din diftină sau din catifea mai subțire, cum am văzut la femeile din Basarabia şi atunci, în 1966, şi după 1990. Stă pe un scaun care s-ar putea s-o facă mai mică de înălțime, căci mâinile ei atât de frumoase, cu degete foarte lungi şi tinere par a face parte din trupul unei femei de talie medie, cel puțin. Nu ştiu cât îi micşorează înălțimea scaunul pe care stă, poziția uşor cuibărită sau vârsta, ori miopia care o face să se aplece înspre cutia aparatului de fotografiat, ca să vadă mai bine. Priveşte cumva prea sever, împietrită la față, de parcă ar priponi cu privirea neastâmpărul acelor nepoți de care e mândră, dar nu vrea să lase să se vadă. Stau pe jos chiar în fața ei cei doi băieți, verişori de-ai mamei, probabil. Cu gura până la urechi, oprită din râs sau din cine ştie ce aventură, căci ochii parcă pun la cale ceva.

Bunica mamei are fața prelungă, ovală, cu buzele subțiate şi sprâncenele lăsate în jos, ca două aripi de

pasăre care se strâng din zbor. Fiica ei Alexandra a murit când mama nu avea nici nouă ani, aşa că are destule griji, dar şi-a trimis nepoata la studii, la liceu, la Soroca, la internat, şi în curând va pleca la studii în România. Caut, şi chiar găsesc, sub pleoapele lăsate şi încreţite, ochii ei care au văzut mai bine decât atâţia că locul nepoatei ei nu e lângă avere şi nici în Basarabia, de unde a alungat-o la Bucureşti. Doar pe mama a alungat-o, căci era singură la părinţi şi orfană. Nu va mai avea pe nimeni aici, când n-o să mai fie nici bunicii. Toţi verişorii mai mari au plecat să înveţe. Nimeni nu-ţi poate lua ce ai în cap şi în suflet. Asta mi-a repetat mama întruna, când cine ştie ce necazuri de copil îi povesteam.

În schimb, mama e toată un surâs în acea fotografie şi stă subţire cu cordonul care joacă în jurul taliei, semn ca e mult mai larg decât mijlocul ei. Se sprijină cu mâna stângă de speteaza scaunului pe care stă bunica, iar cealaltă mână o ţine în şold, cum nu mi-a fost mie dat s-o văd niciodată. În spatele lor e puhoi de verdeaţă, o cortină bogată de frunze de vie ori un perete acoperit de iederă, de parcă ar fi ieşit cu toţii dintr-un perete de frunze să se pozeze.

> Mulţi ani am crezut că bunicii m-au trimis la şcoală departe de ei ca să se scape de mine. Iar în vacanţe îmi luam revanşa şi mă duceam valvârtej la ei. Apoi am înţeles că voiau să ajung cât mai departe de locul acela unde ruşii se făcuseră stăpâni. Am înţeles aceste cuvinte în multe feluri. Şi din viaţă, şi din cărţi.
> Să nu aud de mâncare de praz sau de prune ori de gutui, ţie poate să-ţi placă. Eu nu pot s-o văd şi nici că se vorbeşte de aşa bucate nu vreau să aud. Ne-au dat la internat atâtea prune şi praz şi gutui să mâncăm, cât să se sature toată lumea o viaţă.

Mama îşi caută livada ori măcar locul livezii, cea de la câmp, dar şi cea din grădina casei. Dar nu găseşte nimic.

Mergem în sus şi în jos pe dealuri cu şareta, cu vărul ei medic-şef ori cu cel care e inginer agronom, iar mama, ca de obicei, nu are astâmpăr.

Drumurile au mlădiere, de parcă le-ar fi desenat nişte ramuri de sălcii, abia înverzite, de dus la biserică de Florii. Imensele livezi şi vii nu se mai sfârşesc, căci le hrăneşte un pământ menit să fie grădina raiului. Îmi arată pământul, e un pământ gras, parcă ar fi amestecat cu unt şi e nisipos doar unde sunt terase şi vii.

Ajungem lângă cimitir, şi o verişoară îi arată crucile părinților ei şi bunicilor. Scufundate în pământ, aproape în întregime. A rămas doar creştetul lor la suprafață, ca nişte pietre vechi, de hotar. Iarba şi buruienile care cresc în jur sunt mai războinice şi aproape că sunt mai înalte şi că sufocă aceste cruci pitice, care-au alunecat uşor într-o parte, după cum bat ploile când e vânt.

Ne depărtăm de mama, de rudele ei. Tocmai am descoperit un colț de livadă. Pare un loc părăsit. Nu are gard şi la mijloc se vede desenul de cărămizi al unei fundații, semn că au demolat o casă, din pricini pe care nu le cunosc. În fundul terenului creşte lucernă rară, aşa cum se întâmplă când nu coseşti ani la rând lucerna şi ea se bătătoreşte şi se sufocă. I-am auzit pe țărani spunând că lucerna cheleşte. M-am distrat la gândul unei noi rețete miraculoase pentru bărbații pe care-i chinuie calvița. Părul trebuie cosit cât mai des.

Mă simt cumva sfârşită, e poate prea cald. Sau şareta mi-a zdruncinat oasele. Capra pe care am stat e prea rigidă. Aşa că mă întind în iarba din curtea părăsită sau pregătită pentru venirea altor locatari, după ce vor construi. Pământul e uscat. Abia acum văd că e plin de muşuroaie de cârtiță. Chiar la picioarele mele creşte o movilă. Pământul e reavăn, aşa că sub el trebuie să fie o galerie săpată de curând.

Când eram mică, pe la sfârşitul anilor ‘50, la Băneasa, tanti Tudora mă certa că tot umblu după muşuroaie de

cârtițe şi că îmi plăcea să privesc aceste animale. Blănița lor mătăsoasă mă fascina. Stăteau chircite în lumină şi nu vedeam labele lor urâte de la atâta scobit şi săpat. Tanti Tudora era o țărancă pitică de la Ciocăneşti, de pe lângă Călăraşi, şi-a stat la noi mai bine de 20 de ani, căci am fotografii cu ea şi după ce mă măritasem cu Paul. A plecat la casa ei pe care şi-o construise în sat. Cu zeci de metri de pânză şi tot atâtea prosoape pregătite să fie, când o vor înmormânta. Îmi tot spunea că țăranii nu se bucură când văd prea multe muşuroaie de cârtiță înmulțindu-se prin livezi ori pe islazuri.

> Sapă întruna şi îți strică socoteala locului. Şi nu mai scapi de ele. Sapă galerii lungi cât e gardul din vale şi fac pui şi te procopseşti numai cu galerii şi tunele pe sub pământ.

Dar văzând că nu reuşea să mă convingă să nu mă mai minunez de firea lor, a încercat să mă sperie că o să-mi strice grădina, aleile de crini şi de trandafiri. Că pot întoarce, săpând, toată grădina cu fundul în sus. Nu reuşea să mă sperie. Ştiam eu două muşuroaie înspre colțul pădurii, în dreptul gardului de salcâmi unde creşteau tufişuri vânjoase de zmeură. Erau de o lună acolo şi nu mai făcuseră nici un pui de muşuroi.

M-am ridicat în picioare brusc, dintr-odată. Aş fi vrut s-o întreb pe mama, înainte să plecăm dacă sunt cârtițe şi în cimitire, acolo unde mormintele sunt mai rare. Dar m-am oprit, căci m-am gândit că nu se cuvine. Am întrebat mai târziu, când eram în drum spre casa unei mătuşi, pe vărul mamei sau pe tata, cât de adânc sapă cârtițele în pământ. Ce curios să le vezi aşa de mătăsoase şi să ştii că-şi petrec mai toată vremea în galerii. Nu se lipeşte de blana lor nici un fir de țărână, ca apa din lac de penele raței.

Mi-au răspuns aproape într-un glas. „Nu sapă mai adânc de 70 de centimetri.” Iar tata a încercat să-mi explice de ce. „Ții minte când am săpat gropile mari de 80x80 cm și adânci tot pe atâtea, că de acolo începea pământul galben, cleios. Cârtițele se feresc de umezeală și nu le place nici noroiul, nici pământul cleios.”

În 2008, am fost invitată să vorbesc despre *Cartea Foametei* publicată de Larisa Turea, la București, la Editura Curtea Veche. M-am dus la lansarea ei la G.D.S., unde totul a fost impersonal și aseptic. Ca un dialog social în formol. În schimb, la Chișinău, de unde e autoarea, sala era mare și înțesată de lume, istorici peste istorici, tineri, academicieni, era și Alex Ștefănescu, iar eu îl reprezentam pe Premierul României și urma să vorbesc. De fapt mă reprezentam pe mine, căci nu-mi stă în fire să fac temenele cuiva sau să rostesc cuvintele ca un crainic ce se holbează la monitor de parcă ar fi cornul abundenței. Era perioada când, fiind consilierul pentru cultură al prim-ministrului Călin Popescu-Tăriceanu, am pus la cale multe proiecte culturale, între care și masivele donații de cărți în limba română pentru școlile românești din Ucraina și fosta Basarabie.

Toți veniseră să audă care au fost consecințele foametei cumplite de după război, din anii 1946-1947, în Basarabia. S-a aflat de crimele de canibalism din povestiri de necrezut, așa cum s-a știut de ele din satele unde lumea, înnebunită de foame, a mâncat carne de om, tranșând cadavre ori copii, femei și bărbați uciși fără milă, așa cum s-a aflat din documente strict secrete ale Procuraturii și ale decidenților sovietici locali, desecretizate în ultimii ani.

Cartea Foametei este de necitit. Mi-a trebuit mult curaj să citesc două-trei rânduri pe sărite, dar o închideam imediat. Apoi mă forțam, mă obligam. Am luat totul de departe, pornind de la demersul Parlamentului Republicii Moldova de a obține, asemenea celui din Ucraina, sprijinul comunității internaționale în calificarea foametei din

Basarabia din anii 1946-1947 drept genocid comis de sovietici, aşa cum fusese decretată foametea din anii 1932-1933 din Ucraina.

Am citit ca să înţeleg şi ca să povestesc celorlalţi ce am înţeles. Am citit cu ochii plini de bogăţia cernoziomului din Basarabia, cunoscându-l ca pe un pământ menit să hrănească lumea, spornic, dăruit să dăruiască roade din belşug. Am încercat să înţeleg cât poate distruge seceta din el ori inundaţiile. Ce urme a putut lăsa războiul. Citeam toate acele orori şi nu vedeam decât un pământ binecuvântat, numai miezuri. Aşa cum l-am cunoscut în 1966, apoi, după 1990, de câte ori am mers şi l-am văzut.

Nu aveam nevoie să-mi spună nimeni că nu fusese de vină eliberarea Basarabiei de sub ruşi şi anii puţini, care s-au scurs, între 1941 şi 1944, sub administraţia românească până la reocuparea de către sovietici, după război. Ştiam de foametea din 1946 care bântuise şi România. Dar nu aici se afla explicaţia unui lucru cumplit, anume apariţia canibalismului în Europa de Est, în Europa celei de-a doua jumătăţi a veacului XX.

Cercetările arătau că, în vreme ce lumea murea de foame, industria alimentară a R.S.S.M. avea depăşiri uriaşe de producţie, creşteri la fabricarea untului de 32,5%, la ulei de 39,5%, la carne de 32,5%, iar la conserve de 101,9%. Toate aceste produse erau achiziţionate cu forţa de la ţăranii din Basarabia şi duse în U.R.S.S. Stalin a exportat în anii foametei şi a sutelor de mii de morţi din pricina distrofiei 1.700.000 de tone de cereale în ţări ale Europei de Sud-Est şi în R.D.G., unde făcea propagandă pentru aliaţii din zonele de influenţă, împărţite în patru sectoare de veghe.

În 25 decembrie 1946, de Crăciun, erau raportate în R.S.S.M. 53.000 de cazuri de distrofie, iar la 1 martie 1947, numărul lor ajunsese la 238.000. Lumea a mâncat atunci frunze, troscot, ştir, buruienile care se dau la porci, când mai pot fi găsite. Dar dispăruseră şi buruienile. Lumea a mâncat carne de câini şi pisici, cadavre de cai şi chiar, în vara lui 1947, mai mânca ţiştari, cum li se spune

popândăilor în Basarabia, acelor animale care distrug cerealele.

Cazurile de canibalism s-au înregistrat din 1946 în satele Alexandreşti, Recea-Slobozia, Sturzeni, la Cahul, în raioanele Vulcăneşti, la Taraclia, la Congaz, în satul Baurci, unde un funcţionar raportează patru cazuri de canibalism şi faptul că acesta începe să devină fenomen de masă.

Alexei Kosîghin e trimis de Stalin în zona unor sate de pe lângă Chişinău ca să se asigure că planul lui de înfometare, decimare şi mancutizare a basarabenilor funcţionează impecabil. Şi primeşte un raport satisfăcător, de vreme ce Kosîghin scrie în raportul din februarie 1947 că a văzut într-o casă cum era pregătit un cadavru de om pentru hrană. Şi povesteşte cum îl găteau. De menţionat e că acest Alexei Kosîghin va deveni reformatorul U.R.S.S. după debarcarea lui Hruşciov şi aducerea lui Brejnev la conducerea U.R.S.S.

Cercetătorii au descoperit în arhivele U.R.S.S. şi P.C.U.S. aceste rapoarte despre canibalismul generat de o foamete indusă cu vădita intenţie de a şterge populaţia română de pe harta Basarabiei. Acolo unde nu mai făceau faţă deportările, era rândul foametei, distrofiei şi animalizării omului de către om să-şi arate roadele. Statisticile, ca şi rapoartele, sunt cutremurătoare şi tot ce notează comisarii lui Stalin despre oamenii care mor ca muştele şi oamenii care mănâncă oameni este adevărat. Acesta este genocidul produs de Stalin exact în timpul proceselor de la Nürnberg. În vreme ce este condamnat genocidul nazist, sub ochii orbi ai lumii se petrece genocidul comunist. Există studii care arată că s-au înregistrat, în R.S.S.M., 39 de cazuri de canibalism, cu documente înregistrate cu nume şi caz descris, mamă care-şi ucide pruncii ca să hrănească pe cei lăsaţi în viaţă, vecini care-şi ucid vecinii bătrâni, grozăvii, oamenii care decupează din cadavre părţile de gătit.

Despre aceste orori manipulate cu o demenţă studiată au scris, înaintea Larisei Turea, Ion Ţurcanu, în *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*: *mecanismul organizării ei*,

publicată la Chişinău în 1993, Mihai Gribincea, în *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (1944-1950)*, publicată la Editura Dacia din Cluj în 1995, Anton Moraru, în *Istoria românilor*: *Basarabia şi Transnistria (1812-1993)*, editată la Chişinău, Elena Şişcanu, *Basarabia sub regim bolşevic (1940-1952)*, scoasă la Bucureşti în 1998, apoi o mulțime de ziarişti, între care şi Andrei Vartic, care scrie la *Vocea Basarabiei*. Există şi studiile laborioase publicate de Valeriu Păsat, membru corespondent al Academiei de Ştiințe din Republica Moldova. Tot ce am omis nu e decât din vina necunoaşterii mele, căci nu aş numi subiectul acesta drept unul preferat. Trebuie transformat într-un dosar de forță care să oblige lumea europeană să mai înregistreze un genocid sovietic şi stalinist de proporții.

Podul lui Eiffel

În călătoria noastră din 1966 la mormintele părinților mamei, cu viza obținută prin Crucea Roşie, am stat destul de mult în Basarabia. Am mers de-a lungul Nistrului, al Prutului, am vizitat cât am putut mai mult şi am ajuns să stăm şi la Moscova şi, foarte mult, la Leningrad. Abia m-au desprins din Muzeul Ermitaj, de la Galeriile Tretiakov, de la Petrodvoreț, unde stăteam de la deschidere până la închidere, zi de zi. Aveam un caiet dreptunghiular, ca o agendă lunguiață pusă invers, şi-mi notam toate compozițiile din tablouri, nume, personaje, culori. Atunci am realizat prima oară pasiunea mea pentru arta plastică şi visul meu de a studia istoria artelor, istorie, filosofie, cu mult mai puternic decât acela de a face Litere.

Atunci am mers până la Moghilev cu un avion intern, din cele cărora localnicii îi spuneau în glumă „cucuruznic”, de la „cucuruz”, în ideea că nu zbura cu mult mai sus de lanurile de porumb, ci doar cât să nu le agațe cu aripa sau cu burta. Te zgâlțâiau într-o veselie, părțile de metal ale aripilor şi ale carcasei țintuite cu puncte de metal mai întunecate dansau ca bătrânii la horă, aşa că atunci când

am zburat cu un avion normal mi s-a părut o minune: nu mi se mai ciocnea sternul de stomac şi ficat, iar bărbia nu-mi mai tremura şi clănțănea ca bilele de loto la tragerile simandicoase de numere.

Am mers cu droşca, ori cu şareta, iar din sate în sate şi comune, cu maşina verilor mamei, care erau medic-şef de spital şi specialist în agricultură, cu trenul, cu avionul, pe jos, cu căruța colhozurilor şi Pobeda ori Volga şefilor de raion, români ori ruşi prieteni, căci toți aveau nevoie de medicul-şef şi erau bucuroşi să-i vadă şi să-i primească în ospeție pe românii „de dincolo”. La Moscova şi la Leningrad ne-au luat pe sus doi prieteni buni ai verilor mamei, soț şi soție, el era ministru la Moscova. Fusese coleg cu Serioja la facultatea de medicină, pe care o terminaseră la Moscova, prieten bun cu el, ba mi s-a părut că unchiul meu avea un ascendent asupra colegului lui care iubise puterea, dar părea cam dezumflat şi acum căuta compania acestui medic liber, tobă de carte şi emoții. N-am auzit atâta istorie a României în viața mea, pe zile, pe ani, pe hrisoave şi documente, n-am mai văzut atâta desfăşurare de memorie, memoria ca un teatru de luptă. Parcă asistam la o coridă bubuitoare de cântece, de recitări. Harta României Mari se derula şi se rula la loc, ca pielea scumpă a unui animal pe care o arăți şi-o pui bine la loc după ce i-ai lăudat frumusețea şi întreaga mărime.

Aşa că nu mă mir că pe noptiera mamei, şi înainte, şi după ‘90, erau cărți despre Basarabia, că a citit până ce a murit la 83 de ani, fără să aibă nevoie de ochelari, cărți vechi cu foițe ferfeniță sau volume noi măcinate, disecate cu cine se pricepea la subiect, Pan Halippa fiind unul dintre interlocutorii eterni, după ce s-a întors din deportare. Până în primăvara anului 1979, când s-a stins, la 96 de ani. Mama a mers la înmormântare, pare-mi-se, cu prietena ei, doctorița Popescu-Zeletin, soția lui Ion Popescu-Zeletin, specialistul nostru în silvicultură, membru al Academiei Române. „Mama lui Radu”, cum îi spuneau atâția prieteni ai băiatului ei, ajuns în Germania lângă soția lui, Irene, după infinite peripeții. Între timp a devenit mare profesor şi

e membru corespondent al Academiei Române. Eu mă stricam de râs auzind-o pe doamna doctor Popescu-Zeletin, care venea însoțită de mama ei la noi în vizită, povestindu-i mamei cu un accent basarabean de care n-a scăpat niciodată cum le-a spus socrilor ei în devenire c-ar vrea să meargă la „bordiel”, pronunțând apăsat moldoveneşte cuvântul „bordei”, numele unui loc celebru din Parcul Herăstrău.

Când am trecut podul peste Prut de la Ungheni habar nu aveam că el fusese construit de Gustave Eiffel, celebrul constructor al turnului de la Paris. El desparte două localități pe care le cheamă la fel, Unghenii de lângă Iaşi şi Unghenii aflați la vreo sută şi ceva de kilometri de Chişinău. Era un pod metalic bine păzit de grăniceri, unde trenurile sunt încălțate cu roți noi, aşa glumeam cu mama, ca să meargă pe şinele ruseşti, musai mai late şi mai masive. Roțile se schimbau sau vagoanele? Sau şinele? Ce contează, dacă nu poți să schimbi sufletul şi rădăcinile? Apoi am aflat, după 1990, cred, că a existat mai înainte un pod, construit de un inginer rus, pe nume Melnic, care nu a rezistat la inundațiile şi puhoaiele de primăvară. Mi-a sărit țandăra căci eu găsisem că bunicul meu dinspre mama se chema tot Melnic, scris când aşa, când cu „k”, când Melnich, existând teorii c-ar fi fost neamț şi numele venea de la morar, ca să aflu că în nu ştiu ce arhive era trecut ca originar din Polonia. După podul de peste Prut al acestui Melnic, dus la vale de apele umflate primăvara, l-au chemat pe Gustave Eiffel care a construit podul metalic, o frumusețe, dacă mă iau după o gravură de la 1880, care-l arată în toată splendoarea, din lateral şi dinspre intrare, precum schițele şi desenele proiectelor de arhitectură de pe vremuri, care erau amănunțite, de vreme ce țineau loc de fotografie. Podul lui Eiffel nu a rezistat până ce aş fi putut să-l văd şi eu, fiind distrus în parte la bombardamentele din 1944. L-au refăcut, nu chiar întocmai, dacă pun alături gravura din 1890 şi ce am eu în memorie. Pe baza unor convenții de circulație pe calea ferată, s-au întâlnit ministrul de Externe român Gheorghe Costaforu şi

diplomatul rus Ivan Alexeevici Zinoviev şi au ratificat un document deschizând linia de cale ferată Iaşi-Ungheni, în 1874, care s-a continuat apoi cu Chişinău-Corneşti-Ungheni.

Când urcăm Dealul Mitropoliei, la bază vedem o placă pusă pe o casă construită în stil eclectic francez cu bosaje, asemenea celor de la Palatul Cotroceni şi de la Palatul Regal. Placa de marmură ne trimite la C.G. Costaforu (1856-1935), care a locuit şi a condus mişcarea de democratizare a României. Acesta a fost fiul lui Gheorghe Costaforu (1820-1876), politician liberal, jurist şi profesor, numit prin decret de domnitorul Alexandru Ioan Cuza primul rector al Universităţii din Bucureşti. A fost ministru de Externe între 1871-1873, iar apoi agent diplomatic al României la Viena.

La Muzeul Naţional de Artă din Bucureşti putem vedea un portret al său în chip de bonjurist, fără caftan, purtându-se după moda de la Paris. La Sorbona îşi luase doctoratul în Drept, continuându-şi experienţa universitară în Austria şi Saxonia, după care s-a preocupat să stabilească bazele moderne ale învăţământului superior românesc. Tot el s-a implicat şi în punerea bazelor Dreptului Penal în ţara noastră după Unire şi în primii ani ai monarhiei. Pictat lângă biroul său de acasă ori de la Universitate sau minister, în dreptul unei ferestre şi al unui set de masă cu călimări şi pană, ţinând în mână un răvaş ori un act, el ne înfăţişează acel om politic reformator şi înalt funcţionar de stat, cu studii europene solide pe care l-aş propune ca pe unul dintre modelele de făptuitori de care ar avea nevoie urgentă România, după experienţa cu o clasă politică *second hand*.

Vama de la Ungheni s-a deschis în 1875. Era înainte de războiul ruso-turc şi, oricum, podul lui Eiffel, care l-a înlocuit pe cel al lui Melnic, a fost proiectat de francez după invitaţia din 1876 de a veni în Basarabia pe care i-a făcut-o conducerea Căilor Ferate. Podul a fost deschis cu trei zile înainte ca ruşii să declare război Imperiului Otoman, pe 23 aprilie 1877, după ce trupele Rusiei intraseră pe podul

Eiffel dat în folosință pe 21 aprilie 1877. De câte ori am stat la Hotelul Traian din Iaşi, habar nu am avut că arhitectul lui e acelaşi celebru domn Gustave Eiffel.

Istoria nu o povestesc doar oamenii, ci şi construcțiile lor. Gara de la Ungheni, care a purtat numele domnitorului Vasile Lupu, când a fost sub administrația României, a trăit povestea recalibrărilor de şine şi întâlnirea dintre cele două calibre cu modificările de rigoare, când s-au schimbat administrațiile. De trei ori s-a modificat calibrarea de-a lungul istoriei. Între anii 1918 şi 1940 calibrul s-a micşorat, strâmtându-se după cel al căilor ferate româneşti. Apoi, în 1940, şinele s-au lărgit, când Basarabia a fost ocupată de sovietici. Apoi s-au strâmtat, între anii 1941 şi 1944, când Basarabia a revenit României. Apoi s-a mărit calibrul şinelor din nou.

Dar povestea e cu mult mai veche decât aceea a căilor ferate. Peisajul cu podul ce trece Prutul şi-i leagă malurile e tare frumos, indiferent că e vară sau iarnă şi apa înțepeneşte şi zbate în maluri vreo creangă verde ruptă, până ce un şuvoi mai iute o eliberează şi merge în voia curentului: nu ştii de vine tocmai din Ucraina, de unde izvorăsc şi Prutul, şi Nistrul, ori numai din Basarabia şi trece neoprită spre România. Iar iarna, când apa îngheață, se pare că poți trece, dar nu pe aici, căci e plin de grăniceri. Cineva povestea cum au trecut din Basarabia în România după ce ruşii au luat-o iar, mă rog, sovieticii... S-a dus cu femeia şi copilul până la malul Prutului înghețat, condus de mama bărbatului, care a şters urmele fugarilor de pe zăpadă, de pe gheață, de pe crengile sticloase rupte sub paşi, ca să nu se afle. A fost şi nebunia cu retragerea vizelor, nu de mult, lupta împotriva măsurilor antidemocratului Voronin cu tinerii sacrificați. Acum poate că vor urma vremuri mai bune şi pentru Moldova de dincolo de Prut.

Fotografia mamei, la Soroca

Niciodată nu mi-a dispărut din memorie imaginea aceea a Prutului, mai întâi, apoi a Nistrului cu toate râuşoarele şi văile secate uneori, a pământului gras de cernoziom, cu negrul acela ce amestecă pana corbului şi pielița de castane, mlădierea deal-vale, parcă asta prinsese Blaga în metafora spațiului românesc de la Basarabia ori dacă imaginea fusese luată din alte zone, din Transilvania, Bucovina, Moldova... ea nu făcea decât să întărească o unitate de respirație geologică şi sufletească.

Am început să bântuim locurile, să mă minunez de livezi şi de vii, să caut ceva ce adolescenții refuză îndeobşte să cunoască, revoltați cumva pe părinți, pe izvoarele lor, preferând, ca în jocul de-a baba-oarba, să nu vadă nimic, să se lase legați la ochi şi s-o ia pe cont propriu de la capăt. Mie, Basarabia mi-a îndulcit ghearele de adolescentă şi țepii de arici ai personalității în țâşnire.

De când aveam părul tăiat scurt semănam puțin şi cu mama dintr-o fotografie, sepia, făcută într-o vizită ca elevă la cetatea Soroca. Pe actele ei găseam trecute împreună perechea Zgura-Soroca sau Visoca-Soroca. Apoi alte nume de localități: Donduşeni, Drochia, Teleşovca. Mi le aduc bine aminte din discuțiile mamei cu tot felul de basarabeni, cu prietena ei, doamna doctor Popescu-Zeletin, cu Pan Halippa. Povesteau de biserica mare ortodoxă de la Râbnița, dar şi de catedrala romano-catolică. Mama întreba de mănăstirea rupestră de la Țâpova, aflată mai la sud de Râbnița, la vreo sută de kilometri de Chişinău. Am fost aici în primii ani de după ‘90 şi, apoi, în 2005, când am luat premiul de poezie dat de Uniunea Scriitorilor din Republica Moldova. Mi-au spus că la Țâpova e cea mai mare mănăstire rupestră din Moldova şi Europa de Est. Nu mă prea omor după asemenea ierarhii şi recorduri. Dar mi-ar plăcea să fie adevărată legenda că aici ar fi avut loc cununia religioasă a lui Ştefan cel Mare cu doamna lui Maria Voichița, în mănăstirea rupestră de la Țâpova, cu bolțile şi altarele ei sub stânca muntoasă, înalte încăperi de peşteră

monumentală, despărțite de coloane uriaşe distruse de sovietici, apoi declarate monument... Călugării care şi-au ales aici loc de mănăstire, smerenie şi trezvie au sfințit locul, dinainte să se aşeze voievodatul moldovenilor, deşi erau tot din din neamul lor.

La cetatea Soroca am ajuns mânată s-o văd cu ochii mei şi poate având tot vârsta mamei, când se fotografiase acolo în uniformă, cu gulerul alb scrobit, în picioare, stând pe trepte sau pe iarba cu smocuri ce țâşnea dintre bolovani şi creştea ca un covor des, nepăscut de vite, în interiorul acelor ziduri rotunde, de parcă acea fortăreață ar fi fost un turn circular sau zidurile unei fântâni, să bea apă din ea Dumnezeu. Mama era tare frumoasă şi cuminte în acele fotografii cu turnul rectangular de la intrare, cu poarta cu boltă şi gratii, cu drugii de fier groşi şi alveolele dreptunghiulare de deasupra. Un fel de podeț cu două şiruri de trepte, ca un plan înclinat, făcut să urce tunuri, ghiulele şi mâncare, înainta către poartă, tivit pe laturi de iarbă şi pir, de spice de coada-calului şi o tufă de sunătoare prăfuită de secetă. Din petalele schimonosite puțin, înțelegeai că fusese prea cald şi că nu plouase. Câțiva copaci cu trunchiurile strâmbe din soiurile iubitoare de apă şi multe sălcii despletite cresc până aproape de râul în care se oglindesc deopotrivă cu zidurile şi parapetul lung ce străjuie malul jos. Uneori poți să ai chiar senzația că Cetatea Soroca ar creşte din Nistru. Oraşul e scăldat în verdeață, aşa că-ți schimbi şi părerea şi eşti convins că zidurile cetății ar sta într-o livadă sau pădurice. În fotografiile mamei nu văd decât cetatea şi fetele în uniformă de şcoală. E secetă anul acesta, parcă şi Nistrul are apa împuținată. Vreme bună pentru pepenării.

Fortificația moldovenească din secolul al XV-lea era bine păstrată, Ştefan cel Mare avea de ce să fie mândru văzându-i zidurile groase, bine înțepenite, dantelăria de creneluri, forma de monolit, cu patru turnuri adăugate pe lateral la acest colos sub formă de cilindru, la rându-i

apărat de cvadruplele turnuri ce se arătau din zidurile fortăreței ca cele patru brațe de cruce. Mă uitam cât de țeapănă stă în fața vadului de pe Nistru. Deasupra porții de intrare, încastrată în turnul rectangular, e pusă stema Moldovei sub ferăstruica-firidă, cu bourul ținând între coarne hexagrama, steaua cu şase colțuri făcută din două triunghiuri suprapuse, unul cu vârful în sus, celălalt cu vârful în jos, înstelatul simbol universal care apare în civilizația multor popoare, indieni, creştini, musulmani, chinezi, căruia i se mai spune şi *Pecetea lui Solomon*. Iar la ermetici, reprezintă sinteza dintre evoluție şi involuție, la jungieni, hierogamia fundamentală, uniunea contrariilor, în fine, unirea sufletului cu Dumnezeu, cum subliniază Aniella Jaffe, citată de C.J. Jung în *L'homme et ses symboles.* În dreapta jos e sculptat cornul lunii sau semiluna, care, atunci când e împreună cu o stea, evocă imaginea paradisului. În fine, să nu uit de floarea cu cinci petale. Sub cornul stâng e sculptată floarea căruia Sfântul Ioan al Crucii îi subsuma virtuțile sufleteşti, perfecțiunea spirituală, în vreme ce alte interpretări o asociază cu starea paradisiacă şi universul copilăriei. Simbolismul legat de bour înseamnă forță şi putere, bunătate şi calm, puterea de a săpa brazdele pentru un nou seceriş, forță de muncă şi sacrificiu, toate atribute ale eroului civilizator. *Proorocirea* sau viziunile lui Iezechiel din Apocalipsa Vechiului Testament dezvoltă acest spectru. Ce fericit a fost constructorul când a alăturat, în semn de Unire, stema Munteniei cu vulturul şi crucea de stema Moldovei cu bourul pe balustrada Foişorului lui Dionisie de la Hurezi, copiat întocmai la Palatul de la Cotroceni, la dorința Casei Regale. Atunci a înflorit stilul neoromânesc, impus de arhitectul Grigore Cerchez şi de alții, impulsionat de Regina Maria.

Am dat ocol cetății Soroca de mai multe ori. Mi s-a spus că este înălțată pe locul unei fortărețe genoveze, numite Alciona. Nu înțeleg de ce nu trăim într-o lume care ştie şi învață istorie. Trăirea de azi pe mâine sălbăticeşte şi prosteşte omul. Petru Rareş a reconstruit cetatea, căci era

mare nevoie de ea. Bizantinii o numeau Polihronia, iar genovezii ce se îndeletniceau cu comerțul, Olihonia. Numele Soroca îl aflăm în documente începând cu 1499, precum acela care-l menționează pe starostele de Soroca, pan Coste. La Soroca, Ştefan cel Mare construieşte o cetate pentru a păzi de tătari vadul. În forma actuală, rară în lume, va fi construită de arhitecți şi meşteri aduşi din Ardeal între anii 1543 şi 1546, în vremea lui Petru Rareş. Construcția perfect rotundă, tubulară, cu un diametru de peste 37 de metri, şi cele cinci turnuri, patru circulare-tubulare şi unul rectangular, la intrare, transformă cetatea într-un loc inexpugnabil de apărare şi protecție a locuitorilor în vremuri de invazie. Istoria pomeneşte de un sfat domnesc de la curtea domnească din Hârlău în urma biruinței lui Ştefan cel Mare şi a păcii semnate cu regele polon Ioan Albert, la care participă boierii Toader şi Negrilă, starostii de Hotin, pârcălabii de la Cetatea Neamțului (Ieremia şi Dragoş), portarul Sucevei (Luca Arbore), pârcălabul Sorocii (pan Coste), pârcălabii de Orhei (Ivanco şi Alexa). Puține fortărețe în lume sau cetăți ori castele s-au păstrat atât de temeinice şi impresionante, din Evul Mediu până azi, ținând seama de atâtea asedii. Păstrând forma de turn, care ne trimite la Turnul Babel sau poarta cerului, vrând-nevrând, cetatea de la Soroca are o arhitectură militară, căci turnurile simbolizează veghea şi vigilența, trimițând în egală măsură la biserică, la simbolismul Fecioarei, la ascensiunea prin credință, la scara ce urcă la cer, la Dumnezeu, dovadă rosturile în plus acordate clopotniței, campanilei. Ceea ce m-a impresionat când am văzut cetatea ultima oară, în drumurile mele cu cartea în limba română dăruită şcolilor româneşti din Moldova prin programul cultural guvernamental desfăşurat în calitatea mea de consilier al prim-ministrului Călin Popescu-Tăriceanu, a fost să descopăr printre ipotezele toponimice susținute de lingvişti mai multe sensuri, între care acela de *margine*, de *cot de apă*, de *soroc* şi *stagiu militar*, de *soare*, cum l-ar fi chemat pe proprietarul moşiei de pe Nistru, de *durată a serviciului militar*, de nume al păsării ce se cheamă

şi *coţofană*. Nici o explicaţie sau etimologie nu mă mulţumeşte. Ele păcătuiesc prin marea similitudine ca să fie etimologii convingătoare... Există însă o serie de interpreţi şi conducători spirituali care socot că „sărăcia înalţă ziduri, iar tăcerea un turn spre a urca sufletul la Dumnezeu”.

Mama mi-a spus că Soroca, după ce a intrat în stăpânirea Imperiului Rus în 1812, ca şi Basarabia de altfel, s-a umplut de mai multe etnii, de parcă s-ar fi refăcut Turnul Babel. Avea la şcoală colege, majoritatea române, dar erau şi rusoaice, ucrainence, evreice, nemţoaice... Privindu-i zidurile dinspre interior cu toate acele intrări boltite ce conduc spre tuneluri şi beciuri de depozitare, cu scările de piatră ce urcă la niveluri superioare, am ajuns pe acea pasarelă cu balustradă metalică ce dă înconjurul zidurilor şi care îmi produce o ameţeală insuportabilă. Jos, pe pământ, pe pavajul pietruit şi împărţit de resturi de ziduri şi borduri şi iarbă ce creşte oriunde se aşază puţină ţărână şi praf pe piatră, sub un acoperiş ascuţit de şindrilă ori şipci, e o fântână care-şi ţine structura ce-o adăposteşte de intemperii pe două cruci laterale din bârne groase de lemn. Mă uit la toate aceste firide adânci în zidurile groase cu decuparea de mică suprafaţă la exterior lărgindu-se pe măsură ce intră lumina în curtea interioară. Această folosire a arhitecturii pentru a primi şi răspândi lumina e tipică Evului Mediu. Fereastra e mică, asemenea cristalinului, în globul ocular... Ea se lărgeşte precum trunchiul de con la interiorul clădirii, cu rosturi funcţionale. Înţelegem un mesaj mai adânc, anume că lumina ce ne vine din afară trebuie sporită în interiorul nostru. Iată ce simplu ni se dezvăluie în arta zidirii viziunea celor din vechime despre arhitectura spiritului. Într-o scrisoare trimisă de domnitorul Bogdan al III-lea regelui polonez în 1512 e scris în latină: *castrum nostrum Sorocianum contra paganos tutelam habet*, asta traducându-se prin „castelul nostru de Soroca, ce ne apără de păgâni” sau care „ne asigură controlul asupra lor”.

Locurile sunt cu adevărat frumoase şi vecinătatea apei le adaugă un soi de mister fără să vrei să-l cauți anume. Pe culme, în zare, se văd viile şi, mai departe, venind pe drum, am dat peste lanuri de floarea-soarelui. Întorc ochii dinspre lanul de blocuri al oraşului. Viile sunt pentru mine aproape, iar sub pământ, la adâncime, există un drum al vinului în Basarabia, unde sunt adăpostite columbare de sticle, pivnițe de depozitare şi păstrare. Aşa-mi explic cum s-a născut legenda ciorchinelui de strugure adus de barză, legendă legată de o luptă îndelungată şi un asediu dur asupra cetății Soroca în care era refugiată armata lui Ştefan cel Mare. Rămăseseră fără provizii şi părea să nu mai existe loc de speranță. Atunci a zburat deasupra cetății o barză care ținea un strugure în cioc. Ea le-a adus soldaților struguri din viile învecinate, ajutându-i să prindă putere.

Când şi copiii mei, Alex şi Andreea, au vizitat cetatea într-o vacanță în care erau cu bunicii în Basarabia, nu am fost cu ei să le spun legenda berzei cu strugurele – un simbol al Basarabiei, al puterii ei de a ieşi din situații-limită, în care anumite decizii luate de români nu au fost, cum s-a exprimat Regele Mihai, expresia unei soluții morale. Stau câteva clipe sub turnul de intrare, boltit, din care răzbeşte o răcoare benefică. Tavanul arcuit adânc are o strălucire ce vine de la condensul produs de un puhoi de turişti ce dau iama în cetate. O să alunece cât de curând picătura de apă ce se adună din aburul respirației lor năvalnice, gălăgioase.

Am văzut în adolescență toate cetățile sistemului de apărare al Moldovei (brâul de piatră, cum a fost numit), pe care le puteam vizita din cele aflate în tot acel şirag de fortărețe, m-am uitat în cărțile în care erau prezentate. Părinții mei aveau un ghid al României extrem de gros, tipărit pe hârtie de Biblie şi voluminos cât Cartea Sfântă, editat în condiții excepționale, cu toți munții, cetățile, traseele, oraşele: o carte ce ne-a fost furată din bibliotecă şi de care nu reuşesc să dau în bibliotecile publice. Era o ediție publicată în franceză, după Marea Unire, în care am putut citi o mulțime de informații despre cetățile noastre de

la Nistru, patru la număr, despre cele de la Dunăre, despre cele din nordul țării, despre bisericile-cetăți din Ardeal, pe care, văzându-le mari, în fotografiile panoramice, la Târgul internațional de carte de la Leipzig, în 1997 sau 1998, când România a fost *Schwerpunkt*, iar grupul de edituri Universalia a avut o mulțime de cărți editate special pentru acest eveniment, am înțeles de ce au ales meşteri din Ardeal spre a construi cetățile-fortificații din Moldova, între care şi pe acel celebru Iacob. Era aceeaşi tăietură de aur, acelaşi meşteşug, aceeaşi rezistență de neclintit pe care bucureştenii pot s-o priceapă privind o bucată din zidul cetăților domneşti medievale aflată la intrarea în Palatul Cotroceni, ca un fagure de granit, imposibil de spart, deşi e lucrată din cărămizi şi un soi de mortar ce devine lavă împietrită. În ghidurile cetății Soroca eşti trimis să vezi cu ce alte zidiri din lume mai seamănă: un castel din Cornwall, din Marea Britanie, numit Restomel, aflat lângă râul Fowey, lângă Lostwithiel, care a fost şi el un turn gigant zidit din argilă şistoasă sau marnă, cu o rază puțin mai mare decât a cetății Soroca, botezat de englezi *carapace*, căci era inexpugnabil şi seamănă, în plus, cu o carapace de broască-țestoasă. Ruinat în mai mare parte, el a avut o întrebuințare rezidențială, domestică, fireşte şi de apărare, dovadă fiind holul, sufrageria, bucătăria, camera de oaspeți, intrarea în capelă, a căror compartimentare se mai păstrează din pereții ruinați, care aduc în memorie şi alte castele circulare engleze, din Evul Mediu târziu, construite pe insulele înalte. În Zimbabwe există, de asemenea, ruine cu pereți masivi, circulari, despre care mi-a povestit, la Versoix, Regina Ana şi pe care le-am cercetat atent între timp, în imagini.

În fine, Cetatea Soroca a mai fost comparată cu Castelul del Monte de lângă Bari, din sud-estul Italiei, în Andria, regiunea Apulia, construit de Împăratul Sfântului Imperiu Roman Frederic al II-lea cel Sfânt, a cărui amenajare interioară cu marmură şi plan octogonal sofisticat nu par să-l fi destinat statutului auster de fortăreață, tot astfel cum forma circulară pare să fi fost

inspirată de Cupola Stâncii din Ierusalim sau de Capela Catedralei din Aachen, pe care am reuşit să le văd, pe viu, între timp. Lista de comparaţii poate continua cu Queenborough din Kent, un castel tare pitoresc, ori cu arhitectura de tip Colosseum, fireşte, la dimensiuni reduse.

Altare sub pământ

Am fost la Butuceni, mai sus de Chişinău, de Vadul lui Vodă, de Cricova, nu departe de Dubăsari, urcând spre Orhei, nume din cărţile lui Sadoveanu, din *Neamul Şoimăreştilor*, din cronicari... La Butuceni, vizitez complexul muzeal al oraşului medieval Orhei. Aşezat pe malul înalt, ca de canion, protejat de înălţimea acelui brâu colinar, pietros, cu apa ca un şanţ natural de apărare, răsucită, îngustă, la picioarele uriaşei faleze, în arc de cerc.

Dinspre râul Răut, tot lângă Orheiul Vechi, poţi intra la Mănăstirea Bosie, intrare de peşteră cu inscripţii cu litere mari pe peretele de piatră, care arată precum scalpul unui gigant, adăpostind tot o mănăstire rupestră. Apoi m-am oprit şi la schitul rupestru Peştera, cu ferestruicile lui cu gratii săpate în munte, cu treptele de ajungere tăiate şi ele în stânca dură. Mănăstirea din Orheiul Vechi, văzută de pe dealurile pietroase, de sus, pare un chivot alb odihnind pe imensul platou care e străjuit de malul abrupt al Nistrului. Peisajul la Trebujeni, unde e şi acest complex muzeal al Orheiului Vechi, este unic: ca o albie imensă aproape circulară, împrejmuind pământul într-un soi de insulă paradisiacă, în mijlocul ei fiind casele satului şi dinspre ele pornind loturile plantate cu vii, porumb, lucernă, legume, în vreme ce malul e abrupt şi verde în dreapta şi mai pleşuv şi pietros, în partea opusă... Tot soiul de drumuri şi cărări şerpuitoare duc printre frasini, arţari şi stejari către băile orientale, cu dealurile verzi în faţa ochilor, tivite pe creastă de copăceii cu coroana lor sferică, aproape ca nişte ciucuri rotunzi, înfipţi în cer. Altă zonă miraculos de verde, aflată lângă un masiv teşit de piatră ruginită, în vecinătatea

râului plin de meandre, lărgit ca un lac, cu boturi alungite ca de peninsulă, am descoperit la Costeşti, nu e departe de Chişinău, oraş despre care mi-au spus că este „mica Romă”, iar pentru că nu pricepeam de ce, răspunsul a venit: „E aşezat tot pe şapte coline”.

N-am putut vedea multe mănăstiri în anii ‘60, la prima vizită. De pildă, despre Mănăstirea Hâncu, ne-au povestit că au închis-o sovieticii în 1956 şi au făcut un sanatoriu, în zonă existând multe izvoare cu ape minerale. Puteam vizita sanatoriul sau spitalul... împrejurimile foarte pitoreşti. Mănăstirea a fost pictată în galben intens la exterior, are acoperişurile şi turlele argintii, e aşezată lângă un râu cu numele Coghilnic, într-o vale îmbrăţişată de păduri seculare. În Basarabia parcă nu s-au tăiat pădurile în prostie ca în Moldova de dincoace de Prut. Mănăstirea e socotită şi a fost şi în vechime foarte bogată. A fost construită de boierul Hâncu, care a scăpat cu viaţă împreună cu fiica lui Parascheva din calea tătarilor, jurând că, dacă n-or să-l ucidă, va înălţa mănăstire. Sunt multe asemenea legende şi ctitorii în ţările româneşti, în lumea creştinilor. De Sfânta Parascheva, pe 27 octombrie, e un pelerinaj uriaş aici, la fel ca la Iaşi, la moaştele Sfintei. De mormântul mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni am dat la Mănăstirea Căpriana, care este şi episcopie, cred, el a fost mitropolitul Basarabiei între 1812-1821, imediat după anexarea la Imperiul Rus. A fost o mănăstire dăruită şi preţuită de marii domnitori, Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare şi Sfânt, Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu.

Am mers mereu în Basarabia într-o cursă contra cronometru, ca să acopăr acest pământ şi după ce mama nu a mai existat, de dragul ei şi de dorul ei. O parte din rudele ei veneau mai des la noi. N-am să uit ultima vizită a Margaretei şi a lui Serioja, când au fost, fără să vrea, martorii unui scenariu care abia se contura, dar pe care l-am presimţit exact şi l-am descris şi lor. Nu le-a venit să creadă că mamei i se va întâmpla o asemenea nenorocire. Serioja, doctor cu o enormă experienţă, trecut prin toată drama istoriei şi dictaturii sovietice, nu putea să creadă că

răul este mult mai cumplit în oameni şi că orice sistem criminal are nevoie de păcura asta din om ca să-şi ungă roţile şi rotiţele.

Asta s-a întâmplat după ce mi-am adus aminte de Mănăstirea Saharna, nu departe de oraşele Rezina şi Orhei, unde am fost în anii '60 prima oară ca să vedem locul, acele terase enorme sau platouri şi malurile de stâncă înalte şi salba de cascade, peste douăzeci la număr, de pe râul Saharna. Mănăstirea de călugări de la Saharna era în scăldătoarea pădurilor dese. Era încercuită de dealuri pietroase din toate părţile, cum ar sta un prunc în cristelniţă. Nu departe, într-o rezervaţie naturală căreia i se spune Braniştea Saharna, o cascadă umplea altă cristelniţă naturală cu şisturile aşezate orizontal într-o găleată de granituri.

Aici mai este o mănăstire rupestră, un complex, după cum îi spun oficialii Bisericii „Buna Vestire", care datează din secolele XII-XV. Are o intrare în stâncărie, cu o poartă cu grilaj de fier. O bucată din peretele muntelui e tencuită, zugrăvită cu var, şi sunt vreo cinci ferestre cu lemnăria vopsită cu albastru şi mai e şi un fel de chenar, ca de cruciuliţe, tot albastru, ca broderia de la baza gâtului la cămăşile bărbăteşti. În faţa mănăstirii rupestre s-a făcut un strat de grădină, unde pământul fără stâncă şi pietre în el a fost adunat şi ţintuit acolo, ca să nu alunece, cu un gard de nuiele împrejmuitor.

La Japca am mai dat peste o mănăstire rupestră de maici cu intrarea spoită cu var albăstrui ca acela de la faţadele caselor vechi româneşti din Ardeal, Maramureş, Moldova. Mănăstirea Japca e construită nu departe de Soroca, nici o oră de mers. E pe o stâncă de piatră lângă Nistru. Un donator de moşie român, de la 1693, îi dă locul spre a se putea zidi în voie, căci până atunci avea lăcaşul numai rupestru. Se spune că întemeietorul ei ar fi fost un călugăr Iezechil care ar fi venit de la schitul Deleni, din dreapta Prutului. La poalele stâncii s-a construit mai întâi o biserică de lemn, apoi s-au făcut chilii şi anexe, aşa că, la 1812, erau două biserici de lemn, cu clopotniţă tot de lemn.

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni îi acordă statut de mănăstire. Pe amplasamentul construcțiilor de lemn, se ridică mănăstirea şi biserica de piatră. Mănăstirea Japca nu a fost închisă pe vremea sovieticilor datorită forței călugărițelor de a rezista la toate atacurile activiştilor, dar a fost devastată, prăduită, inclusiv chiliile rupestre şi biserica rupestră.

Mănăstirea a fost reparată şi restaurată şi se ține din nou serviciul religios în bisericuța din stâncă. Povestea acestei mănăstiri ne ajută să înțelegem suferințele Bisericii din fosta Basarabie în comunism. Studiul arhitecturii acestei mănăstiri arată că ea reproduce planul bisericilor mari de mănăstire din arhitectura cultă de zid a statului moldovenesc din secolul al XV-lea, în care camera mormintelor sau gropnița apare în vremea lui Alexandru cel Bun. Lăcaşul din stâncă de la Japca are doar 14 metri lungime, dar reproduce în miniatură planul mănăstirilor mari moldoveneşti, care aveau o lungime de 30-40 de metri. Lipseşte al cincilea compartiment, pridvorul, care va apare mai târziu, precum la Putna, unde acesta a fost adăugat în 1484. Ținând seama de cronologia unor elemente de arhitectură, biserica rupestră de la Japca, cu hramul „Înălțarea Sfintei Cruci", a fost datată în perioada lui Alexandru cel Bun sau a lui Ştefan cel Mare. Ea a fost săpată în munte înainte să se ridice pridvorul Putnei, la 1484. Stilul popular din interior, cu ornamente sobre, nişele mici, bolta din altar care copiază sfertul de sferă sau concul şi o mulțime de detalii ce atrag specialiştii, dar şi ochiul încântat de simplitatea credinței eliberează o plenitudine pe care peisajul, ieşirea la Nistru, vastitatea pădurilor şi a cerului o reverberează într-o blândețe ce aparține numai Moldovei. Acum înțeleg şi de ce anume s-a săpat tocmai aici acest miez al smereniei şi iubirii într-o coajă de stâncă.

Înspre Prut, de la Edineț în jos, am văzut locuri de o frumusețe greu de visat înainte să dai cu ochii de ele. Am

fost la acel lac de acumulare Costeşti-Stanca pe malul Prutului şi al râului Ciuhur, cu pădurile imense lângă stâncărie, apoi am ajuns şi la Feteşti, care e departe de Chişinău, tot la Prut, am bântuit pe Valea Hrişenilor, unde pădurea e o imensă împărăție care muşcă din cer continuu, apoi de-a lungul râului Draghiştea, care are un curs plin de oprelişti şi praguri, de pietre şi pietroaie, sare şi se chinuie să-şi facă loc şi, când scapă, se umflă de stropi precum salba curcanului, înfoindu-se. Undeva, o stâncă mare de aproape o sută de metri se numeşte Stânca Bunicului, dar i-am uitat legenda, căci ori vreau să văd în linişte ori vreau să şi notez. Am învățat însă că aceste mici notițe mă ajută mai târziu să revăd detaliile în memorie. Am o memorie vizuală întărită de memoria numelor: spui un nume de sat, de râu, de ce-o fi şi dacă l-am văzut, parcă începe un cântecel, o melodie interioară, apoi mă pun să îmi aduc aminte şi să revăd... Ce poate fi mai miraculos decât muntele cu şisturi, cu muşchi de aramă şi muşchi încă verde, cu tufani, cu pădurile de un verde adânc, precum cel de lucernă, lângă păduricile tinere ori de un verde deschis, precum lanurile de porumb, după întâia praşilă, crude, copilăroase... Basarabia e plină de rezervații şi pajişti, precum parcul natural de la Codru.

Şiragul de mătănii

La Hotin şi, mai ales, la Cetatea Hotinului am mers de trei ori, plecând dinspre Cernăuți. Îmi place cetatea, dar poate că locul îmi place şi mai mult din pricina colinei îmbrățişate de o depresiune, ca o albie plină de multă vegetație, după care urmează un lanț de dealuri iar, ca un val natural de apărare. Planul neregulat de trapez care are la apus o latură uşor arcuită creează o senzație în plus de masivitate şi vechime, la care se adaugă şanțul de apărare şi podul ce-mi dă o uşoară amețeală. Cetatea e masivă, ca un amfiteatru, având o suprafață de aproape 900 de metri pătrați. Şi materialul de construcție impresionează, căci, pe

lângă bolovanii scoşi din carieră fără să fie fasonaţi, aşezaţi în straturi regulate, s-au folosit şi cărămizi de culoare roşie, introduse ca nişte brâuri ornamentale, iar la interior s-au folosit o serie de motive geometrice roşii. Turnul de la poartă, aflat la sud, e rectangular ca la Cetatea Soroca şi se ajunge la el pe un pod de piloni care îmi aduce aminte de Cetatea Sucevei şi de Cetatea Neamţului. Turnul de la intrare e acoperit cu şindrilă. Apoi sunt două turnuri cilindrice despre care se spune că au fost construite de Ştefan cel Mare şi alte două turnuri rectangulare, cel mai mare fiind socotit vechiul donjon al cetăţii...

Cetatea are o vedere halucinantă spre Nistru, unde zidurile ei nu sunt la fel de groase pentru că se credea că râul în sine e zid de apărare. De partea cealaltă vezi Nistrul cu albia largă şi malul verde, plin de coroanele pomilor şi abia apoi acoperişurile colorate, tot soiul de localităţi crescute de vecinătatea generoasă a râului, cu toate afacerile şi comerţul practicat de secole, mai ales că aici a fost şi vamă, cum atestă un act către negustorii din Lvov dat de Alexandru cel Bun în 1408. Cetatea mare, uriaşă, cu turnurile ei cu acoperişe ţuguiate, stă cocoţată pe stâncă şi se uită necontenit la Nistrul ce curge la picioarele sale şi la văile ce-o înconjoară.

În interiorul Cetăţii Hotinului e un paraclis cu hramul Adormirii Maicii Domnului, cu pictura de pe vremea lui Petru Rareş, nu mi-a venit să cred... apoi e reşedinţa, palatul domnesc, cu două etaje şi beciuri adânci, în care am coborât, mai e o cazarmă şi o fântână. Istoria ei e dintre cele mai complicate, dacă e să vedem cine i-au fost stăpâni, constructori, distrugători, cine şi cu cine s-a luptat, cine a administrat-o, ce domni, ce voievozi, ce armate şi garnizoane s-au perindat în timp. Cetatea e spectaculoasă, iar ucrainenii, ultimii stăpâni, au decretat-o una dintre cele şapte minuni ale Ucrainei. Eu prefer să citesc cum descrie Hotinul Nicolae Iorga şi ar merita din când în când să recitesc cartea lui intitulată *Neamul românesc în Basarabia*. Istoricul spune că s-au adus aici meşteri din Podolia (sau italieni), laudă „masivul rotund de zidărie straşnică”,

„turnurile ce se umflă în colțuri”, „camerele de rugăciune” şi „poarta bisericii” de la interior, „ferestrele mici cu ciubuce de piatră săpată, care se taie în unghiuri drepte”, cele „opt arce din cadrele porții de la cea mai frumoasă din toate clădirile româneşti”...

Odată am ajuns aici cu poetul Vasile Tărâțeanu, am traversat podețul, am revăzut pata neagră imensă de pe zid, căreia i s-au dat o mulțime de explicații legate fie de îngroparea Oxanei în ziduri, un soi de variantă a baladei Meşterului Manole, fie de suferința şi lacrimile vărsate de soldații care şi-au găsit moartea în cetate. După 1375, cetatea a devenit parte a Principatului Moldovei. Alte izvoare susțin că fortificațiile actuale au fost făcute de Alexandru cel Bun, cu meşteri aduşi din Lituania de la cumnatul lui. Ştefan cel Mare recucereşte cetatea Hotinului de la polonezi după un asediu ce a durat peste doi ani. Apoi cronicile povestesc cum cetatea a rezistat asediului armatelor turceşti conduse de Mahomed al II-lea. Ştefan cel Mare e cel care a decis extinderea cetății, în vremea lui înălțându-se ziduri de 40 de metri înălțime şi 5-6 metri lățime. Astfel, cetatea a putut face față asediilor de la frontiera de nord a Moldovei medievale şi a putut adăposti domnitori, pe soțiile lor, pârcălabii care o administrau, oştenii care o apărau. Locul era ca o răscruce a lumilor, de unde şi dezvoltarea comerțului, a meşteşugurilor, a iarmaroacelor care aduceau din dări mult aur în visteria Moldovei. Lăcomia de a pune mâna pe asemenea bogăție nu doarme, de unde asediile continue, distrugerile de turnuri şi ziduri, nevoia reconstrucțiilor, domnitorul moldovean Petru Rareş trebuind să refacă distrugerile, pentru că pune mare preț pe acest punct strategic şi e un gospodar fără odihnă. Fortificațiile otomane din împrejurimi, care arată ca un zid chinezesc în faşă, stau mărturie a conflictelor, a perioadei de când Hotinul a fost transformat în raia turcească, până ce a fost luat în 1812 de Imperiul Rus. Această fortificație turcească bastionară înconjoară Cetatea Hotinului pe toate laturile ei şi are la rândul ei trei turnuri, din care două sunt turnuri-poartă, unul la sud şi celălalt la

apus, apoi altul la nord-vest, lângă cetate, pe malul Nistrului şi mai sunt şi alte şase bastioane de artilerie. În 1832, sub Imperiul Rus, s-a construit lângă cetate şi în incinta fortificaţiei turceşti o biserică monumentală rusească dedicată Sf. Alexandru Nevski. Există mărturii din această perioadă cuprinsă între 1715 şi 1812, concretizate într-o serie de extinderi, în cel de-al doilea brâu de ziduri, în dotările cu băi turceşti, în moscheea construită atunci pentru uzul garnizoanei şi al trupelor aflate aici, ale cărei ruine le poţi găsi la sudul fortificaţiei.

Imperiul Rus asediază cetatea Hotinului de mai multe ori şi o ocupă, apoi Tratatul de pace de la Bucureşti dintre Imperiul Rus şi Imperiul Otoman dă Rusiei dreptul de a ocupa teritoriul de la răsăritul Moldovei, dintre Prut şi Nistru, împreună cu Ţinutul Hotinului şi al Basarabiei, Buceagul de la turci, ţinutul numindu-se Basarabia şi fiind declarat *gubernie.* Aceasta e formată din zece ţinuturi, toate nume de care mama ne-a povestit de când eram mici. Am avut sentimentul că, pentru ea, numai rostirea lor era ca un fel de rugăciune, de parcă muta nişte mătănii în gând: „Soroca, Hotin, Bălţi, Orhei, Tighina, Lăpuşna, Chilia, Cetatea Albă, Cahul, Bolgrod, Chişinău”, ultimul fiind al capitalei guberniei. Mama nu a folosit niciodată acest cuvânt. Vorbea de Odesa, de Cernăuţi şi ne povestea cum arată oraşele, cât de largi sunt străzile şi trotuarele, mai ales, câtă verdeaţă, şi câte păduri şi ce curăţenie e acolo. Spre deosebire de Moldova săracă şi mizeră, unde fusese şocată să vadă că lumea punea hârtie în geamuri, în loc de perdele, şi hârtie albastră de învelit cărţi şi caiete pe masă, în loc de faţă de masă.

Mama nu era defel bisericoasă. Abia după moartea tatei, în 1998, a început să meargă mai des la biserică, la Mănăstirea Caşin, să urce în tramvaiul 41 până la cimitir. Abia în 1998 cred că a atins primul şirag de mătănii.

Am fost peste tot şi la confluenţa Nistrului cu Siretul, în Ucraina, cu o şerpuire vastă şi cotul apei care are la orizont coline verzi, cu malul înalt plin de cuiburi de păsări, am stat chiar la poalele cetăţii Hotin, mâncând porumb fiert,

am fost la Moghilău sau Moghilev, am fost la Rezina, la Otaci, la Popenchi, doar la Bălți nu mi-a plăcut, mai ales că am dat peste înghesuială şi praf, tot ce mai țin minte, căci a trebuit să aşteptăm în gară nu ştiu ce rude, ca să se revadă cu mama.

Nu ştiu dacă senzația aceea de cenuşiu şi de oboseală, eu am oricum oroare de gări, nu era de fapt un reflex al memoriei proaspete. Povestiră mult despre deportările ce s-au făcut masiv din Bălți în Kazahstan, în Siberia, cum fuseseră dislocate peste douăsprezece mii de familii de români şi deportate ca să se schimbe procentul etnic şi să fie pedepsiți profesori, avocați, medici, funcționari, preoți români. Aici şi acum, după 2000, tinerii luptă mult pentru reîntoarcerea la România, unii se autoproclamă Dreapta națională. Oricum, îmi amintesc că Bălți a fost prima regiune care s-a dorit unită cu România, Pan Halippa vorbea despre românii de aici ca fiind mai iuți şi mai luminați în luarea hotărârilor.

Ceea ce am observat în ultima mea călătorie în Moldova a fost prezența unor uriaşe monumente şi statui dedicate lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, pentru care există un cult în Basarabia şi Bucovina. Există aici o luptă reală pentru limba şi cultura română şi am descoperit multe abuzuri făcute în şcolile cu predare în limba română şi de unde scad sau dispar cu totul la inventare doar cărțile româneşti. M-am întâlnit cu fundații ce aduceau cărți din America, am găsit toți autorii Europei şi ai lumii (exagerez), dar la inventar, era limpede că obiceiul dislocării culturii şi românilor nu ieşise din strategia puterii cu rădăcini şi reflexe moscovite.

Cetatea de la Tighina nu a putut fi vizitată de nimeni poate o jumătate de veac şi mai bine. Tot auzeam că poți să-i dai ocol, apoi i-am dat în fine ocol, iar depărtarea şi neputința de a o vizita i-a crescut şi mai mult proporțiile, apoi afli că poți să vizitezi ceea ce nu este bază militară. Cetatea a fost ocupată de Armata a XIV-a Rusă. M-au lămurit că Tighina s-a mai chemat şi Bender, că oraşul e de

pe vremea geto-dacilor şi că atestarea documentară dintâi e de pe vremea lui Alexandru cel Bun, din 8 octombrie 1408.

Am avut norocul să pot vedea mărit cât o întreagă faţadă cu două-trei etaje acest „Privilegiu” emis de domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun, acest act ce are ca subtitlu „Alexandru Voievod dă negustorilor din Liov un privilegiu comercial”. Apoi erau specificate taxele pe care aceştia trebuiau să le plătească pentru mărfurile trecute prin vama de la Cernăuți, arătându-se că oraşul a apărut la fel ca alte oraşe din Moldova medievală – Siret, Suceava, Iaşi (atestat prima oară în acest document), Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Bacău, Baia, Bistrița, Brăila, Bârlad etc.

Am fost la Cernăuți, unde actul acoperea faţada unor clădiri masive. „Privilegiul” tipărit pe acele imense pânze imune la ploaie, străjuia aniversarea celor şase secole de existență atestată.

Sălbăticire

Am dat ocol, numai ocol, cetății al cărei nume înseamnă, în cumană, „trecătoare”. Nu înțelegeam cum să numeşti trecătoare o fortăreață, când era limpede menirea zidurilor enorme de a anunța sever că pe aici nu se trece.

În Evul Mediu s-au construit *palance*, acesta era numele dat cetăților făcute din pământ, lemn şi bârne. A existat şi aici o palancă ridicată ca să apere trecătoarea de tătari. E interesant să vezi istoria construcțiilor prin prisma materialelelor folosite: mai întâi se clădeşte cu lemn şi pământ biserica, fortăreața, casa de locuit, apoi se înlocuieşte lemnul cu piatră ori cărămizi şi se dă o nouă temeinicie locului şi fundațiilor. În vremea lui Petru Rareş, cetatea e cucerită de sultanul Suleiman I care construieşte o fortăreață de piatră pe locul acelei palance, în decursul unui an, şi schimbă numele oraşului în Bender, ceea ce înseamnă „trecătoare întărită”. Urmează asedii peste asedii, apoi, în 1812, o ocupă ruşii, iar cetatea urmează destinul întregii Basarabii. Soarta acestei uriaşe cetăți, cu trei

rânduri de ziduri înconjurată şi acel şanţ în care nu mai există apă, nu este prea fericită, ea părând să continue rosturile expirate ale zidului Berlinului pe pământul Republicii Moldova. E bază militară şi impune rigorile unei baze militare. Poţi asculta poveştile ghizilor, afli că există o reţea de tunele sub cetate care duce în oraş şi prin care militarii bazei reuşeau să dispară ori chiar să se rătăcească. Dacă n-ar fi zidurile şi crenelurile şi toată această arhitectură medievală impresionantă, manechinele pe post de soldaţi de toate naţiile, ruşi, turci (mai puţin arcaşii ori pârcălabii lui Ştefan cel Mare şi Sfânt) ar crea senzaţia de butaforie, câtă vreme totul are un aer artificial, împăiat, aproape că-ţi vine să înţepi cu o baionetă zidul pentru a verifica dacă şi el de carton presat... De parcă Războiul Rece s-a mumificat aici, iar locul armatei ruse, care a plecat, e luat de armata transnistreană... Oraşul e acaparat de muzeul în aer liber, plin de fantomele şi simbolurile războiului, de tancuri în postură de monumente, de un eroism ostentativ, menit să ameninţe, mai ales că românii nu scapă de eticheta de agresori.

Populaţia scade, oamenii părăsesc această realitate propagandistică, în care turismul e controlat de Ministerul de Interne, iar ghizii poartă uniforme de miliţieni. Tot oraşul e plin de monumente, monumente-tanc cu turela căscată, ai senzaţia că pot înainta spre tine. O statuie a lui Lenin seamănă cu aceea de la Piaţa Presei Libere, parcă mai jigărită puţin, dar tot cu soclu de granit roşu, un Arc de Triumf. Monumentul Holocaustului.

La Cetatea Albă, periplul a fost impresionant. Amprenta la pământ, poziţia, zidurile exterioare, istoria în sine a cetăţii, locaţia în regiunea istorică Bugeac, azi în regiunea Odesa din Ucraina. În 1359, oraşul devine parte a voievodatului Moldovei. Între 1359 şi 1484, cetatea a fost a moldovenilor, apoi a pierdut-o Ştefan cel Mare şi cetatea a ajuns la turci. În 1917, prima Republică a Moldovei îşi proclamă independenţa între graniţele provinciei Basarabia, care cuprinde şi Cetatea Albă. Oraşul a devenit parte a Regatului României între 1918 şi 1940. În 1940, oraşul e

ocupat de Uniunea Sovietică şi atribuit R.S.S. Ucraina. O vreme e reşedinţa regiunii Ismail. Istoricii, între care şi Nikolai Feodorovici Bugai, prezintă deportarea românilor în Kazahstan. Oraşul redevine românesc în 1941 şi evreii sunt deportaţi în Transnistria.

Mă plimb pe mal, unde valurile se sparg cu acea zdrenţuire de spumă în care poţi citi cât de curată e apa, dacă sunt alge ori resturi de păcură sau curenţi care aţâţă nisipul. Oraşul e mai vechi, parcă cel mai vechi dintre toate, nu doar pentru că afli din istoria lui că-l căutau marinarii greci din Marea Egee şi că Herodot a pomenit de colonia întemeiată de aceştia sub numele de Ofiussa, care se traduce prin „Cetatea Şerpilor", căci se spune că era plin de năpârci prin împrejurimi. Ca şi pe Insula Şerpilor, care e locuită de năpârci, iar nu de oameni, cum au încercat să mintă la proces. Vreme de câteva clipe am avut senzaţia, uitându-mă la zidurile groase cu privirea piezişă, orbită de soarele care a atins foiţa de mică în vreun şist de granit ori de calcar, că sunt iar în Munţii Retezat unde era plin de şopârle verzi şi cenuşii şi de năpârci, unele chiar periculoase dacă te muşcă.

Ca s-o vezi în întregime, trebuie s-o priveşti de sus, să zbori pe deasupra insulei care e parcă îmbrăţişată de cele două braţe ale Nistrului care au fost cândva o deltă, dar acum e doar o limbă de pământ, un liman, apa împuţinându-se.

De sus, de la înălţimea crenelurilor, unde nu mă urc din pricina ameţelii, poţi să priveşti marea calmă, totuşi ruginită parcă la ţărm şi atât de albastră-verde în zare, tivită la orizont cu o linie de cupru, căci e după miezul zilei şi e toamnă.

Zidurile de la Cetatea Albă mi se par cele mai groase. Ştiu că i s-a spus „poarta creştinătăţii", mai mult, „cheia a toată Ţara Moldovei, a Ungariei şi Ţării de pe Dunăre" şi chiar „plămânul Moldovei". Aşa am simţit-o şi eu, ca un torace de piatră uriaş, cu pieptul spre mare. Înăuntrul cetăţii, unde totul e scris probabil în ucraineană, chiar la

intrare dau peste un blazon contemporan cu o coardă de viță-de-vie cu ciorchini...

Lumea vorbeşte în ucraineană. O mulțime de copii se înghesuie pe lângă arme medievale, turnuri, aruncătoare de obuze şi ce-or mai fi, opintindu-se să urnească vreo ghiulea, imposibil, sau să trezească din somn un pumn de explozibil „de jucărie". O mulțime de copaci cu trunchiuri slăbănoage, unii crescuți chiar pe ziduri, par rămăşițele unor livezi sălbăticite.

Turiştii vin, dar senzația este de sălbăticie şi sălbăticire.

Am publicat în premieră mondială ediția în trei volume a istoricului evreu Jean Ancel intitulată *Transnistria*, însumând peste 1.500 de pagini cu privire la deportarea evreilor, inclusiv din Cetatea Albă, în Transnistria. După destrămarea Uniunii Sovietice, oraşul intră în componența Ucrainei. Politica de deznaționalizare în timp poate explica procentul infim de români, sub 2%, dacă recensământul populației din Cetatea Albă este corect.

Trăiesc sentimente contradictorii. Sunt la Cernăuți, la începutul lunii octombrie 2008, unde voi citi mesajul premierului român, cu prilejul comemorării celor şase secole de la prima atestare a oraşului în „Privilegiul" acordat de Alexandru cel Bun. Sunt aici delegați din peste douăzeci şi cinci de țări. Ai senzația unui Babel lingvistic. Mi-e limpede că rădăcinile româneşti sunt cât mai mult ocultate – de s-ar putea, le-ar smulge de tot. Sunt căutate cu obstinație dovezi de trecut exclusiv ucrainene. Mistificarea istoriei, adeseori grosolană, face parte din meniul zilnic şi mă revoltă. Minciuna invadează discursurile ca aerul respirat de preopinenți. Pe trotuarele proaspăt pavate în stilul retro de acum peste o sută de ani, s-au inclus benzi de granit pe care s-a gravat numele oraşului Cernăuți, în mai multe limbi: rusă, ucraineană, germană, română, engleză.

Merg să revăd fosta reşedință a Mitropoliei Bucovinei, unde funcționează astăzi Universitatea Națională, cu arhitectura ei spectaculoasă de cărămizi şi ceramică roşie, cu fresca lui Epaminonda Bucevschi dispărută din firida

unde fuseseră reprezentate „Artele frumoase din Bucovina”, cu biserica seminarială cu Hramul „Trei Ierarhi”: Vasile cel Mare, Grigorie Teologul şi Ioan Gură de Aur, cu turnul cu minarete şi bustul arhitectului ceh Iosef Hlávka, autorul proiectului Reşedinţei Mitropolitane, cu fosta Sală Sinodală de marmură şi plafonul ei casetat şi pictat, cu frescele ei din porticuri pe vremuri, înainte să i se dea foc. Aici a fost proclamată Unirea Bucovinei cu Ţara, în 1918...

S-au păstrat reproducerile acestor fresce, realizate de pictorul ceh Carol Swoboda, în *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei*, o lucrare publicată la Cernăuţi în 1937. S-au păstrat, numai în cărţi, portretele mari ale împăraţilor Austriei, care au dispărut, şi ale mitropoliţilor Bucovinei, realizate de pictorii români Epaminonda Bucevschi, Eugen Maximovici, Traian Bărgăuan... Ce nebunie e *soluţia focului* ca să te scapi de memorie, folosită aici, unde flăcările au topit frescele, marmura... distrugerea prin foc şi pară, folosită şi la Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti.

Îmi spun discursul care impresionează şi va fi preluat de presă, bântui oraşul, apuc să vizitez Muzeul de Arte Plastice pentru faţada lui cu mozaicul Art Nouveau şi rotonda scării din holul muzeului, care este o splendidă mostră şerpuitor-floralã în acelaşi stil, turnată în metalul verzui al balustradei... Văd sala costumelor populare şi covoarele bucovinene, vizitez Casa cu lei, fostul Palat al Justiţiei, azi Clădirea Administraţiei Regionale de Stat din Cernăuţi. Mă uit atent la faţada modernă a Palatului Cultural al Românilor, construit în 1937 de arhitectul Horia Creangă, azi Casa Ofiţerilor, ajung şi citesc poezii fiind invitată la Sediul Societăţii pentru Cultură românească „M. Eminescu”, las donaţii de carte din partea guvernului şi prim-ministrului în zeci de şcoli din Ucraina şi-i văd pe copiii români de la grădiniţele în limba română şi din clasele primare sărutând, da, sărutând coperta cărţilor cu poveşti... Mă plimb pe strada atât de *vieux style*, baroc, rococo, neorenascentiste, Kobyleanska, merg la casa familiei Hurmuzachi, pictată cu verzuliul crud al merelor

Creţeşti, la fosta casă parohială a Mitropoliei Bucovinei, care aduce cu stilul Primăriei din Bucureşti şi al vilei lui Paul de pe strada Antim, cu arhitectura unor case de pe bulevardul Kiseleff. Casa pictorului Mirea e într-o paragină bine orchestrată de noul proprietar, care vrea s-o demoleze, că tot e de patrimoniu... Fosta Casa Parohială îmi aduce aminte de clădirea ce adăposteşte azi Muzeul Ţăranului Român, cu arhitectura semnată de Ghica-Budeşti, de Liceul Gheorghe Şincai...

Descopăr pe o străduţă casa în care s-a născut Viorica Ursuleac, marea soprană, o casă stil vagon ca acelea de pe strada Parfumului şi Mântuleasa, tot galben vopsită proaspăt, cu o placă memorială ce menţionează perioada 1894-1985, în fine, casa în care a trăit Sextil Puşcariu, casc gura la splendidele case-corăbii, aflate la colţurile unor străzi, tipice pentru arhitectura oraşului Cernăuţi, casele-vapor care există şi la Viena, la Londra. Şi Claridge's Hotel e un vapor sângeriu...

Fug să văd şi Gara Centrală, de o arhitectură vieneză remarcabil conservată, apoi din nou privesc clădirea Băncii Naţionale din Cernăuţi, cu literele latine în monogramă, în medalioanele de fier forjat, chiar dacă cineva s-a chinuit să le radă şi să le facă dispărute, apoi alerg la clădirea cu faţadă roşie, puşcăria unde a fost închis Ciprian Porumbescu împreună cu alţi membri ai Societăţii Studenţeşti „Arboroasa"...

Vizitez catedrala ortodoxă „Pogorârea Sfântului Duh", ce începe să fie construită în vremea episcopului Eugenie Hacman, care avea să o sfinţească în 1864. Văd o mulţime de biserici printre care şi pe aceea armenească. Sunt tare fericită în acest oraş, merg să dăruiesc cărţi copiilor în trei grădiniţe româneşti, apoi urmează darul de cărţi către biblioteca municipală, unde mă întâlnesc cu americani veniţi să aducă o mare donaţie de carte americană...

Pentru prima oară în viaţă, mi-am serbat ziua de naştere, pe 5 octombrie, la Cernăuţi. Toate faţadele erau restaurate şi pictate în culorile bomboanelor fondante. Stilurile rococo şi Art Nouveau austriece şi cehe triumfă.

Pavajele au fost refăcute ca pe vremea când Eminescu învăța aici. Şcoala poetului e pictată în galben de floarea-soarelui. Treptele din ciment-mozaic de la interior sunt uşor adâncite, s-au scufundat, ca şi cum paşii, urcându-le şi coborându-le timp de peste o sută cincizeci de ani, au săpat o albie blândă în ele, să nu fie teşitura la muchii prea aspră.

Am mers atunci, în anii '60, pe cât a fost posibil, şi de-a lungul Prutului, acolo unde ne apropiam de granița cu România. Unchiul meu îmi arăta cum poți citi din natură când o graniță nu este adevărată, ci artificială. Am vorbit despre Prut şi Nistru, care izvorau amândouă din Ucraina şi se revărsau în Marea Neagră, cât să devin hidrolog: despre cum era Prutul navigabil şi cum nu mai este, pentru că trebuie întreținut cursul apelor, ca şi acela al memoriei, să nu se înfunde, să nu-l abandonezi. În fine, mai târziu, am dat şi peste barajul de la Stânca-Costeşti, iar când am fost la sărbătorirea celor şase secole de atestare ale oraşului Cernăuți, mi-au arătat câți metri crescuse apa... Fuseseră mari inundații. Le măsuram după malurile albastre-maronii, parcă proaspăt pictate de mâluri şi viitură lângă marele pod de la intrarea în Cernăuți.

Prutul făcuse prăpăd la Cernăuți, cel mai mare oraş pe care râul îl ajută, din când în când, să-şi aducă aminte că prea multe prostii s-au făcut cu desecările de mlaştini, cu terenurile de luncă devenite terenuri agricole degradate în timp. Pământul nu şi-a mai primit mâlurile mănoase şi solurile fertile. În urmă cu decenii, locurile s-au îmbâcsit de sare, au sărăcit, iar lipsa apei le-a schimbat într-un soi de piele de elefant scorțoasă...

Tot paradisul acela de lacuri, bălți, lunci şi mlaştini, plavii şi ghioluri, de limbi de nisip şi insulițe rebele cu lebede, pelicani, armate de păsări şi de bancuri de peşti ce taie apa mi s-a arătat în adolescență. Dar acum parcă a dispărut. Veştile despre inundațiile din Moldova sunt cutremurătoare an de an. Prutul la frontieră îți rupe inima.

Mai ales vederea malului celuilalt. E dureros gândul unei ape nefireşti care are un mal într-o ţară şi celălalt mal în altă ţară, când ambele maluri au fost la un moment dat, ca şi râul, într-o singură ţară.

În caietele vechi, scriu nume de locuri, de afluenţi: Ungheni, Albiţa, Drânceni, râul Lopatinca, Tigheci, Larga, Dradişte, Gârla Mică, Gârla Mare, Sârma, Sărata... Pentru Dimitrie Cantemir, apa Prutului era cea mai sprintenă şi cea mai sănătoasă, lucru care s-a mai schimbat între timp. Am auzit zeci de poveşti despre râul acesta pe care l-au traversat în disperare mulţi români. E suficient să treci şi să vezi din fuga maşinii graniţa şi gardul de sârmă ghimpată cum taie pământul pe lângă maluri, pe lângă stuf şi sălcii, prin curţile oamenilor, prin livezi, de-a curmezişul. Ca să-ţi aminteşti...

Cine ar reuşi să adune poveştile Prutului ar afla cum ajung oamenii să îngroaşe albia râului şi să ajungă mâncare la peşti. Dar să nu exagerăm, de vreme ce s-au adunat acele leşuri, chiar şi acelea rămase o iarnă sub pojghiţa de gheaţă.

Dar marea aventură pe care am trăit-o atunci în vizita din Basarabia, de unde am plecat mai departe spre Moscova şi Leningrad, a fost călătoria de-a lungul Nistrului care când taie graniţă cu Ucraina, când cu Republica Moldova, când e mal la Transnistria, tot în Republica Moldova. Drumul a fost greu de uitat şi mi-au rămas în memorie multe oraşe, din care pe unele le-am văzut, cele mai multe, iar pe altele le ţin minte din nenumărate poveşti auzite atunci despre neamuri şi tragedii, strămutări şi podgorii, moşii ale unora şi despre români patrioţi, păcat că nu a fost cine să le înregistreze. Nu mai ţin minte de ce am auzit deseori în copilărie diverse nume de locuri şi de ce am ajuns la Rughi sau Rudi, la Otaci, în nordul Basarabiei, nu departe de Moghilov. La Rudi, am văzut o mănăstire de maici de la 1777, care a fost cândva şi de călugări, cu rosturile schimbate în orfelinat, în spital. Mi s-a spus că

aici au avut cei din familia Cantacuzino moşie cu multe sate şi să mă uit la construcţie atent căci e veche şi e stilul moldovenesc, cu piatră, arcade. O mulțime de toponime mi se rostogolesc în amintire, mama le tot evoca în discuții cu consătenii ei, cu tanti Clava, cu Liusea, cu Iulia, cu doamna Spânu, apoi cu toate rudele ei, şi mereu aveam de ajuns într-un loc sau altul, în ospeție, pe drumuri în care urma să ne cunoaştem țara: Hotin, Moghilău, Dubăsari, Cetatea Albă, Camenița, Otaci (de zeci de ori am auzit numele acestui oraş), Tighina, Tiraspol, Halici, Râbnița, Purcari (unde se întâlnesc hotarul Moldovei cu cel al Ucrainei). Aici, la Purcari, care e localitatea şi zona de sud celebră pentru vinul ei negru, sec de Purcari şi alte soiuri medaliate, poți înțelege o parte din legendele despre vinurile româneşti, cărora li s-a adăugat şi povestea că la Curtea Regală a Angliei, Regina Elisabeta a II-a ar fi comandat vreo 2.000 de sticle din vinul acesta pentru diverse prilejuri. E un vin de un roşu intens, pe care unii îl confundă cu cel de Bordeaux, înainte să-l guste. Medalii de aur câştigate la Paris, zeci de medalii luate la diverse concursuri. Beciurile vechi, refăcute, datează de la 1827, cum apar pe etichetele ce folosesc ca brand conacul de la Purcari, un nume de sat pe care-l găsim atestat într-un document al lui Alexandru Lăpuşneanu.

Nistrul te obişnuieşte cu văile sale sub formă de canion, cu maluri abrupte, cu pereții tăiați în piatra dură, calcar, gresie, dar şi granit. Am fost şi la Dubăsari, unde e un lac de acumulare, la Cosăuți, în raionul Soroca, unde apa sare peste roci cristaline, iar albia are praguri, mi-am şi lovit călcâiele, glezna, asta se-ntâmplă dacă nu ştii unde sunt trepte, cuiburi pentru vârtejuri, pietre ascuțite în albie... Eram cu toții sus, poposeam, era vremea pepenilor verzi, cu lubenițe cu dungi încrestate şi le culegeam şi le aşezam în Nistru să se răcească de dimineață ori coboram pepenii în nişte albii ori găleți în fântână sau îi lăsam la săteni, să-i pună la ghețare. Pe câmp, sus de tot, ne îndemnau, pe copii mai ales şi pe cei tineri, să nu mâncăm decât miezul roşu, cocoşul – cum i se spune acelei inimi fără semințe, unde se

strânge toată dulceața pepenilor verzi. Şi ce facem cu restul? „Prăvălim pepenii de sus în Nistru să guste şi peştii din ei, să adune şi păsările semințele negre. Şi Nistrul trebuie să guste din pepenii verzi... Poate ajung ceva semințe până la Marea Neagră.”

De unde se scurtează bastonul?

Eterna întoarcere

Am pregătit pentru tipar în 1991 cartea despre Majestatea Sa Regele Mihai I. Zeci de întrebări au rămas în afara ei, deşi le-am notat în caietul meu de două sute de file şi cu coperți portocalii. Erau întrebări pe care nu le puneam la întâmplare, ci după „fişele” extrase din documente, din arhive, din cărți interzise decenii la rând. A vrut s-o publice Stelian Tănase, apoi am luat-o de la el şi urma să apară la Elit Comentator, editura unui prozator, cu multe apariții la vremea aceea, având sediul la Ploieşti. Manuscrisul cules, paginat, coperta cu stema României din perioada monarhiei au fost expediate la Versoix. Am tot aşteptat un semn, ca şi pentru celălalt volum. Apoi mi s-a spus că volumul nu a ajuns. L-am transmis din nou, m-am agitat. Dan Petrescu şi Geta Dimisianu mă „somau” să le dau lor cartea, la Albatros. Publicasem pagini, interviuri şi declarații din ea. Am contactat-o pe Viorica Oancea, sora lui Mihai Botez şi rudă cu Constantin Brâncoveanu, cum aflasem între timp. Tot între timp, printr-un abuz mi s-a desfăcut contractul de muncă la Editura Eminescu de către redactorul-şef M.C. Am sesizat biroul de la Piața Presei Libere şi s-a revenit, căci fusese o ilegalitate. Pentru mine, lucrurile deveniseră limpezi. Cel ce a falimentat Editura Eminescu şi nu a făcut nimic pentru ea dorea să mă distrugă pentru că descoperisem ce se ascundea în trecutul lui şi ce rol jucase după 1990. Aveam multe indicii acum. Tismăneanu venise

la mine cu un manuscris uriaş de vreo mie de pagini dactilografiate despre comunism, dictatură, portrete de comunişti, stalinişti, texte citite la Europa Liberă... Am citit manuscrisul şi l-am împărţit în trei volume şi i-am dat un titlu general şi subtitluri din sintagmele aflate în textul lui. Volo a venit la mine acasă şi am discutat pe îndelete volumele şi titlurile. Era însoţit de Mary, soţia lui. Am predat manuscrisele la conducere. M.C. le-a ţinut la infinit. N-a ezitat să mintă că nu le-am predat în tipar. Când a apărut *Arheologia terorii*, al cărei titlu l-am ales cu Volodea, era tipărit pe cea mai proastă şi mizerabilă hârtie. Nu a fost deloc întâmplător acest lucru. Şi nu eu l-am decis. Cartea a cunoscut mai multe ediţii. N-aş spune că nu a fost sabotată la prima ei ediţie, de către Editura Eminescu, după obiceiuri mai vechi. Poate şi printr-o totală neimplicare. Ediţia Ion Pillat păţea la fel, lucram mai prost decât înainte de 1990. Apăreau autori de la Paris, de cine mai ştie unde, cărora li se scoteau cărţi în câteva exemplare. Ion Vartic încerca să mă convingă să vin secretar de stat în Ministerul Culturii, Laurenţiu Ulici să intru în diplomaţie, prietenii din Occident să părăsesc România, partidele să intru în politică... Era vremea tuturor posibilităţilor, dar nu şi pentru cei ce reaşază temeinic valorile. Avea dreptate *Eccleziastul* cu „timpul dărâmărilor”. În fine, preşedintele Emil Constantinescu pusese diagnosticul prin titlul tetralogiei pe care i-am editat-o în 2002. Regele Mihai a primit paşaport românesc abia în 1997. După şapte ani, ca în Biblie. Povestea cu vacile slabe şi vacile grase se repeta şi la sfârşitul mileniului al II-lea.

Citisem colecţiile de ziare din epocă. Pentru fiecare articol apărut privitor la evenimentele politice şi la prezenţa Regelui Mihai I îmi notasem tot soiul de întrebări. Luasem *Monitorul Oficial* din perioada 1944-1947. Sarabanda legilor dinainte de abdicarea forţată e o lecţie de manipulare a puterii. Schimbări pe eşichierul puterii. Legislaţia acelor ani naşte alte întrebări şi ne ajută să ne formăm un punct de

vedere. Apoi sunt importante arhivele, Cabinetul de stampe, mărturiile orale ale unor persoane ce l-au cunoscut, de-a lungul timpului, pe M.S. Regele Mihai. Există în țară nenumărați martori din vremea când era copil, adolescent... Unii i-au fost colegi la şcoală, alții la cursurile de călărie... Alții l-au cunoscut la Palat, la masa tratativelor... Apoi există volumele uriaşe cu documente legate de 23 august.

Sper să se scrie şi alte cărți despre Majestatea Sa Regele Mihai. Aici nu există monopol, nici exclusivitate. Regele Mihai lipseşte din galeria de portrete consacrate istoriei politice şi istoriei naționale ce s-a împotrivit societății şi mentalității comuniste. Mai mult! Chipul său nu e lăsat să se reflecte în oglinda poporului român. A fost privat, ani de zile, până şi de portretul pe care i-l făcuse László, pictorul familiilor regale, care l-a imortalizat pe pânza aceea înaltă, reprezentând un adolescent ce ținea o armă de vânătoare în mână.

Întreaga moştenire a lui Carol al II-lea a fost transmisă doamnei Lupescu, femeia cu care s-a căsătorit cu câțiva ani înainte de moarte. Prin testament, doamna Lupescu lăsa averea familiei Urdăreanu. Fiul lui Carol al II-lea, Majestatea Sa Regele Mihai, nu primea nimic din moştenirea rămasă de la tatăl său. Până şi acest portret al adolescentului, pictat de László, va reveni în posesia Regelui Mihai abia după decenii! Între timp, şederea mea la Versoix, cărțile scrise şi lăsate să se aşeze s-au topit în memorii.

Fac corectura acestui volum. Sper să apară anul acesta, după douăzeci de ani, cât se vor împlini de la convorbirile şi cercetările mele de la Versoix. La Galeria Națională de portrete de la Londra s-a deschis o expoziție cu potretele lui Philip Alexius de László de Lombos, însoțită de două volume consacrate operei lui, care însumează peste 2.700 de portrete şi peste 17.000 de scrisori, în şapte limbi, a căror catalogare a luat peste cinci ani de muncă. Din anul 1990, când i-am văzut portretele de la Versoix, portretul Regelui Mihai, apoi cele ale Reginei Maria cu copiii la Sinaia, cel al Reginei-mame Elena, am fost mai atentă la numele

pictorului şi la lucrările lui. Asemănarea e spectaculoasă, ceea ce explică, după moştenitori şi specialişti, circulaţia extrem de rară a lucrărilor păstrate în familiile celor pictaţi.

László şi-a ales drept model pe marele pictor american John Singer Sargent, de la care a preluat alura, flu-ul studiat, impresionismul controlat cu atenţie vădită acordată asemănării, pensulaţia, mai decorativă la László... Am descoperit un splendid portret al contesei Anne de Noailles, la Musée d'Orsay, aliaj teribil de precizie şi emoţie conţinută. Şi un remarcabil portret al Papei Leo al XIII-lea, la Galeria Naţională de Artă Maghiară de la Budapesta. Ultimul are un colorit stins şi o expresie a chipului ce strânge, în lumina ochilor şi sidefurile pielii, o senectute nu departe de moarte. Papa are 90 de ani şi pozează pictorului cu trei ani înaintea trecerii în nefiinţă. Mâinile, cu falangele fine, dar fragile şi descărnate, poziţia corpului în jilţ, de parcă ar aluneca, o seninătate a încheierii patimilor şi iluziilor vitale contrapun acest portret unor pânze având ca model alţi capi ai Bisericii Catolice şi ai Vaticanului, surprinşi cu rictusul puterii şi ambiţiei pe faţă.

Pictorul, la origine ungur, devine cetăţean englez. Va fi cel mai căutat portretist la curţile regale şi de către marile familii, după dispariţia americanului Sargent, în 1925, căruia îi va locul. Se făcuse cunoscut de la Saloanele de pictură de la Paris, unde primeşte medalia de aur, în 1899 şi 1900, consecutiv. Aflat în Grecia, face portretele Regelui Constantin I, al Reginei-mamă Olga, al diadohului Georges, devenit Regele George al II-lea, al Prinţului Andrei şi Prinţului Nicolas al Greciei, portretul Reginei-mamă Elena, al Prinţesei Hélène Nicolas, născută Romanov, al Reginei Elisabeta, soţia Regelui George al II-lea, născută Principesă de România, fiica Reginei Maria şi a Regelui Ferdinand, al ducesei Marina de Kent, ultimul portret pe care-l pictează fiind al Prinţesei Irene, Ducesă de Aosta, după căsătorie.

Sunt foarte cunoscute şi alte trei portrete ale Reginei Maria: unul din 1924, cu un contrast puternic între galbenul de aur al veşmântului şi albastrul ochilor şi pietrelor din coroana prinsă de un şirag de perle cu

pandantiv sub bărbie, altul e portretul în alb din 1936, cu capul acoperit de maramă şi bluza albă, cu broderii populare, iar ultimul, în rochie lungă cu movuri, albastru-deschis, din 1937, anul în care László va muri, în urma unui atac de inimă.

Celebre sunt portretele Regelui Edward al VII-lea, al Kaiserului Wilhelm al II-lea, al preşedintelui Theodore R. Roosevelt, al lui Woodrow Wilson, al Regelui George al V-lea, al lui Benito Mussolini. Există şi un portret al copiilor şi al soţiei Lordului Brocket, cel care le-a închiriat două dintre proprietăţile sale Regelui Mihai şi tinerei lui familii, la Bramshill şi la Brocket Hall. Sunt cunoscute portretele Împăratului Franz Joseph I de Austria, portretele membrilor familiei de Mountbatten, al Regelui Alfonso al XIII-lea, al Reginei Victoria Eugenia a Spaniei, al Reginei Louise a Suediei, al Reginei Alexandra a Marii Britanii, al Ducesei de York, viitoarea Regină-mamă Elisabeta, un portret din 1925, care apare pe albumul scos de Caroline Corbeau-Parsons, coautoare la volumul masiv *Philip de László, His Life and Art* împreună cu Duff Hart-Davis, editat recent la Yale University.

Lista e nesfârşită. Eu am o preferinţă pentru o pictură de gen intitulată *The Last Days at Chequers Lord and Lady Lee of Fareham at the Time of Their Leaving Cheequers*, *New Year 1921*, o lucrare cu o compoziţie memorabilă, cu multă atmosferă: un bărbat şi o femeie stând la o masă, cu scaunele uşor date pe spate şi într-o rână, lângă o tapiserie veche, monumentală, un colţ dintr-un şemineu, covoare grele, o lampă olandeză imensă deasupra cu bula de aramă şi braţul lumânărilor răsucite precum cârja unor sfinţi şi cardinali din biserici...

Portretul Regelui Mihai adolescent, cu puşca de vânătoare, nu a intrat în catalog, deşi este unul dintre cele mai sensibile tablouri pictate de László. Tânărul nu poate avea mai mult de şaisprezece ani, dat fiind că László s-a prăpădit în 1937. Am uitat să întreb unde şi când a fost pictat acest portret. S-ar părea că în vacanţele petrecute la Regina Elena, la Villa Sparta...

Fac corectura. Citesc discursul Majestății Sale rostit la Clubul „Avenir et Démocratie”. Tema lui este „România, o strategie de viitor”. Majestatea Sa Regele Mihai I, însoțit de Regina Ana şi de Principesa Margareta, a avut mai multe întrevederi la Paris, unde a dat curs invitației primite din partea unui grup de parlamentari francezi. La Senat a avut loc un dineu la care au participat 120 de persoane. Au fost prezente personalități politice din lumea presei şi a afacerilor. Discursul rostit la Clubul „Avenir et Démocratie” a fost urmat de intervenția Principesei Margareta care a prezentat obiectivele Fundației pe care a creat-o.

Luciditatea observațiilor formulate de M.S. Regele Mihai îmi readuce în memorie fragmente din dialogurile purtate la Versoix. E o luciditate din care nu lipseşte speranța, esențială în actul construcției. O experiență de decenii – cel mai adesea tragică – te ajută să nu mai poți fi înşelat. În ideile mesajului recunosc perspectiva unui garant şi simbol al civilizației. Regele Mihai este, în primul rând, un martor al civilizației româneşti dintre cele două războaie mondiale. Atunci, România era în Europa. Nu fusese aruncată în remorca mizeriei şi terorii comuniste. În al doilea rând, regele este un martor al civilizației occidentale. În decursul celor patru decenii de exil, M.S. Regele Mihai I nu a stat doar la Versoix, lângă Geneva, ci a văzut întreaga lume. A cunoscut, astfel, binele şi răul de pe atâtea continente şi a înțeles dinamica dezvoltării occidentale, toată lupta dusă de democrația postbelică pentru drepturile omului. Apoi, e de neclintit acea răbdare şi blândețe proverbială a regelui în fața timpului, care îi dă forța calmului, un echilibru natural în fața unei lumi care nu mai are răbdare şi e în stare să sacrifice orice valori şi să facă orice compromis pentru a-şi atinge scopurile avuabile şi inavuabile. Lângă deviza care susține că nimic nu este fără Dumnezeu, Regele Mihai poate aşeza o sentență mireană despre omul care învinge timpul şi vremurile dacă are răbdare. Nerăbdarea a scos lumea din țâțâni de multe ori şi a dus la vărsare de sânge şi

sacrificii cumplite. Răbdarea nu înseamnă amânare, ci construcție solidă, înțelepciune. Şi, nu în ultimul rând, iubirea pentru ceilalți, chiar dacă îți sacrifici propriile vise şi ambiții.

Strategia propusă pentru viitorul României, la care se referă acest discurs rostit în 29 mai 1991 la Paris, se bazează pe etaloane de măsură europene. Cel ce cunoaşte mai bine decât nimeni altul destinul românilor ce au emigrat în întreaga lume şi destinul românilor rămaşi acasă, sub dictatură, refuză un viitor al nostru care şi-ar alia compromisul, ignoranța sau dezinformarea.

Nu există viitor şi civilizație pentru un popor care nu are acces la adevăr...

Aud, cu tristețe, români care spun că era mai bine pe vremea lui Ceauşescu. Că nu era şomaj, că era ordine... Câtă vreme există un singur om care regretă dictatura comunistă, ea are încă şanse să-şi refacă terenul pierdut. Când memoria românilor era mai apropiată de evenimentele din deceniile 3, 4 şi 5, ei spuneau adesea: „Pe vremea regelui...".

Noi nu mai ştim de fapt ce înseamnă Binele. Am ajuns să-l măsurăm doar cu senzația că suntem cât de cât sătui, că avem cât de cât cu ce ne îmbrăca, două-trei camere în ghetoul blocurilor invadate de condens, o maşină pe care o schimbăm la 10 ani, mai multe canale de televizor, o excursie în Turcia, de unde ne întoarcem victorioşii proprietari ai unor blugi, deveniți în ultimii ani uniforma bunăstării mizere, a unei spoieli vestimentare kitsch în România...

Citesc discursul M.S. Regele Mihai. De ce nu ne gândim noi românii, care tot spunem că dorim să intrăm în Europa, că există astăzi în spațiul geopolitic al valorilor spre care tindem nouă monarhii. Toate aceste țări sunt bogate şi civilizate. Zecile de mii de români care au părăsit țara pentru a rămâne în Occident în ultimul an, au cerut azil în multe dintre țările unde funcționează monarhiile contemporane. Au rămas în străinătate peste un milion de români, ceea ce reprezintă o pierdere de capital uman

uriaşă. Au rămas pentru că ei nu cred că era mai bine pe vremea lui Ceauşescu, după cum nu cred că e bine acum. Dacă i s-ar fi dat voie unui singur român să se întoarcă în ţară în 1990 şi dacă acest român era M.S. Regele Mihai, sunt convinsă – şi scriu acest lucru ca un om obişnuit, nu ca o monarhistă – că n-ar fi existat acest cumplit exod care riscă să se dubleze şi tripleze în viitor...[8]

Apoi mă întreb de ce Parlamentul bulgar a făcut mai mulţi paşi decât noi... Suveranul bulgar, Simeon al II-lea, trăieşte la Madrid, în exil. El a contestat legitimitatea referendumului organizat sub regim comunist, în 1946, când s-a proclamat republica în Bulgaria. La noi nici n-a fost referendum. Ci abdicare forţată, impusă sub presiunea unei alternative sângeroase: „Coroana sau o mie de morminte!". Fireşte, acel referendum bulgar de după război a fost un fals, cum au fost un fals grosolan şi alegerile noastre din 1946. Dar mi se pare şi ciudat, şi trist, şi paradoxal ca bulgarii să ne-o ia înainte. Ca ei să pună în discuţie în Parlament probleme pe care Parlamentul român le ocoleşte atunci când nu încearcă să le maculeze sau să le denigreze.

În România n-a fost nici măcar acel simulacru de referendum... Au uitat românii istoria lor şi, trăind inerţia „înlocuitorilor", a *Ersatz*-ului din timpurile dictaturii, se complac în *Ersatz*-ul ridicat la rang de strategie ce ne falsifică prezentul şi viitorul. Ne complacem... Adoptăm înlocuitorii de legitimitate şi libertate, înlocuitorii de democraţie. Am uitat atât de repede că nechezolul care „substituia" cafeaua fusese un produs toxic, interzis de medici... E drept că puteai să renunţi la nechezol, ca să nu-ţi distrugi pancreasul şi că nu te obliga nimeni să bei cafea, dacă preţul ei era prea astronomic. Dar cum poate opta un popor pentru o Constituţie de înlocuitori, pentru un adevăr cu înlocuitori? Poate că instituţia prezidenţială, impusă de

---

[8] Numărul acestora a atins deja 3 milioane.

Ceauşescu la noi, a fost şi este un *Ersatz* în istoria poporului nostru?

Pe vremea cenzurii în România, nerăbdarea era o reacţie fatală, uneori suicidară. În sens moral, cel puţin. Ca şi frica, nerăbdarea miroase de la o poştă. Şi pacea pe care i-o dai timpului împreună cu toată nepacea din tine şi răzvrătirea şi amărăciunea îţi pot dărui semne despre ceea ce înseamnă *eterna întoarcere*. Din toate aceste semne, care ajung la mine sau eu mă duc înspre ele, simt bucuria. Nimic pe lume nu mi-a adus mai multă bucurie decât răbdarea de a privi, de a auzi, de a căuta, de a citi şi de a scrie. Pentru unii, povestea cu „din pământ ne-am născut, în pământ ne vom întoarce" e semn de vremelnicie şi deşertăciune. Pentru mine e un semn de zidire continuă şi de durată...

Dar ce a spus Regele Mihai la Clubul „Avenir et Démocratie"?

Luna de miere a libertăţii

> Domnule preşedinte, doamnelor şi domnilor,
> Vă mulţumesc pentru invitaţia dumneavoastră. Sunt bucuros să mă aflu astăzi aici şi să mă pot adresa distinşilor membri şi invitaţi ai Clubului „Viitor şi Democraţie". Aş dori să vă împărtăşesc propria mea viziune şi strategie privind viitorul ţării mele.
>
> Doamnelor şi domnilor,
> 1989 a fost un an memorabil şi crucial în istoria Europei de Est. În numai câteva săptămâni au avut loc schimbări remarcabile, cuprinzând ţară după ţară. Această evoluţie a fost comparată cu o nouă „primăvară a naţiunilor". Oricum ar fi, este evident că disparităţile între diversele ţări ale Europei de Est şi diferitele republici ale Uniunii Sovietice impuneau şi evoluţii foarte diferite.

Bineînțeles, în ceea ce privește sistemul comunist din România, anunțarea morții sale este prematură. Sfârșitul acestei epoci a fost salutat de populație cu entuziasm. Totuși, tradițiile democratice din țară fiind suprimate de două generații, noile forțe democratice nu au arătat suficientă coeziune și hotărâre. Vedem astăzi că, în România, într-o mare măsură, același gen de persoane care au fost responsabile de ruinarea țării dețin încă puterea. În decembrie 1989, opoziția nu era organizată, nu exista nici o structură democratică gata să ia puterea, în România neexistând practic nici cea mai vagă urmă de societate civilă clandestină. Astfel, administrația actuală a fost stabilită pur și simplu prin deficiență și manipulare.

Înainte de lovitura de stat comunistă, România era parte integrantă a Europei prin instituțiile sale, prin cultura sa, prin sistemul său educațional și, mai ales, prin diplomația sa. Era un partener privilegiat în complexa rețea a alinierilor și alianțelor contextului european.

Sarcina care se află în fața noastră constă deci în a integra România – sau mai curând a o reintegra – în familia europeană. Aceasta este o necesitate reală pentru România, ca de altfel pentru întreaga Europă.

Această reîntoarcere în sânul națiunilor libere nu poate fi o simplă formalitate, ea este o chestiune de fond, de substanță. Ea presupune o schimbare reală și substanțială către o adevărată democrație.

S-ar fi putut oare accepta în Germania ca denazificarea de după război să fi fost condusă de colaboratorii apropiați ai lui Hitler? Aceasta e problema cea mai importantă pe care o înfruntă astăzi România și, atâta vreme cât ea nu va mai fi rezolvată, țara mea nu va putea fi cu adevărat liberă și democratică.

Doamnelor și domnilor,

Peste tot în Europa de Est, „luna de miere” a libertății a deschis calea viitorului. În România „luna de miere” a durat mai puțin de 24 de ore. Totuşi, şi în celelalte țări, altădată satelite, incluzând aici şi pe cele care au încheiat procesul liberalizării politice, drumul către reînnoirea economică este greu şi dureros. Nimeni nu ştie cum se poate îndeplini fără durere tranziția de la centralismul administrativ la economia de piață. Vestul a fost cu adevărat foarte generos, oferind un ajutor de urgență țării mele, dar aceasta a facilitat numai primii paşi pe acest drum dificil. Pe termen lung, avem nevoie de un program major de reformă şi dezvoltare. Un asemenea program ar trebui să debuteze printr-o analiză globală a economiei româneşti şi, în particular, a industriei şi agriculturii sale.

Pentru a acoperi prăpastia periculoasă dintre aspirațiile politice şi realitățile economice în Europa de Est, ar fi necesar un ajutor substanțial, detaliat şi planificat cu grijă, ca şi o investiție masivă. Toate țările prospere ale O.E.C.D. ar putea să participe la acest program.

Un plan de ajutor pentru Est ar contribui la diminuarea eventualelor erori şi ar putea foarte bine, în acelaşi timp, să slujească interesul Vestului. Bineînțeles, este necesar ca un asemenea ajutor să fie disponibil, dar el poate fi luat în discuție, numai dacă anumite condiții sunt îndeplinite, cele mai importante fiind respectarea drepturilor omului, atât individuale, cât şi colective – şi nu numai pe hârtie – şi o adevărată societate democratică cum este aceea a unui stat de drept.

Şi aceasta, doamnelor şi domnilor, mă conduce la punctul următor, care este cel mai dificil şi este fundamental: cum se pot crea instituții democratice plecând de la ruinele sistemului partidului unic? Instituțiile democratice implică edificarea unei societăți civile, ceea ce nu este o sarcină uşoară în țări obişnuite cu totalitarismul şi centralismul. Acest concept de

societate civilă a devenit un slogan de masă: el este crucial pentru restabilirea democrației şi prosperității în toată Europa. Numai o societate civilă poate să asigure infrastructura necesară unui succes politic şi economic. Ce înseamnă aceasta? Stabilirea de societăți civile înseamnă crearea a numeroase organizații şi instituții inovatoare, care să intervină între indivizii izolați şi puterile guvernamentale.
Este o sarcină uriaşă, dar noi, cei care credem mai presus de orice în libertate, noi trebuie să i ne dedicăm şi să reuşim. Aceasta implică reconstrucția morală a societății, restaurarea conştiinței civice, reînnoirea dezbaterii democratice şi cristalizarea pluralismului politic în sensul cel mai larg.

Doamnelor şi domnilor,
În anii '20, douăzeci şi şapte la sută din populația română era formată din 19 minorități etnice, fiecare din ele având propria tradiție, limbă, religie, cultură. Harta etnică a României e puțin diferită astăzi, fiindcă anumite comunități au fost autorizate de către regimul comunist să emigreze sau, cazul cel mai frecvent, au fost literalmente vândute contra monedă forte. Totuşi, problemele din România sunt aceleaşi cu ale oricărei țări în care populația este marcată de diversitatea etnică sau cel puțin culturală. Țara mea era conştientă, în trecut – şi sper că va fi şi în viitor –, că diversitatea este sursa creativității. Aceasta poate să însemne dezbateri şi schimburi creatoare, dar şi antagonisme şi conflicte. În acest caz, mijloacele de a regla aceste conflicte trebuie să fie găsite.
Atâta timp cât această unitate în diversitate nu va fi stabilită în România, ca de altfel în toată Europa de Est, vom merge către un nou Sarajevo.

Doamnelor şi domnilor,

Există în Europa de astăzi nu mai puțin de nouă monarhii. Cred că veți fi de acord cu mine că ele nu se numără chiar printre cele mai sărace şi oprimate țări ale Europei. Dar de ce e necesară restaurarea monarhiei într-o țară a Europei de Est astăzi? Prima rațiune de a o face este cea de legitimitate şi legalitate. România a fost un stat suveran, bazat, în mod tradițional, pe o monarhie constituțională. Această formă de guvernământ a fost suprimată de către o putere străină şi de către agenții săi locali, fără ca poporul român să aibă posibilitatea să se pronunțe.
Acceptând astăzi acest act ca un fapt împlinit, se conferă legitimitatea întregii perioade comuniste şi fiecăruia din actele sale.
Comunismul n-are nici o legitimitate în România şi, drept consecință, abdicarea forțată din 1947 este nulă şi neavenită.
Sunt şi alte rațiuni – într-o perioadă de reconstrucție, o națiune are nevoie să se sprijine pe tradițiile sale profunde. În cazul României, forma tradițională de stat este monarhia constituțională. Celelalte societăți postcomuniste vor fi având o tradiție diferită, bazată pe propria lor evoluție istorică. Dar în cazul României, o republică va fi totdeauna asociată în gândirea oamenilor cu lovitura de stat comunistă şi cu sistemul prezidențial asimilat numelui lui Ceauşescu.
Monarhia modernă, constituțională, are menirea de a oferi un simbol al unității în diversitate, de-a reuni întreaga națiune, de a fi o încarnare a spiritului comunității. În plus, monarhia constituțională, punând la adăpost de tensiunile politice funcția supremă în stat, poate să contribuie la stabilitate. Aceasta trebuie să fie luată foarte în serios, mai ales în România. Monarhia ar putea să aibă o importanță vitală, după o perioadă autoritară. Spania este în acest sens un exemplu strălucitor. În afară de aceasta, monarhia asigură o continuitate istorică. În România, lăsând de o parte nefericita perioadă a anilor 1938-

1940, cauzată de condițiile existente atunci în Europa Centrală, monarhia a fost apărătoarea şi garantul Constituției şi a libertăților prevăzute de ea.

Domnule preşedinte, doamnelor şi domnilor,
Soluțiile problemelor cu care România este confruntată nu sunt simple. Pariul este, fără nici o îndoială, îndrăzneț, dar noi nu putem să lăsăm timpul să hotărască pentru noi. Sunt atâtea de făcut şi nu avem o secundă de pierdut. Cu sprijinul potrivit, țara mea şi poporul meu îşi vor relua în curând locul care le revine în familia națiunilor libere, căreia îi vor aduce contribuția lor benefică.
Vă mulțumesc pentru atenție.

Ca de la om la om

O arhivă în exil

La Versoix, am citit una dintre cele mai emoționante mărturisiri ale Regelui Mihai legate de imposibilitatea de a uita țara în care s-a născut şi de a rămâne indiferent la dramele şi tragediile care au încercat-o şi o încearcă.

Niciodată nu am aflat în declarațiile regelui nepăsarea, cinismul, judecarea românilor de pe un soclu al superiorității, plăcerea de a se juca iresponsabil cu sufletele lor, machiavelismul de a-i asmuți pe unii împotriva altora, cascada aceea de acuze şi de ironii muşcătoare adresate de preşedinții cu aer de tătuci, de manipulatorii puterii în interesul unui grup, al unui partid, al cauzelor proprii. Nicicând regele nu şi-a acuzat poporul, nu l-a împins de la spate să ia decizii pripite, nu l-a biciuit cu invective, n-a afişat disprețul şi dezamăgirea, resentimente ori reproşuri, calomnii şi acuze.

Mai întâi aş putea să spun că în momentul plecării de la Sinaia am pornit cu moartea în suflet, dacă se poate spune aşa. În toți anii aceştia sunt două situații: pe de o parte m-am căsătorit, avem o familie frumoasă, foarte unită, nu avem relația clasică dintre părinți şi copii, ci relații de prietenie între noi, n-avem secrete în familie. Dacă se poate spune aşa, suntem fericiți [...]. Partea cealaltă este că nu pot uita niciodată țara în care m-am născut şi toate mizeriile prin care trece, care devin din ce în ce mai grele [...]. Şi toată situația economică din țară. Şi oamenii aceştia de la noi. Consider, bineînțeles, că ei au tot dreptul să protesteze şi să condamne condițiile în care trăiesc. Şi cred că, în fine, lumea liberă a început – prea târziu, bineînțeles – să înțeleagă că oamenii noştri au ajuns la maximum de răbdare şi că le-a ajuns cuțitul la os. Din păcate foarte târziu, dar, în fine, mai bine mai târziu decât niciodată[9].
MIHAI R.

Am ascultat multe discursuri ale politicienilor în care aceştia se adresează românilor. Unii dintre ei, mari amatori să-i asmută pe români împotriva românilor, aruncându-le promisiuni deşarte, jucându-se cu speranțele şi viitorul poporului român.

Ce ar fi de înțeles când descoperi că există o prăpastie între popor şi cei care-l conduc? Între o țară şi cel în mâinile căruia şi-a pus destinul, în nici un caz pentru a fi tratată ca un gunoi, ca o pepinieră de imigranți şi o turmă

---

[9] Din răspunsurile la un interviu care i-a fost luat M.S. Regele Mihai de o echipă a postului de radio B.B.C., secția română, cu ocazia împlinirii a patru decenii de la abdicarea forțată. Înregistrarea a fost difuzată la 1 şi 3 ianuarie 1988.

de neputincioşi de care te poți descotorosi precum inițiatorii soluțiilor finale...

Mesajele regelui către țară

În arhiva de la Versoix am descoperit un epistolar a cărui existență o cunoşteam pentru că auzisem la radio mesajele Regelui Mihai către poporul său. Le-am fotocopiat şi le-am citit ca pe nişte scrisori pe care cel ce iubeşte le transmite celui iubit, chiar dacă ştie că nu va primi răspuns fie că destinatarul e împiedicat să facă acest lucru, fie că poate a uitat sau a fost silit să uite pe acela care i se adresează cu drag, cu speranță, cu certitudinea că, într-o bună zi, nu va fi doar auzit şi înțeles, ci i se şi va răspunde. Am propus spre publicare aceste mesaje unor ziare, la *Contrast*, la *Epoca*, la *Convorbiri literare* şi la *Cronica*, unde au şi apărut, le-am dat pentru suplimentul *Ex-rex*? scos de mine la *Flacăra*. Textul lor a devenit, fără să fi existat o premeditare, replica cea mai credibilă dată unor false aserțiuni formulate de N. Baltazar, purtătorul de cuvânt al guvernului dintr-o anume perioadă şi emițătorul unor calificative total false despre M.S. Regele Mihai. Nu poți spune despre nimeni că nu şi-a iubit poporul, câtă vreme, an de an, în exil, după ce a fost obligat să abdice şi să-şi părăsească tărâmul unde s-a născut, a simțit nevoia să comunice cu poporul său şi să încerce să-l îmbărbăteze.

În mesajul din anul 1952 descopăr accentul deosebit pe care l-a pus întotdeauna regele pe conştiința națională. O conştiință niciodată confundată cu naționalismul. Mesajul adresat românilor de la Londra anticipează concluziile politice şi efectele dezastrului economic şi moral cu care se va confrunta acut Occidentul după ce va cădea sinistrul zid al Berlinului. Ieşirea Europei Centrale şi de Est de sub regimul dictatorial comunist va fi resimțită ani de zile de acum înainte de Occident, ca o povară economică şi morală,

la care s-au adăugat şi se vor adăuga valuri succesive de (e)migrație.

Anul Nou 1952, Londra

Români,
Suntem despărțiți şi anul acesta de această tiranie fără milă care apasă asupra neamului nostru. Dar suntem mai uniți ca niciodată prin suferințe şi prin nădejdi comune. Şi prin aceeaşi conştiință națională pe care nimeni nu o poate birui.
Încă un an de suferințe a fost îndurat de poporul român, lovit în trupul său, umilit în conştiința sa, dar neatins în voința sa de independență. În fața lumii civilizate, suferințele şi sacrificiile pentru libertate ale poporului român stau ca o dovadă a voinței lui nepieritoare de a fi liber şi neatârnat şi ca o chemare la conştiința şi îndatoririle acestei lumi civilizate.
În preajma noului an, speranțele noastre sunt mai mari. Puternicele țări ale Apusului simt pericolul care le amenință. În fața lui, puterile lor de rezistență se organizează printr-o pregătire în comun şi se ridică la un nivel de putere necunoscut până acum. Dar cu cât lumea liberă din Apus devine mai conştientă de pericolul ce o amenință şi mai puternică în fața lui, cu atât ea simte mai adânc că jumătate din lume nu poate fi subjugată şi săracă. Lumea nu va fi liberă şi liniştită până ce jumătate din Europa, astăzi aservită, nu va fi independentă. Pacea lumii se bazează pe libertatea țărilor noastre.

Români,
De peste tot, vin semne tot mai bune. Apusul se organizează şi se întăreşte. Conducătorii de state şi alți oameni răspunzători proclamă nevoia pentru toți a

eliberării țărilor noastre. Poporul român nu va uita niciodată sprijinul ce i se dă în această dureroasă fază a istoriei sale. El înconjoară cu sentimente de recunoştinţă pe oamenii şi ţările care îl ajută.
Dar cea mai însemnată putere a neamului nostru stă în voința lui de neatârnare, în conştiința lui națională, în sacrificiile lui pentru libertate. România liberă a stat totdeauna pe linia dreaptă a intereselor înalte ale lumii civilizate.
Forțele ei naționale au fost totdeauna puse în slujba libertății. Popoarele libere din Apus nu vor putea uita colaborarea României la lupta comună. Şi astăzi, sacrificiile noastre sunt o parte din lupta comună. Drepturile noastre sunt limpezi. România va trăi şi va fi independentă.

Români,
Cu sufletele noastre îndurerate alături de durerile neamului nostru, cu toate puterile noastre închinate binelui şi eliberării țării, cu inimile noastre pline de nădejde, ne rugăm lui Dumnezeu pentru fericirea neamului nostru. Ne rugăm pentru amintirea celor căzuți în lupta pentru libertate şi pentru sănătatea patrioților ce stau în închisori, numai fiindcă iubesc țara, adevărul şi pe Dumnezeu.
Împreună cu regina şi cu iubita mea mamă Elena vă zic:
La mulți ani, Români!
Trăiască România!

Pentru acea propagandă antimonarhică insistând pe aşa-zisa colaborare a M.S. Regele Mihai cu ocupantul sovietic, am ales următorul mesaj din 1954. Dar nu vreau să uit să scriu despre cea mai frumoasă cruce pe care mi-a fost dat s-o văd şi care însoțeşte de regulă mesajele Regelui. Desenul are o configurație de motiv românesc brodat la

rându-i din cruciulițe. Conturul are o blândețe şi o smerenie indicibilă. Brațele crucii se încheie cu o mică coroană. Această cruce în filigran, ce însoțea corespondența, a fost şi a rămas sigiliul regelui. Şi nu vreau să uit de acel îndemn de a nu ne primejdui zadarnic înainte de vreme, venit de la un suveran conştient de situația internațională. Interesantă este prognoza regelui cu privire la o nouă ordine mondială în care „nu va mai putea fi loc pentru puterea militară şi politică a Rusiei”.

Români!
Țara noastră se află în cel de-al zecelea an de ocupație ruso-comunistă. În acelaşi timp, Rusia se află pe pământul nostru pentru a zecea oară, în decursul vremii. Şi, de fiecare dată, Rusia a încălcat țara noastră cu gândul de a nu mai pleca niciodată. Dar, de fiecare dată, a plecat! A trebuit să plece!
Şi de data aceasta va pleca. Va trebui să plece!
Acum, însă, Rusia va pleca din țara noastră pentru totdeauna. Fiindcă în noua orânduire a lumii nu va mai putea fi loc pentru puterea militară şi politică a Rusiei, stat totdeauna cotropitor prin însăşi natura sa şi care, de-a lungul veacurilor, sub orice formă s-a aflat, nu a însemnat decât spaimă, lacrimi şi sânge, pentru toți vecinii săi şi chiar pentru propriile sale popoare.

Români!
De zece ani, un neam întreg de oameni buni, credincioşi şi cinstiți, Neamul nostru, care niciodată nu a râvnit la bunurile şi la pământul altor neamuri, suferă, în propria lui țară: foame, spaimă, închisoare şi moarte de martir, prin voința neînduplecată a cotropitorului.
Împreună cu iubita mea mamă şi cu regina, iau parte, cu inima îndurerată, la suferințele voastre crâncene,

care acum sunt cunoscute de toți oamenii iubitori de Adevăr şi de Dreptate.
Cu neamul nostru sunt toți oamenii care cred sincer în Dumnezeu. Cu noi este Dumnezeu însuşi, care, azi, înarmează sufletul şi brațul celor mai de seamă Puteri ale lumii, spre a face să biruie, pe întreg pământul Adevărul, Dreptatea şi Omenia.

Români!
Poporului român i-a fost întotdeauna dat să-şi afirme şi să-şi păstreze ființa, prin cele mai grele sacrificii. Dar nu vă primejduiți zadarnic, înainte de vreme! Păstrați-vă, cu încredere şi hotărâre, pentru Ziua-cea-mare, ce se apropie cu fiecare clipă cu paşi mai grăbiți şi mai siguri, şi când, cu toții, vom sfărâma lanțurile sclaviei, pentru a trăi liberi în țara noastră, după sufletul şi cugetul nostru, şi numai în frica lui Dumnezeu!
Până atunci, ajutați-vă frățeşte unul pe altul şi căutați a păstra sănătatea trupească şi sufletească a copiilor, Neamul nostru de mâine.
Aşa să ne-ajute Dumnezeu!
Trăiască România!
Trăiască Neamul românesc!

1955

Traduc Mesajul M.S. Regele Mihai adresat țării cu ocazia noului an 1955. În arhivă am găsit o copie în franceză, bătută la maşină, şi care prezenta, în paragraful al patrulea, tăieturi făcute cu un pix roşu, cu mențiunea „înlocuit” (*remplacé*). Preocuparea regelui de a se păstra ființa morală şi intelectuală a națiunii noastre româneşti ține de un diagnostic corect. Abia tranziția şi postcomunismul ne-au arătat cât de mult a distrus comunismul din ființa noastră morală şi intelectuală. Trădarea intelectualilor în comunism şi apocalipsa morală

sunt demonstrate de numărul imens de turnători şi cozi de topor care au ieşit la iveală după 1990. Aceeaşi fabulă cu lupul continuă mai abitir să-şi joace rolul după 1990: „Lupul îşi schimbă părul, dar năravul ba”. Şi încă ceva. Regele este singurul care foloseşte expresia „în libertate şi numai în frica lui Dumnezeu”. Şi crede în ea. N-am mai auzit pe nimeni altcineva s-o folosească.

Români!
Şi de această dată, vă vorbesc de departe, la începutul Noului An.
Sufletul meu, cu toate acestea, este întotdeauna alături de voi, în Ţara noastră, împărtăşind suferinţele voastre atât de cumplite, dimpreună cu speranţele naţiunii noastre.

Români!
Rusia ocupă ţara noastră în mod injust şi a rămas ocupantul nostru înşelând buna credinţă a lumii libere. Dar forţa Rusiei e cu mult mai mică decât viclenia ei. [...]
Clipa aceasta nu e departe!

Români!
În bogata noastră ţară, oamenii sunt acum sărăciţi, înfometaţi, terorizaţi, bunurile sunt distruse. Şcoala e pervertită. Biserica persecutată şi Armata naţională poartă uniformă străină.
Dar sufletul românesc continuă în tăcere să-şi trăiască viaţa, cu speranţele şi idealurile sale. Pentru că sufletul unui popor nu poate fi redus la sclavie.
Şi la momentul oportun ce se apropie, întreg poporul român se va ridica la un singur semnal ca să fie din nou stăpân în ţara sa, pentru a trăi pe tărâmul ei în libertate şi numai cu frica lui Dumnezeu.

Români!
Împreună cu regina şi cu scumpa mea mamă, luăm parte din toată inima la cumplitele voastre suferinţe, admirându-vă cu o emoţionantă recunoştinţă, pentru tot ceea ce îndurați pentru a păstra intacte Fiinţa morală şi intelectuală a naţiunii noastre româneşti.
Sus inimile, Români!

1959: *Să înnodăm firul istoriei de unde s-a rupt*

Am ales acest mesaj pentru respectul pe care l-a avut dintotdeauna M.S. Regele Mihai faţă de istoria poporului român. Evocarea Unirii din anul 1859 e impresionantă prin firescul cuvintelor şi noblețea sentimentelor ce le insuflă. Nu e vorba în acest mesaj de un consens, concept care e o sechelă a adeziunilor impuse şi subminate de tactica *divide et impera*, înfloritoare sub dictaturi. E vorba de unire, de înțelegere şi însoțire a conştiinţelor, de contopire a idealurilor şi îngemănare a speranţelor. E vorba de concordie prin curaj şi nerenunțare la identitatea de sine, de conjugarea tuturor forţelor unui popor sub semnul credinței în Dumnezeu, căruia nu-i este plăcută ura şi ranchiuna. E vorba de neclintirea în faţa vrăjmaşilor şi a ocupantului, a unei naţiuni care trebuie să-şi păstreze neamul, limba şi credința. Din păcate, nu am reuşit, vreme de două decenii care s-au scurs după 1990, să înnodăm firul istoriei de unde s-a rupt.

Români!
Istoria neamului românesc este un lung şir de suferinţe, iar chinurile de azi sunt, desigur, cele mai grele. Dar şi acestea vor trece şi poporul român, scăpat pe veci de jugul robiei, va putea să-şi trăiască viaţa după firea şi nădejdile sale, cu omenia sa de totdeauna şi cu neclintita lui credință în Dumnezeu.

Români!
Se împlinesc 100 de ani de când s-a făcut prima Unire a țărilor române. Fără oşti şi fără putere mare, Românii au făcut Unirea, călăuziți de iubirea de neam şi de pământul strămoşesc. Prieteni puternici au ajutat, desigur, dar Românii au înțeles că cel mai mare sprijin îl pot afla în unire frățească şi în strădanii comune, stăruind în nădejdile lor cu acelaşi gând şi cu acelaşi suflet.
Şi astăzi, prieteni puternici vor ajuta neamul nostru, când va veni clipa aşteptată, şi care nu mai este departe. Dar şi acum, ca şi altădată, puterea neamului românesc stă în unirea tuturor Românilor. Staţi uniți, cu toții, într-un gând şi într-o simțire! Ajutați-vă, frăţeşte, unul pe altul! Purtați de grijă copiilor, luându-vă de la gură pentru a le da lor şi încălziți-i la sufletul vostru, creştineşte şi româneşte!

Români!
Păstrat cu sânge şi cu lacrimi amare, pământul nostru, roditor şi darnic, a fost primitor şi pentru străinii de omenie, pe care soarta i-a adus la noi. Dar, de-a lungul istoriei neamului românesc se arată, clar, că pământul nostru n-a ținut şi nu ține, niciodată, străini vrăjmaşi. Niciodată! Împărății, viclene şi lacome, au venit de multe ori şi au plecat întotdeauna, pentru că vrăjmăşia nu este plăcută lui Dumnezeu. Iar poporul românesc a stat neclintit în nădejdile sale, păstrându-şi neamul, limba şi credința.

Români!
Zorile libertății se arată. Stăpânirea cu sila se va nărui sub ochii noştrii, fiindcă lumea nu poate dăinui decât în omenie şi dreptate. Neamurile subjugate vor putea,

în curând, să trăiască în libertate, după mintea, sufletul şi hărnicia lor. Iar neamul românesc, care nu uită niciodată, dar iartă totdeauna!, îşi va înnoda, de unde s-a rupt, firul istoriei sale, şi-şi va continua viaţa sa cu sporită omenie şi cu smerită recunoştinţă către Dumnezeu.

Români!
Împreună cu regina şi cu iubita mea mamă suntem, cu tot sufletul, alături de voi, în suferinţele prin care treceţi, şi suntem mândri de statornica voastră bărbăţie, cunoscută şi recunoscută azi, de o lume întreagă.
Trăiască Neamul românesc!
Trăiască România!

1961

Mesajul acesta din 1961 este semnificativ şi pentru atitudinea regelui faţă de stăpânirea ruso-comunistă. Tuturor celor ce au lansat calomnia colaborării dintre rege şi comunştii ruşi le oferim spre lectură aceste fraze, alese dintr-o mulţime de asemenea dovezi, nu pentru a-l „disculpa", *horribile dictu*, pe regele nostru, acuzat de a fi pactizat cu sovieticii ce l-ar fi răsplătit, din acest motiv, cu Ordinul „Victoria". Nu am mai găsit nicăieri un asemenea discurs continuu vituperant împotriva ruso-comunismului, precum cel aflat în mesajele regelui şi toate conferinţele şi discursurile susţinute de-a lungul deceniilor cu diverse ocazii. S-ar putea publica un volum cu asemenea texte şi comentariile contextuale necesare. Câte capete ale puterii politice internaţionale cutezau să lanseze asemenea diatribe şi speranţe în prăbuşirea colosului mondial, menajat şi răsmenajat de tratate, întâlniri la nivel înalt, ca să nu mai vorbim de propaganda occidentală şi cărţile pro-U.R.S.S. publicate în lume. Intelectuali din Franţa, care au îndrăznit să dezavueze Răsăritul secerei şi ciocanului, s-au văzut

excomunicați. Iar poeții şi scriitorii români purtători ai galoanelor Premiilor de Stat nu mai pridideau să laude Uniunea Sovietică. Citiți antologia imensă a *Poeziei în R.P.R.* din 1956 şi volumele de *Versuri alese* din perioada 1960-1964 şi veți găsi un bogat gunoi liric semnat de autori care aveau să pozeze în disidenți, unde în altă parte dacă nu în America, uitând de poemele lor prosovietice şi de cele antiamericane.

Îmi place să recitesc acest fragment pentru limba românească neatinsă de retorică, blândă şi clarvăzătoare, rostind durerea şi speranța, ca de la om la om, iar nu de pe piedestalul oratorului măsurându-şi superioritatea asupra mulțimilor.

Români!
Tot de departe vă vorbesc şi acum, dar cu aceeaşi dragoste de Neam şi cu adâncă înțelegere a suferințelor voastre crunte, cunoscute azi de o lume întreagă.

Români!
În trecutul său, neamul românesc a avut parte de multe şi grele suferințe, dar şi mai grele de când imperiul moscovit s-a apropiat de pământul nostru strămoşesc. Românii, însă, au durat mai departe, întărindu-se şi mai mult în credințele şi datinile păstrate din bătrâni. Fiindcă suferința înalță întotdeauna pe cel asuprit.

Români!
Azi, sub stăpânire ruso-comunistă, plugarii şi lucrătorii români muncesc pentru stăpânii de la Moscova, tinerii sunt la oaste în straie ruseşti, copiii învață în şcoală limba muscălească şi cărturarii au a se pleca sub povara pretinsei atotştiințe a mai-marilor ruso-comunismului vrăjmaş.

Dacă frunzăreşti articolele şi comentariile ce apar pe internet cu privire la o serie de evenimente contemporane, nu poţi să nu observi două lucruri. Faptul că persistă în amintirea noastră, la nivelul unui segment de vârstă, obiceiul bunicilor şi părinţilor de a asculta mesajele Regelui Mihai I, neclintiţi, în vreme ce alţii îl vor fi ascultat pe al lui Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu. Cumpăna dintre ani i-a găsit pe români divizaţi în funcţie şi de postul media pe care-l frecventau. Dar reflexul de a asculta mesaje nu a fost dublat şi de reflexul fundamental de a ne informa. Rămânem comentatori de texte citite cu un mare lapsus de timp între ele. Păstrăm în gând reacţii turnate în albia unor speranţe sau controlate de cinism. Cum sună urările de bine din gura dictatorilor?

La Versoix, am vorbit şi cu Regele Mihai şi cu Regina Ana despre Ordinul „Victoria", care a fost expus la loc de cinste în cadrul unei expoziţii documentare în S.U.A. Mi-am fotocopiat şi articolul cu privire la această expoziţie. Faptul că Regele Mihai a rămas singurul supravieţuitor dintre cei ce au primit Ordinul „Victoria" şi că a fost invitat să participe a doua oară la Parada de 9 mai de la Moscova în anul 2010, prima oară fiind în urmă cu şase ani, a stârnit destule reacţii. Am privit din nou cum se revarsă resentimentele din acest con al abundenţei amneziilor. Amnezie sau ignoranţă. Nu pot rezuma aici ce au scris americanii despre Înaltul Ordin şi ce aberaţii se vehiculează la noi, unde toţi ne pricepem la toate. Americanii nu uită să spună că este unul dintre cele mai rare ordine din lume, fiind acordat celui ce a realizat „o operaţiune militară încununată de succes în cadrul unuia sau mai multor fronturi şi care a avut ca rezultat o schimbare radicală a situaţiei în favoarea Armatei Roşii". Ordinul a fost acordat de douăzeci de ori. L-au primit şaptesprezece persoane, dintre care treisprezece sunt lideri sovietici şi cinci lideri străini. Unui lider sovietic, respectiv lui Leonid Brejnev, ordinul i-a fost retras la câteva zile după moartea sa, dat

fiind că acordarea s-a făcut fără ca persoana să întrunească condițiile necesare.

Propus de colonelul N.S. Neyelov, în iunie 1943, ordinul a fost acordat prima oară, pe 10 aprilie 1944, mareşalului Alexandr Vasilevski, lui Gheorghi Zukov şi lui I.V. Stalin. Pe 30 martie 1945, au primit Ordinul „Victoria" Konstantin Rokosovski şi Ivan Konev, pe 19 aprilie 1945, Alexandr Vasilevski (pentru a doua oară), pe 26 aprilie 1945, Rodion Malinovski şi Fiodor Tolbuhin, pe 31 mai, Leonid Govorov şi Gheorghi Zukov (a doua oară), pe 4 iunie 1945, Semion Timoşenko şi Alexei Antonov. Stalin a primit Ordinul „Victoria" a doua oară pe 26 iunie 1945 şi Kiril Meretskov, pe 8 septembrie 1945. Cei cinci străini care au primit ordinul sunt, în ordinea cronologică a primirii: Dwight D. Eisenhower, pe 4 iunie 1945, Bernard Montgomery, pe 5 iunie 1945, Mihai I de România, pe 6 iulie 1945 (singurul deținător al Ordinului „Victoria" aflat în viață), Michał Rola-Żymierski, pe 9 august 1945, şi Iosip Broz Tito, pe 9 septembrie 1945. Ordinul „Pobeda" sau „Victoria" este o stea pentagonală cu un diametru de peste şapte centimetri făcută din platină cu o montură în diamante în greutate de 16 carate şi 5 rubine sintetice, cu un miez de argint şi email albastru pe care este înfățişat Kremlinul, mausoleul lui Lenin şi turnul Spaskaia, având scris cu caractere chirilice C.C.C.P., adică inițialele pentru U.R.S.S. şi POBEDA, care înseamnă „Victorie". La moartea celui decorat cu acest ordin, acesta se întoarce la statul sovietic, excepție făcând ordinul primit de Eisenhower – depus la Clădirea Arhivelor Naționale din S.U.A., de la Washington D.C., şi ordinul lui Montgomery, care se află la Imperial War Museum din Londra.

Zvonurile despre vânzarea acestei înalte decorații de către rege fac parte din comentariile şi invențiile penibile menite să-l discrediteze. Şi au fost infirmate în diverse interviuri. Regina Ana mi-a spus că ordinul se afla la Versoix, lucru confirmat şi de Regele Mihai în mai multe interviuri în care insistă pe faptul că acest ordin este un

omagiu adus unei armate şi că Armata Română îl merită din plin.

Actul de la 23 august 1944 a scurtat războiul şi a grăbit victoria Aliaților cu mari sacrificii şi pierderi pentru români. Din păcate, 23 august „nu a salvat România de dictatura comunistă". Eisenhower a dus decorația la un bijutier pentru evaluare, probabil din curiozitate. Acesta i-ar fi spus că pietrele sunt false. Probabil se referea la rubinele sintetice. Sau a fost un mod al lui Eisenhower de a scăpa de solicitările unor generali şi capete încoronate de a primi acest ordin foarte rar. După cum vedem, pentru nimeni în lume, Ordinul „Victoria" nu înseamnă vreun pact dezonorant, ci răsplătirea unor fapte de arme de o excepțională importanță. Numai la noi, deținerea lui este adeseori identificată cu un pact al regelui cu sovieticii. Bine că lumea nu ține minte anticomunismul profund al Regelui României, dar e fascinată de aşa-zisul *Proces al comunismului* adjudecat ca act de onoare şi glorie de atâția slujitori, propovăduitori şi beneficiari ai lui. E o mare răsturnare a valorilor morale în scumpa mea țară şi o evidentă cortină de ceață când nu e chiar de prostie.

Am fotocopiat şi mesajul din anul 1962, însoțit de crucea-sigiliu şi de semnătura Mihai, cu majuscula caracteristică urmată de inițiala „R" de la rege. Ca de obicei, sunt cuvinte de îmbărbătare morală care condamnă ocupația ruso-comunistă, care înăbuşea, asemeni unui cataclism, „viața românească", „viața morală şi fizică" a unui popor supus la chinuri prelungite, la nedreptate şi împilare. Nu sunt uitate speranța şi mândria regelui în exil față de „demnitatea şi statornicia românească":

> Români!
> După vechea datină românească, vă vorbesc de Anul Nou. Dar sufletul meu este tot anul cu voi,

împărtăşindu-se din suferinţele, ca şi din nădejdile voastre.
Începutul anului nu este pentru a prelungi chinurile impuse neamului nostru, în propria ţară, de către ocupaţia ruso-comunistă; dimpotrivă!
Fiindcă împilarea şi nedreptatea sunt sortite a nu dura decât un timp, ducând la pieire sigură nu pe asuprit, ci pe asupritor. Iar semne vorbitoare prevestesc apropiata dispariţie nu numai a ruso-comunismului, dar şi a puterii care-l susţine: întârziatul imperiu moscovit asupritor!

Români!
Viaţa morală şi fizică chiar, a tuturor, oameni, naţiuni şi state, este înlesnită de respectul absolut al legilor morale, de dreptate şi de omenie.
De aceea, neamului românesc, trăind cu omenie şi fără a râvni vreodată la bunul altuia i-a fost înlesnită supravieţuirea, cu toate crâncenele primejdii prin care a trecut în cele 18 veacuri ale istoriei sale. Pentru că neamul nostru şi-a aflat întotdeauna izvor de viaţă în credinţa, în limba şi datinile păstrate, fără ştirbire, din tată în fiu.
În curând apele ruso-comunismului, care înăbuşă azi viaţa românească, se vor trage de pe plaiurile ţării noastre şi neamul românesc va reveni la propria sa viaţă, aşa cum a cunoscut-o din moşi-strămoşi, cu bunătate, omenie şi neclintită credinţă în Dumnezeu.

Români!
Împreună cu regina şi iubita mea mamă, urmărim, cu durere în suflet, crudele voastre suferinţe, dar şi cu mândrie pentru demnitatea şi statornicia voastră românească, dovedite, cu grele sacrificii, în faţa tiraniei ruso-comunismului.
Trăiască Neamul Românesc!

Trăiască România!

1965

Din cuvântul M.S. Regele Mihai I către țară de Anul Nou 1965 mă impresionează ultima frază din penultimul paragraf: „Şi Dumnezeul Adevărului, al Dreptății şi al Omeniei s-a îndurat”, întotdeauna de cei strâns uniți împotriva cotropitorului. Când vom înțelege cu toții ce înseamnă un popor pe care-l uneşte „Dumnezeul Adevărului, al Dreptății şi al Omeniei”, câtă vreme decenii la rând ne-au fost impuse minciuna, nedreptatea şi dezumanizarea, prin toate mijloacele?

Români!
Atâți ani amari, de crude suferințe, au avut darul, şi acum, de a întări şi mai mult neamul românesc în credința sa creştină strămoşească, în fireasca lui omenie şi speranțele sale de viitor. Iar asuprirea, adusă de străini, a început a se întoarce împotriva asupritorilor, vremelnica lor stăpânire fiind, de acum, pe sfârşite.

Români!
Un neam – oricare – este greu să piară. Iar neamul românesc, oțelit în 18 veacuri de statornică credință în Dumnezeu şi în propria ființă națională, arată, acum, lumii întregi că în adevăr, aşa cum am spus şi în trecut, în piepturile româneşti, sub orice haină s-ar afla, aceeaşi inimă românească bate!
De aceea, ori de câte ori a fost primejduită țara însăşi, românii, cu sporită frăție şi însuflețiți de aceeaşi simțire şi de aceleaşi nădejdi, au stat totdeauna strâns uniți împotriva cotropitorului. Şi Dumnezeul Adevărului, al Dreptății şi al Omeniei s-a îndurat de ei, întotdeauna!

Români!
Cu regina şi cu iubita mea mamă ne rugăm lui Dumnezeu pentru statornicul popor român şi pentru scumpa noastră ţară.
Trăiască Neamul Românesc!
Trăiască România!

Scris probabil sub impresia unor informaţii cu substrat tragic ce-i dezvăluiseră procesul de dezrădăcinare la care era supusă ţărănimea românească de ani şi ani, mesajul adresat ţării în 1966 e o atotgrăitoare mărturie despre atitudinea M.S. Regele Mihai I faţă de ţăranul român căruia comunismul i-a desfiinţat proprietatea agricolă individuală.

E unul dintre cele mai triste mesaje şi una dintre cele mai autentice şi emoţionante dovezi cu privire la locul pe care-l acordă Regele Mihai ţărănimii în istoria continuităţii, independenţei şi demnităţii româneşti. Desfiinţarea proprietăţii private asupra pământului îi evocă Majestăţii Sale imaginea unui stejar dezrădăcinat. Şi pe bună dreptate, cu o intuiţie şi o luciditate îndurerate, regele vede în acest proces de uzurpare şi mutilare a unei largi categorii sociale unul dintre cele mai grave şi periculoase atentate împotriva fiinţei româneşti, obligată să ia „forma neînsufleţită pe care i-o vor da stăpânitorii". Tot din acest mesaj transpare, fără echivoc, atitudinea faţă de Basarabia pe care M.S. Regele Mihai a considerat-o un pământ românesc dintotdeauna.

Mai reţinem îndemnul către aceia – din păcate au fost atât de mulţi cu vremea – care „ar putea fi ispitiţi de exerciţiul puterii", înainte de a cădea în capcana compromisului „să pună urechea la pământul plămădit cu sângele atâtor generaţii".

Cei care nu văd azi o alternativă şi nici măcar o legitimitate în monarhia constituţională nu înţeleg că cel mai mare pericol, într-o ţară ce a cunoscut peste patru

decenii de dictatură, este apariția unei noi dictaturi. Am putea să ne întrebăm de ce Franco l-a pregătit pe Juan Carlos pentru domnie, oferind Spaniei, după vremuri totalitare, un monarh constituțional? A fost o alegere excelentă pentru destinul Spaniei.

Români!
Încă de aproape trei secole, de când cotropitoarea împărăție moscovită, întinzându-se, a ajuns la Nistru – marginea răsăriteană a pământului românesc –, Moscova a făcut repetate încercări de a cotropi şi țara noastră. Dar dacă, în trecut, ocupațiile moscovite se mărgineau la schimbări politice şi la jafuri economice, de data aceasta, Moscova, prin regimul impus țării noastre, atacă substanța însăşi a existenței neamului românesc, prin desființarea, între altele, a proprietății agricole individuale.
Din proprietatea agricolă individuală strămoşească şi din neclintita sa credință în Dumnezeu, țăranul român a deprins acel simț al proprietății şi al libertății care a făcut ca, de-a lungul veacurilor, neamul românesc să nu râvnească nici la bunul şi nici la libertatea altora, dar să-şi apere, cu prețul sângelui, propriul său bun legiuit. Aceasta a dat lui Ştefan cel Mare victoria de la Podul Înalt, unde, la chemarea domnului, 40.000 de țărani oşteni fără plată au înfrânt năvala turcească, apărând pământul lor. Dar, odată scos din pământul său, moştenit din bătrâni – temelie a însăşi existenței sale naționale, poporul român va fi întocmai unui stejar scos din rădăcini şi care, astfel, va putea exista mai departe, dar numai în forma, neînsuflețită, pe care i-o vor da stăpânitorii.

Români!
Toți românii sunt pe deplin conştienți de primejdia moscovită, de astăzi. Dar, cei – câți – ce ar putea fi

ispitiți de exercițiul puterii, să pună urechea la pământul plămădit cu sângele atâtor generații de înaintaşi şi vor înțelege că poporul român nu poate avea o viață proprie decât stăruind în formele, credințele şi nădejdile în care s-a format.
Şi prea-măriți, în veci, fi-vor cei care, călăuziți de icoana veşniciei neamului nostru, vor şti să înnoade firul istoriei româneşti, de acolo de unde a fost rupt.

Români!
Împreună cu regina şi cu iubita mea mamă, ne rugăm lui Dumnezeu să lumineze mintea şi să întărească sufletul celor ce, folosind împrejurări potrivite, ar putea readuce neamul nostru la propria sa viață omenească şi românească.
Aşa să ne ajute Dumnezeu!
Trăiască România!
Trăiască Neamul Românesc!

1971

Un mesaj adresat, în anul 1971, confirmă o dată în plus cât de aproape de țara sa era regele în exil. Cunoştea până la ultimul detaliu fiece nenorocire sau cataclism care loveau destinele poporului său, de la cele politice, sociale, economice, morale până la inundațiile ce s-au abătut asupra noastră. A intervenit, atunci, pentru a se trimite cât mai multe ajutoare României, „o Românie întreagă, Liberă şi Independentă", în care mai crede, după cum e neclintit în speranța că se apropie „ceasul hotărârilor decisive". Nici de data aceasta nu au slăbit atacurile la „imperiul moscovit".

Români!
Deosebit de greu a fost lovit de soartă, în acest an, poporul român. Peste asupririle împilării moscovite, prin regimul impus de străini, a venit năprasnicul

potop al apelor, care au înecat nenumărate vieţi şi au pustiit bunuri imense, agonisite cu trudă de generaţii, împreună cu victimile tragediei spre care se îndreaptă dragostea şi compătimirea noastră, a tuturora, naţiunea întreagă a fost cufundată în jale şi mizerie fără seamăn.
Dar generoasele ajutoare, sosite din toate părţile lumii, au dovedit că mai există omenie în lume; ceea ce poporul român, omenos prin fire, nu va uita niciodată.

Români!
În ciuda greutăţilor ce ne apasă, aşteptăm Noul An cu încredere şi speranţă neşovăitoare.
Agravarea crizei internaţionale nu ne înspăimântă, dimpotrivă; pentru că aceasta grăbeşte ceasul hotărârilor decisive, care vor asigura victoria Dreptăţii şi a Libertăţii.
În adevăr, vastul imperiu moscovit, creat prin iscusite viclenii, caută a se extinde peste mări şi oceane. Aceasta a început a deschide ochii celor ce stăruiau a crede că imperiul moscovit ar fi o ţară ca oricare alta, deosebindu-se doar prin mărimea lui, şi, înţelegând, în fine, adevărata natură a acestuia, vor ajunge, fatal, la soluţia care a lichidat atâtea imperii: dezmembrarea, pentru ca fiecare popor, stăpânit cu sila, să poată reveni la viaţa sa proprie.

Români!
Dovedindu-se, o dată mai mult, că în poporul român trăiesc şi acuma virtuţile şi tăriile străbune care i-au asigurat dăinuirea de-a lungul veacurilor, ne întărim în credinţa biruinţei pe care aceste virtuţi o pregătesc şi o asigură.
În această credinţă, împreună cu regina şi cu iubita mea mamă, rugăm pe Dumnezeu să ne dea, tuturora, în Noul An, sănătatea trupului şi a sufletului şi să

grăbească marea zi a mântuirii României din robia şi împilarea moscovită.
Trăiască România, întreagă, Liberă şi Independentă!
Trăiască Neamul Românesc!

Timpul ca o brânză de Camembert. Preşedintele comunist cu pretenții de rege

Urmează un hiatus în timp al mesajelor către țară, al textelor scrise, dar nedifuzate de mass-media, grăitor pentru poziția Occidentului față de Ceauşescu. Putem vorbi despre „interesul" în declin față de soarta poporului român.

Ceauşescu reuşeşte să câştige un credit moral de neînțeles şi aparatul său de propagandă solicită să nu se mai transmită mesajele Regelui Mihai la B.B.C. şi la Europa Liberă sau ca aceste mesaje să fie cenzurate. Asta nu înseamnă că la Versoix nu exista interes față de soarta românilor, dovadă arhiva organizată cronologic pe ani şi recolta de documente tot mai bogată.

S-a tot vorbit despre domnia *Ersatz*-ului în comunism, despre alegerea înlocuitorilor şi supremația lor într-o lume condusă de false ierarhii. Aşa cum ne beam zilnic nechezolul, cafeaua din înlocuitori, tot aşa, la scara Europei şi în țară, cuplul Ceauşescu începea să arboreze şi să beneficieze de cultul personalității şi să se instaureze o republică prezidențială cu obsesii monarhice, de aşa-zis absolutism iluminat.

Dictatura amoebei roşii avea veleități de regalitate şi era primită de curțile regale cu onoruri pe care doctrina comunistă le incrimina. Dar cine mai sancționa limbajul dublu, schizoidismul moral, mintal, profesional, diplomatic. Pe 24 martie 1974, Ştefan Voitec i-a înmânat lui Nicolae Ceauşescu sceptrul prezidențial, copiat după cele voievodale sau regale, cu ocazia depunerii jurământului ca preşedinte. Privit în fotografiile vremii, sceptrul seamănă cu acele petarde colorate din arsenalul distracțiilor de Anul Nou, interzise din cauza unor grave accidente. Aşezat pe

pupitru ori pe masa investiturii, sceptrul are ceva dintr-un buzdugan de butaforie. Vizitele în străinătate, cultul voievozilor şi cercetarea postúrilor votive îl încântă pe preşedintele care caută anturajul caselor regale. Îi place fastul, protocolul cât mai înalt. Salvador Dalí, pe care nu-l întrece nimeni în cabotinism, transmite un mesaj de apreciere al actului profund de instituire a sceptrului prezidențial care se publică în *Scânteia* din 4 aprilie 1974.

Ştiu că l-am pedepsit pe artistul narcisist, cabotin şi mare amator de băşcălie pe seama unor *faux-semblants*, privind lucrările lui Dalàcu multă râvnă pentru a descoperi felul în care azvârle în absurd sceptrul, bula, orice prerogativ şi simbol dinastic, câtă vreme regele nu e altul decât Dalí... Şi am găsit sceptrul parodiat, transformat într-un soi de cârjă cosmică, multiplicată, care susține viziunile onirice, lichefierea memoriei şi a timpului, precum în *The Persistence of Memory*.

Artistul se fotografiază în 1972 cu un sceptru, aşa că inventarea unui simbol regal pentru un preşedinte în România, la doi ani distanță, se pare că l-a amuzat. Are obiceiul să trimită telegrame, i-a trimis şi lui Franco, apoi lui Juan Carlos, care i-a conferit titlul de Marqués de Dalàde Púbol. Regele Spaniei îl vizitează pe marele artist până ce acesta îşi va da sfârşitul.

Toate vizitele cuplului ceauşist erau filmate, iar filmele erau văzute ca amuzament după plecarea înalților oaspeți. Şi eu am văzut în România un film care circula în mediul ambasadelor şi care fusese realizat cu ocazia unei vizite în Anglia unde Ceauşescu se ştergea la gură cu fața de masă, cine ştie din ce reflex. Unele vizite erau prețul plătit de monarhi pentru contractele de achiziție sperate, precum cumpărarea unor aparate de zbor din Anglia de către compania T.A.R.O.M. E sigur că Dalàîşi bate joc de noua piesă adjudecată de Ceauşescu drept *regalia*, într-o țară unde declară că a triumfat comunismul. Unde se află adevărul şi realitatea? Răspunsul e indecis, asemenea ceasurilor din tabloul memoriei ce persistă, se topesc, alunecă, se lichefiază, după o idee mai presus de teoria lui

Einstein, descoperită de artistul abstrus, într-o zi caniculară, când brânza de Camembert a început să se topească. Un neastâmpăr febril, folosit de iubitorii patrimoniului românesc, îl determină pe preşedintele României să restaureze şi să dezvolte Palatul de la Cotroceni, Foişorul şi alte zone de protocol în vederea unor primiri la nivel înalt.

În 21-25 aprilie 1979, cuplul prezidențial al României este primit de Regele Juan Carlos şi de Regina Sophia, presa umplându-se de fotografii.

Se spune că Regina Elizabeth ar fi fost obligată de guvernul Callaghan să primească cu înalte onoruri cuplul la Palatul Buckingham: ca să se semneze contractul cu British Aerospace. Elena Ceauşescu devine membru titular al Institutului Regal de Chimie al Marii Britanii.

Vizita de stat din Marea Britanie, în iunie 1978, se soldează cu o recoltă de fotografii somptuoase în care preşedintele României apare fluturându-şi mâna către englezi din caleaşcă alături de Regina Elizabeth a II-a a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord. Caleaşca e urmată de aceea în care prințul consort Ducele de Edinburgh apare alături de soția preşedintelui român. În urma lor, alte cinci caleşti decorate cu mare pompă încheie un alai fără precedent în istoria şefilor de stat comunişti.

Comunismul afişează nu doar fața lui aşa-zis umană, ci şi complexul regalității, care îl bântuie, hilar, lăsându-se contaminat de o viziune maoistă asupra poporului român, la scurt răstimp. Albumul de fotografii acumulat din asemenea vizite aşază în panoplia de imagini vecinătăți dintre cele mai paradoxale. Cu Anwar El Sadat, în iunie 1974, în Egipt, cu Moshe Dayan, şeful diplomației israeliene, cu Richard von Weitzsäcker şi Helmuth Kohl, Cancelarul Germaniei Federale.

1978 e un an de vârf, care acumulează şi vizitele în S.U.A., China, Coreea de Nord, Vietnam, Laos, Cambodgia şi India, pe lângă vizita din Marea Britanie, cu garda de onoare, drumul de la Gara Gatwick, apoi cu trenul regal până la Gara Victoria, covorul roşu şi protocolul asigurat de

contele de Westmorland, Master of the Horse, spre caleştile regale decorate în care urcă reprezentanţii unei dictaturi comuniste cu apetenţe de monarhi ereditari.

Nu ştiu dacă pot măsura perplexitatea regilor exilaţi din Europa de Est în faţa acestui spectacol şi nici nu vreau să-l întreb pe Regele Mihai ce a fost în sufletul lui la vederea sau numai la auzul unor asemenea dialoguri la nivel înalt. Oricum, Occidentul, dacă nu toată lumea, i-au oferit mai toate meridianele la picioare satisfăcând din plin megalomania dictatorului român. În 1970 a fost în vizită oficială în Franţa la invitaţia preşedintelui Georges Pompidou.

Apoi, în 1980, o nouă vizită oficială, la invitaţia lui Giscard d'Estaing. În intervalul 6-10 noiembrie 1980 se desfăşoară vizita de cinci zile la invitaţia regelui Suediei, Carl Gustav al XVI-lea. Apoi, între 10 şi 13 noiembrie 1980 se petrece vizita din Danemarca la invitaţia Reginei Margrethe. Şi între 13 şi 15 noiembrie 1980, vizita din Norvegia. Toamna a fost în vizită în Austria, apoi în S.U.A., la invitaţia preşedintelui Richard Nixon. Românii din exil l-au primit cu o ostilitate notată de presa internaţională.

În 1971, celebra vizită din R.P. Chineză a avut drept corolar sinistrele „Teze" din iulie, care au zguduit lumea creaţiei şi a culturii. Apoi a urmat vizita oficială din Finlanda la invitaţia preşedintelui Urho Kekkonen. În aprilie 1973 are loc vizita oficială în Olanda, în cadrul căreia se derulează primirile şi convorbirile cu Regina Iuliana şi prim-ministrul. În iunie 1973, vizita din R.F.G. În iunie 1975, urmează o vizită nouă în America şi convorbiri cu Gerald Ford şi membri de frunte ai Congresului american, apoi, în cadrul unei escale la Londra, întâlnirea cu premierul Harold Wilson.

Ştiu că realitatea Europei despărţită în două de Zidul Berlinului e o realitate a celui mai halucinant *Ianus Bifrons*, care nu putea decât să genereze exact cinismul traseismelor contemporane în care totul este posibil şi nimic nu este condamnabil. Nonşalanţa bunului simţ absent are rădăcini şi seminţe care au creat o umanitate fără prea multe

principii şi iluzii. E drept că o serie de ambasade şi-au retras reprezentanţele de la Bucureşti, în semn de protest faţă de încălcarea drepturilor omului, la sfârşitul anilor ‘80. Nu am menţionat sutele de vizite oficiale din restul lumii străbătute de dictatorul *globe trotter*. Am vorbit atunci, la Versoix, despre vizita din R.D.G., unde fusese şi Ceauşescu invitat căci erau mari festivităţi consacrate împlinirii a patruzeci de ani de la înfiinţarea Germaniei Democrate. Cifra sărbătorită nu a dat fiori nimănui, deşi se ştie că traversarea deşertului a durat patru decenii. Acolo s-au aprins spiritele şi nu a fost de bun augur întâlnirea celor patru aşi comunişti: Jivkov, Honecker, secretarul P.C. Vietnamez şi preşedintele României. Lucrurile se petreceau între 6 şi 8 octombrie 1989. Nu mai aveam răbdare. Aveam depus un nou dosar cu solicitare de viză şi tot nu primeam viză, şi nu primeam.

S-a ştiut că Ceauşescu a fost săpunit, chiar ameninţat în decembrie, la întâlnirea la nivel înalt a statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, care a avut loc la Moscova, când s-a văzut cu Gorbaciov. A fost o întâlnire fulger, cu multe replici dure şi ameninţări. Gorbaciov i-a cerut să îmbunătăţească nivelul de trai al românilor, să respecte drepturile omului. Nu au trecut nici două săptămâni şi mitingul de la sala Palatului a fost plin de bâlbâieli despre îmbunătăţirea traiului, care avansau sume derizorii.

A primit multe semnale care-i sugerau să iasă din scenă, să dispară, să se retragă. Nici telefoanele primite din ţară în perioada 18-20 decembrie, când era în vizită oficială în Republica Islamică Iran, nu l-au trezit la realitate. Timpul trecea atunci ca într-o numărătoare inversă. De parcă auzeai o bombă cu ceas. Urma să explodeze. Din păcate a fost aşa cum a intuit Regele Mihai: cu vărsare de sânge nevinovat.

Regele Mihai are dreptate când declară, cu vocea lui ce ascultă de atâtea bemoluri, că „Europa ne zgâlţâie când nu facem lucrurile bine, dar când facem ceva bun, nu spune nimic”.

Sunt mulți care se erijează în acuzatori ai monarhiei româneşti în varii contexte, fără să se întrebe câți maeştri de ceremonii au deturnat adevărul vizibil şi mai ales vinile conjugate în instaurarea şi legitimarea unui *statu-quo*, la un moment dat. Am o unitate de măsură extrem de simplă când e vorba de judecarea unor perioade de timp în istorie. E suficient să mă gândesc la ceea ce nu am putut face eu şi conaționalii mei într-o viață, la ceea ce nu au fost lăsați să facă milioane de români şi de europeni predați influenței sovietice. Mi-e suficient să mă gândesc la acest lucru şi să-mi doresc să nu mă las împinsă în zona unor resentimente antimonarhice manipulate, dar mai ales a unor victorii adjudecate de campionii *Ersatz*-ului în istorie. Când aud că regele ne-a dat pe mâna ruşilor, mi se face lehamite. Nici cu dojenirea ursitei potrivnice nu mă împac. Ce glorie în plus separă omul ucis într-o baltă de sânge de cocoşul tăiat? July mi-a spus o poveste cu un cocoş care era convins că soarele nu poate răsări fără cântecul lui din zorii zilei. Într-o zi a aflat că răsăritul luminii nu are nevoie de aria sa.

Teama de o baie de sânge

În decembrie 1987, la o lună după manifestațiile de la Braşov, M.S. Regele Mihai acorda acest interviu, semnat pentru conformitate de George Carpat Vocke. Îl reproducem pentru cel puțin două atitudini care, figurând în răspunsuri, îl situează pe regele românilor într-o avangardă a opiniilor astăzi generalizate. La vremea când ele au fost formulate de Regele Mihai, aceste opinii erau vocea unei *rara avis* în Occident. De altfel, am citit în Elveția un amplu interviu şi comentariu în care se subliniază că M.S. Regele Mihai a fost singurul care a condamnat dictatura în România, în timp ce cuplul dictatorial era tratat cu o mare deferență şi apărea îmbrățişându-se cu preşedinții statelor occidentale, socotite mari puteri, cu regine şi regi, cu mari personalități ce-i confereau titluri academice, decorații...

Comentariul semnat de Rolf Broberg, a apărut în *Dagens Nyheter* din 3 februarie 1990 şi poartă titlul *Michael, the only one who did not meet comrade Ceauşescu.*

Dincolo de condamnarea Occidentului pentru vina de a fi rămas orb la drama ţărilor din sud-estul Europei, mai reţinem intuiţia crizei din aceste ţări şi temerea, ce avea să fie confirmată de istorie, că schimbările ar putea să aibă loc în România sub forma unei băi de sânge.

Regele Mihai nu se sfieşte să condamne casele regale ce l-au decorat pe Ceauşescu, primindu-l cu mare pompă. Iată, de pildă, pe Regina Silvia, în aceeaşi fotografie cu dictatorul, surâzând şi conferindu-i „the Order of The Seraphim".

Asemenea fotografii erau reproduse în *Scânteia*, legitimând dictatorul şi „conducătorul" căruia Harold Wilson îi trimitea telegrame de felicitare... Ceauşescu primeşte o mulţime de ordine, medalii şi distincţii nu doar de la casele regale europene, ci din toată lumea. Din Danemarca primeşte Ordinul Elefantului, care-i va fi retras ulterior.

Între timp, M.S. Regele Mihai acorda în Occident, după 1987, zeci de interviuri împotriva dictaturii comuniste din România. Dintre aceste interviuri, aflate în arhiva de la Versoix, solicitate de ziarişti englezi, francezi, americani, spanioli, italieni, suedezi, norvegieni, belgieni, B.B.C.-ului, Europei Libere... l-am ales pentru a-l reproduce pe acesta deoarece conţine o premoniţie şi o teamă ce vor deveni realitate sângeroasă în decembrie 1989.

Interviu cu Majestatea Sa Mihai I Regele Românilor, publicat în 1987

R.: Majestate, s-au împlinit recent patru decenii de la lovitura de stat prin care guvernul Groza, instaurat de ocupanţii sovietici, a schimbat forma de guvernământ din România, introducând un aşa-zis regim de „democraţie populară". Şi tocmai în aceste zile,

acțiunile de protest din țară au spulberat mitul „pasivității politice” a românilor. Cum vă explicați această trezire din letargie?
M.S.: Nu a fost nici pasivitate, nici letargie. Românii au fost doar amuțiți de frica terorii polițiste. Organizarea acestei terori a fost înlesnită de lumea occidentală în măsura în care, neatentă față de soarta românilor, acorda atenție şi încredere numai celui care vorbea în numele poporului şi care, însă, nu-l poftise la putere. Deci nu de o trezire e vorba acum, ci de o realitate atât de înspăimântătoare încât spulberă orice frică. Lozinca răzvrătiților e clară: „Ce-mi pasă dacă mor de frig, de foame sau de gloanțe!”.
R.: Ca şi în alte țări din Europa de Est, în România, regimul comunist se găseşte într-o stare de criză nu numai economică, ci şi politică. Îşi poate recăpăta poporul român, în condițiile dictaturii şi în actuala conjunctură internațională, vechea sa neatârnare?
M.S.: Criza e certă, dar pentru ca România, precum şi celelalte țări să-şi recapete neatârnarea, nu ajunge voința lor. În situația actuală e greu, e imposibil de prevăzut când se va schimba orânduirea actuală a acelei părți a Europei căreia i se zice de Răsărit. Evenimentele se pot precipita sub presiunea internă din țările răsăritene, dar când anume, e greu de spus. Cert lucru, istoria nu e imobilă.
R.: Numele dinastiei este legat strâns de modernizarea României în acest secol şi de ideea unei europenități care a prins rădăcini adânci, mai ales sub domniile lui Carol I şi Ferdinand. În zodia monarhiei, românii şi-au dobândit nu numai deplina independență națională, ci şi democrația, ca formă de viețuire politică. Ce rol poate juca astăzi Coroana într-un proces de revenire la democrație?
M.S.: Rolul dinastiei a fost şi este cel de simbol activ, ca să zic aşa, cel de apărător al suveranității poporului. Acest rol mi l-am asumat şi mi-l asum, față de români şi față de puterile străine.

R.: Până de curând, Majestatea Voastră a păstrat o tăcere deplină, evitând să adopte public o atitudine politică. Care sunt motivele ce v-au determinat să rupeți această tăcere?

M.S.: Rolul mi l-am asumat, dar nu în public, fiindcă Constituția Regatului încredințează guvernului răspunderea declarațiilor publice ale monarhului. România, neavând de peste 40 de ani un guvern constituit în mod legal, m-am abținut să iau poziții oficiale. Am informat doar, la sosirea mea în exil, că abdicarea obținută prin constrângere este nulă şi neavenită. Pe urmă, pe scena publică, am tăcut. În 1986, însă, n-am mai răbdat şi am dat primul interviu, la Paris, socotind că nu mă mai pot conforma legilor atunci când națiunea română se află în pericolul de a fi distrusă fiziceşte, moralmente şi spiritual.

R.: Înțelepciunea politică se află uneori la antipodul mult lăudatului „realism" şi timpul dă adesea dreptate celor ce ştiu să aştepte. În România, amintirea dinastiei este departe de a se fi şters, în contrast probabil şi cu bilanțul dezastruos al regimului comunist. Ce formă poate lua şi ce căi ar trebui să urmeze un proces de renaştere națională?

M.S.: Renaşterea națională e fructul libertății şi aceasta e rodul democrației. După obținerea independenței naționale, Regele Carol I a făurit România modernă, dând doar curs liber capacităților de la noi. Procesul de renaştere națională va decurge simplu, repede, în libertate şi democrație, iar rolul Coroanei va fi ceea ce a fost, adică apărarea libertății şi a democrației.

R.: După ani îndelungați de decepție şi resemnare, românii încep, pare-se, să-şi dea seama că nu se pot aştepta la nici un ajutor din afară şi că trebuie să-şi exprime voința proprie în actualele condiții vitrege. Ce sentimente predomină atunci când vă îndreptați gândurile către România?

M.S.: Prea multe sentimente ca să le înşir aici. Unul predomină acum: teama ca românii să nu ia riscuri imprudente, când îşi exprimă pe drept răzvrătirea, teama mai ales de o baie de sânge. Dumnezeu să ne ocrotească să ajungem la orânduirea de pace şi libertate, de belşug, ca odinioară, fără noi suferințe.
(Pentru conformitate, George Carpat Vocke)

„Organizarea acestei terori a fost înlesnită de lumea occidentală", afirmă regele fără echivoc. Judecata nu priveşte numai regimul lui Ceauşescu, ci se referă la istoria României de după al doilea război mondial. Până la urmă ar trebui să ne gândim la memoria noastră ca la o sabie pe care ar scrie: „Nu mă vârî în teacă lipsită de onoare", aşa cum stă scris pe lama de oțel a unor luptători. Care nu au întotdeauna dreptatea de partea lor.

Ianuarie 1988, de ziua Unirii

După abdicarea forțată a regelui, au urmat ani în care s-a interzis cântarea Horei Unirii. Şi sărbătorirea. Apoi mi-aduc aminte că brusc, într-un an am văzut-o pe mama cu ochii umezi, ascultând la radio cântecul pe care nu-l mai auzise de mult. Eram foarte mică, dar nu uit, pentru că mama era o persoană extrem de puternică şi nu plângea uşor. Doar Basarabia şi soarta ei sub sovietici scoteau la lumină ochii ei verzi cu pistrui castanii care străluceau sub lacrima ținută cu dinții.

Pentru părinții mei, Unirea era un eveniment important. Îmi repetau că s-a făcut împotriva voinței multor puteri. Dar ruşii au vrut atunci să se facă. Era în interesul lor. Am văzut împreună cu Regina Ana multe fotografii în care regele şi regina se întâlnesc cu românii de ziua Unirii. Acum nu prea mai sărbătorim multe evenimente-turnantă în istoria noastră. De mai multe ori vorbim despre Iorga, foarte prețuit la Versoix. El spunea „Cine uită nu merită".

Cuvintele următoare au fost rostite de M.S. Regele Mihai I în 1988 cu prilejul sărbătoririi zilei de 24 ianuarie în mijlocul românilor din exil. Fotografiile de la această sărbătoare, în care asistența, formată din mii de oameni, a cântat şi a dansat *Hora Unirii*, sunt impresionante. Textul pe care-l reproducem se află, de asemenea în arhiva de la Versoix, unde există şi zecile de fotografii care au imortalizat toate momentele dedicate de comunitatea românească şi de familia regală comemorării a 129 de ani de la „alegerea lui Cuza-Vodă ca domnitor totodată al Moldovei şi al Munteniei [...] care avea să aducă apoi la independența Țării, la instaurarea Regatului şi la făurirea României Mari”.

Regina şi cu mine, bucuroşi de această mişcătoare întrunire, vă mulțumim celor care au organizat-o, celor care vă aflați aici, atât de numeroşi, precum şi celor care ar fi dorit să vie, pentru ca să petrecem împreună această mare sărbătoare națională.

Acum 129 de ani, românii au putut să-şi exprime liber aspirațiile. Prin alegerea lui Cuza-Vodă ca domnitor totodată al Moldovei şi al Munteniei, ei au deschis calea Unirii care avea să ducă apoi la independența Țării, la instaurarea Regatului şi la făurirea României Mari, toate de mult râvnite şi deplin îndeplinite.

Nici pe atunci toate Marile Puteri nu îngăduiau poporului român să se autodetermine, unele sprijinindu-i aspirațiile, iar celelalte fiind în cele din urmă nevoite să se închine în fața faptului împlinit.

Inițiativele luate de strămunii noştri şi curajul dovedit de ei în aplicarea lor să ne servească de pildă tuturor. Găsim, în exemplul ce ne-au dat, dovada că perseverența dârză în idei şi sentimente este rodnică. Umilințele, teroarea, fie ea oricât de năpraznică, nu pot nimici nici sentimentele, nici ideile, fiindcă nici gloanțele nu sunt în măsură să le distrugă.

Avem datoria să ne redobândim independența, să ne reîntregim patria. Poporul român să-şi regăsească dreptul de a grăi. Să ne încordăm voința pentru a fi oricând gata să profităm, precum cei din 1859, de momentul oportun, îngăduindu-ne să facem pasul hotărâtor către libertate şi democrație.
Aşa să ne ajute Dumnezeu!
Trăiască România!

Snobilor şi globaliştilor care desfid orice rădăcini şi socot patriotismul un sentiment expirat, ca mai toate sentimentele, asemenea cuvinte ale comuniunii şi unirii le pot părea vestigii arheologice. Un soi de greiere rămas intact în cenuşa vulcanului. Ei nu ştiu că într-o bună zi nişte navigatori au fost salvați de cântecul unui greiere care a simțit miros de pământ şi după două luni de plutire pe apă s-a trezit să dea glas miracolului. Avea nevoie de rădăcinile pământului. Dacă memoria lui nu i-ar fi răscolit reflexele adormite, nava, cu marinari cu tot, s-ar fi lovit de stânci.

Noiembrie 1988, la un an după evenimentele de la Braşov

Această declarație, dată de Mihai I de România după evenimentele tragice de la Braşov, e încă o dovadă a legăturilor de conştiință care au existat pe întreaga perioadă a exilului între acela ce fusese silit să abdice în decembrie 1947 şi poporul său. E semnificativă simetria pe care o stabileşte declarația între manifestațiile de la Braşov din 15 noiembrie 1987 şi cele care au avut loc în noiembrie 1945. A existat o evoluție în strategia oprimării luptei pentru democrație a poporului român. Represaliile desfăşurate în 1945, la lumina zilei, vor fi înlocuite, peste 42 de ani, de o „prigoană mai discretă, mai subtilă” cu

„morți şi schingiuiți, despre soarta cărora s-a aflat abia după luni de zile”, deşi „au fost şi foarte numeroşi”.

Este datoria noastră, a Românilor, precum şi a prietenilor României, să ne gândim mereu la martiriul la care sunt supuşi cei din Țară. În noiembrie, gândul să ne poarte mai cu seamă la toți cei care, căutând să spargă lanțurile robiei, au suferit şi suferă aprige prigoane.

Lipsiți de drepturi politice, românii nu-şi pot vărsa năduful decât făcând greve şi manifestații. Au fost şi sunt multe mişcări de acest fel, toate înăbuşite în sânge, puține însă ale căror ecou să fi putut răzbi peste granițe. Greva din 1977 de pe Valea Jiului este una dintre rarele mişcări cunoscute în lumea liberă.

Ultima manifestație ştiută a avut loc la Braşov, acum un an, la 15 noiembrie. Prima manifestație care uimise lumea avusese loc tot în noiembrie, în anul 1945. Fiindcă mă aflam cu mâinile legate, noul regim refuzând să respecte Constituția, eu încă din august făcând grevă – „greva regală”, cum a fost numită – neacceptând nici să iscălesc decretele, nici să primesc pe membrii guvernului impus de ocupanți.

În ziua de 8 noiembrie din acel an, de Sfântul Mihail, studenții din Bucureşti au venit să manifesteze în Piața Palatului, în care mulțime mare s-a alăturat lor. Erau acolo şi în străzile din jur mii, zeci de mii de oameni, muncitori şi intelectuali, meşteşugari şi comercianți, femei, bărbați şi copii. Se striga doar „Trăiască Regele! Trăiască Maniu! Trăiască Brătianu!”. Era sprijin adus opoziției. Cu tancuri şi camioane, ei au dat buzna în mulțime.

Mulți au fost omorâți, mulți, foarte mulți, au fost arestați, dintre cei tineri mai cu seamă. Iar în noiembrie anul trecut, când muncitorilor de la Braşov porniți să manifesteze li s-au alăturat iar mii, zeci de mii de oameni, mulțimea a fost din nou prigonită. Şi

dacă prigoana a fost mai discretă, mai subtilă, *morții* şi surghiuniții, despre soarta cărora s-a aflat abia după luni de zile, au fost şi ei foarte numeroşi.

Patruzeci şi doi de ani s-au scurs între aceste două manifestații. La Braşov, anul trecut, românii şi-au riscat viața demonstrând unei lumi întregi că se opun cu înverşunare dictaturii pe care dintr-un început nu o voiseră.

Coincidența a făcut ca prima şi ultima dintre manifestațiile ştiute să fi avut loc în luna noiembrie. De aceea cred că se cuvine să închinăm această lună tuturor celor oprimați, fiindcă au luptat şi luptă pentru ca poporul român să-şi redobândească demnitatea.

Un mesaj din anul 1988 către românii dezrădăcinați

Acest mesaj anulează toate minciunile scrise sau rostite pe seama dezinteresului Regelui Mihai față de țara sa, pe care n-o concepe fără Basarabia.

Obligat la dezrădăcinare, din exil, M.S. Regele Mihai adresează cuvinte de îmbărbătare în care ideea eliberării Patriei e înțeleasă, conform legitimității istorice, şi ca reîntregire a hotarelor ei abuziv mutilate.

Români, românce, de pe toate plaiurile Țării noastre!

Regretând că împrejurările mă împiedică să fiu printre voi în această zi care aminteşte că, acum 70 de ani, voi, basarabenii, v-ați pronunțat liber în favoarea reîntoarcerii voastre la vadul strămoşesc, vin să vă exprim neprecupețitul meu sprijin în lupta ce o duceți pentru redobândirea libertății în această parte a României care ne-a fost răpită.

Cei deportați, cei rămaşi la vatră, dar dezrădăcinați pe propriul lor pământ să ne fie veşnic prezenți în suflet şi în minte. Gândindu-ne la eliberarea Patriei, să ne gândim şi la reîntregirea ei, fără preget, să ne încordăm

voința întru îndeplinirea acestor aspirații ale întregului popor român.
Aşa să ne ajute Dumnezeu!

„Pluralismul în viața politică va înlocui, în curând, organizațiile monolitice”

Mesajul de Anul Nou rostit la cumpăna dintre anii 1988 şi 1989 e unul dintre cele mai puternice luări de poziție ale suveranului, care preced căderea Cortinei de Fier şi a Zidului Berlinului. Analiza realității politice e impecabilă, iar cunoaşterea situației din România se transformă într-un rechizitoriu la adresa dictaturii ajunse la paroxism. Nu mai e vorba doar de speranță şi de îmbărbătare, ci de convingerea că sfârşitul vechilor partide unice, sinonime cu nişte „monştri antediluvieni”, a devenit iminent. Mesajul scris în perioada apocalipsei cu sistematizarea satelor româneşti îşi depăşeşte contextul. Grav este că şi azi mai există în România tendințe clare de monolitism care se manifestă, fie în jurul unui partid, fie în jurul instituției prezidențiale, fie în însumarea voturilor în Senat sau în Adunarea Deputaților... împotriva unei aritmetici obligatorii. Morala pare să fi devenit aleatorie.

Români, românce,
Niciodată în preajma Sfintelor Sărbători şi a sfârşitului de an n-am avut inima atât de adânc îndurerată ca azi, când, cunoscând tragica situație actuală din țară, mă adresez vouă.
Distrugerea sistematică, impusă de o dictatură nebunească în toate sectoarele vieții, tradiției şi culturii româneşti, a zguduit puternic conştiința universală: voci autorizate, venind de pretutindeni, s-au ridicat ca să înfiereze procedeele antiumane ale regimului din România. A sosit deci momentul ca țările democratice care au denunțat această tiranie

distrugătoare să afirme realitatea şi unitatea Europei în jurul drepturilor individului şi ale naţiunilor, tocmai în anul care comemorează cea de-a patruzecea aniversare a proclamării „Drepturilor Omului”. Este urgent să se treacă la fapte. Cu două luni în urmă am făcut o declaraţie mulţumind celor care au arătat adevăratul aspect al dictatorului român şi al „dictatelor” sale. Acum fac un apel tuturor ţărilor democrate ca, unite, să oprească diabolica şi criminala acţiune desfăşurată de un guvern iresponsabil.

Acest apel se adresează mai cu seamă statelor care, la Ialta şi anterior, se angajaseră faţă de ţările eliberate de nazism a lua măsurile politice şi economice care li se cuvin. În lumea actuală s-a manifestat recent o dorinţă imperioasă de limpezime şi reformare: vechile partide unice apar astăzi ca nişte monştri „antediluvieni” meniţi a dispărea, dacă nu se transformă. Acum fac un apel tuturor ţărilor democrate ca, unite, să oprească diabolica şi criminala acţiune desfăşurată de un guvern iresponsabil.

Acest apel se adresează mai cu seamă statelor care, la Ialta şi anterior, se angajaseră faţă de ţările eliberate de nazism a lua măsurile politice şi economice care li se cuvin.

Venind de pretutindeni, s-au ridicat ca să înfiereze procedeele antiumane ale regimului din România.

Pluralismul în viaţa politică va înlocui în curând organizaţiile monolitice şi desigur că această tendinţă se va impune şi în România.

În prezent, conducătorii români se agaţă de putere, încercând să ascundă şi, astfel, să stăvilească înaintarea reformelor pornite în Uniunea Sovietică din pură necesitate economică. Ei se căznesc a-şi justifica politica de aşa-zis progres şi îmbunătăţiri, ce se dovedeşte a fi însă minciuni sfruntate prin experienţa zilnică a cetăţeanului de rând.

Aceşti conducători falimentari se tem să nu fie izgoniţi de la putere de îndată ce aţi avea ceva de spus.

Sforțările neîntrerupte ale celor două Supraputeri mondiale spre a-şi ameliora relațiile nu vor putea dăinui decât dacă U.R.S.S. slobozeşte încătuşarea națiunilor colonizate şi cotropite ale Europei Răsăritene.
O asemenea eliberare ar duce la o mai bună înțelegere între aceste națiuni şi Uniunea Sovietică şi ar fi, totodată, o contribuție majoră la pacea şi prosperitatea lumii întregi.
Deci se cuvine să rezistăm prezentului şi să ne pregătim viitorul. Uniți între noi şi cu vecinii noştri, să ducem lupta paşnică, dar dârză împotriva silniciei.
Mereu cu gândul la voi, prizonieri ai mizeriei, şi la voi, luptători mereu prigoniți, vă urez în acest ajun de An Nou, împreună cu Regina Ana, Principesa Margareta şi întreaga familie regală „La Mulți Ani, mai buni, cu sănătate, fericire şi noroc!”.
Aşa să ne ajute Dumnezeu!

Nu cred că este exagerat să vorbesc despre iubirea ce răzbate din acest mesaj. Spun asta gândindu-mă şi la credința profeților a căror vocație era căutată în puterea de a-i iubi pe ceilalți, iar nu de a-i judeca.

Un rege care scrie: *„Vă implor în numele poporului român”*

Adresându-se preşedintelui Comisiei Drepturilor Omului, la Palatul Națiunilor din Geneva, M.S. Regele Mihai I îşi încheie demersul în favoarea poporului român rostind fraze ce par de neimaginat într-un discurs regal. Ce politician de azi de la noi, „scrobit” în conştiința poziției sale şi obsedat să n-o piardă, s-ar adresa vreunui for internațional scriindu-i: „Împotriva atâtor mizerii, interveniți de urgență! Vă implor în numele poporului român! Şi vă mulțumesc”.

30 ianuarie 1989
Comisia Drepturilor Omului,
Palatul Națiunilor, Geneva

Domnule Preşedinte,
Rugându-vă să binevoiți a transmite membrilor Comisiei mesajul meu, vă mulțumesc pentru bunătatea Domniei Voastre şi vă asigur de considerația mea.

Doamnelor şi Domnilor,
În numele poporului român mă adresez Comisiunii Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului, reunită în sesiunea anuală la Palatul Națiunilor din Geneva, pentru a vă ruga stăruitor de a interveni în România. Absența totală a tuturor drepturilor omului în acea țară a aruncat (şi menține) pe toți locuitorii într-o situație tragică spirituală, morală şi materială.
Din păcate, prea des, drepturile omului sunt călcate în picioare în prea multe state, dar este drept că aceste violări trebuie să fie combătute cu hotărâre.
Cu toate acestea, cum aceste drepturi consemnate în Declarația Universală adoptată acum 40 de ani s-au răspândit *din* Europa în lumea întreagă, este oare permis să pretindem aplicarea lor în statele tinere ale altor continente, atâta vreme cât se îngăduie neglijarea lor totală într-o țară a vechiului continent?
Deci se pare că este absolut necesar să se acorde României prioritate în lucrările dumneavoastră. Cu atât mai mult cu cât este vorba de supraviețuirea a 23.000.000 de persoane, silite să aplaude o putere care îi înfometează, îi umileşte, le distruge oraşele şi satele. Aceste ticăloşii sunt posibile în România deoarece românii sunt lipsiți de toate drepturile, chiar şi de cele mai elementare, teroarea bântuind fără limite.

Împotriva atâtor mizerii, interveniți de urgență! Vă implor în numele poporului român! Şi vă mulțumesc.

Telegrama adresată preşedintelui Statelor Unite

Reproduc telegrama trimisă de M.S. Regele Mihai preşedintelui Statelor Unite, la Casa Albă, înainte de întâlnirea pe care acesta urma s-o aibă la Moscova cu Mihail Gorbaciov, în 29 mai 1990:

> Au nom du Peuple Roumain je fais appel à vous pour soulever lors de votre rencontre mémorable avec le Secrétaire-Général M. Gorbatchev, le 29 mai prochain à Moscou, la question cruciale du soutien accordé par l'Union Soviétique aux gouvernements communistes de l'Europe de l'Est et particulièrement a celui de mon pays, la Roumanie.
> Ces gouvernements sont au pouvoir au mépris des conditions prévues par les Accords de Yalta qui exigent des élections libres, qui n'ont jamais été tenues. Ces gouvernements tournent manifestement en dérison les droits de l'homme. Votre voix parlant aux efforts à ce sujet doit forcément avoir une résonance historique.

La comemorarea lui Eminescu

Un mesaj adresat românilor din exil care l-au omagiat pe Eminescu la Paris. Un rege mulțumeşte organizatorilor şi participanților la comemorarea unui secol de la moartea poetului. M.S. Regele Mihai omagiază cultura. În iunie 1989, dreptul de a-l sărbători public în România pe Eminescu l-au avut numai scriitorii agreați de dictatură. De pe listele invitaților erau tăiați de cenzură, de propagandă, de Securitate, creatorii care erau singurii cu adevărat îndreptățiți să-i rostească numele. Volumul X din *Opere* era interzis.

1989 a fost şi anul în care am simţit cum listele cu scriitorii invitaţi la diferite simpozioane şi colocvii erau cenzurate. Era cenzurat permisul de liberă circulaţie al celor neînregimentaţi. Colegi ai mei de la Cluj, Iaşi, Sibiu şi Timişoara m-au văzut dispărând de pe listele lor de invitaţi. Volatilizându-mă. „Ia, să mai stea bucureştenii la Bucureşti! Ce atâta plimbare?!" Ne întorsesem în Evul Mediu. Fiecare prim-secretar de judeţ îşi păzea vigilent feuda ideologică. Au ţăranii o vorbă, de fapt mai multe: „Dacă nu pui un pom la răsărit, te trezeşti prea devreme, dacă nu pui un pom la apus, te culci prea devreme, dacă nu sădeşti un pom la nord, dă crivăţul peste tine şi te ucide, iar dacă nu-l pui la sud, te ofileşte prea iute căldura". Nu de copacii aceştia ne loveam când auzeai pe unul şi altul spunând printre dinţi: „Mare Ţi-e grădina Ta, Doamne!".

1989 a fost anul în care a fost cenzurat Eminescu de teama că, strângându-se *unii iresponsabili* în jurul lui, să nu se aprindă vreo scânteie...

Iunie 1989

Sunt bucuros, sunt mândru că-l comemoraţi pe marele nostru Eminescu şi vă mulţumesc, organizatorilor şi participanţilor pentru omagiul adus nemuritorului poet şi, astfel, culturii româneşti.

Împlinirea unui secol de la moartea lui Eminescu, al celui mereu viu printre noi, ne dă prilejul să amintim cât este de vastă, de profundă şi înaltă literatura noastră, în vârful căreia străluceşte incomparabilul Mihai Eminescu.

Doina Cornea scria de curând: „Ce-ar fi devenit cultura noastră, dacă Regele Carol I l-ar fi redus pe Eminescu la tăcere din cauza versurilor şi articolelor sale adesea incomode pentru regim? Dar Carol I a fost un rege luminat".

Cultura, adevărata noastră cultură, are nevoie de luminoasa libertate. Pe Eminescu, în exil îl comemorăm şi e binevenit faptul că-l omagiaţi la Paris, în oraşul călăuză a culturii, în oraşul lumină pentru poeţii lumii şi, mai cu seamă, pentru noi, latinii.

22 decembrie 1989: *pe platoul de filmare al televiziunii romande*

La 22 decembrie 1989, M.S. Regele Mihai era pe platoul de filmare al televiziunii romande de la Geneva. Am văzut o înregistrare pe casetă a interviului ce i-a fost luat. Era pregătit să se întoarcă lângă poporul său pentru a reface ţara „după dezastrul moral şi material în care a adus-o regimul comunist". Regina Ana şi Principesa Margareta şi-au manifestat dorinţa de a-i îngriji pe răniţii durelor confruntări. Li se răspunde că nu e momentul, li se sugerează pericolul, chiar ideea că vor tulbura apele sau că pot declanşa un conflict naţional ori că riscă să fie victimele unor atentate. Poporul nu ar fi pregătit. Dar cine să-l pregătească? Propaganda? Manipularea? Tăinuirile şi minciunile deliberate? Nici până astăzi n-am aflat adevărul. Oricum, puterea a fost lăsată în stradă, conform filosofiei politice dezvoltate de Hannah Arendt. Revoluţiile nu sunt făcute de adevăraţii revoluţionari.

Dar între timp... îngăduim, cu o cecitate pe care n-o înţeleg, dictatura calomniei, şovinismul, naţionalismul, verbiajul patriotard, încălcarea în sute de sate a legii funciare, corupţia, traficul de influenţă, monopolul opiniei la televiziune. Nu ne cutremură faptul că pot trece drept directori de conştiinţă unele dintre cele mai compromise persoane sub dictatură, vinovate de genocid cultural, social, propagandistic, de presiunile pe care le-au făcut asupra multora dintre noi de a colabora cu Securitatea, când nu ne-au anchetat sau „doar" ne-au turnat, în notele lor mârşave, dintre care cele descoperite la Berevoeşti reprezintă o minimă parte.

Fiecare popor sau civilizație are o pasăre pe care-o dăruieşte cu înalte semnificații şi rosturi. Vulturul. Condorul. Porumbelul. Ce vedem dintr-o pasăre? Dintr-un om? Ce ne lasă un om să vedem din el? Dar o pasăre? Păsările din ogradă le vezi pe de-a-ntregul. Din uliul care le fură nu vezi decât zborul iute şi hoțoman, planarea ca o fulgerare şi ghearele care înşfacă. Din vultur, o impenetrabilă locuire a înălțimilor şi vânătoarea. Şi condorul se năpusteşte în picaj şi sfâşie carnea ca o lamă de sabie. Vânătorii înaripați sunt iuți precum copilăria şi tinerețea. Sunt ucigător de frumoşi. Dar dacă priveşti de sus, din cer, de deasupra lor, capul pleşuv, gâtul şi pielea zbârcită de pe gheare, pliscul cu osul curbat, ca o cocoaşă, descoperi bătrânețea şi moartea care-l pândesc şi pe invincibilul vânător. Totul e să ajungi să priveşti de deasupra ceea ce te copleşeşte şi te înfricoşează.

23 decembrie 1989: *un apel declanşat e Marea Manipulare*

Astfel sună apelul solemn din 23 decembrie 1989, lansat de M.S. Regele Mihai I către națiunile libere şi „căpeteniile lor”:

> Trupe străine se bat contra poporului şi Țării mele.
> Garda pretoriană a lui Ceauşescu, compusă din trupe militare de elită, siriene şi libiene, sprijină pe cei 70.000 de membri ai Securității care au rămas credincioşi lui Ceauşescu.
> În timpul nopții, ei au atacat poporul şi armata română cu arme sofisticate şi raportul de forțe este în avantajul lor.
> Lansez un apel solemn națiunilor libere şi căpeteniilor lor, în special domnului François Mitterand, preşedintele Franței, şi doamnei Margaret Thatcher, prim-ministrul britanic, care sunt prieteni ai României de totdeauna, să vină în ajutorul poporului meu.

Lansez acelaşi apel şi lui Mihail Gorbaciov, preşedintele Uniunii Sovietice, ca şi ţărilor din pactul Varşoviei, căruia Ţara mea îi aparţine, ca să intervină contra acestei agresiuni străine.
Trăiască România liberă!

Acesta este apelul la care m-am referit în acea discuţie cu Regele Mihai, după ce pomenisem de memoriile lui Churchill care notează limpede că ruşii au violat acordurile prima oară în România. Poate părea naiv acest apel după trecerea a două decenii de la sângerosul decembrie. Ştim câte scenarii s-au vehiculat şi textul acesta e scris sub presiunea dezinformărilor bine orchestrate în timpul evenimentelor de la Bucureşti, din România. Eram lângă Arcul de Triumf şi treceam până la Televiziune din percheziţie în percheziţie. Tot auzeai din când în când poveşti cu libieni, cu taberele de antrenament din România, cu prieteniile dictatorului român cu fel de fel de dictatori şi forţe militare străine. Lumea tot vedea libieni. Chiar atunci când l-au arestat pe Fazekas la Arcul de Triumf (stătea undeva lângă Bulevardul Kiseleff), urcaseră în camionul deschis, fără prelată, şi un „libian”... Aşa urlau isteric nişte „revoluţionari”. Cine poate şti ce rol interpretau. Oricum, eram la curent cu toţii că dictatorul şi serviciile lui erau implicaţi în tot soiul de afaceri cu arme, mediind tranzacţii în lumea a treia, în Orient. Desecretizarea unor documente declasificate în 2008 şi în 2009 ni-l arată pe Ceauşescu solicitând lui Gerald Ford rachete antiaeriene şi antitanc. Există înregistrarea unor convorbiri cu Nixon, în care dictatorul român îi spune că U.R.S.S. n-o să mai reziste mult, dar e, probabil, o tentativă de joc dublu, de vreme ce pe Gorbaciov l-a urât că distruge sistemul. Sunt transcrieri de convorbiri ce par halucinante. Dar dincolo de autenticitatea lor, ce poate rămâne sub semnul întrebării, realitatea unor afaceri internaţionale făcute cu arme peste capul Tratatului de la Varşovia e un lucru cert. Pe lângă imaginea de Ubu a dictatorului, Regele Mihai a folosit la un

moment dat expresia „acest Pol Pot”, ceea ce sublinia încă o dată „stilul” preşedintelui român, de vreme ce era comparat cu liderul khmerilor roşii, care a ucis circa o cincime din populaţia ţării sale după încheierea războiului din Vietnam. Cifra exagerată de morţi, care s-a avansat în decembrie 1989, nu micşorează numărul de femei ucise de legea natalităţii, nici numărul celor ucişi *à la longue* de malnutriţie, de lipsa medicamentelor, de frigul şi întunericul programat, de munca pe şantiere în condiţii de nerespectare a normelor de securitate, nemaivorbind de pierderile de vieţi omeneşti în urma sistematizărilor şi demolărilor forţate... Pol Pot a murit undeva într-o colibă, în Thailanda, în 1998. Presa a scris că ar fi fost incinerat pe un maldăr de gunoi amestecat cu anvelope uzate. Ar fi bine să înţeleagă orice nostalgic că şi comunismul este o anvelopă uzată.

Către tineri

În mesajul de Crăciun din anul 1989, gândul M.S. Regele Mihai se îndreaptă cu precădere spre tinerii României. Deviza la care se referă mesajul a aparţinut dintotdeauna monarhiei constituţionale româneşti. Ea apare înscrisă nu doar la Peleş, ci a fost şi este credinţa dintotdeauna a Regelui Ferdinand şi a Regelui Mihai, desemnat să-i urmeze la tron prin actul din 4 ianuarie 1926.

> În vâltoarea prin care trecem, cu veşti când minunate, când înspăimântătoare, gândul mă duce la voi toţi, dragii mei compatrioţi. Voi înfruntaţi bestiale violenţe, dar prin aceasta pregătiţi viitorul liber şi democratic al Patriei noastre. Gândul mă duce mai cu seamă la cei tineri. Din avântul vostru, al tinerilor, a pornit lupta pentru descătuşarea neamului, cătuşe pe care tiranii le credeau pe veci. Printre voi, cu voi şi pentru voi, Ţara noastră va fi din nou liberă, din nou democratică, din nou respectată în lume.

Am contacte cu căpetenii ale națiunilor care acum îmi ascultă în fine rugămințile de a veni în ajutor prin toate mijloacele de care dispun. Deviza noastră *Nihil sine Deo*, „Nimic fără Dumnezeu”, să ne călăuzească pe toți! Dumnezeu să vă binecuvânteze!
În această zi de Crăciun, acest nou început, voi sunteți inspirația întregii lumi, prin lupta voastră contra unei tiranii monstruoase.
Sunt cu voi, cum am fost totdeauna, chiar când nu m-ați putut auzi, ca să vă ajut cu toată puterea mea.
Trăiască România liberă!
România pe care o făuriți!

Jurământul din 30 decembrie 1989

Se împlineau 42 de ani de la abdicarea forțată.

Mesajul aceasta din decembrie 1989 e, de fapt, un jurământ. Un jurământ pe care nu l-au rostit din păcate toți românii, dovadă evenimentele ce au urmat în anul 1990.

Dacă l-am fi rostit cu toții, azi, când apare această carte, România ar fi fost țara cu cel mai înalt prestigiu între țările eliberate. Poate c-ar merita să rostim acest jurământ şi să nu-l transformăm în sperjur, în retorică goală:

Români!
Eliberați acum de dictatură, să punem umărul cu toții pentru a reface țara din dezastrul moral şi material în care a adus-o regimul comunist. Trista experiență trăită aproape o jumătate de veac din pricina dictaturilor şi ideologiilor să ne învețe pe toți că nimic nu e mai de preț decât libertatea individuală şi democrația care dă cuvântul tuturor într-o țară suverană şi independentă. Să jurăm cu toții pe zbuciumata noastră istorie, pe credința şi lupta strămoşilor noştri, pe conştiința noastră şi pe mormintele martirilor noştri din această jumătate de

veac, că nu vom mai îngădui niciodată în țara noastră dictatura şi extremismele.

Eroismul şi jertfele voastre au învins regimul crunt care, de aproape o jumătate de secol, v-a chinuit şi umilit. Lumea întreagă a rămas uimită de curajul vostru, de sângele rece şi demnitatea cu care ați înfruntat gloanțele şi tancurile celei mai criminale dictaturi din câte a cunoscut Europa.

Ajutorul umanitar care vă este închinat cu evlavie de toate țările din lume dovedeşte cât sunteți de prețuiți, cât sunteți de admirați, voi, care v-ați reîntors, prin curajoase jertfe, în rândul popoarelor. Lipsurile de care ați suferit şi suferiți încă sunt mari şi pentru a vă ajuta, pentru a vă alina suferințele, entuziasmul în lume e mare, precum mi-o dovedesc contactele pe care le am cu şefii de state, sfătuindu-ne pentru a duce o acțiune umanitară atât imediată, cât şi de lungă durată.

Glorie şi onoare vouă, români, glorie şi onoare bravei armate române, care a dovedit încă o dată că îşi cunoaşte datoria față de țară, ştiind să o apere cu sacrificii de sânge împotriva oricărui duşman, intern sau extern.

Ianuarie 1990

M.S. Regele Mihai îşi pune toate speranțele în tineri. Să comparăm aceste cuvinte cu cele spuse despre tinerii din Piața Universității, de la Institutul de Arhitectură, împotriva cărora au fost asmuțiți minerii sau cei travestiți în mineri. Să comparăm acest mesaj cu ceea ce avea să se întâmple de-a lungul mineriadelor, cu marşul cămăşilor albe, cu lupta pentru democrație din primii ani. Să comparăm acest mesaj cu actele de violență la care au fost supuşi tineri nevinovați, grevişti ai foamei, lideri ai studenților privați de libertate, tineri ziarişti maltratați „pentru că nu au cerut protecția Poliției”. Să comparăm acest mesaj cu exodul

tinerilor ce au emigrat în masă după evenimentele din iunie 1990. Şi cu mesajele cinice adresate tinerilor în care li se evocă dreptul la liberă circulaţie şi la muncă în ţările Comunităţii Europene, ca o invitaţie implicită de a pleca din patria care nu le poate oferi prea mult, prăduită de corupţie şi de abandonul valorilor autentice.

Tineri români!

Mă adresez vouă, celor ce v-aţi aflat în primele rânduri în lupta eroică a poporului nostru împotriva tiraniei, vouă, celor ce continuă azi lupta pentru o Românie liberă şi democratică.

Mă închin în faţa jertfelor voastre; admir dăruirea voastră totală pentru cauza dreaptă pe care o slujiţi.

Gândul meu, acela al ultimului Domn legitim al Ţării Româneşti, gândul şi solicitudinea Reginei Ana, ale Principesei Margareta se îndreaptă necontenit spre voi.

Din clipa în care, în tinereţea mea, am fost despărţit cu sila de Ţara mea, n-am încetat să mă gândesc la voi, să-mi pun toate speranţele în voi, tineri ai României!

Ştiu cât de mult aţi fost umiliţi, obligaţi să vă supuneţi dispoziţiilor unui regim totalitar, să înghiţiţi pe nerăsuflate învăţăturile unei ideologii false, să munciţi în condiţii nedemne de un om liber, de un cetăţean al unui stat civilizat, cu adevărat democratic.

Cu toate acestea, voi toţi, elevi şi studenţi, tineri agricultori şi muncitori, v-aţi dovedit, în împrejurările grele prin care trece ţara noastră, un tineret sănătos, demn, plin de nobile aspiraţii, un tineret vrednic de preţuirea lumii întregi care, astăzi, vă priveşte. Cum să nu aspiraţi la libertate, la libertăţile toate de care aţi fost lipsiţi? Libertatea cugetului, a cuvântului, a alegerii, a determinării existenţei voastre, a existenţei societăţii noastre?

În toate eforturile voastre, în lupta voastră sunt alături de voi. Vă voi sprijini cu gândul, cu vorba şi cu fapta în tot ce veţi întreprinde pentru Renaşterea Ţării noastre.

Aşa să ne ajute Dumnezeu!
Trăiască România liberă!

În 1990, Andreea avea 9 ani, iar Alex – 12 ani. Nu mi-aş fi imaginat atunci că peste douăzeci de ani, copiii mei şi peste două treimi din colegii lor de liceu şi universitate vor fi imigranți.

„M-am frământat cu gândul, m-am străduit cu fapta”

Ianuarie 1990

Români, frații mei!
Au trecut patru decenii şi mai bine de când vânturile rele ale istoriei m-au smuls din mijlocul vostru. Aţi suferit, o ştiu prea bine, în trupurile şi în sufletele voastre, din pricina unui regim totalitar, care a sfârşit printr-o tiranie sângeroasă. Deşi departe de voi, nu am fost străin de nici una din aceste suferințe. Le-am împărtăşit, m-am frământat cu gândul, m-am străduit cu fapta, în măsura în care împrejurările vitrege mi-o permiteau, să le fac cunoscute altora, să determin încetarea lor.
Revoluția voastră a răsturnat puterea centrală a tiraniei. Sunt alături de voi, împreună cu voi în eforturile voastre spre reconstruirea democratică a Țării, cum am fost în toate zilele şi orele sumbre ale istoriei noastre contemporane. Monarhia română, al cărui reprezentant am fost şi continui să fiu, a fost abolită de o putere nelegitimă. Eu, Regele României, reprezentant al unicei legitimități istorice, declar în fața voastră, a Poporului Român, că am fost, sunt şi voi fi întotdeauna gata să-mi asum toate răspunderile pentru a-mi sluji Țara, pentru a răspunde îndatoririlor mele constituționale.

Aşa să-mi ajute Dumnezeu.

Răspunsul premierului britanic, doamna Margaret Thatcher

Acesta este răspunsul pe care i l-a adresat M.S. Regele Mihai I prim-ministrul Angliei, doamna Margaret Thatcher, în urma scrisorii primite în 24 decembrie 1989:

11 January 1990
Thank you for your letter of 24 December.
I too have been following closely the dramatic events in România over the past few weeks. We in Britain have the greatest admiration for the courage of the Romanian people, who now have an historic opportunity to build a prosperous and democratic society. We stand ready to help with reconstruction and repairing the destruction left by the Ceauşescu regime. The latest reports from Bucharest are quite encouraging and I hope a resumption of normal life will soon be possible.
Please accept my very best wishes.
Yours sincerly,
Margaret Thatcher

Din Lumea liberă

Cuvântul M.S. Regele Mihai I, rostit după apocalipsa din iunie 1990, nu are nevoie de comentarii. E unul dintre cele mai lucide rechizitorii împotriva violenței, care a dat o gravă lovitură speranțelor noastre, „reputației şi demnității țării noastre în Europa şi în lume".

Aşa cum mi-a declarat, în răstimpul convorbirilor noastre, o adevărată democrație nu se poate crea fără respectul ființei umane şi nici prin intervenția unui partid politic care utilizează grupuri personale şi categorii sociale

pentru distrugerea opozanților. Afirmațiile sunt peremptorii: „România nu-şi va putea concepe viitorul în sânul Europei democrate, atât timp cât guvernul va trata opoziția drept o bandă de conspiratori şi trădători”. Nu Doina Cornea a distrus prestigiul României în lume şi credibilitatea celor aleşi la 20 mai, ci discursul preşedintelui țării, mulțumindu-le minerilor pentru ordinea făcută la Bucureşti. Dacă ordinea poate fi sinonimă cu crima, cu maltratarea oamenilor şi sloganul „Noi muncim, nu gândim”, urmat de devastarea universităților, a sediilor partidelor de opoziție, a ziarelor independente. Dacă ordinea e sinonimă cu libertatea la calomnie, la instigarea şi dezinformarea poporului român.

Textul acesta a apărut în *Lumea liberă* nr. 92, 7 iulie 1990.

> Geneva, 19 iunie 1990
> Români, românce,
> Violența ultimelor zile reprezintă o lovitură gravă adusă speranțelor născute în revoluția din decembrie. Această violență a făcut un mare rău pentru reputația şi demnitatea țării noastre în Europa şi în lume. În câteva ore, legitimitatea democratică pe care actualii deținători ai puterii au căutat s-o obțină prin alegerile din 20 mai a fost pusă sub semnul întrebării. [...]
> Țelul nostru este de a rămâne credincioşi idealurilor revoluției din decembrie, de a crea o adevărată democrație în respectul ființei umane. Acesta este singurul drum spre asigurarea prosperității economice şi sociale, aceea pentru care cetățenii noştri au suferit şi au pierit.

Au urmat numeroase alte mesaje şi interviuri adresate poporului român după această dată, legate de toate evenimentele pe care le-am trăit în ultimii douăzeci ani. Mesajele trimise de la Versoix în tot intervalul ce s-a scurs

până ce regele a primit paşaport românesc, în 1997, au rămas, până azi, mesaje din exil. S-a încercat izolarea lor, izolarea regelui de acțiunea directă, de recuperarea unor adevăruri fundamentale. Evenimente fără consistență morală au acaparat scena de ştiri golită tot mai mult de modele. Spre deosebire de ceilalți actori, regele s-a comportat în toți aceşti ani ca un om liber – definiția pe care i-o dă Iorga fiind „cel care nu are nevoie să spună nici o minciună". Şi tot din cugetările lui Iorga putem alege o altă caracterizare definitorie pentru felul de a fi al Regelui Mihai. Dacă ai norocul şi timpul ca să-i stai mai multă vreme aproape, poți „să deosebeşti mâna ce ți se întinde ca să te ridice de aceea care te prinde pentru a te opri".

Am cunoscut mulți oameni, prea mulți politicieni, dar şi şefi de instituții sau lideri de opinie, intelectuali, prieteni, care îți întind o mână pentru a te opri, pentru a te subordona lor, cerându-ți predarea de sine. La Versoix am avut parte de acea libertate normală, nimic nu mi-a fost ascuns, dădeam peste adevăruri pretutindeni, le descopeream şi le recunoşteam pentru că voiam să le caut. Din păcate, prea multe lucruri nu au fost puse în lumină şi, chiar dacă regele a venit în România, multe adevăruri despre istoria noastră mai sunt în exil. Istoria şi prezentul nostru sunt încă exilate. Şi totuşi, în Est şi la noi, lumea şi mentalitățile se modifică. Dorința de schimbare şi de recucerire a drepturilor pierdute acum multe decenii e tot mai acută. Dovadă evenimentele din Basarabia. Dovadă mesajele Majestății Sale adresate Basarabiei şi Bucovinei începând cu primăvara anului 1992, când, înainte de Paşte, viețile şi pământul României au trăit noi sacrificii plătite cu prețul sângelui şi cu speranța învierii. Acesta a fost un alt capitol pe care l-am deschis la Versoix, urmărindu-i împlinirea în timp, până de curând. Într-un interviu exclusiv acordat, în anul 2009, lui Eugen Tomiuc pentru postul de radio Europa Liberă, la Aubonne, în Elveția, acolo unde se află noua reşedință a Majestăților Lor, Regele Mihai afirmă că Uniunea Europeană ar trebui să se angajeze mai mult în a sprijini Moldova să se apropie de Europa:

Da, aşa ar fi normal. Dar întrebarea e cât de dispuşi ar fi ei să meargă. Pentru că, în mod inexplicabil pentru mine, există încă un fel de fascinație pe care Rusia o emană. Nu vreau să vorbesc prea mult despre asta, dar ruşii sunt un popor deosebit şi au trecut şi ei la rândul lor printr-un iad absolut vreme de vreo optzeci de ani, sau câți or fi fost. Vestul e încă fascinat de Rusia, desigur, e o țară enormă şi uneori occidentalii nu pun piciorul în prag aşa cum ar trebui. Ei ar trebui să încerce să aducă Basarabia înapoi în Europa. Nu ar fi vorba de schimbarea frontierelor *deocamdată* [s.n.], dar Basarabia e parte a Europei pentru că a fost parte a Europei.

Trecând spre arhivă, l-am văzut pe M.S. Regele Mihai bătându-şi la maşină mesajul ce urma să fie transmis, probabil, pentru noul an 1991. Era linişte, doar claviatura sălta literele, unele după altele. Şi aşeza în pagină acele cuvinte româneşti pe care noi românii le-am uitat asaltați de limbajul de lemn.

Mi-am imaginat că-l văd pe rege cântând la pian. Şi m-am gândit la el ca la un Mare ascultător, într-o lume devorată de vorbitori, de incontinența vorbirii.

La Castelul Chillon

D.U.: Majestate, vă plac oamenii. Sunteți o fire sociabilă? Chiar în clipa în care vă pun această întrebare, îmi dau seama că ştiu răspunsul. Încă de la prima mea vizită la Versoix, am stat de vorbă de parcă am fi continuat o discuție începută cu o zi înainte sau cu un ceas...

M.S.: Mă interesează oamenii. Indiferent de rasă, de etnie, de profesie. Şcoala, care a fost concepută pentru mine, ca să fiu pregătit pentru a deveni rege, era o şcoală ai cărei elevi proveneau din medii şi structuri etnice diferite.

Am fost crescut şi educat în mijlocul poporului, pentru a-l servi. Am cultul prieteniei şi am avut prieteni adevăraţi. Am circulat liber, fără escortă, fără maşini blindate, în toată lumea. Deşi au existat perioade când am fost ameninţaţi de Securitatea română. Avem prieteni în comunităţile româneşti din toată lumea. Suntem invitaţi, eu, Regina Ana şi fiicele noastre peste tot. Nu reuşim să răspundem invitaţiilor, mai ales după cele întâmplate în luna decembrie 1989.

O frântură de dialog. Dar pentru care aflu nenumărate dovezi în arhiva de la Versoix. Familia M.S. Regele Mihai are cultul prieteniei, vocaţia dialogului, a comunicării. De-ar avea şi timpul necesar... Descopăr o carte poştală mare cât un dosar, care reprezintă *Le Chateau de Chillon et les Dents du Midi.* Albastrul apei, creanga de pin, pietrele colţuroase cu irizări aspre, metalice, în zare, munţii înzăpeziţi. Pe verso, numeroase semnături, lăsate de participanţii unei „întâlniri" la Caux, din 18 septembrie 1973. Primele două semnături din stânga: „Michael"; „Margaret". Deasupra avalanşei de semnături, câteva cuvinte: „Congratulations! With affection from all your friends in Caux!". Sar de la o epocă la alta, fără să iau în seamă barierele timpului, ale condiţiei interlocutorului.

Văzusem castelul aflat pe malul lacului Leman, foarte aproape de Montreux. O fortăreaţă care mi-a amintit de cetăţile-fortăreţe pe care le vizitasem în adolescenţă, în Basarabia. Era plasat prin documente în secolele XI-XII-XIII, când ajunsese reşedinţa conţilor de Savoia. Dar la 1005 era proprietatea unor episcopi de Sion care-l dau în îngrijirea unei familii din Alinge, după cum arată Auguste Guignard într-o lucrare intitulată *Chillon*... Mă impresionase în primul rând peisajul, evocat de titlul dat acelei cărţi poştale, descoperite în arhiva de la Versoix. El trimitea la *Dinţii din Sud*, numele unui lanţ de munţi din Alpi, aflat în fundalul castelului. Alpii din cantonul Valais, înalţi de peste 3.000 de metri sunt şapte vârfuri legate între

ele ca partea unei danturi, înțepenite în gingia unui relief ce-şi arăta semeția ca o muşcătură în cer. Au la bază apa imensă a lacului Léman, valea Ronului şi Val d'Illiez şi lacul, de fapt un rezervor artificial numit Salanfe. Cele şapte vârfuri, unele mai ascuțite, altele mai domoale, precum dinții canini şi vecinii lor, se numesc *Creasta de Est*, *Fortăreața*, *Catedrala*, *Pintenul*, *Dintele galben*, *Degetele*, *Creasta înaltă* – o minunăție geologică. Țin minte că acest castel-fortăreață nu fusese asediat niciodată şi schimbările de propietari se petrecuseră de-a lungul istoriei numai în urma unor înțelegeri şi tratate. Adică fără sacrificii şi fără vărsare de sânge. Cea mai frumoasă parte din castel mi s-au părut pivnițele uriaşe, fundațiile cu bolți enorme, semănând cu o catedrală în care arhitectura, cu o mulțime de arce, era vecină cu stânca în care fusese tăiată fundația. Cred că a fost prima oară când am trăit un sentiment de invidie şi el măsura norocul altora de a construi fortărețe pe care nu le asediază hoardele migratoare şi nu le împung la nesfârşit berbecele unei istorii necruțătoare. Ca orice castel-fortăreață, există o mulțime de legende despre Chillon, dar se pare că cel mai des pomenit este poemul scris de Byron în 1819, *The Prisoner of Chillon*, despre François de Bonivard, un om al bisericii martirizat, întemnițat aici în secolul al XVI-lea. Castelul are o temniță în beci, unde printre mulțimea de scrijelituri de pe piatră şi coloane, se poate citi şi semnătura lui Byron. Din marele salon al contelui, cu un tavan casetat de lemn, o splendoare, poți privi prin ferestrele duble lacul imens şi munții al căror nume s-a tot schimbat în timp, preferând mereu să evoce în vreun fel anume anatomia.

Am citit la vreo doisprezece ani, poate şi mai devreme, tot ce am găsit legat de operele lui Byron şi Shelley şi monografiile care existau despre ei în biblioteca Christian Tell de lângă Ambasada Franței la Bucureşti, unde eram înscrisă ca elevă. Fireşte, am început cu poeziile. Luam cărțile acasă, era vară şi mă duceam în grădină la Băneasa, fericită cu volumele purtând în medalion, pe copertă,

profilurile celor doi poeți şi prieteni, ca desprinse dintr-o camee. Mi-aduc aminte frânturi din viața lor şi se poate că atunci am citit despre călătoria lor pe Lacul Geneva sau Léman, cum îi spun francezii. Visam să navighez, am o mare atracție față de apă, fie că e mare, sau râu, sau izvor, ori oglinda nesfârşită a unui lac de munte. Sigur am citit atunci despre vizita la castelul Chillon a celor doi poeți şi chiar şi poemul, de vreme ce în 1990, vizita la Chillon şi prezentarea locului istoric mi-a readus într-o memorie muzicală versul romantic al unui lung poem de 392 de rânduri, cum scriu istoriile literaturii, despre un tată închis, legat în lanțuri, cu părul şi barba albită de suferință, un tată care şi-a pierdut şapte fii. Am căutat poemul în engleză şi transcriu versurile lui din cel de-al şaselea act sau panou liric, căci nu-l pot numi strofă. Pentru că, dincolo de monologul unui martir, se aude în versuri, precum din beciurile de catedrală ale castelului, forfota, şi respirația, şi zbaterea apei în stâncă, debutând cu această înlănțuire de aliterații, în special punctate prin „l" şi „w" şi vocale repetate şi rostogolite:

Lake Leman lies by Chillon's walls:
A thousand feet in depth below
Its massy waters meet and flow:
Thus much the fathom-line was sent
From Chillon's snow-white battlement,
Wich round about the wave inthrals:
A double dungeon wall and wave
Have made – and like a living grave.
Below the surface of the lake
The dark vault lies wherein we lay,
We heard it ripple night and day;
Sounding o'er our heads it knock'd;
And I have felt the winter's spray
Wash through the bars when winds were high
And wanton in the happy sky;
And then the very rock hath rock'd,

And I have felt it shake, unshock'd,
Because I could have smiled to see
The death that would have set me free.

Apoi, se putea să nu existe şi un tablou inspirat de acest poem? Pictorul este Eugène Delacroix, iar pânza pictată în ulei e chiar scena cu tatăl şi ultimul dintre fiii lui întemniţaţi la Chillon, înainte ca fiul să moară. Tabloul aflat la Luvru e una dintre infinitele dovezi ale libertăţii şi descătuşării minţii, creaţiei şi spiritului, binecuvântate în versul atât de plin de înţelesuri, scris de Byron: *Eternal Spirit of the Chainless Mind*, care ar parafraza un vers din poemul scris de Alexander Pope cu un secol înainte, *Eloisa to Abelard*: *Eternal Sunshine of the Spotless Mind.*

Ouă de Paşte

D.U.: Am văzut în arhiva dumneavoastră, în albumele de fotografii, o fotografie a Majestăţii Voastre ciocnind ouă, în ziua de Paşte, cu soldaţii batalionului de gardă din Sinaia. Şi încă o fotografie făcută pe când luaţi dejunul în mijlocul soldaţilor, de Paşte. Era un ritual. Ţinea de protocol? Sau vă făcea plăcere?

M.S.: Am respectat întotdeauna armata română. Ţineam la soldaţii din batalionul de gardă. Am un cult pentru armata care-şi slujeşte poporul şi luptă pentru interesele lui. Au existat întotdeauna în armata română oameni de o rară valoare. Mari strategi, mari tacticieni. Mari patrioţi. Apoi, Paştele e o mare sărbătoare. E o sărbătoare a învierii şi a iubirii, când îţi mărturiseşti, prin orice gest, bucuria că „Hristos a înviat din morţi, prin moarte pre moarte călcând". De aceea am vrut să mă întorc în ţară de Paşte.

D.U.: Un călugăr, bătrânul Arcadie de la Mănăstirea Sinaia, care v-a cunoscut de copil, mi-a povestit cât de mult vă plăcea să staţi de vorbă cu cei de la mănăstire şi cum, într-o zi, le-aţi spus o anecdotă care a impresionat-o pe

Regina Ana, căreia i-am povestit-o când am început dialogurile noastre. Era vorba în anecdota aceea despre un om care a primit în dar un baston cu mult mai înalt decât el, dar foarte frumos şi, mai ales, bogat împodobit în partea lui superioară. La început era fălos de darul primit, dar, văzând că oamenii râd pe seama lui din cauza disproporţiei dintre el şi baston, l-a tăiat într-o bună zi, ca să scape de glumele făcute pe seama lui. Dar în loc să taie băţul bastonului din partea inferioară, care nu era deloc împodobită, i-a tăiat tocmai mânerul de sprijin, care era şi cel mai valoros, bastonul având la cap tot soiul de incrustaţii de mare artă. Lumea l-a întrebat de ce a tăiat tocmai capul bastonului, făcut din aur şi pietre preţioase, din emailuri şi prea-bogate decoraţiuni. Nu pricepea cum se va sprijini într-un ciot de acum înainte. Prăpădise chiar frumuseţea şi temeinicia. „Ce-ai zice să scurtezi cârja cardinalului de sus, de unde se ştie că este chiar cârja cardinalului, iar nu un arac de fasole...” Omul a răspuns atunci: „I-am tăiat capul pentru că acolo era mai înalt decât mine, acolo mă depăşea”. „Dar de ce nu l-ai scurtat de jos?” „Păi jos eram la fel, nu mă întrecea în înălţime!” Călugării care v-au ascultat anecdota au râs, era plină de tâlc şi aţi fost fericit că, deşi copil, i-aţi făcut să râdă cu poftă pe acei sihaştri, mai rezervaţi decât oamenii de rând.

M.S.: Da, îmi aduc aminte. Mergeam la Mănăstirea Sinaia cu colegii mei de la şcoală. Am fost odată acolo, într-o perioadă de post, poate postul Crăciunului, poate postul Paştelui, şi ştiu că am mâncat cu elevii de la şcoală mai toată mâncarea de post a călugărilor.

În cimitirul de la mănăstire am dat peste mormântul călugărului Arcadie şi i-am aprins o lumânare. Era iarnă şi i-am povestit din nou adormitului rob al lui Dumnezeu că am ajuns la Versoix şi am dus înapoi regelui fabula pe care-o povestise în copilărie. I-am spus şi că i-am scris un poem: *Bătrânul Arcadie într-o Arcadie de toamnă*, în 8 septembrie 1992, că am publicat poemul în cartea mea *Institutul inimii*,

că mai am caseta în care el îi povesteşte lui Daniel. Dacă nu s-o fi uscat banda pe mosorelul de plastic în cutie. Am călcat pe zăpada înghețată, nu era potecă între morminte, am luat aghiazma care, spre deosebire de apa Sinaiei, nu înghețase şi nu făcuse țurțuri. L-am rugat pe părinte cu cerul şi pământul să deschidă muzeul neîncălzit al Mănăstirii, că-mi pleacă copiii în America şi cine ştie când vor mai vedea icoanele atât de frumoase dinăuntru.

Misiuni pe Frontul de Est

Înainte să plec din România, înregistrasem anecdota spusă de Regele Mihai, pe când era copil, călugărilor de la Mănăstirea Sinaia. Am ascultat la Versoix înregistrarea vocii acelui călugăr bătrân. Înainte să evoc întâmplarea Regelui Mihai, i-o povestisem Reginei Ana. Descoperisem împreună un tâlc în mica anecdotă. Oamenii tind să taie înălțimile, să distrugă ceea ce-i depăşeşte. Preferă să piardă valori, să le elimine, decât să se vadă depăşiți în înălțime şi strălucire de ele. Comunıştii i-au obligat pe toți regii din țările de est să abdice, pentru că erau, precum mânerul bastonului din poveste, mai presus decât ei... Ca să le ia locul, de fapt.

Regele Mihai mi-a vorbit despre respectul pe care l-a avut pentru armata română. O fotografie din multele ce confirmă această declarație îl surprinde pe M.S. Regele Mihai şi pe mareşalul Antonescu, în timp ce părăsesc biserica în care au adus un înalt omagiu memoriei Comandorului Alexandru Popişteanu.

Profesorul universitar doctor Aurel Pentelescu ne oferă o complexă bază de date privind participarea forțelor aeriene române în luptele ce au urmat imediat după eliberarea Basarabiei, în 26 iulie 1941. Alexandru Popişteanu a comandat cel de-al şaptelea grup de luptă aeriană, fiind ucis în 21 august 1941, în luptele extrem de grele de la Dalnik, Tatarka, Odesa. El s-a prăbuşit cu avionul său într-o luptă în care a fost atacat de zece

avioane duşmane, din care a reuşit să doboare şase aparate. Trupele aeriene româneşti susțineau ofensiva trupelor terestre care treceau Nistrul şi participau la ofensiva împotriva Niprului. Istoricul Aurel Pentelescu menționează cifre concludente din baza de date a Arhivei Militare. Între 1 august şi 16 octombrie 1941 au avut loc 12.260 de misiuni pe Frontul de Est, dintre care 1.962 au fost de recunoaştere, 2.223 de bombardare, 6.352 de luptă şi 1.732 de misiuni de joncțiune. În 153 de bătălii au fost doborâte 248 de aparate ale inamicului şi distruse 110 aparate aflate la sol, la baze. În două luni şi jumătate de lupte aeriene, escadroanele aeriene române au scos din luptă 449 de aparate. În bătălia de la Odesa, armata aeriană română a luptat cu 223 de aparate şi nouă escadroane de supraveghere cu 109 aparate şi două escadroane de recunoaştere cu 17 aparate. Comandorul Popişteanu a fost un luptător de elită şi pierderea lui a fost marcată printr-o ceremonie la care prezența regelui şi a mareşalului demonstrează, pe de o parte, eroismul marelui aviator şi, pe de altă parte, respectul profund față de armata română, pe care, în comunism şi după 1990, o vom vedea adesea umilită şi supusă unei totale relativizări a valorilor. Îmi aduc aminte de cele întâmplate în povestea cu Mocsonyi-Stârcea, Codreanu şi mareşalul Antonescu. Privesc apoi o fotografie de la sărbătoarea Anului Nou. Monseigneurul Andrea Cassulo, nunțiul papal şi Decanul Corpului Diplomatic, prezintă urări în numele Corpului Diplomatic, la Bucureşti, de 1 ianuarie 1942. Alt element simbolic îmi revine în amintire. Povestea cu declarația de pace a regelui care l-a înfuriat pe mareşalul Antonescu...

O nouă fotografie. Reprezintă vizita gazetarilor finlandezi la Castelul Regal din Sinaia. M.S. Regele Mihai se întreține cu domnul ministru al Finlandei la Bucureşti. Alte fotografii în mijlocul armatei: regele tânăr dă mâna cu ofițerii, iar aici, într-o imagine care face parte din propaganda războiului purtat în Rusia, având şi legenda bătută la maşină şi lipită pe verso: „M.S. Regele Mihai şi dl Profesor M. Antonescu, în inspecție pe frontul avansat în

Rusia". În fine, un portret al regelui din 1940, printre numeroasele sale portrete... O imagine datând din 8 noiembrie 1941, ziua onomastică a Regelui Mihai. Pe verso cineva a notat: „Întreaga țară a sărbătorit victoria armatei române în lupta contra bolşevismului. Triumfala primire făcută în capitală trupelor dezrobitoare. M.S. e întâmpinat de Episcopul Armatei".

Imaginile au multiple semnificații. O nouă fotografie: M.S. Regele Mihai de România, mareşalul Antonescu şi Mihai Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului, în timpul unei ceremonii care s-a derulat cu ocazia sărbătorilor de Paşte.

Şi imagini din exil: M.S. Regele Mihai pe vapor, studiind o serie de aparate. Pasiunea pentru tehnică e mai mult decât o fervoare de tinerețe. Într-o fotografie color apare M.S. Regele Mihai şi Tim Askew, Manager of Undersea Vehicles, Submersible Pilot, Division of Marine Operation.

Un plic cu fotografii trimis în 1986 de Diane Kopperman, American Embassy, 93 Jubileumsstrasse 3005 Bern. E adresat „Their Majesties The King and Queen of Romania, Villa Serena, 1290 Versoix". Poşta scrie adresa exactă: 77, Chemin Dégallier.

O strategie de viitor

Direcții ale politicii externe a României

Sunt zilnic sub presiunea că trebuie să fotocopiez cât mai mult din declarațiile şi documentele pe care le găsesc în arhiva de la Versoix. Mi-e greu, parcă şi jenă, când văd ce maldăr de foi aleg spre a le xeroxa. Persoanele care le xeroxează au şi ele altceva de făcut şi de fiecare dată încerc să nu le perturb. Uneori nu e nimeni şi trebuie să aştept, căci xeroxul este în secretariat, nu în arhiva propriu-zisă. Nu mă plâng. Sunt fericită. Dar e prea mult. În plus, trăiesc

totuşi părerea de rău că nu pot comenta fiecare document cu M.S. Regele, că nu pot avea răspunsuri pentru sutele de întrebări de istorie pe care mi le-am notat, aducând la rându-mi cu mine copii după documentele găsite în arhivele româneşti.

Iată acest text exemplar dintr-o „Declarație” a Regelui Mihai din 1990.

Când am editat şi apoi publicat tetralogia preşedintelui Emil Constantinescu, volumul consacrat politicii externe a României şi o mulțime de texte din *Timpul dărâmării, timpul zidirii* mi-au adus aminte de această pagină dactilografiată de rege, cu mâna lui, care era sămânța de aur a unui program pentru România, pe care nimeni nu l-a formulat atât de simplu şi de clarvăzător precum suveranul din exil, în 1990.

România are două axe principale în politica sa actuală; în primul rând: reconstrucția națională spre care trebuie să se dirijeze energiile fiecărui român.
În al doilea rând: România trebuie să revină în familia țărilor europene, etapă de care vor fi responsabili oamenii politici.

Trebuie să reintrăm în organizațiile europene existente şi în cele ce vor lua ființă.
Trebuie să aderăm repede la Consiliul Europei, care grupează țările cu democrație pluralistă şi în care drepturile omului sunt respectate.
Trebuie să contribuim la stabilitatea politică în regiunea Balcanilor, contribuind astfel la pacea întregii Europe.
Trebuie să întreținem raporturi de bună vecinătate cu cei patru vecini ai noştri, creând astfel o zonă de stabilitate şi pace în Europa.

Eu văd o România care va juca rolul de legătură în Europa. România se găseşte la locul de întâlnire a culturilor europene şi Europa, constituie legătura între lumea latină şi vecinii săi slavi, ca şi între lumea ortodoxă şi cea catolică. Noi ne aflăm într-o epocă în care valorile spirituale recapătă importanţă. În acest context, Biserica Ortodoxă Română constituie un element de legătură importantă între Răsărit şi Apus. Ea leagă Moscova, Constantinopolul, Atena şi Roma. Soliditatea spirituală va contribui la realizarea unei viitoare bune înţelegeri politice.

Prin ţara noastră trece Dunărea. Acest mare fluviu ce leagă ţările Europei şi ţara noastră trebuie să contribuie la curentul de legătură între Est şi Vest[10].

„Mă tem că jocul actualei puteri de-a vacanţa economică se va transforma în moarte economică"

Unul dintre lucrurile care m-au impresionat cel mai mult în arhiva de la Versoix a fost prezenţa a două fotografii. Pe una apare un panou-manifest din 12 noiembrie 1985. Sus stă scris cu litere roşii: „Libertate imediat pentru tânărul RADU FILIPESCU". Dedesubt e un text de analiză a României în perioada 1945-1985. „Iată ce a adus regimul comunist poporului român:" putem citi pe panou, „demolarea lăcaşurilor de cult şi a bisericilor, tezaur inestimabil al patrimoniului universal". În dreapta, pe cealaltă jumătate a panoului, denunţarea continuă: „O ţară mutilată în urma anexării de către U.R.S.S. a celor două provincii: Basarabia şi Bucovina". Acelaşi regim comunist mai adusese poporului român, după cum ştiam şi puteam să citesc: „Un aparat de represiune care, prin tratamentele sale feroce, a făcut să piară sute de mii de români în lagărele de

[10] Am reprodus fragmente dintr-o declaraţie dată de M.S. Regele Mihai, fotocopiată la Versoix, în arhivă.

exterminare, la canalul morții Dunăre – Marea Neagră, în deportări, în azilele de psihiatrie. Românii cer libertate. Nu persecuțiilor politice şi religioase, torturilor şi azilelor psihiatrice"; „Foame, Frig, Întuneric, Teroare"; „România atât de bogată, cea mai săracă țară a Europei" şi „Gorbaciov, dă-ne înapoi teritoriile smulse țării". Apărea şi harta României cu o uriaşă cizmă roşie călcând peste ea, o cizmă pe care creşteau, desenate cu negru de catran, secera şi ciocanul. Harta României era brăzdată de sârmă ghimpată. O hartă în lagăr. Asta mi-a adus aminte de o replică teribilă din cartea lui Orwell *1984*, publicată la New York în 1949, o vorbă care i se aruncă în fața lui Winston Smith în vreme ce era torturat fără milă: „Dacă vrei o imagine a viitorului, închipuieşte-ți o cizmă zdrobind mutra unui om – şi asta pentru vecie".

M.S.: Am spus-o de atâtea ori, dar oamenii n-au crezut decât prea târziu. Țara noastră a fost în toți aceşti ani într-o situație dramatică, în captivitate, în lagăr. Când s-a spus lagărul comunist, s-a spus un mare adevăr. Dar să nu uităm să înțelegem cuvântul lagăr, în sensul de câmp concentrațional.

D.U.: Regina Ana mi-a arătat acel album al Castelului Peleş ținut într-o uriaşă casetă-valiză, pe care ați păstrat-o. Din această carte-album putem şti cum arăta Castelul Peleş şi complexul Peleş înainte de „îmbunătățirile" şi omisiunile care i s-au adus prin intervențiile şi furturile comuniste.

M.S.: De fapt, nu eu am avut acest album uriaş... L-am primit, cum v-am spus...

D.U.: E mai mare şi mai greu decât un geamantan. Fotografii de peste o jumătate de metru, fotografii sepia... Aş vrea să tipăresc în România acest album. E un document al patrimoniului nostru național... Dar câte n-aş vrea să editez...

M.S.: Îl avem de la rudele noastre. Pentru că eu, când am plecat, cu greu aş fi putut să iau aşa ceva. Cartea ne-a fost dată de rudele noastre din Germania. Sigur că România

trebuie să cunoască acest album. Sunt şi eu de părere că ar trebui cunoscut.

D.U.: Acum s-au făcut multe modificări la Peleş. Au dispărut cărţi, obiecte, piese de mobilier. Pelişorul şi Foişorul au fost restaurate şi extinse, că tot nu au comuniştii şi neocomuniştii veleitatea de a sta în castele...

M.S.: Am văzut o parte din intervenţiile de la Peleş şi Pelişor. Am văzut Foişorul. În toţi aceşti ani, oamenii mi-au trimis fotografii făcute de ei ca să ştiu ce se mai întâmplă în România. Am primit nenumărate „semne" din care aflam ce se întâmplă în ţară. Majoritatea veştilor erau triste. Dar cui povestim durerile noastre, dacă nu celor apropiaţi?

Ar fi multe de spus, multe de făcut cu toate aceste universuri fracturate, descompletate. Revistele scoase de români în exil, aflate în biblioteca regelui de la Versoix, aduse acum, probabil, în România. Sau duse la Aubonne... În revista *Deşteaptă-te, române* erau prezentaţi intelectualii, academicienii şi cadrele universitare care au fost aruncaţi în închisori de exterminare.

Unii profesori universitari au fost executaţi pentru funcţiile lor politice. Mă gândesc că, dacă Iorga n-ar fi fost ucis de legionari, îl terminau sigur comuniştii. A fost executat un profesor de Drept de la facultatea din Bucureşti care a fost rezident regal şi guvernator al Transnistriei din august 1941 până în ianuarie 1944, când a demisionat. Îl chema Gheorghe Alexianu. A fost condamnat pentru crimele din Transnistria.

Nu toate cazurile sunt la fel. Când am îngrijit ediţia şi am publicat în premieră mondială cele trei volume *Transnistria* de Jean Ancel, am putut citi o mulţime de documente privind faptele şi acţiunile guvernatorului *Transnistriei*, profesorul Alexianu. Nu cred că poate fi inclus printre martiri cineva care are pe conştiinţa lui sute de mii de destine de evrei şi ţigani... Am înţeles atunci de ce Regele Mihai mi-a spus cu o voce atât de apăsată că nu a călcat în Transnistria niciodată. Mihai Antonescu era şi el profesor

de Drept Internațional. A fost vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, ministru de Externe, la justiție şi la propagandă. A fost executat la Jilava, în iunie 1946. A fost şi Ion Botez, profesor universitar la Iaşi, care era membru în Delegația Permanentă P.N.Ț. şi care a murit într-un lagăr de exterminare la începutul anilor '50. Fiecare nume are în spate o altă istorie, a îndeplinit un alt rol, a reacționat diferit, a construit sau a dărâmat ceva pe lumea asta. Una este să construieşti România modernă, alta e să-i adaugi în stemă secera şi ciocanul şi să-i pui pe dric valorile... Şi alta e să faci piramide de cadavre din convoaie de deportați.

A fost Gheorghe Brătianu, membru al Academiei Române pe locul lui Iorga. A murit la Sighet. A fost un profesor la Politehnică, fost ministru al Industriei, al Comerțului şi al Economiei. A fost în mişcarea de rezistență. A murit la Aiud. A fost Mircea Cancicov, deputat liberal, ministru şi el, ministru al Justiției, al Economiei. A murit la Râmnic. Apoi dr. George M. Cantacuzino, profesor la Institutul de Arhitectură, arhitect de renume. El a restaurat Mogoşoaia. Un scriitor foarte talentat. A murit la Midia, în lagărul de exterminare. Vintilă Ciocîlteu, care fusese decan al Facultății de Medicină din Bucureşti. A murit când Regele Mihai era încă în țară. În iarna anului '47. A suferit presiunile comuniste, la care se adăuga şi fărădelegea celor care-i voiau locul.

Victor Papacostea a fost şi el o victimă a comunismului, ca şi Zenovie Păclişeanu, care a murit, în 1958, în temnița de exterminare de la Gherla. A fost secretarul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, când s-a proclamat Unirea de la 1 decembrie 1918.

Mi s-a părut o blasfemie ceea ce s-a întâmplat în anul 1990 la 1 decembrie, la Alba Iulia. Printr-o regie răsturnată, urmaşii marilor făuritori ai Unirii au fost bagatelizați, locul de cinste revenindu-le acelora care ori i-au trimis pe fruntaşii Unirii în lagăre şi închisori, ori sunt fiii celor ce i-au trimis în închisori. Nu cred că aveau ce să caute foşti nomenclaturişti la Alba Iulia.

Ne întoarcem la martiri... George Manu, Ion Nistor, Alexandru Marcu, Mihail Manoilescu, mort la Sighet şi aruncat în groapa comună, profesor la Politehnica din Iaşi, apropiat de mareşalul Averescu, de Regele Carol al II-lea, ministrul de Externe care a leşinat la Viena când Hitler ne-a impus Diktatul. A fost la Jilava, la Ocnele Mari, la Caransebeş. Pantelimon Halippa care i-a dăruit mamei mele atâtea cărţi cu Basarabia, a fost arestat şi trimis în lagărele de exterminare din Siberia. Să nu uităm, el a fost un luptător pentru eliberarea Basarabiei de sub jugul rusesc şi e unul dintre semnatarii Actului Unirii din 1918. Sau Anton Golopenţia, arestat în 1950 în bibliotecă, anchetat la Malmaison şi Jilava. A fost găsit la morga de pe Splaiul Independenţei, în 1951 trupul i-a dispărut şi i-a fost descoperit abia în 1957, în comuna Jilava. Academicianul Alexandru Lepădatu, liberal, creatorul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, preşedintele Comisiei Centrale a Monumentelor Istorice, mort în 1950 la Sighet. I-am adus Regelui Mihai o copie după memoriul pe care i l-a adresat Onisifor Ghibu, arestat pentru lupta lui naţională, pentru sprijinul dat la Unirea Basarabiei din 1918. A fost arestat la bătrâneţe. Pe baza unor denunţuri. Oamenii care au făcut istoria României au primit drept recompensă închisoarea sau execuţia.

Silviu Dragomir n-a fost de acord să se cedeze Basarabia cerând să se reziste pentru apărarea teritoriilor româneşti. Era profesor universitar de istoria popoarelor sud-est europene. A fost membru titular al Academiei. Şi ministrul Minorităţilor. A mai fost un Dragomir, Nicolae Dragomir, care era general şi profesor universitar. A fost ministrul Coordonării şi Economiei între 14 septembrie 1940 şi 23 august 1944. Era şef de Stat-Major al Armatei a IV-a. Pe el, ca şi pe alţii, l-au răpit ruşii. A fost în Siberia. Am auzit că s-a întors în ţară, că a fost închis şi la Jilava. Aici, din păcate, la capitolul deţinuţilor politici, sunt multe de spus şi sute de mii de nume de amintit. Toţi cei ce s-au numit deţinuţi politici în România au fost, cel mai adesea, oameni care au făcut istoria ţării. Iar când s-a spus că nu

mai sunt deținuți politici, rezistenții şi disidenții au fost trecuți şi încarcerați la drept comun.

Notez, transcriu o replică a Regelui Mihai, cuvinte rostite cu un glas egal. Fără acea emfază lătrătoare a politicienilor de ultimă oră. Prea puțini dintre ei vorbesc calm, echilibrat.

> Sunt mult mai mulți. Noi am spus câteva nume. Dar câți învățători n-au fost arestați, câți țărani nu au fost împuşcați pentru că nu au vrut „colhozurile"! Câți studenți n-au fost închişi în 1956! Câți mineri, după grevele din vremea lui Ceauşescu! Dar Braşovul... Fiecare român are în familia lui, dacă nu s-a vândut, asemenea victime. Câți ofițeri n-au fost arestați, trecuți în rezervă, răpiți de ruşi şi duşi în Siberia, ca să le ia locul cei îndoctrinați din divizia „Tudor Vladimirescu"!

Îl întreb pe M.S. Regele Mihai ce declarații a semnat, în 1989, la Budapesta, pentru că pe seama lor sau a deformării sensului lor au circulat o serie de „zvonuri".

E la mijloc o mare neînțelegere.

> O frază a fost prost interpretată. Multă lume s-a supărat din cauza cuvântului *autonomie*, luat într-un sens cu care nici eu, nici istoria monarhiei în România nu putem fi de acord. Niciodată, în ce mă priveşte pe mine, nu s-a putut să fiu identificat cu o asemenea idee. Nici în imaginația cea mai strâmbă. Transilvania nu poate fi concepută ca o provincie decupată, ca la croitorie, autonomă, în sensul de divizibilă, fiindcă face parte din țara noastră. Chiar în Constituție se spune că România este indivizibilă. Cred că ei au vrut să se refere la o anumită autonomie a organizațiilor locale ungureşti. Ideea de autonomie avea un sens care se opunea centralismului. La acea discuție din 1989, se

avea în vedere lupta împotriva lui Ceauşescu. Or, el îi numea doar pe ungurii credincioşi lui. Eu am înțeles că ei, ungurii, au în vedere autonomia lor de a-şi desemna figurile politice. Pentru că şi înainte îşi aveau reprezentanți în parlament. M-am gândit la autonomie, ca la o încercare a ungurilor de a-şi evita propriile cozi de topor. Pot să-i numeşti pe reprezentanții lor în Parlament „autonomi" sau nu. Termenul acesta nu-i prea fericit şi trebuie evitat sau întrebuințat cu mare atenție: oricum garanțiile pe care le aveau ei, înainte chiar de declarația de la Blaj, sunt cuprinse, sunt în Constituția din 1923. Din câte am fost informat eu, Ceauşescu a avut o anumită atitudine față de unguri care i-a enervat. Dar Ceauşescu i-a călcat în picioare pe toți românii. El a distrus tot poporul, aşa că nu ştiu dacă suferințele celor care trăiau la noi nu erau aceleaşi – nu se respecta nici un drept al omului – necazurile nefiind datorate persecutării etnicilor, ci persecutării întregului popor. Ceauşescu a exploatat neînțelegerile, iar Securitatea i-a asmuțit pe unii împotriva altora.

Contează poziția guvernului, a celor ce conduc țara. Se poate vedea cu ochiul liber când o putere mizează pe formula *divide et impera*. Când puterea are echilibru şi legitimitate adevărată, iar nu falsificată (cum au fost alegerile din '46), ea îşi păstrează ținuta, prestanța, civilitatea. L-am întrebat pe Majestatea Sa dacă înainte de '44 au existat la noi partide etnice? Cum e acum U.D.M.R.-ul şi mai sunt şi altele? Al romilor? Întrebarea era retorică.

Existau partidele aşa-zis istorice, binecunoscute, țărăniştii şi liberalii, principalele, apoi social-democrații. Erau şi câțiva comunişti. Dar ăştia activau în ilegalitate. Bine, țigani au fost întotdeauna la noi în țară. Dar nu au avut partid. În privința lor, e din nou

vina lui Ceauşescu. Eu cu ţiganii nu am nimic, nici pentru, nici contra. Sunt români. Dar Ceauşescu, cu ideea că fiecare româncă trebuie să aibă 4-5 copii, la care se adăuga şi ideea că tot românul trebuie să se hrănească raţional, adică să moară de foame, a distrus echilibrul demografic al ţării. Aşa s-a ajuns să avem copiii aceştia, mulţi nişte nenorociţi, care au emoţionat tot Occidentul. Sunt copii nenorociţi pe viaţă din cauza unui nebun. Ţiganii au făcut şi ei copii. Mai mulţi decât ceilalţi. Aşa s-a ajuns să crească atât de mult numărul lor. Am auzit că sunt peste trei milioane. Trebuie ţinut seama şi de asta. În demografie, politica lui Ceauşescu a fost catastrofală. Nu s-a ţinut cont de multe elemente. Nu s-a ţinut în frâu ce trebuia ţinut în frâu. S-au mai adăugat malnutriţia, lipsa de asistenţă medicală, socială. Cum să ajungi să ai S.I.D.A. la copii din perfuzii? Eu am avut contacte cu mulţi romi. Dar cu bulibaşa lor nu am stat de vorbă. Or, trebuie că şi ţiganii au un şef al lor. N-ar trebui să se lase lucrurile cum sunt lăsate acum. Nu e bine ce se aude aici, în Occident, că fac ţiganii. Şi nu trebuie să cadă pe capul şi reputaţia românilor păcate care nu sunt ale lor. Şi aici trebuie făcută ordine. Dar nu cum a fost în iunie, când am auzit ce grozăvii s-au întâmplat la pogromul ţiganilor, la Bucureşti. Eu spun ce am auzit. Problemele unei ţări nu se rezolvă prin violenţă, şi nici asmuţindu-i pe unii contra altora, ca tu să-ţi faci interesele uitând de restul ţării. În legătură cu ploaia de partide, acesta e un proces tipic comunist. În ‘45 şi ‘46 au apărut tot soiul de partide ca nişte ciuperci. Au fost inventate tot felul de formaţiuni aşa-zis democratice, în realitate conduse de comunişti. Acum, din astea 80-100 de partide scoase în România, eu nu spun că toate sunt împinse şi conduse de comunişti şi de Securitate, dar e sigur că multe sunt manipulate de cei ce sunt la putere acum. Asta reprezintă o diluare a forţelor politice. Ţara nu ajunge nicăieri dacă toţi trag

în toate părțile. Nu putem să diluăm şi să lungim prea mult timpul refacerilor, perioada de tranziție.

D.U.: Care vi se par a fi prioritățile actuale pentru România?

M.S.: Pe lângă probele economice, pur economice, unde trebuie găsiți mari specialişti, pentru că țara noastră nu-şi mai poate permite experimente şi erori în economie, acum când are loc o întreagă restructurare a monedei, a pieţelor de desfacere, a concurenței, a investițiilor, a formelor de proprietate, în țările din est şi în Germania, şi în colosul rusesc, şi în Golf, şi peste tot în Europa şi în lume. Nu e de joacă aici. Cine-şi închipuie că poate lăsa economia la voia întâmplării, fără să facă vreo comparație cu ce se întâmplă în jur, fără să facă bilanțuri, fără să ofere calitate, fără să-şi asigure materii prime şi circuite de mărfuri, acela se înşală amarnic şi-şi duce țara în prăpastie. Ungurii, cehii dau bani grei pentru consulting, ca să-şi pună economia pe picioare. Pe foştii redegişti îi ajută Germania întregită, o mare putere economică, iugoslavii au avut o altă libertate economică. Şi polonezii, şi cehii. Dacă nu se iau măsuri la milimetru în economie, jocul de-a vacanța economică se poate transforma în jocul de-a moartea economică. O țară bogată poate ajunge în câteva luni la sapă de lemn. Apoi, eu cred că la noi este acum o foarte mare lipsă de încredere între români. Şi socot fenomenul acesta ca un lucru foarte grav. Eu cred că se poate face ceva numai dacă populația ajunge să aibă încredere în cei ce se află în fruntea statului. Dar ea nu poate avea încredere oricum. Fără garanții, cu promisiuni neonorate nu se ajunge nicăieri; oamenii încep să facă ce trebuie să facă, dacă au un exemplu credibil, autentic. Acum, din câte ştiu, toți trag în toate părțile. Nu se mai lucrează ca înainte. Trebuie să ne întrebăm însă de ce nu se munceşte? Au oamenii cu ce materii să muncească? Au contracte? Au mijloace de producție? Au condiții de viață? Mănâncă? Poți munci după ce stai ore în şir la cozi sau dacă n-ai mâncat cum trebuie? Poți munci

dacă nu ai piese de schimb? Dacă tot ce produci zace undeva? Dacă n-ai cu ce să-ți transporți marfa? Dacă alții, total dezinteresați, se ocupă de desfacere? Dacă ai în conducere oameni compromiși moral și profesional? Dar eu spun că trebuie să se lucreze. Trebuie să ne adunăm. Trebuie să ne gândim la țară. Oricât ar fi de spuse și răspuse cuvintele astea, din păcate și de ticăloși, trebuie să ne gândim la țară mai mult decât la noi personal. Lucrurile personale contează și ele. Și nu le poți pune veșnic între paranteze. Omul are o viață. Dar situația noastră, a românilor, depinde de situația și prestigiul României. Dacă vrem să știm cum stăm ca popor, nu trebuie să căutăm doar cât reprezintă leul la bursa oficială și la bursa neagră. Ci cât valorează România ca prestigiu, ca prestanță. Are credit? Credibilitate? Ce face ea ca să-i atragă pe toți oamenii de valoare care vor să colaboreze cu România? Aici nu încape minciuna și nici atitudinea de complacere în mediocritate sau insecuritate economică. Contezi sau nu. E simplu. Ar trebui să avem mentalitatea că țara e înaintea lucrurilor personale. Chiar dacă e greu. Și aici ar trebui să se facă un sistem de promovare și de recompensare economică a acelora care pun pe picioare întreprinderi. Românii trebuie să vadă că e importantă materia cenușie, că sunt răsplătite inteligența, competența, forța de muncă. Cel ce lasă de izbelişte materia cenușie a poporului său e vinovat. Cel ce nu știe s-o pună în lumină, ci, dimpotrivă, o lasă inconștient să plece, să ia drumul exilului, e vinovat. Este și o vorbă care spune: „Cum sunt eu, așa e și țara mea”. Or, dacă toți umblăm pe toate cărările, n-ajungem nicăieri. Iar dacă ne mai și ascundem în spatele drumului original, fundătura e sigură! Dacă însă reușim să demarăm cu reconstrucția, cred că încet-încet chiar și mentalitățile astea or să se schimbe. Fiindcă viața va începe să fie ceva mai ușoară: producțiile vor crește, așa că n-o să mai fie nevoie de tensiunile și depresiunile pe care le trăiesc românii acum. Peste noapte nu se poate, bineînțeles.

D.U.: Care au fost momentele care au distrus imaginea României în Occident, după valul de solidaritate fierbinte cu țara noastră din decembrie 1989?

M.S.: În principal, chestia cu minerii. Asta a dat țării noastre cea mai mare lovitură. Dar lucrurile începuseră dinainte. Occidentul şi-a dat seama că se spun multe lucruri care nu se fac. Ar trebui şi cei care sunt la noi să înțeleagă că Occidentul are o altă mentalitate, aici oamenii sunt educați altfel, țin seama de ce se spune şi dacă s-a făcut ceea ce s-a spus că se va face. Aici nu există posibilitatea, ba chiar mentalitatea generalizată, ca una să spui şi alta să faci. Sciziunea asta e privită cu neîncredere: nu-şi pierde nimeni timpul, banii, sentimentele cu oameni histrionici sau mincinoşi. Una e monologul lui Hamlet cu „a fi sau a nu fi" şi alta e acrobația care te duce sigur la căderea în gol, saltul mortal cu „a fi sau a nu fi corect, democratic, liber, constituțional, legal, uman ş.a.m.d.". Nici jocul de-a „uite-l, nu e" sau „de-a v-ați ascunselea" cu a fi sau a nu fi comunist nu mai ține. Nu poți vindeca o țară fără să-i dai adevărul. Şi nu-i poți da adevărul ca pe salamul sau becurile care nu se găsesc în magazine.

D.U.: Contează foarte mult şi modul în care-ți tratezi poporul. Nu e normal să afli ce fac miniştrii, guvernul, preşedintele, ce declară unul şi altul din presa străină ori de la Europa Liberă. Sau de la televizor. Şi nici să existe zece feluri de a răspunde la aceeaşi întrebare, în funcție de cum bate vântul şi în ce loc bate vântul interviului.

M.S.: Or fi mai multe tratamente pentru aceeaşi boală, dar pentru minciună nu e decât unul singur: adevărul. Povestea de la Crans-Montana a fost întoarsă pe dos. Fiindcă nu dl Petre Roman a cerut să ne vadă. Cel puțin aşa a venit ştirea la noi, aici în Versoix. Pentru întrevedere au fost aceia care au organizat întâlnirea. Organizatorii acestei consfătuiri sau ce-a fost acolo au spus că dl Roman ar fi vrut să mă vadă şi nu ştiu cum se putea desfăşura întâlnirea, că-mi pun la dispoziție un elicopter ca să mă duc acolo. Am răspuns: „S-o luăm încet... Casa noastră este deschisă pentru toți românii care doresc să vorbim

împreună despre lucruri legate de binele țării. Să fie în interesul țării. Aşa da. Dacă e vorba să ne înțelegem şi dacă vrea să stăm de vorbă, să vină dl Petre Roman aici". Că el a dorit să stăm de vorbă sau nu a fost decât o propunere, nu ştiu. La noi a venit ca din partea organizatorilor. Aşa că n-am refuzat net să-l văd. Am spus să vină el aici, la noi acasă, unde au poposit de-a lungul anilor atâția oameni şi atâția români şi ne-am gândit cum să fie bine pentru țară. Puteam să stăm de vorbă. Apoi nu se atacă situația țării la o conferință precum o arie pe scenă. Pe mine nu mă interesează publicitatea şi nu am nevoie să demonstrez că sunt democrat. Mie îmi place să ascult ce spune omul, iar dialogul chiar trebuie să fie un început de drum şi nu vorbire de dragul vorbirii. Dacă vrea Roman, am spus, putem sta de vorbă despre interesele țării, dar nu pe chestii politice.

D.U.: Cum vi se pare faptul că am pierdut atâta ca prezență în organisme internaționale, apoi clauza? România este sancționată internațional? Sunteți de acord cu aceste sancțiuni?

M.S.: Mă întorc puțin în urmă. Occidentul n-a ştiut sau s-a prefăcut că nu ştie ce se întâmplă în România pe vremea lui Ceauşescu. Or, nu se putea să nu ştie. De ce i-au dat atâtea avantaje şi au fugit după el, asta eu nu pot să înțeleg. Unii au spus că în felul acesta au vrut să-l momească, să se rupă de Moscova. Astea sunt copilării. De ce i-au oferit aceste avantaje, nu ştiu. Ce avantaj vor fi avut după el, asta iar nu văd. Nici unul. Sau vor fi fost lucruri obscure care nu se spun decât în şoaptă? Şi se secretizează mai multe decenii. Ce a vorbit el cu toți cu care s-a întâlnit... Cu Nixon... Asta nu ştiu. Tot ce au făcut ei în privința lui Ceauşescu au făcut-o, din păcate, pe spinarea țării. Iată ce e foarte dureros.

D.U.: Poporul român este identificat din nou cu conducerea. A apărut din nou un tratament diferențiat din partea Occidentului, care pare mai aproape de Polonia, Cehoslovacia, Ungaria decât de România. Practic, suntem pe ultimul loc. Când vezi că aduci deservicii unui popor, că

nu eşti credibil, că nu convingi pe nimeni sau nu te pricepi, când ştii că poţi fi şantajat, că nu eşti curat, nu e oare mai bine să renunţi ca să nu-i târăşti în pustiu pe toţi? Noi suntem la index, ca să spun aşa.

M.S.: O formulă discreditată n-are şanse, e rea pentru toţi, distruge totul în jur. Asta spuneam şi înainte. Interesul ţării ar trebui să fie principalul, nu lucrurile personale sau vanităţile personale. Vorbeam de economie. Nu refaci handicapul economic acţionând la întâmplare. Trebuie să plăteşti. Să faci din fiecare întreprindere un studiu de caz. Ce ai, ce n-ai, ce merită, ce nu merită. În lume, şi marile firme, care au beneficii uriaşe, plătesc un consult economic, îşi gândesc strategia, ce va fi mâine, ce nu va mai merge, ce a mai apărut pe piaţă. Nu poţi face economie cu ochelari de cal, să nu priveşti nici în stânga, nici în dreapta, ci fix într-un punct, până dai de prăpastie. Aduci specialişti dacă n-ai. Îţi specializezi oamenii. Dar îi cauţi, trebuie să-i ştii pe cei care sunt mobili, dinamici, generoşi, pe cei care au ţinută, prestanţă, chef de treabă şi talent. Totul depinde de om. Şi când ai un om care face treabă, e bine să-l faci să simtă că e esenţial la locul lui. Prea şi-au bătut joc de oameni şi de specialişti în România. Trebuia din ianuarie să se pună pe picioare un sistem economic şi o legislaţie economică de mare randament şi siguranţă pentru parteneri.

D.U.: Atunci s-au pregătit alegerile şi s-au tras sforile electorale. A fost vremea decretelor date pentru popularitate. S-a pierdut mult timp. S-au pierdut bani, întreprinderi, contracte. Ca în povestea cu balonul care trebuie să se înalţe. Nu s-au aruncat din nacelă săculeţii de nisip, poverile adică. Obsesia era să se urce cât mai mulţi în balon. Şi cum să-l încarce mai mult, fireşte!

M.S.: Contează statutul economic de la care pleci. Una era situaţia unor întreprinderi în ianuarie şi alta după douăsprezece luni, fără contracte, materii prime şi câte altele. Iar licitaţiile nu se fac oricând. Nu cauţi contracte când ai dat faliment. Afacerile nu se amână. Apoi nu cred că e mai important să-ţi ocroteşti celulele moarte, tot soiul

de centrale şi de sinecuri, decât să le eliberezi pe cele vii. S-au cramponat enorm de multe persoane de posturi şi altele au sabotat locul de muncă de unde ştiau că vor pleca până la urmă. Iar revenim la interesele personale şi la interesele unor instituţii, precum Securitatea, instituţii tratate în fostele ţării comuniste mai ferm decât la noi acasă.

D.U.: Am pierdut economic foarte mult. A fost o poveste şi cu autonomia întreprinderilor. Autonomia fără contracte şi un flux de materii prime şi informaţie sănătoasă e ca o decapitare. Ce de-a capete autonome şi de trupuri autonome! Şi toate moarte. Rigide. Doar câteva zvârcoliri înainte. În ce priveşte autonomia Securităţii: e vorba la noi de un stat în stat. Iată o întreprindere fără şomeri...

E gravă afirmaţia că nu se munceşte, că românii sunt leneşi. Am văzut felul în care se discută cu unele sindicate, cu cinism, cu un soi de popularitate care sună a vulgaritate. Lipseau soluţiile de fapt. Dialogul era plin de tot soiul de „fente”... Noul slogan cu munca ar fi valabil dacă ar exista materii prime, mijloace de muncă şi motivaţii.

M.S.: Privatizarea pe care au început s-o facă e o privatizare de tip provincial. Au privatizat mici întreprinderi, prăvălii, chioşcuri etc. Dar n-au privatizat mijloacele de producţie. Omul are o prăvălioară, dar care poate rămâne goală. Nu-i concurenţă. Marfa de stat se vinde privat. Eu sunt convins că sunt specialişti şi oameni de excepţie în fiecare întreprindere, care ştiu ce-ar fi de făcut. Dar nu trebuie să le punem bețe în roate... Oamenii trebuie lăsaţi să se afirme. Dar ce pot să facă dacă nu sunt lăsaţi? Trebuie să le asigurăm accesul muncitorilor la tehnica modernă. Să-i informăm. Or, tehnicile moderne, industriale şi altele nu pot fi descoperite fără un contact cu străinătatea. Aici nu se poate amâna informaţia. Asta nu înseamnă să avem de-a face doar cu străinii, căci sunt şi români care lucrează în străinătate. Există mari specialişti de origine română în Occident, în America...

D.U.: Au lucrat. S-au afirmat. S-au impus. Au firmele lor, birourile lor. La Versoix locuieşte un român, Adrian Barbu, care conduce o firmă de Consulting, Corporate

Dynamics. I se adresează firme foarte mari din Elveția, Anglia, America, din Europa de Est. De ce n-ar apela şi românii la el? Dar pentru asta ar trebui să oferim siguranță românilor care ne pot ajuta. Să punem la punct o legislație care să-i avantajeze, când merită acest lucru. Oricum o să-l ajut pe Adrian să facă un simpozion la Palatul Ştirbei de la Buftea ca să se refacă Ordinul Medicilor în România.

M.S.: Pe noi ne-a obsedat ideea că vin românii înapoi să-şi ia moşiile. Astea sunt prostii, ca şi refrenul cu „Noi nu ne vindem țara". „Ca s-o dăm", vorba celor cu umor – cam tristă poveste! – „ca s-o dăm pe gratis"! Şi chiar dacă ar veni cineva să-şi ia o proprietate, ce e aşa de teribil ca acel cineva să aibă o proprietate? Să-şi revendice proprietatea. Mai bine casă cu stăpân, decât a nimănui. Şi, de fapt, a hoțului. De peste patru decenii am văzut prea mulți tirani, şi dictatori, şi oameni politici care au avut la dispoziție țara lor, ca pe o proprietate necondiționată, în timp ce se băteau cu pumnul în piept că totul ar aparține poporului. Nu avea Ceauşescu toate palatele regale, toate fostele case boiereşti, toate vilele naționalizate care-i plăceau, nu aveau activiştii, la dispoziția lor, toate proprietățile expropriate, din care făceau ce voiau, în timp ce huleau ideea de proprietate, iar omului obişnuit îi măsurau cu metrul apartamentul, şi lotul, şi locul de veci...?

Şi despre Regele Mihai s-a spus asta. Că vrea să se întoarcă să-şi ia moşiile. Chiar dintre aceia care s-au instalat pe Dealul Mitropoliei, la Cotroceni sau ştiu eu unde au făcut asemenea afirmații. Bine că au dreptul la moşii şi la pavilioane de vânătoare toți cei care îi „hulesc" pe moşieri, nomenclatura. Chiar i-aş întreba şi eu să ştiu, care sunt moşiile...? Ce înțeleg ei prin moşii: cu siguranță mult mai mult decât a avut regele... Coroana Regală... Ceauşescu şi activiştii au stăpânit mai mult decât un rege. Mentalitatea aceasta n-a dispărut. Mulți s-au grăbit să ocupe casele foştilor nomenclaturişti. „Unii confundă domeniile regale cu proprietățile regale. Or, domeniile erau

proprietatea statului. Noi le administram, atât. Am auzit că domeniile au fost naționalizate. Statul s-a naționalizat pe sine şi apoi a avut probleme din pricina unor ignoranțe juridice de neînțeles." Regele n-a fost cel mai bogat proprietar din România. Lucrul acesta se va vedea odată.

„Pământul îşi are legile lui..."

D.U.: O legislație „dogmatică" nu cred că mai e de dorit. De pildă, să dai o parcelă de jumătate de hectar sau un hectar. Un om poate avea o putere mai mare de muncă, mai multă ingeniozitate. Nu cred că pământul trebuie ciopârțit, fărâmițat, cu o idee fixă privitoare la o proprietate individuală. Retrocedarea pământului şi pădurilor sub formă de firimituri mi se pare o prostie.

M.S.: Pământul îşi are legile lui, culturile lui, suprafețele lui, care determină productivitatea, valoarea investițiilor. Sunt culturi intensive şi culturi extensive. Tehnologia în agricultură va fi esențială. În Occident, irigația e specializată. Există o irigație pentru suprafețe mici şi alta pentru suprafețe uriaşe. E nevoie de tractoare, de maşini-unelte gândite pentru proprietatea individuală.

D.U.: Un român stabilit în Elveția germanică mi-a spus că se ocupă de un mare contract de import profilat pe tractoraşe. Un contract de import pentru agricultura necooperativizată.

M.S.: Problema suprafeței de pământ a reprezentat o dificultate şi înainte. Oamenii erau foarte mândri şi țineau la suprafața lor de pământ. Era povestea cu haturile, cu despărțiturile dintre proprietăți. Era suprafață de grâu lângă suprafață de grâu sau porumb. Ideea ar fi fost ca tractoarele să poată trece peste haturi, fără să dispară proprietatea. Să existe un ajutor tehnologic. În America, unde sunt mari proprietăți, a fost depăşită povestea cu hotarele de netrecut dintre proprietăți. Orgoliul e al producției, nu al şirului de mărăcini sau de uluci inviolabil. Esențial este că se poate lucra mai bine... Dacă vrem să

intrăm într-adevăr în Europa, nu trebuie să mai avem această mentalitate a haturilor. Proprietatea individuală asupra pământului e obligatorie. Când proprietatea e garantată de lege, nu mai e nevoie de sârmă ghimpată!

II

Fagurii mici de calciu

„Repatrierea" în U.R.S.S. sau despre părinții mei

Într-o bună zi (ce înseamnă structurile fixe ale limbajului!), de fapt, într-o zi nefastă, mama mea, născută Elena Melnic în 1922, în Zgurița, lângă cetatea Soroca din Basarabia, şi refugiată, după ce rămăsese orfană de ambii părinți, în Bucureşti, unde şi-a continuat studiile şi unde lucra deja la Spitalul Colțea – într-o zi nefastă nu doar pentru ea, a fost ridicată şi închisă, împreună cu mulți alți basarabeni, pentru a fi „repatriată" imediat în U.R.S.S. A fost salvată de această repatriere forțată ce s-ar fi soldat cu domiciliul în Siberia sau, poate, cu dispariția fizică şi, în orice caz, cu infernul unei captivități sau al unei rusificări violente, a fost salvată de ideea unui mare medic şi profesor universitar care o prețuia. El a intervenit pe lângă Ana Pauker, care-i fusese pacientă.

A aflat că numai dacă Elena Melnic se căsătoreşte cu un român, în câteva ceasuri, scapă de deportare. Ca şi cum, pentru a rămâne în România, ea, o româncă din Basarabia, trebuia să-şi legitimeze naționalitatea şi originea căsătorindu-se cu un român. Nu avea nici un prieten sau logodnic. Era foarte tânără şi singura ei dorință era să învețe, să studieze medicina.

Cu cine să se căsătorească de azi pe mâine, schimbându-şi destinul, renunţând în fond la dreptul pe care-l are orice om, acela de a se îndrăgosti, de a iubi şi de a se căsători din dragoste? Şi, mai ales, de ce să se căsătorească, de vreme ce era încă atât de tânără, încă un copil pe care nu-l interesau decât cărţile şi soarta bolnavilor? Lipsită de dragostea părintească, pentru că-şi pierduse tatăl într-un accident înainte ca ea să vadă lumina zilei, iar mama îi murise când nu împlinise încă nouă ani, trebuia acum (asta hotărâse Marea Putere Sovietică) să se priveze şi de iubirea ce zămisleşte un cuplu, de miracolul întâlnirii dintre o femeie şi un bărbat.

Soţul i-a fost ales de acelaşi profesor universitar. Profesorul dr. Dan Theodorescu, Directorul Clinicii Stomatologice de la Facultatea de Medicină. A intrat într-un salon de ofiţeri răniţi, a întrebat cine dintre ei e dispus să facă un gest uman, s-o salveze pe Elena Melnic de repatrierea forţată, căsătorindu-se cu ea de urgenţă. Toţi ofiţerii români care nu aveau deja o familie au spus că doresc să facă acest gest. O cunoşteau pe Elena Melnic care era foarte frumoasă şi, în plus, avea caracter. Sau, mai degrabă, li s-a povestit despre ea, căci lucra la Spitalul Colţea. Cuvântul „caracter” nu era socotit anacronic în anii aceia. Nu apucase nimeni să-l înlocuiască în vreun fel ori cu sintagma „tovarăş de nădejde” în slujba partidului... Mai ştiau că Elena Melnic, fiind refugiată, nu dispunea de dota obligatorie la încheierea unei căsătorii, averea ei fiind în Basarabia, care era ocupată. Mulţi dintre ei, toţi foarte tineri, erau grav răniţi, invalizi de război, decoraţi pentru faptele lor de arme. Unii fuseseră propuşi pentru ordinul „Mihai Viteazul”, ca şi tânărul ofiţer ce avea să devină tatăl meu.

Dintre atâţia ofiţeri dispuşi să încheie o căsătorie de onoare – o căsătorie salvatoare pentru aceea care avea să devină mama mea – profesorul universitar l-a ales pe căpitanul Gheorghe Uricariu, grav rănit la Oarba de Mureş pe 5 octombrie 1944. L-a ales pentru că era cel mai valid, cel mai întreg, având amândouă mâinile şi amândouă

picioarele, deşi rana de la faţă era extrem de gravă, maxilarul inferior fiind distrus.

Bărbatul acesta frumos de 26-27 de ani avea să mai fie obligat să se hrănească artificial încă trei ani cu ajutorul unui tub şi prin mijloace pe care o fişă de observaţie de zeci şi zeci de pagini le descrie, în acel limbaj din care se clădeşte documentul, mai zguduitor decât orice roman inventat. S-a obţinut rapid dispensa regală, necesară mamei care nu avea dotă. S-a oficiat căsătoria urgent. O căsătorie de onoare şi de salvare, prin care un român elibera din exilul forţat o româncă. Tata avea să se mai interneze în reprize mai scurte sau mai lungi în spital vreme de şase ani, suportând treizeci şi nouă de intervenţii chirurgicale prin care maxilarul inferior a fost recompus pe baza unor proteze, implanturi şi adăugiri de material osos propriu, adică obţinut prin extragerea din chiar corpul pacientului, care refuza transplantul străin.

O aşchie de os din creasta iliacă, o bucată de ici, alta de colo, din acelaşi corp care-şi dăruia lui însuşi, la fiecare operaţie, câte o firimitură, aşteptând apoi să se umple golul, să-şi construiască fagurii mici de calciu, să se întregească. În toţi aceşti ani a fost vegheat de mama. Căsătoria, încheiată atunci în condiţii speciale, a stat sub semnul onoarei de ofiţer şi al demnităţii, sub semnul recunoştinţei şi devotamentului. Ce plicticoase pot să apară aceste cuvinte unei lumi din care s-au extras de decenii toate filoanele morale şi emoţiile, ca aurul din munţii lăsaţi în părăsire cu galerii spintecate.

Căsătoria aceea forţată de împrejurări politice a devenit o legătură profundă, de-o viaţă. S-au născut doi copii din ea, după ce tata a ieşit din spital şi a decis să se pensioneze ca invalid de război. De fapt, tata nu a mai vrut să rămână în „noua” armată.

N-a mai rămas pe obraz decât o cicatrice ce mergea de la lobul urechii la colţul gurii, acoperită de barba pe care a purtat-o tatăl meu toată viaţa. Cicatricea aceasta, ca un fir de argint roşiatic fulgerând pielea feţei, ascundea cu siguranţă multe alte cicatrici.

Din punct de vedere profesional, putea ajunge un ofițer superior şi/sau un mare inginer. Dar viața tatălui meu s-a oprit într-un anume sens sau şi-a schimbat cursul definitiv la 5 octombrie 1944 când a fost rănit la Oarba de Mureş, unde contribuția ruşilor la pierderile suferite de armata română în luptă este notorie: peste 11.000 de morți. Partenerul de război sovietic i-a lăsat pe ofițerii români să fie decimați. Poate că asta a fost şansa tatălui meu. Poate că dacă rămânea în armată, el, care nu a luptat în Est şi n-a avut nici o legătură cu „Tudor Vladimirescu" şi nici cu colaboraționismul gradaților alergând după trese şi stele, ar fi fost nefericit. Găseau comuniştii un pretext să-l treacă în rezervă pe unul care, cu certitudine, n-ar fi fost de-al lor.

Oricum, nu mi-e ruşine cu părinții mei, cum le e ruşine unor colegi sau cunoscuți pe care-i am, ai căror tați şi mame au fost activişti, securişti, turnători, anchetatori, oameni cu funcții şi păcate destule făcute de dragul scaunelor, arivişti notorii ce şi-au mobilat apartamentele „stil", pe seama deposedării aşa-zisei burghezo-moşierimi.

„Vine Regele Mihai să-şi ia castelele şi moşiile" a strigat pleava minților. Şi-a bătut tam-tamul propaganda. Uneori mi-l imaginez pe rege c-ar veni dimpreună cu toți aceia cărora li s-au confiscat bunurile (nici vorbă de sentimente monarhiste în asemenea închipuiri) că ar veni şi ar putea vedea tot ce există în casele unora – multora – precum legendarul personaj. În câte case de slujitori ai dictaturii nu sunt afişate, cu mitocănia arivistului şi a geambaşului de chilipiruri de consignație, obiecte de artă – unele furate de la Peleş, altele de la Pelişor şi Săvârşin, din casele Brătienilor, din casa lui Ion Pillat, a lui Iuliu Maniu, a zecilor de mii de arestați, deportați, evacuați, naționalizați. Câți dintre membrii aşa-ziselor „comisii de patrimoniu" ale dictaturii nu s-au îmbogățit, n-au şterpelit cu neruşinare icoane, obiecte de cult, tripticuri, incunabule etc.? Vânătorii de obiecte au prins gustul „aristocrației" de fațadă, păstrându-şi acelaşi suflet şi limbaj de servitori care ascultă pe la uşi, colportează şi-şi toarnă stăpânii. Dictatura a umplut țara de ei, de aceşti vânători de oameni

şi de obiecte, mână în mână cu secretarii de judeţ, cu propaganda şi cu vânzătorii. Ca să-şi păstreze prioritatea. Nu de alta.

Timpul de unde începe memoria

Am avut un mare noroc că nu m-au născut acel gen de părinţi care nu vor fi niciodată nici ţărani, nici muncitori, nici intelectuali, nici caractere. Care fac şi azi politică ţinând mâinile în şolduri. Care acumulează bunuri şi relaţii ca hârciogii boabele din ţarină. Care o fac pe moraliştii, pe melomanii, dar sunt la nevoie primii mercenari înrolaţi. Care sunt traseişti şi oportunişti. Care sunt necrofori. Pe lângă vreo bătrânică, proprietara uşor senilă a vreunui tablou care poate fi cumpărat de la ea pe nimic, ca şi covorul care e de valoare. Am citit noi în cataloagele licitaţiilor, în istoriile de artă decorativă, bibliile noastre între timp, cărţile de căpătâi, ca să ne căpătuim... nu pentru rugăciuni, Doamne fereşte, suntem atei, de fapt, n-avem Dumnezeu, ci pentru achiziţii... Mercenarii din totdeauna.

Lor le e frică de rege, îl fac bâlbâit, neromân, nepatriot, avid de proprietăţi. Pentru că el, pus alături de toţi aceşti uzurpatori de destine şi de bunuri, e ca un index moral-legitim al civilizaţiei şi îndreptăţirii. Când mergi la un rege acasă, care poate fi Regele sau omul-rege peste imperiul umanităţii şi omenescului său interior, fii sigur că n-o să-ţi arate averile lui.

Apoi, într-unul din dialogurile de la Versoix, Regele Mihai mi-a spus chiar aşa: că în loc să se facă procesul comunismului, se face procesul monarhiei. În loc să se vorbească despre ceea ce s-a furat de către ruşi şi comunişti în România, ni se tot vinde minciuna despre un rege obligat să abdice, dar lăsat (chipurile) de uzurpatorii lui să care bogăţiile ţării la plecare, în 3 ianuarie 1948. Ei, care îi numărau reginei-mamă şerveţelele de la o faţă de masă primită în dar de la casa regală a Greciei, spunându-i

că sunt prea multe 24 şi că-i ajunge unul... „În fine” – vorba Regelui Mihai pe care acesta o rosteşte des, deşi nu e un tic, ci un semn de tristeţe sau de lehamite, oroarea de a vorbi despre toate ororile pe care le cunoaşte. „În fine...”

Printre atâtea documente secrete din anii ‘40, luciditatea şi revolta alunecă de la o stare la alta. Aceste documente nu învinovăţesc poporul român, ci, dimpotrivă, îl pun într-o lumină asemănătoare cu irizarea nimbului peste trupul crucificatului. Citite acum, ele ar trebui să-l trezească, să producă miracolul învierii...

Cunoaşterea culiselor politice interne şi internaţionale e un rău necesar. Pentru români ar trebui să fie chiar un rău „consumat” zilnic, aşa cum înghiţeau pe vremuri unii câteva picături de otravă ca să nu mai aibă efect otrava ce li se pregătea de către alţii...

Istoria Basarabiei a cunoscut pagini mult mai cumplite decât cele abia sugerate în cartea de faţă. Şi, când vorbim despre genocidul comunist din România, nu trebuie să uităm cât de înverşunat a fost ocupantul sovietic faţă de acest pământ smuls României pentru a fi dăruit terorii şi umilinţei. Tentativa de a rusifica Basarabia şi Bucovina, prin strămutarea populaţiei originare în Siberia, n-a reuşit, deşi a fost practicată cu tenacitate de-a lungul atâtor decenii şi cu mijloacele cele mai barbare. Strămutarea basarabenilor prinşi în Regat sau în Moldova de Sud ori în Ardeal e doar unul dintre episoadele unei tragedii ale dezrădăcinării forţate. Dar oamenii au fost mai puternici decât Siberia şi decât limba rusă învăţată cu forţa, deci uitată printr-un mecanism ce instalează amnezii dictate de suflet. Aceiaşi oameni, împinşi în exilul septentrional, aruncaţi în abisul nopţii polare şi al nopţii totalitare, s-au întors la rădăcinile lor, în viaţă sau în moarte. Dacă au supravieţuit, au revenit în Basarabia. Dacă au murit, ei s-au întors la rădăcinile din memoria noastră.

Când armistițiul trebuia să devină capitulare

D.U.: Majestate, ați fost acuzat de „zvoniada” ce deformează cu neruşinare istoria că ați semnat un armistițiu împovărător pentru România şi că lucrul acesta ar demonstra că ați vândut România ruşilor. Vă rog să mă iertați că pronunț inepțiile propagandei antimonarhice mai vechi sau mai noi, dar nu pentru a vă apăra – nu e cazul – vă rog să-mi citați un moment sau un document grăitor pentru faptul că armistițiul nu a corespuns discuțiilor şi promisiunilor făcute României, la Cairo, de pildă.

M.S.: Nu intra în atribuția mea să semnez un asemenea document. Maniu a spus, într-o reuniune a Consiliului de Miniştri din 25 septembrie 1944, pentru a analiza tocmai *Convenția de armistițiu cu U.R.S.S.*, că multe din punctele acceptate împotriva voinței lor de către cei ce au participat la tratativele de la Moscova, unde a fost tot guvernul, reprezintă nu un armistițiu, ci o capitulare. La 12 septembrie 1944 s-a semnat la Moscova Convenția de armistițiu între guvernul României şi Națiunile Unite.

D.U.: Din partea guvernului şi a Înaltului Comandament al României a semnat actul „armistițiului” Lucrețiu Pătrăşcanu, care era conducătorul delegației, pe atunci ministru de Stat şi ministru de Justiție. Aş vrea să subliniez că armistițiul (sau/şi capitularea) cu sovieticii a fost semnat de şeful Partidului Comunist. Dar nu a fost singura semnătură. A mai fost principele Barbu Ştirbey, apoi liderul Partidului Național-Țărănesc, Ghiță Popp şi generalul Dumitru Dămăceanu, care era adjutant al Regelui Mihai. Regele Mihai nu a semnat armistițiul cu Puterile Aliate (Uniunea Sovietică, Statele Unite şi Regatul Unit al Marii Britanii). Trebuie spus că din partea Puterilor Aliate nu exista decât semnătura mareşalului sovietic Rodion Malinovski. Acesta este lucrul esențial, elementul ce trebuie reținut. Se tot vorbeşte despre – şi lucrul s-a făcut destul de nuanțat – reabilitarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu. Dar există exagerări, deşi declarația lui, că este mai întâi român şi apoi comunist, a deschis o cale emoțională de cercetare.

Acesta este polul de stânga al exagerărilor pe care le facem cu aşa-zisele reabilitări necesare. Iar mai nou, Antonescu e polul de dreapta al reabilitărilor fără spirit critic. Vreau să subliniez, mă iertaţi că am să repet lucruri arhicunoscute de Majestatea Voastră: Pătrăşcanu a condus delegaţia României în 12 septembrie 1944 la Moscova. Nu regele a semnat armistiţiul. Şi, de altfel, stenograma acelei şedinţe nu mai poate lăsa nici un dubiu în privinţa modului în care a fost tratată România de către sovietici, de Molotov, dar şi de aliaţi. Cine a mers la Moscova?

M.S.: A fost generalul Dumitru Dămăceanu, care era subsecretar de Stat la Ministerul de Interne şi era şi...

D.U.: Adjutantul Majestăţii Voastre...

M.S.: La reuniunea din 25 septembrie, am mai spus, Prinţul Ştirbey a lipsit... El fusese protagonistul negocierilor cu reprezentanţii Naţiunilor Unite la Cairo. Dacă luaţi stenograma, apar acolo toţi: ministrul de Externe – Gr. Niculescu-Buzeşti, prim-ministrul – generalul Constantin Sănătescu, ministru de Stat – Dinu Brătianu, ministru ad-interim la Finanţe – generalul Gheorghe Potopeanu. Ca să înţelegem, trebuie să citim atent fiecare intervenţie a stenogramei. Românii ar trebui să recitească, de pildă, cuvintele amare, dar ferme ale lui Iuliu Maniu, care era ministru secretar de Stat.

D.U.: De la Partidul Naţional-Ţărănesc a participat şi Ghiţă Popp, care era lider al Partidului. Au fost două şedinţe consecutive, în 15 şi 16 septembrie 1944, când a fost prezentat şi discutat textul Convenţiei de armistiţiu. În carte, voi insista pe intervenţia lui Iuliu Maniu, care spune că aliaţii nu şi-au respectat înţelegerile de la Cairo. Asta pentru că m-a revoltat afirmaţia lui I.C. Drăgan, lăsat de actuala Putere, cu o iresponsabilitate pe care-o condamn, să ne intoxice cu lecţii de pseudoistorie. Legionarul pripăşit (cu banii cui?) în Italia îşi permite în *Naţiunea* să condamne partidele istorice pentru că n-au înţeles că aliaţii ne vor părăsi...

Nu numai că au înţeles, dar au luat şi atitudine şi oricum n-au fost colaboraţionişti, afacerişti pe spinarea

poporului român şi a conştiinţelor noastre. Când l-am văzut pe Iliescu cu Drăgan, după ce-l văzusem pe Drăgan cu Ceauşescu, mi-am spus că poporul nostru e bolnav de toleranţă sau de iluzie. Chiar nu-şi vede duşmanii, chiar nu-l sperie să se lase condus de trădători, după ce, din plecare, şansele lui sunt reduse din pricina „ascendentului" geopolitic? M-am îndepărtat de subiect. Nu are sens să polemizez. Am vrut să recitim un document, stenograma din 25 septembrie 1944.

M.S.: Aţi văzut cât a trebuit să se zbată delegaţia noastră ca să nu se lase locul alb, ci să se indice o dată precisă de armistiţiu: 24 august 1944. Şi jocul de vulpoi... prin care Molotov refuza să treacă în armistiţiu „detalii" care determinau de fapt destinul nostru, al românilor. Dacă citim atent ce spune Maniu, inclusiv că m-a sfătuit să facem armistiţiul, la fel ca liberalii, şi vedem lipsa semnăturilor Aliaţilor şi că lipsesc lucrurile stabilite la Cairo, putem trage concluziile.

Reuniunea Consiliului de Miniştri din 25 septembrie 1944 consacrată Convenţiei de armistiţiu cu U.R.S.S.

A fost prezent întreg guvernul, împreună cu comisia care a dus tratativele de la Moscova, afară de prinţul Ştirbey.

Domnul ministru de Stat Lucreţiu Pătrăşcanu citeşte actul de armistiţiu, făcând la preambul următoarele observaţii: „Delegaţia noastră a cerut ca să dispară din textul armistiţiului cuvintele «recunoscând învingerea, România a cerut armistiţiu»". Dl Molotov a argumentat că înfrângerea noastră este o realitate, că trupele sovietice sunt pe teritoriul României şi că armatele române se retrag, bătute. Aceasta, deci, fiind o realitate, nu trebuie să se evite argumentele trecute în text.

Delegația română a revenit, arătând că armistițiul s-a produs nu prin forța înfrângerii noastre militare, ci printr-o acțiune politică şi că aceste condiții care urmează să fie stabilite în actul de armistițiu au fost de multă vreme discutate cu aliații şi deci guvernul actual, care este emanația celor care au ajutat armistițiului şi nu este vechiul guvern, care poate fi făcut răspunzător pentru situația militară a României, are o altă bază juridică decât dacă ar fi rămas guvernul vechi.

Punctul de vedere românesc, totuşi, nu a fost recunoscut[11].

Domnul ministru de Externe, Gr. Niculescu-Buzeşti, arată că textul preambulului vorbeşte despre România care a fost în război cu mai multe țări aliate. Textul nu este precis, pentru că noi nu am fost în război cu majoritatea țărilor aliate, ci numai cu trei din numeroasele țări care constituie grupul aliaților.

Domnul ministru subsecretar de stat la Interne, general-adjutant Dumitru Dămăceanu, comentând articolul 1, arată că primul element pe care l-a ridicat delegația noastră a fost obținerea datei de la care se scurge armistițiul. În proiect au fost trecute, în locul datei, puncte libere, pentru a se putea completa ulterior data. Delegația noastră a cerut ziua de 24 august – când România a intrat efectiv în război cu Germania şi Ungaria.

S-a argumentat că România a luptat şi după data de 24 august, întrucât ordinele au sosit pe front tardiv. Totuşi, după lungi discuții, Comisia noastră a avut

---

[11] Preambulul Convenției de armistițiu : „Guvernul şi Înaltul Comandament ale României, recunoscând faptul înfrângerii României în războiul împotriva U.R.S.S., S.U.A. şi a celorlalte Națiuni Unite, acceptă condițiile armistițiului...".

satisfacția să se recunoască data de 24 august ca dată oficială a încetării ostilităților.
Am considerat că această dată nu oglindeşte numai o realitate, dar în acelaşi timp ne va fi folositoare fie la revendicarea unui drept mai târziu la încheierea păcii, cât în special la fixarea anumitor detalii de execuție, cuprinse în clauzele armistițiului. Şi într-adevăr, în şedința din 11 septembrie, când ni s-a înmânat textul definitiv, ni s-a comunicat şi verbal că s-a admis data de 24 august, ora 4.
A doua chestiune din articolul 1 care se degajă este aceea a cooperării militare româno-sovietice.
S-a admis cantitatea celor 12 divizii de infanterie şi a trupelor suplimentare.
Domnul prim-ministru, general Constantin Sănătescu: Angajamentul este să cooperăm cu minimum 12 divizii. Dar diviziile formate din prizonierii români intră în numărul acesta?
Domnul general Dămăceanu: S-a înțeles că numărul total al diviziilor să fie de 12 divizii, formate din tot ce organizează armata română, indiferent. Această chestiune de detaliu însă, precum şi altele, urmează să se încheie la Bucureşti între Comandamentul român şi Comandamentul sovietic.
Domnul ministru de stat Dinu Brătianu: Se vorbeşte de mijloace suplimentare. Acestea ce sunt, din ce sunt formate?
Domnul ministru al Economiei Naționale şi ad-interim la Finanțe, general Gheorghe Potopeanu: Din cele ce spune dl general ar rezulta că diviziile regrupate de sovietici nu intră în acestea.
Domnul general Dămăceanu: Nu s-a precizat acest lucru în şedință, urmând să se precizeze prin convenția militară.
Domnul ministru Buzeşti: Avem un element de interpelat. Data de 24 august, ora 4 s-a recunoscut ca data armistițiului. Divizia Crețulescu, formată după 24 august, din trupele noastre şi cu armamentul nostru,

din moment ce la 24 august am încetat starea de război cu sovieticii, înseamnă că armamentul nu mai este captură de război şi atunci intră în cele 12 divizii.
Domnul general Dămăceanu: Trebuie precizat acest lucru în convenţia ce se va încheia între Comandamentul sovietic şi Comandamentul român.
Toate aceste chestiuni şi altele care vor urma, am vrut să le prevăd în armistiţiu – la această chestiune s-a opus dl Molotov, zicând că va face obiectul unor convenţii militare ce se vor încheia ulterior.
În legătură cu aceste divizii am comunicat cinci chestiuni şi anume: aceste divizii să fie înarmate total sau în parte, echipate şi dotate de către aliaţi. Dat fiind că mare parte din armament, echipament şi materiale fie că au fost pierdute sau capturate înainte de 24 august, ora 4, fie că au fost capturate prin dezarmarea anumitor unităţi ulterior acestei date, în special corpurile 1, 5 şi 6, între Siret şi Valea Trotuşului, am solicitat ca această înarmare să se efectueze într-un termen maxim de 15 zile.
A doua idee: Dat fiind lipsa de mijloace şi având în vedere caracterul războiului pe care îl ducem, am solicitat ca, din aceste 12 divizii, două să fie blindate, dându-li-se materialul necesar.
Al treilea, am solicitat următoarele mijloace aeriene: 50 de bombardiere grele, 75 de bombardiere uşoare, 175 de avioane de vânătoare de zi, 50 de vânătoare de noapte şi 24 de baterii antiaeriene grele, cu muniţia şi accesoriile respective.
Al patrulea, am solicitat ca forţele române inclusiv marina de război, deşi luptă sub înaltul comandament rusesc, ele însă să fie comandate direct de către comandanţi români până la grup de armată inclusiv.
Şi, în sfârşit, ultima chestiune, am solicitat ca ori de câte ori va fi posibil, marile noastre unităţi să aibă un sector propriu de acţiune.
Toate aceste acţiuni au făcut obiectul discuţiilor din seara de 11 septembrie, în şedinţa plenară.

În principiu, dl Molotov este de acord cu anumite lucruri, rămânând numai ca toate detaliile[12] – mi-a adus argumentul pentru a nu încărca textul armistițiului – să fie concretizate în convenția militară care urmează să aibă loc la Bucureşti.

În legătură cu aceste chestiuni, înainte de plecare, alaltăieri s-a făcut o notă verbală dlui Molotov, solicitând ca această comisie militară sovietică să fie instituită imediat la Bucureşti, pentru ca de acolo, cu comisia militară română, să treacă la discutarea acestor chestiuni.

Față de neacceptarea trecerii în armistițiu a detaliilor pe care le-ați enumerat d-voastră, în nota pe care am înmânat-o în cursul zilei de 12, am prevăzut numai următorul lucru:

„Les alliés contribuèront pour armer, équiper et doter ces forces".

Nici acest text nu a fost admis să fie trecut în armistițiu, rămânând concluzia că toate chestiunile de detaliu să se realizeze prin comisiile militare.

Acestea ar fi de spus referitor la punctul 1.

Domnul ministru Pătrăşcanu: Trebuie să atrag atenția, când este vorba de note verbale, aceste note se fac în scris.

Domnul ministru Buzeşti: Vasăzică, punctul 1 nu este lămurit deloc, decât numai după ce se vor forma comisiile şi se va încheia convenția militară.

Domnul general Dămăceanu: Comisia a câştigat pe data de 24 august, ora 4, şi aportul nostru este de cel puțin 12 divizii, aliații au recunoscut în principiu, prin Molotov, necesitatea înarmării acestor trupe, însă toate

---

[12] Ultimul aliniat al articolului 1 din Convenția de armistițiu: „Operațiunile militare din partea forțelor române, inclusiv forțele navale şi aeriene, împotriva Germaniei şi Ungariei, vor fi puse sub comanda generală a înaltului Comandament Aliat (Sovietic)".

chestiunile referitoare la înarmare, obiective urmează să se lămurească în convenția militară.
Domnul ministru Buzeşti: În propunerile transmise prin telegramă delegației era o expresie cu mult mai precisă. În textul semnat nu mai figurează această expresie. Cum trebuie interpretat „prin ducerea războiului până la capăt împotriva Germaniei şi Ungariei”?
Domnul general Dămăceanu: În sensul că războiul trebuie dus până la capăt. Ei zic aşa: independența şi suveranitatea României nu pot să fie asigurate atât timp cât Germania şi Ungaria nu sunt învinse.
Domnul ministru Buzeşti: Exact cum ziceau nemții când ne băteam în Rusia.
Domnul general Sănătescu: De altfel, este logic.
Domnul ministru de stat Iuliu Maniu: Domnilor, țin de la început să constat că textul acestui armistițiu nu corespunde cu acele conversații şi acele încheieri pe care emisarii noştri din Cairo le-au convenit cu reprezentanții aliați. Lucrul acesta este foarte important. Eu mulțumesc comisiei pe care am trimis-o pentru sârguințele depuse pentru rezultatele obținute, desigur, cu mare trudă şi, desigur, după multe discuții. Însă aceasta nu mă împiedică să constat că *aliații nu şi-au respectat înțelegerile de la Cairo. La Cairo s-au făcut înțelegeri precise. Baza acestor condiții era fixată în 6 puncte, care conțineau anumite asigurări foarte prețioase pentru România şi noi, când am făcut armistițiul şi când am trimis comisia la Moscova, am fost de credință că aceste stipulări vor fi respectate. Spre marea noastră durere, vedem că acele condiții nu au fost respectate. Vedem o situație extrem de grea, în special pentru noi care am lucrat de atâta vreme spre a putea ajunge acest scop de a avea armistițiul de acord cu Națiunile Unite. Tocmai pentru a ne elibera de sub orice învinuire am ținut să constat acest lucru* [s.n.]. Condițiile care le-am stabilit noi atunci erau neasemuit mai favorabile decât cele de acum şi fiindcă *eu am*

cutezat să recomand Partidului Naţional-Ţărănesc şi Majestăţii Sale să facă acest armistiţiu, ne doare foarte mult la ce s-a ajuns [s.n.]. În tot cazul, ţin să constat că noi, aceia care am pregătit această acţiune şi care am discutat-o luni de zile, nu suntem vinovaţi pentru acest text de armistiţiu. Ceea ce am preconizat era cu totul altceva. A ieşit însă altceva. Nu poartă vina dumnealor din comisie, care au discutat la Moscova, şi nu le fac nici o învinuire, fiindcă sunt convins că au făcut tot posibilul ca să iasă altfel. Pe de altă parte, *nu-i învinuiesc pentru că au acceptat acest text de armistiţiu, fiindcă nu puteau face altceva. Erau într-o situaţie într-adevăr tragică*: *armistiţiul declarat, de Axă rupţi, armata rusă în cooperare cu noi pentru dezrobirea Ardealului. Evident că nu puteau să stea la mijloc şi trebuiau să accepte puncte care, multe, reprezintă o adevărată capitulare, nu un contract liber de armistiţiu* [s.n.].

Am vrut să desenez un cerc

După actul de la 23 august şi contribuţia adusă la înfrângerea armatei naziste, implicând o scurtare a războiului între şase şi opt luni, România merita să fie o ţară liberă între ţările democratice.

Trăiesc în preajma documentelor stări contradictorii, ce merg de la revoltă, tristeţe, până la un soi de luciditate care face eforturi să nu devină dispreţ, cinism faţă de cei ce se mai lasă minţiţi.

Mă trezesc îngânând un „Tatăl nostru” deloc canonic, în care, în loc să spun „Dă-ne nouă pâinea cea de toate zilele”, repet, repet: „Dă-ne nouă adevărul despre istoria noastră...”.

Oare mai există şi alte popoare care, fiind într-atât de minţite şi trădate în drepturile lor, să mai suporte în continuare minciuna?!

Adevărul nu e un drog, cum cred oamenii fără suflet sau fără coloană vertebrală. Sigur, te poți mulțumi să mănânci, să te îmbraci şi să nu-ți pese ce fac păpuşarii Marii Puteri. Dar apatia sau dezinteresul sau credulitatea calpă şi imbecilizată nu sunt totuna cu vinovata complicitate la rău. Am terminat de transcris benzile dialogurilor cu Majestatea Sa Regele Mihai, orele de casete înregistrând conversațiile cu Regina Ana, acum aproape două decenii. N-am predat cărțile editurii. Mai lucrez la ele şi mă gândesc că, pentru anumite persoane şi interese, regele reprezintă un subiect pe care şi-l revendică în exclusivitate. Se înşală amarnic. Sau eu cred că, fiind supraviețuitorul perioadei în care istoria României a fost smulsă de țâțâni, erau multe întrebări mai ales ale istoricilor ce puteau fi însoțite de documente care împrospătează memoria celui ce le-a trăit. Am mers la Versoix cu acel caiet de întrebări bazat pe documentele din arhive ori pe cele cuprinse în volumele de documente legate de 23 august 1944. Ceva m-a împins din lăuntrul meu să fac drumul acesta şi abia după ce l-am parcurs, aşa cum m-am priceput şi am fost „lăsată" să-l parcurg, am descoperit că exact pe 23 august 1944 tatăl meu a plecat pe front. Aşa scrie în *Foaia matricul*ă *Md. F.*:

1944 VIII 23
Plecat pe front cu Detaş. Recruți al R.10 O.Z. 4602.

Imediat, pe rândul de dedesubt e scris:

1944 X 5
Rănit în luptele de la Sf... de pe Mureş, cota 498, Dealul Viilor de un glonț exploziv O.Z. 4696.

Am vrut să desenez un cerc. Fără să vreau, mi-am ales un punct. Sau mai multe. Am înfipt compasul ca un țăruş sau țăruşul ca un compas şi am desenat cercul, cu raza atât de lungă, pe cât am fost în stare şi mi-a ieşit. Se spune că femeile sclave pe plantații care voiau să fugă şi să înceapă o viață nouă la adăpostul selvei îşi ascundeau în păr semințe de porumb, de orez, boabe de fasole, de grâu, sâmburi de dovleac şi ce mai nimereau. Şi fugeau cu părul lor plin de semințe pe care le semănau în sălbăticia ce le proteja libertatea cucerită. Fără semințele ce urmau să fie puse în pământ, libertatea n-ar fi însemnat decât moarte sigură.

Armistițiul din 1944, în viziunea lui Corneliu Coposu

Nu-mi plac portretele de aparat. Nici fotografiile „pozate". Citesc cartea lui Corneliu Coposu despre implicațiile armistițiului din România şi descopăr unul dintre cele mai cinstite şi convingătoare portrete ale Regelui Mihai. Ca să nu se audă prea mult vocea mea în această carte, citez „rezumatul" sau cronica literară realizată de Roxana Iordache la volumul tipărit în 1990 de fostul secretar politic al lui Iuliu Maniu între anii 1936-1947.

Corneliu Coposu a fost deci:

> Secretar politic al lui Iuliu Maniu (1936-1947), martor şi participant direct la desfăşurarea evenimentelor preliminare armistițiului din 1944 şi al pregătirii loviturii de stat de la 23 august 1944, însoțitor al lui Iuliu Maniu, liderul opoziției unite antifasciste filoaliate în jurul Regelui Mihai I, păstrător al aparatului de emisie încredințat de Maniu în 1944, omul care i-a redactat memoriile şi (des)cifrat telegramele trimise în şi primite din Occident, prin care s-a negociat ieşirea României din război, persoana de legătură a lui Grigore Niculescu-Buzeşti, care a coordonat întreaga acțiune, găzduitor confidențial al conspirației, dl Corneliu

Coposu s-a simțit dator să spună poporului român adevărul, acel adevăr falsificat de comuniști care, cu sprijinul Aliaților și vânduți U.R.S.S., au răsplătit eforturile decisive ale patrioților români prin martiriu în temnițe politice și l-au exilat pe Șeful de drept al statului – garant al democrației românești și lider al luptei antifasciste, Regele Mihai I al Românilor.

Mă opresc. Povestea cu cifratul și descifratul mesajelor diplomatice mi-aduce aminte de Ivor Poter. De cartea lui *Operațiunea Autonomous*. *În România în vremuri de război*, care s-a tradus încă din 1991, în România, pe timpul tiparului cu hârtie urâtă, cenușie. Și care s-a reeditat în 2008, după ce i s-a publicat și traducerea monografiei autorizate *Mihai I al României*. *Regele și țara*. A venit prima oară în România în 1939, ca angajat la British Council, apoi a fost transferat la Legația britanică. Pe 12 februarie 1941 a fost expulzat din România. Nu i-a luat mult timp să decidă și pe 1 martie 1941 a intrat în S.O.E.

Ivor Porter a fost paraşutat în România la sfârșitul anului 1943, într-un comando al celebrului serviciu de spionaj britanic S.O.E., *Special Operations Executive*, cu misiunea de a începe o serie de discuții cu reprezentanții partidelor politice despre necesitatea încheierii unui armistițiu cu Aliații. Membrii comandoului au fost prinși și arestați în comuna Plosca din Teleorman, de jandarmerie, care era condusă de generalul Constantin Z. Vasiliu, celebrul Piki Vasiliu care nu i-a predat Gestapoului. Au fost ținuți până pe 23 august 1944, ca prizonieri de război. Ivor Porter s-a îndeletnicit cu cifrarea și descifrarea corespondenței lui Antonescu, purtată cu comandamentul britanic al Forțelor Aliate de la Cairo. L-a cunoscut pe Regele Mihai în ziua de 23 august 1944, l-a cunoscut pe Iuliu Maniu, ale cărui cuvinte despre Antonescu le reproduce: mareşalul „nu a fost un trădător, cu toate că aşa va fi tratat acum”. A fost martorul multor evenimente și acțiuni la care suveranul, liderii partidelor istorice și

poporul român au luptat împotriva sovietizării țării şi distrugerii democrației şi valorilor, dintre care omul a fost cel mai încercat. În cadrul procesului din 1947 în care a fost judecat Iuliu Maniu, ministrul de Interne Teohari Georgescu l-a acuzat că este spion englez pe baza relațiilor avute de liderul P.N.Ț., cu cei din *Operațiunea Antonomous*.

Roxana Iordache îşi continuă succinta prezentare:

> Intrarea țării noastre în războiul antisovietic, la 22 iunie 1941, ca aliată a Germaniei, a fost justificată de recuperarea provinciilor româneşti ocupate de U.R.S.S., care ar fi căzut pradă jafului hitlerist. România n-a fost stat agresor, fiindcă voința poporului, a Regelui Mihai şi a partidelor tradiționale a fost ca Armata Română să fie oprită la Nistru, dar mareşalul Antonescu a nesocotit-o, cu toate că Guvernul Marii Britanii pusese în vederea guvernului român că depăşirea Bugului va avea drept consecință declanşarea stării de război. Opoziția Unită, mai ales prin Maniu şi Dinu Brătianu, a solicitat Aliaților, prin intermediul guvernului britanic şi al legațiilor țărilor neutre, ca guvernul de dictatură militară să fie considerat nereprezentativ, iar România să fie considerată sub ocupație hitleristă. Între 6 septembrie 1940 şi 21 martie 1944, Iuliu Maniu a adresat lui Antonescu 14 scrisori de protest, iar Brătianu 6, împotriva regimului dictatorial şi a continuării războiului. La 28 decembrie 1940, Maniu a adresat memorii de protest lui Hitler şi lui Mussolini, în urma telegramei din 2 septembrie 1940 de dezaprobare a „arbitrajului" de la Viena. Guvernul Marii Britanii a socotit nul şi neavenit acest „arbitraj", Winston Churchill declarând la 4 septembrie 1940: „Nu vom recunoaşte nici o schimbare teritorială care s-a produs în timpul războiului", iar Cordell Hull, secretar de stat

al S.U.A., a declarat la 15 ianuarie 1941 dezacordul față de „dezmembrarea României şi ocupația germană în restul țării”, validând comunicatul Opoziției Regale. Ulterior, însă, Aliații, în acordul de la Casablanca din 24 ianuarie 1943, au considerat România „satelit al Germaniei”, admițând tratativele cu ea numai în schimbul capitulării fără condiții. Mai mult, în martie 1943, ministrul de Externe al Angliei, Anthony Eden, a declarat la Moscova, lui Viaceslav Molotov, că Marea Britanie consideră România subordonată intereselor U.R.S.S.

Cunoscând acestea, Opoziția Unită a încercat să obțină de la U.R.S.S. condiții acceptabile de armistițiu, scop în care Iuliu Maniu s-a întâlnit în secret cu Lucrețiu Pătrăşcanu, în locuințele lui Corneliu Coposu şi Emil Ghilezan, unde liderul țărănist a fost informat că Partidul Comunist a abandonat tezele internaționaliste de dezmembrare a României şi va garanta integritatea teritorială, restaurarea instituțiilor democratice, a orânduirii constituționale cu regim parlamentar pluripartit şi alegeri libere. Pătrăşcanu s-a dovedit atunci mai întâi român şi pe urmă comunist, fapt pentru care avea să plătească cu viața. U.R.S.S. a încălcat înțelegerea cu Aliații de a nu purta tratative separate şi a propus României armistițiul în schimbul păstrării frontierelor violate în 1940. La conferința de la Teheran, pe 1 decembrie 1943, preşedintele S.U.A., Roosevelt, a anulat planul lui Churchill cu privire la deschiderea celui de-al doilea front antihitlerist, care ar fi apropiat armatele aliate de frontierele României, schimbându-l cu teza lui Stalin de debarcare în Normandia. Molotov s-a angajat public, la 2 aprilie 1944, că „U.R.S.S. nu urmăreşte dobândirea vreunei părți a teritoriului românesc sau schimbarea orânduirii de stat existente în România”. României i s-a promis statutul de cobeligerantă cu Aliații şi restabilirea granițelor legitime, cu excepția U.R.S.S. care n-a acceptat nici un moment retrocedarea

Basarabiei şi a Bucovinei de Nord. Printre nenumărate demersuri ale Opoziției Regale, Constantin Vişoianu a propus la Cairo, pe 24 mai 1944, condiții excepționale pentru România, refuzate ulterior la Moscova. Pe 11 iunie 1944, printr-un mesaj cifrat remis la Cairo, Iuliu Maniu, în numele Opoziției, comunică Reprezentanței Aliate că acceptă încheierea armistițiului, cu speranța ameliorării lui. Pe 2 mai 1944, Churchill îi spune lui Molotov: „Vă considerăm liderii noştri în politica față de România".

Antonescu refuză să-şi asume răspunderea armistițiului cu Aliații fără dezlegare de la Hitler (care s-ar fi soldat cu ocuparea imediată a țării, cum se întâmplase, la o tentativă de întoarcere a armelor, cu Ungaria), condiții în care Regele Mihai şi Opoziția Unită pregătesc şi înfăptuiesc magistral, fără ajutor din afară – cu toate riscurile asumate şi depăşite –, lovitura de la 23 august 1944. Loialitatea Armatei Române față de Suveran, ca exponent al ideii naționale, este exemplară. România este amânată la semnarea Armistițiului, iar U.R.S.S. o tratează în continuare ca duşman. Pe 10 septembrie 1944, la Moscova, în ciuda aportului decisiv, delegația României e întâmpinată cu ostilitate de către Aliați care nesocotesc clauzele stabilite prin negocierile de la Cairo, identificând în mod inexplicabil noul guvern român cu guvernul filogerman pe care tocmai îl înlăturase, în conformitate cu cea de-a doua variantă a respectivelor înțelegeri de la Cairo. Naivitate – judecată? – a Occidentului, care refuză înscrierea în Convenție a obligativității Armatei U.R.S.S. de a părăsi România în termen de 60 de zile de la încetarea războiului – avea să stea 14 ani – pe motiv că „francezii nu au cerut asigurări ca trupele anglo-americane să părăsească Franța eliberată". Convenția de armistițiu stabileşte reintegrarea Ardealului de Nord, dar parafează cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord, recuperate cu sânge românesc. În contradicție cu primul aliniat care marca intrarea

din proprie inițiativă a României în război contra Germaniei, țara noastră e considerată „stat înfrânt în război”. 14 iunie şi 17 octombrie 1944: cu toate că secretarul de stat Cordell Hull se opusese categoric sferelor de influență, preşedintele Roosevelt acceptă târgul sovieto-britanic în probleme teritoriale, dar numai pe durata războiului.
La conferința de pace de la Paris, din 29 iulie 1946, România e abandonată de către Aliați – cu excepția Franței şi Cehoslovaciei – ca „satelit U.R.S.S.” – precum a fost, de altfel, şi Polonia, cu toate că pentru cauza ei se declanşase cel de-al doilea război mondial (consecință a acordului nazisto-comunist Hitler-Stalin/Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939). Faimoasa „Chartă a Atlanticului”, din 12 august 1941, care reprezenta pentru Aliați însăşi justificarea etică şi morală a războiului, n-a fost respectată în privința frontierelor încălcate. În ciuda imenselor jertfe pentru cauza Aliaților şi a aportului decisiv la victoria accelerată cu 10-12 luni, unanim recunoscute, România nu e considerată stat aliat, nici măcar cobeligerant – statut acordat... Italiei, care fusese pilonul de constituire a Axei şi care a luptat abia în ultima fază împotriva germanilor, numai cu 6 divizii, față de 29 aruncate în luptă cu mult înaintea ei de România, deşi convenția de armistițiu îi prevăzuse doar 12, iar populația Italiei era de trei ori mai numeroasă decât a țării noastre: 47.000.000 față de 14.000.000 de locuitori. Declarațiile solemne ale Aliaților cu privire la garantarea integrității teritoriale, independenței şi suveranității naționale, a libertăților politice şi orânduirii sociale din România au fost nesocotite. State ca Australia, Africa de Sud, India, fără alt aport la victoria Aliaților decât unul pur teoretic, au avut drept de vot deliberativ, decretând că România e „țară învinsă”. S-a refuzat inserarea în tratat a datei de 24 august 1944, dată la care România s-a alăturat în război Aliaților.

S-a refuzat până şi inserarea războiului împotriva Ungariei. Cu două luni înainte de moarte, stăpânit de ambiția de a detrona supremația Marii Britanii, intoxicat de referințele false ale consilierului său intim Harry Hopkins (apologet al lui Stalin), cu tensiunea 30, deci într-o stare vecină cu iresponsabilitatea, Franklin Delano Roosevelt a luat hotărâri cu consecințe catastrofale privind soarta a 200 de milioane de cetățeni ai Europei Centrale şi de Est.

Actul de la 23 august 1944 a fost patriotic şi salutar pentru România. Urmările nu mai țin de înfăptuitorii lui, ci sunt o consecință tocmai a dictaturii lui Antonescu, din cauza căruia Aliații (încă din 1943) ne-au aruncat în sfera de influență sovietică. Iar cei care – pe linia exlegionarului, excolaboratorului lui Ceauşescu şi actualului apologet public al regimului Iliescu, Iosif Constantin Drăgan – contestă legitimitatea şi oportunitatea excepțională a actului de la 23 august 1944 şi îi condamnă pe înfăptuitorii lui, în favoarea postumă a lui Antonescu, nu fac decât să profaneze adevărul istoric şi onoarea neamului românesc, într-o propagandă filonazistă retroactivă, convinşi şi acum că menținerea noastră lângă Axă ar fi garantat victoria lui Hitler, calomniindu-i pe cei care, de la început, n-au încetat să creadă în victoria Aliaților, în ideea că locul României este printre marile democrații, în frunte cu Regele Mihai, împotriva căruia se îndreaptă, în fond, propaganda oneroasă a cameleonilor oportunişti. Tocmai fiindcă este antitotalitar, în egală măsură antifascist şi anticomunist, simbol al dreptei măsuri româneşti, imagine vie a democrației constituționale[13].

---

[13] Textul Roxanei Iordache a fost publicat în *România liberă*, 1-2 mai 1991, p. 4., „Cultură”, sub titlul „O lecție de istorie”.

Am ales textul scris de Roxana Iordache dintre alte texte care au subliniat contribuția Majestății Sale la înfăptuirea actului de 23 august 1944, pentru că el atrage atenția asupra pericolului de a exacerba figura lui Antonescu în detrimentul democrației interbelice, postbelice şi „postdecembriste". Pericolul de a fi taxați drept neonazişti, când, şi în vremea nazismului, aveam atâta independență în spirit şi exista o puternică opoziție democratică față de alianța cu Axa, făptuită de Antonescu.

Brevete, decorații...

Una din neaşteptatele şi marile bucurii, în toată această sălăşluire printre documente. Aflu acum, în 1991, în timp ce lucrez la cărțile despre Majestățile Lor Regele Mihai şi Regina Ana că bunicul meu, tatăl tatălui meu, mort în noiembrie 1951, a primit trei brevete. Unul de la Ministerul Afacerilor Străine, Cancelaria Ordinelor care atestă că, potrivit aliniatului 3 de sub articolul 12 din Constituție, Majestatea Sa Regele a binevoit a autoriza pe sergentul Gheorghe Uricariu din regimentul 55/67 Infanterie de a purta însemnele Crucii „Sf. Gheorghe" rusă. Documentul eliberat la Iaşi datează din 11 aprilie 1918 şi are numărul 2298.

Al doilea brevet e eliberat de „Ministerul de Război, din înaltul Ordin al Majestății Sale Regelui Ferdinand I". Prin el se arată că s-a conferit plutonierului de rezervă Gheorghe Uricariu „Crucea Comemorativă a războiului 1916-1918 cu baretele Ardeal, Carpați şi Mărăşeşti", sub formula „în numele Ministerului de Război". Semnează comandantul Brigăzii 27 Infanterie, colonel Arg. Constantinescu, acelaşi care semnează şi în calitate de comandant al regimentului 67 Infanterie.

Ultimul brevet emis de Ministerul Armatei sună astfel: „Noi, Ministrul Secretar de Stat la Departamentul Armatei, adeverim prin înaltul Decret Regal nr. 3878 din 27 noiembrie 1931 că Majestatea Sa Regele a binevoit a acorda

plutonierului în rezervă Gheorghe Uricariu din Regimentul 55/67 Infanterie Furajera «Mihai Viteazul»". Tata a fost propus pentru Ordinul „Mihai Viteazul" clasa a III-a pe care l-am văzut, într-o fotografie, pe uniforma lui Ion Antonescu îngenuncheat alături de Mihai Antonescu împreună cu o mulțime de credincioşi la o slujbă religioasă. Generalul va primi, după redobândirea Basarabiei şi Bucovinei în luptele din 1941, Ordinul „Mihai Viteazul" clasa a II-a şi clasa I şi va fi numit mareşal.

Brevete, ordine, medalii, decorații... În familia mea nu se vorbeşte despre ele. Dar țin minte că m-am întâlnit, la o petrecere sau la un concert cu o „turnătoare" notorie care purta atârnată de o panglică de catifea la gât, ca pe o camee sau un medalion, o înaltă decorație. I-o vânduse soția unui general mort în închisoare. Condamnat drept criminal de război. Nici el nu luptase în Răsărit. Fusese întors de pe front din Cehoslovacia sau Ungaria. Nu mai țin minte. Din păcate, revăd gâtul urât al acelei femei ce arbora un „Mihai Viteazul" de parcă ar fi fost un pandantiv.

Exilul prin decret în U.R.S.S. sau nota generalului Schuyler

N-aş fi povestit atâtea lucruri care aparțin familiei mele şi părinților mei dacă n-aş fi descoperit, în *Raportul Biroului pentru Informații strategice (O.S.S.) al S.U.A. referitor la rolul Marilor Puteri în Comisia Aliată de Control*, o pagină şi câteva rânduri având drept subtitlu „Basarabia" şi din care am înțeles mai bine ce atentat împotriva drepturilor omului s-a comis atunci când cazul Elena Melnic şi rezolvarea lui, prin căsătoria cu ofițerul Gheorghe Uricariu, nu reprezenta un „caz", ci exodul impus existenței tuturor românilor ce trebuiau să fie repatriați în U.R.S.S. Dacă exilul în Vest, după 1944, a fost o dezrădăcinare salvatoare şi, oricum, liber aleasă de indivizi, o fugă de captivitate, de moarte, de domiciliul forțat, de comunism şi de ocupație, *exilarea* sau

exilul prin decret în U.R.S.S. au fost sinonime cu apocalipsa, cu mizeria, cu decimarea.

Din acest *Raport al Biroului...* am aflat de nota generalului Schuyler respinsă brutal de ruşi, deoarece intervenţia generalului de brigadă propunea discutarea cererii ruseşti ca toate persoanele care au locuit „în teritoriul basarabean în timpul ocupaţiei sovietice din 1940-1941 să se întoarcă din România în U.R.S.S.”. O paranteză sublinia faptul că „actualul decret rus pare să ceară «repatrierea» imediată în U.R.S.S. a oricărei persoane care se află acum în România şi care s-a născut în ceea ce este în prezent teritoriu rus şi care l-a părăsit după 1917”.

Cum putem vedea şi singuri, textul american îşi ia destule precauţiuni, comentând incidentul şi decizia, dar mai ales „susceptibilitatea deosebită a ruşilor la tema Basarabiei”.

Basarabia sau California

Hilară, impertinentă ni se pare intervenţia lui Stalin care a arătat că nu mai discută statutul Basarabiei decât atunci când Statele Unite ar consimţi să discute statutul Californiei. Comparaţia de situaţii şi de drepturi frizează nebunia, paranoia oricărei dictaturi. Dar poate că e bine să ştim cam ce era Basarabia pentru U.R.S.S., din această declaraţie cu semnificaţii mai complexe decât cele de suprafaţă. Basarabia era, deci, California Sovietelor.

Acelaşi text ni-l aduce din nou în prim-plan pe Iuliu Maniu, care s-a referit şi atunci, în noiembrie 1944, la necesitatea de a redobândi Basarabia. Şi e bine ca românii de dincolo de Prut să ştie acest lucru, căci am citit chiar în anul 1990 un text într-o publicaţie basarabeană în care se spunea că românii de dincolo de Prut şi-au părăsit fraţii fără prea mare suferinţă, că au ales Ardealul, cedând Basarabia. Tot în ziarul acela din Chişinău, din 1991, mai scria că Regele Mihai a cedat fără lupte şi intervenţii diplomatice Basarabia. În raportul la care ne referim sunt

evocate şi discuţiile de la Cairo din vara anului 1943, unde emisarii diplomatici ai regelui şi ai partidelor istorice P.N.Ţ. şi P.N.L. au întârziat negocierile, insistând asupra retrocedării Basarabiei. Cum mai rămâne cu declaraţia lui Vîşinski că „deşi Uniunea Sovietică a fost învingătoare, ea nu a revendicat nici o palmă de pământ din teritoriul românesc”? Basarabia, care era California ruşilor, nu însemna nici măcar o palmă de pământ? Referitor la propaganda de tip *divide et impera* – că am dat Basarabia preferând Ardealul, acelaşi raport subliniază că „guvernul sovietic, englezii şi americanii s-au obligat să înapoieze Transilvania românilor”. Şi au făcut-o. Sovieticii având grijă să schimbe administraţia românească din Transilvania cu una sovietică şi maghiară. Nu întâmplător. În Transilvania trebuia să se întreţină naţionalismul şi şovinismul, oricând exploatabile în folosul puterii şi al ocupantului, fie el extern – armatele eliberatoare, fie el intern – adică persoana care, pentru jilţ ori pentru funcţie „n-are”, vorba românului, „nici mamă, nici tată”.

„Basarabia” – capitol din Raportul Biroului pentru Informaţii Strategice (O.S.S.) al S.U.A. *din 16 decembrie 1944*

Ruşii impun limite oricăror preocupări anglo-americane faţă de România, fapt dovedit şi de respingerea brutală a notei generalului Schuyler. Această notă propunea discutarea cererii ruseşti ca toate persoanele care au locuit „în teritoriul basarabean în timpul ocupaţiei sovietice din 1940-1941” să se întoarcă din România în U.R.S.S. (Actualul decret rus pare să ceară „repatrierea” imediată în U.R.S.S. a oricărei persoane care se află acum în România şi care s-a născut în ceea ce este în prezent teritoriul rus şi care l-a părăsit după 1917.)

Tonul tăios al răspunsului sovietic dovedeşte interesul major şi „susceptibilitatea deosebită a ruşilor la tema Basarabiei”.

Acum mai bine de un an, într-un discurs în care delimita viitoarele frontiere ale U.R.S.S., însuşi Stalin a arătat că U.R.S.S. nu mai discută statutul Basarabiei decât atunci când Statele Unite ar consimți să discute statutul Californiei. De atunci, această poziție a constituit o parte integrantă a orientării tuturor purtătorilor de cuvânt ruşi. Nota generalului, deşi nu intenționa să pună la îndoială pretenția ruşilor asupra Basarabiei, prin faptul că ea s-a referit la „perioada de ocupație sovietică", ar fi putut da naştere impresiei că tema posesiunii Basarabiei ar putea fi readusă în discuție.

Trebuie remarcat că românii nu s-au împăcat câtuşi de puțin cu pierderea Basarabiei. Într-o convorbire avută nu mai departe de săptămâna trecută, chiar Maniu s-a referit la necesitatea de a o redobândi; şi în timpul discuțiilor de la Cairo din vara trecută cu reprezentanții români, el a întârziat negocierile, continuând să insiste prea mult asupra unui aspect pe care ruşii îl considerau pe deplin reglementat. Ruşii ştiu, desigur, că românii se plâng britanicilor şi americanilor; şi de aceea sunt mai susceptibili chiar şi la simpla menționare a Basarabiei decât la aproape orice altceva. Ei par să creadă că nu poate fi nici vorbă despre vreo discuție care ar implica Basarabia, întrucât ar putea ridica problema suveranității Rusiei.

Capitolul despre Basarabia din *Raportul Biroului pentru Informații Strategice (O.S.S.) al S.U.A.* din 16 decembrie 1944 ne arată cât de repede şi-au uitat şi îşi uită ruşii, sovieticii mai ales, promisiunile făcute oral sau în scris României. Ne amintim ce insistente fuseseră declarațiile lui Molotov şi Vîşinski privitoare la noninteresul Uniunii Sovietice de a modifica politica internă şi granițele României. Dezinteresul retoricii din câteva tratate va fi

înlocuit cu un conglomerat de ingerințe foarte dure în politica, economia şi viitorul României, la care se adaugă decizia privind suprafața teritorială a României. La toate aceste nivele se poate vorbi de un furt generalizat care a înlocuit mieroasele tratate efemere.

Repatrierea imediată în U.R.S.S. a persoanelor care au locuit în teritoriul basarabean în timpul ocupației sovietice din 1940-1941 este un dublu atentat asupra independenței şi suveranității noastre, fiind în acelaşi timp un act care desfigurează până la ultima celulă drepturile omului înscrise în orice cartă a bunului-simţ, dacă nu a fricii de Dumnezeu. Nu ne miră că „Nota generalului Schuyler" a trezit atâta ostilitate în spațiul sovietic, dat fiind că aceştia nu şi-au mai controlat nici tonul, nici afirmațiile, nici violența. Din acelaşi capitol mai rezultă cameleonismul deja cunoscut al lui Stalin, care a evoluat dinspre dictatorul-mieluşel promițând Basarabia României, la dictatorul-călău refuzând să discute o legitimitate, de vreme ce semnase cu Hitler pactul din 23 august 1939, unde s-a văzut limpede că nu e nici o diferență între svastică şi secera susținută de ciocan. Cel mai mare omagiu adus Basarabiei îi aparține, din păcate, tot lui Stalin care, furat de accesele sale de ură (ori de câte ori se ridica problema Moldovei de mai sus de Prut), compară statul California cu cel furat României. Nota generalului nici nu pusese la îndoială pretenția ruşilor asupra Basarabiei, dar generase suspiciuni că s-ar putea readuce în discuție tema acestui teritoriu şi a dreptului de a-l poseda. Pentru că ea vorbea de „perioada de ocupație sovietică". Americanii au dreptate atunci când observă prin Biroul lor de Informații Strategice că „românii nu s-au împăcat câtuşi de puțin cu pierderea Basarabiei". Din nou descoperim atitudinea politică şi națională a lui Iuliu Maniu care nu a încetat nici o clipă să lupte pentru redobândirea Basarabiei. Şi când Biroul de Informații Strategice afirmă că „românii nu s-au împăcat câtuşi de puțin cu pierderea Basarabiei", el se referă şi la poziția adoptată de M.S. Regele Mihai care a luptat întotdeauna, în țară sau în exil, pentru integritatea teritorială a României. N-am să uit niciodată

cuvintele pe care mi le-a spus Majestatea Sa despre Basarabia, Bucovina şi Herţa, din care răzbătea speranţa unei Românii din nou întregite acum la sfârşitul acestui veac.

Vorbind, la Versoix, despre Basarabia, mi-a fost dat să-l aud pe regele nostru în exil rostind aceste cuvinte: „Va veni şi sfârşitul suferinţelor şi sper să nu mai existe ilegitimităţi în România".

Dialogul dintre Churchill şi Stalin asupra Balcanilor

D.U.: Aţi ştiut de discuţia dintre Churchill şi Stalin asupra Balcanilor?

M.S.: Fireşte. Churchill a fost în vizită la Moscova.

D.U.: Se discutau, chipurile, consecinţele directe ale eliberării Balcanilor, situaţia creată după debarcarea aliaţilor în Albania. Nu pot să nu fac un salt în timp. Acum, când mă aflu în biroul dumneavoastră din Versoix şi privesc, de pildă, un portret din tinereţe al Reginei Ana, fotografiile de familie de pe policioară şi tot acest noian de hârtii şi documente, vraful de scrisori pe care le primiţi zilnic din ţară şi de la românii din toată lumea, mă gândesc că eu tot invoc convenţii, tratate şi evenimente din trecut, în timp ce seara, uitându-mă la televizor, la toate emisiunile de ştiri ale televiziunii romande sau italiene, sau germane, sau franceze, nu fac decât să iau contact cu consecinţele nefaste, de ce n-aş spune-o, şi ale acelor dialoguri dintre Churchill şi Stalin cu privire la Balcani. Aţi văzut ce se petrece acum, în România, în Bulgaria, în Ungaria sau în Albania!

M.S.: Evenimentele tragice, haosul politic de azi, încercările disperate ale oamenilor de a scăpa de mizerie nu sunt doar întâmplări dintr-o agendă a evenimentelor contemporane.

D.U.: I-aţi văzut pe albanezi luând cu asalt legaţiile occidentale ca să scape din ţara lor. Un popor care ajunge să fugă de ţara lui e un popor disperat. Dar vinovat de

această disperare nu este acest popor. Aţi văzut la televizor ce se petrece în România. La Timişoara – care este poate rana cea mai adâncă a prezentului şi zona cea mai conştientă că nu mai trebuie să ne lăsăm pradă întâmplării (sau pe seama deciziei şi mai ales indeciziei altora) viitorul. Bucureştiul. Greva şoferilor. Apoi acest suprasistem de control al armatei române, ca o schelă a puterii, construind peste o construcţie deja existentă altă construcţie. Faţadă peste faţadă. Şi totul până la urmă nefuncţional din punctul de vedere al libertăţii şi bunăstării oamenilor. Albanezii căţărându-se pe gardurile ambasadelor. Privirile lor hăituite. Ochii trişti, feţele chinuite. Iată care au fost consecinţele politicii de atunci sovieto-engleze în Balcani. Bulgarii înfometaţi. Magazinele lor goale ca şi ale noastre.

M.S.: Atunci s-a vorbit despre faptul că noi, ungurii, bulgarii vom fi administraţi – ce cuvânt care te face să te gândeşti că eşti tratat ca un obiect, ca o afacere, ca o întreprindere – de o Comisie aliată de control... Că vom depinde de responsabilitatea directă – deci nemediată prin nimeni, aşa cum s-a întâmplat când ruşii, din mediatori au devenit... autoritatea supremă. Am văzut ce a însemnat această responsabilitate directă.

D.U.: Era ameninţată securitatea frontierei sovietice?

M.S.: Nici vorbă, la ora aceea. Era ameninţată securitatea frontierei noastre şi a fost de altfel fixată, cum au vrut ei...

D.U.: Atunci de unde concluzia aceea de care Churchill se face vinovat, şi nu numai el, că „principalul interes sovietic stă în securitatea frontierei sovietice, pe care Uniunea Sovietică ar putea, în mod legitim, să încerce să şi-o asigure, înglobând România, Bulgaria, poate Ungaria şi Iugoslavia, în sistemul securităţii sovietice”?

M.S.: Dintr-o eroare politică şi dintr-o greşită înţelegere a ceea ce înseamnă echilibrul lumii şi al Europei. Împărţirea Europei în două sau mai multe sfere de influenţă a creat atunci un aparent echilibru. Dar dezechilibrul care a urmat e incalculabil. Am atras atenţia

occidentalilor încă din anii ‘40 şi după abdicarea mea că s-a făcut o eroare.

D.U.: Mai mult, i-aţi informat încă din toamna anului 1944 şi pe britanici şi pe americani că existau grave nereguli în echilibrul politic, economic şi juridic al României. Dar nu pot să nu mă întreb: cum se face că Churchill credea toate poveştile pe care i le servea Stalin? Sau totul făcea parte din actul cu trecerea punţii şi frăţia vremelnică pe care o faci cu necuratul? Doar Churchill ne povesteşte în memoriile sale că Stalin ar fi întrebat cu cinism câte divizii are Papa, că se tot amestecă în politica lumii.

M.S.: Aveau consilieri, ambasadori, observatori. I-am informat direct şi indirect. Şi ei au informat la rândul lor şi au cerut explicaţii. Tot timpul li se răspundea că nu-şi are rostul nici un fel de temere că Uniunea Sovietică ar putea să aibă intenţia de înglobare, ingerinţă sau modificare a sistemului constituţional de la noi. Argumentul era mereu acelaşi: declaraţia lui Molotov care a spus că nu vor schimba...

D.U.: Dar există o frază în acele „Informaţii de presă cu privire la politica sovieto-engleză în Balcani” din octombrie 1944, şi subliniez – din octombrie 1944, în care se spune că „ţările limitrofe cu Rusia vor tinde inevitabil să se mişte pe orbita rusească”. Nu ele vor tinde, ci li se va impune această orbită, o orbită care a fost străină de sensul mişcării spre care ar fi tins în realitate. România a fost dislocată de pe orbita ei. Abdicarea forţată face parte din chiar această schimbare impusă de orbită. Se mai vorbeşte acolo de „un Balcani pacificat şi unit, cu un standard de viaţă ridicat”. Şi dacă a existat, cum se explică falimentul economic de azi, inflaţia, mizeria ce există în ţările din Est. Imaginile din Albania, pe care le-am văzut ieri la televizor, înfăţişau parcă un popor scăpat din ghetouri. Se căţărau pe gardurile ambasadelor occidentale ca nişte animale hăituite. Iar hainele lor erau ca zdrenţele unor cerşetori. Acesta a fost standardul de viaţă ridicat pe care ni l-au decis în discuţiile lor Churchill şi Stalin. Mă îndoiesc

profund. Problema noastră e ca istoria să nu se repete. Suntem aceeaşi țară limitrofă cu Rusia. Nu sunt dintre aceia care-şi explică tot răul din România punându-l pe seama vecinului. Am fost distruşi, atacați, erodați de acelaşi sistem. Dar dacă vom fi vecini cu totalitarismul iarăşi? Sau dacă ne vom lăsa pe mâinile celor care, din interiorul țării, vor lupta, perfid, şi apoi, tot mai autoritari, pentru reinstalarea acestui totalitarism?

La 28 octombrie 1944 au fost date publicității „Informațiile de presă cu privire la politica sovieto-engleză în Balcani”

(Informații preluate din Arhivele Statului, Bucureşti, fond Casa Regală, Diverse, dosar nr. 20/1944, f. 12-14.)

Istanbul (Rador). Într-un articol de fond *Times* scrie:

> Vizita dlui Churchill la Moscova se produce într-un moment în care evenimentele militare au făcut deosebit de oportune consultările directe cu Stalin asupra Balcanilor.
> Debarcarea Aliaților în Albania şi Grecia înseamnă că, pentru întâia oară în acest război, Uniunea Sovietică şi Aliații luptă pe acelaşi teatru de operații. În curând vom putea vedea frontul aliat întinzându-se peste tot sudul Europei, cu forțe britanice şi americane la flancul stâng şi cu forțele sovietice la flancul drept.
> Consecințele politice ale eliberării Balcanilor sunt tot atât de importante şi chiar mai urgente. În scurtă vreme, cea mai mare parte din România, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, Albania şi poate Ungaria vor fi curățate de germani. *România, Bulgaria şi Ungaria, care la început vor trebui să fie administrate de vreo Comisie aliată de control, vor depinde de responsabilitatea directă a celor trei mari aliați* [s.n.], iar

politica aliată în spatele frontului va trebui să fie şi ea coordonată, ca şi operaţiile militare.

Declaraţia Moscovei că guvernul bulgar a acceptat condiţiile Aliaţilor de a evacua până în 15 zile teritoriul grec şi cel iugoslav şi că evacuarea va fi controlată de misiuni militare ale celor trei puteri, sub preşedinţia sovietică, este de foarte bun augur pentru unitatea şi eficacitatea politicii comune a Aliaţilor.

Nu există nici un motiv ca problemele complexe şi rivalităţile politice din Balcani să prezinte dificultăţile de neînvins pentru oamenii de stat aliaţi, dacă aceste dificultăţi vor fi examinate în spiritul tratatului anglo-sovietic din 1942. Credinţa că interesele britanice şi cele ruse în Balcani ar fi diametral opuse şi că întărirea opoziţiei unei puteri ar însemna slăbirea celeilalte n-a avut niciodată prea multă bază şi este acum cu desăvârşire demodată. Principalul interes britanic în această regiune este siguranţa comunicaţiilor britanice în Mediterana orientală şi în Orientul Mijlociu, care presupune o Grecie şi o Turcie amicale, cu un hinterland pacific. *Principalul interes sovietic stă în securitatea frontierei sovietice, pe care Uniunea Sovietică ar putea, în mod legitim, să încerce a şi-o asigura înglobând România, Bulgaria, poate Ungaria şi Iugoslavia în sistemul securităţii sovietice* [s.n.]. Într-o astfel de politică nu vedem nimic nepotrivit şi desigur nimic care să poată alarma Anglia, Statele Unite sau ţările interesate mai deaproape.

Orice teamă că Uniunea Sovietică ar putea să aibă intenţii agresive în aceste regiuni a fost desigur eliminată prin declaraţia lui Molotov din iunie trecut asupra României, prin condiţiile armistiţiului României şi prin faptul că de o sută de ani încoace politica rusă faţă de Balcani a fost mai curând negativă decât pozitivă, în sensul că a urmărit, doar atât, ca această regiune să nu cadă sub dominaţia unei mari puteri ostile [s.n.]. Cazul Iugoslaviei este poate dovada cea mai limpede că interesele britanice şi sovietice în Balcani

nu sunt în conflict. Tito a înțeles lămurit că securitatea Iugoslaviei în timpul războiului şi după război nu stă în amiciția exclusivă cu democrațiile occidentale sau cu Rusia, ci într-o amiciție egală cu amândouă.
Ceea ce este adevărat pentru Iugoslavia este adevărat şi pentru orice altă țară balcanică. Va fi desigur o uşoară schimbare în cazuri diferite. *Țările limitrofe cu Rusia vor tinde inevitabil să se mişte spre orbita rusească* [s.n.], pe când Grecia, ale cărei interese sunt esențial maritime, va tinde tot atât de firesc să se mişte în orbita britanică. Interesele Angliei şi Rusiei ar fi cel mai bine servite de *un Balcani pacificat şi unit, cu un standard de viață ridicat* [s.n.], care să facă parte din sistemul de securitate sovieto-britanic.

Imperiul Secerei şi Ciocanului de la Răsărit

Datele cuprinse în acest material sunt extrem de contradictorii, iar deciziile ce se iau peste capul țărilor care fac parte din Balcani sunt mai mult decât ilegitime şi iresponsabile, o dovadă a „neoimperialismului" camuflându-şi politica de expansiune şi de înglobare în pretinse pericole care ar putea să modifice echilibrul postbelic. Deşi se vorbeşte despre eliberarea Balcanilor de sub nemți, e întristătoare graba noilor ocupanți de a-şi instala pozițiile ferme. Curățarea de germani a României, Bulgariei, Greciei, Iugoslaviei, Albaniei şi Ungariei nu lasă loc aproape nici unei diferențieri în privința statutului acestor țări. Nu vedem diferența, de pildă, dintre România şi Ungaria (sau Bulgaria), ba, dimpotrivă, statutul României pare cel mai complicat şi tragic – de ce n-am spune-o!? Articolul de fond din *Times* numeşte pe față interesele aliaților în Balcani care pornesc mai întâi de la ideea că poziția unei puteri, în zona aceasta, nu trebuie să se contureze în dauna celeilalte. Englezii urmăresc Mediterana orientală şi Orientul Mijlociu şi siguranța comunicațiilor britanice. Interesul lor se îndreaptă spre Grecia şi Turcia.

Asta, într-un moment în care entuziasmul şi iluziile românilor îşi căutau puncte de sprijin într-o intervenţie britanică în cadrul Comisiei Trialiate în favoarea României. Dar România nu e nici Grecia şi nici Turcia, aşa încât nu contează că ea a fost cea de-a patra forţă cobeligerantă în al doilea război mondial. Pe de altă parte, cel mai important este interesul sovietic, menajat şi de britanici şi de americani, ca şi cum Uniunea Sovietică ar fi fost oul fragil sau buricul politicii mondiale. Uniunea Sovietică e tratată cu un exces de menajamente, iar Securitatea ei nu se jenează să invoce necesitatea de a îngloba România, Bulgaria, poate Ungaria şi Iugoslavia. Siguranţa frontierei sovietice ameninţată de nişte pseudosperietori devine principalul accent într-un şantaj geopolitic cu consecinţe imperialiste, economice şi ideologice. Spuneam că articolul din *Times* este contradictoriu şi sentimentul acesta îl provoacă tocmai deschiderea acestui evantai de criterii politice urmată de brusca închidere (acoperire) a aceluiaşi evantai. Articolul este şi dezinformat, de vreme ce mai citează încă, în octombrie 1944, declaraţiile lui Molotov vechi de mai bine de un an şi contrazise prin afirmaţii şi tratate ulterioare. Menajarea spaimelor şi temerilor din timpul războiului şi de care suferă Stalin se va concretiza în obţinerea unei puteri fără de precedent. Iar pacea şi divizarea Europei, din care este extras Imperiul Secerei şi Ciocanului de la Răsărit va deschide frontul altor spaime şi angoase şi tot teatrul Războiului Rece.

Atunci, în 28 octombrie 1944, era o naivitate să mai crezi că Uniunea Sovietică nu ar putea avea intenţii de a ocupa România, de vreme ce erau cunoscute deja condiţiile armistiţiului semnate în septembrie 1944, ce urmau să fie „îmbunătăţite" – cum? am văzut şi am trăit şi ne tot îngrijim de sechele.

Aceeaşi România contrazicea, prin tragediile istoriei sale din ultima sută de ani, ideea că Uniunea Sovietică n-ar fi dus o politică de ocupaţie dublând politica prin care se veghea ca să nu apară o putere ostilă în Balcani. Analiza devine corectă în cazul Iugoslaviei, unde, aşa cum

descoperim şi în petecul de hârtie mâzgălit de Churchill, 50% e destinat britanicilor şi 50% sovieticilor, balanţă pricepută rapid de Tito. Falsă devine însă aserţiunea că „ceea ce este adevărat pentru Iugoslavia, este adevărat şi pentru orice altă ţară balcanică" şi că „va fi, desigur, o uşoară schimbare în cazuri diferite". Această „uşoară schimbare" e de fapt o adevărată prăpastie. Una e să te mişti spre orbita rusească, fenomen socotit inevitabil pentru „ţările limitrofe cu Rusia", şi alta e să intri în circuitul intereselor maritime, de securitate, care sunt plasate în orbita britanică. Nemaivorbind de faptul că diferenţa de statut politic şi economic va fi din ce în ce mai mare. Ţări mai bogate vor sărăci până la inaniţie, în vreme ce ţări mai sărace vor cunoaşte o creştere a potenţialului economic şi a calităţii vieţii. Mai putem atunci să vorbim de „un Balcani pacificat şi unit, cu un standard de viaţă ridicat" comparând, pentru anii '50, '60, '70, '80 şi '90, situaţia economică, politică şi civică, socială din România, Bulgaria, Ungaria, Iugoslavia, Grecia şi Turcia? Şi ce a urmat în primul deceniu al veacului XXI. Acum, când în România capitalismul îl fac grecii şi turcii, când Iugoslavia se fărâmiţează, când Ungaria a intrat pe alte orbite şi în altă zonă de interese!

Una este sistemul de securitate sovieto-britanic în aparent echilibru, la care se referă *Times*, şi altele sunt consecinţele lui în timp, pe care o strategie de durată a echilibrului european şi mondial trebuia să le urmărească de la început. Grăbiţi să „echilibreze" prezentul şi să-şi împartă Balcanii, britanicii, dar mai ales sovieticii aveau să dezechilibreze, acum aproape cinci decenii, balanţa europeană şi mondială.

Acest dezechilibru e vizibil şi în anul 2010 când revăd şi completez textul scris în anii 1991-1992. Mareele crizelor de toate felurile persistă, se repetă implacabil precum inundaţiile. De parcă tot ceea ce a distrus şi demolat o epocă a atins însăşi gena construcţiei de sine, instinctul construcţiei şi al alegerii binelui (care nu e, în nici un caz, alegerea acelui aşa-zis „rău mai mic"). Mă întristează să văd

cum ne pierdem în judecarea unor decizii luate peste capul nostru în trecut. Sau tocmai faptul că am înțeles că s-au luat peste capul nostru ne determină să nu mai folosim deloc acest instinct în zilele noastre.

Arhiva de la Versoix

77, Chemin Dégallier

La început mă descurc oarecum greu prin labirintul de scări ce duce la arhivă, bibliotecă şi biroul de jos al regelui. Desfac singură cordonul de elastic ce ține poarta cea mare prin care intră maşinile, făcută din scânduri prinse în ramă de metal. E uşor de escaladat. Un copil s-ar putea cățăra într-o clipă. Intru în curtea ce urcă puțin – dale de piatră, fire de iarbă – spre casa ce pare, dinspre fațadă, doar un parter construit sub formă de L. Aş putea să sun la poarta mică, să mi se deschidă prin sistemul electronic, dar mi se pare mai simplu aşa, mai comod. Sunt veşnic grăbită şi am mult de lucru. Ştiu că tot ce-mi notez depăşeşte ca volum dimensiunile cărții. Dar nu e vorba, până la urmă, nici de carte, ci de putința de a cunoaşte un om. Pavajul cu pietricele mici ca orezul sau bobul de mazăre dintre dale scârțâie. Merg cu paşi mari, cam soldățeşte. Ferestrele de la casă sunt luminate. Nu mă pot opri să mă gândesc că cei ce mă văd: fiicele regelui, regina, chiar Majestatea Sa, oaspeții lor, secretara ori chiar bucătarul, „împrumutat pentru scurt răstimp” de mama Reginei Ana, fiicei sale, care are un program prea încărcat, cei ce mă zăresc de după sticla înaltă şi generoasă a acestor ferestre mari (nu există gratii, frică, suspiciune) se amuză văzându-mă cum vin să lucrez. Ce-şi tot notează în bibliotecă? De ce face atâtea şi atâtea fotocopii? De ce lucrează fără răgaz? Simt că gravitatea mea are şi un aer comic. Dar

sunt lăsată liberă în bibliotecă, în arhive, între zecile, poate sutele de albume de fotografii, printre zecile de dosare. Sun la uşa de la intrare, care e cel mai adesea descuiată. Mă întâmpină secretara, dar la fel de adesea Regina Ana sau Principesa Margareta. Uneori Principesa Sofia. Într-o duminică sau sâmbătă, când sunt plecați de acasă, îmi dă drumul să intru bucătarul. E singur în toată casa. De două-trei ori îmi deschide Majestatea Sa Regele Mihai. Apoi itinerarul meu în casă depinde de program. Dacă am de vorbit cu Regina Ana, mergem în living sau în biroul de sus al regelui a cărui uşă dă direct din culoarul din față, fiind aşezat vizavi de uşa de intrare. Sau mergem jos, în arhivă. Din culoar urc în stânga câteva scări care duc apoi la arhivă, la biroul Principesei Margareta, la cel al secretarei care se ocupă de tot soiul de probleme, de multe ori în aceeaşi încăpere cu Regele Mihai, a cărui masă de lucru e chiar lângă culoarul întunecat şi lung ce duce spre bibliotecă şi arhivă.

Mergând să lucrez, trec adesea pe lângă Majestatea Sa Regele Mihai care bate ceva la maşină, scrie, corectează, stând pe scaunul a cărui spetează e lipită de o bibliotecă acoperind toți pereții. Ne întâlnim la maşina de fotocopiat, fiecare cu documentul pe care vrea să-l multiplice. Nu schimbăm multe cuvinte, pentru că fiecare are treabă. Vorbim despre ce am descoperit eu în arhivă şi cer, când există răgaz pentru mine, amănunte. Vorbim despre ce se întâmplă în țară. Le aduc presa pe care o primesc la prietenii unde stau şi consult presa infinit mai bogată ce vine la Versoix, adresată celor ce locuiesc pe Chemin Dégallier, la numărul 77.

Pe peretele cel mai întunecos al arhivei – o cameră mare cu tavan nu prea înalt, pe care proprietarii casei închiriate de Regele Mihai o foloseau pe vremuri ca sală de proiecție de filme şi diapozitive, ca sală de cinema de familie – se află un întreg corp de bibliotecă ce cuprinde

National Geographic Magazine. Volumele stau pe rafturile lipite de peretele din stânga, singurul care are o fereastră uriaşă de sus până jos ce dă în grădină.

Răsfoiesc de la volumul numerotat 132/1967 până la volumul numerotat 176/1989. Celebra publicaţie e legată în piele maro. Mai există pe rafturi şi foarte multe reviste disparate din aceeaşi serie. Din ani diferiţi sau numere recente. Nu au fost încă legate. Dau pagină după pagină, le deschid la întâmplare şi descopăr acele semne ale lecturii curioase, pasionate care, printre cititorii cu state, tabieturi şi slăbiciuni sunt cam aceleaşi: o subliniere „nepermisă" ici-colo, un semn, o fâşie de hârtie îngălbenită, uitată, o cută a paginilor îndoite şi parcă un soi de adâncire a textului tipărit, acolo unde ochii au întârziat mai mult. Volumul numerotat 132 din 1967 precede cu un an ocuparea Cehoslovaciei. Iar cel din 1989, cu sângerosul şi prea entuziastul decembrie românesc, în care, pierzându-ne capul de bucuria de a fi scăpat de un tiran, n-am fost atenţi, dar de loc, la politica „nouă", pusă prea iute pe picioare ca să fie şi inocentă. Monarhiştii din România, tot mai mulţi, spun că atunci, în decembrie, chiar în 23 sau 24, Regele Mihai trebuia să vină în ţară. Era dreptul lui, de vreme ce se tot striga că am scăpat de comunism. Am fi intrat în matca propriei noastre istorii după atâtea zeci de ani de ilegitimitate. Într-o revistă ilustrată am citit că Regina Ana a vrut să vină cu fiicele ei, Principesele Margareta şi Sofia să îngrijească răniţii din spitale. Dar i s-a răspuns că nu e momentul...

Alte pagini din *National Geographic Magazine*. Nu prea departe de locul unde se află revistele sunt sute de diapozitive puse în cutii pe care scrie locul, anul, conţinutul imaginilor. În living sunt zeci de casete video cu filme documentare despre toate zonele lumii, despre fauna, flora, relieful acestui Pământ din care fiecare din noi reprezintă mai mult decât un fir de nisip. În mape de plastic sau în plicuri ce poartă emblema unor mari firme de aparate de fotografiat, hârtie, peliculă... dau peste

fotografii, majoritatea peisaje – despre care Regina Ana îmi spune că au fost făcute de Regele Mihai. „E o pasiune.” Dar e şi spirit de observaţie, plăcerea de a privi în tihnă, în detaliu, de nenumărate ori un loc din lume, o pasăre care zboară, un gest ca acela al aruncării lansetei. Sau norii, pentru că sunt multe fotografii făcute din avion de Regele Mihai, care e în acelaşi timp copilot şi fotograf al cerului ori al Pământului, aflat undeva, tare jos, sub aripile avionului, cu lacurile lui ce se văd ca nişte cioburi ale unei oglinzi răspândite, cu fluviile desenându-se precum sistemul nervos sau sistemul circulator pe radiografii... Iată şi o fotografie mai sofisticată pe care i-a făcut-o pilotul Regelui Mihai, în postură de copilot, în timp ce fotografiază cerul prin fereastra avionului.

Sau un alt album, aici, multe din fotografiile de familie sunt făcute tot de Majestatea Sa, o imagine veselă a regelui, reginei şi fiicelor sale, luată acum câţiva ani: toţi decontractaţi, undeva într-o grădină, stând pe scaune şi ţinând în mâini fiecare un aparat de fotografiat, mai multe aparate, complice în pasivitatea lor faţă de aparatul care a imortalizat această imagine.

Ce simţ dumnezeiesc e văzul şi cum devine el atât de muzical atunci când apasă pe clapa unui peisaj, când aleargă şi dansează privirea, ca aerul în tuburile de orgă...

Memoria din fototecă

Fotografii. O stâncă ieşind din mare, acoperită de vegetaţie. Un prieten care tocmai a prins un peşte uriaş şi-l ţine în braţe. Gura deschisă a peştelui e cât capul omului ce abia îşi duce „trofeul”. Seamănă cu un abis care l-ar fi putut înghiţi pe om. Cine înghite pe cine... Vase, iahturi – sute, ancorate la malul lacului. Proprietatea genevezilor. Mai toţi au şi o barcă a lor, o casă pe apă cu două, trei încăperi... Desigur porturi,

pontoane. Miraculoasa imagine a împletiturii culorilor în mare, când straturi de verde, albastru, roz şi galben nu fac decât să marcheze acțiunea curenților, temperaturi diferite, un fund al apei mai adânc sau, dimpotrivă, mai înalt. Gata să țâşnească, precum o insulă la suprafață. Delfini în mare... O pagodă. Pământul văzut din avion. Argintul apelor şi verdele crud al pădurilor. O uriaşă cutie de plastic alb cu peşti sângerii. Un templu oriental care pare, în albul lui, în lumina care se topeşte untoasă, construit în întregime din fildeş. Un concurs de caiac-canoe. Jetul de apă şi cheiul Mont Blanc din Geneva. Un negru curățând, pe o scândură, coaja unei crengi groase de copac, ale cărei vine aspre, uscate, contrastează cu vinele încordate sub pielea acestui braț care munceşte. Aşchii. Interioarele a zeci de case de români, unde Regele Mihai a fost invitat în toți aceşti ani. Români împânziți în toată lumea, în toate continentele. O bunăstare, uneori opulentă, români fericiți în exil, alteori doar spații domestice civilizate, depăşind prin confort cu mult casa închiriată de rege în Versoix.

O caracatiță în bazin. Tentaculele ce expun un soi de visceralitate care s-a smuls interiorului, ascunsului, pentru a ieşi în afară. Palmieri. Ozon, mingi de golf şi prieteni. Avioane din proprietatea atâtor români-prieteni ce trăiesc în America, în Germania, pretutindeni. Bordul plin de cadrane, toată această ceasornicărie atât de misterioasă a punții de comandă a unui vas, sau „peisajul tehnic” al pilotului automat dintr-un avion. Păsări. Animale. Viața unui om trăind geografia nesfârşită a realităților dinafară sau lăuntrice. Un om care ştie să privească şi care se bucură şi iubeşte viața prin fiecare din aceste priviri.

Cuvântul regelui către poporul său, cu prilejul centenarului monarhiei

Am fotocopiat din arhiva de la Versoix şi aceste două luări de cuvânt mai ample, prilejuite de centenarul monarhiei. Cele două excursuri în istoria monarhiei la noi nu au nevoie de comentariul nostru, căci vorbesc de la sine. Comparându-le cu unele răspunsuri pe care ni le-a dat M.S. Regele Mihai cu privire la concepția sa despre monarhia constituțională, la rolul Constituției, la relația dintre monarhia constituțională şi Biserică, la atitudinea monarhiei față de popor, față de structura etnică a populației din România, am descoperit o identitate a punctelor de vedere, statornicia unor credințe şi idealuri.

> Comemorările sunt un prilej nimerit de meditație asupra evenimentelor trecute şi asupra destinului popoarelor şi personalităților reprezentative care întrupează şi aduc la îndeplinire idealurile unui neam sau ale unei epoci întregi. O astfel de sărbătorire este şi cea de astăzi, când se împlineşte un secol de când Parlamentul Român a proclamat pe Domnitorul Principatelor Unite, Carol I, prim rege al României.
>
> În realitate, în 1881 nu avea loc decât o proclamare formală a monarhiei care răspundea unei tradiții istorice bimilenare, deoarece strămoşii daco-geți ai poporului român trăiseră, se organizaseră şi ajunseseră la o civilizație înfloritoare sub conducerea unor regi cu faimă în Antichitate. Această tradiție a fost preluată de lungul şir de voievozi ce au domnit în Țara Românească, Moldova şi Transilvania şi care au izbutit, în ciuda vitregiei veacurilor trecute, să mențină vie conştiința „națională" românească şi idealul reconstituirii unui regat puternic şi unit ca acel al vechii Dacii.

Marele merit al lui Carol I, întemeietorul ultimei dinastii domnitoare din România, a fost acela de a-şi fi însuşit integral tradiția istorică a poporului român şi de a fi înfăptuit, în răstimpul unei lungi şi rodnice domnii, câteva dintre cele mai de seamă aspirații ale neamului nostru. Carol I nu a venit în țară impus de vreo putere străină, ci solicitat şi plebiscitat de popor, fiindcă vedea în el arbitrul imparțial care avea să dea țării stabilitatea politică ce-i lipsise din cauza neîncetatelor intrigi, lupte şi dezbinări interne.

Primul rege al României este cel care a introdus în viața publică principiile democratice ale epocii printr-o Constituție ce nu numai că proclama idei din cele mai moderne pe atunci, ca „suveranitate națională", „guvernământ reprezentativ", „separația puterilor" şi „responsabilitatea ministerială", ci şi unele principii foarte actuale în zilele noastre, cum ar fi „libertățile şi drepturile fundamentale ale cetățeanului" ori inexistența deosebirilor de clasă.

Oricât s-ar încerca să se reducă rolul personalităților în făurirea istoriei, trebuie totuşi să se recunoască că năzuințele multiseculare ale poporului român de a-şi redobândi independența națională au găsit în Carol I un exponent desăvârşit, un diplomat abil, dublat de un militar destoinic, care a ştiut mai întâi să proclame independența politică a țării sale şi să o consolideze apoi, acoperit de glorie pe câmpurile de luptă din sudul Dunării. În acest fel, Carol I a reuşit să impună recunoaşterea pe plan internațional a independenței României, după mai bine de 450 de ani de suzeranitate otomană.

În sfârşit, un alt merit al întemeietorului monarhiei româneşti a fost şi cel de a-şi fi lăsat un succesor care să-i continue şi să desăvârşească opera de înălțare a poporului şi statului român la cea mai înaltă culme a afirmării lor în istorie, în persoana

lui Ferdinand cel Leal. Ca şi Carol, Regele Ferdinand s-a identificat cu aspiraţiile poporului Român şi a condus cu un exemplar simţ al datoriei şi cu o tărie sufletească demne de admirat lupta pentru înmănuncherea tuturor românilor într-un stat naţional unitar, fiind încoronat la 15 octombrie 1922, la Alba Iulia, rege al tuturor Românilor.

În timpuri de restrişte, când o bună parte a teritoriului naţional era ocupat de duşmani, când atât de mulţi ostaşi, cât şi întreg poporul erau greu încercaţi de foame, de frig şi de molime, Regele Ferdinand a ştiut să menţină sus moralul armatei şi al poporului şi să le insufle curajul necesar ca să obţină la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz nişte victorii răsunătoare, printre cele mai mari din istoria neamului românesc. Şi atunci când idealul naţional a fost realizat, sensul dat de Regele Ferdinand unirii tuturor românilor nu a fost nicicând al unei meschine răzbunări naţionaliste după veacuri de asupriri străine, ci acela de înfrăţire şi colaborare cu toate populaţiile de altă origine naţională, care erau acum cuprinse în graniţele României Mari.

Regele Ferdinand – supranumit regele ţăranilor – a ştiut de asemeni să dea României o bază modernă şi democratică, legându-şi numele de două reforme capitale: împroprietărirea ţăranilor cu pământul pe care îl munceau şi pentru care îşi vărsaseră sângele şi introducerea votului obştesc, egal şi secret. Prin singura mare reformă agrară, admirată pretutindeni, de care au beneficiat nu numai ţăranii români, ci şi cei maghiari, saşi, şvabi, ruteni, bulgari şi turci, proprietatea mică şi mijlocie au devenit predominante în România, iar prin votul universal s-a putut da tuturor cetăţenilor ţării putinţa de a participa în chip direct la viaţa publică.

Atât Regele Carol I, cât şi Regele Ferdinand au avut fericirea de a fi avut nişte tovarăşe de viaţă model,

care au contribuit la popularitatea monarhiei: primul pe Regina Elisabeta, sensibila poetă Carmen Silva, organizatoare a activității caritabile din România, mama răniților din Războiul de Independență; cel de-al doilea pe Regina Maria, personalitate puternică, o scriitoare de talent şi mama răniților din războiul pentru unitatea națională.
Lovit de o boală gravă, în 1926, Regele Ferdinand a considerat că cea mai bună soluție referitoare la succesiune era aceea de a mă desemna pe mine ca urmaş la tronul ce-şi căpătase renumele grație predecesorilor care-şi legaseră propria viață de destinul poporului român.
De altfel, cuvintele atât de sobre pe care le-a exprimat Regele Carol I cu prilejul încoronării sale pentru a defini iubirea pe care o nutrea pentru poporul român m-au marcat şi au devenit propria mea profesiune de credință, încă din copilărie: „Cea mai frumoasă coroană este şi va rămâne dragostea şi încrederea poporului față de care unicul nostru țel trebuie să fie acela de a-i asigura măreția şi fericirea”.

Despre înaintaşi

Textul a fost scris cu prilejul centenarului monarhiei româneşti. Am ales câteva fragmente.

...de pildă, în 1906, cu prilejul Expoziției Internaționale de la Bucureşti comemorând cei 40 de ani ai monarhiei noastre, când pentru prima dată s-au întâlnit, într-o însuflețire fără seamăn, mulțimi de români veniți din toate ținuturile încă sub stăpânire străină: prolog a ce avea să se împlinească 12 ani mai târziu...!

Iar Conferința Păcii de la Bucureşti, din vara anului 1913, prin care s-a pus capăt ultimului război balcanic, consacra influența şi prestigiul României în afară, mult mai departe decât dincolo de granițele micului Regat.

Dealtfel, istoriografii epocii, ca şi biografii Regelui Carol I, atât români, cât şi străini, se acordă toți a-i atribui meritul principal în acea înzestrare, pregătire şi îmboldire a țării sale spre ascensiunea prin care avea să devină un factor potențial al păcii continentului, întru păstrarea căreia, prin aplanarea diferendelor între alianțe rivale şi a încordării precursoare primului război mondial, pe calea mijlocirilor directe între şefii de stat, părerea, sfatul şi uneori concursul monarhului român erau căutate de cancelariile Marilor Puteri în toate clipele mai critice ale relațiilor diplomatice din perioada domniei lui; pentru că înrudirea sa cu aproape toate dinastiile europene, dar mai ales tăria lui de caracter şi judecata lui pătrunzătoare îl desemnaseră, în felul legendarului rege Nestor din Iliada, drept cel mai indicat orchestrator al concertului lor, ca să-i atenueze discordanțele.

De înfățişarea gravă şi oarecum severă a întemeietorului dinastiei române se leagă, pentru cei, tot mai puțini, care au trăit acele vremi, fața plină de bunătate, veşnic surâzătoare a Reginei Elisabeta, soția lui, blândă şi generoasă la exces, „mama răniților” din Războiul de Independență, Carmen Silva din lumea literelor, sub imboldul şi protecția căreia toate artele au luat în țară o largă, bogată şi foarte fericită dezvoltare.

Sub următoarea domnie, a neuitatului meu bunic, Regele Ferdinand I al tuturor românilor – precum a fost încoronat la 15 octombrie 1922 la Alba Iulia –, supranumit în străinătate Ferdinand cel Leal, iar de către poporul său „regele țăranilor”, românii şi-au văzut în fine împlinit străbunul vis de a se regăsi cu

toţii laolaltă, înăuntrul hotarelor patriei lor comune de multiseculară obârşie; iar sătenii plugari, care, la acel prim război pustiitor de vieţi, îşi vărsaseră sângele cu atâta dărnicie în apărarea gliei, aveau să se trezească împroprietăriţi gratuit şi stăpânind individual cea mai întinsă suprafaţă cu putinţă a pământului ce-l lucrau, printr-o reformă agrară salutată atunci în lumea largă ca un model de dreptate socială demnă de copiat. Pasiunea, inteligenţa, dinamismul şi, mai presus de toate, devotamentul neclintit pe care Regina Maria le-a pus în slujba românilor, la retragerea în Moldova şi până la izbândă, i-au fost cu prisosinţă răsplătite prin veneraţia acestora şi recunoştinţa, ce conştienţi de meritele ei, i-o vor păstra urmaşii lor.

Pentru perioada între cele două războaie, se cuvine să reamintim acţiunea condusă de România în sânul şi în jurul Societăţii Naţiunilor, întru organizarea şi menţinerea păcii, acţiune care i-a adus, în lumea internaţională de atunci, o influenţă şi un prestigiu neatinse de nici un alt stat şi popor de mărimea ei.

Soarta continentului avea să fie însă pecetluită în urma prăbuşirii treptate a echilibrului european. Pentru a ne feri de tragedia Poloniei, nimicită ca stat şi ciopârţită, regimul de atunci al ţării a preferat să-ncerce a-i salva o anumită neatârnare cu preţul sacrificiului unei mari părţi a teritoriului naţional, care totuşi nu ne-a scăpat de a fi atraşi în vâltoarea conflagraţiei mondiale.

Ce a însemnat această catastrofă pentru noi şi ce ne-a adus sunt cele trăite de părinţii noştri şi pe care le mai trăim acum cu toţii.

Dar azi, când comemorăm un trecut în care s-au plămădit sufletele noastre în pofida nevoilor, durerilor şi întunecimilor prezente, aş vrea ca, împreună, să ne îndreptăm gândul cu pietate şi recunoştinţă spre înaintaşii noştri care, cu mintea,

munca şi dăruirea lor de sine, au făurit ţara noastră, fără să uităm rolul femeilor române, cărora li se cuvine un loc de mare cinste.
În ce mă priveşte, ţin să vă mulţumesc din adâncul inimii pentru încrederea şi dragostea cu care m-aţi înconjurat întotdeauna.
Orice ar fi să ne aducă viitorul şi oricât de mult ar trebui să suferim, nu încetaţi a cultiva ceea ce a fost şi trebuie să rămână specificul sufletului românesc: credinţa, vrednicia, setea de libertate şi dreptate, precum şi omenia cea mai deplină faţă de semeni.
Aşa să ne ajute Dumnezeu!
Trăiască România! Trăiască Poporul Român!

Cuvântul rostit cu prilejul centenarului monarhiei de către Majestatea Sa ne evocă asemenea unui ecou o declaraţie aparţinând soţiei sale Regina Ana a României:

Flacăra nu s-a stins niciodată în noi. Ea seamănă cu un drum pe care l-am urmat de mai bine de 40 de ani, cu ferma convingere că, păstrându-i direcţia cu orice preţ, vom ajunge la capătul tunelului.

Despre legăturile monarhiei din România cu Biserica

10 mai, 1981

În regatul României, în România, monarhia constituţională, legăturile între Biserică şi stat erau stabilite de lege şi întreţinute de credinţă. Constituţia garanta tuturor cultelor o egală libertate, dând însă calitate de Biserici române numai Bisericii creştin-ortodoxe şi Bisericii greco-

catolice, zisă şi Unită. Prima dintre ele, Biserica ortodoxă autocefală română, era recunoscută de Constituție ca fiind cea dominantă în statul român. Tot conform Constituției, organizația Bisericii ortodoxe depindea de organele ei proprii, însă se afla sub controlul statului, iar chestiunile spirituale şi canonice depindeau în exclusivitate de sinod.
Constituția, promulgată de către Regele Ferdinand în 1923 şi repusă în vigoare de către mine la 23 august 1944, asigură tuturor românilor o absolută libertate de conştiință. O singură restricție în această libertate de conştiință garantată tuturor românilor şi anume: Constituția ne cere, regelui şi descendenților săi, să fim crescuți în religie ortodoxă. Toți ceilalți români, deci, în afară de noi, îşi puteau alege în mod cu totul liber, Biserica lor. Obligația aceasta noi nu o resimțim ca atare, părându-ni-se firesc să îmbrățişăm credința majorității românilor.
Iată deci ce spune legea. Credința şi datinile au completat legea şi au insuflat harul legăturilor între Biserică şi stat. Astfel, întotdeauna la noi, din câte-mi amintesc, ceremoniile începeau cu o slujbă religioasă. Evident, nu întrunirile politice. La 10 mai de pildă, sunau clopotele bisericilor şi erau slujbe la sate şi la oraşe.
În plus, diferitele datini au stabilit legături directe între Biserică şi Coroană. O datină de pe vremea domnitorilor a ajuns până la mine: în noaptea Învierii Domnului, când Patriarhul ieşea din Biserica Patriarhiei purtând lumânarea aprinsă şi spunând „Veniți de luați lumină!”, aprindea mai întâi lumânarea mea, pe care eu o treceam apoi prim-ministrului care, la rândul său, aprindea lumânarea vecinului său şi astfel, trecând din mână în mână, se aprindeau luminările membrilor Corpului Constitutiv care mă însoțeau la Înviere, în timp ce pătrundeam cu toții în biserică, unde, la

fel, Patriarhul, după ce-mi întindea crucea s-o sărut, mi-o înmâna şi eu o treceam prim-ministrului, care la rândul său o trecea celorlalți să o sărute. De Bobotează, datina voia să mă aflu lângă Patriarh şi să sărut crucea înainte de a o arunca în Dâmbovița, unde tinerii se întreceau s-o prindă înot. Obiceiul mai voia ca eu să împuternicesc pe noii Mitropoliți aleşi de Sinod. Împuternicirea se făcea în modul următor: iscăleam numirea, apoi îi înmânam cârja fiecărui Mitropolit, rostind, în timp ce țineam amândoi mâna pe cârjă, „Să păstoreşti în frica lui Dumnezeu!".

Câte şi câte alte obiceiuri! De pildă, un obicei diferit de al tuturor celorlalte Biserici ortodoxe, afară doar de cea rusească de pe timpuri, îmi dădea dreptul să pătrund în altar prin uşa din mijloc, prin Porțile împărăteşti. Mai aveam dreptul de a-mi lua singur împărtăşania, cu mâna mea, dar nu l-am folosit, luând împărtăşania întotdeauna din mâna preotului.

La Bucureşti, mă duceam duminică la slujbă la Patriarhie, de obicei în capela din reşedința Patriarhului. Când mă aflam la Sinaia, mă duceam mai degrabă la Biserica Mică decât la cea Mare de la mănăstire. Iar la Săvârşin, luasem obiceiul de a mă duce o duminică la Biserica ortodoxă şi o duminică la Biserica Unită.

Timpurile pe atunci erau grele şi mă împiedicau să stabilesc legături mai apropiate cu preoții ortodocşi, uniți şi cu reprezentanții celorlalte culte. Şi totuşi, adeseori demnitari ai ierarhiei Bisericilor, precum şi preoți, apoi pastori protestanți şi rabini au venit la Palat să-mi destăinuiască păsurile lor, să mi le asculte pe ale mele.

Viața neamului şi statului fiind pusă sub oblăduirea Celui de Sus, solidaritatea şi frăția între oameni se află înlesnită. Fapta bună îşi avea un

rost, fapta rea nu era numai o încălcare a legii omeneşti, ci şi un păcat faţă de Dumnezeu.
În lumea toată, astăzi, oamenii caută iar sensul dumnezeiesc al vieţii. Raţionalismul n-a reuşit să înlăture setea de credinţă, materialismul nici atât. Oamenii de ştiinţă recunosc că descoperirile lor nu au elucidat Misterul Creaţiei, al Devenirii, al Morţii. Fără spiritualitate, omul nu este împlinit, ci atrofiat, simţirea-i este schingiuită, în acest sfârşit de veac, iar o mulţime din ce în ce mai numeroasă îşi ridică privirea către mai bun şi mai frumos, către credinţă şi morală. Căci lumea pare că a înţeles: fără credinţă, fără religie, fără înălţare a gândirii şi simţirii, omul nu e om, e fiară. Pentru noi românii, credinţa ne-a fost şi trebuie să ne rămână, scut şi spadă, apărare şi imbold.

Documente care aşteaptă lumina zilei

Am luat cu mine ziarul *Versoix Info* nr. 17, din decembrie 1990. 1 franc elveţian. Îl răsfoiesc în arhiva M.S. Regele Mihai pentru că n-am avut vreme s-o fac la prietenii mei, unde am transcris banda înregistrată ieri: dialogurile cu Regina Ana. Pe pagina de gardă, o caricatură. Un camion în pană pe care scrie „Versoix Roumanie" şi exclamaţia şoferului ce-l conduce: „Eh!! Mon camion!". Unul din personaje, care ţine un walkie-talkie în mână, rosteşte în aparat: „Allo Securitate!!". Mă uit pe sumar: *Le Club de la Presse*, *Le Bon Jour de Bon Séjour*, *Course de l'Escalade*, *Roumanie. Ça se... GATT*, *Conseil Municipal*, *Bibli... et deux têtes*, *Cinoche*, *Pages spéciales „Municipales 1991".*

Citesc articolul tipărit în ziarul *Versoix Info*, semnat de Maryse Ausburger. E un reportaj despre misiunea umanitară împlinită de această comună de lângă Geneva, unde locuieşte de ani de zile M.S. Regele Mihai. Versoix a decis să ajute satul Mateiaş din România, sat

ce intra în planul de sistematizare ceauşist, urmând să fie ras de pe hartă, în ciuda caselor sale cu o arhitectură tipică. Convoiul care transporta 15 tone de alimente, îmbrăcăminte, material destinat şcolii şi medicamente i-a avut ca delegaţi din partea autorităţilor din Versoix pe Maria Eftimie şi Philippe Grenier care au plecat în 16 iunie 1990 cu camionul la Bucureşti, a doua zi după cumplitele scene ale mineriadei. Străzile Bucureştiului erau goale, ocupate de tancuri şi soldaţi cu mitraliere. În Piaţa Universităţii, coroane şi lumânări pentru cei ucişi în aceste zile de represiune.

Duminică, cei din Versoix au plecat spre Mateiaş unde, luni, îi aştepta domnul Dolfi. Ajunşi la Mateiaş, printr-o excelentă colaborare cu primarul şi adjuncţii săi au împărţit darurile: hrana, hainele, materialul şcolar, medicamentele. Reportajul doamnei Maryse Augsburger insista pe ospitalitatea românilor, dar nu uita să treacă în revistă punctele nevralgice, elementele de criză ce caracterizează viaţa acestui sat pe care a decis să-l ajute comuna Versoix, în cadrul mai amplu al *Opération Villages Roumains*, aşa cum au evoluat acestea după decembrie 1989. La Mateiaş nu există apă curentă în casă. Sunt trei fântâni pentru 800 de locuitori. În urma cutremurelor din România, aşa-zisa primărie din Mateiaş a ajuns o ruină, o casă fără acoperiş, din care n-au rămas decât zidurile, şi ele fisurate. Nu există material de reconstrucţie. Biserica ortodoxă e şi ea deteriorată în urma aceloraşi cutremure, în interiorul ei există însă o frescă magnifică, autentică valoare de patrimoniu. Or, fresca trebuie protejată de infiltraţiile apei. Materialul agricol care există în sat e vechi, inutilizabil sau uzat, având aerul unui *bric-à-brac* de unelte ancestrale. În privinţa sănătăţii: nu există medicamente, iar regimul asistenţei sanitare seamănă cu cel din timpul războiului, dacă cumva nu e şi mai rău. Am vorbit despre acest articol cu Regina Ana. Doamna Maria Eftimie m-a ajutat de altfel să filmez pentru a doua oară cu o cameră video casa Majestăţii

Sale Regele Mihai. „Ştiu când s-au adunat ajutoarele pentru satul Mateiaş. De altfel, şi eu, şi fiicele noastre ne-am ocupat de mai multe misiuni umanitare. Nu neapărat de cele incluse doar în *Opération Villages Roumains*, ci de misiunile iniţiate la Geneva pentru România, dar şi în Franţa, în Anglia, în America... Fiica noastră cea mai mare, Principesa Margareta, a renunţat la tot pentru fundaţia sa care este o fundaţie de ajutorare a ţării noastre pe mai multe direcţii." Îi voi lua Principesei Margareta un lung interviu despre fundaţie. Închid *Versoix Info* nr. 17 din decembrie 1990. Hârtia acestui jurnal comunal e infinit mai bună decât hârtia celui mai prestigios ziar naţional sau decât hârtia celei mai importante reviste literare din România. Şi încep să cercetez rafturile ce se află în mijlocul peretelui din faţă, unde, în numeroase dosare, există documente. Întâi îmi fac un inventar. Am primit permisiunea de a cerceta dosarele, oricare din ele, şi, la răstimpuri, fotocopiez zecile de interviuri acordate de M.S. Regele Mihai presei internaţionale.

Pe raftul de sus, în stânga, o mapă neagră uriaşă conţine documente prinse în şina de metal privitoare la Comitetul Naţional Român în perioada 1949-1953. Aş vrea să mai cunosc un alt român din ţară sau din exil care să se fi ocupat atât de îndeaproape de problemele exilului. Putem socoti drept străin un om care a adunat filă cu filă informaţii despre ţara sa, fiind în exil? Nu este gestul său simbolul unei rare speranţe şi al unei şi mai rare continuităţi? Alături, o mapă bleu, la fel de „groasă", pe care scrie „Comitetul Naţional din 1955-1975". Câţi dintre cei care se bat azi în ţară cu pumnul în piept trâmbiţându-şi patriotismul, ar fi continuat, obligaţi să abdice nu de la tron, ci de la condiţia de român, ar fi continuat să lupte zilnic pentru o ţară din care ruşii şi comuniştii i-au alungat şi în care părea să nu mai existe nici o şansă să se întoarcă. M.S. Regele Mihai trece cu brio testul rezistenţei morale şi civice. Pe o durată de decenii.

O mapă roşie conţine documente privitoare la Fundaţia „Carol I” de la 1950 la 1976. Altă mapă, de culoarea *flamme* deschis, cuprinde „Documente importante de la 1948 la 1949”. Într-o mapă, de asemenea de culoarea flăcărilor, aşezată lângă cea dinainte, se află „Documente importante de la 1950, 1951 şi 1952”. Urmează două mape uriaşe, ca şi cele dinainte, mai degrabă două dosare de culoare neagră, conţinând „Documente importante 1952, 1953 şi 1954” şi „Documente importante de la 1955 la 1974”. Într-o mapă de culoare roşie, şi ea un dosar cartonat de arhivă, e strânsă corespondenţa M.S. Regele Mihai cu generalul Petre Lazăr din perioada 1957-1978. Când se va publica această corespondenţă pe care am citit-o şi care, ea singură, poate face obiectul mai multor volume (text, interpretări, dialog cu M.S. Regele Mihai asupra unor probleme: contextualitatea istorică şi politică, index de nume, personaje, soluţii etc.), vom avea unul din cele mai complexe portrete ale Regelui Mihai. Un om cu o viziune modernă a democraţiei, un profund patriot. Un om la care primează echilibrul, bunul simţ, modestia, puterea de muncă, interesul faţă de realitatea înconjurătoare, credinţa în Dumnezeu, speranţa într-un destin mai bun al ţării sale, luciditatea, spiritul critic faţă de atrocităţile comunismului şi ale dictaturii dezvăluite fără menajamente ori de câte ori i s-a oferit ocazia într-o ţară „neutră” şi într-un Occident ce manifesta o complice şi păgubitoare cecitate faţă de infernul din Est. Un singur raft şi documentele pe care le conţine îţi pot lua un an de cercetare. Le-am parcurs, nu integral, la faţa locului, iar ceea ce nu am putut citi în arhivă şi mă interesa, am fotocopiat. Sute de pagini. Oricum, istoricii din România (mă refer la cei de bună credinţă) au ce studia câţiva ani, iar Fundaţia „Principesa Margareta” şi-ar putea strânge fonduri publicând lucrările, ediţiile ce ar tipări „arhivele de la Versoix”. E o treabă pe care n-o poate duce la capăt un singur om, mai ales fiind vorba despre un material

pentru care nu se cuvine ca nimeni dintre noi să ceară exclusivitatea. Dacă aş putea sta mai mult la Versoix, m-aş ocupa de câteva tipuri de documente şi aş scrie chiar o monografie a regelui în exil. Perspectiva mea e, totuşi, aceea a unui scriitor. În fine... În jurnalul meu legat de cea de-a doua vizită la Versoix mi-am notat una din experienţele cele mai meschine pe care mi-a fost dat să le trăiesc. N-are nici o legătură cu Majestatea Sa. Regele nu este proprietatea nimănui. Iar în cazul nostru, al românilor, pentru că a fost obligat să abdice şi să ia calea exilului cu forţa şi a lipsit de peste patru decenii din România, nu cred că e momentul ca să începem să-l izolăm din nou, adjudecându-ni-l, pentru unii sau pentru alţii, în taină – secretomania era scutul şi arma Securităţii. Problema monarhiei este controlată şi se confruntă cu două tipologii ale adversităţii şi ostilităţii care o denigrează, topindu-se una în alta, comunişti şi avangarda Securităţii şi legionarii sau simpatizanţii lor.

Scrisoarea trimisă de M.S. lui Roosevelt e un document pe care ar fi trebuit să-l publicăm în mai multe ziare. Cartea pe care o scriu schiţează, printre alte zeci de volume, monarhia constituţională în România. Şi istoria exilului românesc.

Au trecut mai multe zile şi am parcurs mapele de pe primul raft. Pe cele de pe raftul al doilea le cunosc pentru că am încercat să mă familiarizez cu chipurile unei lumi înainte de a trece la documente. Am datele din România, unde am citit câteva luni din istoria monarhiei. Pe raftul al doilea se află uriaşele mape pe care scrie „Roumanie, villes, sites" (Sinaia, Săvârşin, Bran), „Roi Michel et Reine Anna de Roumanie" („Les enfants", „Les enfants ont grandi"), „La Famille à Versoix", „Famille royale de Grèce".

Trec la raftul al treilea doldora de dosare. Nouă în total. Am senzaţia că voi avea nevoie de o veşnicie ca să le parcurg. Cele 9 dosare sunt organizate cronologic: „I. 1961-1962"; „II. 1963-1964"; „III. 1964"; „IV. 1965-1966"; „V. 1966-1967"; „VI. 1968"; „VII. 1969-1970";

„VIII. 1970-1971-1972-1973-1974-1975”; „IX. 1976-1977-1978”. Munca de fotocopiere reîncepe. E prima oară când mi-ar plăcea să fiu o bandă rulantă. Visez ca tot ce există aici să fie înregistrat pe dischete şi cu memoria acestor „discuri” să mă întorc în ţară şi să mă apuc să lucrez.

Cartea de dialoguri sau de prime mărturii va schiţa o structură. Trebuie să existe o structură a temelor. Sufăr reducând informaţia despre familia regală în viaţă la o cercetare de câteva săptămâni.

Bucuria cercetării nu poate fi înlocuită doar de dialog. Când mă întorc acasă, la prietenii mei din Versoix, ce îmi oferă casă şi masă, mă gândesc că e trist că s-a blocat formularea a zeci şi zeci de întrebări pe care le-am scris în caietul meu de două sute de pagini cu coperţi portocalii de plastic. Istoria ne adună fiinţa.

Fotocopii. Mesajele regelui către ţară, interviuri, intervenţii la Berna, la Budapesta, către Bush, către premierul britanic Margaret Thatcher, către Gorbaciov, către curţile regale europene. În favoarea României. O continuă scrutare a situaţiei României. Regele aflat în exil nu şi-a exilat şi interesul pentru ţara sa. Peste tot în arhiva de la Versoix am avut sentimentul că tot ce s-a întâmplat cu noi l-a privit pe M.S. Regele Mihai în mod direct, în toate aceste decenii.

Mă opresc din nou la uriaşele dosare negre cu picăţele şi striuri maro, asemănătoare scoarţei de copac. Sunt mape, dosare cu fotografii. În primul se află „Photos du roi”, „Enfant”, „Régence”, „Roi”, „Commémoration”, în al doilea „Famille Royale de Roumanie”, „Reine Hélène”, „Florence”, în al treilea „Denmark actuel”, „Norvège”, „Espagne”, „Suède”, „Angleterre”. M.S. Regele Mihai I şi Regina Ana sunt în corespondenţă cu mai toate casele regale din Europa, dar şi cu familiile regale în exil. Nu e vorba doar de o corespondenţă protocolară ce s-ar reduce la felicitările de Anul Nou. Există, fireşte, afinităţi mai importante. Legături mai strânse, ca acelea cu Regele Juan Carlos al

Spaniei şi Regina Sofia, pe care Principesa Margareta o consideră o prietenă rară, o femeie de o strălucitoare inteligență. În interviurile acordate în ultimul an, M.S. Regele Mihai declară că un posibil model pentru România ar fi monarhia instaurată în Spania după o lungă perioadă de dictatură.

Din mapele cu fotografii, repartizate şi pe țări şi pe familii regale, descopăr o rețea de relații internaționale de excepție, de care țara noastră ar avea o acută nevoie. Apoi e limpede credibilitatea internațională de care se bucură M.S. Regele Mihai. Deşi în exil şi aflați printre cei mai săraci reprezentanți ai instituției monarhiei distruse de comunism în sud-estul Europei, Regele Mihai şi Regina Ana au fost invitați la toate marile evenimente trăite de casele regale. Fotografii de la nunta Principesei Sofia a Greciei cu Juan Carlos, de la botezuri, de la căsătoria lui Tino cu Anne-Marie, e vorba de fapt de Constantin, principe al Greciei şi Danemarcei, duce de Sparta, moştenitorul coroanei Greciei şi regele Greciei pentru o vreme. Din 18 decembrie 1989 au fost prezenți la sărbătorirea de-a lungul a trei zile – din 16 până în 18 septembrie – a nunții de argint a lui Constantin şi Anne-Marie ai Greciei. Invitația a fost făcută de Regina-mamă Ingrid şi de fiica ei cea mai mare, Regina Margarethe a II-a a Danemarcei. Întreaga Europă monarhică a luat parte la acest moment festiv. A fost o reuniune de familie, la care au venit suverani ce şi-au păstrat coroana şi tronul şi monarhi din exil. În arhiva de la Versoix am văzut superbele fotografii de la nunta lui Constantin cu Anne-Marie. Era o zi de toamnă şi într-una din imagini caleaşca mirilor trece nu doar peste petalele de flori aruncate, ci şi peste frunzele unui anotimp al descoperirilor. Da, nunta de atunci a fost de basm. În multe din fotografii apar M.S. Regele Mihai şi Regina Ana, Regina-mamă Elena. Principesa Margareta de România e printre domnişoarele de onoare. Anne-Marie e fiica Regelui Frederic al IX-lea al Danemarcei. Odată cu ea pătrunde în palatul regilor greci bicicleta şi

Danemarca regilor-cetățeni şi a prințeselor în pulover. Afirmația aparține lui Georges Menant, trimisul special de la *Paris Match* la funeraliile Regelui Paul. Între fotografiile ce se află la Versoix sunt multe imagini care au fost surprinse în timpul acestor funeralii. Moarte şi viață, naştere, nuntă, intrare în neființă, sunt cuprinse în aceste albume, în care biografia atâtor vieți e reținută pentru memorie, nu din nevoia unor acumulări, ci pentru că e normal ca să ai memoria familiei tale, a ascendenților, a descendenților. Sunt zeci, poate sute de plicuri şi albume şi pelicule nedevelopate pentru că monarhia în Europa e o familie.

Regii încoronați sau obligați să abdice alcătuiesc o comunitate europeană, înainte ca să se fi inventat Comunitatea Europeană. Mai privesc o dată strălucitoarele imagini de la nunta lui Constantin cu Anne-Marie, despre care Regina Frederika a Greciei spunea că e steaua fiului ei. Ceremonialul e ortodox. De aceea s-au căsătorit în Grecia M.S. Regele Mihai şi Principesa Anna de Burbon-Parma. Pentru a-şi oficia căsătoria religioasă în rit ortodox, respectând astfel Constituția din 1923 şi îndatoririle ce revin monarhilor în România în ceea ce priveşte viața lor de familie şi apartenența la o anume religie.

Unele fotografii au o aură deosebită. Sunt de față patriarhii Antiohiei, Ierusalimului, Serbiei şi reprezentanții Bisericii autocefale purtând straie strălucitoare, brodate cu fir şi pietre prețioase. Mirii sunt binecuvântați de arhiepiscopul Atenei Chrysostomos.

Las la o parte fotografiile. Pe raftul de jos din corpul de la mijloc al bibliotecii moderne sunt mai multe dosare negre sau de culoare maro cu pătrățele sau de culoare bleu. Pe etichetele lipite pe cotorul lor, lat de o palmă de bărbat, sunt trecuți anii: „I. 1958"; „II. 1958-1959"; „III. 1959"; „IV. 1959-1960"; „V. 1960"; „VI. 1960-1961". Uneori n-am răbdare, sunt avidă să aflu şi răsfoiesc dosarele în picioare. Când simt că amorțesc, mă trezesc

din această „inerție a energiei” şi mă „relaxez” la biroul aşezat lângă peretele decupat de o fereastră înaltă cât zidul camerei ce dă în grădină. Mă uit la copaci, a nins – totul e alb şi verde, la micuța piscină golită de apă ca să nu înghețe şi încep să răsfoiesc dosarele cu pătrățele. Fişele se umplu de scrisul meu grăbit şi nervos, geanta se umple de fotocopii, iar prin cap îmi trec tot soiul de proiecte de valorificare a acestui material documentar de excepție. Lângă rafturile pe care se află dosarele, în stânga şi în dreapta, se deschid două uşi. Cea din stânga are acces spre un culoar lung, uneori neluminat, folosit şi el ca arhivă, culoar ce dă în ceea ce eu numesc biroul-secretariat al M.S. Regele Mihai şi al Principesei Margareta. Există o secretară care vine zilnic. Dar zilnic, de la ora 9 până la ora 18, cu o pauză de masă, lucrează aici şi Principesa Margareta, Principesa Sofia şi M.S. Regele Mihai, când are nevoie de maşina de scris şi de xerox.

Uşa din dreapta dă în biroul Principesei Margareta. E biroul fundației. Cât am stat la Versoix, s-au desfăşurat dincolo de aceste uşi numeroase întrevederi al căror scop era găsirea de sponsori şi mijloace materiale pentru a împlini scopurile fundației de ajutorare a României.

Telefonul suna întruna. O auzeam pe Principesa Margareta vorbind, când în franceză, când în engleză, când în italiană, în funcție de apelul primit. În ultimele zile pe care mi le-am petrecut în arhivă, Principesa Margareta se afla deja la Bucureşti. Rămăseseră Principesa Sofia şi, firește, Regina Ana şi Regele Mihai.

Dar îmi lipsea vocea energică de dincolo de uşa ce uneşte arhiva de fundație. O voce dinamică, precipitată, mobilizatoare, care-şi convinge uşor interlocutorul, apelând la argumente precise. Principesa Margareta plecase din 21 decembrie 1990 în România. Şi avea să urmeze penibilul moment când M.S. Regele Mihai şi Regina Ana au fost întorşi din drumul spre Curtea de Argeş la aeroport şi „expulzați” din țară.

Am revenit în România în aceeaşi zi când avusese loc intrarea regelui în ţară, după 43 de ani. Venisem însă cu trenul, după o călătorie de la Versoix plină de peripeţii pentru că cei din Geneva îmi rătăciseră bagajele expediate la Wien Westbahnhof. Eroarea unor muncitori emigranţi care nu ştiau limba, probabil turci, a făcut ca valizele mele pline de fişe, casete şi fotocopii să fie trimise la Biel/Bienne, tot în Elveţia, aşa că am aşteptat la Viena câteva zile să-mi recuperez documentele. Era ajunul Crăciunului, iar eu dădeam telefoane disperate în Elveţia, unde, fiind sărbătoare, pe nimeni nu interesa faptul că o româncă nu şi-a primit cele şapte valize la timp. Nu puteam să risc şi să las lucrurile la voia întâmplării. I-am zăpăcit pe elveţieni cu telefoanele. Poliţia din Viena mi-a fost de ajutor. M-am întors în ţară în aceeaşi zi cu M.S. Regele Mihai. Ar fi trebuit să sosesc cu trei zile înainte. Deşi văzusem pentru prima oară în viaţă Viena, nu doar în trecere, am privit-o cu ochii în lacrimi cel mai adesea, cât timp n-am ştiut că tot ce am lucrat, vreme de câteva săptămâni, zi şi noapte, nu fusese pierdut, rătăcit sau distrus cu premeditare. Prea se ţinuseră ghinioanele de mine. Dar în ciuda multor oprelişti, avusesem şi noroc şi mai ales bucuria de a pătrunde în arhiva de la Versoix cu sentimentul că documentele şi biblioteca M.S. Regele Mihai îmi aparţin, nu doar mie, ci oricărui român care ar vrea să le cerceteze şi ar fi demn să intre acolo. Ce altă instituţie mi-ar fi oferit acest paşaport de intrare liberă? În vreme ce instituţiile dictaturii şi ale puterii mai noi apelau şi apelează la sperietoarea cu secretul de stat şi siguranţa statului, îngropând şi ascunzând documente, dându-le foc ori falsificându-le, în casa închiriată de M.S. Regele Mihai pe Chemin Dégallier la numărul 77, arhivele sunt la vedere, pot fi consultate în voie. Nu există „fond special” sau „fond secret”, ci doar români care ar vrea, poate, să-şi asigure o exclusivitate

stranie şi insolentă, oricum suspectă moral, dacă nu şi altfel. O exclusivitate care nu-şi are sensul, câtă vreme va trebui să integrăm în memoria şi patrimoniul nostru cultural (şi afectiv pentru cine doreşte acest lucru) un capital de date şi adevăruri ce au fost şi mai sunt excluse din circuitul firesc al informației, din mass-media, din judecarea alternativelor ce stau în fața României pe care trebuie să le cumpănim în cunoştință de cauză.

Corpul din dreapta al bibliotecii mă copleşeşte. Dosare uriaşe. Foarte multe la număr. Doar enumerându-le şi apare sentimentul că e imposibil să le parcurgi. După ce le transcriu în blocnotesul meu cu pătrățele de aritmetică – am aflat că în România nu se găsesc caiete de matematică – sunt parcă mai liniştită. 26 de dosare late, în format mare pentru a înregistra perioada 1948-1958, 26 de dosare pentru un deceniu. Toate fiind rodul interesului pentru România ale unui singur om: M.S. Regele Mihai.

Deci: „I. 1948-1949”; „II. 1949”; „III. 1949”; „IV. 1950”; „V. 1950”; „VI. 1950”; „VII. 1951”; „VIII. 1951”; „IX. 1952”; „X. 1952”; „XI. 1952”; „XII. 1952”; „XIII. 1952-1953”; „XIV. 1953”; „XV. 1953”; „XVI. 1953”; „XVII. 1953”; „XVIII. 1954”; „XIX. 1954”; „XX. 1954”; „XXI. 1954”; „XXII. 1955”; „XXIII. 1955”; „XXIV. 1956”; „XXV. 1957”; „XXVI. 1958”.

Fotografiile regelui copil

Dosarul e voluminos. Pe etichetă apar indicate patru mari teme care seamănă cu cele patru anotimpuri: *enfant*, *Régence*, *Roi*, *Commémorations.* Privesc îndelung toate aceste imagini. Iat-o pe Principesa Elena şi pe micul rege sosind la Cotroceni după moartea Regelui Ferdinand şi reconsfințirea prin *Testament* a actului din 4 ianuarie 1926 privitor la noua ordine de succesiune la

tron. Carol al II-lea era la Paris. În timpul bolii Regelui Ferdinand, generalul Averescu trimisese emisari la Paris. Pentru a-i da „sfaturi de cumințenie”, dar gestul său trezise suspiciunea lui Brătianu şi a lui Ştirbey, astfel că până la urmă Averescu va trebui să demisioneze.

I.G. Duca şi Brătianu au ieşit în întâmpinarea Principesei Elena, îmbrăcată în doliu, şi a micului rege, îmbrăcat în alb, în pantaloni scurți, un copil care mai are şi un plasture la piciorul drept – o zgârietură sau julitură acoperită de-un petec alb, izolant, antiseptic, aflat puțin deasupra ciorapului trei sferturi. Un plasture mai mare şi unul mai mic. Pantofii sunt probabil de lac şi au clasica şi subțirea curea ce se încheie cu o cataramă. Emoția țâşneşte din fotografie. Pe chipul mamei, în primul rând. Cel ce va urca pe tron e un copil care are totuşi un tată, aflat peste hotare, nu foarte iubit în țară, chiar nedorit, dar „ale cărui intenții de viitor constituiau pentru coroana fiului o permanentă sabie a lui Damocles” – cum afirmă I.G. Duca, martorul acestui moment şi chiar regizorul lui.

Alte fotografii: I.G. Duca, Regina Maria acoperită de voaluri negre, Principesa Elena la Curtea de Argeş, la parastasul Regelui Ferdinand.

Copilul Mihai e destul de îngândurat în aceste fotografii. Se spune că Principesa Elena ar fi vrut să-i ascundă urcarea sa pe tron, noua condiție de rege. Argumentul ei era că Mihai e „prea mic, nu va înțelege nimic”. Dar secretul nu putea dura. Cei ce i se adresaseră până atunci cu formula „Alteță Regală” au început să-i spună „Majestate”. Copilul a întrebat, firesşte, de ce i se spune astfel, iar guvernanta engleză i-a explicat ce se întâmplase. „Pentru că murise bunicul său, iar el era acum Regele țării.” Trebuia să fie, din acest motiv, şi mai cuminte. Replica pe care o putea bănui şi chiar auzi, în spatele acestor poze, chiar şi în fotografia unde copilul depune jurământul de rege a fost, aşa cum ne-o transmite I.G. Duca, „Bine, voi fi

cuminte dacă sunt rege, dar voi mai avea dreptul să mă joc, nu-i aşa?".

Fotografiile luate în Parlament sunt impresionante. Toţi senatorii şi deputaţii aclamându-l pe micul rege, cu cămaşa lui albă, îmbrăcat ca un copil ce merge într-o vizită, iar nu la propria întronare. Imaginile sunt istorice. Micul rege e aclamat îndelung la intrarea sa împreună cu Principesa Elena şi cu cei trei regenţi. Singurii care păstrează „o tăcere semnificativă" sunt reprezentanţii Partidului Naţional-Ţărănesc, care s-au ridicat în picioare dimpreună cu toată adunarea. I.G. Duca povesteşte că toate aceste ovaţii l-ar fi intimidat pe copil, care „instinctiv, s-a lipit de fustele mamei sale... Gestul instinctiv fusese simbolic, de-altminteri, el nu a durat decât o clipă. Principesa Elena l-a împins uşor înainte, iar copilul, la care desigur pornirile atavice şi-au reluat drepturile, a înaintat un pas, ca şi cum ar fi fost conştient de astă dată de situaţie, salutând, demn şi stăpân pe el, pe reprezentanţii naţiunii".

Apoi au jurat, unul după altul, regenţii. Fotografiile surprind aceste momente. Principele Nicolae cu o voce prea puternică, Patriarhul cu faţa inundată de emoţie, Buzdugan cu o vizibilă satisfacţie, pe care nu şi-o poate controla.

Există un album întreg cu fotografii de la înmormântarea Regelui Ferdinand, urmând traseul convoiului mortuar. Vedem trupul micşorat în sicriul îmbrăcat în catifea purpurie, ca şi la funeraliile lui Carol I. Coroanele, delegaţiile, miile de ţărani ce-şi iau rămas-bun de la regele lor. Sunt fotografii din holul de la Pelişor, unde era depus coşciugul.

Fotografii din gări, puhoi de lume pe traseul Bucureşti-Sinaia, Castelul Pelişor, gara Sinaia. Cortegiul. Regenţii în prim-plan.

În dispoziţiile testamentare, regele ceruse să fie îmbrăcat în uniforma de cavaler. Fotografii ce ni-l surprind în această ţinută aleasă pentru trecerea dincolo, dar şi fotografii în care corpul inert poartă

uniforma vânătorilor de munte îmbrăcată după toaleta mortuară, înainte să se respecte ultima dorință a Regelui Ferdinand. E totuşi ciudată această eroare, mai ales că moartea a survenit după o lungă suferință, neluându-i pe neaşteptate pe supraviețuitori.

În afară de albumul cu înmormântarea Regelui Ferdinand mai există un plic mare în arhiva de la Versoix pe care scrie „Înmormântarea Regelui Ferdinand". Corpul aşezat în coşciug e înconjurat de ghivece de flori.

Apar reprezentanții Bisericii, înalta ierarhie ortodoxă în odăjdii. Principesa Elena e acoperită de voaluri negre ce coboară dincolo de glezne. Regina Maria şi fiicele ei, principesele, sunt acoperite de aceleaşi voaluri negre. Tot acest negru invadator al mătăsii îi va fi făcut rău Reginei Maria. Între dispozițiile sale testamentare va figura şi dorința ca la înmormântarea ei movul să domine negrul funerar. O mare de flori mov dimpreună cu textilele mov vor înlocui culoarea de catran a doliului care-a izbit-o în aceste zile.

Din fotografii ai sentimentul că țâşnesc, uneori, aburii sufocanți ai căldurii de vară. Ne aflăm la sfârşitul lunii iulie, când se încheie ultimul act al ceremoniei. Suntem la Curtea de Argeş. Sicriul a fost coborât în pământ. Pe fotografiile de copil ale M.S. Regele Mihai I există, dincolo de şăgălnicie şi inocență, o umbră de gravitate. Un echilibru care nu-i va părăsi obrazul, indiferent de tragedia sau nedreptatea timpurilor traversate. Nu e nepăsare, ci o înțelepciune poposită într-un destin încă din copilărie.

Fotografii de vacanță din România. Regele Mihai conduce o şalupă. Copil în brațele Principesei Elena. O fotografie în care apar Carol al II-lea în caleaşcă, alături de Regina Elena în alb. E vară. Mâna reginei ține o umbrelă albă de soare.

Copil, îmbrăcat într-o cămăşuță albă. Are un an sau doi. E desculț, stă în picioare şi e sprijinit de Regina Elena. Apoi altă imagine, M.S. Regele Mihai, copil,

salută cu mâna la tâmplă. Poartă mănuşi albe. Lângă el se află regina-mamă îmbrăcată în alb, purtând la gât şiragul de perle, iar la încheietura mâinii brăţările curţii regale de la Atena, o verigă de aur deschisă ce are la fiecare din capete o buclă în care e prinsă câte o piatră preţioasă albă, roşie, verde, albastră. Aceste brăţări, ce-au aparţinut Reginei Elena, fiind bijuteriile familiei ei pe ramura grecească, au fost transmise soţiei M.S. Regele Mihai, Regina Ana, şi fiicelor ei.

Cât priveşte bijuteriile Reginei Maria, ele au fost duse la ruşi şi cu mare dificultate readuse în ţară, fără să fie însoţite şi de tezaurul, ce ne-a fost luat, tot de ruşi, de două ori. O fotografie de o mare expresivitate: viitorul rege Mihai I copil. Are vreo trei ani şi e fericit în compania unui câine negru cu pete albe. Altă imagine, pe malul unei piscine: M.S. Regele Mihai copil, râde, ţinând o roabă care a căzut în apă. O fotografie din anul 1924 lângă Regina-mamă Elena îmbrăcată în costum popular. În aceeaşi imagine e imortalizat şi un câine aproape uriaş. Un plic cu fotografii pe care scrie „Regele Mihai adolescent”. Multe poze cu Regele Carol al II-lea care-şi lua băiatul la mai toate ceremoniile.

O fotografie cu M.S. Regele Mihai ţinând în mâna stângă ţeava puştii ce se sprijină cu patul armei de o fâşie de pământ acoperită de iarbă. În mâna dreaptă ţine cornul unui ţap vânat. Un plic cu fotografii din copilărie. Pe un scaun din fier forjat şi lemn. Lângă un câine iubit, cu o greblă în mână, cu un smoc de iarbă strâns în pumn... În altă poză, Regele Mihai copil e însoţit de un ofiţer şi de doi civili şi aşteaptă să i se deschidă o uşă.

O fotografie a Principesei Ileana şi a Principelui Nicolae la demonstraţia de sfârşit de an a studenţilor Institutului de Educaţie Fizică, din 21 mai 1929. O fotografie cu Principesa Ileana în formaţia de dansuri populare a Institutului Naţional de Educaţie Fizică, tot de la serbarea sfârşitului de an 1929. O carte poştală cu viitorul rege Mihai I copil, călare pe cal. În prezidiu,

lângă regina-mamă, un copil cu o față luminoasă. Stă în picioare de parcă n-ar mai avea răbdare să treacă în revistă documentele la care asistă oficial. Pe masa prezidiului, un covor cu motive româneşti. Fotografia e sepia. Regina, Regele Carol al II-lea, Marele Voievod de Alba Iulia Mihai şi colonelul Virgil Bădulescu cu ocazia vizitei la Institutul Superior de Educație Fizică de la Eforie şi Techirghiol, în anul 1923. Regina Maria, Regele Carol al II-lea şi Marele Voievod de Alba Iulia Mihai asistând la programul de schi organizat la Predeal în iarna anului 1931. Regina Maria, Principesa Ileana şi Principele Nicolae la demonstrația de sfârşit de an a studenților Institutului de Educație Fizică din 21 mai 1929. Alt plic, de un galben fosforescent, pe care scrie „Regele Mihai copil". În curte, ținând, printre tufe de irişi, un lup în zgardă. Cu leul de piatră de la Peleş, în costum de om mare, cu cravată şi pantaloni lungi, ținută rară, dacă ne amintim că au tot existat disensiuni între Regele Carol al II-lea şi Regina Elena, tatăl dorind o vestimentație ce l-ar fi maturizat pe băiat (pantaloni lungi), mama încăpățânându-se să-i prelungească o anume copilărie şi sportivitate (reziduu prusac) – pantalonii scurți cu care-şi îmbrăca fiul şi în situații oficial-simandicoase. Amănunte aflate, la Versoix, de la Regina Ana.

O fotografie în care copilul scrie. Alta, tot copil, cu tabla de şah în față. Aici, ascunzându-se după un copac. Sau aici, cu o stropitoare într-o mână şi o sapă în mâna cealaltă, într-o livadă. Iată-l într-o fotografie cu un ciocan în mână. În toate e fericit şi se vede de la o poştă faptul că mai mult contează realitatea pe care-o descoperă decât faptul că descoperirea e surprinsă de aparatul de fotografiat. Micul rege nu pozează, ci-şi vede, ca orice copil, de ale lui, fericit să cunoască unelte, să meşterească ceva, să aibă un prieten devotat sau un companion credincios: un câine care să se țină după el, aşa cum am avut cu toții... Fotografii de un firesc pe

care-l invidiez ca om matur... Mi se face dor de copilărie...

În pantaloni scurți, susținuți de o curea albă, în maieu alb. Fotografia e din 1926. Copilul de 5 ani apare lângă fotograful Adolf Klingsberg. Poza e o copie după originalul de la „Foto Julietta”... Aici ține de hățuri un cal. Apare şi regina-mamă.

Un plic pe care scrie „Regele Mihai copil, în Grecia”. Îl deschid. Aici, în arhivele de la Versoix, am văzut mulți regi şi regine din Grecia, fotografiați în diferite perioade ale vieții lor. Ale istoriei. Regele Mihai ținut de mână de Regina-mamă Elena. În apele mării, copil, în costum de baie cu acel maieu, ce ținea de moda vremii, călare pe o girafă de plastic, de cauciuc probabil. Într-o sală lângă Regina-mamă Elena. Cu o serie de reprezentanți din familia regală a Greciei pe un vapor.

Aici în arhivă, am privit îndelung fotografiile acelea sepia având un format pătrat. Sunt mai subțiri, au grosimea filmului, care şi el era, pe vremuri, de mari dimensiuni, mult mai lat decât panglica de peliculă contemporană.

Fotografii din Grecia

Am văzut numeroase fotografii ale Regelui Constantin al Greciei, duce de Sparta, apoi rege al grecilor din 1913, exilat de aliați în 1917, revenit în țară ca rege în 1920, abdicând la un an după naşterea viitorului rege al României, Mihai I, care era nepotul lui. Mihai era fiul uneia dintre fiicele sale pe care i le dăruise Regina Sofia, prințesă a Prusiei. Bunica lui Mihai dinspre mamă avea să se stingă în anul 1932. În fotografiile din Grecia, țara bunicilor pe linie maternă, îi descoperi pe cei trei frați ai Principesei Elena şi pe cele două surori. Apare şi viitorul George al II-lea, prinț al Greciei şi Danemarcei, duce al Spartei, rege al elenilor din 1922, când Mihai avea un an. Pleacă în exil în 1924, când a fost proclamată

republica, apoi revine în Grecia ca rege în 1935, e alungat de nemți în 1941, revine ca rege în Grecia în 1946 şi moare un an mai târziu, în 1947. Între fotografiile Regelui George al II-lea am văzut şi o „serie" de la înmormântarea lui. Ca „legendă" e scris „Georgie", cum i se spunea în intimitate. George al II-lea s-a căsătorit în 1921 cu Principesa Elisabeta a României, care era sora Regelui Carol al II-lea. Cei doi aveau să se despartă în 1935. Mariajele dintre vlăstarele regale româneşti şi elene nu au fost fericite.

Pe fratele mamei sale, care se născuse în 1893 şi murise în 1920, nu l-a cunoscut, fireşte. El fusese proclamat de aliați, în 1917, rege al Grecilor. Se căsătorise în 1919 cu Aspasia Manos, rămasă văduvă după un an. Ea avea să poarte titlul oficial de „văduva regelui Alexandru" – *Widow of King Alexander*. Din acest mariaj de scurtă durată, întrerupt de moartea regelui, se va naşte Alexandra, sau Sandra, cum i se spunea. Alexandra va deveni soția lui Petru al II-lea, regele Iugoslaviei din 1934.

Din seria de fotografii din Grecia, majoritatea sunt alături de Principesa Elena a Greciei, a Danemarcei şi a României, după căsătoria cu Carol al II-lea. După ce a divorțat de Carol al II-lea, titlul oficial pe care-l primise era de principesă-mamă a României. Din 1940 a fost declarată regină-mamă. O superbă fotografie a Principesei Elena ținându-şi băiatul în brațe. Mâinile copilului ce-o țin de gât – un gât înalt, scos în evidență de părul tăiat scurt şi de şiragul de perle – se sprijină de umerii mamei. Obrazul copilului e lipit de cel protector. Fotografia datează din perioada ascensiunii la tron a copilului, survenită după moartea bunicului, Regele Ferdinand I.

Una dintre cele mai frumoase imagini ale copilului-rege este aceea în care apare alături de Regina Maria, cu care seamănă. Aceeaşi privire, aceeaşi linie a obrazului, aceeaşi lumină a pielii. Şi puterea albului de a reliefa chipul copilului frumos, lângă cel al bunicii, la rându-i

frumoasă, căci un neştiutor ar putea s-o considere mama băieţelului – atât de tânără pare în costumul ei popular românesc şi cu fruntea legată cu o maramă, într-un stil ce împacă moda anilor ‘30 cu tradiţia naţională.

În multe din fotografiile ce au Grecia ca peisaj, surprinzând viaţa la curtea regală din Atena, apar Principele Paul al Greciei şi Danemarcei, numit Diadoh în 1935 şi prinţul moştenitor al coroanei, iar din 1947, rege al Greciei. El se va căsători cu Principesa de Hanovra Frederika, ducesă de Brunswick-Luneburg, celebra Freddy căreia îi aparţin aceste cuvinte de speranţă şi de adevăr istoric: „Regii Greciei revin mereu” – *Les Rois de Grèce reviennent toujours*.

La curtea Atenei, invitaţi de Regele Paul şi de Regina Frederika, se vor căsători M.S. Regele Mihai şi Principesa Ana de Bourbon-Parma, în 1948.

În fotografiile greceşti mai apar Principesa Irina, sora Principesei Elena, născută în 1904. Ea se va căsători în 1939 cu Aimone, Prinţ de Savoia-Aosta, duce de Spoletto, duce de Aosta din 1944, fiul lui Emmanuel, duce de Aosta şi al Prinţesei Elena a Franţei, fiica lui Philip, conte al Parisului, fiul mai mare al Regelui Louis-Philippe I al Franţei. În intimitate i se spunea Bob. Au avut un copil, Amadeo (Deo), principe şi duce de Aosta, născut în 1943. În fotografii e prezentă şi Prinţesa Greciei şi a Danemarcei Catherine, ultimul născut al cuplului regal Constantin şi Sofia, devenită Lady Catherina Brandram după căsătoria ei cu Richard Brandram, maior în armata engleză. Această mătuşă a M.S. Regele Mihai I era doar cu 8 ani mai mare decât nepotul ei şi se vor fi jucat printre coloanele Atenei, printre vestigiile milenare...

Există în arhivă, de altfel, numeroase fotografii de la căsătoria prinţului moştenitor al Greciei Paul, cu Principesa Frederica (Frederika). Marele Voievod de Alba Iulia Mihai împreună cu Principesa Elena stau în primul rând. Fotografia e din 1938. Frederika are 21 de ani,

Diadohul Paul 37. Impresionant este cumulul de titluri care face din fiecare personaj o ființă europeană, internațională. Nu întâmplător, Constituția noastră din 1923 stipula obligativitatea acestor căsătorii, în care alesul, aleasa să nu fie de origine română. Regina Frederica, mătuşa prin alianță a Regelui Mihai e principesă de Hanovra, ducesă de Brunswick-Luneburg, principesă a Marii Britanii şi Irlandei. A fost regină a Greciei între 1947 şi 1974...

Într-un plic mare, trimis de la „Shady Spring Farm Bentley, Alberta Canada", pe care scrie drept legendă „Photos Famille Royale Carol II, Prince Mihai I", găsesc o fotografie făcută la Băneasa, în 1930, unde apare Mihai în vârstă de nouă ani, purtând o bască. Stă într-un fotoliu de paie. O altă imagine îl surprinde pe viitorul rege Mihai stând la o masă mare, afară. Sunt mulți generali, uniforme, fireturi, decorații, doamne din înalta societate şi... Carol al II-lea întors din exil.

Din alt plic, pe care scrie „1928 Vacances en Roumanie – Bran, La Mer Noire", aleg expresii, o lume care a fost şi care reînvie acum, privind-o, judecând-o, încercând să-mi imaginez o atmosferă, o civilizație maculate cu atâta minciună de propaganda comunistă. Mihai, la şapte ani, însoțit de Principesa Ileana, e mândru de câinele său. Pe fundal, Marea Neagră. Alte doamne, a căror identitate n-o cunosc şi nici nu încerc s-o aflu, interesată fiind doar de mediu, de un peisaj de care mă despart, în timp, peste şase decenii. Principesa Elisabeta, costume populare. Regina Maria la Balcic, în costum popular. O fotografie din 1923. Principesa Elena ținând de hățuri un admirabil pur-sânge. Tot ea, călare... ca o amazoană, ca o tânără ce-ar îndrăgi acest sport. La Bran, în alt ceas al vieții şi istoriei, al trecerii, Regina Maria cu cele trei principese în costume populare. Regina Maria a avut un adevărat cult pentru costumul popular românesc.

În aceeaşi arhivă, care-ar putea deveni punctul de plecare al unei serii despre istoria monarhiei

constituționale româneşti, dau peste o fotografie datată 18 octombrie 1928. I-a fost trimisă Majestății Sale Regele Mihai I pe 23 februarie 1990. Fotografia reprezintă o scenă din Cimitirul eroilor din 1917, surprinsă în oraşul Roşiorii de Vede, județul Teleorman. M.S. Regina Maria e însoțită de primarul oraşului, avocatul Nicolae Popescu Vedev. Fotografia i-a fost trimisă regelui în 1990, la 62 de ani după ce aparatul imortalizase o scenă curentă în epocă: vizita reginei în diferite localități ale țării şi depunerea de coroane la Cimitirul eroilor. Cea care a trimis la Versoix această imagine din Teleorman este Olimpia Popescu Vedev din Roşiorii de Vede.

Când, după publicarea unor interviuri cu M.S. Regele Mihai sau Principesa Margareta a României, am primit, pe lângă scrisorile de felicitare, şi o serie de epistole injurioase, redactate cu siguranță de un „serviciu de presă" dirijat al opiniei aparținând Securității sau altor puteri „oculte" anonime, am putut să verific că nu existau defel expeditorii menționați pe scrisorile pline de invective şi amenințări. Erau inventții. Anonimatul este expresia pe care o ia opinia întărâtată din culise. Scrisorile care au expeditori reali sunt singurele adevărate. Faptul că ruda unui fost primar de Roşiorii de Vede, fiica acestuia probabil, îi scrie regelui în 1990 pentru a-i trimite documente păstrate de români despre monarhie şi că semnează acea scrisoare e singurul care merită consemnat. Propaganda antimonarhică la noi – care nu este acelaşi lucru cu credința unora că alternativa în România n-ar mai fi monarhia – denigrează, falsifică, omite, evită până şi discuția de principiu. Nu poate însă distruge martorii. Documentele. Cel mult întârzie scoaterea lor la lumină.

Grădina cu flori de cartof

În grădina noastră de aproape două hectare de la Băneasa, tata cultiva o suprafață cu sfeclă furajeră şi, chiar lângă ea, o suprafață cu cartofi, vecină cu partea de pământ pe care era o „tarla de căpşuni”, cum o numea tanti Tudora, iar Dida o contrazicea numind-o „grădina de căpşuni”. Se jucau şi se împungeau cu denumirile, duelul lor fiind menit să cântărească valoarea şi importanța plantelor din grădină. Ierarhii peste ierarhii. Cu o vorbă sau câteva se schimbau semețiile, o plantă cu semințele şi fructele ei se cocoța mai aproape de vârful piramidei sau cădea în derizoriu, spre poalele măreției. Le ascultam şi îmi căutam şi eu propriile argumente.

Îmi plăcea sfecla din care vedeai la suprafață frunzele mari, lunguiețe, crescând în buchet, tot mai vălurite la maturitate. Îmi plăcea s-o văd în grămezi, odată scoasă din pământ, vârtoasă, stivuită în piramide, cu formele ei atât de diferite care semănau în fond cu ugerele de capră. Îmi plăceau rândurile nesfârşite de căpşuni înflorite şi, apoi, ascunzând sub frunze fructele verzi înălbindu-se şi înroşindu-se, pe care le culegeam în lădițe sau le zvârleam direct în gură. Îmi plăceau tufişurile de frunze bulbucate unele lângă altele, care creşteau din cuiburile de cartofi. Am pus cartofi cu tanti Tudora, dar şi cu Dida, care se aşeza direct pe pământ când cuibărea în gropile cât o copaie de pâine cartofii de sămânță tăiați şi cu nodurile cercetate, de unde țâşnesc lăstarii lor cum dă puțină căldură. Lăstarii pe care i-a pictat un prieten al meu, regretatul pictor Ion Dumitriu şi care mă privesc azi alb-vineții din tabloul atârnat în casa mea din Brooklyn. Cred că cel mai mult îmi plăcea grădina cu flori de cartof, albe, în bucheţele, revărsând pâlcuri imprevizibile şi gracile din bulbii aceia pământii care semănau atât de mult cu țărâna, deşi lăsau să le iasă pe sub coajă irizări rozalii, gălbui ori albe, în funcție de soiuri. Dida şi tanti Tudora vroiau să trec de partea

lor şi mă momeau ba că nimic nu e mai dulce şi parfumat decât căpşunele, mai pufos şi hrănitor decât cartoful copt în spuză şi că n-ar trebui să nu ţinem cont de fericirea vacilor când mănâncă şi rumegă apoi sfecla furajeră.

Eu mă lăsam şi nu mă lăsam înduplecată. Habar nu aveam de cearta universaliilor şi nici de scenariul de marketing care a avut loc la Versailles, în 1785, când Antoine Parmentier a pregătit un banchet la Paris, la care au fost invitaţi D'Alembert, Lavoisier, Benjamin Franklin, la care a participat şi Ludovic al XVI-lea. Cartoful fusese adus din Peru, iar Europa îl cultiva numai ca să-l dea de mâncare la porci ori ca meniu destinat puşcăriaşilor şi bolnavilor din spitale. Se vede că lumea nu s-a dezbărat nici azi de mentalitatea care pune semnul egal între animale şi tratarea bolnavilor şi a celor din puşcării. Cel ce organizase banchetul, domnul Antoine Parmentier, aflase de cartofi şi le cunoscuse potenţialul pe vremea când fusese la puşcărie. Meniul oferit invitaţilor de la Versailles a fost conceput exclusiv pe bază de cartofi, de la supă şi pâine la piure, salată, cartofi prăjiţi, gogoşi, prăjituri. A existat şi un tort de cartofi. Festinul, ca şi discursul însoţitor, i-a făcut pe invitaţii iluştri şi pe nobilii cu sânge atât de albastru să se lingă pe buze şi să se lase convinşi că săracul cartof trebuie smuls din cocini şi puşcării ori spitale şi pus la mesele princiare. Pământurile regelui de la Sablons, de lângă Paris, au fost cultivate cu cartofi şi păzite de soldaţi, semn că ar reprezenta o comoară. Maria Antoaneta şi-a cultivat la Versailles o imensă grădină de cartofi spre care vor fi privit consternate ghirlandele de trandafiri şi toate nobilele plante, flori şi geometrii ori arabescuri de arbuşti şi exotice inflorescenţe. Până la urmă nici nu contează cine câştigă duelul cuvintelor, ce plantă ne seduce, în care grădină visăm să trăim. Ci ca alegerea noastră să fi gustat înainte şi să fi privit cu ochii, cu sufletul şi cu mintea lumea despre care vorbim şi o cântărim şi o

proclamăm cea mai umană. E un du-te-vino între dispreț şi dragoste necondiționată. Oricum, vai de căpşune dacă bate grindina, cât despre sfeclă şi cartofi, nu-mi făceam grijă în copilărie.

Cărți poştale

Românii din țară şi din exil au păstrat legătura cu Majestatea Sa. În arhiva de la Versoix există sute de dovezi în sensul acesta. Le aleg pe cele mai simple şi, în acelaşi timp, pe cele mai general umane. Argumentul găsit în spațiul omenescului, al dialogului de la om la om, mi se pare irevocabil. Mai credibil decât un tratat, decât un angajament, decât un articol de Cod penal.

Ca de pildă această fotografie trimisă la 6 noiembrie 1988 fundației regale, la Versoix, în care se văd stând în iarbă M.S. Regele Carol I şi M.S. Regina Elisabeta. Sau altă fotografie, reprezentând-o pe Regina Maria cu două dintre principese, trimisă la Versoix de alți români care au descoperit-o în arhiva lor de familie. Aceeaşi Olimpia Popescu Vedev îi trimisese M.S. Regele Mihai, din Teleorman, în februarie 1990, o carte poştală reprezentând-o pe M.S. Regina Maria şi pe A.S.R. Principesa Ileana. Din arhive particulare s-a completat arhiva de la Versoix, căci după abdicarea forțată, M.S. Regele Mihai şi Regina-mamă Elena au putut lua puține documente în exil. Cărți poştale uzuale în epocă reprezentând-o pe Principesa Elisabeta, pe Majestățile Lor Regele Ferdinand I şi Regina Maria, pe Principesa Elisabeta în costum popular... au ajuns la adresa 77 Chemin Dégallier, 1290 Versoix. Trimise din România şi din toate colțurile lumii unde s-au stabilit români.

Descopăr o fotografie reprezentând încoronarea M.S. Regelui Ferdinand şi M.S. Reginei Maria, la 15 octombrie 1922, la Alba Iulia. Transcriu poezia scrisă de George Ranetti aflată pe verso:

Regelui nostru

Toți am sorbit amarul pân' la fund...
Dar nimenea ca Tine, Rege!
Durerile's mai crude când s'ascund
Şi obştea nu prea le înțelege.

Să-ți schimbe vrură meşterii străini
În aur din oțel Coroana.
Tu? Preferaşi cununa grea de spini,
Împărtăşind cu noi prigoana.

Şi tot ce ne-au zvârlit duşmanii răi,
Sălbăticie şi ocară,
Lovi-n Femeia şi copiii tăi,
Tu cel mai bun Român din Țară!

De-acuma noi suntem legați pe veci
De tronul Tău... Ne leagă lanțul
Imensei suferinți prin care treci:
Rege-nfrățit cu Dorobanțul!

Iar lacrimile, sângele vărsat,
Vor pune, Sire, pentru tine,
Peste Coroana-Ți mândră de-Împărat
Mărgăritare şi rubine!

Urmează semnătura: George Ranetti, data scrierii poemului şi locul: Iaşi, 30 martie 1917, deci înaintea datei încoronării şi nota: „Transcris de Emil Skeletti, Adj. al M.S. Regele Ferdinand".

O memorie vie: *dosarul „România – Oraşe şi locuri”*

Puțini români au în casele lor o asemenea arhivă a peisajului românesc. Albume de fotografii, dosare, cărți-album, diapozitive – sute, chiar mii –, videocasete. Aş putea să-mi scriu cartea luând imagine cu imagine. Răsfoiesc dosarul pe care scrie „Roumanie – Villes et sites”. Încep să-mi notez pe fişe, de fapt în blocnotesul cu pătrățele de matematică pe care mi l-a dat Regina Ana după ce am încheiat unul din dialogurile desfăşurate în arhivă.

Fotografii vechi de la Săvârşin, unde totul a fost prădat. Aranjat de Regele Mihai şi de Regina-mamă Elena, acest spațiu ca un cămin, dorit un loc de recluziune, lângă Arad, e azi doar o clădire golită de mobilele vechi, de vase, de covoare, de cărți, de tot. Cine a furat toate aceste obiecte? Aşezate aici cu gust, cu o mână sigură şi cu un ochi stăpân pe arta decorării şi a acelui prearâvnit firesc, deloc opulent sau ostentativ *bien-être.* Fotografii de la Sinaia. Şi ele vechi. Branul, alt spațiu jefuit. Balcicul, Curtea de Argeş, Săpânța, Maramureşul. Cineva i-a trimis M.S. Regele Mihai o fotografie din Braşov de la un dineu din 31 august 1986. Altcineva, sau poate că e aceeaşi persoană – român desigur –, i-a expediat prin poştă o fotografie cu Piața Romană din 1986. Lipseşte din imagine acel penibil „tort” de ciment, trântit în mijlocul pieței, ca soclu al unei statui care a şi fost înălțată acolo (schiță? improvizație?), metal luând forma unui neoproletcultism în care a înflorit iute rugina, până în ziua când saci, pânze şi tablă, hidos cocoțate pe soclu au dispărut. A rămas doar soclul. În luna decembrie 1989, aici au murit atâția tineri. Pe ciment s-au scris cuvinte sfinte, dar şi gânduri de o luciditate amară: „În decembrie ne-am luat rația de libertate”. Cenotafuri, ceara lumânărilor închegându-se cu petale de flori – nisipul în care s-au înfipt lujerele pâlpâind, lacrimi, carnete de partid arse –

hilară ofrandă sau prezență la un parastas al morților. Am privit minute în şir fotografia cu Piața Romană şi m-a cutremurat absența acelei movile de ciment prevestind viitorul tumul, măgura morților din decembrie.

O fotografie din anul 1987 în care apare placa de marmură pe care scrie „Maison familiale du général d'armée Henri Berthelot 1861-1931, aide-major général du maréchal Joffre à la Bataille de la Marne 1914, Commandant en chef des troupes alliées en Roumanie 1918". O imagine amintindu-mi pagini din istoria României şi a monarhiei noastre din primul război mondial...

O fotografie spectaculoasă, luată în 23 august 1983 la Alba Iulia. Se văd zidurile de apărare, turlele bisericii. O fotografie din deltă din 6 septembrie 1983. Alta care surprinde un canal din deltă. O poză de la Neptun. Marea Neagră imortalizată pe peliculă, în 5 septembrie 1983. O fotografie a cimitirului de la Săpânța. Se văd crucile pictate. Textele. Un tufan. Schele de lemn pe zidurile clopotniței de la Săpânța, nisip, mortar în curtea bisericii. O fotografie cu țărani din Maramureş, într-o curte, printre vitele lor cărora li se văd coastele – şi oamenii şi animalele suferă de malnutriție – şi, undeva, veterinarul dând consultații. O fotografie cu poarta de intrare la Alba Iulia. Alta în interiorul Bisericii din Şugatag.

Când au năvălit oamenii în Palatul din Primăverii, n-au găsit nici o poză cu România. Kilometri de fotografii, în schimb, îi nemureau pe cei doi – cuplul dictatorial. Românii nu-i trimiteau poze preşedintelui, în schimb, la Versoix, au tot sosit fotografii din țară, făcute anume ca Regele Mihai să vadă ce se mai petrece pe pământul românesc, cum mai arată acesta. Nu cred să existe vreun aparatcic din cei „învestiți" în ultimele patru decenii care să aibă în casa lui atâtea imagini ale României. Constat. Atât. Nu compar.

Fotografiile cu Balcicul, mai vechi, mai noi, alei, vase, flori, ziduri, peisaje pe care le-au pictat atâția

plasticieni români care au imortalizat lumina. Balcicul ne-a fost smuls din harta țării ca şi Insula Şerpilor, cedată fără să ne ceară nimeni părerea...

Un album cu pagini galbene. Sub folia de plastic transparent se văd imagini din România. Biserica Curtea de Argeş, unde Regele Mihai şi Regina Ana ar fi vrut să vină de Paşti în 1990 şi, apoi, după Crăciun să se reculeagă la mormintele bunicilor. Dar pelerinajul le-a fost interzis. În aprilie, viza a fost retrasă; în decembrie, după intrarea în țară a urmat un soi de cursă cu obstacole, apoi expulzarea. Au fost obligați să plece, e drept, cu un avion pus la dispoziție... În drum spre Curtea de Argeş, M.S. Regele Mihai şi Regina Ana, dimpreună cu Principesa Margareta şi cei care-i însoțeau au fost opriți de un baraj.

Buruienile de pe mormântul din catedrală

Apoi am văzut la televizor poate cel mai penibil şi pasiv interviu luat de Radu F. Alexandru unui „propagandist" paraşutat în (din) exil (Paul Dumitriu, autorul unei cărți pe care Editura Eminescu a respins-o pentru că era lipsită de valoare şi suferea de incongruență), care ne oferea o imagine a „legitimității" noastre, aducând în prim-plan pledoaria lui Paul de Hohenzollern care, neavând nici un drept în descendența monarhiei constituționale la tron, era pus în balanță cu M.S. Regele Mihai, aşa cum e pus în balanță Antonescu cu M.S. Regele Mihai pentru a se produce diversiunea necesară. Ce să mai spun că, în timp ce făceam corectura la acest volum, apărea în traducerea proaspetei „monarhiste" Ileana Vulpescu volumul scos de Paul de Hohenzollern (Lambrino) în franceză, care în versiune românească, a devenit brusc Paul de România... pentru a se produce diversiunea necesară. Iar mâine o să aflăm, după atâta propagandă proantonesciană despre extremismul național-ist de

dreapta al românilor... Aş vrea totuşi să avem calmul de a face analiza personalităților în istorie comparativ. Cine şi cum a reacționat într-un context sau altul. Ce a făcut Regele Mihai când Antonescu era speriat că nu poate lăsa România în mâinile unui copil – regele – refuzând armistițiul. Multă lume, întrebată ce prețuieşte în personalitatea regelui, a răspuns că este mereu de partea bună a lucrurilor. E un dar al bunicului său, pe care i l-a pus în evidență şi nepotul, fiul Principesei Elena, în primul interviu, pe care l-a acordat când avea 22 de ani. Tânărul rememorează momentul de entuziasm copleşitor pe care l-a trăit, văzând din balconul hotelului Continental, la şapte ani, sutele de mii de oameni care-l aclamau pe bunicul lui. Tendința de a răsturna valorile e vizibilă în România şi la acest capitol în care descoperi uluit că preşedintele țării nu are în agenda sa participarea la nunta de diamant a Regelui Mihai, dar este naşul copilului Prințului Paul şi al Prințesei Lia... Fiecare îşi alege cum vrea naşii sau finii, înrudirile şi valorile. La vremea dezertării şi a episodului Lambrino, au fost voci care au cerut inclusiv condamnarea la moarte a impetuosului îndrăgostit, indiferent de Constituție, responsabilități şi obligații militare.

Apologia morților controversați şi a ilegitimilor e o tactică la care apelează ilegitimitatea. Antonescu nu mai poate învia, nu reprezintă un pericol. Există însă riscul ca panegiricul său şi o subliniere prea apăsată a personalității sale să creeze impresia unui extremism de dreapta resuscitat, în dispreț față de rezerva lumii contemporane ce-l condamnă pe Hitler, pe Mussolini şi pe aliații lor. Dintre apărătorii lui Antonescu, mulți nici nu fac istorie şi nici nu ştiu să pună în valoare ceea ce este de pus în valoare, oprindu-se la propagandă. Mareşalul e „folosit” pentru a deforma imaginea regelui.

Regele trăieşte şi oricând poporul îl poate rechema în țară. Dar ca să nu se întâmple acest lucru, neocomuniştii trag sforile şi pun pe picioare scenariul de

compromitere a monarhiei, dezlănțuie ura sau disprețul, colportează date false şi bârfe de alcov sau aduc pe ecran câte un emigrant de aiurea care ne vorbeşte despre buruienile ce invadează mormântul lui Carol al II-lea, neîngrijit de fiul său, care nu se duce să plivească ierburile de pe o piatră tombală aflată în Portugalia, sub... acoperişul unei catedrale, iar nu sub cerul liber. Telespectatorii care n-au cum să ajungă acolo, ascultă „basmele" de pe ecran. Iar cel ce ia interviul ascultă, ascultă şi e incapabil să pună întrebări care ar răsturna toată regia minciunilor şi a dezinformării. Buruienile de pe mormântul lui Carol al II-lea! Care e de fapt un coşciug acoperit cu steagul românesc. Ce sfruntată minciună. E ca şi cum am vorbi despre buruienile de pe pietrele tombale ori din cavourile adăpostite de catedrale. Ele nu există. Piatra peste care se înalță o boltă de piatră nu se umple nici de troscot, nici de rochița rândunicii, nici de sângele voinicului, nici de rostopască... În plus, e vorba de un coşciug lângă care a fost pus, peste ani, şi coşciugul Magdei Lupescu.

Ce uşor e să faci dintr-un popor ecoul minciunilor celor de la Putere. Nu trebuie decât să-l ții în ignoranță şi să-i reduci nevoile la supraviețuire. Apoi să-i trimiți emisari, tot soiul de mercenari, de turnători şi informatori, racolați de oriunde. Chiar şi din puşcăriile politice sau de drept comun, unde unii n-au rezistat la tortură, la foame. Şi odată cu nervii, le-a cedat şi conştiința.

În 13 februarie 2003, osemintele fostului suveran Carol al II-lea şi ale soției sale Elena Lupescu au fost repatriate din Portugalia. Carol al II-lea a fost înmormântat într-un paraclis din incinta mănăstirii Curtea de Argeş. Mormântul Elenei Lupescu se află la vreo 450 metri distanță de cel al soțului ei. La ceremonia religioasă de la Lisabona au participat miniştrii Culturii din cele două țări, Miguel Roseta şi Răzvan Theodorescu, Teodor Baconsky, ambasadorul României la Lisabona şi reprezentanți ai Casei Regale.

Regele Mihai nu a participat la reînhumare. La depunerea osemintelor pe catafalc, la aeroportul Otopeni, unde a fost prezent premierul Adrian Năstase, a fost de față şi Principesa Margareta. La Lisabona a fost prezent Principele Radu de Hohenzollern. Prințul Paul şi Prințesa Lia au fost de față.

Citeam comentariile evenimentului şi rămâneam la mai vechea mea părere despre neghina şi grâul ridicate la rang de opinii şi adevăruri, amestecate şi vânturate până la amețeală şi orbire în ciurul evenimentelor. Ca buruienile care înăbuşă orice răsad dacă nu le pliveşti întruna.

Zidul crăpat lângă Pomul vieții

Închid albumul de fotografii. Închid ochii. Vreau să-mi amintesc, aici, în arhiva de la Versoix imaginea cu care se încheie capitolul patruzeci şi şase, „Moartea Regelui Ferdinand – Moartea lui Ion I.C. Brătianu – Moartea lui Vintilă Brătianu" din volumul al treilea de *Amintiri politice* scrise de I.G. Duca. Caut în biblioteca Regelui Mihai cele trei volume de *Amintiri politice* pe care le-am zărit acum câteva zile. Le am şi eu la Bucureşti. Au apărut la Ion Dumitru Verlag de la München, care are una dintre adrese pe 65 Kaiserstraße, undeva unde m-a găzduit cu atâta prietenie familia unui pictor de un rar talent, scenograf acum, nu doar în Germania. Soția lui, doamna Vicky Stürmel lucrează la Goethe Institut din München. Stürmel e un excepțional grafician. Lucrările le-aş fi visat coperte pe volume de versuri, afişe, în expoziții de desene şi scenografie sau pe un perete gol în fața biroului meu la care scriu acum aceste pagini.

Caut evocarea morții lui Ferdinand, reluată în cartea despre Regele Mihai I, într-un text editat pe Kaiserstraße (Strada Împăratului!) – Ferdinand, Regele Întregirii. România Mare a fost împlinită de ceea ce propaganda antimonarhică decretează a fi – sub auspicii xenofobe –

„un străin”. Prinț de Hohenzollern-Sigmaringen, fiul Prințului Leopold care era fratele Regelui Carol I al României şi al Prințesei Maria a Belgiei, fratele Prințului Charles Anthony, Ferdinand a fost adoptat de unchiul său, Regele Carol I. Născut în 1865, el a devenit regele României în 1914. A murit în 1927. La câțiva ani după moartea lui Ferdinand. I.G. Duca s-a dus la Curtea de Argeş ca să se închine în fața mormântului celui pe care l-a slujit „în toată epoca de înfăptuire a visului nostru secular”. „Peste cripta funerară se aşezase o lespede prea strâmtă, prea groasă, într-un cuvânt nu piatra ce se cuvenea să acopere osemintele Regelui Întregirii. Inscripția redactată de Iorga corectează însă în parte sărăcia mormântului. Regele Ferdinand ar fi meritat altceva, un mormânt mai somptuos sau care să aibă măreția adevăratei simplități. Dar, la urma urmei, nu lespedea mormântului va statornici locul Regelui Ferdinand în istoria României. Înfăptuirile lui sunt menite să supraviețuiască trecerii sale în neființă”.

Nu este mai puțin adevărat, însă, că am plecat atunci de la Curtea de Argeş cu impresia că şi dincolo de mormânt rămâne adevărată şi întemeiată deviza personală pe care şi-o alesese Regele Ferdinand: *Per aspera ad astra*.

Revin la albumul cu imagini de la Curtea de Argeş. Biserica. Cele două morminte. O notă în limba engleză:

> *The light was not good in the church. I did use flash, but not a fast film.*
> *I wondered if there was a burrial vault under the church – the guard in there did not speak any foreign language, and we did not make the best of friends after I had taken the picture.*

Apoi, Curtea de Argeş şi mormintele lui Vlad Vodă şi ale principelui Dan. Acelaşi expeditor i-a trimis regelui şi

patru fotografii ale Palatului Regal din Bucureşti însoţite de un text în engleză:

> *Walking around the Royal Palace one got the feeling something was missing. I got very sure that there once had been a park behind the Palace*.

Alte fotografii. Gara din Sinaia. De aici a plecat Regele Mihai I, în ziua de 3 ianuarie, după ce fusese silit să abdice. Privesc peronul cu gresia lui gălbuie şi ceasul Paul Garnier. În fotografie apare peronul şi uşa de intrare în gară. Cu câteva zile înainte de a pleca la Versoix pentru a doua oară, am vizitat Peleşul şi întregul complex: Foişorul, Pelişorul... serele... Am privit consternată capela Reginei Maria transformată... în şemineu. Am stat mult la mănăstirea Sinaia în ziua aceea de toamnă frumoasă, una din rarele zile când am fost fericită în ultimii ani, şi ghid la Castelul Peleş ne-a fost un muzeograf transferat acolo de la Doftana. Rotaţia cadrelor a continuat după luna decembrie 1989. Probabil că a avut un sens trecerea unui muzeograf de la puşcărie la Palatul regal din Sinaia... Protosul Irineu îmi dăruie un album-cărticică al mănăstirii Sinaia pentru M.S. Regele Mihai. A fost tipărită cu binecuvântarea Preafericitului părinte ilustru Patriarhul Bisericii Ortodoxe în 1984. Regina Ana avea să-l privească îndelung. Mănăstirea Sinaia e o ctitorie cantacuzină. A fost construită în 1695, acum trei secole, de spătarul Mihail Cantacuzino, care era unchiul după mamă al marelui Constantin Brâncoveanu, frate cu voievodul Şerban Cantacuzino şi cu stolnicul Constantin Cantacuzino, celebrul cronicar. I-am povestit Reginei Ana că numele mănăstirii vine de la Muntele Sinai pe care spătarul l-a vizitat în 1682 împreună cu mama sa, postelniceasa Elena, şi cu sora lui, Stanca. De acolo a luat planul mănăstirii Sfânta Ecaterina ca model pentru

edificiul său monastic. I-am dus M.S. Regele Mihai fotografiile făcute în Biserica Nouă care datează din 1846. Pe peretele din stânga bisericii, cum priveşti dinspre intrare, e pictat Carol I, domn şi rege, alături de pomul vieții. Zidul e crăpat, de la cutremur probabil, între Regele Carol şi celălalt personaj zugrăvit: Iosif, mitropolitul primat. Pe peretele din dreapta e pictată Regina Elisabeta şi zidul e din nou crăpat între soția Regelui Carol I şi spătarul Mihai Cantacuzino, aflat alături.

Am vorbit despre mormântul lui Take Ionescu aşezat în apropierea paraclisului, pe latura nordică a vechii incinte. El a fost întemeietorul Partidului Conservator-Democrat.

Un plic de fotografii de la Mamaia. Plaja. Minaretul. Apoi altul cu fotografii de la Săvârşin. Pădurea, copacii. Principesa Sofia, aflată în țară, a participat la un picnic pe insula aceasta – îmi povesteşte Regina Ana. Lumina e filtrată. Fotografiile alb-negru, luate în interiorul casei şi în peisajul mirific ce-o înconjoară i-au trezit adesea nostalgii M.S. Regele Mihai. „Mi-a vorbit adeseori despre Săvârşin", îmi spune Regina Ana. „A fost poate oaza lui..." Casa pe care şi-a înălțat-o singur, după gustul lui. Acum, acolo nu mai e nimic. A fost un spital, un pavilion de vânătoare... Dumnezeu ştie ce n-a fost... Îmi aduc aminte de o fotografie făcută tot la Săvârşin, unde apar Regina-mamă Elena, M.S. Regele Mihai, Principesa Ileana. Sunt şi nişte ofițeri nemți. Regele Mihai are aerul că nici nu i-ar vedea pe aceşti ofițeri. Distanța ce-l separă de ei, de alianța cu nemții e uriaşă. Aparatul de fotografiat a înregistrat o incompatibilitate. Descendentul Hohenzollernilor e atât de departe de... nemți.

Deschid un plic cu diapozitive de la Cetatea Prejmer, din județul Braşov. Privesc cetatea din secolul XV şi biserica din secolul XIII, fotografiate de sus, apoi cetatea

văzută dinspre nord, barbaconda cetății cu hersă glisată... În fine, mă uit la Biserică, aşa cum arată dinspre sud-vest. Are un plan de cruce grecească. Turnul central îşi lasă umbra deasupra careului. Întârzii câteva secunde pentru a privi altarul din secolul XV, format din cinci scene... E impresionantă curtea interioară cu cămările de provizii şi de locuit, adosată zidului de apărare. E supraetajată pe patru nivele.

Plicul ce conține cele şase diapozitive trimise de un român din țară (sau de unul din exil, ce şi-a revăzut patria) a fost deschis de mai multe ori. Regele Mihai, Regina Ana, fiicele lor au privit în mai multe rânduri aceste imagini şi poate le-au proiectat pe un ecran.

Am mulți prieteni îndrăgostiți de România, turişti neobosiți, fotografi obsedați să imortalizeze totul, iar acum călători încăpățânați care adaugă rucsacului camera video. Dar la nici unul dintre ei nu am dat peste o asemenea arhivă de imagini. În toți aceşti ani de exil, M.S. Regele Mihai a fost în mijlocul țării sale. Printre imaginile ei. România n-a rămas doar un colțişor într-o memorie devastată, întreruptă la ora fatală a sfârşitului de decembrie 1947. România umple nu doar sufletele celor ce locuiesc pe 77 Chemin Dégallier, în Versoix. Ea este o prezență care-ți dă acel sentiment de *acasă*, mai puternic decât acela de arhivă vie.

La invitația comunităților româneşti. Cimitirul militarilor români de la Soultzmatt din Alsacia

O serie amplă de fotografii, datate 14 iunie 1986, a fost făcută la Cimitirul militarilor români din Soultzmatt, Alsacia. În prim-plan, M.S. Regele Mihai, Regina Ana, Principesa Margareta.

Pe altă fotografie apare Principesa Margareta alături de părintele Calciu-Dumitreasa, care abia a ieşit din închisorile comuniste la presiunile exercitate de protestele Occidentului.

Imaginile surprinse de aparat fac parte dintr-un parastas mai mare, oficial. Sunt comemorați sute de morți. Soborul de preoți, români aflați în exil, a venit în Franța din toate țările Europei. Preoții de față sunt reprezentanți ai Bisericii ortodoxe care au cerut azil politic. În multe fotografii apare Ion Rațiu. În preajma regelui. Foarte aproape e și Radu Câmpeanu. O fotografie surprinde momentul când toți cei prezenți au strigat „Trăiască regele nostru!”. Majestatea Sa Regina Ana a început să plângă de emoție. Când i-am arătat această fotografie, întrebând-o ce s-a întâmplat, mi-a răspuns în stilul direct ce-o caracterizează: „Era o mare emoție. Dar și altceva, mai presus de noi. M-am gândit, văzând acea pădure de cruci albe aliniate, la tragedia neamului românesc. La exil. Morminte în exil. Din primul război mondial. Oameni în exil, îngroșând rândurile românilor trăind în afara granițelor țării lor”. Platourile cu colivă. Crucile albe. Pe o pânză albă, o svastică împrejmuită de sârmă ghimpată și o svastică roșie: *Non au fascisme rouge*. Tricolorul așezat pe piatra pe care a fost înălțată crucea. Tricolorul românesc și cel francez. De altfel, fiecare din cei prezenți la comemorările de la Soultzmatt poartă o panglică cu tricolorul.

Descopăr între fotografii un plic trimis din Hanau am Main de un grup de români care au participat tot la o comemorare. Apoi un alt plic cu fotografii primite de Nicolette Frank. Fotografii cu o mulțime de români, în costume populare, în care apar M.S. Regele Mihai și Regina Ana, îmbrăcată într-o rochie verde cu buline albe. Într-o mapă de plastic sunt adunate imagini de la o ceremonie desfășurată de 10 mai la Biserica română. Din nou cuplul regal. Regina Ana poartă un *deux-pièces* roșu pe care-l va îmbrăca și în alte ocazii, căci nu acordă importanță noutății toaletelor, cât unei ținute decente și mai ales prezenței cât mai frecvente în mijlocul comunităților românești.

Fotografii ale M.S. Regele Mihai în vizite oficiale. Un plic pe care scrie „Bucureşti-Versoix”, unde sunt strânse fotografii din anul 1983 ale Bibliotecii Universitare – Fundația „Carol I”, Intercontinentalul, spitalul Colțea, biserica Creţulescu, Ateneul. O fotografie a regelui în timpul unei vizite la Hereford. Un plic cu două reclame pentru o maşină de curse: *Hereford Securities*.

Un plic trimis la Versoix în 1983, de un român, conține fotografii ale bisericii Bogdan-Vodă din Maramureş, poze de la Castelul Bran, de la nunta unor tineri, la hotelul Dorobanți. Privesc biserica de la Sinaia fotografiată la 1 septembrie 1983, Palatul Regal, Piața Palatului, Biserica Creţulescu. Într-o fotografie regăsesc o imagine din Şugatag din Maramureş, luată în 26 august 1983. Alt plic cuprinde imagini de la *National Maritime Museum*, Londra. Pe o mapă scrie „The King and Airplanes Visit Lear Star U.S.A. 1956”. Două fotografii din 1975 în care apar Regina Ana (îmbrăcată în alb) şi M.S. Regele Mihai plimbându-se într-o grădină inundată de vegetație.

Alt plic cu comemorări. De la Soultzmatt din 25 mai 1985. În prim-plan se vede o placă de marmură pe care au fost săpate aceste cuvinte: „Cimetière erigé en 1920 par le Comité d’Alsace des Tombes roumaines”. Altă placă fotografiată, tot de la Soultzmatt: „Les 687 Prisonniers de guerre roumains qui dorment/dans le cimetière sont morts presque tous de janvier à la fin 1917./Ils ont connu la faim, les privations et les tortures”.

Imagini de la Soultzmatt din 1986. Soborul celor opt preoți trecut pe spatele fotografiei, pe o bucată de hârtie bătută la maşină. Transcriu numele lor: Mihai Caitar din R.F.G., Viorel Mehedinți din R.F.G., Dumitru Popa din R.F.G., Gheorghe Calciu-Dumitreasa din S.U.A., Cezar Codreanu din R.F.G., Gheorghe Ursachi, preot în Elveția, fratele poetului Mihai Ursachi...

Şi încă o fotografie. O placă de marmură depusă în memoria soldaților îngropați la Soultzmatt: „Soldats

roumains! Loin de votre patrie pour laquelle vous vous etes sacrifiés, reposez en paix auréolés de gloire dans cette terre qui ne vous est pas étrangère". Semnează: „MARIE REINE DE ROUMANIE".

Apoi acest mesaj adresat românilor veniți la Soultzmatt în iunie 1989, în care sunt pomeniți nu doar eroii de sub lespezi, ci şi cei vii, din țară: Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu...

Români, române,
Voi toți cei veniți la Soultzmatt pentru a cinsti memoria eroilor noştri sunteți pe drept cuvânt mândri de trecutul nostru şi îndurerați de tragica situație pe care sunt siliți să o îndure ai noştri în țară.
În jurul mormintelor orânduite din grija bunicilor mei, Regele Ferdinand şi Regina Maria, vă gândiți cu evlavie la cei care şi-au jertfit viața pentru țară, cei care au luptat pentru independența patriei, pentru întregirea neamului, pentru făurirea României Mari în care viața se scurgea atât de armonios, încât, după vorba poetului, i se zicea „Dulce România"!
Poeți avem şi astăzi, iar printre ei, eroi care şi-au smuls din gură căluşul cenzurii şi se încumetă să strige sus şi tare că țara a ajuns „Amara România!". Eroii sunt numeroşi acasă, să ne gândim la Doinea Cornea, la Ana Blandiana, la Mircea Dinescu, la toți cei care, precum muncitorii de la Braşov şi din atâtea alte oraşe şi sate, luptă fără alte arme decât cele ale sufletului şi gândirii pentru a curma duşmănia pe care o poartă poporului român, cei la putere astăzi.
Luptătorii din țară sunt demni urmaşi ai eroilor din trecut. Slavă lor! Să ne rugăm pentru ei, să-i ajutăm, să ne simtă alături de ei! La Soultzmatt, la Hagenau, la Dieuze, cinstind memoria eroilor

noştri, să nu uitaţi eroii de-acum, ale căror jertfe se înscriu în gloria neamului, în lupta noastră de aici să ne susţinem eroii de acolo.
Aşa să ne ajute Dumnezeu!

Să-i fie ţărâna uşoară

Privesc rând pe rând fotografiile din albume. Fotografiile de la Villa Sparta, unde s-a refugiat regina-mamă Elena şi unde vor locui o vreme, după căsătorie, Regele Mihai şi Regina Ana înainte de a pleca să-şi ia viaţa în piept, pe cont propriu, ca tânără familie. Villa Sparta, situată la San Domenico de Fiesole, în nord-estul Florenţei, are o arhitectură magnifică. Vegetaţia care-o înconjoară, grădina, peluza, piscina au fost la vremea copilăriei petrecute aici de Principesele Margareta, Elena, Irina, Sofia şi Maria un adevărat rai. Vila a fost cumpărată cu suma obţinută din vânzarea palatului pe care M.S. Regina-mamă Elena îl avea la Mamaia. Preţul lui de vânzare a fost de 26.000.000 de lei.

Prinţesa Elena a Greciei şi Danemarcei – născută la sfârşitul secolului al XIX-lea, a crescut într-o atmosferă austeră, aceea de la curtea regală din Atena. Mama ei, Regina Sofia a Greciei era sora Împăratului Wilhelm al II-lea. Rigoarea principiilor reprezenta pentru ea amprenta educaţiei prusace – *à la prussienne* –, ca pentru întreaga ramură a Hohenzollernilor ce făceau parte dintre primii născuţi, dintre cei mai în vârstă.

Căsătoria dintre Carol al II-lea şi Principesa Elena a Greciei fusese hotărâtă de cele două regine-mame, Maria a României şi Sofia a Greciei. După şapte luni de mariaj, s-a născut Mihai. Sunt cunoscute relaţiile dintre cei doi soţi. Divorţul cerut de Principesa Elena se încheie în 1928.

Pentru cel care ştie „povestea”, mai important e să refacă din imagini chipurile „protagonişţilor”. Locuri, peisaje, detalii surprinse de aparatul de fotografiat

recompun un film interior, iar pentru mine era nesperată şansa de a putea lucra în voie în arhivele M.S. Regele Mihai aflate la Versoix.

Cercetez, e un fel de a spune, de fapt mă delectez descoperind într-un mare dosar bleu, pe care scrie „Photos d'Italie, Florence", un mic album al Principesei Elena, tânără, la fereastra unui tren, „Simplon-Orient-Express Paris-Bucureşti via Milan, Trieste". Degetele mele ating un plic care nu şi-a pierdut prospeţimea hârtiei şi a luciului, în vreme ce cărţile mele (câteva volume din *Ecorşeuri*, pe care le-am publicat în 1990 la Cartea Românească) sunt deja gri-gălbui, cenuşii, îmbâcsite... Pe plic scrie „Firenze". La Florenţa se afla Villa Sparta, proprietatea Principesei Elena. Iat-o în iarbă, într-o rochie de mătase înflorată, cu pliuri: fruntea înaltă, trăsăturile puţin aspre, cerceii cu boaba perlelor mare, pe care i-am mai văzut şi la sora ei, par să fie bijuterii emblematice ale curţii regale greceşti. Mă gândesc la Regina Maria, despre care se spunea la un moment dat că ar fi „soacra Europei Centrale". Ai sentimentul că ţine, prin căsătoriile copiilor pe care i-a adus pe lume, o parte din Europa, aşa cum se împletesc degetele celor două mâini. Gândul nu e întâmplător. Dar mâinile nu se simt libere când stau prea mult împletite.

România face acum eforturi deosebite să intre, *să reintre* în Europa. Ştiu că a fost o ţară europeană, una dintre cele mai strălucite, şi asta în timpul monarhiei constituţionale, când toţi regii Europei erau rude... Uneori, prea înrudiţi.

Fiica cea mai mare a Reginei Maria, Principesa Elisabeta, s-a căsătorit cu Prinţul George al Greciei ce va deveni rege după divorţul de Elisabeta. Carol al II-lea s-a căsătorit cu o principesă a Greciei şi Danemarcei. Cea de-a doua fiică a Reginei Maria, căreia i se spunea Mignon, s-a căsătorit cu Regele Alexandru I al Iugoslaviei, care va fi asasinat la Marsilia odată cu ministrul francez Louis Barthou, venit să-l întâmpine la sosirea sa în cadrul unei vizite oficiale în Franţa.

Principele Nicolae a făcut o căsătorie morganatică. Principesa Ileana s-a căsătorit cu arhiducele Anton de Habsbourg.

Un caiet legat în piele verde cu chenar auriu. Eticheta unei firme de papetărie de lux „Heuro". O dată: „nov. 30 1982". Zeci şi zeci de semnături, multe indescifrabile. Nume româneşti alături de altele englezeşti, franceze, germane, italiene. Transcriu semnăturile pe care le pot descifra. E vorba de comemorarea morții Reginei-mamă Elena. Câțiva adaugă semnăturii urarea cuvenită: „Să vă fie țărâna uşoară, Majestate!". Regina-mamă Elena s-a născut în anul 1896. A trăit 86 de ani. I se spunea, printre cei apropiați, Sitta. Transcriu semnăturile acestui ceas de doliu: Gabrielle de Mocsony-Styrcea, Ioan de Mocsony-Styrcea, Ion Broşteanu, Anca Gafencu Vincenz, Mihai Vincenz, Anca şi Alexandru Vraca şi copiii lor, Chevalier Dens Helfer, *Union Internationale Monarchiste*, *Bureau for International Monarchist Relations*, Lucie Lahovary, Ludmila Drăghicescu, Tiberiu Sîngeorzan, Alexandra Huser, Gheorghe Drăghicescu. Sunt zeci de semnături indescifrabile, unele în greceşte...

O regăsesc aici pe Danielle Maillefer care s-a ocupat de serviciul de presă al regelui sau a ajutat-o pe Principesa Margareta de România în pregătirea fundației sale. Cu ea am stabilit venirea mea la Versoix. Dar tot ce am stabilit a fost scurt-circuitat. Familia inginerului Puşcariu din Bran... Ion Rațiu din Londra. Găsesc şi semnătura lui Ion Rațiu, care, alături de Radu Câmpeanu, apare în numeroase fotografii la comemorările şi acțiunile, unde a fost invitat M.S. Regele Mihai. Am aflat mai târziu că între cei ce s-au opus venirii regelui prima oară în țară, cerând retragerea vizei, au fost şi cei doi, care au candidat la alegerile prezidențiale.

Semnătura ambasadorului Norvegiei în Elveția, semnături din exil... Cineva scrie pe pagina albă: „Regrete eterne pentru Regina-mamă". Semnează

Alexandru şi Lucia Lahovary din partea Asociaţiei refugiaţilor români în Elveţia. Mulţi refugiaţi politici din Elveţia se adaugă pe lista lungă. Pe prima pagină a caietului cu coperţi de piele verde apare semnătura Nicolettei Franck, biograful autorizat al regelui, cea care a scris cunoscuta carte *La Roumanie dans l'engrenage*, împânzind presa occidentală cu interviurile sale luate M.S. Regele Mihai.

Revăd caietul cu coperţi verzi de piele şi semnăturile celor ce au participat la comemorarea din 30 noiembrie 1982. Scrisul, ortografii şi grafii atât de diferite, dispare. Rămân fotografiile unei femei foarte tinere, suplă, în iarba de pe peluzele înconjurând Villa Sparta, însoţită de cei doi câini, Miny şi Perry: *les deux chiens de ma belle-mère*, cum îmi explică M.S. Regina Ana când îi arăt fotografiile şi îmi oferă un pahar de vin roşu. E ora 18. „Tot mai lucrezi?" Apoi îşi ia rămas-bun şi iese din arhivă. Mă întorc la imagini. Pomii înfloriţi, pâlcurile de lalele, un hol inundat de flori, interioarele vilei, dormitorul cu patul acoperit de creton înflorat, deasupra patului o icoană a Sfintei Fecioare cu pruncul, fereastra deschisă spre o grădină plină de flori, sufrageria, scaunele cu spătar... Terasele, coloanele pe care urcă iedera îmbrăţişându-le, ciorchinii florilor amestecându-se cu motivele decorative ale capitelurilor, un vas de porţelan înflorat care este, el singur, o superbă natură moartă cu flori olandeze. *Stillleben.* Viaţă liniştită. Un gen pictural botezat de olandezi „viaţă liniştită", pe care francezii îl denumesc impropriu „natură moartă" sau „statică". Dacă aş picta biroul din arhiva M.S. Regele Mihai de la Versoix, biroul modern la care lucrez, schimbând pixuri, „carioci", hârtii, punând semne pe fotografiile pe care vreau să le „xeroxez" (sute), fişele mele, imaginile acestea culoarea nesului, a castanei, pâlcurile de imagini sepia, ce natură moartă ar ieşi, ce excepţional *Stillleben*! Şi totuşi, puterea instalată la Bucureşti se crispează când e vorba de regele României. *România Mare* proferează injurii la adresa monarhiei.

După primul interviu, pe care l-am publicat în *România literară*, au scris o notă de un grobianism care nu e întrecut decât de faptul că e „redactat” în stilul folosit de propaganda comunistă şi de teroarea totalitaristă. „Mişu şi coada de mătură” era titlul... Un titlu de servitori care-şi dau pe furiş pantofii cu crema de ghete a stăpânului. De-ar avea aceeaşi strălucire... Acelaşi lustru... Penibil e însă când stilul *României Mari* se mută în *Literatorul*, revistă literară care, pactizând cu puterea şi beneficiind de avantajele acestui Pact, se declară apolitică.

Zeci, sute de fotografii. Scara şi vasul de pe prima treaptă, plin cu crini albi. Un Buddha într-o firidă aflată de-a lungul scării. Biblioteca. Aici se aflau şi volumele publicate de Nicolae Iorga, cărțile pe care le regăsesc acum, în biblioteca M.S. Regele Mihai. Şemineul cu cărămizi. Buchete peste tot. Ceasul ca o floarea soarelui aflat deasupra uşii ce dă spre bibliotecă.

Îmi aduc aminte de numărul din *Monitorul Oficial* în care e anunțată înființarea Fundației „Carol I”, în 1895. L-am zărit şi aici, în arhiva de la Versoix. Revăd Biblioteca Fundațiilor în flăcări, în decembrie 1989. Un rug premeditat. De pe birou, ieşind din cutia de plexiglas unde sunt hârtiile pentru fişe, alunecă o fotografie a ducesei de Aosta în rochie de mireasă. O prind la mijlocul căderii, dar mut din loc plicul pe care scrie „Italie Brione”, cu fotografii din acest loc pitoresc aflat în Lombardia, în provincia Brescia, la nord-vestul Italiei. Un plic de la „Grand Prix Monaco”. Cu multe fotografii. Grace de Monaco, Prințul Rainer, Caroline, Stéphanie... Regele Mihai, Regina Ana, prințul moştenitor al Principatului...

Reiau fotografiile. Regina-mamă la Spitalul Aşezămintelor Majestății Sale, condusă de medici, de personalul sanitar. Tot M.S. Regina-mamă Elena fotografiată la Spitalul Aşezămintelor Sf. Elena. E aplecată deasupra răniților.

Pe un dosar mare, gen mapă, având un chenar lat alb pe fond maron închis, pe care scrie „Bankers Box”, apare o etichetă bleu pe care cineva a scris cu carioca roşie „Famille royale de Roumanie – Reine Hélène, Florence”. Imaginile alunecă. Pâlpâie... vieți, câte vieți şi cât din istoria României există aici, la Versoix, pe rafturi... Chiar nu ne interesează? Făcând corectura textului, recitesc aceste rânduri şi simt nevoia să adaug: „Aceste documente sunt adevărate. Sunt dosarele unor vieți, sunt şi istoria noastră”. În timp ce notele îngropate de S.R.I. la Berevoieşti erau nu numai delațiuni ordinare, ci şi pure invenții. Delațiunea-ficțiune inundă „informațiile”. Mintea imaginând opinii nicicând formulate... Delațiunea a subminat, a interzis atâtea decenii, în România, documentul.

Dar avem arhive ce conțin doar adevărul. Precum arhiva de la Versoix, care nu este doar un „tezaur” de familie, ci un posibil centru de studiu. Dar avem în atâtea arhive şi falsuri, cărți de calomniere, pure invenții, premeditări şi scenarii.

Un dosar pe care scrie „Famille Royale de Roumanie” şi care cuprinde fotografiile a trei cupluri de monarhi: Regina Elena şi Regele Carol al II-lea, Regele Carol I şi Regina Elisabeta, Regele Ferdinand şi Regina Maria.

Alt plic galben, mare, pe care scrie „Famille Royale de Roumanie”, cuprinde fotografii ale Regelui Carol şi Reginei Elisabeta, ale Regelui Ferdinand şi Reginei Maria, ale Reginei Elena şi ale familiei sale. Dintre zecile de imagini rețin o fotografie „de gen” a Reginei Elisabeta purtând o rochie a cărei trenă se desface, asemeni cozii de păun, în timp ce urcă treptele. Fotografia a fost făcută la 1 ianuarie 1909. Pe verso scrie: „Le cœur ne se ferme pas sur nos tombes. Il reste mort à toutes les douleurs, à toutes souffrances qui ont besoin d’une Cathédrale pour y pleurer”. Seamănă cu scrisul şi cu stilul poetei Carmen Sylva, ale cărei aforisme le-am strâns într-un volum... Şi un portret al Reginei Maria în alb, un portret în sidef, cu toate şiragurile de perle.

Fotografia pare irizarea unei perle uriaşe. Fac la nesfârşit fotocopii după fotografii. Unele ies bine. Altele sunt prea întunecate.

În biroul ce funcţionează ca secretariat al Fundaţiei „Principesa Margareta", dar şi ca birou unde M.S. Regele Mihai vine să bată la maşină o serie de texte, îl întâlnesc în repetate rânduri pe rege lucrând la redactarea unor materiale, la răspunsurile pe care i le solicită zeci de ziarişti...

Ne ciocnim unii de alţii. Eu întârzii peste programul care se încheie la ora 18. Consum enorm de multă hârtie de xerox. Şi deja mă văd cu valizele care vor cântări enorm, înţesate de documente şi fotocopii. Un plic mare pe care scrie Villa Sparta şi alte vederi din Italia. O fotografie pe care scrie „Tatoi excavations". Se văd M.S. Regele Mihai, Regina Ana şi, în prim-plan, Regina-mamă Elena. Iată şi o fotografie cu Principesa Elena, înainte de căsătoria cu Carol al II-lea. Poartă un costum popular macedonean. Imagini de la Palatul din Corfu. Piscina uriaşă de la Villa Sparta. O fotografie color a Reginei-mamă Elena, la Villa Sparta, în timp ce-şi ia micul dejun. Serviciul de argint. Într-un vas de sticlă, un snop de brânduşe. Aproape că nu există fotografie a mamei Regelui Mihai din care să lipsească florile.

Ovală, fotografia de mireasă a Principesei Elena. Pe frunte, tiara cu desenul tipic al grecilor, ghirlanda geometrică, ca un labirint îmblânzit. E una dintre cele mai frumoase tiare regale. Bătută în diamante, briliante şi perle. Sunt alese pietrele preţioase albe, montura în platină ce degajă o lumină argintie. Principesa Elena stă pe un jilţ obişnuit. Mâna dreaptă se sprijină de braţul scaunului, alunecând moale din încheietură. Pare să nu poarte nici o bijuterie. Rochia albă de mătase e croită simplu. Un lanţ cu cruce la gât şi cele două brăţări de aur ce se încheie cu cei doi bulbi ţinând pietrele preţioase pe mâna stângă. Voalul de dantelă lung, metri şi metri, se amestecă în mătasea rochiei pe care o

acoperă ca un abur. Un cordon alb de perle mici ca orezul abia marchează talia acestei rochii în care s-a păstrat croiala veşmintelor antice greceşti. În fundal, covorul uriaş pe care e aşezat scaunul, mobile, un tablou. O mireasă singură. O femeie singură în căsătoria ei...

Plicuri cu fotografii de familie de la Villa Sparta. Pomi înfloriți.

Mâna Reginei Elena. O brățară de care atârnă o cruciuliță. Fotografii făcute de Cecil Beaton. Pe un plic scrie „La Reine Hélène et le Prince Mihai by Cecil Beaton". Pe o mapă, cineva a notat „groupes de famille". Conține fotografii de la Tatoi, din anul 1915. Cel care le-a făcut şi grupul ce apare pe peliculă n-au de unde să ştie că aici, la Tatoi, aproape de Atena, M.S. Regele Mihai şi Regina Ana îşi vor petrece o parte din luna de miere, în anul 1948, găzduiți de Regele Paul şi Regina Frederica.

Pentru cel ce va scrie o viață a Reginei Elena există un material iconografic uriaş. Iată încă o mapă cu superbe fotografii, format mare, ale Principesei şi Reginei-mame Elena. Altă mapă înțesată de fotografii, pe care scrie „Reine Hélène de Roumanie". Fotografiile-portret sunt semnate „Nelly's".

O fotografie a reginei vizitând răniții la Spitalul Militar, din 13 noiembrie 1940. Rătăcită în aceeaşi mapă, o fotografie a Reginei Maria printre narcise. O imagine care îndulceşte până la o tandrețe desăvârşită trăsăturile acestei femei care se vor înăspri sau vor avea, uneori, o expresie prea gravă. Tânăra Principesă Elena ține capul calului lipit de obrazul ei. Multe fotografii de grup în care apar rude, prieteni... Scene ale întâlnirii suveranilor cu oameni simpli, români sau de altă naționalitate. Sentimentul covârşitor pe care-l am este acela de familie. Rar mi-a fost dat în ultimii ani să simt că, indiferent de rang, de succes profesional şi social... singurul lucru care contează e să ai o familie, să nu fii singur.

Fotografii de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Regi, regine, din toată Europa. Şi în poala tuturor, copii – pe genunchii taților încoronați, ai bunicilor încoronați. Dacă ar exista un fel de sevă care să urce în hârtia fotografică pe care o țin de atâtea zile în mâini şi care e uneori veche de peste un secol, alteori doar de decenii, seva aceasta ar fi iubirea pentru ceilalți, dorința de a-i păstra în memorie, sub lumina ochilor, tocmai pe aceia care sunt lumina ochilor noştri. Casele regale din toată lumea sunt mai întâi familii. Tați, mame, bunici, unchi, mătuşi, veri... Şi dintr-odată îmi amintesc groteştile imperative şi angajamente comuniste: „Să-ți torni tatăl, mama, fratele, sora...!". Apocalipsa dosarelor: „Origine nesănătoasă din cauza tatălui, mamei, surorii, fratelui şi...". În cele din urmă, din pricina propriilor copii... care au fugit în Occident, care-au rămas în Occident. Familia în comunism a fost transformată în pretext, în şantaj, în obiect al delațiunilor, în motiv de ură, în zid de carceră, în spaimă, în domiciliu forțat...

O fotografie din 1941 de la Castelul Bran. De la stânga la dreapta: S.A.R. Principesa Ileana de România, sora Regelui Carol al II-lea, arhiducele Anton de Habsbourg, primul ei soț, M.S. Regina-mamă Elena, M.S. Regele Mihai.

Un peron de gară. Lume multă. În prim-plan, în haine de piele, cu cordon strâns în două catarame pe talie, foarte tânărul Rege Mihai, însoțit, cu ocazia unei călătorii de perceptorul său şi de gărzile de corp. Din mulțimea aflată pe peron, în plan secund, lângă două doamne, un băiețel îmbrăcat în costum de stofă englezească, cu pantaloni până la genunchi, face gestul de a se desprinde de cele două femei şi, ținându-şi şapca în mână, o şapcă asemănătoare cu aceea purtată de M.S. Regele Mihai, are aerul că ar vrea să-l prindă din urmă pe suveran şi să-i facă o reverență. Cei doi copii, dintre care unul e regele României, sunt despărțiți de o diferență de vârstă de 2-3 ani. În fine, o altă serie de fotografii sepia pe care scrie: „Papa şi Mama, Sinaia

1923”. Apar Carol al II-lea şi Principesa Elena cu un câine mare, iar cel ce a notat legenda e chiar M.S. Regele Mihai.

De dimensiuni mari, o fotografie din 26 iulie 1931 de la căsătoria Principesei Ileana cu arhiducele Anton de Habsbourg-Bourbon, la Castelul Peleş. Imaginea e surprinsă la căsătoria religioasă. De la stânga la dreapta, în primul rând, apar Marele Voievod de Alba Iulia Mihai, care are 10 ani, ţinut de mijloc de mama lui, Regina Elena. Urmează Carol al II-lea, mama arhiducelui Anton, mireasa, Regina Maria, Prinţul de Habsbourg şi tatăl arhiducelui Anton. În rândul al doilea, în spatele miresei, pot fi văzuţi soţul ei şi cumnata ei, Regina Maria a Iugoslaviei. În rândul al treilea se află Principele Nicolae de România, fratele cel mic al lui Carol al II-lea, regent în timpul primei urcări pe tron a M.S. Regele Mihai I. La stânga se află Prinţul Salvator, fratele mirelui.

Dosarul galben

Textul de pe etichetă e în franceză: „Dossier Roi Michel et Reine Anne. Les enfants. Les enfants ont grandi”. Dosarul e galben. De plastic. Privesc fotografiile celor cinci fete, care se joacă adesea cu animalele, ca toţi copiii. Tippy, câinele Regelui Mihai, Miny şi Pery, cei doi câini ai Reginei-mamă Elena, în grădina de la Villa Sparta, lângă Florenţa. Principesa Margareta, copil, cu Juba, alt câine îndrăgit de familie. O fotografie a Principesei Margareta. Are ochii vii, gropiţele în obraz, moştenite de la M.S. Regele Mihai. Prima născută are doar câteva luni. I se face baie şi mâna Reginei Ana o susţine, sprijinită fiind de tocul uşii de la sala de baie, exact aşa cum mi s-a spus şi mie că trebuie ţinut un copil când îl speli, atunci când l-am îmbăiat prima oară pe băiatul meu Alexandru. Şi trei ani mai târziu, pe Andreea.

Regăsesc în imagini tandreţea maternităţii. Copii ridicaţi deasupra capului, la cer, fericirea părinţilor că i-au adus pe lume. Fiecare femeie trăieşte în viaţa ei câteva clipe când e regină. Când e iubită. Când copilul ei e mai presus de orice regat. Imaginile din viaţa domestică au o vitalitate şi un firesc emoţionante.

E emoţionantă fotografia făcută pentru fetiţele mândre că poartă o rochie nouă. Iată mai multe fotografii cu Regina Ana, în curtea şcolii. Mă emoţionează şi fotografia de la ziua de naştere a uneia dintre cele cinci fete: pe masă e un tort alb cu o căsuţă pe el, cu brăduţi şi alţi trei sau patru copaci în jur. Imaginea mă trimite la celebrii bonsai. În vasul de sticlă transparentă se văd şase lumânări, iar în zare, pentru că tortul a fost pozat în faţa unei ferestre, se zăresc munţii Elveţiei. Tortul – spectaculos pentru noi în România anului 1990 – e ceva obişnuit în Occident.

La nişte spirite blazate, asfixiate de bunăstare nu vom găsi nicicând o asemenea fotografie, în care obiectele ce alcătuiesc sărbătoarea sunt mai degrabă modeste. În fotografia aceasta se ascunde însă un suflet care e plin de frăgezime, se bucură de tot ce îl înconjoară şi simte miracolul. Nu e saturat, nici cinic, nici ostentativ. Sărbătoarea există. Ca plenitudine. N-are nimic greoi, de aparat. Firescul triumfă şi regii, în exil sau nu, sunt oameni, sunt copii.

Privind fotografiile cu cele cinci principese, dintre care una e de-a dreptul tulburătoare – Regina Ana îşi învaţă una din fete să mănânce îngheţată: „Nu trebuie înfulecată dintr-odată şi nici muşcată ca un codru de pâine, ci linsă ca o acadea”, ca o bomboană Kojak, dacă e să căutăm o comparaţie din vremuri mai recente... Şi Regina Ana ia îngheţata şi repetă gestul, stând pe vine, cu poalele rochiei răspândite în iarbă, cuibărită cât să nu depăşească înălţimea fetiţei pofticioase, dar încă neştiutoare.

Alt dosar de plastic roşu. Pe etichetă scrie „La famille et les enfants”. Privesc atent două fotografii de la

căsătoria Regelui Mihai cu Principesa Ana de Bourbon-Parma.

Un alt dosar galben pe care scrie „La Reine Anna de Roumanie avec le roi Michel”. Alt dosar: „Roi Michel et la Reine avec les enfants”. Fotografii ale Principesei Margareta dansând. Colierul simplu de la baza gâtului. Mătase înfoiată. Apoi Principesa Margareta, domnişoară de onoare la nunta Reginei Sofia a Greciei cu Juan Carlos, Regele Spaniei.

Dosarul „Documente importante 1948-1949”

Transcriu lista documentelor cuprinse în dosar, în care se află şi trei piese de o deosebită valoare pentru cunoaşterea istoriei şi politicii din 1945. Am citit, stând în arhivă, întreg dosarul. Ar fi esențial dacă Fundația „Principesa Margareta” sau o editură românească interesată să pună în circulație adevărul despre Regele Mihai şi poziția sa în exil ar începe să tipărească aceste dosare. Nu e vorba doar de adevărul despre un om sau despre o personalitate a istoriei româneşti. Dosarele, întocmite pe criterii cronologice, adună date care limpezesc epoci, atitudini, circumstanțe, poziția Occidentului față de România, situația românilor în exil, formele de rezistență şi de luptă ale exilului românesc. Sumarul dosarului, care inventariază documentele, e în franceză. Iată traducerea lui:

1948

1. Cerere pentru formarea „Grupului român pentru o Europă Unită”.
2. Scrisoarea doamnei Nelly Catargi.
3. Primul număr din *La nation roumaine*, buletin de informație al partidelor politice româneşti.

4. Raport de activitate asupra evenimentelor petrecute după 23 august 1944 (general I. Gheorghe).
5. Donație din partea M.S. regina-mamă pentru CAROMAN.
6. Telegramă de felicitare din partea M.S. regele, cu ocazia câştigării alegerilor de către domnul Harry Truman.
7. Raport de activitate prezentat de CAROMAN pe perioada 1.01.1948-1.10.1948.
8. Comunicat privitor la decorarea M.S. regele cu Ordinul „Victoria" de către U.R.S.S.
9. Asociația studenților români în Italia (text de mulțumire pentru cele 10 burse acordate de M.S. Regele Mihai).
10. Notă informativă (din Paris) despre situația internațională.
11. Manifestația românilor şi a germanilor din Austria superioară (de Nord).
12. Asociația Creştină a românilor din Austria de Nord.
13. Discursul lui E. Gherman, fostul secretar general al Uniunii minerilor.
14. Dezmințire cu privire la intenția M.S. Regele Mihai de a forma un guvern în exil.
15. Comunicatul guvernului Statelor Unite la Consiliul de Securitate (sept. 1949).
16. Despre cartea *I Responsabili* de M.N. Comnen.
17. Ipoteză privitoare la situația lui Tătărăscu.
18. Telegrama din 30 august 1944 a generalului I. Gheorghe.
20. Propunere privitoare la ajutorarea refugiaților (Caranfil).
21. Discuții la Adunarea generală a Statelor Unite despre drepturile omului în România.
22. Poziția M.S. regele privitoare la problemele interne ale partidelor politice.

23. Declarația lui Vîşinski în Comitetul Națiunilor Unite.
24. Mesajul de Anul Nou al M.S. regele.
25. Comentariu radiofonic difuzat de domnul Vişoianu despre ultimatumul dat de Vîşinski M.S. regele.
26. Memoriu al Partidului Social-Democrat Independent al României în exil.
27. Constituirea Romanian Welfare Inc. la New York.
28. Situația tragică a studenților români refugiați în Iugoslavia.
29. Participarea română la activitatea mişcării europene.

Cuvântul M.S. regele României cu ocazia mesei oferite de către Overseas Press Club, la New York, joi, 16 martie 1948

Sunt foarte bucuros că mi-a fost posibil să mă aflu aici printre dumneavoastră şi aş dori să vă adresez câteva cuvinte. Mă simt ca acasă într-un asemenea grup de oameni, ştiind că majoritatea dintre dumneavoastră a urmărit îndeaproape seria tristelor evenimente care s-au produs în Europa şi în restul lumii în decursul anilor de după război.

În calitate de corespondenți de ziare, periodice şi stații de radio americane, ați fost totodată reprezentanții instituțiilor democratice ale marii dumneavoastră țări şi reprezentanții marilor principii ale libertății pe care America le apără.

Ați fost, de asemenea, prin reportajele dumneavoastră, responsabili de legăturile durabile care s-au stabilit între Statele Unite şi restul lumii. De aceea ştiți mai bine ca oricând că privirile pline de speranță din lumea întreagă sunt ațintite asupra Statelor Unite.

Acest fapt este îndeosebi de adevărat pentru poporul român. De cum a fost în măsură să acționeze liber, el a susținut în unanimitate proclamația mea de la 23 august 1944. La această dată, am înlăturat pe Antonescu şi am condus România din lagărul nazist spre Aliați – simpatia poporului român fiind, din tradiție şi instinct, dintotdeauna cu ei. Atunci ne-am unit cu voi în lupta pentru eliberarea lumii de tiranie. De atunci am luptat noi alături de voi pentru principiile pe care le-ați proclamat adesea: eliberarea tuturor popoarelor şi garantarea libertăților esențiale ale cetățenilor din toate țările.

Armata română a devenit a patra în importanță printre forțele Aliaților. Pierderile noastre s-au ridicat în câteva luni la 150.000 de morți. În câteva zile, noi am reuşit să împingem frontul german cu 800 de kilometri înapoi. Şi în lupta noastră comună, noi ne-am pus toate resursele la dispoziția Aliaților.

Dorința țării mele de a coopera în mod amical cu Marea Putere care ne este vecină a fost recunoscută în Armistițiu, căci noi, cu bună credință, am asumat obligații şi acceptat sacrificii.

N-aveam decât o dorință: să ne fie respectate independența națională şi libertatea. Noi credem că tradiția noastră națională şi sacrificiile noastre în lupta pentru cauza Aliaților ne îndreptățeau această dorință. Ea se afla de altfel justificată în acordurile şi declarațiile semnate de către Aliați.

Dl Molotov promisese, la 3 aprilie 1944, că Rusia nu se va amesteca în treburile interne ale României şi că independența noastră va fi respectată. Statele Unite şi Marea Britanie au confirmat această promisiune. Declarațiile de la Yalta, Potsdam şi Moscova au întărit garanțiile în acest sens.

Decepția pentru noi a venit repede. Puternicul nostru vecin, cu care speraserăm că vom colabora în mod

paşnic şi liber, ne-a impus un guvern întru nimic reprezentativ al voinţei populare. Acest guvern a distrus ultimele vestigii ale libertăţii. El a aruncat în temniţe pe cei mai reprezentativi şi mai respectaţi reprezentanţi ai democraţiei române. El a falsificat alegerile. Şi folosind frauda şi teroarea, el a impus României instituţii întru totul străine sufletului şi vieţii poporului [s.n.].

Ca toţi concetăţenii mei, eu persist în a spera că valorile civilizaţiei vor fi salvate. Sunt sigur că ei împărtăşesc credinţa mea că sub direcţia democraţiilor occidentale, naţiunile lumii îşi vor putea redobândi independenţa, iar cetăţenii lor, libertatea individuală.

În cinstea M.S. Regele Mihai

Propaganda antimonarhică din România a vehiculat ideea dezinteresului cu care a fost tratat Regele Mihai în exil. În arhivă am găsit lista participanţilor la o întâlnire organizată în cinstea M.S. Regele Mihai la New York, în 23 martie 1948. Am fotocopiat-o. Numele şi funcţiile vorbesc de la sine.

Va trebui să mai remarcăm două prezenţe: Alexandru Creţianu şi Mircea Ionniţiu, la vremea aceea secretarul M.S. Regele Mihai.

New York 1948
Luncheon, March 23, 1948, in honor of H.M. King Michael
H.M. King Michael
Mr. Alexandre Cretzianu
Mr. Mircea Ionnitiu, Secretary of H.M. King Michael
His Excellency The Right Honorable The Lord Inverchapel, British Ambassador
The Honorable George C. Marshall, Secretary of State

The Honorable Julius A. Krug, Secretary of the Interior
The Honorable Clinton P. Anderson, Secretary of Agriculture
The Honorable W. Averrel Harriman, Secretary of Commerce
The Honorable Kenneth C. Royal, Secretary of the Army
The Honorable John L. Sullivan, Secretary of the Navy
The Honorable W. Stuart Symington, Secretary of Air Force
General Carl Spaats, Chief of Staff, United States Air Force
General Hoyt S. Vandenberg, Vice Chief of Staff, United States Air Force
The Honorable Norman Armour, Assistant Secretary of State
Mr. David Bruce, Assistant Secretary of Commerce
The Honorable George V. Allen, Assistant Secretary of State for Public Affairs
The Honorable Clark M. Clifford, Special Counsel to the President
Mr. Frederick B. Lee, Civil Aeronautics Administrator

Mişcarea europeană. Scrisoarea lui Grigore Gafencu despre participarea românească la activitatea mişcării europene

Scrisoarea face parte din dosarul „Documente importante 1948” pe care am fotocopiat-o la Versoix. E trimisă Majestății Sale de Grigore Gafencu. În sumarul dosarului apare la punctul 28 şi se referă la „Participarea română la activitatea mişcării europene”.

943 Lexington Avenue, New York 21, 4 aprilie 1949

SIRE,

Îmi îngădui să trimit Majestății Voastre textul unei dări de seamă despre participarea românească la activitatea Mişcării Europene şi despre cea din urmă conferință a acestei Mişcări, care s-a întrunit la Bruxelles, în zilele de 25-28 februarie 1949.

Pentru a completa această dare de seamă, țin să adaug la textul memoriului meu următoarele hârtii:

– extul discursului meu ținut la conferința din Bruxelles, în ziua de 25 februarie (am avut prilejul să prezint Majestății Voastre în primăvara trecută textul discursului rostit la conferința din Haga, la 5 mai 1948);
– textul unei convorbiri pe care am avut-o la un post de radio din New York (la 25 martie) cu privire la Pactul Atlantic şi Mişcarea Europeană;
– textul unei conferințe pe care am ținut-o la Paris, în ziua de 1 martie 1949, sub auspiciile unui grup de ziarişti francezi şi a revistei *Fédération* (acest text cuprinde notele stenografice luate cu acest prilej).

O parte din informațiile şi părerile cuprinse în aceste texte au fost transmise în țară în mai multe rânduri prin postul de radio Vocea Americii.

Am ținut să pun la curent pe Majestatea Voastră cu această activitate fiindcă socotesc că Mişcarea Europeană poate fi de cel mai real folos cauzei noastre naționale în aceste zile, când la Washington se încheie cu o solemnitate deosebită Pactul Atlantic, în adevăr, acest Pact – care e deplin îndreptățit în ce priveşte interesele apusene – ar putea pricinui pentru noi, ca şi pentru celelalte State de dincolo de Cortina de Fier un mare neajuns, dacă ar îndemna pe Apuseni să urmeze o politică strict defensivă. În acest caz, lumea ar

rămâne împărțită în două, şi Apusul ar căuta (cum o doresc mulți apuseni) să ajungă la o înțelegere paşnică cu Uniunea Sovietică, jertfind întreg Răsăritul european. Din fericire pentru noi, politica sovietică întreține o atmosferă de turburare, iar „agresiunea sovietică" împotriva lumii civilizate e în plină desfăşurare. Astfel Pactul Atlantic e silit, de la început, să se identifice cu o politică de înarmare şi de combatere activă a agresiunii sovietice. Țările apusene care au iscălit acest Pact sunt deci nevoite să ție seamă de acele mişcări care, ca de pildă Mişcarea Europeană, au tendințe dinamice şi urmăresc împlinirea unui program mai îndrăzneț: organizarea şi unirea Europei întregi. Nu e o simplă întâmplare că în ajunul semnării Pactului Atlantic dl Winston Churchill a fost poftit să vorbească în fața unui public restrâns de fruntaşi ai vieții publice americane despre țelurile mişcării europene. Am avut cinstea să fiu de față la această reuniune, şi ca român am fost fericit să aud pe dl Churchill afirmând cu mai multă tărie ca niciodată că Europa Unită trebuie să cuprindă şi țările răsăritene şi că *nu va fi niciodată pace atâta vreme cât Europa va fi tăiată în două.* Am avut deasemenea prilejul să constat că asistența americană şi îndeosebi preşedintele reuniunii, dl general Donovan, au luat act cu multă băgare de seamă de aceste declarații ale dlui Churchill.

Mişcarea europeană poate deci nădăjdui că, în ce priveşte problemele europene, ea va putea sluji drept călăuză Statelor legate prin Pactul Atlantic. De aceea socotesc că e bine şi neapărat necesar ca noi românii să păstrăm un contact cât mai strâns cu îndrumătorii acestei mişcări şi să luăm parte la toate manifestările ei publice.

Am avut regretul să constat că un ziar, redactat de unii dintre compatrioții noştri la Paris, a găsit cu cale, pentru motive care nu au nimic a face cu

interesele noastre naționale în cadrul larg al politicii internaționale, să critice şi să veştejească în mod cu totul nesăbuit activitatea Mişcării Europene. Asemenea critici, lipsite de altfel de orice autoritate, sunt cu atât mai neîndreptățite cu cât toți observatorii străini (atât europeni, cât şi americani) care se aflau la Bruxelles au constatat, dimpotrivă, că ceea ce a caracterizat această conferință a fost *participarea activă a delegaților din țările răsăritene şi faptul că aceşti delegați, deşi aleşi dintre fruntaşii în exil, au putut apăra drepturile țărilor lor pe picior de egalitate cu delegațiile popoarelor libere.* De pildă, importantul săptămânal englez *The Tabiet* (din 5 martie 1949) constata: „Perhaps of greater import is the very considerable and positive change in atitude of the leaders of the United European Movement towards Eastern Europe. Both Mr. Churchill and Mr. Spaak in their keynote speeches placed the greatest possible stress on the unity and integrity of Europe. Mr. Churchill repeatedly emphasized that the Movement most be one of liberation. [...] the position of the representatives of Eastern Europe had improved out of all knowledge. While at the Hague they were more shadows of themselves, scarcely tolerated as observers to start with and finally grudgingly admitted to the status of delegates, at Brussels they played an unquestioned and prominent part in the debates. There is reason to hope that once the Consultative Assembly is established their active collaboration will be accepted on a par with their western colleagues...".
Asemenea constatări (care mi-au fost repetate aci de către observatorii americani, dnii George Franklin şi McGuire, membrii în Council on Foreign Relations, cu care păstrez aci un contact strâns) îndeamnă pe românii care lucrează în sânul Mişcării Europene – şi o asemenea acțiune e

deschisă tuturor românilor de bunăvoinţă – ca să-şi urmeze străduinţele lor mai departe.
Rog pe Majestatea Voastră să primească încredinţarea întreg credinciosului meu devotament.
Grigore Gafencu

Participarea românească la activitatea Mişcării Europene[14]

I

Mişcarea Europeană cuprinde, strânse laolaltă, diferitele asociaţii, ligi şi grupări internaţionale care s-au constituit în anii din urmă cu scopul de a lucra pentru unirea Europei. Ea cuprinde astfel: Uniunea Europeană a Federaliştilor (de sub preşedinţia domnilor Brugmans şi Henri Frenay); grupul United Europe (de sub preşedinţia domnului Winston Churchill); Liga pentru „Coopération Economique Européenne" (condusă de Paul Van Zeeland, Daniel Serruys, Sir Harold Butler); Conseil Français pour l'Europe Unie (prezidat de Raoul Dautry); Nouvelles Équipes Internationales, o asociaţie creştină sub oblăduirea Bisericii Catolice, prezidată de fostul ministru francez Robert Bichet. Din Mişcarea Europeană făcea parte de asemeni Uniunea Parlamentarilor Europeni, care urmează pe contele Coudenhove-Kalergi. Deocamdată această din urmă grupare s-a retras din gruparea comună; sunt însă negocieri în curs, cu scopul de a strânge din nou vechile legături.

---

[14] Textul trimis de Grigore Gafencu M.S. Regele Mihai; preluat din arhiva de la Versoix.

Menirea Mişcării Europene părea să fie, la început, numai aceea de a crea un organ de coordonare pentru diferitele activități şi tendințe paneuropene; ea a ajuns însă, îndeosebi în cursul anului trecut, să se dezvolte şi să se organizeze în aşa măsură, încât reprezintă azi o instituție desăvârşită şi de sine stătătoare.

La „Congresul Europei" ținut în primăvara trecută la Haga, Mişcarea Europeană era încă un simplu organ de coordonare, şi de străpungere laolaltă a tuturor energiilor europene. Răsunetul pe care l-a avut acest congres şi felul cum „programul politic, economic şi cultural" întocmit la Haga a înrâurit guvernele statelor occidentale, a silit Mişcarea Europeană să-şi dea o aşezare temeinică şi permanentă. În adevăr, ținând seama de îndemnul şi de sfaturile M.E., guvernele occidentale au intrat pe calea unor înfăptuiri de ordin european: astfel au hotărât în adunarea miniştrilor de externe ținută la Londra, în ianuarie 1949, ca să alcătuiască un Consiliu European, compus dintr-o comisie ministerială şi dintr-un consiliu consultativ.

Aceste realizări oficiale silesc M.E. ca să se aşeze la avangarda acțiunii închinate Europei Unite: ea trebuie să desluşească *ideile care pot sluji unor realizări politice ulterioare*, să adâncească îndeosebi ideea de „unire" care va fi tot mai mult întărită de principii federaliste şi să întindă această „unire" (pe care guvernele occidentale ar dori s-o îngrădească în limitele Occidentului) în aşa fel încât să cuprindă Europa întreagă.

În acest scop, M.E. şi-a dat o organizare, alegându-şi drept preşedinți de onoare pe dnii Churchill, Spaak, Leon Blum şi De Gasperi. Două organe statornice şi anume, un *Comitet Executiv de Conducere* şi un *Consiliu Internațional European* au

fost constituite cu menirea ca să desluşească ţelurile, metodele şi politica mişcării.
În vederea stabilirii unui program de viitor, s-a ţinut la Bruxelles, în zilele de 25, 26 şi 27 februarie ale acestui an, o adunare solemnă a Consiliului Internaţional European.

II

Înainte de a face o dare de seamă despre conferinţa din Bruxelles, doresc să însemn legăturile ce au fost stabilite între M.E. şi Europenii din Răsărit trăind în exil.
Până în 1948, diferitele grupări occidentale nu au privit decât cu mare sfială şi cu multă rezervă problema Europei Orientale. Pentru a nu compromite speranţa şi dorinţa lor de a ajunge la o înţelegere cu Rusia Sovietică, aceste grupări nu împingeau năzuinţele lor de unire mai departe de Cortina de Fier. Relaţiile pe care unii dintre Răsăriteni le întreţineau de pe atunci cu fruntaşii M.E. nu aveau un caracter politic, ci ideologic şi personal: ne simţeam legaţi prin unele idei comune, pe care, în ce ne priveşte, le apăraserăm în conferinţele şi cărţile mele. Datorită unor asemenea relaţii, am fost poftit împreună cu mai mulţi fruntaşi Europeni din ţările răsăritene, printre care cinci compatrioţi (dnii N. Caranfil, M. Fărcăşanu, E. Ghilezan, I. Zissu şi L. Constantinescu) ca să luăm parte la congresul din Haga. La început nu s-a recunoscut acestor oaspeţi răsăriteni decât calitatea de observatori. Totuşi, mi s-a dat prilejul să iau cuvântul chiar în şedinţa de inaugurare a congresului. M-am folosit de acest prilej ca să afirm voinţa ţărilor răsăritene „de a face parte din Europa Unită”, ca şi credinţa lor „că Europa nu poate fi mântuită dacă problema europeană nu e privită în întregimea ei şi dacă nu i se găseşte o soluţie de

ansamblu". M-am străduit de asemeni să arăt că nu există „două feluri de europeni, deoarece Europa e una" şi că „Europa nu poate renaşte la Apus, dacă e lăsată să moară la Răsărit".

Împreună cu toţi colegii mei răsăriteni am cerut să fim admişi ca elemente reprezentative ale popoarelor noastre respective în cuprinsul Mişcării Europene. Am arătat, pentru a întemeia o asemenea cerere, că reprezentanţii oficiali ai ţărilor răsăritene sunt siliţi să ia o atitudine antieuropeană, care e potrivnică atât intereselor cât şi năzuinţelor acestor ţări; *popoarele răsăritene nu-şi pot exprima voinţa lor sinceră şi adevărată de a face parte integrantă din Europa decât prin glasul fruntaşilor liberi aflaţi în străinătate* [s.n.].

Congresul din Haga a ţinut seamă până în cele din urmă de asemenea argumente, recunoscând „observatorilor" răsăriteni calitatea de „delegaţi". Ni s-a părut însă tuturor, dată fiind *prudenţa pe care congresul a observat-o în toate chestiunile răsăritene*, că această recunoaştere era din partea majorităţii membrilor congresului mai mult un act de curtenie decât consfinţirea unui drept. *De cele mai multe ori, congresiştii s-au ferit să lege cauza ţărilor răsăritene de cauza Europei Unite* [s.n.].

Am hotărât de aceea, pentru a ne putea folosi de puţinele bune rezultate dobândite la Haga şi *pentru a intra în Mişcarea Europeană pe uşa ce ne fusese abia întredeschisă* [s.n.], ca să ne organizăm temeinic şi să căutăm să luăm o parte activă la acţiunea desfăşurată de colegii noştri apuseni. În acest scop s-a constituit la Paris, în mai 1948 (câteva zile după congresul din Haga), o *Grupare românească pentru Europa Unită* [s.n.], cuprinzând compatrioţi de toate nuanţele – membri de partide politice şi fruntaşi independenţi. Această grupare s-a format sub preşedinţia mea. Ea a cerut să fie admisă ca grupare naţională în Uniunea Europeană

a Federaliştilor, cel mai numeros şi mai activ grup din Mişcarea Europeană.
Uniunea Europeană a Federaliştilor a acceptat cererea grupării româneşti şi *a îngăduit astfel celei dintâi organizaţii răsăritene ca să se integreze în Mişcarea Europeană* [s.n.].
De atunci gruparea activează în sânul Uniunii Federaliştilor şi a luat parte cu succes la congresul acestei Uniuni ţinut în noiembrie 1948 la Roma. Gruparea noastră a fost reprezentată acolo de către dnii V. Grigorcea, R. Bossi, G. Bădărău, Răducanu şi D. Popescu.
Pilda românească a fost urmată după congresul din Roma de unguri şi de bulgari care au constituit de asemeni grupări naţionale, integrându-se ca şi noi în Uniunea Europeană a Federaliştilor. Gruparea maghiară e prezidată de dl Paul de Auer, iar gruparea bulgară de dl G. Dimitrov.
Mai mulţi compatrioţi români, dintre care mai toţi fac parte din gruparea românească pentru Europa Unită, au ţinut să constituie un grup special sub preşedinţia dlui A. Popa, care s-a înscris în „Nouvelles Équipes Internationales".
Puţine zile după constituirea primei grupări româneşti, pe la sfârşitul lunii mai 1948, am fost cooptat în Comitetul Executiv central, organul de conducere al Mişcării Europene.
În timpul verii şi al toamnei 1948, atitudinea Mişcării Europene faţă de reprezentanţii liberi ai popoarelor răsăritene s-a modificat mult în favoarea noastră. Sub înrâurirea evenimentelor care au dat în vileag *duşmănia Rusiei Sovietice şi a Sateliţilor ei faţă de ideea europeană* [s.n.], comitetul executiv a stabilit unele reguli de organizare a Mişcării Europene, dând deplină satisfacţie cererilor şi dorinţelor noastre. Potrivit acestor reguli, ţările răsăritene vor fi reprezentate în Consiliul Internaţional European, fiecare de către o delegaţie

de câte doi membri, ce urmează a fi desemnată de către „Comitetul național provizoriu pentru Europa Unită" format din fruntaşii în exil ai țărilor respective.

Principiul reprezentării țărilor noastre prin delegații constituite în străinătate e deci asigurat [s.n.].

Ungurii şi bulgarii, având numai câte o singură grupare pentru Europa Unită, au putut constitui din vreme comitetele lor naționale şi desemna delegațiile pentru Conferința din Bruxelles. Coexistența a două grupări deosebite a întârziat crearea unui comitet național românesc pentru Europa Unită. Am izbutit totuşi, în înțelegere cu dl A. Popa, să desemnăm o delegație comună, compusă din dnii C. Antoniade, fost delegat al României la Societatea Națiunilor, şi C. Bianu, membru în comitetul executiv al Partidului Național-Țărănesc. Ca membru în Comitetul Executiv al Mişcării Europene sunt de drept delegat la conferințele Consiliului.

Cum dl Bianu nu a putut veni la Bruxelles din motive de boală, am lucrat la Conferință împreună cu dnii Antoniade şi Bădărău, secretarul ad-interim al grupării româneşti.

În ceea ce priveşte Polonia şi Iugoslavia, fruntaşii în exil ai acestor țări neputându-se înțelege între ei nici pentru formarea unui comitet național, nici pentru desemnarea unor delegați, am fost însărcinat de către Comitetul Executiv ca să mijlocesc unele soluții care să îngăduie țărilor respective să fie reprezentate la Bruxelles. În acest scop am fost silit să mă duc la Londra în timpul lunii februarie, unde am luat contact cu şefii diferitelor emigrații (14-25 februarie 1949). Delegația cehoslovacă s-a constituit fără altă intervenție. În schimb, mijlocirea mea a putut fi de folos prietenilor noştri poloni, sârbi şi croați, care au isprăvit prin a se învoi pe temeiul unor formule

de conciliere. De fapt toate delegațiile răsăritene au fost constituite în ajunul conferinței, astfel că toate aceste delegații au putut lua parte alături de delegațiile statelor libere la lucrările pentru organizarea Europei Unite.

III

Ordinea de zi a conferinței din Bruxelles a fost stabilită de către Comitetul Executiv, care se întrunise din vreme la Paris, în zilele de 6-8 februarie 1949. La această întrunire (la care am fost de față, deoarece sosisem din New York la Paris în ziua de 4 februarie), nota dominantă a fost aceea a satisfacțiunei pricinuite de hotărârile de curând luate de guvernele apusene în vederea constituirii unui Consiliu european. Luând act, cu mulțumire, de aceste hotărâri, Comitetul Executiv a constatat că ideea Europei Unite a făcut progrese hotărâtoare în anul din urmă, şi că de acum „Europa Unită e în mers...".

Această mulțumire nu a fost tulburată prin constatarea că hotărârile guvernelor apusene au fost puternic înrâurite prin deosebirea de vederi şi de tendințe cu privire la Europa, care dăinuieşte între Anglia şi Statele continentale. În timp ce principiile federaliste – care urmăresc îngrădirea suveranităților naționale şi delegarea unei părți a acestor suveranități către organele Europei Unite – câştigă tot mai mulți partizani, pe Continent, englezii, credincioşi tradiției britanice de independență şi de mărire, nu se pot învoi uşor ca soarta Marii Britanii şi a Imperiului să atârne de hotărârile Comunității Europene. Concepțiile britanice frânează dezvoltarea firească a ideii de unire europeană; iar guvernul laburist şi ministrul lui de Externe Bevin s-au făcut exponenții acestor concepții, împiedicând Adunarea Europeană pe

care au consimțit s-o înfăptuiască, de a avea un caracter deliberativ, necum legislativ, şi stabilind că ea va avea numai un caracter *consultativ* [s.n.].

Continentalii au acceptat aceste îngrădiri, cu gândul că Adunarea Europeană pe măsură ce va propăşi şi se va întări, va trece peste ele. Acest gând ne-a fost exprimat de chiar dl Vincent Auriol, preşedintele Republicii Franceze, care, primind la Élysée Comitetul nostru Executiv, în ziua de 5 februarie, ne-a spus că de acum înainte nimic nu va mai putea opri mersul înainte al Mişcării Europene şi că unitatea Europei va fi statornicită prin organele, deocamdată nedesăvârşite, care au fost create de curând.

Nu e mai puțin adevărat că opoziția între concepția britanică despre Europa Unită, care tinde spre organizarea unui fel de Commonwealth european, şi concepția continentală care urmăreşte crearea unei Confederații Europene, – această opoziție e reală şi înrâureşte hotărârile guvernelor apusene şi chiar activitatea în sânul Mişcării Europene. E unul din motivele invocate de contele Coudenhove-Kalergi, pentru a se despărți de Mişcarea Europeană şi pentru a urmări politica lui de unire a Continentului, neînrâurită de Anglia. Marea majoritate însă a membrilor Mişcării Europene consideră că, deşi deosebirile de vederi între britanici şi continentali sunt însemnate, nu poate fi o unire europeană care să nu cuprindă şi Anglia, dând acestei țări posibilitatea de a participa cât mai efectiv la organizarea şi întărirea Continentului. (Am căutat să precizez această idee în discursul pe care l-am ținut la Bruxelles – al cărui text e aici alăturat).

Pentru a îngrădi totuşi influența Angliei la conducerea Mişcării Europene, şi pentru a stabili un echilibru între tendința britanică şi năzuințele continentale, Comitetul Executiv a aşezat alături de

preşedintele Duncan Sandys, un „delegat general” – pe Andrée Philippe, fruntaş socialist francez. Acelaşi echilibru a fost statornicit înlăuntrul Comitetului Executiv şi al Consiliului European între toate tendinţele deosebite: între conservatori şi socialişti, între catolici (Nouvelles Équipes) şi sindicalişti, între „unionişti” şi „federalişti”.

Grija de căpetenie a Comitetului Executiv, stabilind ordinea de zi a conferinţei din Bruxelles, a fost ca de această dată să se dea un *conţinut precis, de ordin politic şi ideologic*, *ideii Europei Unite* [s.n.], care primise de acum un început de aşezare „constituţională”, prin crearea acelor două organe oficiale: Consiliul Ministerial şi Consiliul Consultativ.

Comitetul Executiv s-a gândit astfel să desluşească un fel de *doctrină a Europei* [s.n.], cuprinsă în 12 „principii”, formulate la Paris şi aduse apoi în discuţia Conferinţei din Bruxelles. Am avut plăcerea să constat că, prin formularea acestor principii, Mişcarea Europeană a luat atitudine în favoarea unirii Europei, în întregimea ei: „bariera care desparte statele libere de celelalte naţii – spune articolul 5 – nu poate fi acceptată ca fiind permanentă. Ţelul nostru e unirea în libertate a tuturor popoarelor europene”.

Comitetul Executiv s-a gândit de asemeni să dea o garanţie juridică de ordin internaţional drepturilor omului şi libertăţilor aşezate la temelia viitoarei organizaţii europene. De aceea a aprobat textul unui proiect întocmit de mai mulţi jurişti distinşi (printre care profesorii De Housse şi De la Morandiere, decanii facultăţilor de drept din Bruxelles şi din Paris), – proiect prevăzând crearea unei Curţi Europene pentru apărarea drepturilor omului. (Cum această Curte nu va fi chemată, pentru anumite motive juridice, ca să-şi întindă competenţa, decât în acele ţări care, prin convenţie,

se vor lega ca să se supue unor jurisdicțiuni europene – am căutat să arăt numaidecât neajunsurile politice pe care le va pricinui o asemenea îngrădire. Am avut prilejul să revin asupra acestei probleme în timpul dezbaterilor din Bruxelles.)

Conferința din Bruxelles a fost inaugurată printr-o serie de cuvântări ținute într-o ședință festivă la Palais des Académies, în ziua de 25 februarie. În cea dintâi parte a ședinței au vorbit președinții de onoare, dnii Churchill și Spaak. *Dl Churchill a fost deosebit de categoric cu privire la nevoia de a integra statele răsăritene în Europa Unită* [s.n.].

În partea a doua a ședinței, au vorbit opt reprezentanți ai diferitelor grupuri și asociații cuprinse în Mișcarea Europeană. Printre aceștia am avut cinstea să vorbesc și eu, pomenind despre cele trei probleme de căpetenie pe care le are de dezlegat M.E., și anume: *consolidarea blocului apusean, integrarea poporului german în Europa Unită și colaborarea cu reprezentanții liberi din Răsăritul European* [s.n.].

Despre năzuințele popoarelor din Răsărit au vorbit mai amănunțit, în ședințele care au urmat, contele Ed. Raczinsky, delegatul polon; dl Paul de Auer, președintele delegației maghiare; dl Gh. Dimitrov, președintele delegației bulgare; dl M. Gavrilovici, fost ministru și președintele Partidului Agrar Sârb.

După ședința festivă, Conferința s-a împărțit în două comisii: o *Comisie politică*, având drept program examinarea textului cuprinzând „principiile pentru o politică europeană” și o *Comisie juridică*, chemată ca să cerceteze proiectul pentru înființarea unei Curți Europene pentru apărarea drepturilor omului. (Problemele economice vor avea să fie discutate la Londra, într-o conferință specială în cursul lunii aprilie.)

Luând în cercetare „principiile”, Comisia politică avea drept scop, cum am mai arătat, să dea aşezării Europei Unite nu numai unele organe „constituționale”, ci şi un conținut pozitiv, politic şi moral. *Principiul de căpetenie al Europei Unite fiind uniunea în libertate, deci organizarea unei unități respectuoase de diversitățile naționale şi regionale, era nevoie de a se defini anumite reguli comune, pe care toate țările europene să le accepte şi pe care să se întemeieze înțelegerea şi legământul dintre ele* [s.n.]. Aceste reguli, „produsul unei civilizații de două ori milenare”, se referă la drepturile şi libertățile omului, la demnitatea ființei omeneşti, la respectul unei ordine şi al unei legi „care e neatârnată de Stat, şi care stabileşte în acelaşi timp temeliile Statului ca şi limitele autorității lui”. Ele se referă la un regim de democrație care garantează libertatea criticii şi dreptul de a face opoziție. Ele țin seama, în sfârşit, de adâncile prefaceri sociale şi asigură muncitorilor partea ce li se cuvine în conducerea treburilor publice.

Numai Statele care se vor supune acestor reguli vor putea intra în Europa Unită. Statele „totalitare” vor rămâne în afară. *Această despărțire în două a Europei nu este privită însă drept permanentă*; *scopul Mişcării Europene e unirea în libertate a tuturor popoarelor europene* [s.n.].

Germania de Vest e numaidecât primită în Europa Unită. Textul nu prevede însă în ce fel se va face această integrare, politica Statelor Apusene nefiind încă desluşită cu privire la atât de însemnata problemă a Germaniei.

Textul „principiilor” ia act, în sfârşit, despre hotărârea guvernelor apusene ca să înființeze cele dintâi organe ale Europei Unite şi dă, cu privire la această înființare, un şir de „recomandații”.

Redactarea acestor „recomandații”, care privesc mai toate compunerea Adunării Consultative, a pricinuit cele mai vii discuții.

Congresul din Haga cercetase şi respinsese propunerea fostului preşedinte de consiliu francez Paul Reynaud, care ceruse ca „deputații” europeni să fie aleşi direct de către un corp electoral european. Congresul recomandase guvernelor respective ca să dispună ca deputații europeni să fie aleşi de către parlamentele diferitelor țări.

Guvernul britanic nu s-a învoit cu această „recomandație”, temându-se că o adunare consultativă ieşită prin alegere din sânul diferitelor parlamente va ajunge să fie în curând o adunare deliberativă şi legislativă. Nevoind să se supună mai dinainte hotărârilor majorității dintr-o asemenea adunare, guvernul britanic şi-a rezervat dreptul să desemneze direct pe reprezentanții britanici în Adunarea Europeană.

Luând în cercetare această rezervă britanică, Conferința din Bruxelles a privit-o ca fiind de natură să îngreuneze şi să stânjenească unirea dorită; de aceea, conferința a „recomandat” din nou tuturor guvernelor ca să dea învoirea lor pentru ca deputații europeni să fie aleşi de către parlamentele respective.

S-a ridicat atunci problema dacă Adunarea Europeană nu ar trebui prin compunerea ei să fie un simbol de unire pentru Europa întreagă, primind în cuprinsul ei şi reprezentanți ai Statelor Răsăritene?

S-au pronunțat cu tărie în favoarea unei asemenea participări Răsăritene delegații britanici: Harold Macmillan şi Amery. S-au pronunțat împotrivă, nu pentru motive de „principiu”, ci din motive de oportunitate politică, delegația italiană. Au intervenit atunci delegații Răsăriteni, şi drept răspuns la întrebarea: „Pe cine reprezentați voi?”,

Gh. Dimitrov a dat un răspuns înflăcărat în numele maselor de europeni nenorociți şi oropsiți pe care îi reprezintă fruntaşii răsăriteni din exil –, discurs care a mişcat adânc adunarea. A fost hotărât că se va face un gest simbolic şi anume: *în sesiunea plenară a Adunării se vor păstra unele locuri goale rezervate reprezentanților acelor țări „care nu se pot rosti pe cale democratică". S-a mai hotărât că Adunarea va putea coopta un număr de personalități desemnate prin caracterul lor european şi că printre aceste personalități europene trebuie să figureze şi reprezentanți ai țărilor din Răsăritul European.*

Un amendament propus mai în urmă, pentru a nu da drept de vot acestor personalități cooptate, a fost respins de Conferință. Delegații țărilor Răsăritene au avut deci deplin câştig de cauză. Rămâne de văzut dacă guvernele apusene, care s-au arătat până acum mult mai prudente, vor accepta aceste recomandări „îndrăznețe"? Dacă o vor face, glasul țărilor noastre asuprite se va putea ridica în viitoarea Adunare a Europei şi vom avea putința să facem parte, de la început, din organele oficiale de conducere ale Europei Unite [s.n.].

În comisia juridică, lupta dată de reprezentanții țărilor Răsăritene a fost mai grea şi nu a putut duce la rezultate desăvârşite.

Reluând opoziția pe care o făcusem în Comitetul Executiv proiectului pentru crearea unei Curți Europene, am căutat să arăt că o asemenea Curte nu are nici un folos şi nici o îndreptățire, dacă nu-şi întinde jurisdicția şi dincolo de Cortina de Fier. Până la acea cortină, drepturile omului au fost şi sunt apărate prin lege şi prin tribunalele naționale. O protecție juridică de ordin internațional nu ar avea o valoare reală şi un folos adevărat, decât dacă s-ar întinde şi în acele țări unde drepturile omului sunt sistematic călcate prin chiar politica guvernului. Cum aceste țări s-au legat în mod categoric prin tratatele

de pace pe care le-au iscălit, ca să respecte drepturile omului, apărarea acestor drepturi printr-o Curte europeană ar fi firească şi legitimă. De nu, întreg sistemul de jurisdicţiune europeană ce se va clădi în Apus, va fi de folos doar pentru propaganda sovietică (care va pretinde că numai în Apus drepturile omului au nevoie de o garanţie suplimentară cu caracter internaţional) şi pentru uneltirile comuniste dinlăuntrul ţărilor apusene (deoarece comunişţii se vor plânge Curţii Europene de câte ori vor fi împiedicaţi să turbure ordinea publică) [s.n.].

Faptul că sentinţele Curţii nu vor fi executate în ţările Răsăritene nu ar trebui să împiedice Curtea ca să rostească sentinţe privitoare la călcarea drepturilor omului în acele ţări: *simpla condamnare a unei nedreptăţi şi restabilire a unui drept, de către o înaltă Autoritate judiciară, poate avea în împrejurările de azi cel mai puternic răsunet şi cea mai fericită înrâurire. Procese ca acele ale lui Petkoff, Maniu sau Mindszenty ar putea fi oricând aduse spre recercetare în faţa Tribunalului European, deoarece dosarele complete ale acestor procese se află în străinătate, şi se va găsi oricând un stat apusean, – sau un cetăţean „european" (fiindcă trebuie prevăzută garantarea efectivă prin jurisdicţiunea europeană a drepturilor şi libertăţilor fiecărui cetăţean european) care să aducă asemenea cazuri în faţa Curţii* [s.n.].

Comisia juridică a considerat asemenea argumente drept „revoluţionare" din punct de vedere juridic şi nu s-a învoit cu teza noastră; comisia nu a crezut că e cu putinţă de a da Curţii Europene o altă întemeiere juridică decât aceea a convenţiei prin care statele europene, legându-se între ele, acceptă de bunăvoie jurisdicţiunea internaţională. Statele care nu vor să participe la o asemenea convenţie nu

pot fi supuse autorității Curții şi vor rămâne deci în afară de jurisdicțiunea ei.
Neputând duce la izbândă teza noastră, am fost nevoiți să ne mulțumim cu un amendament pe care l-am propus la sfârşitul discuțiilor şi care a fost acceptat în unanimitate –, prin care ceream ca să se arate, chiar în preambulul textului privitor la Curtea Europeană că: „...e de interes european general ca drepturile omului să fie garantate efectiv în toate țările Europei", – şi că se va începe cu țările apusene, fiindcă acolo: „o protecție judiciară internațională a acestor drepturi poate fi numaidecât asigurată".
Această formulă ne îngăduie să păstrăm problema deschisă şi să revenim de câte ori ne va fi cu putință, cu noi argumente juridice, ca să cerem „garantarea efectivă" a drepturilor omului „în toate țările europene".

Încheiere

Conferința din Bruxelles a izbutit să ducă mai departe, şi cu câțiva paşi înainte, ideea unirii europene. Cele trei zile de întrunire nu au fost fireşte îndestulătoare ca să se poată ajunge la o temeinică dezlegare a problemelor de căpetenie în fața cărora se află Mişcarea Europeană – şi anume, statornicirea unei formule de conciliere între unionismul britanic şi federalismul continental; lămurirea precisă a felului cum poporul german va avea a se integra în comunitatea europeană; *desluşirea unei atitudini comune europene față de menținerea prin forță şi prin călcarea tratatelor de pace a Europei Răsăritene sub un regim de teroare şi de dominațiune sovietică* [s.n.].
Fără a ataca în plin aceste trei probleme, conferința s-a străduit totuşi să le ia în considerare. Astfel, în ce priveşte problema occidentală, Conferința a

asigurat înlăuntrul comisiunilor ei o strânsă colaborare între delegația britanică şi celelalte delegații, înlăturând astfel cu hotărâre teza Contelui Coudenhove-Kalergi, care cere ca Anglia să nu mai aibă un rol hotărâtor în Mişcarea Europeană.

Cu privire la Germania, deşi participarea delegației germane la lucrările Conferinței nu a fost îndestul de intimă şi nu a izbutit să învingă unele temeri şi şovăieli, Conferința a „recomandat" totuşi ca Germania de Vest să fie prezentă pretutindeni unde se plămădeşte soarta Europei, adică atât în diferitele organe ale Mişcării Europene, cât şi în acel Consiliu consultativ al Europei, care trebuie să fie organizat de guvernele apusene în toamna viitoare.

În fine, cu privire la Răsărit, deşi Conferința, aşa cum am arătat amănunțit în această expunere, nu a trecut dincolo de anumite îngrădiri, *ea a arătat totuşi pentru popoarele răsăritene mai mult interes decât oricare altă conferință internațională de la sfârşitul războiului până acum* [s.n.].

Recunoscând că țelul Mişcării Europene e „unirea în libertate a tuturor popoarelor europene" şi că „bariera care desparte statele libere de celelalte naţii nu poate fi acceptată ca fiind permanentă"; *acceptând ca din Mişcarea Europeană să facă parte reprezentanții liberi ai popoarelor răsăritene*; *„recomandând" ca viitorul Consiliu al Europei, păstrând locuri goale pentru reprezentanții popoarelor răsăritene*; *arătând în sfârşit că e „de un interes european general" ca drepturile omului să fie garantate efectiv în toate țările europene*; *– prin toate aceste manifestații, Conferința din Bruxelles a afirmat credința ei că Europa trebuie privită ca un tot, că Statele Răsăritene fac parte integrantă din Europa şi că ideea Europei Unite corespunde voinței de a strânge laolaltă toate țările europene. (E de o*

deosebită însemnătate azi că ideea Europei Unite să fi fost astfel lămurită de către Mişcarea Europeană. O asemenea lămurire, dată de o Autoritate europeană, a cărui prestigiu e în creştere, va contribui ca să înlăture tălmăcirile greşite ce s-ar putea da Pactului Atlantic pe cale de a fi încheiat. Nu se poate admite în adevăr că Pactul Atlantic să însemne – cum pretind unii – o recunoaştere implicită a împărţirii Europei în două, când Europa, prin glasul Mişcării Europene, afirmă voinţa şi neapărata necesitate a ei, ca Europa să fie unită în cuprinsul hotarelor ei fireşti.) [s.n.]

Obiectivul special al Conferinței din Bruxelles a fost acela de a lămuri o doctrină a Europei –, adică de a da ideii de unire europeană un conținut precis, politic şi ideologic şi de a însemna un mijloc pentru a garanta pe cale juridică internațională drepturile şi valorile europene.

E de semnalat că la această acțiune de lămurire au contribuit la Bruxelles, pe lângă vechii şi încercații teoreticieni ai ideii europene, şi reprezentanții autentici ai celor mai puternice curente internaționale de masă şi anume reprezentanții diferitelor partide sociale din apus (ca şi diferitelor mişcări sindicale), iar de altă parte, reprezentanții asociațiilor şi ai partidelor catolice. Sprijinind acțiunea acestora din urmă, *Vaticanul a ținut să fie de față la Conferință, prin persoana Nunțiului Papal Mgr. Cento, care a adus Conferinței binecuvântarea Papei şi a luat o parte activă la lucrările comisiunilor* [s.n.].

Colaborarea strânsă ce s-a stabilit pe plan european între aceşti reprezentanți ai marilor curente populare a îngăduit ca „doctrina Europei" să fie aşezată într-un cadru cât mai larg, ținând seama atât de năzuința maselor ca să fie păstrate şi apărate bunurile lor spirituale, ca şi de aceea ca prin trebuincioasele prefaceri economice şi sociale,

să se ajungă la o desăvârşită împlinire a justiţiei sociale.
Strângerea laolaltă a valorilor europene, care sunt comune diferitelor grupări şi partide, de la stânga la dreapta, are darul să limpezească şi să întărească ideea unităţii europene: ea are şi o altă însemnătate *şi anume, ea aşează comunitatea europeană ce se alcătuieşte, în afară de curentele potrivnice, antieuropene şi îndeosebi în afară de orice fel de totalitarism* [s. Grigore Gafencu].
În uriaşa luptă ideologică ce domneşte în lume, Mişcarea Europeană a luat astfel poziţie.
Ea a fost silită, fără voia ei să ia poziţie şi în crunta luptă politică –, şi aceasta chiar în timpul Conferinţei din Bruxelles.
Adunaţi pe treptele palatului Bursei, pentru a propovădui idealurile Europei Unite în faţa unei mulţimi de 20.000 de oameni, *membrii Conferinţei având în fruntea lor pe dnii Churchill şi Spaak, au fost primiţi cu huiduieli şi strigăte de batjocură, de câteva sute de manifestanţi comunişti, împrăştiaţi în mulţime.*
Moscova dăduse poruncă slujitorilor ei ca să zdrobească avântul ideii europene [s.n.].
Reacţiunea provocată de această manifestaţie zgomotoasă, în rândurile unor bărbaţi care până atunci dăduseră dovadă de măsură, ba uneori chiar de oarecare sfială, a fost poate clipa hotărâtoare a Conferinţei. Dând glas indignării generale, prim-ministrul Belgiei a strigat către manifestanţi: „Sunteţi o minoritate în slujba Străinilor; nu veţi putea opri Europa în mersul ei; ea va trece peste voi”.
S-a înţeles de toţi în acea clipă că *Europa nu se poate face fără luptă* [s.n.]. În jurul ideii europene bântuiesc patimi dezlănţuite. Pentru a uni Europa nu e de-ajuns de a avea un program, o ideologie, o

doctrină, ci e nevoie de a sta în luptă cu bărbăție şi cu voința hotărâtă de a învinge.

Citind şi recitind acest text, cu toate semnificațiile lui în istorie şi în contextul cărții de față, am desprins la un moment dat cuvintele rostite de prim-ministrul Belgiei: „Nu veți putea opri Europa în mersul ei; ea va trece peste voi". Am scos vorbele azvârlite cu năduf şi clarviziune din alveola momentului. Şi am aterizat în prezent, când simt că Europa trece peste noi. Unora paşii ei li se par şenile, altora încălțări cu crampoane pentru alpinism şi călătorii în zone glaciare... Nu suntem hotărâți să ținem pasul cu ea, vrem chiar s-o păcălim şi jucăm jocul dublu al aşa-zisei europenizări, cu gardul vopsit şi leopardul dosit înăuntru, nici el de-adevăratelea, mai mult un suvenir dintr-un magazin de *duty free*.

Departe de zgomotul lumii

Omul nu a fost dăruit întâmplător cu două urechi şi o singură gură

Regele a fost pasionat şi este pasionat de tehnică. Şi-a câştigat existența ca pilot de încercare şi ca director al unei şcoli de zbor cu comandă automată (la Geneva). Un american, William Lear, era patronul fericit că găsise nu doar un pilot de încercare redutabil, ci şi un specialist în tehnică. Regele a urmat cursuri de mecanică prin corespondență şi are o diplomă, foarte cotată, de la R.C.A. Institute of America. Mecanica e o veritabilă pasiune. Deunăzi am vorbit despre un Jeep din Bucureşti. Am văzut în garajul-atelier un Jeep din 1944, din armata americană. L-am văzut pe Regele Mihai într-o fotografie împreună cu

Regina Ana, cu Nicolette Frack, cea care a scris *La Roumanie dans l'engrenage*, şi cu un ziarist, Grati, la volanul Jeepului pe care l-a avut în război generalul Patton. Jos, în bibliotecă, sunt legate în zeci de volume cuprinzând reviste precum *Popular Mechanics*, *Alpha auto*. Apoi *Histoire de la Course*, *Histoire de l'auto*, *Astronomical Principles of Meteorology.* Colecţii ale unei reviste de acustică axate pe *high fidelity*...

Am fotocopiat repertoarul Majestăţii Sale cu inventarul muzicii simfonice şi creaţia unor mari compozitori în interpretări de referinţă, care e o emoţionantă dovadă că Regele Mihai este un meloman. Fiecare pagină prinsă în acest repertoar cu şine a fost bătută la maşină de Majestatea Sa. Compozitor, piesă, durată, interpret. Sute de discuri sunt jos în arhivă. Sute de benzi de magnetofon au luat drumul arhivei. Discurile compact. Muzica şi Regele Mihai. Un capitol nescris, necunoscut de români. L-am văzut pe Regele Mihai în albumele de fotografii alături de interpreţi români, de Gheorghe Zamfir. Alături de mari interpreţi români de muzică clasică. L-am văzut alături de pianişti şi conducători de orchestră iluştri. S-a dus să-i vadă pe artiştii români veniţi în turnee în Occident, artiştii români l-au căutat.

Am privit sutele de casete video de la Versoix. Acestea sunt înregistrate cu foarte multe documentare. Filme cu animale. Păsări. Despre zbor. Nu mai vorbesc de zecile de casete înregistrate în decembrie, în ianuarie, tot anul acesta. Documentarele despre România.

M.S.: Despre aceste lucruri aş prefera să vorbiţi dumneavoastră. Nu-mi place să vorbesc despre lucruri care mă privesc strict pe mine. Pot să semene uneori cu o laudă. Nu cred că se poate trăi fără muzică, fără să te informezi, să afli, să asculţi părerile celorlalţi. V-am mai spus poate teoria mea, de fapt, credinţa mea. Omul nu a fost dăruit întâmplător cu două urechi şi doar cu o singură gură. Trebuie să asculte de două ori mai mult decât vorbeşte. Or,

sunt oameni care parcă n-ar avea nici o ureche. Nu-l aud pe aproapele lor. Nici nu concep că ar avea un aproape. Tiranii au fost nişte vorbitori incontinenți şi inconştienți. Nu se puteau opri din vorbire. Ca Hitler, de pildă, sau Ceauşescu în România. Dictatorii vorbesc, vorbesc, vorbesc. De parcă ar asigura zgomotul de fond ca să nu se audă urletul celor torturați, ultima suflare pe care şi-o dă cel ce moare de foame, de frig, plânsul copiilor în carcera internatelor... Când mă gândesc la dictatori nu mai am nici un chef să vorbesc.

D.U.: Dar trebuie să-i vorbeşti poporului. El are nevoie de lecția cuvintelor spuse sincer.

M.S.: Da, e nevoie şi de cuvinte. Şi eu m-am folosit de ele, de câte ori m-am adresat românilor sau am vorbit cerând să fie sprijiniți. Dar e o mare nevoie de Fapte. Ca ele să confirme vorbele şi promisiunile noastre...

Am ascultat destule discursuri la rându-mi. Unele menite să-l pună în valoare pe vorbitor, să-l pună într-o lumină vorbitoare. Am vrut să scriu „orbitoare”.

Caietul de muzică

În camera unde cercetam documentele arhivei de la Versoix se aflau sute de discuri depozitate, majoritatea cu muzică clasică, în interpretări celebre. Benzi de magnetofon în cutii evocând perioade diferite ale tehnicii de înregistrare... Casetele cu muzică clasică erau aşezate în ordine pe rafturi. Stivuirea lor atentă, numărul lor uriaş mărturiseau o veche şi statornică pasiune a familiei regale, pe care o descoperisem mai înainte, în camerele de sus, în apartament, față de care arhiva pare a se situa la subsol. Denivelările şi aşezările în scări ale terenului au fost exploatate inteligent de arhitecții elvețieni. Aşa se explică trecerea „muzicală” de la fațada nordică a unei case ce pare a avea doar parter sau doar un singur cat, la fațada de sud sau de vest, unde, brusc, descoperi că există chiar două

nivele şi chiar trei în aceeaşi clădire. Deci „sus”, în apartamentul situat chipurile la parter, care, prin câteva trepte, plasează deja dormitoarele şi uriaşa bucătărie la un nivel superior faţă de living şi de biroul regelui, privisem maldărele de videocasete. Etichetele marcau numele unor opere celebre, ale unor orchestre pe care orice meloman le urmăreşte în programul lor simfonic, în montările unor mari săli de spectacole, în turneele internaţionale, pe canalele televiziunii, în programul caselor de discuri, în dicţionarele de muzică, în topuri, în cataloage... Regina Ana îmi povestise de pasiunea pentru muzică a M.S. Regele Mihai şi îmi mărturisise că, de câte ori s-au mutat ori s-au instalat pentru un răstimp al vacanţei într-un spaţiu nou, primul lucru pe care-l făceau cu toţii era să asculte Enescu. Am vorbit cu Majestăţile Lor despre Gheorghe Zamfir, despre valoarea artei interpretative româneşti, despre compozitori, dirijori, pianişti sau violonişti români de anvergură internaţională. Despre marele Sergiu Celibidache... Despre Dan Grigore, transformând pianul într-un miracol.

M-am apucat chiar, cu un sentiment pripit, să transcriu titluri, piese simfonice, dar munca aceasta era sisifică de-a dreptul. Până când, într-o zi, am descoperit un „Repertoar”. Caietul de muzică al Regelui Mihai. Am fotocopiat paginile bătute la maşină chiar de M.S. Regele Mihai. Cu litere roşii numele compozitorului, apoi urmau, bătute cu bandă neagră, titlurile lucrărilor, durata, interpretul, orchestra, dirijorul. Mii de titluri. Un dicţionar personal şi... un autoportret necunoscut al unui rege meloman.

Fotocopiate, zecile de pagini ale acestui caiet de muzică lasă în partea cea mai mare a hârtiei de xerox un spaţiu alb cu irizările cenuşii ale cernelei. Ca un „L” răsturnat rămâne spaţiul aproape negru care nu fotocopiază nimic. Şi între albul foii de caiet şi negrul „fundalului” se decupează plăcuţele pătrate ale repertoarului ieşind în afară, mari cât buricul degetului care ar vrea să se oprească la I, la B, la S, la W, la oricare din literele alfabetului dăruite de Dumnezeu

cu mari compozitori, iar unele dintre ele prea răsfățate de-o avalanşă de nume.

Deschid, la întâmplare şi fotocopiez pagina „Grieg”.

GRIEG
PEER GYNT SUITES Nos. 1 & 2 (35 min.) West. LAB – 7014
Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: ARTUR RODZINSKI
PEER GYNT SUITE No. 1 (18 min.) Col. ML – 5181
The Philadelphia Orchestra
Conducted by: EUGENE ORMANDY
PIANO CONCERTO IN A MINOR (28 min.) Vict. LM – 2102
* Mendelssohn concerto No. 1
Robin Hood Dell Orchestra of Philadelphia
Piano: ANIA DORFMANN
Conducted by: ERICH LEINSDORF
LYRIC SUITE Op. 54
NORWEGIAN DANCES
WEDDING DAY AT TROLDHAUSEN (56 min.)
VoxPL – 9840
HOBBERG SUITE
Bamberg Symphony Orchestra
Conducted by: EDOUARD VAN REMOORTEL
IN THE HALL OF THE MOUNTAIN KING (XWN sampler) West. XWN S-I
Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: ARTUR RODZINSKI
PIANO CONCERTO IN A MINOR (29 min.) HMV XLP-20025
* Norwegian Dances, Lyric Suite
Royal Philharmonic Orchestra
Piano: GINA BACHAUER
Conducted by: GEORGE WELDON
NORWEGIAN DANCES Op.35 (14 min.)
LYRIC SUITE Op. 54 (15 min.) HMV XLP-20025

* Piano Concerto
Royal Philharmonic Orchestra
Conducted by: GEORGE WELDON

GERSHWIN
RAPSODY IN BLUE (13 min.) Col. CL – 700
The Philadelphia Orchestra
Piano: OSCAR LEVANT
Conducted by: EUGENE ORMANDY
AMERICAN IN PARIS (17 min.) Col. CL – 700
The Philharmonic Symphony Orchestra of New York
Conducted by: ARTUR RODZINSKI
CONCERTO IN F for piano and orchestra (32 min.) Col. CL-700
The Philharmonic Symphony Orchestra of New York
Piano: OSCAR LEVANT
Conducted by: ANDRE KOSTELANETZ
AN OUVERTURE

E
HIGHLIGHTS FROM PORGY AND BESS (30 min.) Col. CL-783
E WALKED IN
ANDRE KOSTELANETZ and his Orchestra
PORGY AND BESS (Synthesis) Vict. LM – 1879
(Family all together)
Boston Pops Orchestra
Conducted by: ARTUR FIEDLER

Şi din nou îmi amintesc ce a reprezentat Enescu pentru această familie, care mi se înfățişează, în intimitatea spiritului ei. Înainte să-şi despacheteze lucrurile, regele, regina şi copiii ascultau Enescu. Parcă pentru a-şi apropia larii şi penații noului spațiu în care intrau. Muzica îmblânzeşte. Şi nu mi se pare straniu că acest mare iubitor

de tehnică, de automobile, de avioane, de mecanică e şi un om cucerit de muzică. Două imagini – doar aparent contrare – m-au frapat. Am văzut multe fotografii ale regelui în garajul său sau în garajele cunoscuților care l-au invitat, pătimaşi ai automobilelor, îndrăgostiți de caroseria şi mecanismul mărcilor unor limuzine „retro", datând dinainte de primul război mondial sau desenate între cele două războaie. Aceste fotografii ale regelui în garaje, printre piese, printre carcase de Jeepuri aliniate ca batalionul simbolic sunt şi un remember din cel de-al doilea război mondial – un război pe care M.S. Regele Mihai nu l-a dorit decât în măsura în care trebuia să redea pământului nostru Transilvania şi Basarabia. Imaginea lor plasează portretul regal în mulțimea modernă, asaltată de tehnică şi de automobile, care e cea din zilele noastre. Dacă am fi civilizați de-adevăratelea, ar trebui să fim cu toții şi şoferi desăvârşiți şi mecanici pentru propriile „odrasle" de metal, şi piloți de avioane personale şi de elicoptere.

Dacă un oier i-a cerut lui Ceauşescu permisiunea de a-şi cumpăra un elicopter...

Cealaltă serie de fotografii are ca fundal zeci de pâlnii de gramofoane, eflorescența de bronz, de aramă, imensele cale (florile acelea ca nişte pâlnii albe) ale aparatelor la care ascultau muzică melomanii dintre cele două războaie. Aşezate pe raft, ca într-o expoziție de clopote moderne cu gura în sus, pâlniile gramofoanelor alcătuiesc fundalul unui soi de consignație a aparatelor muzicale. Pe acest fundal apare în câteva rânduri M.S. Regele Mihai împreună cu prieteni ale căror nume nu mi le-am notat. Tehnică şi muzică. Doar în aparență pasiuni opuse. Căci depăşind nivelul motoarelor în nu ştiu câți timpi, ai chiulasei ori suspensiei, interesul pentru tehnică, păstrat şi în pasiunea pentru muzică, se exprimă în respectul dăruit fidelității sunetului. M.S. Regele Mihai nu iubeşte notele false, nici în istorie, nici în viața de zi cu zi, şi nici în muzică. M-am întrebat adeseori de unde vine acest echilibru, acest mod de a fi mai presus de cele trecătoare, arta de a smulge miezul statornic, gesturile continuității, premisele duratei, din tot

ce poate părea doar o jerbă de artificii în bucurie sau o salvă de tun în durere şi solemnitate.

Fireşte dintr-o anume educaţie. Dar de ce nu şi din muzică, din această pasiune pentru muzică a unui om care nu se afişează ca meloman, dar îşi bate la maşină, cu o blândă răbdare, ca un „şcolar al muzicii sferelor", întreaga „bancă de date" a repertoarului său de muzică.

Mi-amintesc că Boethius distingea trei tipuri simbolice de muzică. O muzică a lumii, căreia i-ar corespunde armonia astrelor, ivită din mişcarea lor. I-ar mai corespunde, apoi, scurgerea anotimpurilor şi amestecul, combinaţia dintre elemente. Tot Boethius spunea că melodia este cu atât mai percutantă cu cât mişcarea e mai iute şi cu atât mai gravă cu cât mişcarea e mai lentă. Cosmosul ar fi deci un miracol concret. Iar gravitatea din care a dispărut amărăciunea M.S. Regele Mihai I – un om care nu surâde ca o marionetă trasă de sforile zâmbetului de circumstanţă – e gravitatea unui destin care a aşteptat de decenii, cu o tenacitate exemplară, să dispară totuşi lentul, funebrul marş mortuar din vieţile poporului său. Chiar dacă e făcută din milioanele de căderi de ghilotină ce decapitează, în ritm ameţitor, valorile unui popor, dictatura este şi o formă de moarte prelungită, lentă, un mod de a ucide cu încetinitorul... o cădere sadică a unei infime picături până ce deschide un crater în calota craniană şi ultima bulă aproape imponderabilă de apă ucide creierul.

Un om e înţelept, are echilibru lăuntric pentru că ştie că există o muzică a lumii.

M.S. Regele Mihai crede în această armonie a cosmosului, într-un Dumnezeu al Adevărului şi al muzicii. Mai crede însă şi în cel de-al doilea sens pe care-l conferă muzica celui ce-o ascultă. Există, cum au crezut Boethius sau alţii, o muzică a omului şi, aici, la Versoix, mi-a fost dat s-o aud, în tăcerea arhivelor, în gesturile de zi cu zi, în felul de a ne da bineţe, în momentele de respiro, în febrilitatea ceasurilor de muncă intensă. Muzica omului este regele lui,

ea îl conduce şi-i arbitrează „evoluția”, sportivitatea, fairplayul. E o muzică pe care o simte în el şi presupune un acord al sufletului şi al trupului. Apoi există muzica pe care o ascultăm, muzica instrumentală. Ea dă regulile prin care ne folosim de instrumente. Pentru a atinge echilibrul cosmic, o ordine interioară, o perfecțiune a sunetului.

Răsfoiesc caietul de muzică al Regelui Mihai.

Aud în interpretarea N.B.C. Symphony Orchestra, condusă de Leopold Stokowski, *Rapsodia română.* Enescu. E o înregistrare din perioada în care marele dirijor şi-a încheiat contractul cu Orchestra Simfonică din Philadelphia unde s-a impus sunetul ce-i poartă numele. Dacă nu e numit chiar *Philadelphia sound.*

Imediat şi-a creat acea orchestră alcătuită din interpreți foarte tineri, cu vârsta cuprinsă între 18 şi 25 de ani: All-American Youth. Leopold Stokowski a venit ca dirijor la N.B.C. Symphony Orchestra în locul lui Arturo Toscanini, care avea o serie de neînțelegeri cu cei din conducere, dar va reveni şi cei doi mari dirijori vor fi conducătorii orchestrei în paralel. Am reascultat un CD cu *Rapsodia nr. 1*, în La major, op. 11, nr. 1 şi *Rapsodia nr. 2*, în Do major, op. 11, nr. 2, cu Leopold Stokowski la pupitru, pe un CD, în care erau, pe lângă înregistrările unor rapsodii de Liszt, Smetana... apoi mi-am amintit de Enescu şi de rapsodiile lui, sub bagheta lui Sergiu Celibidache, la Ateneu, cu filarmonica George Enescu. Stokowski impetuos, liber, năvalnic şi în melancolie, celebru prin renunțarea la baghetă şi dirijatul cu ambele mâini libere, Celibidache, recurgând la expresivitatea feței, la pantomimă aproape, ludic, şăgalnic... lucrând cu orchestra anume secvențe ale partiturii ca pe o ghicitoare.

La Versoix, înregistrările de muzică sunt o adevărată comoară. Iată o parte din muzica lui Weber în câteva înregistrări de referință, cu germanul Fritz Lehmann la pupitru, cunoscut prin capacitatea lui de a pune în valoare muzica barocă, muzica corală, prețuit de iubitorii muzicii

lui Händel pentru contribuția lui ca dirijor al festivalului Händel de la Göttingen şi regretat de melomani, căci s-a stins din viață tânăr, la 52 de ani.

WEBER
OUVERTURES (52 min.) Decca DL – 9906
Der Freischütz Oberon
Berlin Philharmonic
Conducted by: FRITZ LEHMANN
Preziosa
Bamberg Symphony Orchestra
Conducted by: FRITZ LEHMANN
Euryanthe
Jubel Op. 59
Peter Schmoll
Bamberg Symphony Orchestra
Conducted by: FERDINAND LEITNER
INVITATION TO THE DANCE (8 min.) Vict. LM – 2056
* *The Sorceress Apprentice*
* *The Moldau*
* *Dance Macabre*
* *Kikimora*
N.B.C. Symphony Orchestra
Conducted by: ARTURO TOSCANINI

Weber sub bagheta lui Arturo Toscanini, extras de mine din masivul caiet de muzică al Regelui Mihai, e o înregistrare din perioada în care Leopold Stokowski şi Arturo Toscanini împărțeau pupitrul la N.B.C. Symphony Orchestra. Celălalt dirijor conducând în aceste înregistrări ale Bamberg Symphony Orchestra, Ferdinand Leitner, e un mare dirijor de operă, cu peste trei sute de înregistrări, care a fost conducătorul orchestrei de la Nollendorfplatz Theater din Berlin în ultimii ani ai războiului, apoi la Hanovra şi la München, apoi a fost directorul general al Operei din Stuttgart, apoi la Teatro Colon din Buenos Aires şi, la finele anilor ‘70, dirijor la Residentie Orkest, la Haga. Iubitorii muzicii lui Wagner, Mozart, Richard Strauss, Carl Orff, Karl

Amadeus Hartmann au în colecțiile lor obligatoriu înregistrări realizate sub bagheta lui Leitner.

Am fost să văd Nollendorfplatz Theater din Berlin, pe a cărui fațadă restaurată stă scris acum *goya*, numele folosit în mod curent de contemporani ori cel de *Metropol.* Eram curioasă să văd pe viu arhitectura Art Nouveau a acestei clădiri proiectată, la începutul secolului XX, de arhitecții Boswau şi Knauer. Se află în zona sau districtul Schöneberg, lângă Hochbahnhof şi U-Bahn. Am avut o surpriză plăcută, dacă e vorba de arhitectură, de tratarea fațadei cu cele două basoreliefuri de trupuri goale, sculptate dramatic, şi cele două grupuri statuare reprezentând cupluri în îmbrățişări şerpuite, dar mai ales de desenul uriaşelor ferestre cu elemente metalice tratate Art Nouveau. Am aflat că aici a lucrat Erwin Piscator, că a jucat Bertold Brecht până la venirea naziştilor, apoi că bombardamentele au distrus auditoriul, că a fost o vreme când cinemaul conta, că a fost club de noapte şi discotecă şi club de muzică de avangardă în anii '80, că tinerii ascultau aici celebrele trupe *Depeche Mode* şi *The Human Line*, că a fost şi club porno, *Kit Kat*. E un loc celebru în moduri diferite pentru fiecare generație. Berlinezii şi-au luat fiecare, după gustul şi pasiunile lui, ceva special anume. E o clădire în care istoria ultimului secol şi-a lăsat urmele adânc şi ispita față de mode, deopotrivă. Că Ferdinand Leitner a fost un dirijor important de operă o dovedeşte prezența lui, spre sfârşitul carierei, la pupitrul Teatrului Colon sau Columbus din Buenos Aires, Argentina, considerat între primele cinci mari teatre de operă din lume, o scenă adorată de marile voci, grație acusticii despre care s-a afirmat că împleteşte şi răsplăteşte valorile muzicii italiene cu limpezimea muzicii de operă franceză. Lista marilor voci este halucinantă. Am văzut o mulțime de filme documentare legate de teatru şi restaurarea lui din ultimii ani, lăsată în seama mai multor femei arhitecte, specialiste în restaurare. A fost redeschis pe 24 mai 2010, cu imnul național al Argentinei şi un imens spectacol de mândrie națională. Înregistrările Mariei Callas cântând alături de Mario del Monaco pe scena acestui

teatru de operă mi-au rămas în memorie, deşi nu le-am reascultat de mult.

Copiez o parte din datele aflate în caietul de muzică în dreptul lui Ceaikovski. Înregistrări cu Philharmonic Symphony Orchestra of London (ale cărei concerte pot fi ascultate în apropiere de Vauxhall Bridge şi în alte locații), cu Chicago Symphony Orchestra (care este între primele cinci mari orchestre simfonice din Statele Unite). E o bucurie s-o asculți în Orchestra Hall din Symphony Center Complex. Deşi se pare că acustica s-a deteriorat în urma unor amenajări şi criticii insistă să se construiască un nou auditoriu... Ce mari dirijori au condus stagiuni strălucite aici: Desire Defauw, Artur Rodzinski, Rafael Kubelik, Fritz Reiner, Jean Martinon, Sir Georg Solti şi Daniel Barenboim care s-a retras în 2006 şi s-a tot aşteptat să se afle cine va fi desemnat al zecelea director şi dirijor principal. În 2008, s-a aflat că a fost ales marele Riccardo Muti, care va începe lucrul din 2010, având un contract pe cinci ani şi visând să-i atragă pe tinerii americani de partea muzicii simfonice. Oricum, Ravinia Festival programează vara concerte în Highland Park şi vinde toate biletele în avans. Muzica inundă coroanele copacilor. Doi dintre directorii şi dirijorii de la Chicago, Rodzinski şi Fritz Reiner apar ca dirijori ai unor înregistrări din repertoriul Ceaikovski.

London Symphony Orchestra are o adresă la Londra poetică de-a dreptul: Silk Street – strada Mătăsii. În afara renumelui datorat concertelor şi înregistrărilor cu H.M.V., E.M.I. şi Philips, a lui Michael Tilson Thomas, care a fost precedat la pupitru, în anii 1979-1988, de Claudio Abbado, iar în ultimii ani de Valeri Gerghiev, director şi al Teatrului Mariinski (fosta Operă Kirov), dar şi al Festivalului Nopților Albe, istoria acestei mari orchestre, capabile să renască din propria cenuşă după al doilea război mondial, a fost marcată de o miraculoasă supraviețuire atunci când şi-a contramandat concertul din anul 1912 la New York şi nu a urcat în ultimul moment la bordul vasului Titanic... De unde vedem cât de vegheată e marea muzică de Dumnezeu împreună cu oamenii care-o slujesc şi o prețuiesc. Vienna

Philharmonica Symphony. Wiener Philarmoniker Musikverein Goldener Saal. Transcriu toate înregistrările făcute la Viena şi care există în discoteca şi caietul de muzică al Regelui Mihai. Sala spectaculoasă cu tavanul şi pereţii decoraţi cu foiţă de aur, cu policandrele ei de cristal în formă de pară, cu acele cariatide ce susţin lojile de la etaj şi casetele pictate pe tavane, cu risipă de turcoaz, verde şi albastru, şi conturul roşu imperial ce dă maiestate strălucirii, ţintuind-o, în graniţele lui, smulgând-o risipirii. Sute de înregistrări. Descopăr numele lui Hermann Scherchen la pupitrul dirijorului în înregistrările din Ceaikovski cu London Symphony Orchestra, în cele din Liszt, Beethoven, în cele realizate cu alte mari orchestre, aceea a Operei de Stat din Viena... Între timp, Victor Eskenasy a publicat în 2005 şi al doilea volum din *Vieţile unui dirijor*, intitulat *Scherchen şi România*, în care muzica şi istoria se împletesc. Nu lipsesc informaţiile despre cea de-a cincea soţie a lui Scherchen, matematiciana Pia Andronescu, fiica academicianului Plautius Andronescu, profesorul de la Politehnica din Timişoara, născut la Zürich. Pia şi Hermann Scherchen au avut cinci copii împreună şi au trăit povestea unei iubiri în care se împletesc muzică şi istorie – avatarurile unei Europe bântuite. E util să citeşti experienţele dirijorului trăite în România, unde a fost invitat şi există cronici muzicale ce marchează concertele susţinute, apoi amintirile şi notele sale personale. Experienţa lui de la Riga, unde a lucrat câţiva ani în timpul primului război mondial e interesantă, relaţia cu diverse orchestre, plecarea din Germania nazistă în Elveţia, unde se stabileşte, evenimentele muzicale de la Winterthur, înregistrările, colaborarea cu London Symphony Orchestra, revistele de specialitate *Melos* şi *Ars Viva* pe care le editează, înregistrările cu compania Westminster, accentul pe respectarea tempoului beethovenian, acele tempouri notate de compozitor şi cărora atâţia dirijori par să nu le dea mare importanţă, reorchestrarea *Artei fugii* de Bach, înregistrarea cu *Eroica* lui Beethoven, care are cea mai rapidă mişcare din toate înregistrările făcute de alţi dirijori,

contribuția la arta dirijoratului ca pedagog, dar mai ales înregistrările, din care se află multe şi la Versoix, cu muzică de Bach, Beethoven, Berlioz, Händel, Mahler, Haydn, Schönberg, a dirijat şi *Pierrot lunaire*, la debutul său, şi opera *Moses und Aron*, la Berlin, apoi discurile şi CD-urile şi DVD-uri cu Richard Strauss, Webern, Berg, Varese, Hindemith, Dellapicola, Luigi Nono, Xenakis, Henze, Roussel, Dessau... Pe două DVD-uri au apărut *Les grandes répétitions*, cinci filme realizate de Gerard Patris şi Luc Ferrari cu Olivier Messiaen, Karlheinz Stockhausen, Edgar Varese, Hermann Scherchen şi Cecil Taylor la pupitru. Noroc cu marile biblioteci de la New York, de la strada 42, sau Brooklyn Library... Filmele sunt realizate în 1965-1966 pentru televiziunea franceză. În 1965 este filmată, la catedrala din Chartres, în prezența lui Charles de Gaulle, interpretarea lucrării lui Olivier Messiaen, *Et expecto resurrectionem mortuorum*. În 1966, din păcate, imediat după moartea lui Varese, ce urma să fie filmat, Gerard Patris pune pe peliculă doar un omagiu la care participă compozitori contemporani cu mărturiile lor despre cel dispărut. Apoi filmul cu Stockhausen, la repetițiile sale cu orchestra pentru piesa lui intitulată *Momente*. Apoi filmul intitulat *Quand un homme consacre sa vie à la musique*, portretul lui Scherchen ca altist, dirijor şi promotor al muzicii contemporane şi ultimul film *De l'autre côté du chemin de fer* despre Cecil Taylor şi descoperirea jazzului liber. De douăzeci de ani, observ cu tristețe dezinteresul față de artă şi muzică a majorității oamenilor politici din România. Care lipsesc din sălile de concert sau vin când şi când la Festivalul George Enescu. Unii chiar nici nu se jenează să-şi afişeze disprețul suveran, vulgaritatea lor vecină cu alte vicii a căror scadență o măsurăm prin căderea României într-un marasm anticultural şi antieducațional. Am editat, în 1995, o carte a lui Iosif Sava şi i-am ales drept titlu *Muzica în zgomotul lumii*. Când eram invitată la una din seratele muzicale ale maestrului Sava şi am început să vorbesc după vizita de la Versoix, mi-a atins glezna pe sub masa din studioul unde se filma direct. Eram

şi atunci, ca şi astăzi, prizonieri în zgomotul lumii, dar Iosif Sava era obsedat de darea lui afară din televiziune, lucru care s-a petrecut sub directoratul lui Stere Gulea. A fost pensionat.

Am cunoscut pasiunea pentru muzică la Versoix, în casa Regelui Mihai, într-o formă greu de exprimat, dacă nu poți vedea imensa colecție, pupitrul audițiilor dirijate în casă, tehnologia de ascultare pusă la punct de rege, calitatea selecției, chiar istoria tipologiilor de înregistrare, adusă la zi, fără să fie abandonate vechile înregistrări, colecția în sine.

Stând la München, la Victor Eskenazy, am ascultat muzică, am descoperit aliajul magic al unei pasiuni care pare să exorcizeze istoria, în chipuri diferite şi să salveze alt tip de certitudini. Iar de peste zece ani, la New York, nevoia acută de muzică, zilnic, ore în şir, când sunt acasă. Iată transcrieri din caietul regelui, nici a suta parte... La Versoix am vorbit mult – puțin şi despre Shakespeare, pornind de la un spectacol cu *Hamlet* jucat de actori români văzut şi apreciat de rege şi de regină. Într-un loc, volumele de teatru – aproape că poți găsi, oriunde se deschid paginile, versuri care au o intuiție a istoriei şi a acelei fabrici a răului pe care o poate naşte în om pofta nesăbuită de putere. Nu ştiu de câte ori au fost citate aceste versuri din piesa *Trolius şi Cresida*, scrisă imediat după *Hamlet*. Există acolo aceste versuri pe care prefer să le dau în versiune română:

Atunci toate se preschimbă-n forță,
Aceasta în bun plac, iar bunul plac
În poftă, lupul aflător oriunde,
Ce, sprijinit de bunul-plac şi forță,
Îşi face-o pradă din întreaga lume
Apoi se-nghite singur.

În Grădina Botanică din Brooklyn, mă duc şi citesc Shakespeare de pe plăcuțele cu versurile lui în care sunt

evocate sute de nume de flori, arbuşti şi copaci. Americanii au creat o grădină în care există toate plantele numite de Shakespeare în teatru şi în sonete. Versurile stau lângă toate aceste specii aduse şi plantate aici, într-una dintre cele mai benefice întâlniri ale naturii şi culturii. *The rest is silence*, vorba marelui Brit. Unde s-a deschis caietul de muzică?

TCHAIKOVSKY[15]
SYMPHONY No. 5 (44 min.) West. LAB – 8001
Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: ARTUR RODZINSKI
1812 OUVERTURE (16 min.) West. LAB – 7043
* Russian Easter Ouverture
London Symphony Orchestra
Conducted by: HERMANN SCHERCHEN
CAPRICCIO ITALIEN (17 min.) West. LAB – 7002
* Capriccio Espagnol
London Symphony Orchestra
Conducted by: HERMANN SCHERCHEN
SWAN LAKE Acts II & III (58 min.) Vict. LM – 1894
NBC Symphony Orchestra
Conducted by: LEOPOLD STOKOWSKI
PIANO CONCERTO NO. 1 (35 min.) Vict. LM – 1969
Chicago Symphony Orchestra
Piano: EMIL GILELS
Conducted by: FRITZ REINER
NUTCRACKER SUITE 1 & 2 (31 min.) West. LAB – 7042
Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: ARTUR RODZINSKI
MARCHE SLAVE (In march tempo) (11 min.)

[15] Transcrierea a folosit întocmai modul în care a fost bătută la maşina de scris fiecare din înregistrările menționate.

West. XWN – 18599
London Symphony Orchestra
Conducted by: HERMANN SCHERCHEN
CHANSON TRISTE (music under the Stars)
Urania UR – 8004
Vienna Philharmusica Symphony
Conducted by: HEINZ SANDAUER
QUARTET No. 1 IN D MAJOR (Theme from third movement) (A study in Hi-Fi) Cap. SAL – 902
Hollywood String Quartet
DANCE ESPAGNOL (Swan Lake) Urania UCS – 56...
(Urania demonstration record)
National Theatre Orchestra of Prague
Conducted by: HERBERT WILLIAMS
WALTZ OF THE FLOWERS (XWN sampler) West. XWN S – 1
Symphony Orchestra
Conducted by: HERBERT WILLIAMS
MARCHE SLAVE (XWN sampler) West. XWN – S1
London Symphony Orchestra
Conducted by: HERMANN SCHERCHEN
SYMPHONY No. 6 *Pathetique* (46 min.) Mode MD – 90025
The London Philharmonic Orchestra
Conducted by: SIR ADRIAN BOULT

BEETHOVEN
THE NINE SYMPHONIES Vict. LM – 6901
N.B.C. Symphony Orchestra
Conducted by: ARTURO TOSCANINI
THE FIVE PIANO CONCERTOS Vict. LM – 6702
Symphony of the Air
Piano: ARTUR RUBINSTEIN
Conducted by: JOZEF KRIPS
CONCERTO No. 5 (40 min.) R.C.A. Italiana A12R 0272
Symphony of the Air
Piano: ARTUR RUBINSTEIN

Conducted by: JOZEF KRIPS
VIOLIN CONCERTO in D Op. 61 (40 min.) Vict. LM – 1992
Boston Symphony Orchestra
Violin: JASCHA HEIFETZ
Conducted by: CHARLES MUNCH
CHORAL FANTASY for piano and Orchestra (20 min.)
Deutsche Grammophon LPM – 8234
LEONORE III & CORIOLAN OUVERTURE (22 min.)
LEONORE 1, 2, 3 OUVERTURES
FIDELIO OUVERTURE (40 min.) West.XWN – 18273
Vienna State Opera Orchestra
Conducted by: HERMANN SCHERCHEN
OUVERTURES: Prometheus, Ruins of Athens,
West. XWN-18294
(43 min.) Coriolan, Namensfeier,
Consecration of the House, King Stephen.
Vienna State Opera Orchestra
Conducted by: HERMANN SCHERCHEN
EGMONT OUVERTURE (9 min.) Philips G–05306–R
The Philharmonic Orchestra of the Hague
Conducted by: WILLEM VAN OTERLOO
OUVERTURE TO CONSECRATION OF THE HOUSE
Vict.
* Unfinished Symphony (Schubert)
* Ouverture to Manfred (Schumann)
N.B.C. Symphony Orchestra
Conducted by: ARTURO TOSCANINI
MOONLIGHT SONATA (adagio) (Concertos under the Stars)
The Holywood Bowl Symphony Orchestra
Piano: LEONARD PENNARIO
Conducted by: CARMEN DRAGON
SONATA No. 2 in A major Op. 2 (23 min.) HMV CLP
Piano: GINA BACHAUER
RACHMANINOFF
PIANO CONCERTO No. l Op. 1 (25 min.)
Conducted by Eugene Ormandy

PIANO CONCERTO No. 2 Op. 18 (31 min.)
Conducted by Leopold Stokowski Vict. LM – 6123
PIANO CONCERTO No. 3 Op. 30 (35 min.)
Conducted by Eugene Ormandy
PIANO CONCERTO No. 4 Op. 40 (25 min.)
Conducted by Eugene Ormandy
RHAPSODY ON A THEME OF PAGANINI Op. 43
Conducted by Leopold Stokovski
Piano: SERGHEI RACHMANINOFF[16]
PIANO CONCERTO No. 2 Op. 18 (31 min.) Vox PL – 9650
RHAPSODY ON A THEME OF PAGANINI
Op. 18 (23 min.)
Pro Musica Orchestra of Vienna
Piano: ORAZIO FRUGONI
Conducted by: HAROLD BYRNS
PRELUDE IN C SHARP MINOR Op. 3 No. 2 Cap. P – 8326
(Concertos under the Stars)
The Hollywood Bowl Symphony Orchestra
Piano: LEONARD PENNARIO
Conducted by: CARMEN DRAGON

LISZT
HUNGARIAN RHAPSODIES Nos. 1, 2, 5. (38 min.)
West. LAB – 7003
Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: HERMANN SHERCHEN
HUNGARIAN RHAPSODIES Nos. 3, 4, 6. (34 min.)
West. LAB – 7007
Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: HERMANN SCHERCHEN
HUNGARIAN RHAPSODIES Nos. 1,2, 3. (30 min.)

---

[16] În repertoarul de muzică, numele e subliniat cu două linii.

Vict. LM – 1878
N.B.C. Symphony Orchestra
Conducted by: LEOPOLD STOKOWSKI
HUNGARIAN FANTASY (29 min.) West. LAB – 7018
TODTENTANZ
The Philharmonic Promenade Orchestra
Piano: EDITH FARNADI
Conducted by: SIR ADRIAN BOULT
HEARD ON A MOUNTAIN Symphonic Poem No. 1
(31 min.)
TASSO LAMENTO E TRIONFO Symphonic Poem No. 2
(21 min.)
Urania RRLP–7091
Symphony Orchestra of radio Berlin (Poem No. 1)
Conducted by: ARTHUR ROTHER
Berlin Philharmonic Orchestra (Poem No. 2)
Conducted by: FRITZ ZAUN
LES PRÉLUDES Symphonic Poem No. 3 (16 min.)
Vict. LM – 1775
Boston Symphony Orchestra
Conducted by: PIERRE MONTEUX
PROMETHEUS Symphonic Poem No. 5 (12 min.)
London LL – 1356
L'orchestre de la Société des Concerts du Conservatoire de Paris
Conducted by: KARL MUNCHINGER
MAZEPPA Symphonic Poem No. 6 (15 min.) West. LAB – 7031
The Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: DEAN DIXON
FESTKLANGE Symphonic Poem No. 7 (19 min.)
Urania URLP – 7140
Symphony Orchestra of radio Leipzig
Conducted by: GERHARD PFLUGER
HUNGARIA Symphonic Poem No. 9 (20 min.)
Urania URLP – 7140
Symphony Orchestra of radio Berlin
Conducted by: ROLF KLEINERT

HAMLET Symphonic Poem No. 10 (15 min.) London LL – 1356
The Paris Conservatory Orchestra
Conducted by: KARL MUNCHINGER
BATTLE OF THE HUNS Symphonic Poem No. 11 (13 min.)
West. LAB – 7031
The Philharmonic Symphony Orchestra of London
Conducted by: DEAN DIXON
PIANO CONCERTO Nos. 1 & 2 (37 min.) Vox PL – 8390
Pro Musica Symphony Orchestra of Vienna
Piano: ORAZIO FRUGONI
Conducted by: HANS SWAROWSKY
TODTENTANZ (15 min.) Vox PL – 9030
* Andante Spianato & Polonaise
* Rondo Krakowiak
* Variations sur „La ci darem la Mano”
Pro Musica Symphony Orchestra of Vienna
Piano: ORAZIO FRUGONI
Conducted by: HANS SWAROWSKY

Doine româneşti în biblioteca regelui

Descopăr, chiar deasupra cărților şi revistelor aflate pe ultimul raft al unuia din corpurile de bibliotecă fixate pe peretele din stânga al arhivei, un volum care se vede că a fost citit şi răsfoit, adnotat. Se cheamă *Doïnas des Roumains. Chants populaires roumains.* Transcriu textul de pe coperta interioară a acestei ediții rare, datând din 1917: „Recueillis par M. Vulpesco, harmonisés par A.M. Auzende et E. Castrişanu. Poésies de Maurice Boukay”. Ediția a fost scoasă de J. Vieu, Editeur; 51 rue de Rome, Paris. Cartea cuprinde textul român şi versiunea franceză, precum şi partitura unor doine din toate zonele României. Transcriu cuprinsul:

I. *Doïna de Moldavie*, II. *Doïna de Transylvanie* (A trecut bădița dealul), III. *Chanson de Haïdouk* (Doina haiducului din Oltenia), IV. *Les recrues de Transylvanie* (Cătănie), V. *De Ploeşti jusqu'à Gheboaia*! (Din Ploieşti până-n Gheboaia), VI. *Motzoul, le voyageur* (Moțul la drum), VII. *Le chant du coucou* (Unde-aud cucul cântând), VIII. *Près de l'acacia d'été...* (Hai, salcâm, salcâm de vară!), IX. *Ah*! *Combien mon sort est triste* (Cântec din Ardeal), X. *Toutes les deux à la fontaine*! (Colea-n vale la fântână!), XI. *Feuille verte au menu grain* (Doina de Bărăgan: Foaie verde grâu mărunt), XII. *La chanson d'un pauvre gars*! (Cântec din Bihor), XIII. *Petite Fleur du grand pré vert* (Floricică din poiană), XIV. *Voici Lena*! (Vine Leana pe colnic!), XV. *L'abandonnée* (Arde-ar rochița pe tine).

Am găsit şi alte culegeri de folclor, chiar reviste de folclor, de lingvistică... Dar m-am oprit la acest volum care, deşi e lucrat impecabil, demonstrează încă o dată cât de şterse şi banale sunt traducerile în franceză ale textelor româneşti. Sună îngrozitor de banal, de-a dreptul penibil. Mai sunt şi alte culegeri de folclor, dar în limba română. Regele Mihai şi folclorul românesc. M-am oprit la această carte ce provine din biblioteca Reginei Elena pe care a avut-o la Villa Sparta de lângă Florența, în anii '30. A luat-o, se pare, de la Regina Maria. Mă gândesc ce au făcut dictatura şi comunismul din folclorul românesc. Cum l-au mistificat.

Şi privesc în albume toate acele fotografii în care Regina Maria şi fiicele ei sunt îmbrăcate în port popular românesc. A existat chiar un celebru atelier al Reginei Maria, unde se brodau superbe costume naționale din toate zonele țării. În câteva fotografii o văd pe Principesa Elena, cea de-a doua fiică a Regelui Mihai, la o sărbătoare a românilor din exil purtând ie cu broderie albastră. Din cea autentică, iar nu de nylon şi cu modelele kitschului pe care l-a promovat Cântarea României.

Puterea de a spune nu

Un prieten drag, acelaşi Victor Eskenazy, istoric român în exil, medievist, autorul mai multor cărți privind istoria evreilor, dar şi al unor volume legate de muzică, cunoscut din emisiunile lui la Europa Liberă, mi-a dăruit nişte fotocopii ale unor documente pe care le-a găsit în arhivele Fundației „Gabriela de Savoia". Între ele se află şi o scrisoare redactată în limba franceză. E trimisă de avocatul Jacques Revaclier, avocatului Jean-Flavien Lalive cu care e coleg la baroul din Geneva. Iată cum ar suna, în limba română, scrisoarea la care m-am referit:

Geneva, 5 mai 1978

Stimate Coleg,
cu privire la carnetele de note ale Regelui Carol al II-lea al României.
În urma unor circumstanțe independente de voința noastră, copia după scrisoarea dumneavoastră din 17 februarie 1978 pe care am trimis-o, în Portugalia, clientei mele, Doamna Monica Urdăreanu, nu i-a parvenit decât recent.
Doamna Urdăreanu m-a rugat să precizez cele ce urmează:
1. Carnetele de note ale Regelui Carol al II-lea al României se află în şapte pachete sigilate. Aceste şapte pachete sigilate au fost depuse pe numele Principesei Elena de România, născută Elena Lupescu şi pe numele Principesei Elena, Regina-mamă a României, la Arhivele naționale portugheze.

Regele Carol al II-lea al României a încredințat aceste șapte pachete soției sale, Principesa Elena de România[17].

2. Aceste carnete de note fac parte din moștenirea Principesei Elena de România, decedată în 29 iunie 1977, la Estoril, în Portugalia.

3. Prin testament autentificat, făcut la Geneva de domnul notar Jean-René Gampest, Principesa Elena de România a desemnat-o ca moștenitoare unică și universală a sa pe doamna Monica Urdăreanu.

4. În calitatea sa de moștenitoare unică a principesei Elena de România, doamna Urdăreanu, deși nu avea nici o obligație, din pură generozitate, i-a propus Regelui Mihai al României ca amândoi, împreună, să aleagă o editură de prim rang pentru a publica aceste carnete, fiind de la sine înțeles că se vor da toate garanțiile ca textul să nu fie schimbat. Doamna Urdăreanu propune ca să fie transferate dreptul de proprietate și drepturile de autor asupra carnetelor de note copiilor Regelui Mihai, care vor avea uzufructul.

5. Dacă Regele Mihai și copiii lui nu vor accepta această ofertă de donație până la sfârșitul lunii mai, această ofertă se anulează.

Rămân, cum bine se înțelege, la dispoziția dumneavoastră pentru a vă aduce orice precizare în plus.

Cu cele mai alese sentimente de respect și devotament,

al dumneavoastră coleg...

L-am întrebat pe Regele Mihai I ce s-a întâmplat cu acele carnete. Dacă a acceptat oferta. Răspunsul a fost „nu”. Apoi a râs descoperind cuvântul „generozitate” în textul scrisorii. Elena Lupescu a fost unica moștenitoare a

---

[17] Este vorba de doamna Elena Lupescu.

Regelui Carol al II-lea, tatăl său, iar moştenitoarea Elenei Lupescu, de asemenea unică, a fost doamna Monica Urdăreanu – „Care-mi punea condiţii mie, cum să editäm caietele tatălui meu”.

Există propuneri care ni se fac în viaţă şi care ne dezonorează. Dacă le-am accepta, chiar dacă la mijloc e vorba de un câştig material, am pierde de fapt un anumit fel de a gândi, principii, o rectitudine morală.

Acest document, aflat în arhivele fundaţiei Gabrielei de Savoia, şi dialogul purtat pe marginea lui cu Majestatea Sa regele la Versoix mi-au adus în memorie un alt document, de astă dată hilar şi atotgrăitor, în ce priveşte morala şi justiţia puterii instalate după 30 decembrie 1947 sau mai târziu, în 1965, sau, şi mai târziu, în 1989, sau după 20 mai 1990. În 22 mai 1948, Consiliul de Miniştri a hotărât retragerea cetăţeniei române pentru Mihai de Hohenzollern, Elena, regina-mamă, Elisabeta de Hohenzollern, Ileana de Habsburg (maica Alexandra, mai târziu) şi Nicolae de Hohenzollern. Pentru activitatea desfăşurată de aceste persoane şi de membrii fostei case regale în Occident, unde dezväluiau adevărul despre abdicarea forţată a monarhiei şi atentatul împotriva democraţiei în România, atentat soldat nu cu instalarea unei republici populare, ci cu impunerea dictaturii. Când emanaţii din decembrie 1989 şi „colaboratorii” lor au dezlănţuit o întreagă propagandă împotriva legitimităţii monarhiei, mi-am amintit, brusc, de acest act de retragere a cetăţeniei. El a fost decis de comunişti. Aceiaşi sau descendenţii lor ne-au adus, la televiziuni sau în presă, diverşi contra candidaţi ai Majestăţii Sale. Când Regelui Mihai i se refuza intrarea în ţară, pe ecrane apărea Paul de Hohenzollern, care a fost prezentat ca Paul de România. Când i s-a retras şi când i-a fost „redată” cetăţenia română? Şi de către cine? De ce nu i-a propus doamna Urdăreanu caietele lui Carol al II-lea? Sau poate că i le-a propus.

Povestea aceasta de manipulare şi de inversare a rolurilor mi-a adus aminte de *commedia dell’arte* şi practica *quid pro quo*. Să nu credeţi că schimbările de roluri şi

răsturnările de situații ar fi străine de Europa de Est a dictaturilor şi a tranzițiilor. Partidul i-a învățat pe mulți cum să tragă foloase din vorbe meşteşugite, cum să nu muncească şi să afişeze o condiție nobilă, înlocuind sângele albastru cu sângele roşu. Pe vremuri, un rege al Spaniei a avut de furcă şi a înțeles că trebuie să reînvețe mâinile poporului său să muncească, să depună o anumită activitate manuală. Prea mulți *hidalgo* şi prea puține mâini dăruite meşteşugurilor, prea multă trudă verbală pentru gloria de a impune verdicte şi calomnii. Prea puține produse autohtone într-o țară care trăieşte pentru gloria de a-şi desființa şi azi adevărurile autentice.

Războiul

„În Est trebuia să luptăm doar pentru Basarabia şi Bucovina!”

Era o vorbă ce revenea întruna când despicau în patru firul războiului şi tot ce a urmat. Sunau cuvintele, parcă, a versuri memorate. Nimeni nu i-a uitat pe frații dintre râuri, chiar şi luptând cu soarta între două dictaturi.

La 23 noiembrie 1940, Ion Antonescu a semnat actul de aderare a României la Pactul Tripartit. Îl întreb pe Regele Mihai cum a privit acest act. Führerul i-a adresat atunci o telegramă.

M.S.: Cu aprehensiune. Fără să pot, acum, numi o idee absolut precisă, ştiu că am trăit atunci un sentiment de nelinişte, ca atunci când ceva nu-ți convine deloc. Şi simți că nu e bine ce se întâmplă. Nu doar pentru tine, ci mult mai grav: pentru țară. Mi se părea o mişcare foarte periculoasă. Simțeam că vor fi foarte grele şi complicate consecințele acestei aderări la Pactul Tripartit. Apoi exista un imens dezacord între starea de spirit tolerantă şi paşnică a noastră, a românilor, şi orizontul comandanților

germani agresivi, mânați de o idee fixă. Cât privește telegramele, ele erau acte de secretariat. Deși aveam doar nouăsprezece ani, am privit cu neliniște actul semnat de Antonescu.

D.U.: Cred că sentimentul acesta de neplăcere, de disconfort, ca să nu folosim cuvinte mari, venea în fond din identificarea cu poporul român. Deși sunteți descendentul unei mari familii germane, de Hohenzollern.

M.S.: Cel mai bun exemplu pentru ce a însemnat identificarea monarhiei, la noi, cu poporul român îl reprezintă Regele Ferdinand, bunicul meu, care a intrat în război împotriva țării lui de origine.

„Românii n-au făcut risipă de mareșali"

D.U.: Am văzut în arhiva de la Versoix, Majestate, în biblioteca impresionantă pe care o aveți, multe, foarte multe cărți și documente interesând istoria României. Pentru că îl prețuiți atât de mult pe N. Iorga, împreună cu Regina Ana și principesele, spuneți-mi cum ați trăit asasinarea lui?

M.S.: Totul a fost un șoc teribil pentru noi. Îi cunoșteam pe toți cei asasinați. În cazul lui Iorga, se pierdea una din marile minți ale culturii noastre. Am simțit un dezgust fără margini. Tot ce s-a întâmplat atunci a fost atât de contrar mentalității noastre.

D.U.: Spuneți-mi, legionarii au încercat să vă atragă de partea lor?

M.S.: Nu. Au încercat, bineînțeles, să fie cât mai atenți, cât mai politicoși.

D.U.: Știu că, în seara zilei de 20 ianuarie 1941, un grup de legionari au manifestat în fața Palatului Regal din Calea Victoriei. Au cântat *Imnul regal.* Despre această manifestație am citit în *Universul* nr. 20 din 21 ianuarie 1941. Erați în Palatul Regal atunci?

M.S.: Nu. Eram deja plecat la Sinaia. Dar, în legătură cu asta, aș vrea să spun că există un alt lucru care mi s-a părut nelalocul lui: Antonescu îmbrăcat în cămașa verde cu

„Mihai Viteazul” pe piept. Să faci o declarație despre eroismul de care s-a dat dovadă în timpul războiului şi să amesteci acest eroism cu o mişcare politică?! De extremism politic! Armata şi politica! Când le vezi amestecându-se, simți un gust amar. Ba, mai mult, vorbele sunt contrazise de fapte. Vorbele se bat cap în cap cu faptele.

D.U.: Antonescu s-a folosit de numele Majestății Voastre în acțiunea de reprimare a mişcării legionare. El a cerut poporului să facă zid „lângă regele țării”. I-ați trimis atunci o scrisoare publică în care scriați că împreună cu regina-mamă ați decis să contribuiți cu 500.000 de lei la fondul dedicat familiilor acelor ostaşi „căzuți la datorie” în zilele de 21-23 ianuarie. Tot atunci ați decis decorarea cu „Insigna Bravurei” a militarilor ucişi de legionari. Din partea regelui s-a depus o coroană de flori la mormântul celor 17 ostaşi ucişi. Au fost organizate funeraliile naționale.

M.S.: Nu-mi aduc aminte de suma dată. Poate pentru că acest gest e mai mult decât normal. Dacă aş fi avut simpatii legionare, e sigur, însă, că n-aş fi făcut acest gest. Un gest public care demonstra ce era de demonstrat.

D.U.: Ce poziție a avut Mihai Antonescu în acea perioadă? Era la propagandă, dar ocupa şi alte poziții-cheie... Or, propaganda e importantă în dictatură. Şi are stilul ei. S-au făcut studii privitoare la circulația numelui lui Antonescu în epocă în comparație cu acela al regelui. Când se studiază un regim politic, se numără, de pildă, articolele consacrate personalităților dintr-o anumită perioadă. S-a spus că în perioada septembrie 1940 – august 1944, scorul ar fi fost de aproape 4 la 1 în favoarea lui Antonescu. Despre dumneavoastră s-au scris 261 articole. Despre Antonescu – 1.293. Mihai Antonescu, aflat la Propagandă, controla firesşte acest scor al popularității în presă.

M.S.: Firesşte, una este frecvența, şi alta popularitatea reală. Dacă mă gândesc la Stalin, la Hitler, la Ceauşescu au fost omniprezenți într-un eşafodaj uriaş pentru cultul personalității. Lumea îi ura. Ura era şi mai puternică. Ce contează de câte ori sunt rostite nişte elogii, nişte nume,

dacă cel „elogiat” e urât, disprețuit de mulțime? Elogii în pustiu...Nu era cazul lui Antonescu, avea mulți susținători la un moment dat...

D.U.: În 10 mai 1941, ați fost avansat la gradul de mareşal. Bastonul v-a fost înmânat de către Antonescu.

M.S.: Bine. Asta a fost din nou o chestie în genul lui Antonescu. El era general de divizie. Voia să fie mareşal. Şi n-a vrut ca eu să am pentru o perioadă prea mare gradul de mareşal, înainte de a-l obține el. Aşa că m-a făcut şi pe mine, care eram „capul oştirii”, general de divizie, iar la 10 mai 1941 am fost făcut mareşal, bastonul fiindu-mi înmânat de către Antonescu.

D.U.: Peste trei luni, la 21 august 1941, ați semnat acel decret prin care, „pentru servicii militare aduse patriei şi tronului pe câmpul de bătaie”, generalul Antonescu era avansat la gradul de mareşal.

M.S.: La noi, gradul de mareşal există în timp de război. Nu de pace. Apoi, noi nu suntem ruşi. La ruşi erau la modă mareşalii... Ei şi-au permis să scoată o serie de mareşali... Şi nemții la fel. Românii n-au făcut risipă de mareşali. Fiind un grad legat de vremuri de război, nu de pace, şi românii fiind oameni paşnici, noi n-am avut înainte de al doilea război mondial decât doi mareşali, în toată istoria noastră: Prezan şi Averescu. Doi mareşali făcuți în timpul războiului. Iar regele țării, fiind capul armatei, trebuie să fie mareşal.

„Ne gândeam la eliberarea Basarabiei şi Bucovinei, dar nu eram de acord să se meargă mai departe”

D.U.: Ştiți ce m-a mirat pe mine? Faptul că n-ați fost consultat de Antonescu atunci când s-a decis intrarea țării noastre în război, în 22 iunie 1941, când s-a dat „proclamația către țară a domnului general Antonescu, conducătorul statului român şi Preşedintele Consiliului de miniştrii”. Regele era oficial şeful statului român.

M.S.: Dar nu am fost consultat când s-au întocmit aceste documente.

D.U.: Şi totuşi, numele şi poziția dumneavoastră au fost invocate în cadrul acestor decizii capitale.

M.S.: În proclamațiile şi ordinele de zi date de Antonescu se foloseau fel de fel de fraze ca: „La luptă sfântă pentru neam şi rege” sau „V-o cere neamul, regele şi generalul”. Lucrul care m-a mirat pe mine... l-am aflat puțin mai târziu. Ruşii mi-au spus că ei ştiau foarte bine că eu n-am avut nimic de-a face cu începutul războiului contra lor. Mi-au spus-o ei. Deci se ştia că nu fusesem consultat. Îmi aduc aminte şi altceva. Câteva zile după aceea, m-am întors la Bucureşti cu mama şi a venit Antonescu să vorbească cu noi. Şi foarte mândru a spus că „până şi Churchill a zis că România a declarat război în mod aşa de curajos Sovietelor”. Atunci eu i-am replicat, i-am întors-o: „Asta nu-i adevărat”. Şi i-am explicat de ce. Din ce am auzit eu la B.B.C., s-a spus *outrageous*, or asta înseamnă „neruşinat”. Biroul lui, ca să-i facă pe plac, consilierii cu propaganda au notat *courageous*, care înseamnă „curajos”. Asta ca să-l facă să se umfle în pene. Când i-am subliniat asta, Antonescu a devenit cam roşu la față [râde]...

D.U.: Conform decretului din 6 septembrie 1940, când ați depus jurământul de urcare pe tron, erați „capul oştirii”, or, neinformându-vă, Antonescu a încălcat acest decret. Antonescu încălcase chiar prima prerogativă regală. Ați aflat de intrarea țării noastre în război de la radio? Era normal?

M.S.: Mie, „capul oştirii”, nu mi s-a comunicat înainte că țara intră în război. Lucrul acesta n-a fost notificat niciodată oficial. N-am semnat nici o declarație de război, nici împotriva Rusiei, nici împotriva Statelor Unite, nici împotriva Marii Britanii. Un aghiotant m-a sunat noaptea şi mi-a spus că a fost informat de comandantul garnizoanei Sinaia de acest lucru. Era o informație neoficială, făcută de la om la om, din prietenie. Când am aflat un lucru atât de important, de grav, l-am căutat la telefon pe Antonescu. Dar nu era. Sau n-a răspuns. A doua zi dimineață n-am primit nici un mesaj. Am aflat de dezastru din buletinul de

ştiri transmis de B.B.C. Eram în maşină cu mama mea, Regina Elena. Ziarele publicau şi ele „Proclamaţia” şi „Ordinul de zi”. L-am chemat pe Mihai Antonescu la telefon şi i-am spus: „Ce-i asta?! Cum se face că n-am fost consultat? Că nu mi s-a spus nimic?!”. Mi-a răspuns incredibil, dacă ne gândim la implicaţiile intrării României în război: „Credeam c-o să auziţi la radio, că veţi afla din ziare”. Mi s-a părut totul iresponsabil în atitudinea lor. Cum altfel?

D.U.: Şi totuşi, era folosită formula „pentru neam, pentru rege”. Dacă regele nu ştia nimic şi nu ceruse războiul, poate că nici poporul, „neamul” nu voia acest război.

M.S.: Antonescu avea aceste formule. Am mai spus-o, o voi spune de câte ori va fi nevoie ca să se înţeleagă. Sigur, trebuia să luptăm pentru Basarabia şi Bucovina. Poporul voia Basarabia şi Bucovina, aceste teritorii smulse din ţara noastră. Şi, la fel ca toţi românii, doream şi eu revenirea Basarabiei şi Bucovinei la ţara-mamă.

D.U.: În ciuda faptului că n-aţi fost consultat în legătură cu acest război, i-aţi trimis o telegramă lui Antonescu în care apărea acest mesaj: „În clipa când trupele noastre trec Prutul şi Codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfânta ţară a Moldovei lui Ştefan cel Mare, gândul meu se îndreaptă către domnia voastră, domnule general, şi către ostaşii ţării”.

M.S.: Această telegramă a fost făcută fără încuviinţarea mea. Cred că a fost făcută. Dar e foarte adevărat că noi ne gândeam, şi eu şi mama mea, la eliberarea Basarabiei şi Bucovinei. Dar nu eram de acord să se meargă mai departe.

D.U.: Când aţi plecat în inspecţii pe front, pe frontul de Est, aceste vizite erau programate cu mult sau puţin timp înainte?

M.S.: Vestea că trebuie să merg pe front venea în ultima clipă. O primeam prin mareşalul Curţii. Venea chiar în ultima clipă. Era ca un ordin.

D.U.: Aşa aţi fost anunţat, în 8 iulie 1941, că trebuie să mergeţi într-o inspecţie pe front.

M.S.: Da. Trebuia să fiu gata în două ceasuri. Să plec în inspecție. N-am avut o altă înştiințare despre asta. Pentru acea inspecție am fost anunțat seara, chiar în seara zilei de 8 iulie. Iar inspecția era pentru zilele de 9 şi 10 iulie 1941. Am plecat la miezul nopții spre Bucureşti de la Sinaia. Iar dimineața am fost pe front pentru că soarta războiului şi a ostaşilor mă interesa. Era un prilej să le cunosc cu ochii mei.

D.U.: Ce ați simțit, când au fost reintegrate Basarabia şi Bucovina de Nord la România?

M.S.: Bineînțeles, eram foarte fericit. Am fost foarte bucuros. Mi-e greu să vorbesc despre lucruri atât de mari. Am fost foarte fericit.

D.U.: În 24 iulie 1941, ați făcut împreună cu Ion Antonescu o vizită la Cernăuți.

M.S.: Da. Mi se pare că a fost o ceremonie acolo, cu prilejul reintegrării Basarabiei şi Bucovinei. Înainte de asta, am vorbit la radio. În cinstea armatei române. Pentru acțiunile ei.

D.U.: În 8 noiembrie 1941, ați participat la festivitățile organizate cu prilejul revenirii trupelor române în țară. Trupele au defilat, atunci, pe sub Arcul de Triumf. Am văzut fotografii din ziua aceea.

M.S.: Importantă a fost pentru mine Reîntregirea, sărbătorirea ei. Trupele au trecut pe sub Arcul de Triumf. Era un moment de bucurie şi demnitate. Mulți credeau că războiul s-a terminat. Războiul în răsărit. Lumea se gândea la un moment când se va putea redobândi nordul Transilvaniei.

D.U.: Am citit că atunci când i s-a prezentat ministrului român de Externe, Mihail Manoilescu, harta amputată a României la „arbitrajul” de la Viena din 29 august 1940, acesta a leşinat.

M.S.: Hotărârile erau luate la Berlin. Hitler ne-a cerut să cedăm întregul Cadrilater. Nu eu eram rege atunci. Ceea ce s-a întâmplat atunci cu Transilvania a fost o nenorocire. Iar povestea cu „arbitrajul” n-a fost decât o poveste.

Tragică. Noi am mers cu hărți, şi cu documente, şi dovezi. Nimănui nu-i păsa de aceste lucruri.

„N-am reuşit să-l salvez pe Antonescu”

D.U.: După ce am redobândit Basarabia şi Bucovina, aţi bănuit că Hitler va cere insistent, fiindcă semnasem acel Pact Tripartit, ca România să participe în continuare la războiul antisovietic alături de armata germană?

M.S.: Eu am sperat ca războiul să se încheie după reîntregirea teritoriilor aparţinând României. N-a fost să fie aşa. Antonescu a acceptat cererea lui Hitler ca armata română să participe mai departe la războiul antisovietic. Pe mine m-a îngrijorat cererea lui Hitler. Începusem cu toţii să avem gânduri negre. Mulţi dintre noi aveam mari reticenţe. Şi Brătianu. Şi Maniu. Există o întreagă corespondenţă către Antonescu legată de acest război. Scrisori după scrisori. În care i se cerea să renunţe la război. Culmea este că Drăgan a publicat aceste scrisori.

D.U.: Am citit aceste scrisori în volumele cu Antonescu. Drăgan tocmai a pierdut zilele acestea[18] procesul intentat ziariştilor italieni ce l-au declarat legionar şi colaborator al lui Ceauşescu. Sentinţa care s-a pronunţat în acest proces a fost limpede.

M.S.: Drăgan a fost legionar. Lucrul acesta e ştiut. Nu era nevoie de procesul cu revista italiană *Panorama* ca să se ştie asta. Dar procesul pierdut de Drăgan e important prin rezoluţia lui. Ea subliniază un adevăr care nu prea e luat în seamă la Bucureşti, unde oricine poate fi calificat ca legionar, numai legionarii notorii nu. Apoi, afacerile pe care le-a făcut Drăgan, cu care a câştigat miliarde, au fost cele cu gazul lichid. Afaceri cu Ceauşescu. O fi având el simţăminte speciale pentru Antonescu. Motivaţia lor nu pot

[18] Interviul acesta a fost luat în decembrie 1990.

s-o ştiu. Dar e simplu să lauzi un om care a murit şi care nu periclitează poziția puterii actuale.

D.U.: Mi-ați vorbit în repetate rânduri despre Antonescu. Şi prima oară pe 5 mai 1990[19]. Deşi v-a contrariat în numeroase prilejuri, nu ați păstrat o atitudine subiectivă față de mareşal, un mare om în istoria anilor '40, după unii istorici, condamnat de alții ca vinovat de alianța cu Hitler şi de Holocaust. Ce e ciudat, acum, deşi explicabil, este campania proantonesciană din România la care participă şi multe cozi de topor ceauşiste. Antonescu merită să fie, în fine, înțeles la adevărata lui dimensiune. Dar nu prin campanii ce se folosesc de personalitatea mareşalului pentru o propagandă antimonarhică, naționalistă, de extremă dreapta. În spatele numelui lui Antonescu, ridicat în slavă, încearcă să se ascundă tot soiul de mercenari. Aceiaşi care mai ieri l-au scos din istorie... Pentru că actuala putere vă consideră un pericol vi-l opune pe Antonescu... Drăgan creează un soi de vid în jurul lui Antonescu. E prezentat ca singura personalitate a timpului. Povestea cu poporul român vinovat pentru că a crezut în aliați sună teribil. Drăgan cultivă modelul dictatorului şi nici acum Antonescu nu va fi înțeles.

M.S.: Drăgan îl tot citează pe Magherescu. Mi s-a spus, n-am verificat, că Magherescu ar fi afirmat că lucrurile puse de Drăgan pe seama lui nu sunt adevărate.

D.U.: Mi-ați spus că v-ați luptat ca să-l salvați pe Antonescu.

M.S.: Dacă ar fi fost Antonescu în 26 august, dacă n-am fi aflat întâmplător de la doctorul lui că pleacă pe front şi nu am fi schimbat data, partidele ar fi avut pregătită echipa de supraveghere a lui Antonescu. Apoi e limpede că a fost judecat, de fapt, de ruşi, că ei i-au decis soarta. Citiți

---

[19] Cu ocazia primului amplu interviu pe care l-am realizat la Versoix, tipărit în România cu Majestatea Sa Regele Mihai, în exclusivitate, în revista *România literară*, 23 august 1990.

documentele vremii legate de epurare şi „criminalii de război”. Pe alții am reuşit să-i grațiez atunci. Au scăpat cu viață. Dar la Antonescu respingerea oricărui drept la grațiere, la clemență a fost fermă.

D.U.: Ați fost de acord cu afirmația istoriografilor care l-au decretat pe Antonescu „criminal de război”? Sunteți de acord cu acest punct de vedere împărtăşit de comunişti?

M.S.: Nu, nici vorbă. Nu! A fost o exagerare. Bine, dacă vrei, oricine începe un război poți să spui că este criminal. La noi, criminal de război a avut o singură interpretare, desemnând o persoană care chiar a făcut crime de război. Or, Antonescu n-a făcut asta. La el conta jurământul militar. La Antonescu, atârnă greu alte vinovății care i se aduc pentru Transnistria, pentru soarta evreilor. Dar ați văzut cât de împărțiți sunt istoricii care-l judecă. Unii-l ridică în slavă, alții vor să-i şteargă numele...

„Poporul voia pacea”

D.U.: În noaptea de Anul Nou, 1943, în discursul pe care l-ați rostit la radio, ați făcut o urare profundă, sinceră: „Urarea ce fac cu acest prilej poporului meu căruia istoria i-a hărăzit până acum atâtea suferințe, întretăiate doar de rare luminişuri de dreptate, este ca sfârşitul frământărilor sângeroase care sfâşie omenirea să-i aducă consfințirea definitivă a drepturilor sale nepieritoare”. Ați reluat această idee şi ați dezvoltat-o în cuvântarea de răspuns pe care ați adresat-o decanului corpului diplomatic.

M.S.: În cuvântarea care era să-i aducă lui Mocsony-Stârcea mobilizarea pe front. Discursul l-a scos din minți pe Antonescu, care s-a grăbit să dea publicității o dezmințire.

D.U.: Iar Killinger a protestat atunci la preşedinția Consiliului de Miniştri. Credea că guvernul voia să blocheze participarea României la război.

M.S.: Nu îmi mai amintesc toate aceste detalii. Ce ştiu însă cu siguranță e că vorbirea mea de atunci fusese ticluită special, că gândisem cu Brătianu, cu Maniu ce să

spun, care era dorința cea mai adâncă a românilor. Am făcut lucrul acesta în taină şi ce am spus era adevărul. O adevărată speranță, marea speranță a noastră, a românilor. Când au auzit ce am spus, au priceput bine sensul. De aici scandalul, supărarea. Eu doream pacea. Poporul voia pacea.

D.U.: În ciuda scandalului, atunci ați câştigat bătălia şi odată cu ea o nouă poziție. A fost un moment critic. Cu Mocsony-Stârcea, cu Codreanu, cu refuzul de a aproba ordinul de mobilizare pentru Stârcea, cu amenințarea că părăsiți țara dacă sunteți obligat să renunțați la imunitatea Casei Regale. Mihai Antonescu v-a amenințat că Ion Antonescu va face apel la țară. Antonescu îl trimisese la dvs. Drept replică a venit amenințarea dvs. că veți face apel la popor. L-ați chemat atunci pe D.Gh. Lupu, care era Preşedintele înaltei Curți de Casație, şi l-ați consultat asupra prerogativelor pe care le aveați. L-ați întrebat cum, în ce fel se poate organiza plebiscitul. Aceste informații se găsesc şi în jurnalul lui Radu Rosetti aflat în arhivă.

M.S.: A fost o mare tensiune atunci. Antonescu era furios, avea aerul că vrea să înlăture instituția monarhică. Asta spune multe. Nu era totuşi o problemă de viață şi de moarte pentru țară faptul că Stârcea pleca sau nu pe front, că eu aprobam sau nu o decizie a conducătorului statului legată de povestea asta. În fine. Pe urmă, Antonescu a renunțat la criza lui de orgoliu. Țara avea necazuri mari şi cine ştie ce putea să urmeze, ce frământări se iscau dacă lumea înțelegea atacul la monarhie. Antonescu, mi-aduc aminte că vorbea despre el la persoana a treia: „conducătorul crede...", „conducătorul spune...", „conducătorul s-a întâlnit...".

D.U.: Ce alte acțiuni diplomatice ați mai întreprins în vederea ieşirii României din război? Au fost negocieri cu reprezentanții Statelor Unite, cu Marea Britanic

M.S.: Asta la Cairo. În acele vremuri, național-țărăniştii şi național-liberalii au încercat să realizeze un acord cu mine.

D.U.: Fusese în Italia povestea cu înlăturarea lui Mussolini, în iulie 1943. Victor Emanuel al III-lea îl înlăturase pe Mussolini.

M.S.: Era o idee. Maniu şi Brătianu mi-au scris că ei nu mai cred că e cazul să nu fie amestecată Coroana în ce se întâmplă. Era o situaţie gravă. Aşa că au simţit nevoia să mă informeze şi Maniu şi Brătianu, că trimiseseră cu zece zile înainte un memoriu lui Antonescu prin care cereau scoaterea României din război.

D.U.: Memoriul fusese trimis în 12 august 1943. Maniu şi Brătianu se gândeau şi la prerogativa pe care o aveaţi încă din 6 septembrie 1940 de „cap al oştirii". Puteaţi opri războiul. Aveaţi dreptul de a-l numi pe Preşedintele Consiliului de Miniştri. Puteaţi să-l înlăturaţi pe Antonescu, dacă refuza să încheie armistiţiul. Era un drept legal, constituţional. Cine purta discuţiile pentru armistiţiu?

M.S.: Maniu, Brătianu. Alţi naţional-ţărănişti. Alţi liberali. Erau desigur şi colaboratorii mei. Am vorbit de ei: Mocsony-Stârcea, Vişoianu şi cel care avea cifrul, Gr. Niculescu-Buzeşti.

D.U.: De ce acest cifru?

M.S.: Ca să nu afle Antonescu, nemţii.

„Aliaţii ne-au lăsat pe mâna ruşilor"

D.U.: Tratativele se făceau în numele lui Maniu şi al Majestăţii Voastre. Dar a venit Conferinţa de la Casablanca din ianuarie 1943. Atunci preşedintele Statelor Unite şi prim-ministrul Marii Britanii au decis să nu angajeze negocieri cu Statele Axei şi cu sateliţii ei. S-a hotărât atunci să li se impună acestora formula capitulării necondiţionate.

M.S.: Am aflat de această Conferinţă de la Casablanca din comunicate, de la cei care au fost acolo. Situaţia devenea acum foarte complicată şi pentru România. Şi în general. Apoi nemţii aveau, să spunem şi asta, oarecare mândrie. Decizia aceasta era un fel de insultă pentru ei.

D.U.: Decizia de la Casablanca a avut consecințele pe care le ştim în istoria României din ultimele patru-cinci decenii. Ceea ce realizează Occidentul acum, foarte târziu, este că va trebui să plătească scump decizia de atunci. Casablanca s-a întors ca un bumerang. Toți vor plăti pentru decizia de atunci. Pentru dezechilibrul pe care l-au creat. Şi atentatul la drepturile omului, a milioane de oameni.

M.S.: Bine. Stalin a insistat să se facă aşa. Stalin a făcut toată povestea asta. Şi ruşii plătesc nebunia lui.

D.S.: Pe urmă a fost conferința de la Moscova. În octombrie 1943. Atunci s-a stabilit că S.U.A., Marea Britanie şi Uniunea Sovietică „vor acționa împreună, în toate problemele privitoare la capitularea şi dezarmarea duşmanului" cu care se aflau în război. Dar la un moment dat nu s-a ajuns ca să decidă numai sovieticii?

M.S.: Ba da. Ceilalți parcă ar fi ieşit din scenă, parcă ar fi dispărut. Asta e grav.

D.U.: Când şi cum ați început contactele cu Partidul Comunist?

M.S.: La cererea englezilor şi americanilor. Data exactă n-o ştiu. Prin '43, pe la sfârşit. În septembrie. Ne-au spus că nu mai vor ca să discute dacă nu-i băgăm şi pe aceştia... Ştiu că a fost un fel de consternare în grupul nostru, când am aflat de această decizie, de acest imperativ venit de la... englezi şi americani.

D.U.: În toamna anului 1943, cercurile Palatului au discutat cu Maniu şi cu Brătianu problema destituirii lui Antonescu. El urma să fie înlocuit de un general care să încheie armistițiul cu Națiunile Unite. Persoana aleasă era generalul Constantin Nicolescu, considerat un „prieten al regelui". Cine era generalul?

M.S.: Era un general care, după 23 august, a devenit Şeful Casei Militare. S-ar fi dat o lovitură de stat. Tot de la cavalerie era şi el [râde]. Ştiți că Antonescu avea o predilecție să-i avanseze în posturi-cheie pe cei de la cavalerie...

D.U.: Era prieten apropiat al dumneavoastră acest general?

M.S.: Înainte, nu. Această lovitură trebuia să se petreacă în legătură cu debarcarea Aliaților în Balcani. Cu sprijinul militar acordat de ei. Dar n-a venit acest ajutor. Am renunțat la plan. De aceeaşi părere au fost şi generalii Gh. Mihail şi Constantin Nicolescu, care urma să-i ia locul lui Antonescu. La fel gândea şi Constantin Sănătescu.

D.U.: Mai erau şi doi colonei, Radu Rusescu şi Dumitru Dămăceanu.

M.S.: De Rusescu nu ştiu exact. Ştiu cum a fost imediat după această întâmplare. Amândoi coloneii s-au dovedit a fi nişte lichele. Dămăceanu fusese director al şcolii împreună cu Tomescu. Directorul şcolii noastre, unde am învățat. Când spun lichele, mă refer la faptul că s-au dat cu comuniştii după aia. Pe Rusescu îl ştiam dinainte. Era aghiotant. Era în birou cu Urdăreanu. Probabil că l-or fi avut la mână pentru că el vorbea tot timpul cu Moruzov, care era şeful Siguranței. Mie de Dămăceanu îmi pare rău şi pentru că mai trăieşte cineva din familia lui. Care tot spunea că el mi-era devotat. Aşa spunea el probabil acasă, dar el în realitate n-a prea fost aşa.

D.U.: S-a redactat un proiect de armistițiu între România şi aliați. Molotov a făcut atunci o declarație publică: „Uniunea Sovietică îşi ia angajamentul să nu se amestece în problemele interne ale României. Nu va încerca să schimbe regimul politic şi economic al țării. Nu va anexa nici o singură parte din teritoriul românesc”.

M.S.: Asta a fost mereu metoda comuniştilor, a sovieticilor: una să spună şi alta să facă. Toate promisiunile lor s-au dat pentru ca să fie absurd şi tragic încălcate. Dar câți n-au fost atunci dintre aceia care au sperat că va fi bine? Sau, azi, câți oameni nu cred în declarații care nu sunt altceva decât o capcană?

D.U.: Declarația lui Molotov a fost firește aprobată de Parlamentul englez şi de Departamentul de Stat american. Dar, la o lună, parcă, ați primit textul convenției armistițiului propus de aliați, pe care vi l-a transmis

principele Ştirbey. Erau condiţii de armistiţiu foarte dure. Aliaţii cereau ca Basarabia şi Bucovina de Nord să fie imediat cedate Rusiei.

M.S.: Degeaba luptaseră românii în ‘41. Inutile fuseseră sacrificiile umane şi materiale. Inutil tot războiul. Când au intrat, în 28 august, trupele sovietice în ţară, s-a fraternizat cu ele, dar repede ne-am dat seama că armata rusă era altceva decât credeam noi. Era o armată care trăia pe spatele ţării noastre. În întregime. Erau furate fermele, magazinele, casele particulare. Erau furate găini, oi, automobile. Culmea a fost atunci că s-a furat până şi maşina noului preşedinte al Consiliului. Era ceva nou pentru noi.

D.U.: Pentru că ocupaţia „prietenilor” sovietici era mai rea decât a „duşmanilor” nemţi, v-aţi grăbit să încheiaţi acel armistiţiu. Cine a mediat armistiţiul?

M.S.: Ştirbey şi Vişoianu. Ei se aflau în august 1944 la Cairo şi i-am trimis la Moscova ca să semneze acolo o convenţie de armistiţiu definitivă. Această convenţie a fost ratificată în septembrie.

D.U.: 12 septembrie 1944.

M.S.: Dar cei doi reprezentanţi ai noştri sosiseră la Moscova la sfârşitul lui august, odată cu delegaţia care plecase din Bucureşti, o delegaţie condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu care era singurul ministru comunist din noul guvern. Vişoianu a explicat întârzierea prin faptul că nu au fost convocaţi la Kremlin decât în 8 septembrie 1944. Aici a avut loc scena „duelului” dintre Vişoianu şi Molotov. Era contrazisă flagrant declaraţia lui Molotov din aprilie 1944. Vişoianu le-a arătat că lipsesc tocmai elementele ce reprezentau poziţia mea, dar de câte ori cerea o modificare pentru ţara noastră, Molotov răspundea impasibil: „Să trecem la articolul următor”. Vişoianu s-a bătut să se introducă un punct esenţial: anume că „la sfârşitul ostilităţilor, trupele aliate vor părăsi teritoriul român”. Dar Molotov avea aerul că punctul acesta nu e deloc important, când el era, de fapt, esenţial.

D.U.: Maniu şi Brătianu, în 12 martie 1944, i-au trimis un nou memoriu lui Antonescu. De data asta, liderii partidelor Național-Țărănesc şi Național-Liberal îi cereau lui Antonescu în termeni categorici să scoată România din război. Iar dacă nu, să-şi dea demisia. În mâinile Regelui Mihai.

M.S.: Se acționa atunci pe cale diplomatică. După ce am primit de la aliați condițiile armistițiului, deosebit de grele, nu puteam să rămânem aşa, pasivi. Ni se cereau Basarabia şi Bucovina de Nord, țara trebuia să intre imediat în război de partea aliaților, or, nemții erau pe teritoriul românesc şi aveau destule unități. Mai era încă o exigență care însemna ruinarea țării.

D.U.: Să plătim trei sute de milioane de dolari Uniunii Sovietice. Şi, mai mult, la valoarea banilor din '38.

M.S.: Cererile acestea însemnau ruina. Prăbuşirea țării. Nu puteam să stăm aşa. Am început noi acțiuni diplomatice. Cu Ştirbey, dar şi cu Constantin Vişoianu trimis în secret. Antonescu nu-l voia. Cerusem un ajutor aerian care trebuia să sprijine acțiunea forțelor terestre declanşată împotriva nemților. Pierdusem multe escadrile în războiul din Rusia. Singura aviație pe care o mai aveam în țară era germană. Nu am vrut să declarăm imediat război nemților. I-am dat numeroase posibilități de gândire şi de schimbare a atitudinii lui Antonescu. Eu preferam să dăm ultimatum nemților, să le cerem să părăsească România în 24 de ore. Voiam să reorganizeze armata. În urma tratativelor duse de Ştirbey şi Vişoianu, englezii şi americanii, prin ambasadorii acestor țări, se arătau favorabili propunerilor mele. Dar ruşii nu răspundeau. Am primit, în schimb, o telegramă de la emisarii noştri Ştirbey şi Vişoianu. Era o telegramă cifrată în care mi se aducea la cunoştință faptul că Uniunea Sovietică nu voia armistițiu. Voia să ne trateze ca un învingător, iar nu ca un partener, la masa tratativelor. Vroiau să ne ocupe cu armele. Să intre cu armata. În telegramă mi se cerea să opresc toate operațiile militare împotriva Rusiei, fără să aştept răspunsul sovieticilor. Mai rămâneau cinci zile până la 23

august. De fapt opt zile, căci data programată inițial fusese 26 august.

D.U.: Să ne întoarcem puțin. Iată un lucru grav. În 12 aprilie 1944, guvernul sovietic a propus guvernului român să capituleze necondiționat şi să semneze armistițiul cu Națiunile Unite, în sensul hotărârilor privitoare la Axă şi la sateliții ei de la Casablanca. Nu s-a capitulat atunci. Lucrul aceasta ne ajută să înțelegem că vă interesau foarte mult condițiile armistițiului şi nu aşa cum a afirmat o anume propagandă. L-ați aşteptat pe Antonescu să-şi modifice atitudinea.

M.S.: Şi Maniu şi Brătianu i-au scris lui Antonescu. Au apelat la rațiunea Mareşalului. I-au adus toate argumentele. Făceau comparații între poziția României în războiul purtat alături de Axă. Am făcut tot posibilul ca Antonescu să-şi revizuiască atitudinea. Înainte de a-l aresta.

Coroana sau o mie de morminte!

Comuniştii au spus: *„Îl vom învăța să ne iubească pe noi*!*”*

D.U.: Nu sunt puțini oameni în România care ar opta pentru o monarhie constituțională. Un plebiscit ar putea să pună în evidență această opțiune. Deşi n-ar fi cinstit pentru istorie şi nici pentru Majestatea Voastră, pentru că monarhia s-a instaurat prin plebiscit, dar a fost îndepărtată cu forța de dictatură.

M.S.: Un plebiscit? Fireşte. Prin plebiscit s-a instaurat monarhia în România. Iar abdicarea ei s-a făcut în afara voinței poporului. Fără nici un plebiscit. Groza şi Gheorghiu-Dej mi-au cerut o audiență la Bucureşti. Eram la Sinaia. M-am întors în Capitală, însoțit de mama mea, Regina-mamă Elena. Credeam că era vorba de răspunsul

privitor la căsătoria mea cu Principesa Ana de Bourbon-Parma. Aşteptam acordul guvernului, conform Constituţiei. În loc de asta, mi-au înmânat un act de abdicare. Era redactat cu greşeli de sintaxă şi de vocabular. Fusese conceput şi impus de sovietici. Mi-au cerut să-l iscălesc imediat. Le-am răspuns că dinastia a fost plebiscitată de poporul român şi, în consecinţă, poporul trebuie să se pronunţe cu privire la desfiinţarea dinastiei. Nici n-au vrut să audă de voinţa şi părerea poporului. Cum nu aveau să-i intereseze poporul şi părerile lui niciodată, în toţi aceşti ani de dictatură, iar nu de republică.

D.U.: Poporul a fost în dictatura comunistă doar un cuvânt aruncat în discursuri, cum arunci o nadă. În numele poporului a fost trimis la Canal şi în puşcării poporul. În numele poporului au fost lăsate să moară femei în maternităţi. Şi tot în numele poporului, a tremurat de frig poporul, n-a avut ce mânca poporul, n-a avut lumină poporul. Singurul lucru pe care trebuia să-l aibă a fost frica. De dragul – vorba vine – poporului, pentru frica, frigul şi foamea poporului român.

M.S.: Ştiţi ce mi-au spus atunci când m-au forţat să abdic? „A fost învăţat să vă iubească poporul, îl vom învăţa să ne iubească pe noi!”. Asta mi-au răspuns, când le-am cerut ca românii să se pronunţe cu privire la plecarea noastră. Am spus că am nevoie de o clipă de gândire. M-am retras. Am constat că ei luaseră anumite măsuri înainte de a intra în audienţă. Garda din Palat fusese arestată, iar cea dinafară, înlocuită cu trupe din divizia „Tudor Vladimirescu”. O divizie îndoctrinată, venită din Uniunea Sovietică. M-am întors în salon. Am încercat să tergiversez. Dar nu a fost chip. Pe mine m-au ameninţat personal, direct. Nu mă speria faptul că-mi vorbeau despre tratativele cu aliaţii, despre actele mele antisovietice în care mă opusesem de fapt deciziilor politice arbitrare, anticonstituţionale. Dar mi-au spus că în cazul în care refuz să abdic, o mie de tineri arestaţi, mulţi dintre ei studenţi, vor fi ucişi. Că va fi o baie de sânge, fără milă pentru tineret. Constrâns în felul acesta am iscălit.

Abdicarea monarhiei s-a făcut prin forță. Armata era practic dezarmată. Doar diviziile formate din foşti prizonieri şi îndoctrinați aveau putere militară.

D.U.: În 24 decembrie 1947, Emil Bodnăraş era membru al Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Dacă citim ziarul *Universul* din 31 decembrie 1947, aflăm că Bodnăraş a ținut să afirme că a preluat conducerea armatei „din însărcinarea P.C.R. şi cu asentimentul unanim al guvernului condus de dr. Petru Groza". P.C.R. prelua astfel totul sub controlul şi conducerea lui. S-au făcut multe distribuiri de funcții în zilele următoare. Multe schimbări. La 27 decembrie au fost numiți în funcții înalte, la diferite comandamente, în punctele-cheie, zece generali care erau sau militanți comunişti sau de partea comunişt ilor. Au fost schimbați mulți ofițeri superiori.

M.S.: Deşi era o armată, practic, dezarmată, iar „democrația" era captivă, lucrurile s-au făcut tot cu forța, sub regim de amenințare. Să nu uităm că oamenii noştri politici erau arestați, că şefii partidelor politice erau după gratii de multe luni. Singurii oameni politici, dacă-i putem numi astfel, erau Groza şi Dej, puşi de ruşi. Aşa că unde putea să fie loc pentru voința poporului, pentru hotărârea lui? Voința poporului era temută şi disprețuită profund prin chiar acest refuz de a-l întreba ce vrea, ce doreşte.

D.U.: Am găsit în arhiva dumneavoastră comunicatul pe care l-ați dat la Conferința de presă de la Londra. E un document care vorbeşte de la sine. L-am fotocopiat.

Comunicatul M.S. Regele Mihai al României la Conferința de presă de la Londra, la 4 martie 1948

> Actualmente nu mai este nevoie de a se insista asupra circumstanțelor şi cauzelor anumitor evenimente politice.

Motivele schimbărilor politice adânci care au fost impuse statelor mici din Europa răsăriteană sunt prea bine cunoscute.

În ceea ce priveşte România, ţin să confirm personal faptele, aşa cum s-au produs ele.

În dimineaţa zilei de 30 decembrie 1947, domnii Petru Groza şi Gheorghiu-Dej, ambii membrii ai guvernului român, mi-au înmânat textul actului de abdicare, insistând să-l iscălesc imediat. Amândoi veniseră la Palatul Regal, după ce acesta fusese înconjurat de detaşamente înarmate. M-au informat că eu voi fi considerat responsabilul vărsării de sânge ce ar urma, conform instrucţiunilor pe care le dăduseră dinainte, în cazul în care eu nu aş iscăli în răstimpul dat.

Acest act mi-a fost impus cu forţa, de un guvern instalat şi menţinut la putere de către o ţară străină, guvern întru totul nereprezentativ al voinţei poporului român.

Acest guvern a violat angajamentele internaţionale care-l obligă să respecte libertăţile politice ale poporului român, a falsificat alegerile şi a nimicit şefii politici democraţi care se bucurau de încrederea ţării.

Înlăturarea monarhiei constituie un nou act de violenţă al politicii de înrobire a României. În aceste condiţii, eu nu mă consider nicidecum legat, în nici un fel, prin acest act care mi-a fost impus.

Cu o neştirbită încredere în viitorul nostru, animat de acelaşi devotament şi aceeaşi voinţă de a lucra, eu voi continua să servesc poporul român de care destinul meu este pe veci legat.

Pentru a înţelege mai bine acest comunicat, să ne reamintim documentul pe care fusese silit să-l semneze M.S. Regele Mihai, în ziua de 30 decembrie 1947, document publicat în *Monitorul oficial*, nr. 300 bis din 30 decembrie 1947. Simptomatic acest număr 300 bis în care a apărut actul abdicării! Nu voi reproduce textul întreg, care este

oricum un fals, ca opțiune, atât din punct de vedere al Majestății Sale, cât şi din perspectiva fundamentală a voinței poporului român de atunci. În document se spune la un moment dat: „în viața statului român s-au produs în ultimii ani prefaceri politice, economice şi sociale care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat. *Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiilor stabilite de pactul fundamental – Constituția țării – cerând o grabnică şi fundamentală schimbare*" [s.n.]. Schimbarea era reală. Şi ea echivala cu un început al crizei ce va dura atâtea decenii. Dar, în acelaşi timp reprezenta o trădare, după cum reiese şi din textul subliniat, a Constituției României din 1923 şi, prin ea, o trădare a opțiunilor esențiale din ultimii 30 de ani ai istoriei moderne din prima jumătate a secolului XX. Actul abdicării anula cel mai modern, european şi democratic moment din istoria țării noastre. Legat, tocmai de Constituția din 1923, care era pentru a doua oară anulată, tot de o dictatură, după ce Carol al II-lea renunțase la ea, instaurând dictatura regală. Trecând peste minciuna deplinei înțelegeri, care ar fi existat între rege şi „factorii de răspundere ai țării" şi peste minciuna că „instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condițiuni ale vieții noastre de stat", trebuie să recunoaştem că autorii acestei abdicări aveau mai mult decât dreptate când lăsaseră să le scape, în text, afirmația că monarhia reprezenta „o piedică serioasă în calea dezvoltării României" sub zodia de la Răsărit. Ciudată mai este în această abdicare şi formularea finală, unde, după ce s-a decretat că monarhia nu mai corespunde „actualelor condițiuni ale vieții noastre de stat", se lansează ideea libertății pe care ar avea-o poporul român „de a-şi alege noua formă de stat": „Las poporului român libertatea de a-şi alege noua formă de stat". Când îşi va alege, însă poporul noua formă de stat, de vreme ce ea fusese deja aleasă şi impusă prin reprezentantul lui Vîşinski agreat de comuniştii ruşi? El a fost ales, ştim noi cum a fost ales (din audiențele regelui cu Vîşinski), când a fost impus guvernul Petru Groza. N-a avut loc deci nici un referendum după

această abdicare smulsă cu forța. Petru Groza a prezentat un text de „Proclamație al guvernului către țară". Proclamația informa poporul român, pus în fața unui fapt împlinit, că regele a abdicat şi tot ea îl informa de sus, de la o înălțime dictatorială că el, „poporul român a dobândit libertatea de a-şi clădi o formă nouă de stat – republica populară". Nu poporul îşi alesese această libertate şi nu râvnise, de fapt, s-o dobândească aşa că erau la fel de violente şi actul eliminării monarhiei constituționale din istoria țării, şi actul dobândirii acestei aşa-zise libertăți de a fi republicani, înhămați la *troica* imperiului stalinist, pe atunci, ca şi mai târziu, lagărul socialist, închisoarea în expansiune. După declarația dată la 4 martie 1948, la Conferința de presă de la Londra, Regele Mihai avea să fie primit, în Statele Unite ale Americii, în aceeaşi lună, de preşedintele S.U.A., Harry Truman, şi de Secretarul de Stat, G. Marschall. Cei doi demnitari vor fi informați, la rândul lor despre condițiile în care s-a produs, în realitate, abdicarea. Din nou adevărul era rostit, dincolo de hotarele Europei, de astă dată, fără să intervină modificări substanțiale în politica mondială față de imperialismul stalinist. Nu întâmplător am subliniat cuvântul *troică*, însemnând mijloc de transport, dar şi „comandoul" comunist care avea rolul plutonului de execuție, în vremea lui Stalin.

În 1993, a apărut la Editura Enciclopedică volumul *Amintiri şi reflecțiuni* scris de Mircea Ionnițiu, care a fost coleg de liceu, prieten apropiat al regelui şi secretarul Majestății Sale. I-a fost aproape nu doar în timpul domniei, ci şi în exil, plecând împreună cu familia şi toți apropiații suveranului, în dimineața de 3 ianuarie, în exil. Citindu-i memoriile, am realizat că sunt câteva lucruri care nu trebuie omise atunci când se prezintă momentul abdicării forțate a Regelui Mihai.

Revenirea în țară a regelui de la Londra, după căsătoria Principesei Elizabeth, nu a convenit grupului format de Ana

Pauker, Vasile Luca şi Gheorghe Gheorghiu-Dej care sperau să scape de măsurile pe care urmau să le ia pentru o abdicare forţată. Trecuseră opt zile de la întoarcerea regelui în ţară. În 29 decembrie 1947, mareşalul Curţii Regale, Dimitrie Negel primeşte un telefon de la Petru Groza în care i se solicită o audienţă la rege, cu menţiunea că ar fi bine să fie prezentă şi regina-mamă. Mircea Ionniţiu, Dimitrie Negel se duc la Savel Rădulescu, nepotul şi colaboratorul personal al lui Nicolae Titulescu, diplomat şi sfătuitor al regelui, încă în libertate după valul de epurări şi arestări. Savel Rădulescu aflase că majoritatea unităţilor militare din Bucureşti fuseseră consemnate în cazărmi, de unde deduce că este un moment de mare cumpănă în care suveranul ar putea fi arestat şi acuzat de opoziţie la reformele comuniste. La clădirea unde era pe atunci Ministerul de Interne, viitorul sediu al Comitetului Central, nu se mai termina cu acel du-te-vino de limuzine sovietice. Mircea Ionniţiu constată că legăturile telefonice de la birourile din Calea Victoriei nu mai funcţionau şi observă prezenţa unor indivizi în uniforme în zona de lângă Muzeul Satului, în apropiere de Palatul Elisabeta. Însemna că erau înconjuraţi de oamenii lui Groza. Are certitudinea că regele va fi obligat să abdice şi îi comunică acest lucru la sosirea suveranului însoţit de regina-mamă. Ulterior va afla că militarii nu aparţineau armatei române, ci făceau parte din divizia „Tudor Vladimirescu” creată în Rusia din prizonierii români îndoctrinaţi de P.C.R. Petru Groza apare însoţit de Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul P.C.R. Regele este ameninţat că va fi „baie de sânge” dacă nu semnează actul abdicării, pentru că nu poate fi stăvilită „indignarea poporului”. Confidenţial, mai adaugă că au fost obligaţi de Moscova să ia aceste măsuri şi decizii, dat fiind că monarhia era considerată „un anacronism politic într-o zonă de influenţă sovietică”. Dublul limbaj şi şantajul merg mână în mână. Regele cere douăzeci şi patru de ore timp de consultare şi se referă la jurământul său faţă de poporul român care nu poate fi încălcat printr-un act arbitrar care nu reprezintă voinţa acestuia liber exprimată. Solii

comunişti nu renunţă la ultimatum, iar Groza „flutură” pistolul cu care e înarmat în locul voinţei poporului, referindu-se sec la soarta lui Antonescu. Ionniţiu conclude evocarea sa mult mai amplă cu o frază care sună ca o cădere de cortină: „Cu mare strângere de inimă şi pentru a cruţa naţiunea de sacrificii inutile, regele s-a retras într-o cameră alăturată şi a semnat actul de abdicare. Din acel moment şi până la trecerea peste frontieră, trei zile mai târziu, regele a fost pus sub paza voluntarilor din divizia Tudor Vladimirescu”. După 1990 şi până azi nu s-a mai ridicat această cortină, voinţa Moscovei şi a comunismului rămânând neclintită.

Demolarea prin implozie

Revista *22* a publicat în 17 august 2010 o serie de „Documente diplomatice inedite” legate de abdicarea Regelui Mihai. Ele fac parte dintr-un volum în curs de publicare la Editura Humanitas[20]. Aceste documente pun în lumină personalitatea tânărului rege al României, forţa lui de caracter, „o ţinută înaltă şi dreaptă”, nu doar fizic, am adăuga, pe care i-a subliniat-o în repetate rânduri istoricul Andrei Pippidi. Regele are capacitatea de a nu implica în deciziile sale suportul unor persoane sau case regale, precum cel al unchiului dinspre mamă, George al II-lea al Greciei, „o ţară cu un alt destin”. Aceasta a căzut 90% sub influenţa şi controlul Angliei, aşa cum s-a fixat în partajul Europei de la Moscova şi de la Ialta. În nici un caz nu-i trece prin gând să ia decizii în numele său, care presupun sacrificiul propriului popor, într-o acţiune fără sorţi de izbândă.

Alfred Gardyne de Chastelain, un om de afaceri englez, care a lucrat în România pentru compania Unirea, o

---

[20] Volumul lui Mark László, *Abdicarea Regelui Mihai. Documente diplomatice inedite*, a apărut între timp.

ramură din British Petroleum şi a fost membru în S.O.E., locotenent-colonel şi membru în echipa formată din Ivor Porter şi Silviu Meţianu, implicat în operaţiunea *Autonomous*, e un personaj care va cunoaşte îndeaproape lumea românească şi lupta dusă spre a se salva democraţia, înainte de colapsul comunist. Ivor Porter, care a fost şi ambasador al Marii Britanii, a publicat în 1989 volumul *Operation Autonomous*: *With S.O.E. in Wartime Romania*, care cred că s-a tradus în România, şi, în 2005, o monografie autorizată, *Michel I. The King and the Country*, tradusă şi publicată în anul următor la Humanitas. A avut contacte cu Iuliu Maniu şi a urmărit îndeaproape procesul liderului P.N.Ţ., e martorul tensiunilor şi întrebărilor pe care şi le pune Regele Mihai. Asemeni lui Ivor Porter, Alfred Gardyne de Chastelain e la curent cu faptul că multă lume îl sfătuieşte pe rege să nu se mai întoarcă. El trimite o scrisoare către Sir Orme Sargent, ministrul adjunct permanent britanic al Afacerilor Externe în care prezintă lucid momentul de mare cumpănă pentru rege:

> Aşa cum se ştie, nu este laş şi nici un motiv legat de siguranţa personală nu i-ar putea influenţa viitoarele acţiuni... De la plecarea sa din România, practic toate elementele noncooperante din cadrul corpului diplomatic român au fost demise. Toţi însoţitorii săi la Londra, cu câteva excepţii, vor să-l convingă să nu se mai întoarcă în România, dar el nu le acceptă sfatul... Trebuie să ne dăm seama că dacă se întoarce în România, ceea ce este foarte probabil, nu va putea continua să opună rezistenţă regimului. Cu un nou ministru de Externe (desemnat la instrucţiunea Moscovei spre neplăcerea lui Bodnăraş) şi un nou ministru de Finanţe, guvernul este complet aservit Uniunii Sovietice, iar Mihai nu va putea să devină decât o simplă marionetă sau să plece. Nu pot exista jumătăţi de măsură.

Scrisoarea mai aminteşte „prietenia excepţională” ce-l leagă pe Alfred Gardyne de Chastelain de suveranul României şi reproduce chiar spusele Regelui Mihai încredinţat că întoarcerea sa în România nu ar face decât „*să îmbrace mizeria lor cu prezenţa şi semnătura sa* şi să compromită şi mai mult ceea ce este el”. Dar Regele Mihai se va întoarce cu orice risc. Din răspunsul lui Orme Sargent, rezultă limpede că nici un sfat nu poate fi dat în acest context şi că decizia aparţine numai regelui.

Telegrama nr. 6153 din 22 noiembrie 1947 trimisă de Lewis Douglas, ambasadorul american la Londra, către subsecretarul de stat Robert Lovett, reproduce analiza situaţiei din România aşa cum i-a fost prezentată de către rege şi regina-mamă. Lucruri ştiute din rapoartele tuturor diplomaţilor şi mesajele regelui care nu urnesc însă nici o cărămidă spre a încetini măcar, dacă nu anula, construcţia sferelor de influenţă ce-şi urmează cursul, încălcând promisiunea de a nu se atinge de eşafodajul politic şi formele de guvernământ. E vorba de ocuparea posturilor-cheie în cabinetul lui Groza, care deţine controlul integral, prin membrii săi din P.C.R. şi cei total aserviţi comunştilor. Au fost arestaţi şi trimişi în puşcărie profesorii universitari independenţi. Regele nu mai poate acţiona nici una din pârghiile democraţiei, precum dizolvarea parlamentului, a guvernului...

Lewis Douglas e resemnat şi aşteaptă ultimul act: „Apreciem serviciile pe care le-a adus cauzei noastre şi ne exprimăm îndoielile cu privire la posibilitatea ca el să continue să-şi servească cu folos patria”. Nu pot să nu mă gândesc cât de mult l-au împins Anglia şi S.U.A. pe suveran ca să nu-şi mai poată sluji patria. Citesc aceste documente diplomatice şi am sentimentul că semnatarii lor scrutează cazul României şi cazul monarhiei reprezentate de Regele Mihai, precum nişte specialişti în demolarea prin implozie a unor clădiri, cu o rezistenţă compromisă sau devenite funcţional inutile. Le vezi în picioare, apoi se prăbuşesc în câteva zeci de secunde, într-o trombă de praf, pe care furtunul cu apă şi ploile ce vor urma le spală de tot sau mai

rămâne ceva. Dar clădirile condamnate sunt goale. Poate doar nişte şobolani să-şi afle sfârşitul. Ţările Europei de Sud-Est şi partea Germaniei decupată de Zidul Berlinului şi ţările înghiţite de U.R.S.S. sunt populate de zeci şi zeci de milioane de oameni. De viețile cărora s-a cam ales praful şi când au supraviețuit. În cartea sa, englezul Ivor Porter trece peste asemenea „amănunte”, ca şi cum n-ar fi citit memoriile lui Churchill.

Cartela neagră

Într-o *Notă* din 27 noiembrie, care nu a fost semnată, adresată lui Sir Orme Sargent, ministrul adjunct permanent britanic al Afacerilor Externe, şi lui Christopher Warner, ministrul adjunct britanic al Afacerilor Externe, se face o informare cu privire la întâlnirea Regelui Mihai şi a reginei-mamă cu ministrul Afacerilor Externe al Marii Britanii.

Exista temerea că la întoarcerea de la Londra „să nu fie închis sau să i se aducă acuzații măsluite”. Regele aminteşte de „situația imposibilă în care a fost pus când i s-a cerut să semneze măsuri care-i condamnau la sărăcie şi dizgrație pe românii care nu erau de acord cu comunişti... românii patrioți care fuseseră împotriva naziştilor, dar care erau anticomunişti, cărora li se dăduse o cartelă neagră şi aveau dreptul doar la cele mai mici rații”.

Cuvintele palide, stinse, ca orice discurs diplomatic, ascund de fapt tragedii, oameni smulşi din casele lor, aruncați în puşcării, care şi-au pierdut drepturile civile, de a profesa, puşi la stâlpul infamiei, condamnați, precum Maria Pillat-Brateş, soția lui Ion Pillat, trimisă la puşcărie şi apoi cu domiciliu forțat pentru vini imaginare. Că nu au lucrat pământul, că au cules poame din livada curții naționalizate sau au secerat vreo fâşie de lan, când de fapt grâul din hambar era de la recolta de dinainte de expropiere.

Locul banderolei cu steaua lui David ce-l condamna pe purtător la umilință, ghetou şi moarte, era luat de cartela neagră, echivalentul în comunism al crucii desenate pe casele bolnavilor de ciumă. Ciuma roşie a împărțit cartele negre. Rațiile înfometării.

Regele nu se plânge. Aduce la cunoştință. Rolul lui este acela de a informa, de a trage un semnal de alarmă continuu. Simțea că „decât să dea o spoială de legalitate şi aprobare actelor guvernului, ar fi mai bine să rămână în străinătate". Alesese deja locul exilului şi comunică numele țării: Elveția. Dar nu va ieşi din istoria României ca un dezertor.

Frații dintre două râuri

31 octombrie 1942

Am văzut multe fotografii luate cu prilejul participării regelui la parada militară şi defilarea de la Chişinău, care au avut loc pe 31 octombrie 1942, după eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei de sub ocupația sovietică. Sunt categoric impresionante. Se vede Arcul de Triumf, se vede catedrala. Este prezentă şi Regina-mamă Elena, a cărei privire adună mândrie şi emoție, o continuă veghe asupra tânărului rege. Iar tânărul rege nu are nici pe departe aerul de „fantoşă" alături de alți ofițeri şi nici față de mareşalul Antonescu, aşa cum scriu diverşi „observatori". Uniforma pe care o poartă firesc adaugă chipului frumos sobrietate fără să întunece expresia regelui de acea împăiată scorțoşenie, care este de fapt atributul frustrărilor şi caracteristica militarilor de carieră lipsiți de umor. Nu pot să nu observ un uşor surâs, un zâmbet care pune o undă de relativitate sănătoasă lângă chipul sever, comprimat al mareşalului veşnic nemulțumit, ce nu poate renunța la aerul lui de superioritate. Peste decenii, Regele

Mihai care nu păstrează resentimente şi nu şi-a propus să plătească polițe, se întreabă oare ce va fi înțeles Ion Antonescu din perioada în care a fost ataşat militar al României la Londra. Apropierea de Hitler i se pare de neînțeles, la fel ca şi obstinația de a duce un război dincolo de Nistru. Nu poate să nu se întrebe de ce contactul cu atâția ofițeri de rang şi carieră, în mediul londonez nu i-a dat generalului şi apoi mareşalului acea dezinvoltură şi umorul incompatibil cu pasul de gâscă.

În 2006, la Țiganca, în Basarabia

Nu se țin discursuri, retorica nu face parte din stilul Regelui Mihai. Aşa că nu mă mir că la comemorarea eroilor români de la cimitirul Țiganca, din 1 iunie 2006, când de Ziua Înălțării şi a Eroilor, regele nu a vorbit, preferând să facă o mică declarație în afara acelei grădini de cruci. Cine se întreabă de ce a tăcut, dacă e doritor de discursuri se poate mulțumi cu filmulețe ale unor politicieni de mâna a nu ştiu câta, poposiți la cimitir, care scapă coroana de flori pe jos şi îşi fac poze cu pădurea de cruci în spate, cu nişte căşti de metal purtate în luptă de ofițerii şi soldații români, ținute pe piept ca nişte poşete ori un manşon de iarnă. Dar poate că trebuia să spună câteva cuvinte. Am primit e-mailuri la New York în care mi se scria că nu mai credeau că-l vor vedea vreodată pe rege după ocuparea Basarabiei. A fost invitat să participe de dl Teodor Atanasiu, ministrul Apărării Naționale a României.

Revenirea în Basarabia după şaizeci şi patru de ani, cât s-au scurs de la acea paradă militară, nu poate însemna decât o împovărătoare emoție. Mai cu seamă că Regele Mihai e conştient şi a declarat lucrul acesta de mai multe ori că, în abandonarea Basarabiei, nu s-a putut ține cont de calea morală. Ştim cât de puțini lideri actuali pot să recunoască greşelile şi păcatele grave pe care le-au făcut în istorie, fie că este vorba de Katin şi chiar de Pactul

Ribbentrop-Molotov, chiar şi de povestea tezaurului nostru rătăcit de aproape un secol la Moscova.

Recunoaşterea ieşirii de pe calea morală a românilor de dincoace de Prut faţă de fraţii lor abandonaţi e făcută cu o evidentă nemulţumire de sine şi sună ca o cerere de iertare, precum recunoaşterea unei vinovăţii. Am avut sentimentul că explicarea circumstanţelor nu ţine loc de izbăvire şi nici nu tentează să scoată din foc castanele cu mâinile acelui moment în care eram, ca mai întotdeauna, între Scylla şi Caribda. Dacă am fi ţinut seama de calea morală, România ar fi fost invadată de colosul sovietic. Regele Mihai declară într-un interviu acordat în exclusivitate pentru Europa Liberă, în 13 august 2009: „Nu ştim exact cum ar fi decurs lucrurile, dar sunt unele situaţii care trebuie abordate cu mare, mare precauţie. Este posibil ca oamenii care conduceau ţara să se fi gândit că era poate mai bine să accepte o situaţie umilitoare şi să salvgardeze independenţa restului ţării. Desigur, mulţi occidentali nu se gândesc la asta şi nu înţeleg cu adevărat în ce situaţie ne găseam noi". Aş adăuga un lucru, cel puţin la fel de important, anume că scoaterea situaţiei din context a rămas şi azi, pentru românii de dincoace şi de dincolo de Prut şi pentru cei ce au imigrat în lume ori se află azi în Ucraina, un subiect în care reacţia nu are nici în clin sau mânecă vreo legătură cu precauţia. După război, mulţi viteji se-arată. „România era oarecum prinsă la mijloc între ruşi şi nemţi [...] noi eram în pericol ca, nefăcând pe plac, fie sovieticilor, fie naziştilor, să ne pierdem independenţa. Când te uiţi înapoi, înţelegi cât de dificilă era poziţia noastră. Cum să navighezi fără ca situaţia ta să devină prea periculoasă? Aceasta era dilema noastră". Am urmărit uneori atent acest raport între construcţie şi actul de a critica, de a dezavua şi a te distanţa cu care lucrează un conducător de stat. Suntem de două decenii un popor condus de preşedinţi care alungă mai mult sau mai puţin pe români dintre graniţele ţării. Suntem învinovăţiţi că am fi golani, intelectuali, străini... categorii profesionale şi de vârstă care grevează bugetul, tineri pentru care nu există locuri de muncă, bătrâni a

căror asistență medicală e prea scumpă pentru o țară în care ni se sugerează condiția de naufragiați şi urgența domiciliului obligatoriu în lume. Criticăm pe cine nu trebuie, dar nici vorbă să aplicăm punctul opt de la Timişoara, atunci când era absolut necesar. Toată infrastructura activiştilor de partid mai răsăriți şi a celor ce au făcut poliție politică sau au fost angajați în servicii a realizat cea mai performantă rotire a cadrelor. Ei şi-au țesut marile averi la războaiele de țesut ale economiei şi proprietății de stat. Dăm vina pe unii şi pe alții dintre co-naționalii noştri. Acuza este cel mai dinamic hopa-mitică al criticii, distanțării, demolării, delimitării de „tot ce mişcă-n țara asta, râul, ramul", despre care nu mai ştim ai cui prieteni vor fi rămas. Cine mai spune „am înțeles", „am ascultat", „am auzit"?

Există istorici care susțin ideea rezistenței la ultimatumul sovietic din 1940. Oameni care spun că trebuia să se lupte cu armele, oricare ar fi fost pierderile. Lumea uită însă de cât respect se bucura, în Occidentul Europei, ideologia roşie, ce gândeau comuniştii francezi, de pildă, câtă glorie era acordată comuniştilor sovietici pentru înfrângerea lui Hitler. Aşa că până şi Franța nu ar fi privit cu ochi buni această „impertinență", nemaivorbind de Anglia, unde Churchill fusese şocat de tupeul lui Antonescu de a trece de partea lui Hitler. La nunta viitoarei regine a Angliei, Elizabeth a II-a, o serie de neamuri, câteva din rudele mirelui, Prințul Philip Mountbatten, chiar surorile lui, căsătorite cu principi care avuseseră contracte de război cu nemții, în vremea lui Hitler, nu au fost invitate. Ca de pildă Sophie a Greciei şi Danemarcei, sora Prințului Philip, căsătorită cu Christoph, fratele Prințului Philip de Hesse şi Kassel, care erau amândoi membri ai partidului nazist... Despre soarta cumplită a Prințesei Mafalda, soția Prințului Philip de Hesse, am scris în jurnalul meu, cu siguranță, cum a murit în lagăr la Buchenwald...

Anul 1947 îi găseşte pe englezi aşa de uniți împotriva nazismului, încât embargoul priveşte şi mătasea care se importa obligatoriu din China, în nici un caz din Japonia.

Drepturile morale şi influenţa Uniunii Sovietice sunt atât de mari, după război, dovadă felul în care lucra comisia aşa-zis trialiată în România, cu un decident mai de grabă unic, Moscova şi voinţa lui Stalin. Capitalul moral era confiscat de sovietici, împreună cu bilanţul pierderilor. Răsplata cerută e cunoscută. O altă atitudine, de sacrificiu şi vărsare de sânge, ne-ar fi adus un capital moral şi politic în plus? Cine urma să ne recunoască acest capital? Nu văd cum tupeul şi paranoia lui Stalin ar fi scăzut.

Exemplul Finlandei sau despre ţintele aliaţilor

Pactul de nonagresiune din 1939 punea Uniunea Sovietică în situaţia de a păstra toate teritoriile acaparate, aşa că bucăţi din Finlanda, România şi Polonia şi statele baltice erau adjudecate împreună cu ţările ce vor fi lăsate în sfera de influenţă a Moscovei. Regele Mihai s-a referit la exemplul Finlandei şi în dialogul pe care l-am purtat la Versoix în 1990 şi în acest interviu din 2009, în care recunoaşte că răspunsul dat ultimatului în 1940, nu a reprezentat o soluţie morală. Într-unul din dialogurile înregistrate în 1990, a subliniat faptul că mareşalul von Mannerheim a fost într-o situaţie similară când a intrat în război împotriva sovieticilor, dar s-a oprit la vechea frontieră a Finlandei, după recuperarea Kareliei. Regiunea fusese ocupată de U.R.S.S. şi a fost recucerită prin războiul din iarna 1939-1940, care s-a încheiat cu Tratatul de pace de la Moscova din 12 martie 1940. Dar Karelia a fost pierdută ulterior. Baronul şi singurul mareşal al Finlandei, Karl Gustav Emil Mannerheim, care a fost şi preşedinte al Finlandei vreme de doi ani, după preşedintele Ryti, a fost un mare strateg şi un negociator de mare clasă. A luptat într-o unitate ruso-română în Carpaţi în primul război mondial.

În războiul de 105 zile, în care luptă pentru păstrarea graniţelor Finlandei împotriva armatelor roşii, doar comparaţia cifrelor ne arată ce excepţional strateg era Mannerheim care va primi titlul de mareşal la împlinirea

vârstei de 75 de ani. Finlandezii luptă cu 9 divizii de câte 15.000 de oameni fiecare, un total de 135.000 de oameni. Ruşii cu de cinci ori mai multe divizii, respective 45 de divizii a câte 18.000 de oameni fiecare, în total 810.000 de militari. Finlandezii au 324 de tunuri vechi şi 112 tunuri antitanc, ruşii au 3.000 de tancuri, finlandezii aruncă 96 de avioane în luptă, ruşii au 2.500. Pregătirea net superioară a finlandezilor şi strategia adoptată de Mannerheim sunt evidente, când comparăm victoria obținută de finlandezi şi pierderile avute. La finlandezi, 25.000 de morți, 44.000 de răniți şi 61 de avioane pierdute. La ruşi, 48.000 de morți, 158.000 de răniți şi 872 de avioane. Teritoriile Finlandei tot s-au pierdut, în pofida angajării în luptă a finlandezilor şi a faptului că nu au semnat tratatul cu naziştii. Finlanda nu a intrat în sfera de influență sovietică.

De aici *marea, marea precauție* la care se referă Regele Mihai, evaluând situația din 1940, după şaptezeci de ani, în interviul din 2009, în care recunoaşte şi accentuează faptul că predarea Basarabiei şi Bucovinei, fără luptă, nu a reprezentat soluția morală.

Dar ce să facă România când Roosevelt şi Statele Unite declaraseră că se vor abține de la a-şi căuta sau alege propria sferă de influență în Europa? Şi când Stalin declara că dacă Churchill nu amâna cu un an deschiderea celui de-al doilea front, sovieticii ar fi ajuns la Paris. Megalomanie, desigur, dar şi viziunea puterii şi agresiunii ca invazie, ca o măturare a întregii Europe.

Am avut parte de o ocupare paşnică, instalată din condeiul tratatelor şi pe baza negocierilor făcute cu pumnul în masă. Au urmat închisorile pline de deținuți politici, deportările, îngenunchierea democrației... Te poți întreba dacă România a dispărut sau putea dispare de pe hartă. Din toate punctele de vedere. E greu să faci prognoze, dar merită să evaluezi țintele aliaților şi să te poziționezi. Amintirile tânărului Rege Mihai, care-l însoțeşte pe tatăl său Carol al II-lea în vizita oficială din Anglia, nu par să releve o prea mare implicare a englezilor şi un interes real pentru soarta României. Germania şi Uniunea Sovietică

sunt singurele puncte cardinale decisive în busola politicii. Nici alte întrevederi nu fuseseră mai generatoare de iluzii. Erau timpuri ale cinismului şi vremuri conduse de paranoia.

Se spune că Stalin avea obiceiul ca, atunci când era în discuții cu oaspeți importanți, să-şi facă de lucru, aşa că desena ori mâzgălea insistent nişte capete de lup. Aşa îi enerva pe interlocutori şi le distrăgea atenția, sugerându-le că vor avea sau aveau deja de-a face cu o haită de lupi, înfometați şi sălbatici, care nu au reflexe omeneşti. La fel a procedat în întâlnirea de la Moscova, pe care a avut-o cu George C. Marshall, în aprilie 1947, unde au participat şi miniştrii de Externe britanic, american, francez şi sovietic. Stalin le-a dat să înțeleagă că nu există nici o urgență cu privire la stabilirea unui proiect ori program de viitor pentru el şi cei de față. Era timpul lupilor, al invaziei lupilor, care a fost intuit remarcabil de scriitoarea şi marea lingvistă de origine bulgară, Julia Kristeva, soția lui Philippe Sollers. L-am cunoscut pe Sollers la Paris, la Pont Royal, apoi ne-am văzut cu mai mulți scriitori şi editori în repetate rânduri. Am cunoscut-o pe Kristeva, mergând s-o întâlnesc la Sorbona, şi aveam să-i traduc romanul *Le Vieil homme et les loups*, publicat în 1995, la Albatros. E o carte care sugerează totul despre comunism şi postcomunism. Citind-o, am înțeles ceea ce a conştientizat multă lume. Uniunea Sovietică s-a prăbuşit şi Ceauşeştii au fost împuşcați, dar asta nu înseamnă că şi comunismul şi-ar fi luat tălpăşița, nici vorbă. El o să-şi construiască zidul Berlinului în fiecare om pe care l-a pecetluit. O să-şi schimbe obiceiuri şi discursul, ca lupii care urlă şi umplu de crime universul terorii şi neodictaturilor, atât de cumplit reprezentat în acest roman al bulgăroaicei. E foarte inteligentă femeia aceasta care a fost în anii ‘70 un monstru sacru în universitățile lumii pentru cercetările ei în poetică şi retorică. După ‘90 devenise romanciera universurilor intelectuale franceze bântuite de comunism, maoism, psihanaliză, amoralism... Sunt surprinse toate iluziile şi păcatele intelectualilor francezi.

„Să zgârii puțin la suprafață”

După ‘90, începi să regândeşti ţintele aliaţilor, ţintele noilor lideri, ţintele intelectualilor. Şi când îi vezi mândri de *Procesul Comunismului* – discursul, o da, dar faptele?! Citit cu plăcerea de a turui cearşafuri de cuvinte, infinit de lungi. Şi cine sunt judecătorii? Prefer în clipa asta un spirit recules, taciturn.

În ultimul dintre interviurile importante pe care Regele Mihai le-a acordat la Aubonne, în Elveţia, se află una dintre cele mai sincere analize despre ceea ce reprezintă, la suprafaţă şi în adânc, prezentul în ţările foste comuniste. Regele este întrebat dacă „după două decenii, consideră că miracolul a fost dus până la capăt”. Şi Regele Mihai răspunde. Fără violenţa jurnaliştilor care vor spectacol şi rating, fără aerul că ar spune ceva important. E ca un duş rece administrat calm, stăpânit, sincer, îndurerat. Şi tot ce afirmă este adevărat:

> Nu [a fost dus până la capăt miracolul]. Aş spune că nu. S-au realizat multe. Dar am mai spus-o şi altădată, deşi multora nu le place că *Uniunea Sovietică s-a prăbuşit ca sistem politic, dar comunismul nu a dispărut. Nu multe s-au schimbat, dar sunt încă multe alte lucruri mai profunde*. E suficient să zgârii puţin suprafaţa şi vei găsi acel lucru din nou. Vreme de 40-50 de ani, ceea ce am suferit noi a fost asemănător picăturii chinezeşti. Picătură după picătură, nu ştiu câţi înţeleg asta, dar după ce ţi se administrează ideologia picătură după picătură, vreme de atâţia ani, începi să crezi că este propriul tău fel de a gândi. Este o metodă foarte subtilă. La suprafaţă, multe s-au schimbat. Dar din când în când, mici detalii care ţin de trecut reapar. Şi, cu toată sinceritatea, asta nu se întâmplă numai în ţara mea, ci şi în alte locuri.

Regele Mihai consideră că „Moscova ar trebui să spună ceva despre Pactul Molotov-Ribbentrop, pentru a pune lucrurile în ordine. Cred că aşa ar fi corect să procedeze”, mai cu seamă că Uniunea Sovietică a dispărut. Dar nu s-a pierdut proverbul cu lupul care-şi schimbă părul, dar năravul ba. Roosevelt moare pe 12 aprilie 1945, în locul lui fiind numit Harry S. Truman. Churchill este înfrânt în alegerile generale din Marea Britanie. Prim-ministru al Marii Britanii va fi desemnat Clement Attlee. După al doilea război mondial, lumea se confruntă curând cu instalarea şi expansiunea războiului rece. Cursa în domeniul tehnologiilor militare bate recordurile şi, contrar aşteptărilor lui Truman, care conta pe un răgaz mai mare, sovieticii au propria bombă pe 29 august 1949. Va fi testată în deşertul Kazahstan, lucru confirmat de Truman în 23 septembrie 1949. Escaladarea continuă şi preşedintele Americii visează la un ascendent asupra ruşilor pe care i l-ar oferi construcția bombei cu hidrogen. Nu ştiu cum ar fi putut evolua în contextul anilor 1940-1941 soluția morală cu privire la Basarabia. Altfel privim vizita Regelui Mihai în America şi la Londra cu un an şi câteva luni înainte ca sovieticii să-şi testeze propria bombă. Nu văd în contextul schițat vag aici vreo şansă ori vreun ecou legat de prezența soluției morale, în lume, în general. Nu văd soluțiile morale aduse de cel de-al doilea război mondial pentru țările din Europa de Est, unde Zidul Berlinului a funcționat la scara Europei, nu doar a Germaniei, asemenea râului Prut pentru România şi partea pierdută din ea până la Nistru. Dacă citeşti cărțile lui John Lewis Gaddis: *The United States and the Origins of the Cold War 1941-1947*, publicată în 1972, *şi The Cold War*, publicată în 2005, e mult mai greu şi irelevant să tragi concluzii. Vorba profesorului Gaddis care realizează că studenții care-i vin la curs, în 2005, aveau numai cinci ani când a fost dărâmat Zidul Berlinului. La New York, copiii care trec pe lângă o bucată din zidul expus, într-o zonă rezidențială de lux în Manhattan, visează să-şi facă şi ei acasă un Zid al Berlinului, din pricina acelor graffitti colorate ce par prietenoase. Li se pare decorativ şi

simt o poftă nebună să aibă acasă un zid şi multă cretă colorată, markere, carioci industriale.

Multă lume care judecă ce s-a petrecut în istoria României în anii ‘40 nici nu era născută în urmă cu puține decenii şi nici nu s-a documentat prea mult. Repetă clişee de propagandă. Şi, din păcate, totul e uşor de manipulat dacă ignorăm cultura istoriei şi istoria culturii. Aş vrea să priviți fotografiile celor trei aşi, Churchill, Truman şi Stalin, făcute la Postdam în iulie 1945 şi să răspundeți apoi ce şanse pare să ne ofere nouă românilor acest triumvirat şi ce şanse democrației şi principiilor dreptății universale. În ce priveşte exercitarea puterii, nu cred că sunt îndoieli sau întrebări. Hârtia fotografică străluceşte precum pojghița fragilă a unui lac. Alianța şi victoria lor este pe punctul de a se dezintegra. Iar noi suntem patinatorii care ne vom scufunda. Ei ne-au momit cu fotografia, dar au ieşit din ea imediat după clic.

Operațiunea München, recuperarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord în 1941

Trebuie să mărturisesc curiozitatea pe care am avut-o de a privi atent, la nesfârşit, hărțile când citeam istoria unor țări sau continente, analiza unor bătălii, traseele unor civilizații, precum Drumul Mătăsii, de pildă. Am văzut multe asemenea hărți. La Vatican, sala hărților m-a ținut multă vreme, privind la nesfârşit lumea văzută de sus, cu ochiul unei păsări şi al lui Dumnezeu. Săgețile care indicau mişcarea, sensul ei, mi s-au părut ca nişte valuri sau curenți din adâncuri, benefici sau catastrofali. Legenda acestor hărți devenea prilej de rememorare şi judecare a celor întâmplate, era ca povestea unui joc de şah ce înteține mintea unor campioni. Am privit multe din hărțile bătăliilor purtate în al doilea război mondial, câteva, prea puține, reprezentând bătăliile în care a fost implicată armata română. Au apărut după 1990, câteva volume, între care şi acela cu mai mulți autori: A. Duțu, F. Dobre, L. Loghin,

Armata Română 1941-1945. *Dicționarul Enciclopedic*, scos de Editura Enciclopedică în 1999, după un alt volum, editat în 1996, avându-i ca autori pe C. Scafes, H. Şerbănescu, H. Scafes, C. Andonie, C. Dănilă, intitulat *Armata Română 1941-1945.* În 1998, a apărut la Barnes&Noble o carte a lui Chris Bishop, *The Encyclopedia of Weapons of World War II*, care figura încă în rafturi în 1999, când m-am căsătorit cu Liviu la Primăria New York-ului şi am vrut să i-o cumpăr băiatului meu Alexandru. Barnes&Noble au un lanț spectaculos de librării pe mai multe etaje la New York, între care librăria cu trei-patru lansări de carte pe săptămână de la etajul patru sau cinci, la Union Square, preferata mea până în 2007, când locuiam în apartamentul din Park Avenue, de vizavi de Gramercy Park. O altă lucrare de sinteză care mi-a atras atenția o vreme a fost *The Macmillan Dictionary of the Second World War*, din 1997, mai ales după şederea de la Versoix care mă familiarizase cu subiectul, grație colecției de reviste consacrate celui de-al doilea război mondial din arhiva şi biblioteca Regelui Mihai. În 1999, a apărut la Editura Fundației Culturale Române o cartea *Eliberarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei*: *22 iunie-26 iulie 1941*, pe care i-am cumpărat-o mamei. Am citit, din păcate, mai mult în diagonală, la un târg al editurilor, o carte de D. Mara intitulată *Marina regală a României în cel de-al doilea război mondial*, scoasă la Editura Economică, pe care n-am mai găsit-o când am mers cu Alex să cumpărăm din depozitul editurii volume care-l interesau. Nu sunt deloc specialistă în domeniu, dar nu aş spune că pasiunea mea pentru hărți e doar un hobby – încă o bagatelă. M-am uitat atent la o hartă, pe care o revăd, cu Marea Neagră şi Marea Azov la sud care prezintă *acțiunile armatei Române în Campania din Est*: *22 iunie 1941 – 19 noiembrie 1942.* Aici pot fi văzute şi acțiunile de dincolo de Nistru, cele care nu mai privesc teritoriile României şi pe care nici clasa politică, nici regele şi nici armata română sau poporul român nu le-au considerat parte din războiul îndreptățit al românilor. Decizia de a trece dincolo de Nistru n-a fost o decizie îndreptățită sau înțeleaptă. Cu o panglică

neagră şerpuită era reprezentat frontul la 22 iunie 1941, cu o săgeată neagră cu baza lărgită – trupele române în luptă, cu o săgeată haşurată – trupele germane, cu o săgeată dublu haşurată – trupele româno-germane... În faţa *grupului de armate*, numit generic „generalul Antonescu” se găsesc trei armate sovietice care dispuneau de treizeci de divizii de infanterie, 14 brigăzi motorizate şi 8 divizii de cavalerie. Cifrele pot să nu spună multora nimic. Cu siguranţă, nici mie îndeajuns, deşi m-am străduit. Dacă nu priveşti harta, nici nu prea poţi să-ţi imaginezi cum aceste săgeţi negre, amplificate prin grosul trupelor şi atacul exercitat pe o linie continuă, arată asemeni capetelor unui balaur de neînvins. Înaintează între Prut şi Nistru ca nişte valuri de flăcări.

În dimineaţa zilei de 22 iunie 1941, se dă ordinul de atac. Iată cuvintele rostite de generalul Antonescu:

> V-am făgăduit din prima zi a noii domnii şi a luptei mele naţionale, să vă duc la biruinţă, să şterg pata de dezonoare din Cartea Neamului şi umbra de umilire de pe fruntea şi epoleţii voştri. Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoşeşti şi a bisericii, lupta pentru vetrele şi altarele româneşti de totdeauna.
> OSTAŞI,
> Vă ordon: Treceţi Prutul!
> Zdrobiţi vrăjmaşul din Răsărit şi Miazănoapte!
> Dezrobiţi din jugul roşu al bolşevismului pe fraţii voştri cotropiţi!
> Reîmpliniţi trupul Ţării, glia străbună a Basarabilor şi codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele şi plaiurile voastre...!
> Ostaşi!
> Plecaţi azi pe drumul biruinţei lui Ştefan cel Mare, ca să cuprindeţi cu jertfa voastră ceea ce au supus strămoşii voştri cu lupta lor!
> Înainte!

Fiți mândri că veacurile ne-au lăsat aici straja dreptății şi zid de apărare creştină. Fiți vrednici de trecutul românesc!

Istoriile armatei române în cel de-al doilea război mondial descriu pas cu pas acțiunile militare de-a lungul Prutului în perioada 22 iunie – 1 iulie 1941, când au avut loc incursiuni de pe un mal pe celălalt, bombardamente puternice şi intensive, s-au doborât patru sute de avioane la sol ale sovieticilor, s-au executat capete de pod, la Ştefăneşti, Sculeni, la Ungheni.

Am văzut locurile în vreme de pace, m-am bucurat de verdele intens al luncii, de colțuri de pădure, de malul Siretului, am văzut şi monumentele închinate războiului, unele cu vulturul cocoțat în vârful obeliscului, care continuă stilul monumentelor funerare de după Mărăşeşti şi primul război mondial. Alte monumente s-au dărâmat sau au fost distruse plăcile cu textul săpat în limba română. Altădată am urcat dinspre Miorcanii lui Ion Pillat spre dealurile dulci, vălurite care parcă s-ar alinta în lumină. Sau am privit către locul Putnei din casele unor români arondate acum Ucrainei dimpreună cu o parte a Bucovinei de Nord.

În zorii zilei de 2 iulie 1941, s-a trecut la ofensiva pe întreg frontul românesc şi diviziile de vânători au atacat pe direcția principală Rădăuți-Cernăuți-Hotin, iar armata a 18-a sovietică a fost obligată să se retragă. Uitați-vă mai bine pe hartă şi urmăriți linia ce uneşte aceste localități şi atinge la vârf Cetatea Hotinului, cu toată istoria ei care e parte din istoria centurii de piatră, cum erau numite fortărețele ridicate şi apărate de voievozii Moldovei.

Pe 3 iulie fusese deja ordonat atacul de către generalul de divizie Gheorghe Avramescu, comandantul corpului de munte, astfel că Batalioanele 1 şi 2 ale Brigăzii 1 Munte au înaintat până la Storojineț, au trecut Siretul prin apă, căci podul fusese distrus în timpul retragerii.

S-au dus lupte grele pentru cucerirea dealului Bourului, dealului Porcului, apoi la Fântâna Albă, localitatea ce a trăit acel martiriu în masă al românilor împuşcaţi de sovietici cu miile pentru că au vrut să treacă graniţa după ce au fost ocupaţi. Localnici sau jurnalele de front pomenesc şi luptele de la Cerepcăuţi. Grupul 1 Vânători de munte al colonelului Albert Ludwig a ajuns în faţa Cernăuţilor şi a fost decorat apoi cu Ordinul „Mihai Viteazul" clasa a III-a pentru înaintarea rapidă a detaşamentului său. Aşa am putut să compar care au fost faptele tatălui meu de eroism la Oarba de Mureş, propus să fie decorat cu acelaşi Ordin „Mihai Viteazul" clasa a III-a.

Pe 4 iulie 1941 a fost eliberat oraşul Cernăuţi. Văzându-l ultima dată, în 2009, mi-am promis să-i aduc în Ucraina şi pe copii şi pe Liviu. Apoi cele două corpuri de armată au trecut Prutul şi au atins linia Nistrului, după patru zile de urmărire şi împingere a sovieticilor ca să cedeze, să tot facă acel *marche arrière*. Tratatele ce prezintă pe larg bătăliile scriu că Divizia 2 Munte, comandată de generalul Ioan Dumitrache, a fost vârful de lance. Împreună cu Divizia 8 Cavalerie, s-a forţat Prutul pe la Noua Suliţă, îndreptându-se spre Hotin şi ajungând la periferia acestuia pe 6 iulie 1941. Gheorghe Magherescu, ofiţer în cabinetul militar al lui Antonescu, a publicat o carte intitulată *Cu divizia 8 Cavalerie în Vest*, la care trimit istoricii militari.

Portbagajul cu cărţi româneşti

În 2008, treceam graniţa în Ucraina cu maşina plină de cărţi româneşti de la guvernul României şi le împărţeam copiilor care învăţau în şcoli româneşti şi bibliotecilor lor, urmărind inventarul acestor lăcaşuri de învăţământ pe raioane. Venisem cu trei maşini pline de cărţi. Opream la fiecare şcoală şi nu exista loc unde să duc cărţile româneşti în care să nu dau peste monumente ale eroilor şi să aflu că în preajmă sunt osemintele şi un memorial cu numele celor căzuţi. Multe şcoli aveau şi muzeul lor care istorisea

povestea locurilor, pe secole, şi jertfele unor bătălii. Aceleaşi trasee, alte misiuni. Acelaşi destinatar, românii.

Harta în care se reîntoarce fiul risipitor

Pe 6 iulie, generalul de divizie Vasile Atanasiu, comandantul Corpului 3 a hotărât să introducă în prima linie şi Divizia 11 Infanterie, care era ultima mare unitate din subordinea sa pentru a ocupa poziții la dreapta Diviziei 15, la nord de Corpul 5, care întâmpina mari dificultăți în spargerea frontului la Țiganca şi ieşirea din capul de pod. Atacul din 7 iulie 1941 s-a dat pe o ploaie torențială şi i-a obligat pe sovietici să evacueze oraşul şi să se retragă la est de Nistru. Batalionul 10 Vânători de munte a ajuns în nordul oraşului, iar Batalionul 16 s-a apropiat de satul Atachi, punctul de trecere peste Nistru despre care mama mi-a povestit deseori. Pe 7 iulie s-a ajuns la frontiera din 1940, marcată de oraşul Moghilev spre care am zburat, în adolescență, cu acel *kucuruznic*, avionul ce vântură mătasea porumbului când trece pe deasupra ei, cum se spunea.

Părți ale Corpului de Cavalerie, comandate de generalul de divizie Mihail Racoviță, au ajuns la Lipnic, pe Nistru, iar Brigada 50 Cavalerie a străbătut 50 de kilometri într-o zi. Pe 8 iulie, Divizioanele 52 şi 57 Artilerie grea au înfrânt artileria inamică de pe malul stâng al Nistrului, iar Brigada 2 Munte a declanşat atacul şi a desființat ultimele rezistențe de pe Dealul Cetății şi de la Atachi sau Atahi. Tot atunci, Divizia 13 s-a alăturat bătăliei de la Bălți, a luptat la Singureni şi la Dealul Țarinei, o poziție foarte dificilă, fortificată. Divizia 14, subordonată Corpului 54 a stabilit un cap de pod la nord de Răuț, o zonă splendidă pe vreme de pace. S-au dat lupte grele la Mândreşti, la Zgărdeşti, în Pădurea Gliceni.

Vizitând în voie cetatea Hotinului şi plimbându-mă pe malul stâng, culegând clopoțeii albaştri, am coborât mai mult pe spate malul prea abrupt. Apoi altădată, tot în

vreme de pace, şi eu, şi vrăbiile, şi o coţofană am ocolit malul abrupt.

Au trecut câteva zile de la aniversarea zilei mele de naştere petrecută la Cernăuţi. Altul e numele florilor despre care vorbesc. Seamănă cu cele care umplu ca un covor pajiştea din faţa Castelului Peleş. E toamnă, dar vremea e atât de frumoasă, poate că sunt nişte flori care păţesc ca liliacul sau unii pomi fructiferi pe care i-am văzut înflorind de două ori într-un an... Pe malul Nistrului pietros şi înalt, nu poţi decât să te târăşti cu spatele sau cu pântecul lipit de pământ.

Până pe 9 iulie 1941, marile unităţi române din Armata a III-a au eliberat şi au curăţat zonele de sovietici, sate, comune, oraşe. Aşa că deţineau controlul asupra întregului teritoriu al Bucovinei de Nord. Chişinăul a fost eliberat pe 9 iulie 1941. Oraşul Bălţi a fost ocupat pe 12 iulie. În aceeaşi zi, Batalionul 3, Regimentul 7 Dorobanţi din Divizia 13 Infanterie a pătruns în Soroca, după o luptă de scurtă durată. Până pe 14 iulie toate forţele române erau pe Nistru. Forţele Armatei a IV-a română au realizat pe 2 iulie capete de pod la Costuleni, la est de Huşi şi Fălciu, au înaintat concomitent cu Armata a XI-a germană şi au eliberat Basarabia de Sud, atingând Nistrul până la 26 iulie.

La capătul a 33 de zile de război, întreaga Basarabie şi Bucovina de Nord erau eliberate. Pe 25 iulie 1941 s-a dat Comunicatul nr. 6 de război al Comandantului frontului româno-german care avea următorul text scurt, limpede şi ataşant: „Lupta pentru dezrobirea brazdei româneşti de la Răsărit s-a terminat. Din Carpaţi şi până la mare suntem din nou stăpâni pe hotarele strămoşeşti”.

Mi-am notat pierderile şi sacrificiile armatei române în cifre: 4.112 morţi, 12.120 de răniţi, 5.506 dispăruţi şi faptul că reprezentau circa 60% din efectivele angajate în operaţiunile militare iulie 1941. Mi-am notat şi cuvintele lui Gh. Magherescu despre această acţiune de eliberare care a purtat codul „München”: „Au fost duse lupte dârze pentru cucerirea fiecărei poziţii, fiecărei linii de rezistenţă... a curs

mult sânge şi multe vieți au fost aduse ca preț statuării veşnice a dreptului românesc pe aceste ținuturi...". La Oarba de Mureş, unde tata a căzut grav rănit, au fost 11.000 de ofițeri şi soldați ucişi. Într-o săptămână. Ceea ce confirmă teoria cu privire la decimarea premeditată a armatei române...

Pe 27 iulie 1941 a avut loc angajarea efectivă a armatei române, la trecerea Nistrului şi în ofensiva la est de Nistru. Antonescu i-a dat lui Hitler un răspuns favorabil la cererea lui expresă de a lupta împreună cu armata germană dincolo de Nistru. Memoriile adresate de Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu către mareşalul Antonescu sunt cunoscute şi ele reprezintă un curent general de împotrivire față de decizia ca românii să lupte dincolo de Nistru. Evidențele armatei certifică epurarea generalilor şi militarilor români care nu împărtăşeau voința lui Antonescu.

Au început bătăliile de străpungere ale liniei Stalin, puternic fortificată în perioada interbelică. Nu s-a semnat nici un tratat de alianță şi nici o convenție militară iar *grupul de armate Antonescu* a dispărut. Armata a 3-a română a fost pusă sub ordinele Armatei a 11-a germană... Nu era destul că se semnau tratate peste capul nostru şi că exista Pactul Ribbentrop-Molotov, pe care Antonescu îl ignora, ca mare parte din decidenții „Europei celor mici", dar mai şi intram în război lângă Axă, fără ca vreun tratat sau document să se semneze, care să includă anume garanții. Ştergerea petei de dezonoare fără o *luciditate la sânge* a făcut inutile, oare, toate sacrificiile operațiunii München?

Cine se mai reculege? Cine mai ştie să tacă?

Revenirea Regelui Mihai în Basarabia, după şase decenii, pentru a depune o coroană de flori de ziua eroilor, a readus în memorie luptele cumplite ce s-au dat aici, la Capul de Pod de lângă Țiganca, între 4 şi 19 iulie 1941. Pierderile au fost atât de mari încât autoritățile militare române au

trebuit să creeze din mers, în paralel cu luptele ce se dădeau acele cimitire de campanie, ca să fie înmormântați militarii căzuți în luptă. Acestea erau amenajate pe lângă cimitirele parohiale de lângă localitățile unde se purtau sângeroasele lupte. La nordul localității Țiganca au fost înmormântați militarii căzuți pentru cucerirea Dealului Epureni şi ale altor puncte importante din apropiere. S-a amenajat un cimitir de 700 de metri pătrați, subevaluându-se numărul pierderilor. În război şi în vremuri marcate de calamități, speranța e sinonimă cu subevaluarea pierderilor. Conform regulamentului asupra regimului mormintelor şi operelor comemorative de război, suprafața acestui cimitir nu putea fi folosită decât pentru înhumarea a 200 de eroi. S-au înmormântat însă 300, dar numărul morților înhumați până în iulie 1943, în acest cimitir de campanie, a ajuns la 1.020, dintre care 830 au fost identificați cu ajutorul Serviciului Istoric al Armatei şi Centrului de Studii şi Păstrare a Arhivelor Militare. Cei 1.020 de militari au fost îngropați în nouă gropi comune pe două, trei şi chiar patru rânduri suprapuse. Aşezământul „Regina Maria" pentru Cultul Eroilor a constatat printr-un delegat al său, încă din 20 ianuarie 1942, că în cimitirul de la Țiganca erau deja şapte gropi comune de câte 14-15 metri lungime. Delegatul e de părere că cimitirul situat lângă islazul satului Epureni, înconjurat cu sârmă ghimpată, are o poziție foarte frumoasă şi că merită să fie amenajat aici definitiv. Dar terenul cimitirului fiind în pantă, au loc alunecări de teren după ploi. Documentele din arhive păstrează diverse rapoarte ce se referă la comenzile pentru cruci de stejar înlocuite apoi cu cruci de beton. Ele includ proiecte de reconstrucție şi amenajare, ultimul lansat pe 9 iunie 2005, de Ziua Eroilor, când a avut loc o ceremonie oficială. S-a făcut o licitație internațională şi s-a reconstruit cimitirul exact pe amplasamentul lui inițial. Locul a fost împrejmuit cu un gard de fier forjat înalt şi l-au stabilizat printr-o fundație de beton armat, placată cu piatră. S-au făcut reînhumări însoțite de slujbe creştine. La răsăritul gropilor comune s-au pus 143 de cruci de căpătâi,

iar la intrarea în cimitir s-a aşezat o poartă tradiţională românească sculptată de un meşter din Bârsana, din Maramureş, care a făcut şi troiţa monumentală, înaltă de 4 metri. Meşterul se numeşte Ilie Benţa. La intrare s-au pus 11 plăci comemorative din granit negru de Baia Mare. La nord şi la sud s-au construit două căi de acces care numără fiecare 27 de trepte. Există, de asemenea, două catarge de 8 metri înălţime. Fiecare veghează troiţa creştină, având rolul de altar pe care sunt arborate permanent steagurile României şi al Republicii Moldova. Aici a venit Regele Mihai în prima lui vizită în Basarabia. Ce se cuvine să faci lângă aceste oseminte, unele culese şi reînhumate după ce au fost strânse din vale, de unde le-au împins şuvoiul ploilor, bătaia grindinei, dezgheţurile iuţi, primăvara, copita unor animale ce au forţat gardul de sârmă ghimpată. Să păstrezi un moment de reculegere, să aprinzi o lumânare, să pui o coroană de flori, să-i laşi pe preoţi să ţină slujba de pomenire.

„Am refuzat să pun piciorul în Transnistria”

Se ştie că Regele Mihai a refuzat să meargă la Odesa, apoi în Transnistria, unde Antonescu a vrut să-l aducă să viziteze trupele româneşti. Câteva răspunsuri ale regelui subliniază indiscutabil acest lucru. M-a frapat, în 1990, formularea tranşantă şi apăsată din vocea regelui, pe care am regăsit-o şi în interviul acordat Europei Libere, în 2009: „Am refuzat să pun piciorul în Transnistria”.

Când am editat în premieră mondială în 1997 cele trei volume intitulate *Transnistria*, de Jean Ancel, am înţeles de ce simţise Regele Mihai obligaţia de a se desolidariza, cu o voce apăsată, de acest loc şi de crimele săvârşite acolo, în vremea regimului Antonescu.

Regele Mihai a zburat cu un avion de la Bucureşti ca să viziteze trupele româneşti din Crimeea şi a ocolit Transnistria. Iar Regina-mamă Elena a păstrat un contact permanent cu rabinul Şafran şi a reuşit să salveze, prin

influența pe care o avea asupra lui Antonescu, vreo sută de mii de evrei ce urmau să fie deportați din tot felul de zone. A primit *post mortem*, în 1993, de la statul Israel şi de la Departamentul Drepți între popoare, de la Yad Vashem, titlul şi medalia de „Drepți între popoare".

În săptămânile în care am lucrat cu Jean Ancel în Israel, se apropia Ajunul Crăciunului, iar eu puteam să mă plimb pe malul mării, cu picioarele goale, pe tivul umed dintre nisip şi valurile ce se sparg de plajă. Mi-am prelungit şederea pentru a verifica toate documentele şi acuratețea versiunii lucrării sale *Transnistria* pe care urma s-o public, în 1997. Lucram la etaj şi am putut vedea o mulțime de documente dintre cele pe care le publicase şi pe care le avea xeroxate acasă. Erau şi dovezile la care face referire acel *Memorandum privind sprijinul acordat evreilor din România de Regina-mamă Elena, în timpul celui de-al doilea război mondial*, prezentat ca documentație susținătoare pentru recunoaşterea ei ca „Dreaptă Între Popoare". Erau în primul rând acele dovezi incluse în seria scoasă de Jean Ancel în patru volume, intitulată *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, în 1986, la Beate Klarsfeld Foundation în Ierusalim, apoi introducerea lui Jean Ancel, istoric evreu născut în România, la cartea rabinului A. Şafran, *Resisting the Storm*, scoasă în 1987 de Yad Vashem, apoi o declarație a lui C. Vişoianu din 1991, un articol al istoricului T. Lavi, un fost activist sionist din România, apărut în ziarul românesc *Adevărul*, „La moartea Reginei-mamă Elena", publicat în 1982 la Tel Aviv, o carte a istoricului german Andreas Hillgruber, *Hitler*, *König Carol und Marshall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944*, apărută la Wiesbaden în 1954, o monografie a lui A. Gould Lee, *Helen, Queen Mother of Romania, Princess of Greece and Denmark*, editată la Londra în 1956, o carte mai veche, scrisă de fostul Însărcinat cu Afaceri al Italiei în România, R. Bova Scoppa, *Colloqui con due dittatori*, apărută în 1949. La Jean Ancel am văzut o copie după informarea făcută de acel Hauptsturmführer S.S. Richter, consilier al Ambasadei germane la Bucureşti,

care arăta că Regina-mamă Elena amenința că va părăsi țara dacă va continua deportarea evreilor şi dacă Regele Mihai nu se opune acțiunilor lui Antonescu şi acesta nu le stopează. Apoi dovezile privitoare la rolul avut şi jucat de Regina-mamă Elena în acordarea unor ajutoare importante celor deportați în Transnistria, în 1941. Jean Ancel mi-a vorbit despre salvarea filologului evreu cu vederi de stânga, Barbu Lăzăreanu, care va deveni membru al Academiei R.P.R., în 1948. A fost salvat de la deportare împreună cu familia sa datorită intervenției energice a reginei. I-a cerut Regelui Mihai să intervină pe lângă Antonescu pentru a se anula multe ordine de deportare, inclusiv cele în masă. Jean Ancel mi-a povestit despre vizita făcută de Regele Mihai şi regina-mamă la Vatican în decembrie 1941, unde au fost primiți de Papa Pius al XII-lea. Au fost însoțiți şi de maiorul J. Vergotti, care a povestit această vizită în memoriile sale, depuse la Universitatea Stanford din California, la *Hoover Institution for War and Peace.*

Regina-mamă l-a implorat pe Papă să intervină ferm ca să înceteze ororile care se petreceau în Transnistria. Papa a promis că-i va comunica acest lucru monseniorului Angelo Roncali, reprezentantul său pentru Turcia, care se ocupa oficial de zona Mării Negre. Urmarea a fost o implicare şi a nunțiului papal de la Bucureşti, Monseniorul Andrea Cassulo, care se ocupase până atunci numai de soarta evreilor botezați. Această întrevedere la Vatican, cu care Ion Antonescu nu era la curent, a fost precedată de o întrevedere convocată de regina-mamă şi Regele Mihai la care au fost chemați Mareşalul Antonescu, Mihai Antonescu, Patriarhul Nicodim şi ambasadorul Germaniei, Manfred von Killinger. Regina şi-a formulat limpede solicitarea de a se opri deportările evreilor şi a insistat pe ideea că Biserica ortodoxă condamnă deportările. Killinger, ca reprezentant al Germaniei lui Hitler, a reacționat cu aroganța lui dintotdeauna care avea să-l coste viața. În urma actului de la 23 august s-a sinucis, fiind limpede că toate discuțiile purtate de rege şi partide de a ieşi din Axă, îi

erau total necunoscute şi că fusese practic depăşit de rolul pe care ar fi trebuit să-l joace.

Atitudinea antinazistă a reginei era cunoscută, faptul că era împotriva politicii antisemite duse de Hitler, adeptul soluției finale. Sora reginei, Ducesa Irina de Aosta fusese arestată de nemți şi dusă într-un lagăr din Polonia, apoi în Austria, de unde a fost eliberată de francezi. Principesa Mafalda, fiica a doua a Regelui Victor Emmanuel al III-lea şi a Elenei de Muntenegru, căsătorită cu Prințul Philipp de Hesse-Kassel, care era verişoară cu Regina Elena, fusese arestată de Gestapo, interogată la München, apoi la Berlin şi în lagărul de la Buchenwald, unde, după un bombardament în care fusese rănită, i se amputase brațul şi se stinsese în urma hemoragiei sau a unei infecții, nu se ştie. Oricum, soarta ei fusese cunoscută abia după eliberarea lagărului de către aliați. Două par să fi fost motivele arestării Principesei Mafalda: unul de a o lua ostatecă pentru a-l şantaja pe tatăl ei, regele Italiei, după îndepărtarea lui Mussolini, în 1943. Al doilea motiv era legat direct de acțiunile întreprinse de Principesa Mafalda pentru a-i scăpa pe evrei de nazişti, cu ajutorul paşapoartelor cu vize pentru Olanda. Există mărturii clare cu privirile la riscurile pe care şi le asumau Regele Mihai şi regina-mamă, adoptând o atitudine ce contravenea principiilor lui Hitler în privința evreilor, dovadă campania de intimidare din presa germană şi faptul că i s-a atras Reginei-mamă Elena atenția cu privire la dorința lui Hitler şi planurile ce se făceau ca să fie luată ostatică. La rândul său, Patriarhul Nicodim l-a avertizat pe Mareşalul Antonescu de intenția lui de a demisiona dacă mai continuă deportările şi masacrul evreilor. A fost secondat în demersul lui insuflat de regina-mamă şi de Mitropolitul Bălan care intervine şi el în cazul evreilor din România, cărora li se rezerva soarta celor din Bucovina, Basarabia şi Ungaria. Determinarea şi fermitatea Reginei-mamă Elena, ascendentul pe care-l avea asupra mareşalului Antonescu vor duce la amânarea şi blocarea planurilor de deportare ale evreilor din județele Arad, Timişoara, Turda, ce urmau

să fie trimişi în Polonia. Sunt salvate astfel zeci şi zeci de mii de vieţi.

În Ajunul Crăciunului din 1997, am mers la biserica românească de la Ierusalim. Noaptea am visat un brad imens de Crăciun cum iese din apele mării şi se ridică la cer. Am petrecut cu Jean Ancel, soţia lui, băiatul şi fiica lor sărbătorile. În 1997, cele opt zile de Hanuka au debutat în aceeaşi zi cu Ajunul Crăciunului, existând această suprapunere cronologică peste sărbătoarea Naşterii lui Iisus şi Sărbătoarea Inaugurării sau Luminilor. Luminile aprinse de Hanuka erau parcă transparente, ne vedeam prin ele, ca nişte chipuri pictate în flacăra lumânărilor. Mi-era dor de copii, peste câteva zile urmau să mă aştepte la aeroportul Otopeni, mi-era un dor îngrozitor de miros de brad, de colinde româneşti şi de zăpadă. Şi azi păstrez vreo două mii de pagini de documente xeroxate de la volumele cu *Transnistria*, multe cumpărate din arhive de muzeul Holocaustului de la New York, din România, de la ruşi, ucraineni, din Basarabia, de peste tot, ca să scrie istoria cât mai completă. M-am văzut cu Liviu Rotman şi soţia lui în grabă, cu câţiva prieteni, dar nu am avut timp să-mi susţin un mare recital cu poemele mele pentru care primisem o invitaţie şi din Tel Aviv şi de la Ierusalim şi din Haifa. Să nu vă imaginaţi că nu mai scriam poezie. În curând, în 1998, avea să apară ediţia din colecţia „Poeţi români contemporani" a volumului *Vindecările*, cu un ciclu cât un volum inedit, la final.

Fructe de bronz care se roagă

Interviul realizat de Eugen Tomiuc, în 13 august 2009, pentru Europa Liberă/Radio Liberty este atât de dens. Nu cred că ar fi atins o asemenea densitate în răspunsurile date la problema Basarabiei şi a românilor în general, fără această vizită din 2006 din Basarabia pentru a comemora eroii îngropaţi într-un cimitir aflat lângă un loc unde s-au

adunat peste o mie de eroi şi memoria unor sângeroase sacrificii.

Tăcerea din 2006 a suveranului amplifică rostirea de mai târziu din răspunsurile date reporterului. Asemenea vuietelor de clopot care sparg liniştea prelungă. E linişte şi, dintr-odată, auzi bătaia limbii de bronz în pereții de bronz. Clopotele sunt asemenea unor masive fructe de bronz care se roagă. E linişte şi, dintr-odată, bat clopotele în clopotnițe şi campanile.

O întrebare priveşte angajarea Europei în a sprijini Moldova să se apropie de Europa... ar trebui să se angajeze mai mult? Răspunsul adună problemele şi toate soluțiile, fără ezitări:

> Da, aşa ar fi normal, aşa ar fi logic. Dar întrebarea e cât de departe sunt ei dispuşi să meargă. Pentru că, într-un mod inexplicabil pentru mine, există un fel de fascinație pe care Rusia o emană. Nu vreau să vorbesc prea mult despre asta, dar ruşii sunt un popor deosebit şi au trecut şi ei la rândul lor printr-un iad absolut vreme de vreo optzeci de ani, sau câți au fost. Vestul e încă fascinat de Rusia, desigur, e o țară enormă şi uneori occidentalii nu pun piciorul în prag, aşa cum ar trebui. *Ei ar trebui să încerce să aducă Basarabia înapoi în Europa.* Nu ar fi vorba de schimbarea frontierelor *deocamdată* [s.n.], dar *Basarabia e parte a Europei pentru că a fost parte a Europei* [s.n.].

Cine ascultă muzică nu se poate să nu observe modul acesta de a avansa ideile şi cuvintele, accentele pe o anume temă şi repetarea ei, tipice artei de a construi în muzică. Politicienii cu care ne-am obişnuit sau desenau lupi şi mâzgăleau cifre şi schițe de hărți hăcuite, sau băteau şi mai bat cu pumnii în masă, sau ne mână spre dezastru, ca vitele spre prăpastie, sau ne înghit în zâmbetul prefăcut al

lupului din poveste. Puterea tinde să se asocieze în vremuri tulburi, de tranziție, de criză, cu zgomotul şi minciuna, zgomotul fiind un aliat ideal în blocarea centrilor de judecată. Cu cât trece timpul şi e tot mai mult zgomot pentru nimic şi nimicnicie, cu atât se aude mai bine această parte de muzică de neînlocuit în înțelepciunea şi bunul simț al regelui. Altfel, de câte ori transcriu convorbirile cu Regele Mihai sau citesc interviurile autentice care i s-au publicat, observ modul de a distanța şi a da de-o parte subiectul, din felul în care foloseşte pronumele „ei”... „el”. Refuzul de a-i numi. Eugen Tomiuc ştie să-i ridice suveranului mingile la plasă.

E.T.: Sire, ca suveran al Regatului României Mari, cu care Majestatea Voastră se identifică, aveți acum, la 7 decenii de la tragicele evenimente din 1939, un mesaj pentru toți românii dinlăuntrul şi din afara granițelor?
Regele Mihai: Pentru ca lucrurile să meargă mai bine decât acum, ceea ce îi rog pe români din tot sufletul este să fie uniți, pentru că există forțe care încearcă să-i separe, şi altfel nu vom ajunge acolo unde trebuie să fim. Trebuie să fim solidari unul cu celălalt, să ne reamintim că suntem în Europa şi să ne purtăm cum se cuvine unii cu alții. Pentru că nu este bine că se fac anumite lucruri acum în România despre care ştie toată lumea, iar când străinii ne critică, noi răspundem că nu e treaba lor. Bineînțeles că e şi treaba lor, pentru că acum suntem parte din Europa. Poporul român ar trebui să strângă cu adevărat rândurile şi să se deştepte, pentru că mai avem de parcurs o cale lungă. Trebuie să fim uniți şi să rămânem uniți şi să aducem România înapoi acolo unde-i este locul. Nu neapărat aşa cum a fost, pentru că acela e trecutul. Dar acel trecut trebuie să fie inspirație pentru viitor.
Aceasta este dorința mea cea mai fierbinte pentru poporul român să fie unit şi să se gândească la viitor.

Nu numai la cel personal, deşi şi acela e important. Dacă eşti parte din țara ta, trebuie să te pui în slujba țării.

Un singur lucru aş vrea să nu treacă neobservat, faptul că regele îi roagă pe români din tot sufletul să fie uniți. N-o face din slăbiciune. Ci dintr-o iubire față de poporul său pe care-l simte dezbinat cu premeditare de toți cei ce nu doresc ca el să-şi găsească adevărata cale.

Silozurile istoriei

Am cunoscut-o la New York, după căsătoria mea cu prof. dr. arhitect Livio Dimitriu, în 1999, doar cu doi ani înainte de dispariția ei prematură, pe Catherine Hoover-Voorsanger, soția arhitectului american Bartholomew Voorsanger, prieten cu Livio. Am întrebat-o dacă e descendentă din familia preşedintelui american Hoover, care a păstorit America pe vremea Marii Crize, după care i-a urmat preşedintele Roosevelt. A surâs cu chipul ei atât de luminos şi inteligent şi, în loc de răspuns, mi-a povestit că Fundația „Hoover" are documente de o valoare unică şi e o sursă inepuizabilă de cercetare pentru istorici, apoi am vorbit despre artă, o pasiune a mea pe care a intuit-o din prima clipă. Era *associate curator* la departamentul de artă americană al Muzeului Metropolitan, unde m-am dus să văd de câteva ori, în anul 2000, expoziția la care lucrase îndelung, în vreme ce-şi definitiva incredibil şi doctoratul, deşi era bolnavă de cancer şi se lupta cu complicațiile produse de melanom. A pregătit o expoziție impresionantă care a ținut sălile pline vreme de patru luni la Metropolitan Museum, intitulată *Art and the Empire City New York*: *1825-1861.* Editase împreună cu John K. Howat un volum spectaculos, de vreo cinci sute de pagini aproape, cu sute de fotografii, catalogul expoziției care era o sursă de informație şi de cunoaştere a civilizației americane unică pentru mine. Mulți aşa-zişi intelectuali români şi europeni

afişează o superioritate de ignoranți față de arta şi cultura Americii, de parcă n-ar şti că tocmai europenii au populat America. Pentru mine a fost un noroc s-o cunosc pe Catherine, deşi extrem de puțin, căci avea să se stingă chiar în Ajunul Crăciunului, pe 24 decembrie 2001. Mi-a dat enorm curaj. Eram proaspăt venită în America, iar conaționalii mei mă încărcau negativ, cu bârfele lor şi laudele de sine, în vreme ce prezența Catherinei şi convorbirile, două-trei la număr, avute cu ea, erau pline de miez şi modestie. Ea mi-a confirmat că americanii au oroare de titluri şi de lauda de sine şi că pun bază pe ceea ce sunt ei, nu pe strămoşii lor. Oricum a fost o încântare s-o cunosc, să regăsesc într-o altă femeie, care avea vârsta mea, pasiunea pentru artă şi convingerea că nu poți face cercetare în nici un domeniu fără să ştii povestea facerii, istoria. Grație ei, am mai descoperit un *siloz al istoriei* sau *hambar*, cum îmi place să numesc arhivele, căci mi le imaginez, asemeni țăranilor, ca pe nişte construcții, făcute din şipci ori nuiele împletite, cocoțate pe picioroange sau stâlpi, să nu le ajungă umezeala şi şobolanii, acoperite zdravăn, pline de ştiuleții aurii-roşcați de porumb, lăsați la vedere. *Hoover Institution for War and Peace.* Fundat în 1919, de viitorul preşedinte al Americii. O mulțime de documente, memorii şi manuscrise ce privesc istoria României pot fi cercetate la Hoover. O fotografie a fostului preşedinte american îl înfățişează stând lângă turnul semeț al fundației pe care a întemeiat-o şi pentru care a lucrat fără preget.

Cine a beneficiat de averea Casei Regale?

Comisii de inventariere

În anii ‘80, am redactat scrierile lui Edgar Papu, care au fost publicate la Editura Eminescu, sub numele altor

redactori. Întreaga lucrare în mai multe volume, aflată în bun de tipar, mi-a fost retrasă, în urma unei şedinţe puse la cale de directorul editurii, V.R., şi prezidată de propagandista organizaţiei de partid, V.V. Profesorul îmi povestise că făcuse parte din comisia de inventariere a castelului Peleş, după abdicare. Mai cunoşteam şi alţi membrii ai comisiei, între care Teodora Voinescu.

În 1991, după ce publicasem în presă mai multe materiale despre monarhie, Radu Bogdan m-a sunat şi am stabilit să ne vedem pentru a-mi arăta documentele comisiei şi a integra şi acest capitol în cartea mea. Le-am luat criticului Radu Bogdan şi monografului acerb al picturii lui Ion Andreescu un amplu interviu, la care Radu Bogdan a adăugat şi acest preambul, pe care îl considera necesar. Am văzut atunci şi o mulţime de fotografii ale pieselor cuprinse în acest inventar.

Un preambul necesar[21]

În ianuarie 1948, la puţin timp după abdicarea forţată a Regelui Mihai I, Ministerul Industriei şi Comerţului, condus de Gh. Gheorghiu-Dej, a luat iniţiativa inventarierii tuturor bunurilor materiale mobile rămase de pe urma Monarhiei. Sub raport economic şi organizatoric, a fost însărcinată cu traducerea în fapt a acestei operaţii Direcţia Generală a Controlului Economic, din Ministerul Industriei şi Comerţului, aflată în subordinea Secretarului General, Mihail Levente.

Au fost alcătuite două comisii: una având datoria să inventarieze (prin simplă înregistrare şi

---

[21] Acest preambul, împreună cu interviul pe care i l-am luat domnului Radu Bogdan, doctor în Istoria Artei, la care se adaugă documentele propriu-zise, au fost tipărite în ziarul *România liberă*, anul L, nr. 14707, serie nouă, nr. 673, marţi, 16 iunie 1992, pp. 7-10.

numerotare) bunurile obişnuite de uz casnic şi vestimentar (mobilier, aparatură, servicii de masă, lenjerie, costume, încălţăminte etc.) şi o a doua, însărcinată cu expertizarea, fişarea, fotografierea şi inventarierea bunurilor de artă şi a celor de un interes cultural deosebit. În fruntea primei comisii, alcătuită din echipe de muncitori care aveau totodată şi atribuţii de control, se afla subinspectorul general Alexandru Panaitescu. Cea de a doua comisie era prezidată de profesorul universitar G. Oprescu, asistat de mine în calitate de secretar general; eram pe vremea aceea studentul profesorului şi mă pregăteam pentru licenţă.

Astăzi, când se nutreşte speranţa unui regim de reală democraţie în România şi când, în vederea cercetărilor istorice, trebuie să existe o informaţie autorizată privind valorile artistice şi culturale care, în principiu, au revenit poporului român după plecarea regelui, am socotit de datoria mea să-mi depun mărturia şi să aduc la cunoştinţa publică documentele personale, dar cu caracter oficial, ale unei activităţi strict ştiinţifice în care am fost implicat, documente al căror exemplar original se va fi aflând – dacă legea a fost respectată – la Arhivele Statului. O fac în calitatea mea de cercetător şi istoric de artă, liber de orice aderenţă politică, dornic numai de a sluji adevărul şi a contribui la cunoaşterea trecutului.

Din „Comisiunea de expertiză şi inventariere a bunurilor artistice ale fostei Case Regale" au făcut parte, în afara celor deja amintiţi: istoricul de artă Teodora Voinescu, colecţionarul K.H. Zambaccian, profesorul universitar Emil Condurachi, sculptorul Mac Constantinescu, pictorul Costin Ioanid, specialistul în ceramică, jaduri şi porţelanuri Jean Baras, specialistul în covoare I. Tuduc, iar o anumită perioadă de timp (domeniul respectiv fiind

foarte limitat ca întindere cantitativă) arheologul profesor universitar Ion Nestor. Toți aceştia beneficiau de oficiile unui corp auxiliar, însărcinat în general cu operațiile de secretariat, dar anumiți membri ai corpului, cum erau asistentul universitar Edgar Papu, fotograful Aurel Bauh, cercetătorul de artă şi profesorul secundar Gh. Dragomir, fosta funcționară cu răspundere în fostul Minister al Propagandei, Constanța Nicolescu (lucrase, dacă nu mă înşel, sub ministeriatul lui Alexandru Marcu), negustorul de artă Isac Levy îşi aduceau concursul şi în calitate de consilieri sau de tehnicieni avizați în anumite probleme. Sculptorul Ion Jalea a fost şi el consultat, însoțindu-l uneori pe teren pe profesorul G. Oprescu, dar nu a făcut propriu-zis parte din comisie.

Aşa cum li s-a precizat celor prezenți la şedința constitutivă din 16 ianuarie 1948 – desfăşurată în cabinetul şi sub conducerea secretarului general Mihail Levente –, criteriile de selecționare a membrilor comisiei nu aveau caracter politic, singurele condiții fiind cinstea absolută („Răspundeți cu capul dacă lipseşte un ac!"), iar în ce-i privea pe specialiştii propriu-zişi, competența profesională. Astfel se explică faptul că oameni care, în marea lor majoritate, nu aveau nimic comun cu ideologia comunistă, ba unii erau chiar potrivnici şi urmau să aibă de suferit, şi-au adus totuşi contribuția la optima executare a sarcinilor de inventariere. Compoziția nepolitică a comisiei a însemnat, în circumstanțele momentului, unica posibilitate a regimului de a-şi asigura concursul persoanelor considerate a fi cele mai pricepute în materie.

La 18 ianuarie 1948 întreaga comisie s-a deplasat la Sinaia, unde a fost găzduită în aripa apartamentelor moderne ale Castelului Peleş, care a constituit până la sfârşit sediul ei central. La

sosirea comisiei de specialişti se afla instalată pe domeniul Peleş şi îşi începuse activitatea comisia alcătuită din muncitori. Data sosirii acesteia pe domeniu nu-mi este cunoscută. Raza de acțiune a comisiei de specialişti se întindea în principiu asupra tuturor proprietăților familiei regale, dar în practică activitatea ei nu s-a concentrat asupra complexului Peleş, Pelişor, Foişor, asupra Castelului Bran şi, în parte, a pavilionului de vânătoare Săvârşin. Persoana cu cea mai înaltă autoritate politic-administrativă a întregului domeniu Peleş era un tânăr de 25 de ani, numit Feodorov (prenumele nu i-l cunosc). El mi-a povestit că a însoțit, până la graniță, trenul regal cu care Mihai I şi Regina-mamă Elena au părăsit țara, precizându-mi că Majestățile Lor nu luaseră cu sine nici un obiect de artă. Comisia de expertizare şi inventariere a operelor de artă nu a avut practic nici o tangență cu autoritatea exercitată de Feodorov (alta decât intrarea şi ieşirea de pe domeniu), în schimb s-a lovit adesea de injoncțiunile şi hotărârile subinspectorului general Alexandru Panaitescu, un personaj plin de sine, mărginit, din cale-afară de suspicios şi cu un orizont cultural redus. Presupun că Feodorov şi cu Panaitescu vor fi avut misiuni şi răspunderi speciale.

Din momentul instalării la Peleş comisia nu avea voie să părăsească teritoriul complexului, obligată să lucreze aici de luni până sâmbătă. Se putea pleca sâmbătă după-amiază, cu revenirea obligatorie duminică seara sau, în cazuri speciale, luni dimineață la prima oră. Profesorul Oprescu şi cu mine făceam în fiecare duminică dimineața câte o scurtă raportare verbală Secretarului General Levente, privitor la felul cum decurgeau operațiile şi la timpul pe care îl reclamau în continuare. La părăsirea domeniului, orice persoană, fără nici o

excepție, era percheziționată. Activitatea comisiei se desfăşura între orele 7.30 şi 19.30, cu întrerupere de o oră pentru masa de prânz. La pătrunderea în partea istorică şi muzeală a Castelului Peleş toți membrii comisiei erau percheziționați, la intrare şi ieşire dimineața, şi tot astfel la intrare şi ieşire după-amiaza (patru percheziții pe zi). Atât comisia de muncitori, cât şi comisia de specialişti beneficiau de serviciile casnice ale domeniului (bucătărie, spălătorie, deplasare cu automobilul), servicii care funcționau aproape fără modificare, întocmai ca pe vremea regelui.
Odată încheiată activitatea comisiei de specialişti, dosarele de inventariere au fost preluate de comisia alcătuită din muncitori, care – cu respectul unor forme de procedură ce nu ne-au fost cunoscute nici profesorului Oprescu, nici mie – le-a înaintat organelor superioare ale Ministerului Industriei şi Comerțului. Din clipa predării inventarelor şi a părăsirii domeniului Peleş, nici unul din membrii comisiei nu a mai ştiut nimic în legătură cu soarta ultimă a obiectelor inventariate, exceptându-le pe cele care au devenit zestrea Muzeului de Artă al Republicii Populare Române, deschis în 1950.

O bună bucată de vreme după ce comisia de expertiză şi inventariere a bunurilor de artă şi-a încheiat activitatea, la Peleş a lucrat o comisie a Muzeului de artă al Republicii, care – cu mult timp înainte de deschiderea muzeului – a ales obiectele ce urmau să intre în patrimoniul acestuia. Nu a făcut parte din această comisie, cu excepția Lianei Maxy, nici un membru – expert sau auxiliar – din comisia de specialişti. Ulterior – nu ştiu din dispoziția cărora din forurile de conducere ale partidului şi statului – o foarte însemnată parte a mobilierului şi obiectelor existente (inclusiv cele cu

caracter strict memorial) a fost evacuată din Peleş şi adusă la Bucureşti, spre a fi repartizată conform unor instrucţiuni pe care le ignor. După un destul de lung interval de timp, cred că pe la începutul anilor '50 – în urma unei vizite a lui Gh. Gheorghiu-Dej în Bulgaria, prilej cu care a constatat că vecinii noştri păstraseră intacte palatele monarhiei, considerându-le o mărturie istorică a modului cum trăiseră regii –, s-a hotărât ca Peleşul să fie remobilat întocmai cum arătase în ziua abolirii propriei noastre monarhii. Hotărâre care – prin forţa împrejurărilor, căci a fost uşor să risipeşti sau să distrugi, dar infinit mai complicat să reconstitui – nu a putut fi dusă la îndeplinire decât cu un pronunţat coeficient de relativitate. Din punct de vedere riguros ştiinţific nu se poate susţine că actualul aspect al încăperilor istorice ale Peleşului reflectă întocmai, sau şi numai uşor modificată, situaţia existentă în clipa când comisia de specialişti a părăsit domeniul. Aceasta nu numai datorită dislocării mobilierului şi elementelor de decor iniţiale, ci şi pentru că foarte multe din obiectele inventariate de comisie au căpătat ulterior o destinaţie necunoscută, datorită fie unor repartiţii rămase secrete, fie comercializării în scopul obţinerii de devize, fie pur şi simplu în urma sustragerilor. S-au comis numeroase abuzuri.

Pe domeniul Castelelor Peleş, Pelişor şi Foişor a fost găsită toată arhiva dinastiei române de Hohenzollern-Sigmaringen (jurnale intime, corespondenţă, acte oficiale, documente de stat şi particulare), începând din 1866; de asemenea arhiva personală de spionaj, extrem de revelatoare, pe care Carol al II-lea o organizase cu ajutorul şefului Serviciului Secret de Informaţii Mihail Moruzov. Cele două arhive erau împrăştiate într-o totală dezordine, depuse în lăzi, sertare şi compartimente de dulap. Din clipa când astfel de

documente erau descoperite (fie de comisia de muncitori, fie de comisia de specialişti) dispoziţia era ca ele să fie nu inventariate, ci remise comisiei alcătuite din muncitori, spre a fi expediate în 24 de ore la Bucureşti, unde erau predate lui Emil Bodnăraş. Am izbutit totuşi să procedez la o inventariere sumară a jurnalelor şi notaţiilor intime aparţinând Regelui Carol I, Regelui Ferdinand, Reginei Maria, Regelui Carol al II-lea. De asemenea, scrisorile autografe ale Împăratului Wilhelm al II-lea către Regele Ferdinand. Mi-aduc aminte că începeau toate cu „Mein lieber Nando". Mai târziu, o bună parte din aceste documente au intrat în arhiva fostului Institut de istoria partidului, altele probabil în patrimoniul Arhivelor Statului, altele, poate, vor fi dispărut.

Lucrând necontenit sub presiunea dispoziţiilor superioare de accelerare şi scurtare a activităţii, Comisia de expertiză şi inventariere a bunurilor artistice ale fostei Case Regale nu şi-a putut îndeplini decât parţial operaţiile cu rigoarea şi în spiritul ştiinţific conceput iniţial. În mare parte, fişele ştiinţifice (ce vor fi devenit oare?) n-au apucat a fi completate cu fotografii, acestea – deşi executate – rămânând a le fi ataşate abia ulterior, după ce comisia s-a desfiinţat. Nu cred că s-a procedat vreodată la respectiva operaţie. Probabil pentru că nu s-a dorit să existe acte doveditoare precise ale celor mai valoroase bunuri, însoţite de imagini.

Ceea ce este încă şi mai grav, n-au fost inventariate bunurile culturale şi de artă ale Palatului Regal din Calea Victoriei, nici cele, întru câtva mai puţin importante, ale Palatului Cotroceni. Luni şi luni de zile, după obişnuitele ore de lucru ale personalului administrativ şi de întreţinere, Palatul din Calea Victoriei a rămas neîncuiat, fără nici o pază, putându-se circula fără stingherire prin podul său,

şi în general în toată clădirea, de la un capăt la altul, mai ales seara sau noaptea. Or aici, îndeosebi în pod, se afla, printre altele, un stoc important de cărţi vechi, incluzând şi o seamă de incunabule; de asemenea, ediţii bibliofile în tiraj restrâns, cărţi în legături preţioase purtând monograma regală, manuscrise de Coşbuc, felurite albume şi stampe. Abia în toamna 1950 – cu prilejul trierii cărţilor de artă destinate să intre în componenţa bibliotecii Muzeului de artă al Republicii – incunabulele şi cărţile vechi au putut fi predate Bibliotecii Academiei Române. Dar la ora aceea era deja târziu. Dintre celelalte valori bibliofile, o bună parte, printre care şi manuscrisele autografe, dispăruseră. Unele, numai puţine, ajunse pe mâna diverşilor misiţi, au fost vândute mai târziu Bibliotecii Academiei Române.

Radu Bogdan

COMISIUNEA DE EXPERTIZĂ ŞI INVENTARIERE A BUNURILOR ARTISTICE ALE FOSTEI CASE REGALE

Sediul Central:
Castelul Peleş
Sinaia
6 Martie 1948

RAPORT
către
Domnul Secretar General al Ministerului Industriei şi Comerţului Mihail Levente

În numele Comisiunii de expertiză şi evaluare a bunurilor artistice foste ale Casei Regale, subsemnaţii Prof. G. Oprescu, în calitate de preşedinte al acestei comisiuni, şi Radu Bogdan, în

calitate de Secretar General al ei, avem onoarea a vă înainta cele de mai jos referitoare la situația şi activitatea Comisiunii, pe domeniul Sinaia între 18 ianuarie – 6 martie 1948.

Sarcinile ce incumbă Comisiunii noastre în urma dispozițiilor primite din partea Dvs. sunt următoarele:

1. Cercetarea bunurilor şi aflarea lor;
2. Inventarierea bunurilor;
3. Expertizarea bunurilor şi caracterizarea lor, în vederea pregătirii materialului util promptei puneri pe picioare a viitorului Muzeu Național de Artă;
4. Propuneri şi sugestii în legătură cu necesitățile şi posibilitățile de conservare intactă a bunurilor de artă menționate;
5. Acordarea întregului concurs necesar echipelor constituite de organele de control ale Ministerului Industriei şi Comerțului, în cazurile în care competența comisiunii noastre poate fi de folos, pentru a uşura operațiunea de inventariere a acestor echipe.

Pătrunsă de spiritul obligațiilor ce-i revin, comisiunea a început chiar din ziua de 19 ianuarie a.c. activitatea corespunzătoare.

După un răstimp de 6 săptămâni ne îngăduim, Domnule Secretar General, a formula, spre deplina şi judicioasa Domniei Voastre orientare, următoarele constatări şi aprecieri:

În castelele Peleş, Pelişor şi Foişor (dacă ne referim numai la situația domeniului Sinaia) se află următoarele categorii de obiecte care cad, prin calitate, şi din necesitatea unei aprecieri obiective, în competența comisiunii noastre:

1. Picturi de mare valoare (câteva sute);
2. Picturi de importanță secundară, dar totuşi de o calitate vrednică de luat în seamă (aprox. 1.000);

3. Picturi, desene, fotografii, etc. fără valoare (peste 1.000 buc.);
4. Icoane (aprox. 200);
5. Obiecte de vitrină, lămpi, ceramică, lustre, fildeşuri, jaduri, bibelouri, porțelanuri, bijuterii, amintiri de familie, decorații etc. (aprox. 2.000 obiecte);
6. Metale, alămuri şi argintărie (peste 1.000 de obiecte, dacă se socotesc şi obiectele de cositor);
7. Arme şi medalii (aprox. 4.000 obiecte);
8. Covoare şi tapiserii (aprox. 500 buc.);
9. Țesături, costume, broderii (aprox. 150);
10. Mobile (peste 500 buc. mobile);
11. Vitralii (aprox. 200);
12. Sculpturi (aprox. 400);
13. Cărți, broşuri, reviste (aprox. 18.000).

Una peste alta, totalul obiectelor – asupra cărora Comisiunea trebuia să întârzie, considerându-l pe fiecare în parte – se ridică cu o aproximație cuprinsă între 18.000 şi 20.000 obiecte, dar desigur această cifră este foarte relativă, având în vedere că nu am ajuns încă la trecerea în revistă a absolut tuturor obiectelor ce interesează şi care se află în raza domeniului Peleş.

Ce s-a realizat în răstimpul acestor 6 săptămâni?

Inventarele castelului Peleş, întocmite de noi, oferă următoarele date:

Obiecte înregistrate individual sau pe grupe:

– Secția pictură principală: 298 numerotate, inventariate, trecute în fişe şi bătut inventarul la maşină;
– Secția pictură secundară şi gravuri: 487 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția pictură fără valoare: 1.062 numerotate şi inventariate;
– Secția icoane: 150 numerotate, inventariate şi trecute în fişe.

În afară de cele menționate mai sus, s-a făcut controlul fotografiilor existente şi al clişeelor pentru picturile de mare valoare, întocmindu-se o listă pentru cele ce urmează a fi fotografiate. S-au adunat, de asemenea, toate fotografiile volante din Peleş şi s-au înmagazinat într-o ladă la subsol.

– Secția obiecte de vitrină: 1.988 numerotate şi inventariate;
– Secția arme şi medalii: 4.879 numerotate în cadrul a 470 grupe, inventariate, trecute în fişe şi bătut inventarul la maşină;
– Secția covoare: 343 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția mobile: 429 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția vitralii: 210 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția sculpturi: 331 numerotate, inventariate, trecute în fişe şi bătute la maşină;
– Secția Bibliotecă: 9.370 inventariate.

Situația castelului Pelişor:

– Secția obiecte de vitrină: 216 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția covoare: 142 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția țesături: 155 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția mobile: 17 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția sculptură: 25 numerotate, inventariate şi trecute în fişe.

Situația castelului Foişor:

– Secția pictură principală: 7 numerotate;
– Secția pictură secundară: 27 numerotate;

– Secția pictură fără valoare: 15 numerotate;
– Secția obiecte de vitrină: 120 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția covoare: 35 numerotate, inventariate şi trecute în fişe;
– Secția mobile: 104 numerotate şi inventariate;
– Secția Bibliotecă: 3.157 inventariate.

Cele de mai sus privesc categoriile de obiecte aflate fiecare în castelele menționate.

Aceasta este situația realizărilor efective de pe cuprinsul domeniului Sinaia.

A mai rămas de realizat:

În castelul Peleş:
– Pictura secundară: de bătut inventarul la maşină;
– Pictura fără valoare: de bătut inventarul la maşină;
– Obiecte de vitrină: transcrierea fişelor, baterea inventarului la maşină, relipirea etichetelor căzute, completarea obiectelor descoperite ulterior primei cercetări pe teren;
– Alămuri şi argintărie: de numerotat, inventariat, trecut în fişe şi bătut inventarul la maşină;
– Mobilier: de bătut inventarul la maşină;
– Biblioteca: de aplicat bulinele, ştampilat şi evaluat (eventual, transcriere la maşină).

În castelul Peliş or:
– Pictură principală: de numerotat, inventariat, trecut în fişe şi de bătut inventarul la maşină;
– Pictură secundară: de numerotat, inventariat, trecut în fişe şi de bătut inventarul la maşină;
– Pictură fără valoare: de numerotat, inventariat, trecut în fişe şi de bătut inventarul la maşină;
– Icoane: de numerotat, inventariat, trecut în fişe şi de bătut inventarul la maşină;

– Obiecte de vitrină: transcrierea fişelor şi baterea inventarului la maşină;
– Metale, alămuri, argintărie: de numerotat, inventariat, trecut în fişe şi de bătut inventarul la maşină;
– Sculptură: de bătut inventarul la maşină;
– Arme şi medalii: de numerotat, trecut în fişe, inventariat şi de bătut inventarul la maşină;
– Biblioteca: de scos dintr-un număr de 34 de lăzi cărţile respective, de adunat şi triat pe centre, de numerotat, de inventariat, de trecut în fişe şi de bătut inventarul la maşină (dacă se va putea bate până în cele din urmă, date fiind dificultăţile întâmpinate de dactilografi la transcrierea cuvintelor în limbi străine).

În castelul Foişor:
– pictură principală: urmează a se numerota;
– pictură secundară: inventaria şi transcrie;
– pictură fără valoare: în fişe restul de obiecte;
– desene, gravuri, fotografii: (aprox. 200) precum şi
– icoane: a se bate întregul inventar la maşină;
– obiecte de vitrină: de numerotat, inventariat şi de transcris restul de obiecte în fişe (puţine la număr) şi de bătut inventarul la maşină;
– metale, alămuri, argintărie: de numerotat, de inventariat, de transcris în fişe şi de bătut inventarul la maşină;
– sculptură: de numerotat un rest redus de obiecte, de inventariat, de trecut în fişe şi de bătut întregul inventar la maşină;
– biblioteca: de aplicat bulinele, de ştampilat, de evaluat şi de bătut inventarul la maşină (dacă se va putea bate până în cele din urmă, date fiind dificultăţile întâmpinate de dactilografi la transcrierea cuvintelor în limbi străine).

Îngăduiți-ne, Domnule Secretar General, să vă aducem la cunoştință că după 6 săptămâni de activitate cât se poate de intensă, lucrându-se la nevoie şi noaptea, Comisiunea noastră a câştigat o experiență (pe care în nici un chip n-ar fi putut-o însuşi anterior aci în țară) care ne dă posibilitatea să apreciem la justa realitate condițiile de muncă impuse de teren. Câştigarea acestei experiențe nu s-a putut desăvârşi decât progresiv.

Anumite sectoare ale castelului Peleş cărora li se adaogă întregul castel Pelişor au fost găsite la venirea noastră într-o stare haotică: mobile depozitate pretutindeni, tot soiul de vase şi obiecte mărunte înghesuite de-a valma în magazii (unele neştiute), cărți, foi manuscrise, documente, prin mai toate ungherele şi sertarele.

Faptul că încăperile şi mobilierul castelelor pe care le inventariem au fost astfel concepute şi construite încât să prezinte cât mai multe detalii secrete, uşi mascate şi uneori chiar camere cu totul în afara razei obişnuite de parcurs a îngreuiat mult organizarea, metodele şi activitatea noastră. Datorită vălmăşagului şi înghesuielii obiectelor, pe spații uneori foarte restrânse, ades n-au putut fi observate în timp util cavitățile susceptibile să cuprindă obiecte de inventariat.

Trebuind să se pronunțe asupra obiectelor pe care le trece în revistă, Comisiunea noastră nu se poate opri la o simplă operație de inventariere şi chiar această operație însăşi nu poate fi hotărâtă decât în urma unei aprecieri pozitive, care să indice că obiectele respective merită să fie inventariate de noi. De aceea inventarierea majorității obiectelor reclamă un anumit răgaz care să permită aplicarea unor criterii cât mai ştiințific obiective.

Pentru a fi efectuată scrupulos şi cu judiciozitate această operațiune elimină graba. Ne îngăduim de asemenea, Domnule Secretar General, să vă

amintim că de obicei obiectele care ne incumbă sunt apreciate prin consultare, fiind călăuziți de principiul rezultatelor obținute printr-o muncă colectivă.

Operațiile de inventariere sunt trecute mai întâi într-un registru de operații, iar apoi bătute sau dictate la maşina de scris în mai multe exemplare.

În afara inventarului propriu-zis, care se efectuează pe teren, transcriindu-se apoi în mai multe copii la maşină, se procedează suplimentar la întocmirea unui fişier privind obiectele de valoare sau cele îndeosebi caracteristice, întocmindu-se totodată, în mod periodic, tabele sumare de valori. Avem sarcina să întocmim inventarul în dublu exemplar: o dată pe categorii de obiecte şi a doua oară pe camere.

Majoritatea celor 13 categorii de obiecte pe care le-am menționat formează obiectul de activitate a câte unei comisiuni special însărcinate cu cercetarea şi inventarierea lor.

Comisiunile noastre au întâmpinat la început oarecari dificultăți privind organizarea, întrucât întregul efectiv de specialitate şi auxiliar a trebuit fi compus în intervalul de 24 de ore, ceea ce ne-a răpit posibilitatea unei depline cunoaşteri în prealabil a celor chemați să conlucreze pe un teren şi el necunoscut.

Dacă în primele zile ale activității noastre n-am putut întruni condiții optime de activitate, în schimb cu timpul piedicile mărunte au putut fi învinse.

Astăzi, deşi condițiile decurgând din faptul că situația reclamă prezența a 2 echipe deosebite pe teren dau naştere unor probleme uneori mai greu de rezolvat, totuşi Comisiunea noastră a ajuns la o deplină colaborare şi înțelegere cu comisiunea de inventariere a organelor de control ale Ministerului

Industriei şi Comerţului, şi rezultatele progresează din ce în ce mai rapid.
Nu trebuie scăpat din vedere că ambele comisiuni au sarcina să întocmească un inventar, dar totuşi ţelurile care urmează a fi atinse de fiecare Comisiune în parte diferă. Noi avem de efectuat o situaţie de expertiză, de clasificare şi de inventariere, în timp ce comisiunea organelor de control are de efectuat o simplă operaţie de inventariere, mult mai redusă în castelele unde grosul obiectelor de cercetat incumbă efectivului nostru.
Experienţa din timpul acestor săptămâni ne-a călăuzit în mod firesc la singura metodă de care putem face uz în împrejurările impuse de realitate şi necesităţi.
În această a 2-a fază a activităţii comisiunii noastre pe domeniul „Sinaia" accentul cade pe redactarea şi baterea la maşină a scriptelor. De aceea ne îngăduim a vă atrage respectuos atenţiunea asupra importanţei lucrărilor de dactilografie şi asupra problemelor delicate şi uneori anevoioase create de necesitatea folosirii termenilor de specialitate şi în mai multe limbi. Elementul rutină, cultură şi cunoaştere de limbi străine comportă într-o asemenea situaţie un caracter hotărâtor.
Comisiunea de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor artistice ale fostei case regale roagă respectuos pe Dl Secretar General să dea dispoziţiuni ca activitatea efectivului nostru să nu fie precipitată. Elementele Comisiunii noastre lucrează cu multă tragere de inimă şi bunăvoinţă, depunând de la ora 7.30 dimineaţa şi până la ora 19.30 o activitate aproape neîntreruptă, căreia mulţi dintre noi îi adaogă ore suplimentare până târziu spre mijlocul nopţii.
Sperând că organele superioare ale Ministerului Industriei şi Comerţului ne vor învrednici cu

aceeaşi încredere şi apreciere de care ne-am bucurat până în prezent, ne luăm angajamentul, Domnule Secretar General să predăm lucrările definitive, rezultate de pe urma însărcinării primite şi a muncii depuse, în cel mai scurt timp posibil, îngăduit de o justă, obiectivă şi ştiinţifică apreciere a situaţiei şi materialului. Orice precipitare care ne sileşte la termene de predare arbitrare este în dauna unei activităţi în măsură să ne angajeze răspunderea.

Preşedinte, G. Oprescu
Secretar, Radu Bogdan

Iau fotografii în luna octombrie a anului 1990, din tot complexul Peleş, de la Castelul Peleş şi Pelişor, din zona Foişorului. Le voi lăsa Regelui Mihai şi Reginei Ana, la Versoix. În vreme ce lucram la tetralogia preşedintelui Emil Constantinescu, stând câteva zile la Foişor, gazdele mele îmi arată tablouri şi alte obiecte de artă, între care un admirabil Luchian, povestindu-mi că aceste obiecte figurează pe liste, la nişte valori absolut derizorii. Nadia Constantinescu îmi arată cifrele de inventar, scrise de cine ştie când, de decenii, şi preţul pieselor respective. Câteva sute de lei. Nimeni nu a reevaluat tot acest patrimoniu.

Mi-aduc aminte că am văzut şi la casa Monteoru, unde e sediul Uniunii Scriitorilor, prin anii ‘80, plăcuţe de inventar de un gen similar. Apoi, la o zi a bunicii Doina Drogeanu, unde veniseră şi doamna Gogu Georgescu şi Pan Vizirescu, în afară de faptul că impetuoasa şi frumoasa doamnă Georgescu i-a spart o vază de mare valoare lui Ili Macici, aşa, în treacăt, am auzit a doua sau a treia oară povestea lui Pan Vizirescu care a scăpat de puşcărie trăind sub pământ, ascuns acolo şi netrădat de două persoane care ştiau de el şi-l hrăneau. Tutu nici nu s-a sinchisit să răscumpere

paguba făcută. Ba, într-un elan, a început să povestească despre lucruri din casa ei, care ar fi fost cumpărate prin consignații, din cele aflate la Peleș. Când și-a desfăcut casa de pe Rozelor, azi Washington, pe care o vânduse unui doctor, am cumpărat de la ea mobile și candelabre, moștenite sau cumpărate de ea, cine mai știe din ce patrimoniu răscolit. De parcă o tornadă le-ar fi smuls de sub acoperișuri pe toate, azvârlindu-le unde nici n-ai fi gândit, când nu a sfâșiat și rupt în bucățele rânduiala întreagă a oamenilor, obligați să ia totul de la zero. Eu stăteam cu Pan Vizirescu, pe care îl rugasem să-mi povestească din nou, cum a stat ascuns o mulțime de ani sub pământ, nevenindu-mi să cred că el este omul acela, rămas atât de luminos, curtenitor și plin de umor. Apoi mai aveam un motiv de uimire, căci redactam la Eminescu un volum din poemele sale de dragoste, scrise la senectute de acest cavaler îndrăgostit care trăia elanuri romantice interzise și amânate de viața lui în subteran, cum o numea, „dar nu de șobolan”, cum nu uita să adauge.

Am aflat tot atunci cum pianul Steinway al Reginei Elisabeta, pianul alb, pictat cu motive pastorale rococo, ajunsese la Ateneu, la subsol, mutat de la Palatul Cotroceni. De unde a fost readus la Cotroceni după o vreme și, în 2009, când am lucrat la albumul bilingv *Palatul Cotroceni*, scris de arhitectul Niculae Vlădescu și inginerul Petre Badea, îl restaurau, în fine. Pianul alb Steinway cu acei *putti* rozalii și ghirlandele de flori vesele și inocente trona în Salonul florilor, ireal, precum un instrument muzical uriaș, făcut din vată de zahăr.

Întrebări cu privire la valori artistice şi documente ale Casei Regale inventariate sub control comunist şi despre Comisia de expertiză a valorilor artistice

Am vizitat complexul Peleş de nu ştiu câte ori, mai atent, mai în grabă, m-am bucurat şi de acel regim special de a putea privi lucruri şi spaţii care nu intră în circuitul obişnuit. Şocul cel mare pe care l-am trăit a fost când Regina Ana mi-a arătat la Versoix valiza cu albumul de la 1883 al castelului Peleş. Peste imaginile castelului în vremea Reginei Elisabeta aveau să se suprapună informaţiile legate de inventarul din 1948, pe care mi le-a oferit cu atâta gentileţe criticul Radu Bogdan.

Numai acest subiect în sine ar merita o carte, dar important este să deschizi un subiect. Nu poţi să lupţi cu mai mult de două săbii sau două pistoale şi nici să ţii mai mult de două buchete de flori în mâini.

Fireşte, e suficient să citiţi inventarul, preambulul, interviul meu cu Radu Bogdan. Aşa ne putem face şi noi o idee despre ce s-a ales şi de alte imobile evacuate în grabă. Nu disprețuiesc muncitorii, dar nu văd rostul unei comisii de muncitori când se fac asemenea inventare. Nu văd competența lui Gheorghiu-Dej şi a lui Bodnăraş în a controla asemenea expertize şi în a putea estima timpul necesar. Am aflat nu demult că inventarierea operelor şi a arhivei unui pictor al caselor regale, László, a durat cinci ani. E de văzut cine era acest Feodorov, care bântuia la Peleş în vremea inventarelor şi se lăuda că l-a supravegheat pe Regele Mihai până la ieşirea din țară şi că acesta nu a putut lua nimic. Iată o mărturie interesantă care provine din tabăra adversă a suveranului. Cu atât mai prețioasă când contrazice legendele aruncate ulterior pe piață de propaganda antimonarhică.

De ce s-a început, dar nu s-a încheiat inventarul?

De ce fotografiile însoțitoare nu au fost terminate pentru toate obiectele şi de ce nu s-au ataşat fişelor de inventar?

În fine, e de văzut ce s-a ales din piese. Ce ar da un inventar făcut azi, ca diferențe, pierderi, dispariții inexplicabile? Cui şi cum s-au împărțit piesele de inventar şi ce s-a mai recuperat, când s-a decis să se reconstituie Castelul, Foişorul, Pelişorul? Ce s-a întâmplat cu scrisorile lui Frederic Wilhelm al II-lea? Cu incunabulele? Cu manuscrisele regale? Cu inventarul documentelor? Cu lada de fotografii volante? Cu serviciul Moser? Cu ceramica, jadurile, pictura românească de patrimoniu, biblioteca, pictura europeană, icoanele, argintăria, ceramica românească, colecția de costume populare ale reginelor?... E un subiect inepuizabil. Am aflat, de pildă, că biblioteca Regelui Carol I a ajuns la Mitropolie într-un şopron cu acoperişul stricat, aşa că a fost distrusă, iar ceea ce s-a recuperat, peste ani, când s-au restaurat Cotrocenii, s-a folosit pentru a se reconstitui biblioteca amenajată în aripa nouă a Palatului Cotroceni. Totul e povestit pe larg în albumul despre Cotroceni pe care l-am îngrijit şi editat în 2009 la Universalia.

Doina Uricariu: Stimate domnule doctor Radu Bogdan, ați fost secretarul general al „Comisiunii de expertiză şi inventariere a bunurilor artistice ale fostei Case Regale”. Prin bunăvoința dumneavoastră am avut acces la documente poate unice în România, mă refer la rapoartele şi referatele înaintate, în aprilie 1948, după ce s-a oprit activitatea acestei Comisii care a intrat la Peleş, în 18 ianuarie 1948, deci la două săptămâni după abdicarea forțată a M.S. Regele Mihai. Comisia a inventariat bunurile socotite de valoare artistică, în perioada 18 ianuarie – 1 aprilie 1948. S-a constituit Comisia. Ați mers pe domeniul Peleş – Sinaia, Pelişor şi Foişor pe 18 ianuarie 1948.

Radu Bogdan: Înainte de a vă spune toate câte vor urma, socotesc că e foarte important să fac unele

precizări, pentru o situare cât mai corectă a faptelor în epocă. Voi încerca să evoc contextul care le-a generat. Dacă vrem să nu falsificăm istoria, trebuie să evităm judecarea situației de atunci cu criteriile pe care ni le-am format cu toții de-a lungul celor 44 de ani nefaşti prin care am trecut. În ianuarie 1948, Partidul Comunist, cu tot ceea ce reprezenta el, mai ales pe linie de stat, era departe de a fi fost ceea ce a devenit ulterior, după alungarea regelui, după marea expropriere agrară, după naționalizarea industriei, după „verificările" din 1949. Cadrele de care dispunea erau adesea eterogene şi încropite la întâmplare, în multe din sectoarele „construirii socialismului" nu existau oameni calificați şi nu se avea nici o experiență. „Securitatea", cea pe care o cunoaştem cum o cunoaştem, nu exista nici ea. Mentalitățile nu se schimbaseră atât de radical, „omul nou" încă nu apăruse. În pofida înscenărilor de tot felul, cruzimea şi groaznica dezumanizare care aveau să intervină curând nu-şi arătaseră adevărata față, teroarea încă nu răzbătuse deplin la lumina zilei. Puteau să se mai strecoare candori, pauze de „vigilență", ba uneori chiar o benefică inconştiență! Asta v-o spun ca istoric şi totodată ca unul ce a trăit epoca... Lucrurile nu sunt întotdeauna aşa de simple! Uitați, vorbim în principal de Peleş, dar au mai existat şi alte implicații foarte importante, uneori cu urmări de-a dreptul paradoxale, cel puțin în aparență. De exemplu, cu prilejul unei deplasări, nu mai ştiu exact pentru ce motiv, la Muzeul Brukenthal. La un moment dat, profesorul G. Oprescu, K.H. Zambaccian şi cu mine am plecat la Sibiu, unde am împiedicat distrugerea statuii Sfântului Nepomuk, aflată chiar în centrul oraşului. Nepomuk era un sfânt al saşilor. În acelaşi timp însă, era vorba de singura statuie barocă din țară[22].

---

[22] Astăzi statuia este aşezată în curtea interioară a Bisericii romano-catolice din Piața Mică a Sibiului.

D.U.: Cine vroia să o distrugă?

R.B.: Autoritățile municipale locale. Au şi făcut-o până la urmă. Am sesizat forurile din Bucureşti. Timp de opt zile demolarea a fost oprită, dar după opt zile autoritățile comuniste locale au trecut peste dispoziția superioară şi au dat totuşi statuia jos. Doar că nu au distrus-o. A fost depozitată în curtea Muzeului Brukenthal. Statuia mai există şi astăzi. În schimb au apucat să distrugă statuia berzei cu şarpele în cioc, pentru că era un simbol săsesc. Nu-i cunosc semnificația. Exista pe vremea aceea o atmosferă ostilă saşilor, nemților. A fost astfel distrusă o statuie care data din secolul al XVI-lea.

D.U.: Au mai existat şi alte implicații, nu direct legate de Peleş?

R.B.: În fiecare duminică dimineața, pe întreaga perioadă cât am lucrat la Peleş, trebuia să-i prezint lui Mihai Levente un raport verbal. Uneori mă însoțea profesorul Oprescu, alteori nu. Într-una din aceste deplasări la Bucureşti, puțin după ora 7 dimineața, am văzut statuia Regelui Ferdinand, de la Şoseaua Kiseleff, smulsă cu tancurile de pe soclu şi făcută bucăți. Imediat mi-a zburat gândul la statuia lui Carol I, din Piața Palatului. M-am deplasat la fața locului şi am constatat că şi ea fusese desfăcută, ba chiar ridicată. Atunci m-am dus să văd ce se întâmplase cu statuia lui Ionel Brătianu. Mai era pe soclu. Nu apucaseră s-o dărâme. Am înştiințat imediat secția culturală existentă în cadrul Comitetului Central, atrăgând în mod expres atenția asupra valorii excepționale a statuii. Realizată în granit cenuşiu, era într-adevăr cea mai frumoasă dintre cele trei statui ale lui Meštrović existente în Bucureşti. Dar, bineînțeles, avea şi o foarte mare valoare în bani. Am reuşit s-o salvez. Celelalte două statui, cele ecvestre, în bronz, fuseseră dislocate noaptea, ca de altfel şi statuia lui Pache Protopopescu, opera sculptorului Ion Georgescu.

D.U.: Au fost distruse din dispoziția cui?

R.B.: Formal, dispoziția o dăduse Constantin Doncea, primarul Capitalei. Dar în realitate a fost dată de la nivelul Biroului Politic, căci au fost folosite tancurile, iar tancurile nu puteau fi scoase din cazarmă fără un ordin al ministrului Armatei. Nu s-au păstrat nici un fel de documente, pentru a se şterge orice urmă.

D.U.: Cine era Mihai Levente, căruia îi făceați amintitele rapoarte verbale?

R.B.: Era secretarul general al Ministerului Industriei şi Comerțului, în fruntea Ministerului era atunci Gheorghe Gheorghiu-Dej.

D.U.: După câte ştiu, el a fost mai întâi ministru în guvernul generalului Sănătescu.

R.B.: A fost mai întâi, cred că prin 1945-1946, ministru al Comunicațiilor...

D.U.: Unde îşi avea sediul Comisia de expertiză şi inventariere a operelor de artă?

R.B.: Locuia în Peleşul vechi, în aripa nouă a castelului. Acolo unde cred că au locuit Regina-mamă Elena, precum şi ofițerii superiori ai palatului. Cum bine se ştie, regele locuia în Foişor. Noi am locuit în camerele modernizate ale Peleşului vechi.

D.U.: Practic, cam câți oameni eraţi?

R.B.: Eram cu puțin peste 20. Am o fotografie din acea perioadă, unde pot fi recunoscuți toți membrii Comisiei, împreună cu personalul ei auxiliar.

D.U.: Aveți ceea ce se cheamă o primă imagine legată de lucrul de la Peleş al Comisiei de expertiză?

R.B.: Nu-mi aduc foarte bine aminte, pentru că din primele clipe am venit în contact cu o altă comisie de inventariere, cea alcătuită din muncitori şi care avea sarcina să inventarieze tot ce nu era obiect cu valoare artistică. Această comisie depindea tot de Mihai Levente. De întregul domeniu Peleş – şi acest lucru m-a frapat – răspundea însă un băiat de 25 de ani, numit Feodorov.

D.U.: Era un rus venit în țară la noi?

R.B.: Nu cred, vorbea româneşte fără nici un accent străin. Trebuie să fi avut însă misiuni speciale de

securitate. Este greu de conceput că în fruntea întregului domeniu se afla un tinerel. Inspecta terenul, încălțat în cizme.

D.U.: Mi-ați spus că acest Feodorov a însoțit trenul regal cu care a plecat M.S. Regele Mihai pe 3 ianuarie 1948 din țară, că a însoțit acest tren până la graniță.

R.B.: Aşa mi-a povestit chiar el. Mi-a relatat totodată că în jurul regelui a fost întreținută o atmosferă de tensiune şi intimidare, spre a-l face să creadă că va fi percheziționat până la piele... Şi mi-a mai precizat că regele nu a luat cu sine nici un obiect de valoare.

D.U.: Ştim acum, slavă Domnului, în pofida atâtor decenii de propagandă antimonarhică, adevărul: M.S. Regele Mihai I nu a putut lua, la plecarea sa din țară, nici măcar o scrumieră de argint. Spuneți-mi, când ați intrat prima oară în Peleş, sentimentul pe care l-ați avut a fost acela de spațiu plin sau de loc în care s-a umblat şi din care au fost luate numeroase lucruri?

R.B.: Nu se luase nimic. În sfârşit, „nu se luase nimic" e totuşi un fel de a spune. Nu am de unde să ştiu ce s-a întâmplat din momentul în care regele a părăsit Peleşul şi până în momentul venirii noastre.

D.U.: Nu vi se pare totuşi ciudat acest interval de timp destul de lung care s-a scurs de la plecarea Majestății Sale şi până la intrarea în Castel a Comisiei de expertiză şi inventariere a bunurilor artistice ale fostei Case Regale?

R.B.: Era deja comisia cealaltă pe teren, care începuse să inventarieze mobila curentă etc.

D.U.: Dar putem noi considera mobila curentă (termen extrem de vag) ca neimportantă? Cum puteau nişte nespecialişti să deosebească obiectul de valoare artistică de cel obişnuit sau curent?

R.B.: Nu cunosc data la care a sosit comisia formată din muncitori la Peleş. Bănuiesc că ei nu-şi definitivau inventarele, fără să fi cunoscut opinia noastră în ce priveşte obiectele respective. E posibil însă să se fi produs scăpări.

D.U.: După cum se ştie, pregătirea abdicării a fost făcută foarte atent. Până la ultimul detaliu. Nu pot să cred că intrarea în Peleş s-a făcut întâmplător şi mai ales că s-a lăsat vreme de două săptămâni Castelul în linişte, fără să pătrundă nimeni în el.

R.B.: Repet, nu ştiu cu cât timp înaintea noastră a început să lucreze comisia de muncitori la Peleş. E foarte posibil ca ei să fi inventariat o seamă de obiecte care nu aveau cum să intre în competența noastră. De pildă, cele aflate în dependințe. Din acest punct de vedere, Peleşul dispunea, ca să spun aşa, de o întreagă industrie. Or, noi nu am intrat niciodată în dependințe. De aceea nu am nici o imagine a bucătăriilor, spălătoriilor, grajdurilor, uzinei electrice etc. Desigur, prin „dependințe" înțeleg şi toate acele spații care asigurau administrarea vieții pe întregul complex Peleş. Îmi amintesc că administratorul era bătrânul Soare, el era în orice caz intendentul Peleşului vechi. Îi cunoştea toate rosturile, fiecare colțişor. Este deci foarte posibil să fi fost inventariate multe obiecte cu caracter mai mult sau mai puțin funcțional, care nu intrau în sfera de preocupări a comisiei noastre. Cu asta îşi vor fi început activitatea...

D.U.: Oare?

R.B.: Fără să se fi făcut de către ei departajarea definitivă între ceea ce avea şi ceea ce nu avea valoare artistică; cred că pentru asta ne-au aşteptat totuşi pe noi. Dar cine ştie?

D.U.: Când am publicat primul interviu cu M.S. Regele Mihai, în *România literară*, mi-ați vorbit despre documentele pe care le-ați păstrat în legătură cu activitatea Comisiei de expertiză de la Peleş. Atunci am vorbit mai mult şi mi-ați spus că ați descoperit o ceaşcă pe o farfurioară. Linguriţa rămăsese în ceaşcă şi la fel felia de lămâie, ceea ce vă determină să credeți că nu s-a umblat în Foişor, căci e vorba de ceaşca rămasă de la M.S. Regele sau de la Regina-mamă Elena.

R.B.: Când am intrat în Foişor, ceea ce m-a mirat a fost faptul că am văzut pe o măsuță, nu mai ştiu dacă era în living-room sau în sufragerie, două-trei ceşti care mai aveau în ele o linguriță şi pe fund puțin ceai şi o felie de lămâie...

D.U.: Şi care erau vechi de două săptămâni...

R.B.: Imediat după plecarea regelui, Foişorul fusese sigilat.

D.U.: Ceea ce ați găsit în total erau, ca să mă exprim aşa, castele pline de obiecte, de valori.

R.B.: Nu posed informații care să mă facă să cred că din aceste castele lipseau alte lucruri decât cele care vor fi fost mutate dintr-un loc în altul de Carol al II-lea, de vreun membru al familiei regale sau de Mareşalul Palatului.

D.U.: Dar şi documentele pot dispărea când le muți dintr-o arhivă într-alta...

R.B.: N-am avut impresia că până la venirea noastră s-a umblat la documente, dar e vorba doar de o simplă părere, nu am cum s-o verific.

D.U.: Mi-ați vorbit despre acea încăpere sau acel spațiu de depozitare în care ați găsit foarte multe perechi de încălțăminte şi baloturi de pânză albă.

R.B.: Am găsit într-una din magaziile de acolo, rămasă din vremea războiului, când a fost dăruită prin Crucea Roşie, o cantitate mare de echipament: erau vreo 20.000 de perechi de bocanci militari şi baloturi de americă şi pânză. Rămăseseră probabil la Peleş pentru că nu mai fusese nevoie de ele, de vreme ce se încheiase armistițiul. Au rămas depozitate astfel timp de trei decenii.

D.U.: Nu cum s-a întâmplat la noi cu ajutoarele primite după 1989! S-ar părea că sunteți singurul deținător al unor asemenea documente, în afară de originalul lor de la Arhive, pe care mi le-ați oferit spre a le include în cartea mea. Mi se par revelatoare aceste pagini de rapoarte, toate aceste referate şi cifre care reflectă cantitatea de obiecte de o valoare artistică

deosebită rămase după plecarea M.S. Regele Mihai din ţară: 597 de numere de inventar la pictură principală, 344 la pictură secundară, 1.457 la pictură fără valoare. În fine, 306 numere de inventar înregistrate la gravură, 233 la icoane, 555 la alămuri şi argintărie, 238 la vase de cositor, 531 la mobilier, 210 la vitralii, 1.344 la sectorul lămpi, ceramice, fildeşuri, jaduri, semipreţioase, 651 la obiecte de vitrină, 163 la ceramică populară, 525 la covoare şi tapiserii, 156 la costume populare, 304 de numere de inventar la secţia arme, 340 la medalii (asta ca o replică dată la falsa afirmaţie că Majestatea Sa a plecat cu 15 kg de medalii!...), 388 de numere de inventar înregistrate pentru 19.839 de cărţi, broşuri şi reviste de pe domeniul Sinaia, deci la Peleş, Pelişor, Foişor şi Casa Arhitecţilor.

R.B.: În mod normal, cred că un exemplar al acestor rapoarte se va fi aflat şi la preşedintele comisiei, profesorul George Oprescu. În arhiva lui. Dar George Oprescu a murit, iar eu nu ştiu dacă le păstrase.

D.U.: Cum se desfăşura activitatea de-a lungul unei zile?

R.B.: Întreaga Comisie intra în Peleş o dată dimineaţa şi a doua oară după-amiaza. Era supusă de fiecare dată unei percheziţii corporale. Specialiştii erau secondaţi de persoanele din secretariat care îi ajutau la întocmirea fişelor. Pentru fiecare obiect se întocmea o fişă. În cazul serviciilor de masă, al garniturilor sau al seriilor, numărul de inventar nu se dădea individual, ci pentru tot ansamblul, specificându-se obiectele unicat. Aşa se procedează în mod obişnuit.

D.U.: Mi-aţi vorbit despre un serviciu de cristal, gravat de celebra companie Moser, serviciu de o mare valoare, care a dispărut ulterior. Erau furnizorii familiilor regale pentru care realizau unicate şi comenzi speciale.

R.B.: E un aspect în care n-am fost direct implicat. Sunt aserţiuni care mi-au venit mai târziu la ureche. Dar e posibil, pentru că nu iese niciodată fum fără foc,

ca acest serviciu să fi fost înstrăinat cu scopul procurării de devize.

D.U.: Între rapoartele semnate de dumneavoastră se află şi inventarul pe care l-aţi realizat personal privitor la scrisorile lui Frederic cel Mare al Prusiei şi ale succesorului său Frederic Wilhelm al II-lea.

R.B.: Erau documente foarte valoroase. Această corespondenţă s-a păstrat până azi. Cum puteţi vedea, în cazul acestor scrisori am făcut fişe speciale, mai detaliate.

Cărţi din biblioteca Regelui Mihai

D.U.: Cred că ar trebui să fie foarte mare volumul fişelor cu descrieri ample. Mergând la Peleş, am constatat că nu mai există nici o carte în bibliotecă. I-am spus Majestăţii Sale, la Versoix, acest lucru. Mi-a răspuns că e păcat, că toată această bibliotecă însemna foarte mult, că erau mii de cărţi şi la Peleş, şi la Pelişor şi Foişor, şi în Casa Arhitecţilor. Din raportul final al Comisiunii de expertiză şi inventariere a bunurilor artistice ale fostei Case Regale, înaintat de preşedintele Comisiei, profesorul universitar George Oprescu, şi dumneavoastră, în calitate de secretar general, privitor la activitatea depusă în perioada 19 ianuarie – 2 aprilie 1948, rezultă că Biblioteca (simbolul B) avea 19.839 de volume ce fuseseră înregistrate per titlu de operă cu un total al numerelor de inventar de 10.790. Diferenţa de peste 9.000 dintre numărul real al volumelor şi revistelor şi numărul de inventariere per titlu reduce biblioteca la jumătate. Fireşte, în cazul lucrărilor în mai multe volume, înregistrate sub un singur număr de inventar, putem găsi o motivaţie corectă. Dacă lucrurile stau aşa. Asemenea diferenţe pot să apară în mai toate secţiunile inventarului. Din cauza seriilor, a serviciilor. Totalul numerelor de inventar e mult mai scăzut decât acela al numărului de obiecte. Un serviciu, de pildă,

făcut din peste 100 de piese are un singur număr de inventar. Revin deci la biblioteca de la Peleş care nu mai posedă nici un volum. În locul ei sunt nişte cartoane, nişte coperţi false. Din cele 7.393 de numere de inventar înregistrate atunci, în 1948, doar la Peleş nu a rămas în castel nici un titlu. Observ o nouă diferenţă, care reprezintă doar numărul de cărţi, excluzând revistele, după cum mi-aţi explicat...

R.B.: Ştiu acest lucru. Totul a fost ulterior ridicat de acolo şi repartizat. Au existat multe cărţi vechi, în legături de epocă. Printre ele, şi incunabule. De asemenea, multe cărţi legate şi având încrustată cu aur monograma Regelui Mihai. Dar acestea nu erau numai la Peleş, ci şi la Palatul din Calea Victoriei, în pod. La Peleş am găsit o parte din biblioteca modernă a lui Carol al II-lea, exemplare de lux pe care le primea de la Editura Fundaţiilor Culturale Regale, de unde i se trimiteau întotdeauna exemplarele purtând numărul 1, iar Mihai, Voievod de Alba Iulia, primea exemplarul al doilea; apoi, când a devenit pentru a doua oară rege, a primit exemplarul numerotat cu cifra 1. Pot să vă mai spun că la Foişor, în chiar camera de lucru a Regelui Mihai, într-un raft sau poate pe biroul său, am găsit *Le zéro et l'infini* de Arthur Koestler.

D.U.: E chiar impresionant. E vorba de traducerea în franceză a cărţii publicate de Koestler în 1941, *Darkness at Noon*. Apărută în 1945. Cartea scrisă după ce s-a rupt de comunism, i-a scris chiar o epistolă lui Buharin, apoi a fost închis, cu arest la domiciliu, săltat de poliţia franceză, dus într-un campus, eliberat cu pile la Intelligence Service, în fine şi-a terminat romanul *Darkness at Noon*, a urmat ocuparea Franţei de către armata germană, a fost iar arestat, dar evadează şi reuşeşte să-şi publice cartea care i-a adus un succes uriaş. Mă gândesc cât de mult trebuie să-l fi impresionat această lectură, toată povestea acestui activist şi a interogatoriilor şi povestea cu vorbitul la plural, cu *noi*, cu *voi*, cu *ei*, în loc de singularul individului, *eu, tu* sau

el. Toată gramatica mistificării şi terorii în care individul devine un zero, iar dictatura, colectivitatea un infinit atroce. Toată povestea cu scopul care scuză mijloacele, omul egal cu un milion împărţit la un milion... Dacă ştiam, l-aş fi întrebat pe rege la Versoix ce a însemnat lectura acelei cărţi, atunci, în 1945... Ce-aţi mai găsit în această bibliotecă, făcând inventarul?

R.B.: Într-o altă încăpere din Foişor, aşezat într-un raft cu mai multe cărţi, se afla un volum luxos, legat, cu discursurile mareşalului Philippe Pétain, din perioada când devenise şeful statului francez. Purta autograful lui Pétain, dar ceea ce m-a izbit a fost că nu exista vreo dedicaţie către rege, ci doar, simplu, semnătura. Tot acolo se aflau cărţile lui Lucreţiu Pătrăşcanu, cu dedicaţia autografă către Regele Mihai; nu-mi amintesc textul, am reţinut însă că era formulat în termeni plini de respect şi care nu sunau convenţional. Bineînţeles, după ce comisia de specialişti a părăsit domeniul Peleşului, asemenea cărţi cu valoare nu numai bibliofilă, ci şi de document istoric, au dispărut foarte repede! M-am referit acum strict la biblioteca Regelui Mihai, dar noi am lucrat şi la castelul Bran, ca să nu mai vorbesc de întregul domeniu Peleş. Am inventariat în total aproape 20.000 de volume. Am găsit şi foarte multe cărţi semnate de Regina Maria. Regina Maria avea obiceiul să-şi semneze cărţile. Îmi amintesc totodată că în biblioteca de la Bran se aflau exemplare cu dedicaţii provenind de la membri ai casei regale britanice adresate Reginei Maria. Cel mai important autograf pe care l-am reţinut purta semnătura Reginei Victoria. Acum un deceniu şi mai bine l-am revăzut, cu prilejul unei vizite făcute la castelul devenit muzeu. M-am bucurat să constat că nu dispăruse...

D.U.: Să înţeleg că Regele Mihai primise toate cele trei volume publicate de Lucreţiu Pătrăşcanu în anii 1944-1945. Mă refer la volumul *Sub trei dictaturi*, publicat la finele anului 1944, apoi la *Probleme de bază*

ale României şi *Un veac de frământări sociale*:*1821-1907...*

R.B.: Erau toate trei.

Manuscrisele lui Ion Creangă, George Coşbuc şi alte 160 de manuscrise regale

D.U.: Trebuie începută o operaţie migăloasă de verificare şi reconstituire. Nemaivorbind de aceea de restaurare... Mi-aţi povestit despre manuscrisele de la Peleş. V-aţi referit la un manuscris de Ion Creangă.

R.B.: Manuscrisul lui Creangă (e vorba de *Povestea poveştilor*) l-am găsit chiar în camera de lucru a Regelui Mihai, aşezat pe un raft. Era împăturit şi păstrat într-un etui de piele roşie. Manuscrisele lui Creangă – ştiam acest lucru – erau extrem de rare, pentru că după moartea lui ajunseseră să fie vândute ca hârtie de confecţionat pungi. Auzisem totodată că atunci când a fost confiscată biblioteca lui Istrate Micescu s-ar fi găsit acolo şi o colecţie de 12.000 de stampe erotice japoneze, care, fiind considerate „porno”, ar fi fost imediat puse pe foc. Conştient de aceasta, m-am temut ca manuscrisul lui Creangă să nu aibă aceeaşi soartă. L-am intercalat deci printre notiţele manuscrise cu care profesorul Oprescu şi cu mine plecam ca să ne facem raportul verbal lui Mihai Levente şi, la un interval oarecare de timp, l-am depus cu titlu de donaţie la Biblioteca Academiei Române. Manuscrisul fusese probabil dăruit odinioară Regelui Carol al II-lea de către G.T. Kirileanu, îngrijitorul ediţiei de *Opere complete* apărute la Fundaţiile Regale. Am înfruntat, desigur, un risc, dar pentru salvarea manuscrisului lui Creangă merita!

D.U.: Mi-aţi spus că aţi găsit în locuri unde nu vă aşteptaţi tot felul de lucruri importante. De pildă, carnetul de zbor pe care îl purta asupra sa Aurel Vlaicu atunci când s-a prăbuşit cu avionul.

R.B.: Mi-au trecut într-adevăr pe sub ochi foarte multe documente, dar comparativ cu imensa cantitate aflată pe domeniul Peleş nu am putut citi decât o mică parte. O parte foarte însemnată nici nu am apucat măcar să o văd. Documentele erau imediat expediate la Bucureşti şi numai în cazuri speciale făceau obiectul unei menţiuni sau înregistrări de inventar. Am avut totuşi posibilitatea să parcurg cât de cât arhiva personală de spionaj a lui Carol al II-lea. Tot la Peleş s-au găsit, dar mie nu mi-au căzut în mână, faimoasele documente, necunoscute, privitoare la Răscoala din 1907. Trebuie să fi fost cele publicate mai târziu de Mihai Roller.

D.U.: Credeţi că Roller le-a publicat sub forma reală sau le-a „deformat”?

R.B.: Nu cred nimic. Nu ştiu dacă avea de ce să le deformeze, poate că îi serveau propaganda ideologică. Nu am citit acele volume şi nici nu am avut vreodată prilejul să le compar cu originalul. Desigur, metodologic vorbind, trebuie totul verificat, întreprinsă o operaţie critică. Orice sursă se cere controlată ştiinţific, nu trebuie să recurgem la speculaţii.

D.U.: Eu cred că Roller a deformat totul! Unde au fost repartizate aceste documente?

R.B.: Dispoziţia era să fie trimise lui Bodnăraş. Cine le găsea mai întâi din comisia noastră de specialişti trebuia să le prezinte comisiei de muncitori. Aceştia le expediau unde ştiau ei. Muncitorii aşteptau adesea ca noi să le indicăm ce nu intră în raza noastră de cercetare, pentru ca să se ocupe ei de lucrurile respective. De multe ori noi dădeam înaintea lor peste lăzile cu documente. Multe din aceste lăzi le-am găsit la subsol. În principiu, trebuiau expediate în 24 de ore la Bucureşti.

D.U.: S-a făcut un inventar al lor?

R.B.: Nu.

D.U.: Deci nu s-a făcut absolut nici un inventar?

R.B.: Nu. Cu excepția unui număr de manuscrise regale, absolut nici unul. Documentele nu intrau în atribuția noastră, nu erau socotite de oficialitate valori artistice.

D.U.: Bine, dar erau valori. Interesau istoria şi alte domenii culturale. Reprezentau deci o valoare. Cum să-ți scrii istoria fără documente, fără să le inventariezi?

R.B.: Documentele n-au fost inventariate. Noi nu eram autorizați să ne ocupăm de ele. În cazul scrisorilor lui Frederic cel Mare al Prusiei era altceva: aveau o valoare istorică deosebită. Tot astfel şi jurnalele regilor noştri. La Peleş am găsit de asemenea o corespondență purtată de Împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei cu Regele Ferdinand. Scrisorile începeau toate cu „Mein lieber Nando". Dar documentele mai mult sau mai puțin contemporane nu intrau în competența noastră. Accesul la ele l-am avut doar sporadic şi adesea prin simplul joc al întâmplării.

D.U.: Vă amintiți câteva piese care v-au atras atenția în mod deosebit?

R.B.: Bineînțeles! Trebuie să vă mai spun că, dacă descopeream ceva care îmi stârnea curiozitatea şi vroiam neapărat să citesc, puteam să întârzii semnalarea documentului în cauză cu câteva zile, până când izbuteam să-l parcurg. Dar, repet, nu puteam citi decât o cantitate infimă. Erau mii şi mii de astfel de documente, poate chiar zeci de mii... În orice caz, din câte mi-am putut da seama, se păstrase toată arhiva Casei Regale din 1866 până în 1947. Aşa, de pildă, a fost găsit *Jurnalul lui Ferdinand*. Nu ştiu să se fi pomenit vreodată de el. A fost găsit de asemenea *Jurnalul lui Carol I*, scris cu alfabet gotic în limba germană, cel după care, păstrându-şi anonimatul, Mite Kremnitz a redactat *Memoriile Regelui Carol I de un martor ocular*. Şi *Jurnalele Reginei Maria* au fost găsite. Se aflau într-o lădiță pe care era lipită o însemnare manuscrisă: regina îşi exprima dorința de a nu se deschide lădița înainte de trecerea a 25 de ani de la moartea ei. Odată deschisă, a

apărut un şirag de monede de 25 de bani, găurite la mijloc.

D.U.: Trebuie să fi fost monedele de aluminiu emise în 1921, cu o gaură stanțată la mijloc. Erau fabricate la Huguenin, în Elveția, într-un tiraj de milioane...

R.B.: Dorința Reginei Maria n-a fost respectată, lădița trebuind să fie deschisă şi cercetată, din dispoziția Subinspectorului general Alexandru Panaitescu, şeful comisiei de muncitori, care se afla lângă noi. Ne-am conformat, dar profesorul Oprescu nu a vrut să ia cunoştință de conținutul ei şi s-a îndepărtat. A spus că nu vrea să fie indiscret şi să-şi arunce ochii pe însemnările intime ale Reginei. Nu le-am citit nici eu. S-a făcut numai un inventar sumar şi lădița a fost trimisă la Bucureşti.

D.U.: Mi-ați vorbit despre un carnet de zbor al lui Aurel Vlaicu.

R.B.: L-am găsit într-o ladă în care se aflau sute de documente de tot felul: acte, petiții, scrisori, memorii către rege etc. Trebuie să vă imaginați că în una şi aceeaşi ladă erau corespondențe trimise de ambasadori direct Regelui Carol al II-lea, memorii ale lui Nicolae Iorga şi Octavian Goga, carnetul de aviator al lui Aurel Vlaicu despre care am amintit. Şi tot acolo se afla petiția unui evreu, cred din Dorohoi, prin care i se adresa Regelui Ferdinand, cerându-i să-i admită schimbarea numelui în acela de „Mesia Iisus Hristos”! Fireşte, era un om cu mințile rătăcite... Carol al II-lea instituise un sistem de comunicare nemijlocită cu diplomații acreditați peste hotare. I se adresau direct şi neprotocolar, trecând peste capul ministrului de Externe. Mi-aduc aminte de o simplă carte poştală, expediată, cred, de la Nissa sau Cannes, semnată de Dinu Cesianu şi care suna cam aşa: „Majestate, vă rog să mă scuzați, vă scriu în grabă aşezat la o masă a cafenelei [cutare]” etc. Urma un scurt raport. Asemenea misive erau trimise prin poştă şi ajungeau întotdeauna la destinație! Într-un dulap de lenjerie din Pelişor am

găsit un carnet cu scoarțe negre, flexibile conținând însemnări ale lui Carol al II-lea din vremea când, decăzut din drepturile de succesiune la tron, trăia în Franța sub numele de Caraiman, alături de Elena Lupescu.

D.U.: Spuneți-mi, dintre valorile artistice, ce categorie de obiecte v-au impresionat mai mult?

R.B.: Întâi de toate m-au impresionat tablourile lui El Greco, trei, câte se găsiseră, şi acea mare pânză de Rembrandt, reprezentându-l pe *Haman cerând iertare Esterei* sau *Haman implorând iertarea Esterei*, aflată la Galeria de Artă Europeană a Muzeului Național de Artă al României. Dar dintr-un alt punct de vedere, strict istoric, m-a emoționat puternic „coroana de oțel", cântată de Coşbuc. Cu prilejul inventarierii a trebuit să o iau în mână. Era foarte grea. M-au impresionat, de asemenea, în mod cu totul deosebit documentele care mi-au trecut prin mână. Pentru mine – care pe atunci eram încă destul de tânăr – a fost o experiență care m-a maturizat! Când mi-am dat seama de contrastul dintre educația primită în liceu şi realitatea istorică, aşa cum mi se dezvăluia ea în intimitatea ei, am trăit clipe de uluire, ba chiar de tulburare, care m-au marcat. Am trecut prin stări de emoție greu de descris. Îmi amintesc de scrisorile Reginei Maria. Nu cele adresate lui Carol al II-lea, cu care – după revenirea acestuia pe tron – a avut perioade îndelungate de conflict, şi unde modul de exprimare era adesea al mamei către fiu, ci cele destinate unor persoane apropiate, nu însă rude. Constituiau adevărate lecții de ținută şi stil! Tot astfel scrisorile Principelui Nicolae, adresate regelui, în care îşi apăra dragostea pentru Ioana Dolete, viitoarea lui soție. Detaliu amuzant: în intimitate, frații şi surorile îl numeau pe Carol al II-lea, „Ilie". Am avut în mână şi carnetele de şcolaritate ale lui Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia. Avea profesori unul şi unul, printre care şi Iorga. Regele Carol al II-lea dăduse dispoziție să nu i se acorde fiului său nici o favoare. Nota era notă!

Umorul regelui

D.U.: Mi-ați spus altă dată că v-a impresionat umorul Regelui Mihai.

R.B.: Aşa este, şi nu e la mijloc nici cea mai mică tendință de propagandă promonarhistă. Trebuie să mărturisesc că tocmai simțul pronunțat al umorului m-a apropiat sufleteşte de tânărul şi nepăstuitul rege. I-am simțit umanitatea, i-am perceput deschiderea de orizont şi lipsa de prejudecăți. Ar fi incorect să n-o spun. Fără să fiu regalist, nici antiregalist, n-am încercat de atunci pentru Regele Mihai decât simpatie. Îmi pare rău că n-am avut niciodată prilejul să-l întâlnesc. Aş fi avut multe să-i povestesc, lucruri care îl priveau direct şi l-ar fi interesat. Dar să mă întorc la umorul său. La Foişor, în sertarul biroului personal al regelui, am găsit, printre altele, un *sottisier*, adică, pe româneşte, un „prosticar", în care se aflau tăieturi de ziar cu tot felul de anunțuri caraghioase, cereri de schimbări de nume cu o rezonanță nu tocmai convenabilă, mesaje dubioase, codificate, în general numai lucruri ieşite din comun şi pline de haz.

D.U.: Am auzit cândva despre acest prosticar. Un fel de antologie de texte de un comic rabelaisian.

R.B.: Cred că tot eu v-am pomenit de el, acum vreo doi ani. Am mai găsit şi o întreagă corespondență, cu totul insolită: cereri în căsătorie, prin care Reginei-mame Elena îi era solicitată mâna fiului (adică a Regelui Mihai), scrisori de dragoste adresate, într-un limbaj foarte truculent, însăşi reginei, ultimele aparținând unui tâmplar pe nume Răduțoiu, fost angajat la Peleş, care îşi pierduse mințile. Regele colecționa asemenea scrisori, dăduse dispoziție să-i fie întotdeauna transmise şi se amuza copios.

D.U.: Mi-ați pomenit la un moment dat de manuscrisul autograf al operei lui Coşbuc *Povestea unei coroane de oțel*, care purta o dedicație către regina-scriitoare Carmen Sylva şi care se aflase în podul

Palatului Regal din Calea Victoriei, de unde a dispărut ulterior.

R.B.: Este adevărat, printre cărțile şi albumele pe care n-am apucat să le inventariem au existat şi două caiete-manuscris legate în scoarțe violet, cele pe care le-ați amintit. Am auzit că mai târziu o persoană rămasă necunoscută le-ar fi vândut unui misit, care la rândul său le-ar fi vândut Bibliotecii Academiei Române. Nu ştiu dacă faptul ultim este exact. Trebuie verificat. Sigur e însă că aceste manuscrise s-au aflat în 1948 în podul Palatului Regal din Calea Victoriei. Tot acolo erau depozitate vreo 150 de cărți vechi, în legături de epocă. Unele erau incunabule sau, în orice caz, datau din secolul al XV-lea, altele datau din perioada cuprinsă între secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Acestea au ajuns în anul 1950, prin grija mea, la Biblioteca Academiei. L-am sesizat pe Mircea Malița, directorul adjunct al Bibliotecii, care l-a trimis pe Remus Niculescu să le ridice. În podul Palatului din Calea Victoriei am văzut în 1948 şi o mapă în ediție de lux, tipărită în 50 de exemplare, cu reproduceri după pasteluri de Renoir. Reproducerile erau atât de fidele (de fapt, cred că era vorba de facsimile), încât dacă atingeai porțiunile colorate îți rămânea pulbere de pastel pe deget; aşadar negrul era imprimat, iar culorile erau aplicate printr-un procedeu special. Şi această piesă a dispărut. Nu este de mirare, căci Palatul a fost lăsat în 1948 descuiat şi fără nici o pază timp de şase luni. Puteai să-i străbați toate etajele, inclusiv podul, de la un capăt la celălalt, fără să te oprească nimeni. Putea să intre oricine şi să ia ce voia. În aşa fel ajunseseră să fie disprețuite şi neglijate valorile culturale rămase de pe urma monarhiei! În ce priveşte Peleşul, îmi aduc aminte de biroul de lucru al lui Carol I, păstrat exact aşa cum arătase în ziua morții sale, cu calendarul deschis la foaia ce indica data la care închisese ochii. Îmi mai aduc aminte de o masă care avea în mijlocul ei o placă de marmură cenuşie, care semăna cu o tăblie de grafit. O

masă cam de 80 × 60 cm. Pe această tăblie se semnaseră şi îşi scrijeliseră numele, încă de pe vremea lui Carol I, toți membrii familiei regale. Cred că şi această masă a dispărut, căci nu am mai auzit vorbindu-se despre ea.

D.U.: Comisia de la Peleş, Pelişor, Foişor, Casa Arhitecților ş.a.m.d. a lucrat de asemenea la Bran şi Săvârşin?

R.B.: Da.

D.U.: În Palatul de pe Şoseaua Kiseleff, unde Regele Mihai a fost obligat să semneze actul de abdicare, ați fost?

R.B.: Da, şi aici, şi la Cotroceni.

D.U.: Care au fost specialiştii care au lucrat acolo?

R.B.: S-a deplasat numai o echipă restrânsă. Nu s-au făcut inventare.

D.U.: Săvârşinul a fost pur şi simplu desfigurat, nu mai există nici un obiect. Nu se ştie nimic. Am văzut la Versoix, în arhivă, numeroase fotografii de la Săvârşin. Cu ajutorul lor se poate face o reconstituire, un inventar. Nu mai există nimic. Unde sunt toate acestea? Ele au rămas în țară, însă dacă au rămas, de ce au dispărut?

R.B.: Îmi amintesc foarte bine ce am găsit noi la Săvârşin (mă refer la ceea ce intra în obiectivul nostru). La subsol se aflau 32 de pasteluri marine pictate de Dimitrie Ştiubei. Cred că le-am considerat fără valoare. În schimb am găsit două tablouri importante, *Iarna în pădure* de Ioan Andreescu şi *Un zugrav* de Ştefan Luchian. Au revenit ambele Galeriei Naționale. La Săvârşin nu prea erau multe obiecte de artă. Clădirea era de fapt un pavilion de vânătoare, amenajat confortabil.

D.U.: Dar e normal să dispară atâtea bunuri? Mă întreb dacă marinele lui Ştiubei nu vor fi ajuns la Muzeul Marinei de la Constanța sau acolo erau altele, într-o zi au dispărut şi cei din muzeu povesteau că nu le mai pot expune căci autorul e un transfug, a plecat în

Germania. Dimitrie Ştiubei era un apropiat al familiei regale, le făcuse şi portretele unora dintre copiii Reginei Maria, fusese prieten cu Principesa Ileana, membru al Casei militare a Regelui Carol al II-lea. Fusese trecut în rezervă după abdicarea lui Carol al II-lea în septembrie 1940. Era născut în Bacău, unde s-a născut şi tatăl meu, de acolo şi de la Constanța se ştiu toate astea. Am văzut diverse nave desenate de el, lucrări tip fotografie. Ce s-a întâmplat cu acel castel de la Săvârşin? Cu alte proprietăți?

R.B.: Fiind practic expropriate, li s-a dat altă destinație, din păcate necunoscută. Noi nu ne-am ocupat decât de ceea ce constituia o valoare artistică. La Săvârşin am dormit o singură noapte. Şi Palatul din Calea Victoriei a fost cercetat numai în treacăt, de profesorul Oprescu împreună cu mine. M-a frapat, într-o cameră mare de la etaj, biroul de lucru al lui Carol al II-lea. Era o piesă imensă, de vreo 3 × 3,50 m, care, vorba aceea, te ținea la distanță. A fost repartizată Bibliotecii Muzeului de Artă al Republicii şi după aceea Institutului de Istorie a Artei, din Calea Victoriei, dar dat fiind că era atât de supradimensionată nu-şi afla rostul. Nu ştiu ce a devenit până la urmă. Tot în Palatul din Calea Victoriei, în aripa veche, se păstraseră intacte camera de lucru a lui Carol I şi biblioteca, aceasta din urmă foarte spațioasă şi etajată. Carol I avea un birou sculptat. Pentru a scrie obişnuia însă să folosească un pupitru înalt, în fața căruia se aşeza pe o capră tapițată. Lucra călare. Nu ştiu unde se află azi toate aceste obiecte. O vreme, biroul a fost depozitat în holul Institutului de Istoria Artei. Nu-l băga nimeni în seamă. Apoi a fost luat de aici şi dus nu ştiu unde... Cât priveşte biblioteca veche, a fost demontată, componentele ei folosite în fel şi chip, părți întregi au fost despărțite de ansamblu. Avea foarte multe compartimente cu rafturi. Şi tot în Palatul de pe Calea Victoriei, în sufrageria mare, festivă, de la parter, se aflau nişte mese de lux, din rădăcină de stejar. O

comandă de cinci piese, cu totul specială. Trei dintre aceste mese sunt cele de care se folosesc astăzi cititorii bibliotecii Institutului de Istoria Artei. Aşa a înţeles regimul comunist să procedeze cu o parte din piesele de mobilier şi obiectele care evocau monarhia, păstrate până atunci ca vestigii memoriale de importanţă istorică...

D.U.: Am vorbit despre obiectele Jugendstil, numeroase atât la Peleş, dar mai ales la Pelişor, fireşte, şi în alte părţi. Mi-aţi spus că n-au fost preţuite la valoarea lor actuală, că atunci, în 1948, nu li s-a dat prea mare importanţă, nu din vina comisiei, ci pentru că e necesară o anume perioadă de timp ca un stil să fie apreciat ca atare şi declarat ca fiind de valoare. Azi tot ce e Jugendstil e cotat foarte bine la bursa valorilor.

R.B.: În 1948, pe plan mondial, Jugendstilul nu era încă preţuit. Exista o regulă în lumea anticarilor de artă: după trecerea a 50 de ani se declarau „stil" tot mobilierul şi toate produsele de artă decorativă, originale, care fuseseră create cu mai bine de o jumătate de secol înainte şi a căror modă se încheiase.

D.U.: Deci n-aţi inventariat printre obiectele de artă piesele Jugendstil?

R.B.: Ba dimpotrivă, le-am inventariat pe toate. Dar probabil nu în categoria celor foarte valoroase, sau numai unele dintre ele au fost asemenea piese. Aşa cred. În orice caz, încă nu trecuseră acei 50 de ani!

D.U.: Inventarierea obiectelor s-a făcut la fel de riguros şi în cazul pieselor Jugendstil?

R.B.: Nu-mi aduc aminte cât de riguros, dar, oricum, sunt sigur că s-a procedat cu conştiinciozitate.

D.U.: Ce aţi făcut cu Klimt?

R.B.: Klimt decora anumiţi pereţi, dar, ca să fiu sincer, atunci nu am reţinut aceste picturi. În schimb m-a izbit la Pelişor, în budoarul Reginei Maria, lângă camera ei de dormit (o cameră stranie, tapetată în violet şi aur, cu crucea aceea săgetată pe care o prefera), o lucrare de Mucha, cred că era o faianţă destul de mare

ca dimensiuni, cel puțin un metru şi jumătate, dacă nu mai mult. Această piesă trebuie să fie foarte valoroasă astăzi. Ca şi alte piese de Mucha aflate în Pelişor.

D.U.: Cam câte sute sau mii de pagini ar trebui să aibă fişele acestui inventar detaliat pe grupe de obiecte, cu descrierile respective?

R.B.: După patru decenii şi mai bine câte au trecut de atunci, mărturisesc că nu sunt în stare să apreciez! Predarea s-a făcut atât de precipitat, încât n-am avut când să memorez, să rămân cu o impresie vizuală privind aspectul inventarului. Era un zor şi un du-te-vino continuu, fiecare echipă lucra şi preda în tensiune. Dacă nu aş fi posedat documentele pe care le public acum, de multe lucruri nici nu mi-aş mai fi amintit!

D.U.: Unde ar putea fi găsit inventarul? De ce nu ne preocupă un asemenea gen de reconstituire? Căutăm conturile lui Ceauşescu. Dar valorile despre care presupunem că au rămas în țară nu ne interesează? Trebuie să avem un bilanț privitor la tot ce a dispărut. La tot ce a fost furat, înstrăinat. Nici nu ştiu dacă minciuna privitoare la valorile cu care ar fi plecat Regele Mihai din țară nu este o minciună cu dublă finalitate: intoxicarea opiniei publice şi deturnarea atenției ei. Se nasc tot felul de legende fără acoperire. Apar piste false, din nou se şterg urmele ca să nu aflăm cine sunt beneficiarii patrimoniului românesc.

R.B.: Tocmai de aceea este bine că am păstrat documentele pe care le public. Pe de altă parte, mi se părea normal să posed şi eu un exemplar. Era vorba de o acțiune în care fusesem implicat, existau acte semnate de mine. Nu puteam să păstrez inventarul nominal propriu-zis, întâi de toate pentru că nu aveam dreptul, eu, ca persoană particulară, să îmi însuşesc evidențele referitoare la Casa Regală. Fără să mai vorbesc că, înşiruite, dosarele acestui inventar trebuie să fi ocupat un spațiu foarte mare.

D.U.: Unde, totuşi, va fi fost depus până la urmă acest inventar?

R.B.: Nu ştiu. Au fost atâtea echipe de inventariere, de preluare, de repartizare, care s-au succedat. În ce priveşte comisiunea noastră, se lucra greu, nu aveam experienţă. Secretariatul era complicat. Dactilografierea presupunea operaţii migăloase şi dificile. Nu puteam să mă duc la fiecare comisie şi să spun: „Daţi-mi şi mie un exemplar!". Cât despre reconstituirile la care vă refereaţi, nu cred că ele mai sunt azi posibile. De unde informaţia, în toate detaliile ei?

D.U.: În rapoarte sunt menţionate greutăţile întâmpinate la dactilografiere?

R.B.: Da, pentru că au fost foarte mari!

D.U.: Totuşi, mie mi se par ciudate aceste dificultăţi când este vorba de asemenea valori. Dacă vrei să nu dispară. În mod normal, ar fi trebuit să vi se creeze cele mai bune condiţii.

R.B.: Inventarul nici nu a fost încheiat. N-am ajuns în faza în care să ataşăm noi, specialiştii, fiecare fotografie la fişa obiectului. Totul a decurs într-un zor nebun. Cum v-am mai spus, n-am făcut inventarul la Cotroceni. Noi am făcut acolo numai o plimbare de două-trei ceasuri ca să vedem dacă găsim vreun tablou. Camerele erau goale, nemobilate. N-am fost însă în partea veche, în partea istorică. Nu puteam intra nicăieri de capul nostru, trebuia să avem permisiune să intrăm, să primim dispoziţie în sensul acesta. Palatul din Calea Victoriei şi cel de la Cotroceni au rămas neinventariate. În 1950, când mi-am început activitatea la Muzeul de Artă al Republicii, abia atunci am putut lua unele măsuri privitoare la lucrurile aflate în pod. Iar în Banat, la Banloc, n-am fost. Am vizitat în schimb casa de pe strada Andrei Mureşanu, din Bucureşti, o casă care aparţinea regelui, unde nu era nimic care să fi intrat în raza obiectivului nostru de interes. Am fost de asemenea la Constanţa, la „Cuibul Reginei", dar n-am găsit nimic în afara unei schiţe marine de Ştiubei. La Cotroceni am găsit prin dulapuri maldăre de fotografii,

numai ale membrilor familiei regale şi ale Elenei Lupescu.

D.U.: Care era numărul celor ce făceau parte din comisia de muncitori?

R.B.: Erau aproximativ câţi eram şi noi, cei din comisia de specialişti.

D.U.: Ce profesii aveau?

R.B.: Erau mai toţi muncitori. În plus, aveau un dosar foarte „sănătos”. Mai târziu, o parte au ocupat funcţii administrative înalte sau au devenit activişti. Ei inventariau în special mobilierul. Dar nu mobilierul de artă. În ceea ce priveşte mobilierul, noi am luat în considerare la Peleş tot ce avea valoare muzeală. La fel şi în celelalte unităţi. Ceea ce m-a impresionat cu deosebire când am intrat în Foişor a fost modestia locuinţei regelui. Foişorul avea aspectul unei case obişnuite de burghezi înstăriţi. Nu se compara cu locuinţele unor Auschnit sau Malaxa, care aveau adevărate palate.

D.U.: Ştiţi ce am observat eu, urmărind documentele? Într-unul dintre rapoartele către secretarul general Mihail Levente sunt menţionate propunerile făcute în legătură cu distribuirea acestor valori unor muzee. Împărţirea inventarului pe mai multe locaţii şi muzee nu reprezenta un pericol de împrăştiere şi pierdere pe parcurs? Aţi găsit obiecte de artă aflate în situaţia de a trebui restaurate sau protejate urgent? Obiecte degradate care trebuiau să beneficieze de o intervenţie imediată?

R.B.: Există în privinţa aceasta menţiuni în raport. De pildă, observaţiile lui George Oprescu privitoare la moliile care puneau în pericol covorul spaniol, o piesă ţesută cu mătase, foarte rară.

D.U.: În cazul picturii, aceasta suferea din pricina lipsei de lumină.

R.B.: Ceea ce ştiu sigur e că suferea din cauza diferenţelor de temperatură, vara, iarna. Pentru că Peleşul propriu-zis, fiind de fapt un muzeu, era separat

de apartamentele moderne. L-am vizitat pentru prima oară prin 1937 sau 1938, înainte de război. Dar după abdicarea Regelui Mihai nu s-a mai putut vizita multă vreme. Iar apoi, în vremea lui Ceauşescu, accesul în Peleş a fost interzis. Domeniul Sinaia devenise domeniul dictatorului.

D.U.: Atunci s-a construit aripa nouă de la Foişor, mai mare, care amplifică şi copiază partea veche, introducând multe elemente kitsch. Cine credeţi că ar putea deţine inventarul integral, pe obiecte?

R.B.: V-am mai spus: nu ştiu unde ar putea să fie şi mai ales nu cred că a existat un interes real ca el să fie păstrat, pentru că urmau să fie înstrăinate o seamă de valori.

D.U.: Multe?

R.B.: Nu aş putea să fac nici o apreciere. Ce s-a întâmplat? S-au schimbat mentalităţile. Mentalitatea oficială se traducea printr-o totală negare a monarhiei, printr-un dispreţ pentru tot ceea ce era legat de cultul ei. Câţiva ani mai târziu, când Gheorghe Gheorghiu-Dej a vizitat Bulgaria şi a văzut că vecinii noştri păstrează intacte palatele regilor, atunci i-a venit ideea să facem şi noi la fel. Doar că eu nu ştiu nici ce s-a transportat în altă parte, nici ce s-a readus şi pus la loc sau în loc.

D.U.: Ştiţi ce m-a mirat? Am vizitat Peleşul înainte de a merge în noiembrie 1990 la Versoix, unde mi se transmisese prin serviciul de presă că pot veni după 5 noiembrie să lucrez la carte. Cel care ne-a prezentat muzeul, mie şi unui prieten, era un muzeograf venit după Revoluţie de la Doftana. S-a produs o rotire a cadrelor şi după decembrie 1989! Acest ghid reciclat din domeniul închisorii în cel al monarhiei ştia multe lucruri şi mi-a spus, de pildă, că aproape toate covoarele originale de la Peleş fuseseră duse la Posada, din dispoziţia Elenei Ceauşescu. Ea a schimbat covoarele vechi şi valoroase cu unele noi, mai „colorate”!

R.B.: Da, în timp lucrurile s-au tot vânturat de colo până colo. Muzeul de Artă al Republicii s-a deschis în

1950, dar se lucra în el, în vederea pregătirii lui, încă din 1948. Dispunea de un personal administrativ şi de unul ştiinţific. M.H. Maxy era cel ce coordona şi conducea operaţiile, ajutat de o persoană oarecum vârstnică, soră a pictorului Iser. Din partea Muzeului a fost trimisă o comisie, cu sarcina de a alege operele de artă ce aveau să intre în patrimoniul său. Nu ştiu din cine era formată. Pe mine, atunci, m-a şocat procedeul de a nu se apela la cadrele de specialitate care lucraseră la Sinaia mai înainte...

D.U.: Pentru mine, modificarea echipei ţine de o metodă tipică de ştergere a urmelor. În felul acesta nu mai exista nici un control. Aşa îmi explic şi reciclarea muzeografului de la închisoarea Doftana la Castelul Peleş. Apoi o serie de istorici ai artei şi plasticieni afirmă că Maxy a îndepărtat cu bună ştiinţă multe valori. Nu are un bun renume printre confraţi. Artiştii, cei din anii '50, se plâng că le-a distrus viitorul, că i-a scos de pe tabla valorilor cu bună ştiinţă. A fost directorul Muzeului Naţional de Artă din Bucureşti din 1949 şi profesor la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu", unde a predat până în 1951. În modernism, constructivism, integralism locul lui nu poate fi contestat, dar nu ştiu dacă avea calificarea să se ocupe de valorile de patrimoniu.

R.B.: Nu numai că echipa a fost formată din cu totul alţi oameni, dar nu mi s-a întâmplat măcar o dată să mă întrebe M.H. Maxy ori altcineva ceva, ca să confrunte sau să verifice o anumită situaţie. Aşadar comisia aceasta a ales ceea trebuia să facă parte din zestrea muzeului şi abia după aceea, nu ştiu la ce interval de timp, a ajuns Peleşul să fie deschis ca muzeu. Dar s-a scurs o vreme destul de lungă între cele două momente.

D.U.: În afară de comisia de specialişti şi de aceea formată din muncitori cu „origine sănătoasă", au mai fost şi alte comisii?

R.B.: Au fost, dar nu ştiu nimic în privinţa lor. A existat aceea pe care am amintit-o, alcătuită din oamenii

muzeului şi care, cum am spus, nu a colaborat cu noi. Odată activitatea comisiei noastre încheiată, am pierdut orice legătură cu tot ce a urmat. La sfârşitul activității, George Oprescu a fost decorat cu Ordinul Muncii clasa I. Este singurul care a fost decorat.

D.U.: La sfârşitul operației care nu s-a încheiat! Cel puțin aşa mi-ați spus înainte...

R.B.: Ea s-a încheiat în ziua în care noi am fost obligați să plecăm, să părăsim locul. Luase sfârşit din punctul lor de vedere, nu şi al comisiei noastre.

D.U.: Deşi inventarul nu era terminat...

R.B.: Noi am plecat în aprilie fără să fi fost gata totul. Am mai fi avut nevoie de timp, care însă nu ne-a fost acordat.

D.U.: Oare acest lucru – încheierea inventarului – nu era esențial?

R.B.: Ba da! Dar nu ni s-a dat răgazul. Să vă mai spun ceva: au existat în cadrul comisiei şi divergențe de opinie. De pildă, la un moment dat s-a creat o tensiune în legătură cu ceramicile de Delft. Lucrul acesta reiese şi din referatul scris de profesorul George Oprescu la 1 aprilie 1948, unde pomeneşte despre supraevaluări şi subevaluări la capitolul „ceramică". E scris chiar cuvântul „dezacord". Disensiunea s-a produs între Jean Baras şi George Oprescu. Baras a susținut că nu sunt autentice, ceea ce profesorul nu era dispus să admită. S-a pus problema expertizei tehnice care să ducă la stabilirea vechimii. Baras a declarat că numai fabrica de ceramică din Delft (cea de odinioară, care există şi azi) este în măsură să facă o asemenea expertiză, şi, fără îndoială, avea dreptate. Profesorul a spus că va trimite la Delft fotografiile obiectelor în cauză, ceea ce pe Baras l-a uluit, căci expertiza unei piese de ceramică, făcută cu maximă exigență, presupune analize fizico-chimice de laborator. Unde mai pui că exista şi secretul de fabricație pe care numai întreprinderea din Delft îl cunoştea. Nu erau suficiente simplele impresii vizuale, şi încă pe baza unor fotografii! La auzul propunerii

profesorului, Baras a sărit în sus şi i-a replicat: „Dar bine, domnule profesor, probele se fac cu obiecte, nu cu fotografiile lor!”. A avut loc un dialog foarte aprins, pentru că Jean Baras răspundea cu semnătura sa de acest sector şi nu voia să cedeze. Până la urmă lucrurile au rămas în coadă de peşte...

D.U.: Nu credeți că ar fi necesară deschiderea dosarului tuturor acestor valori rămase în țară, acum când e clar că M.S. Regele Mihai nu a plecat cu ele?

R.B.: Este greu să le identifici, dacă nu chiar imposibil, dispunând numai de un inventar global, cantitativ. Să nu ne lansăm în utopii!

D.U.: Da, numai că au existat şi acele mii de fişe de studiu, privind operele de artă cele mai importante, iar Aurel Bauh a executat peste 850 de fotografii. Nici măcar a zecea parte din numerele de inventar existente.

R.B.: Dar chiar şi acest inventar precizează că cifrele sunt aproximative. E specificat în Raport. Numai pe domeniul Peleş-Sinaia cifra numerelor de inventar s-a ridicat, pentru obiectele de artă, la 19.758. Fără ca această cifră să cuprindă toate obiectele pe care le-am cercetat.

D.U.: Sub un singur număr de inventar, s-a văzut, pot figura uneori chiar şi câteva zeci de obiecte atunci când e vorba de serii sau de piese perechi... Dar la atâtea obiecte nu s-au completat nici măcar jumătate din fişele de studiu, dat fiind că s-au întocmit doar 7.280. Şi aproape 19.000 de numere de inventar nu au fotografii, Aurel Bauh nu a făcut decât cele aproximativ 850. Or, în raport se spune că fişele de studii nu au valoare integrală fără anexarea fotografiei în cauză.

R.B.: Regret că nu pot să vă ajut, dar efectiv nu ştiu unde sunt aceste fişe. N-am jucat un rol care să mă fi introdus în secretele zeilor. Fusesem ales să-mi dau concursul pentru că eram foarte pasionat de artă şi pentru că aveau încredere că nu o să fur.

D.U.: Mi-ați vorbit despre inadvertențe...

R.B.: O inadvertență a fost să vrei să faci o expertiză a unui obiect de artă pe baza simplei fotografii. Şi asta pentru o piesă de ceramică, pentru un Delft.

D.U.: Mult mai gravă decât comiterea de inadvertențe mi se pare neîncheierea unui inventar. Au fost nişte perioade confuze tot timpul de atunci înainte. Când am fost la Peleş, în 1990 mi s-a spus că au dispărut multe obiecte dintre cele care apar la secția lămpi, ceramici, fildeşuri, jaduri, semiprețioase. Şi dintre obiectele de vitrină. Adevărul e că am văzut puține obiecte de acest gen comparativ cu cifrele de inventar, de 1.344 şi, respectiv, 651, pe care le indică raportul. Mi s-a spus că au dispărut foarte multe când s-a făcut Muzeul de Porțelanuri de pe domeniul Peleş-Sinaia. Am observat de altfel câte lucruri dispar când se face un muzeu dedicat unui domeniu. Când s-a făcut Muzeul Colecțiilor din colecții individuale sau când Elena Ceauşescu, după cum mi s-a spus, a avut ideea cu Muzeul de Porțelanuri de la Peleş. Expuse sub vitrinele de cristal, luminate după o *mise en scène* a focarului de lumină, o lumină foarte studiată. Revenind la inventar, rezultă că prin Mihail Levente acesta a ajuns la Gheorghiu-Dej.

R.B.: Gheorghiu-Dej era cel care îi dădea dispoziții... Mai mult nu ştiu.

D.U.: Pe de altă parte, comisia de muncitori era cea care trimitea documentele la Bodnăraş... Între aceste documente se aflau cele 188 de manuscrise regale... Ce garanție aveați că ajung toate documentele sau că vor fi păstrate cum trebuie?

R.B.: Nouă nu ne incumba să avem nici o garanție! Răspundeam dacă din vina noastră lipsea ceva şi atât. În comisia noastră nu s-a produs nici o defecțiune. Presupun că documentele ajungeau la destinație. Ca persoane individuale, muncitorii nu aveau cum să fie interesați de ele. În schimb au existat două cazuri nefericite: o dată s-a furat un aparat de fotografiat „Minolta" de un format minuscul şi o altă dată un mic

ceas-butonieră, găsit la unul din costumele pe care nu apucase să le ia cu sine Regele Mihai. Făptaşii au fost descoperiți, dar nu li s-a întâmplat nimic. Au fost iertați. Față de muncitori se ducea o politică aparte. Se considera de către conducători că aceştia nu au pregătire, că nu au nivel şi că trebuie să li se arate îngăduință. În general, noi, cei din comisia de specialişti, aveam relații bune cu ei, trebuia să colaborăm. Ne întâlneam cu toții la masa de prânz.

D.U.: Şi ați mâncat în servicii de masă regale?

R.B.: Da. Aşa eram serviți. Personalul nu fusese schimbat. Era acelaşi încă din vremea regelui. De altfel, serviciile de masă regale erau şi ele felurite şi se întrebuințau în raport cu respectiva ocazie. Unele erau folosite pentru primirea unui şef de stat sau a unui reprezentant al caselor regale europene. Altele, pentru întâlniri oficiale, diplomatice etc... Noi am folosit serviciul regal al meselor comune. Era o sufragerie în care mâncam toți cei care eram acolo atunci, vreo 18-20 la număr. Nu mai ştiu dacă mânca întotdeauna şi comisia cealaltă cu noi. Țin totuşi minte că la un moment dat cei din comisia de muncitori au încercat să se „bată pe burtă” cu oamenii din personalul regal.

D.U.: Adică?

R.B.: Au vrut să se împrietenească. Să facă glume. Vedeau în ei nişte tovarăşi exploatați! Muncitorii s-au străduit să introducă un stil familiar în relațiile cu personalul regal. Dar acesta nu a intrat în joc. N-a „marşat”, cum se spune. Şi-a păstrat o anume distanță, adoptând o ținută rigidă. Ei erau acolo valeți, puşi să servească. Dar nu se dedau la familiarități. Muncitorii au încercat să îi abordeze în stilul lor: „Hai, bă, ce te dai mare!”, şi nimic. Ceilalți au rămas ca nişte măşti. Nimic! Măşti! Valeții şi-au păstrat demnitatea. Erau servitori, dar nu servili. Se supuneau unei educații şi discipline cu care se obişnuiseră şi nu înțelegeau să se comporte vulgar. Asta m-a frapat. Nu era vorba de un aer de superioritate, ci de demnitatea omului care munceşte,

dar nu se lasă târât sub condiția lui. De altfel, pot să spun că tot personalul regal a păstrat o amintire emoționantă Regelui Mihai şi Reginei-mame Elena. În plus, nu a avut o atitudine oportunistă, în genul „acum, dacă a plecat regele...”. Mi-am păstrat toată stima pentru ei. Cât am lucrat noi, personalul regal a continuat să funcționeze la Peleş întocmai ca odinioară.

D.U.: Când a fost schimbat sau îndepărtat?

R.B.: Nu ştiu. Asta trebuie să se fi întâmplat mult timp după plecarea noastră. Ce-mi amintesc e că la Peleş am stat de vorbă cu bătrânul Soare şi cu cel de-al doilea arhitect al Peleşului, colaboratorul mult mai tânăr al celui dintâi, adică cel ce proiectase Castelul. Avea pe atunci vreo 75 de ani. Aş vrea să vă mai povestesc o întâmplare foarte amuzantă pe care mi-a relatat-o şoferul personal al Regelui Mihai. Îl chema Munteanu. Era un bărbat încă destul de tânăr, de un profesionalism excepțional. Maşina pe care o conducea era un Delahaye, un automobil de înaltă calitate (12 cilindri!) cu care atingeam adesea 140 km/h şi străbăteam cam într-un ceas şi douăzeci de minute întreaga distanță de la Sinaia la Bucureşti, în duminicile când plecam împreună cu profesorul George Oprescu să facem raportul. Acest Munteanu mi-a vorbit foarte mult de pasiunea Regelui Mihai pentru automobile. La sfârşitul războiului primise din partea englezilor sau a americanilor, nu mai ştiu exact, un Land Rover, maşină care însemna pe vremea aceea o noutate la noi în țară. Dornic s-o studieze şi să-i verifice calitățile, regele i-a cerut lui Munteanu să urce cu ea o colină din apropiere şi când a ajuns în vârf s-a apucat să demonteze maşina până la ultimul şurub, înşiruind piesele pe iarbă. După care i-a spus tot lui Munteanu s-o monteze la loc, iar el a plecat pe jos la castel.

D.U.: Mi-ați arătat dumneavoastră, într-un album cu vederi din Portugalia, coşciugul acoperit de drapelul românesc cu stema regală în care a fost aşezat după moartea sa, în 1953, Carol al II-lea. Portugal. Lisboa.

Iglesia de São Vicente de Fora. Cu statuia lui Iisus sculptată în fildeş în secolul al XVIII-lea, la Goa, o colonie portugheză din India. Cu turlele ei laterale gemene. Cu pereții din plăci de ceramică albastră, un albastru apropiat de cel de Delft, dar şi de albastrul unor moschei... Plăci care reprezintă căderea Lisabonei în mâinile maurilor.

R.B.: Am fotografiat coşciugul la care vă referiți la Lisabona, în 1973, în capela familiei princiare De Braganza, din biserica San Vicente. Dacă sunt bine informat, mama regelui Ferdinand a fost o principesă portugheză, membră a casei princiare amintite, motiv pentru care rămăşițelor pământeşti ale lui Carol al II-lea li s-a oferit acest lăcaş provizoriu. Mai târziu, a fost depus alături şi coşciugul Elenei Lupescu cu care, se ştie, Carol al II-lea se căsătorise după abdicare, în exil.

D.U.: Asta îmi aminteşte de un interviu penibil de la Televiziunea Română, în care Paul Dimitriu se mira de ce vrea Regele Mihai să viziteze mormintele bunicilor, câtă vreme cel al tatălui său e năpădit de iarbă. E pur şi simplu grotesc! Povestea cu mormântul năpădit de buruieni nu rezistă; după cum rezultă foarte clar, Carol al II-lea nu are mormânt într-un cimitir în aer liber. Sunt greu de catalogat asemenea intervenții venite din partea unui jurist, jurnalist, scriitor care urmează să publice un volum cu titlul *Exerciții de memorie...*

R.B.: Vedeți?! Este exact ceea ce mă străduiesc să nu fac eu în interviul cu dumneavoastră, adică să mă las târât de opțiuni partizane şi să mă angajez în afirmații care nu corespund realității. Ceea ce ştiu ştiu, iar ceea ce nu ştiu rămâne să dezlege viitorul, pe bază de cercetări şi documente ieşite la suprafață. Desigur, memoria îmi poate juca uneori câte o festă. Dar asta e altceva!

D.U.: Pe mine mă preocupă reconstituirea inventarului de obiecte rămase după 3 ianuarie 1948 în țară. Nu mă refer la o reconstituire a Peleşului, ci la o

estimare, mai ales a ceea ce a dispărut sub comunism, prin atâtea strămutări ale valorilor.

R.B.: În afară de locul de pe birou, din castelul Peleş, al calendarului regelui Carol I, despre care aş putea spune cu precizie unde se afla, şi de aspectul bibliotecii aceluiaşi Carol I de la Palatul din Calea Victoriei (cabinetul de lucru al regelui şi biblioteca ocupau două camere spaţioase), mi-ar fi foarte greu să reconstitui întreg Peleşul, căci acolo erau zeci de încăperi în tot felul de stiluri, cu tot felul de obiecte, iar de Palatul din Bucureşti nu mai vorbesc, căci – în perioada în care a mai avut mobilele originale în el – l-am străbătut mult prea rapid.

D.U.: Eu nu mă refer doar la această memorie, ci la nevoia de a găsi inventarele descriptive, de a reconstitui locul unde au ajuns acele valori, în cele din urmă. De pildă, dacă mă uit la numărul de statui din interior, ca şi la al celor din curte, am sentimentul că lipsesc destule piese, după o vizitare a castelului.

R.B.: Nu-mi amintesc de situaţia exactă a statuilor. Făcând abstracţie de cele mari, bănuiesc că noi am inventariat şi multe piese mărunte, unele probabil chiar kitsch-uri.

D.U.: Nu ştiu asta. Ce ştiu este că pe piaţa mondială a artei există un reviriment al sculpturii de mici dimensiuni, că preţurile sunt mari la asemenea obiecte şi că nu cred să fi fost kitsch-uri. În fine, am mereu sentimentul că tot acest inventar e doar o epură a valorilor inventariate şi expertizate după plecarea M.S. Regele Mihai în exil. În definitiv, noi ar trebui să cunoaştem aceste inventare pentru că n-au plecat şi ele în exil. Mai sper că nu mai dorim să ne exilăm faţă de o lume a informaţiei, a documentelor, a cercetării adevărului.

R.B.: Da, numai că trebuie să avem în vedere că, printre obiectele pe care, dintr-un motiv sau altul – dar întotdeauna justificat –, le-am luat în considerare, n-au existat numai piese de valoare şi nici întotdeauna

obiecte privind strict familia regală. Domeniul Peleş-Sinaia era foarte vast, în afara castelelor propriu-zise mai existau alte clădiri, pavilioane etc. Ni s-au perindat prin faţa ochilor lucruri de tot felul, suveniruri, bibelouri, mici obiecte amuzante din porţelan... Nu trebuie să fetişizăm situaţia.

D.U.: Toate acestea îmi amintesc ce mi s-a povestit despre Pelişor, unde au locuit mulţi scriitori, proletcultişti sau nu. Câte servicii de valoare s-au spart, ce porţelanuri s-au distrus, ce cristaluri ori covoare. Cum se dădeau copiii tovarăşilor cu săniuţa Regelui Mihai. Până s-a făcut pulbere.

R.B.: Nu ştiu cu ce inventar a fost predat Pelişorul uniunilor de creaţie. Ar fi, desigur, interesant de aflat. Nu am nici cea mai mică idee dacă serviciile de casă de care s-au folosit proveneau din patrimoniul fostei averi regale.

D.U.: Cifrele prezente în raport comportă numeroase semnificaţii. S-a spus, de pildă, că nu existau obiecte de artă românească la Peleş. Cum se explică atunci cele 163 de numere înregistrate cu simbolul C.P. (ceramică populară)? În albumul Peleşului din 1883, pe care mi l-a arătat la Versoix Regina Ana, se vedeau în fotografii poliţele cu vase de ceramică populară. Numai în ce priveşte Pelişorul s-au folosit 156 de numere de inventar pentru costumele naţionale.

R.B.: Raportul precizează numărul obiectelor de artă populară românească – ceramică şi, respectiv, costume – găsite pe domeniul Peleş-Sinaia. Aceasta a fost realitatea. Faptul că persoane neautorizate contestă adevărul este pus cu claritate în evidenţă în cadrul raportului. Desigur, aspectul de astăzi al complexului Peleş, complex reamenajat în decursul timpului de câteva ori, nu mai corespunde în multe privinţe cu ceea ce găsise pe teren „Comisia de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor de Artă ale Fostei Case Regale". Este un fapt istoric care trebuie consemnat ca atare şi pe care numai ieşirea la iveală a adevăratelor inventare, cele nominale,

pe obiect, cu descrieri detaliate, îl poate corecta. Ceea ce public eu ca documente anexe sunt simple rapoarte, nu efectiv inventare. Le încredințez tiparului tocmai pentru a contribui la descoperirea acestora din urmă, dacă ele mai există. Pentru că în lipsa lor orice reconstituiri sau estimări rămân precare şi lasă loc speculațiilor. În definitiv, a trecut aproape jumătate de veac de la momentul în care domeniul Peleş-Sinaia a putut fi văzut pentru ultima oară aşa cum arăta el cu adevărat, în vremea regalității...

D.U.: Indiferent de intervalul de timp care s-a scurs, pentru mine e limpede cât a distrus regimul comunist.

Scrisorile lui Frederic cel Mare al Prusiei şi ale succesorului său

În materialele de arhivă pe care mi le-a pus la dispoziție şi dăruit în copie domnul Radu Bogdan există şi acest proces-verbal cu privire la cele 26 de scrisori din care răzbate pasiunea de cercetător a tânărului istoric şi critic de artă, confruntat cu o serie de documente pe care nu vrea să le expedieze sub presiunea timpului atât de scurt alocat inventarierii, selectării şi descrierii pieselor importante.

Comisiunea de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor Artistice ale Fostei Case Regale

PROCES-VERBAL

Azi, 31 Martie 1948, subsemnatul Radu Bogdan, Secretar General al Comisiei de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor Artistice ale Fostei Case Regale, sesizat fiind de domnul Profesor Emil Condurachi, membru delegat în Comisiunea noastră, m-am deplasat la Castelul Pelişor unde am constatat existența unui plic conținând 24 de scrisori autografe ale lui Frederic cel Mare al

Prusiei, plus alte 2 scrisori ale succesorului său, Frederic Wilhelm al II-lea (în total 26 scrisori).
Scrisorile se aflau depuse într-una din lăzile în care fusese ambalată o parte din biblioteca fostului Palat regal din Calea Victoriei din Bucureşti, lăzi depozitate în camera Nr. 63 din subsolul Castelului Pelişor.
În prezența domnului subinspector general Alexandru Panaitescu, delegatul D.G.C.E. din M.I.C., purtând delegația Nr. 1023516 din 12 Martie 1948 şi a domnului inspector Anghel Gheorghe, împuternicit prin delegația Nr. 121078 din 11 Fevruarie 1948, am dus aceste scrisori în Castelul Peleş spre a fi ferite de umezeală sau alte intemperii şi le-am depus în camera Nr. 63 a Castelului, numită şi camera tezaurului, unde ele se află şi în prezent, laolaltă cu alte obiecte inventariate în aceeaşi încăpere.
Tot azi, am procedat la cercetarea şi inventarierea acestor scrisori, stabilind următoarele:
Scrisorile sunt în număr de 26 (douăzeci şi şase), scrise cu cerneală neagră foarte puțin decolorată, pe coli duble de hârtie groasă, vărgată şi filigranată, purtând în filigran fie o emblemă regală, fie alte inițiale în legătură probabilă cu aceasta sau cu marca fabricii de hârtie.
Scrisorile par a fi scrise unele integral de mâna lui Frederic sau a succesorului său, altele, cele mai multe, numai semnate sau completate parțial de mâna lor. Ele sunt adresate de rege Ministrului său, Contele de Hertzberg, între anii 1747 şi 1789, purtând ca loc de expediere localitățile Potsdam sau Berlin.
Scrisorile au fost dăruite de către Contesa de Hertzberg, născută Goltstein, la 23 ianuarie 1884, fostului rege Ferdinand I al României pe vremea când acesta, tânăr fiind, se mai afla încă în Germania în calitate de Principe de Hohenzollern.

Aceste date rezultă dintr-o însemnare manuscrisă, posibil o copie, găsită într-o altă ladă şi într-un alt plic decât cele în care am aflat scrisorile manuscrise. Această însemnare pe care am pus cele 26 de scrisori, menționează existența a 13 semnături şi scrisori autografe ale lui Frederic cel Mare. În urma cercetării mele, constat că în fapt nu poate fi vorba decât de 12 semnături şi scrisori, cifra 13 fiind trecută din eroare, aceasta ținând seama de datele indicate în amintita însemnare, date care corespund unei părți din scrisorile aflate. În plus, am constatat existența a încă 12 scrisori autografe ale aceluiaşi, omise sau neprevăzute în listă, dar având probabil aceeaşi proveniență, precum şi alte două scrisori ale succesorului său, Frederic Wilhelm al II-lea. Dau mai jos inventarul integral, cu mențiunile de rigoare, al tuturor scrisorilor autografe ale lui Frederic cel Mare şi ale lui Frederic Wilhelm al II-lea, succesorul său, aflate la Sinaia:

1. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 15 Aprilie 1747, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând în filigran o frunză de ferigă şi inițialele I.F.Q. Coală dublă scrisă pe o parte. Stare bună.
2. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 29 August 1750, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, pătată, mototolită şi ruptă îndeosebi la colțuri, groasă, vărgată, purtând în filigran inițialele V.I. Coală dublă scrisă numai pe o parte.
3. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 4 Iulie 1752, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, filigranată, vărgată, purtând o coroană în filigran. Coală simplă scrisă numai pe o

parte, pe cale să se destrame de pe urma îndoiturilor. Uşor pătată. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
4. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 17 Iulie 1751, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând în filigran, tăiate la jumătate, inițialele H.R. Coală simplă, scrisă numai pe o parte, uşor pătată. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
5. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 2 Mai 1773, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând în filigran o coroană şi un corn de vânătoare şi inițialele G.R. Coală dublă scrisă numai pe o parte, uşor pătată în afara textului. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
6. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 6 August 1775, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând în filigran inițialele H.R. Coală dublă scrisă numai pe o parte, păstrată în bune condițiuni. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
7. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 6 Mai 1776, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând în filigran o coroană şi un corn de vânătoare şi inițialele G.R. În foarte bune condițiuni de păstrare. Coală dublă scrisă numai pe o parte. Această scrisoare a fost menționată şi în însemnarea pomenită.
8. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 11 Mai 1776, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe

hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând inițialele H.R. în filigran. În bună stare, foarte uşor pătată. Coală dublă scrisă numai pe o parte. Această scrisoare a fost menționată şi în însemnarea pomenită.
9. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 9 Iunie 1779, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând în filigran o coroană şi un corn de vânătoare tăiate la jumătate. Bune condițiuni, uşor îndoită. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită. Coală simplă scrisă numai pe o parte.
10. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 4 Fevruarie 1780, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, vărgată, purtând în filigran inițialele H.R. Bune condițiuni de păstrare. Coală scrisă numai pe o parte.
11. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 14 August 1780, semnată de Frederic, restul textului posibil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă, groasă, vărgată purtând inițialele H.R. în filigran. Bune condițiuni de păstrare. Coală dublă scrisă numai pe o parte. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
12. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 6 Noemvrie 1780, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă groasă, filigranată, vărgată, purtând inițialele H.R. în filigran. În bune condițiuni de păstrare. Coală dublă scrisă numai pe o parte. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
13. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 29 Ianuarie 1781, semnată de Frederic, restul textului posibil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă, groasă, vărgată, purtând în filigran

inițialele H.R. Bună stare. Coală dublă scrisă numai pe o parte.
14. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 29 Mai 1781, semnată de Frederic, restul textului posibil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă, groasă, vărgată, purtând inițialele H.R. în filigran. Hârtie cu îndoituri, puțin ruptă, uşor pătată. Coală simplă scrisă numai pe o parte. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
15. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 14 Iunie 1781, semnată de Frederic, restul textului posibil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă, groasă, vărgată, purtând în filigran o coroană şi un corn de vânătoare şi inițialele H.R. Coală dublă scrisă numai pe o parte. Stare bună. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
16. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 3 Fevruarie 1782, semnată de Frederic, restul textului posibil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă gălbuie, groasă, vărgată, purtând în filigran o coroană şi un corn de vânătoare şi inițialele H.R. Coală dublă scrisă numai pe o parte. Stare bună.
17. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 13 Iunie 1782, semnată de Frederic, restul textului posibil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă, vărgată, purtând în filigran o coroană şi un corn de vânătoare în prelungirea cărora, derivate din contur prin mijlocirea unui semn distinctiv, se pot citi cuvintele Vander Loy (probabil marca fabricei de hârtie, căreia e posibil să-i aparțină ca un semn distinctiv şi coroana cu cornul de vânătoare sau inițialele H.R., întâlnite în filigranul celorlalte scrisori). Bună stare de conservare. Coală dublă scrisă numai pe o parte.

18. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 20 Iunie 1782, semnată de Frederic, textul probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă, vărgată, purtând în filigran inițialele H.R. Stare bună. Coală dublă scrisă numai pe o parte.
19. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 23 Iunie 1782, semnată de Frederic. Primele trei sferturi din scrisoare sunt scrise sub dictare de o persoană străină, ultimele 7 rânduri ale scrisorii sunt însă cu siguranță scrise chiar de mâna regelui, tot în limba franceză, dar cu caractere gotice. Pe hârtie albă gălbuie, vărgată, purtând în filigran două cuvinte unele sub altele, ocupând toată întinderea de la mijlocul paginii, greu de descifrat fără o expertiză mai amănunțită, cuvinte indicând probabil marca fabricei de hârtie. Foaie de format mare (ministerial). Scrisă pe o singură parte. Stare de conservare relativ bună. Puțin ruptă la marginea de jos, colțuri îndoite şi uşor pătate. Această scrisoare este menționată şi în însemnarea pomenită.
20. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 5 Noemvrie 1782, semnată de Frederic, restul textului probabil a nu fi scris de mâna regelui. Pe hârtie albă, vărgată, purtând în filigran inițialele H.R. Stare de conservare relativ bună. Uşor mototolită. Coală dublă scrisă numai pe o parte.
21. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 18 Noemvrie 1783, semnată de Frederic, puțin probabil ca restul textului să fie scris de mâna lui, dar totuşi nu exclus. Pe hârtie albă, groasă, vărgată. Purtând în filigran marca fabricii cu cuvintele: „J. Honig & Zoonen”. Stare de conservare relativ bună. Foaie dublă scrisă numai pe o parte.
22. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 16 Iunie 1785, semnată de Frederic la Berlin (spre diferență de celelalte scrisori, care poartă indicația Potsdam). Primele două treimi ale scrisorii

sunt scrise de o mână străină, ultimele patru rânduri sunt însă sigur scrise de mâna lui Frederic, în limba franceză, dar cu caractere gotice. Cerneala acestor ultime rânduri este şi dânsa mai închisă. Bună stare de conservare. Pe hârtie groasă albă, vărgată purtând în filigran o coroană şi un corn de vânătoare în cadrul unei embleme sub care se poate citi: „J. Honig & Zoonen" (marca fabricei de hârtie). Coală dublă scrisă numai pe o parte.

23. Scrisoare scrisă în limba franceză, purtând data de 8 Decemvrie 1785, semnată de Frederic, puțin probabil ca restul textului să fie scris de mâna lui, dar totuşi nu exclus. Pe hârtie albă, groasă, vărgată purtând în filigran coroana şi cornul de vânătoare, iar dedesubt inițialele G.R. Foarte bună stare. Coală dublă scrisă numai pe o parte.

24. Scrisoare scrisă în limba germană cu caractere gotice purtând data de 8 Iulie, semnată de Frederic, puțin probabil ca restul textului să fie scris de mâna lui. Pe hârtie groasă, albă, vărgată, purtând în filigran coroana regală şi cornul de vânătoare, iar sub emblemă inițialele G.R. Stare bună de conservare. Coală dublă scrisă numai pe o parte.

25. Scrisoare scrisă în limba germană, posibil a fi integral scrisă de mâna regelui, purtând semnătura Frederic Wilhelm (prenumele în prescurtare legat de nume) şi datată Potsdam, 17 Mai 1788. Pe hârtie albă, vărgată purtând o emblemă în filigran despărțită de restul şi prin marginea ruptă a hârtiei. Stare relativ bună. Foaie simplă scrisă numai pe o singură parte.

26. Scrisoare scrisă în limba franceză, puțin probabil a fi scrisă de rege, dar totuşi nu exclus, datată Berlin, 26 Ianuarie 1789, semnată Frederic Guillaume (prenumele în prescurtare legat de nume). Pe hârtie albă, groasă, vărgată, purtând în filigran inițialele H.R. tăiate la mijloc. Bună stare de conservare. Foaie simplă scrisă pe o singură parte.

Prezentul proces-verbal ține loc de inventar şi de fişe.
Secretar General al Comisiunei de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor Artistice ale fostei Case Regale.

Radu Bogdan

*

Comisiunea de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor Artistice ale Fostei Case Regale Sediul Central Castelul Peleş – Sinaia

RAPORT

În numele Comisiunei de Expertiză şi Inventariere a bunurilor artistice ale fostei case regale, subsemnații Profesor universitar George Oprescu, în calitate de Preşedinte, şi Radu Bogdan, în calitate de Secretar General al susnumitei Comisiuni, înaintăm prin cele ce urmează raportul nostru final de activitate.
Comisiunea noastră şi-a început lucrările în ziua de 19 Ianuarie 1948 şi le-a încheiat în ziua de 2 Aprilie 1948.
În tot acest interval Comisiunea a depus o activitate intensă pe domeniul Peleş-Sinaia cu cele trei castele, pe domeniul Bran cu anexele şi parțial pe domeniul Săvârşin. Au fost de asemenea rapid trecute în revistă, pentru o viitoare orientare, fostele palate regale aflătoare la Bucureşti, în Calea Victoriei, la Cotroceni, pe Şos. Kiseleff, precum şi imobilul din str. Andrei Mureşanu No. 3.
Comisiunea şi-a încheiat integral activitatea în două din unitățile menționate, şi anume: pe domeniul Castelului Peleş-Sinaia şi pe domeniul Castelului Bran cu anexele.

Privitor la activitatea depusă pe domeniul Peleş-Sinaia, subsemnaţii menţionăm în numele întregei Comisiuni următoarele.
Operaţiunile efectuate de Comisiune aveau drept obiectiv:
1) Cercetarea şi expertiza obiectelor de artă;
2) Inventarierea obiectelor de artă;
3) Întocmirea de fişe de studiu pt. fiecare obiect important în parte;
4) Referire asupra condiţiunilor necesare unei bune păstrări a respectivelor obiecte de artă;
5) Acordarea concursului necesar organelor de control şi inventariere ale D.G.C.E. din M.I.C. aflătoare pe domeniul Castelului Peleş-Sinaia.
În cadrul îndatoririlor mai sus menţionate putem preciza:
Au existat 20 de sectoare diferind prin obiect, în ceea ce priveşte operaţiunile de inventariere. Comisiunea noastră, luând notă de situaţia impusă de teren, s-a împărţit deci în 20 de secţiuni grupate după caracteristica materialului ce urma să fie cercetat. Am avut astfel secţiunile:
1) *Pictură principală* cu simbolul P., întrunind picturile de mare valoare universală, precum şi operele mai însemnate din câmpul artei noastre naţionale.
În cadrul acestei secţiuni au lucrat ca experţi Dnii Prof. George Oprescu, K.H. Zambaccian şi Dna Teodora Voinescu, asistentă universitară, ultima îndeplinind totodată şi funcţia de secretară a secţiunei respective.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 301
– Pelişor... 279
– Foişor... 17
Total 597

2) *Pictură secundară* cu simbolul P.S., întrunind picturile de mai mică însemnătate, dar totuşi vrednice de luat în seamă.
În cadrul acestei secţiuni au lucrat ca experţi Dna Teodora Voinescu şi Dl Costin Ioanid, secretariatul respectiv îndeplinindu-l Dl Costin Ioanid.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 233
– Pelişor... 69
– Foişor... 42
Total 344
3) *Pictură fără valoare* cu simbolul P.F.V., întrunind picturi, desene, gravuri, litografii, fără valoare decât aceea în măsură să le-o confere materialul privind pânzele, rama şi sticla. Comisiunea noastră s-a ocupat de aceste obiecte în urma dorinţei exprese formulate de organele de control şi inventariere din D.G.C.E. din M.I.C.
În cadrul acestei secţiuni a lucrat ca expert Dl Costin Ioanid, asistat fiind în operaţiunile de secretariat de Dra E.I. Siegler şi de Dna Liana Maxy.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 1.160
– Pelişor... 283
– Foişor... 14
Total 1.457
4) *Gravură* cu simbolul G., întrunind operele vrednice de menţionat în câmpul gravurii universale.
În cadrul acestei secţiuni au lucrat ca experţi Dnii Prof. George Oprescu, Costin Ioanid, operaţiile de secretariat efectuându-le Dra E.I. Siegler.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 261
– Pelişor... 25
– Foişor... 20
Total 306

5) *Icoane* cu simbolul I., întrunind toate icoanele aflătoare pe domeniul respectiv.
În cadrul acestei secțiuni au lucrat ca experți Dl Prof. George Oprescu şi Dna Asistentă Teodora Voinescu, ultima îndeplinind şi operațiunile de secretară.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 161
– Pelişor... 40
– Foişor... 32
Total 233
6) *Alămuri şi argintărie* cu simbolul A., întrunind obiectele de argint, aramă, alamă sau alte metale însemnate prin valoarea lor artistică.
În cadrul acestei secțiuni au lucrat ca experți Dl Prof. George Oprescu şi Dna Teodora Voinescu, ultima şi în calitate de secretară, fiind secondată pentru o parte din operațiuni şi de Dna Liana Maxy.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 301
– Pelişor... 89
– Foişor... 125
Total 515
7) *Vase de cositor* cu simbolul Cos., întrunind vase de cositor din diverse epoci.
În cadrul acestei secțiuni au lucrat ca experți Dl Prof. George Oprescu şi Dna Teodora Voinescu, ultima şi în calitate de secretară. Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 233
– Pelişor... 5
Total 238
8) *Mobilier* cu simbolul M., întrunind diferite mobile de preț sau cu caracter artistic.
În cadrul acestei secțiuni şi-au dat concursul ca experți Dnii Prof. George Oprescu, Mac Constantinescu, Jean Baras, funcțiunile

secretariatului îndeplinindu-le la început Dna Sanda Iordan şi mai apoi Dna Elena Constantinescu.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 429
– Pelişor... 19
– Foişor... 83
– plus Casa Cavalerilor... 4
Total 531 (fără Casa Cavalerilor)
9) *Vitralii* cu simbolul V., întrunind vitraliile mai importante ale Castelului Peleş.
În cadrul acestei secţiuni au lucrat ca experţi Dnii Prof. George Oprescu şi Mac Constantinescu, funcţia de secretară îndeplinind-o Dna Elena Constantinescu.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 210
10) Secţia *lămpi, ceramice, fildeşuri, jaduri, semipreţioase* etc. cu simbolul L.C., întrunind obiectele de mare valoare sau cu caracter artistic deosebit, precum şi cele pentru care organele de inventariere şi control ale D.G.C.E. din M.I.C. şi-au declinat competenţa.
În cadrul acestei secţiuni şi-au dat concursul ca experţi Dl Jean Baras, asistat fiind în prima lună de zile de Dna Sanda Iordan ca secretară, iar mai târziu, când o parte din operaţiunile acestei secţiuni au trebuit să fie reluate, de Dna Leonie Bogdan, care a încheiat toate operaţiunile de secretariat ale acestei secţiuni.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 893
– Pelişor... 216
– Foişor... 235
Total 1.344
11) *Obiecte de vitrină* cu simbolul O.V., întrunind diverse obiecte de vitrină comportând un caracter artistic sau indicând o valoare comercială ridicată

precum: bijuterii de familie, medalioane, miniaturi, decorații, bibelouri, precum şi toate obiectele în vitrinele sau sertarele din cuprinsul respectivelor castele.
În cadrul acestei secțiuni şi-au dat concursul Dnii Prof. George Oprescu, Jean Baras, Prof. Emil Condurachi, secretariatul îndeplinindu-l Dl Prof. Emil Condurachi pentru obiectele expertizate de Dl Prof. George Oprescu şi Dna Leonie Bogdan pentru obiectele expertizate de Dl Jean Baras.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 636
– Pelişor... 4
– Foişor... 11
Total 651
12) *Ceramică populară* cu simbolul C.P., întrunind diverse vase şi căni nu de mare valoare comercială, dar nu lipsite de interes artistic, mai ales din punct de vedere folcloristic.
În cadrul acestei secțiuni au lucrat Dl Prof. George Oprescu ca expert şi Dna Liana Maxy ca secretară.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 346
– Pelişor... 144
– Foişor... 35
Total 525
14) *Costume naționale* cu simbolul C.N., întrunind toate costumele naționale, țesăturile naționale, țesăturile şi broderiile aflătoare în Castelul Pelişor.
În cadrul acestei secțiuni şi-au dat concursul Dl Teodor Tuduc ca expert şi Dna Liana Maxy ca secretară. Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Pelişor... 156
15) *Arme* fără simbol, întrunind armurile şi obiectele din sala de arme a Castelului Peleş, precum şi cele asemănătoare din Castelul Pelişor şi Foişor.

În cadrul acestei secțiuni a lucrat ca expert şi secretar Dl Prof. Emil Condurachi.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 287
– Pelişor... 5
– Foişor... 12
Total 304
16) *Medalii* cu simbolul Med., întrunind medaliile aflătoare pe întreg domeniul Castelului Peleş-Sinaia.
În cadrul acestei secțiuni a lucrat ca expert şi secretar Dl Prof. Emil Condurachi.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş... 331
– Pelişor... 6
– Foişor... 3
Total 340
17) *Sculptură* cu simbolul S. pentru sculptura interioară şi S.E. pentru sculptura exterioară, întrunind toate sculpturile din interioarele celor trei Castele, precum şi cele din exteriorul lor aflătoare pe întreg domeniul Peleş-Sinaia, cât şi la Bran şi Săvârşin.
În cadrul acestei secțiuni şi-au dat concursul Dl Prof. George Oprescu, Dl Ioan Jalea şi Dl Mac Constantinescu ca experți, Dna Liana Maxy şi Dna Elena Constantinescu (pentru operațiunile de la Bran) îndeplinind funcțiunea de secretare.
Totalul numerelor de inventar înregistrate:
– Peleş S. şi S.E.... 331
– Pelişor idem... 34
– Foişor S... 23
Total 388
18) *Biblioteca* cu simbolul B., întrunind toate cărțile şi revistele aflătoare pe domeniul Peleş-Sinaia şi Bran.
În cadrul acestei secțiuni şi-au dat concursul Dnii Radu Bogdan pentru operațiunile de expertiză şi

evaluare şi Dnele şi Dnii Constanța Nicolescu, Teodora Soreanu, Alexandra Condurachi, Gretta Ştefănescu, asistent universitar Edgar Papu, Prof. Dragomirescu Gheorghe, pentru operațiunile de biblioteconomie şi inventariere

Totalul numerelor de inventar înregistrate pentru 19.839 cărți, broşuri şi reviste aflătoare pe întreg domeniul Sinaia precum urmează:

– Peleş... 7.392
– Pelişor... 1.284
– Foişor... 1.740
– Casa Arh... 374
Total 10.790

19) *Manuscrisele regale* cu simbolul M.R. (urmează inițiala regelui respectiv), întrunind literatura manuscrisă a fostelor regine ale României, Elisabeta şi Maria, precum şi alte scrieri manuscrise în legătură cu preocupările lor literare. În cadrul acestei secțiuni a lucrat Dna Constanța Nicolescu.

Totalul numerelor de inventar înregistrate:

– Peleş... 188 plus 1 plic conținând scrisorile autografe ale lui Frederic cel Mare şi Frederic Wilhelm al Prusiei, în număr de 26 buc.

20) *Fotografii* cu simbolul F. şi F.D. (fotografii, documente, clişee şi hărți), întrunind fie fotografiile de familie, fie fotografii documentare.

În cadrul acestei secțiuni au lucrat Dnii Costin Ioanid, Dna Constanța Nicolescu, Dna Liana Maxy şi Dra E.L. Siegler, toți aceştia îndeplinind şi funcția de secretari.

Totalul numerelor de inventar înregistrate:

– Peleş (F.D.)... 32
– Pelişor (F.)... 257
– Foişor (F.)... 184
Total 473

Totalul general al numerelor de inventar înregistrate numai pe domeniul Peleş-Sinaia se

ridică la cifra de 19.758. În această cifră nu sunt cuprinse toate obiectele pe care le-am cercetat, având în vedere că sub un singur număr de inventar pot figura uneori chiar şi câteva zeci de obiecte, atunci când este vorba de piese perechi, asemănătoare sau făcând parte dintr-un acelaşi serviciu.

Ajutaţi de secretarii respectivi, experţii Comisiunei noastre au întocmit în total 7.280 fişe de studiu privind operele de artă mai importante din punctul de vedere al valorii sau al caracterului lor.

În plus, au fost executate peste 850 fotografii privind obiectele de interes şi caracter artistic deosebit. Toate operaţiunile de fotografiere au fost îndeplinite de Dl Aurel Bauh, membru al Comisiunei noastre.

În legătură cu aceasta ne îngăduim să atragem forurilor respective atenţiunea asupra faptului că fişele de studiu nu au valoare integrală fără anexarea fotografiei în cauză, şi nici fotografiile deposedate de fişe nu-şi îndeplinesc rostul, de aceea menţionăm că este absolut necesar ca atunci când toate fotografiile vor fi executate, subsemnaţii să supraveghem operaţiunile de anexare a acestor fotografii la fişele respective, operaţiuni ce nu pot fi îndeplinite decât de un specialist (un legător de cărţi).

Cu ocazia operaţiunilor efectuate pe teren, Comisiunea noastră a constatat că o bună parte din picturi mai cu seamă, dar şi din mobilier, ceramică, jaduri, fildeşuri, covoare, cărţi, documente etc., sunt demne de un mare muzeu naţional. Operele prezentând această calitate au fost îndeobşte specificate în fişele întocmite de experţi.

Comisiunea noastră constată de asemenea lipsa din actualul patrimoniu artistic al fostei coroane a o seamă de piese de artă importante, printre care

menționăm îndeosebi: şase tablouri de El Greco, un tablou atribuit lui François Clouet, unul atribuit lui Tintoretto, un tablou de Rembrandt, precum şi alte câteva opere mai puțin importante.

Comisiunea atrage de asemenea atențiunea asupra faptului că etichetele de metal aflătoare pe ramele diverselor picturi din interiorul castelelor Peleş, Pelişor sau Foişor nu trebuiesc luate în considerare, indicațiile lor cu privire la atribuirea operei respective fiind de cele mai multe ori eronate.

În ceea ce priveşte modul de conservare a obiectelor de artă asupra cărora Comisiunea a avut ocazia să-şi îndrepte cercetările, ne îngăduim să atragem luarea-aminte a forurilor competente asupra condițiunilor de îngrijire şi conservare cu totul neprielnice la care sunt supuse în prezent obiectele de artă (îndeosebi picturile) din castelele pe care le-am cercetat. Întrucât aerisirea şi curățirea nu se mai efectuează zilnic, ca în trecut, şi deoarece încăperile în care se află aceste opere de artă sunt uneori ermetic închise sau sigilate pe perioade mari de timp, variațiunile de temperatură şi de umiditate atmosferică, cât şi insectele, moliile, liliecii, şoarecii, etc. riscă să deterioreze bunuri de excepțională valoare. Am constatat de pildă deteriorarea, deocamdată numai uşoară, a unui tablou de mare valoare din castelul Peleş, chiar şi în scurtul timp cât a lucrat Comisiunea noastră la Sinaia. În sala Spaniolă a castelului Peleş, unde se află covorul cel mai de preț pe care l-a posedat fosta coroană, am găsit molii. În sala Maură a Castelului Peleş zboară liliecii în voie. În subsolul aceluiaşi Castel am găsit un tablou de mari dimensiuni, iar praful care se depune constituie şi el un agent distrugător.

În consecință, în deplinul asentiment al tuturor experților Comisiunii noastre, credem că se impune cu imperioasă necesitate luarea unor cât mai

judicioase şi rapide măsuri pentru conservarea tuturor acestor bunuri de artă şi pentru prevenirea eventualei lor deteriorări, fapt care ar provoca pagube imense Statului.

În aceeaşi ordine de idei, ne îngăduim să menționăm necesitatea ca toate operele a căror restaurare, a fost întreruptă să fie cât mai urgent şi definitiv restaurate iar cele a căror restaurare nu a fost încă începută, dar se dovedeşte necesară, să fie şi ele supuse acestor operațiuni. În caz contrar, aceste opere vor continua să se deterioreze, pierzându-şi pentru totdeauna valoarea.

Opinia noastră indică drept persoana cea mai competentă a continua şi întreprinde noi operațiuni de restaurare pe expertul restaurator (stabilit în Italia) care a procedat şi în trecut la restaurarea tablourilor din colecția fostei coroane, îndeplinind această operațiune în optime condițiuni.

Ne îngăduim să sugerăm unor foruri superioare să dispună o repartizare a obiectelor de mai puțină importanță, dar nu lipsite de un interes cultural artistic (de ex. copii după tablouri celebre, reproduceri, litografii etc.) către instituții de învățământ şi cultură cum ar fi seminariile universitare, şcolile de toate gradele, ateneele populare, bibliotecile sau orice alte instituții de cultură asemănătoare.

Credem de asemenea că este indicat să atragem luarea-aminte asupra faptului că o necontinuare la timp a inventarierii şi cercetării bunurilor aflate pe domeniile foste ale coroanei, pe care încă nu am avut răgazul să le cercetăm, ar putea să dăuneze condițiunilor de conservare şi de întreținere a acestor bunuri.

Rezultatele activității noastre sunt consemnate în dosarele privind castelele: Peleş, Pelişor şi Bran.

Pentru fiecare din aceste unități, au fost întocmite inventare pe materii şi pe camere, fiecare din ele în câte şase exemplare (1 original şi 5 copii).
În urma dispozițiunilor stăruitoare primite din partea Dlui Subinspector General Alexandru Panaitescu, preşedintele Comisiunei locale de inventariere Peleş-Sinaia, delegatul M.I.C.-ului, inventarele pe materii sunt lipsite în dreptul câtorva secțiuni de filele respective, întrucât, la cererea D-sale, ele au trebuit să fie ataşate inventarelor pe camere, pentru care fusese prevăzută numai indicația numerică a obiectului cu referire specială la inventarul pe materii (ne gândim a recurge la această soluție, întrucât o a doua batere la maşină a scriptelor anumitor secții ar fi necesitat un timp de care nu am fi putut dispune). Astfel încât, deşi Comisiunea noastră înaintează câte 12 dosare pentru fiecare Castel în parte, şase dintre aceste dosare, şi anume cele pe materii, se prezintă incomplet, ceea ce va îngreuna consultarea lor cu folos.
Coordonarea scriptelor, evidența lor, repartizarea lor în dosare şi în general toate operațiunile de secretariat privind ansamblul operațiunilor efectuate de Comisiune au fost girate de subsemnatul Radu Bogdan, Secretarul General al Comisiunei.
Toate dosarele şi documentele operative ale Comisiunei noastre poartă semnătura Preşedintelui Comisiunei, fiind sigilate cu ştampila metalică încredințată nouă de onor organele Ministerului Industriei şi Comerțului prin Direcțiunea Generală a Controlului Economic. Această ştampilă a servit, conform dispozițiunilor primite, şi la ştampilarea tuturor cărților aflătoare pe domeniile Peleş-Sinaia şi Bran. Ea poartă antetul Comisiunei noastre înscris într-o circonferință, având gravate în centru inițialele Republicei Populare Române.

Preşedintele Comisiunei,
Secretarul General al Comisiunei
Radu Bogdan

*

Comisiunea de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor Artistice ale Fostei Case Regale

REFERAT

În calitate de Preşedinte al Comisiunii de Expertiză şi Inventariere a Bunurilor Artistice ale fostei Case Regale, subsemnatul, Profesor Universitar, George Oprescu, am onoarea a referi cele ce urmează, privitor la felul în care a decurs activitatea Comisiunii pe care am avut cinstea să o prezidez şi la rezultatele acestei activităţi depuse pe domeniul Peleş-Sinaia, îngăduindu-mi şi unele observaţiuni personale:

Rezultatele de astăzi ale muncii noastre constituie împlinirea unui efort iniţiat la 19 Ianuarie 1948, efort a cărui cristalizare m-am străduit să o oglindesc şi în raportul înaintat la 6 Martie 1948, în care puteau fi urmărite fazele finale ale unei activităţi care în prezent poate fi socotită încheiată şi, dacă îmi este îngăduit să o afirm, conştiincios şi bine încheiată.

Printre obiectele de artă care au căzut în competenţa cercetării noastre, o însemnată parte întrunesc valoarea celor ce în mod obişnuit figurează în marile muzee. Le-am examinat cu atenţie, confruntându-mi totodată opiniile şi datele cu cele formulate de *Catalogul Bachelin* în ce priveşte Colecţia de tablouri a fostei coroane şi cu cele întâlnite în *Catalogul* lui Busuioceanu, privitor la maeştrii picturii italiene, ale aceleiaşi Colecţii. Nu întotdeauna opiniile noastre s-au suprapus, lucru pe care l-am menţionat în detaliu, ori de câte ori a

fost cazul, în fişele respective ale obiectelor cercetate. Astfel, de pildă, subsemnatul înclin să cred că unul din tablourile importante din sala spaniolă a castelului Peleş aparţine mai de grabă şcolii lui Van Dyck, decât lui Alonso Sánchez Coello, aşa precum îl indică *Catalogul Bachelin*. Tot astfel am avut satisfacţia, împreună cu Dl Zambaccian, de a stabili cu precizie atribuţia unui tablou de Velásquez, ale cărui semnătură şi dată existente în colţul din dreapta jos al tabloului nu fuseseră până în prezent semnalate de nimeni, riscând cu timpul să dispară neobservate.

În ce priveşte activitatea Secţiunilor noastre, rezultatele şi aprecierile lor constituie consecinţa unei munci de consultare reciprocă obiectivă şi judicioasă, consemnările finale întrunind îndeobşte un acord unanim. Îmi îngădui a exprima unele rezerve numai în ceea ce priveşte stabilirea autenticităţii sau neautenticităţii câtorva obiecte ale Secţiei de Ceramică şi Porţelanuri, socotind că ele au fost uneori subevaluate, alteori supraevaluate, în raport cu realitatea. În prezenţa unui asemenea dezacord ne-au pus îndeosebi ceramicele de Delft sau obiecte asemănătoare, pe care subsemnatul le socotesc în bună parte ca datând din epocă şi fiind autentice.

Să-mi fie îngăduit să subliniez râvna şi devotamentul cu care a lucrat Comisiunea noastră, o bună parte din membrii ei neprecupeţindu-şi efortul nici nopţi întregi de-a rândul. Numai graţie unei munci atât de încordate rezultatele consemnate în raportul pe care îl înaintăm alăturat în numele întregii Comisiuni au putut fi realizate într-un timp scurt, de numai 70 de zile, ţinând seama de miile de obiecte care ne-au trecut prin mână într-un interval atât de redus; au fost cercetate patru Castele importante şi o bună parte

dintr-un al cincilea: Peleş, Pelişor, Foişor, castelul Bran cu anexele şi chiar şi castelul Săvârşin.
În plus, împreună cu Secretarul Comisiunii, eu am mai vizitat, spre a-mi da seama de ce cuprind, palatele din Calea Victoriei şi Cotroceni, precum şi palatul de la Şosea.
Am conştiinţa că mi-am îndeplinit datoria şi că, în raport cu misiunea obiectivului impus atenţiunii noastre şi cu timpul de care am dispus, timp pe care îl considerăm mult prea limitat faţă de sarcina primită, ţinând seama şi de condiţiile destul de anevoioase şi neprevăzute în care am lucrat, rezultatele muncii noastre vor corespunde aşteptărilor celor ce ne-au numit.

Preşedintele Comisiunii de Expertiză şi
Inventariere a Bunurilor Artistice ale
Fostei Case Regale
Prof. George Oprescu
Sinaia, 1 Aprilie 1948

Retrocedarea memoriei

Dialogul Sănătescu – Vinogradov

O notă din 1 noiembrie 1944, precedând formarea guvernului Sănătescu din 4 noiembrie 1944, aduce câteva precizări importante, dar cuprinde şi câteva declaraţii care nu sunt conforme cu adevărul. Trebuie apreciată sublinierea generalului de corp de armată adjutant Constantin Sănătescu că „nici unul dintre partidele politice reprezentative româneşti nu poate merge mai departe decât altul pe calea colaborării cu Rusia Sovietică”. Prin ea se încearcă apărarea partidelor istorice şi diminuarea poziţiei Partidului Comunist sau a Frontului Democrat care vor împinge colaborarea cu Rusia Sovietică până la violarea

suveranității şi independenței țării şi înlocuirea democrației cu dictatura. Sănătescu are dreptate când cere ca sovieticii să nu ofere nici unui partid iluzia că ar putea fi susținut în revendicările sale pe planul politicii interne. Dar e naiv, deşi spiritul său de observație nu-l trădează, când nu înțelege că tocmai strategia eliminării treptate a partidelor istorice şi sprijinirea unui singur partid vor fi planul fundamental şi principiul de acțiune internă ale Uniunii Sovietice în România. El citează provocări şi imixtiuni ale armatei sovietice în politica internă.

Sănătescu nu se înşală însă atunci când afirmă că „după o lungă perioadă de dictatură şi asuprire s-a pierdut exercițiul regimului democratic". Numai că ruşii sunt cei care au pierdut exercițiul regimului democratic, nu românii, dovadă că cele trei dictaturi analizate de Lucrețiu Pătrăşcanu au avut viață scurtă în România. Abia acum se va pierde democrația în România, va fi distrusă printr-o ofensivă continuă din afară. Acum se vor instala sub toate formele dictatura şi tehnicile de asuprire, umilire şi încălcare a demnității românilor pe care nu şi le-ar fi putut imagina nici un român, darămite să şi le amintească, de vreme ce nu le trăise nicicând. Memoria României anterioară anilor '40 era cu totul alta decât aceea de acum. Şi nu era memoria înghețului sau a Cortinei de Fier. Ne-am tot zbătut să ni se retrocedeze proprietățile. Dar cine ne va retroceda memoria, aptitudinile, mentalitatea, starea de spirit şi normalitatea? Memoria de dinainte de comunism. *Ubi sunt*? Unde sunt zăpezile de altădată?

1944 noiembrie 1. Notă asupra problemelor discutate de generalul de corp de armată adjutant Constantin Sănătescu cu generalul locotenent V.P. Vinogradov
(Aflată la Arhivele Statului, Bucureşti, fond Casa Regală, Diverse, dosar nr. 21/1944, ff. 1-4)

Sunt foarte bucuros să profit de această întrevedere cu dl general Vinogradov pentru a lămuri unele chestiuni de cea mai mare importanță pentru relațiunile între țările noastre.

În primul rând, este bine să se ştie că opinia publică românească, precum şi partidele politice reprezentative sunt unanime în ce priveşte politica țării noastre față de Rusia Sovietică. Toți sunt de părere că colaborarea între cele două țări trebuie să se extindă şi să se adâncească în toate domeniile şi consideră această colaborare ca elementul fundamental al politicii externe a României.

Oricare ar fi divergențele de politică internă ce despart diferitele partide, unitatea este perfectă în ce priveşte politica externă. Această unitate deplină asupra principiilor esențiale ale politicii externe, care constituie condițiunea cea mai importantă de dezvoltare normală a oricărui stat, România a realizat-o. Ea este cu atât mai solidă cu cât a fost confirmată de o experiență tristă pe care poporul român nu o va putea uita şi nu poate concepe să o repete vreodată.

Conducătorii sovietici pot deci pleca de la ideea că *nici unul dintre partidele politice reprezentative româneşti nu poate merge mai departe decât altul pe calea colaborării cu Rusia Sovietică* [s.n.].

Țin să declar că autorizez pe dl general să repete că nu voi permite niciodată ca raporturile României cu Rusia Sovietică să fie tulburate.

Politica de colaborare cu Uniunea Sovietică se va extinde, desigur, şi la problemele de organizare a păcii. Oricare ar fi formele internaționale de organizare a păcii pe plan general sau regional, elementul fundamental în aceste organizări va fi, pentru țara noastră, prietenia cu Rusia Sovietică.

Aceasta este în substanță politica externă a României. Nu văd absolut nici un obstacol important care s-ar putea opune la dezvoltarea ei. *Un singur lucru ar putea produce în opinia publică românească unele rezerve*:

tendința unui partid politic care nu ar reprezenta cel puțin o parte destul de importantă a opiniei publice de a profita de actualele împrejurări pentru a se impune la conducere sau a-şi asigura o participare disproporționată cu valoarea sa reprezentativă reală sau cu mijloacele sale. Asemenea tendințe ar putea crea, în opinia publică, o oarecare neliniște, care ar putea fi de natură de a descuraja, într-o oarecare măsură, dorința fermă şi sinceră a poporului român de a da un maximum de dezvoltare relațiunilor sale cu Rusia Sovietică şi de a face toate sacrificiile pentru o cât mai strictă aplicare a armistițiului [s.n.].

Este deci absolut necesar, în interesul însuşi al dezvoltării raporturilor româno-sovietice şi al aplicării armistițiului, *ca nici un partid să nu aibă iluzia că ar putea fi susținut în revendicările sale pe planul politicii interne* [s.n.].

S-au produs anumite fenomene care în fond nu sunt, desigur, decât manifestări sporadice, întâmplătoare şi lipsite de orice semnificație reală, dar care prin aspectele lor aparente pot da naştere la iluziuni ce nu sunt de natură de a favoriza o conciliere politică atât de necesară în momentul de față. Astfel, ofițerii sovietici au luat cuvântul la anumite întruniri publice, iar acum câteva zile la Galați, când câteva sute de manifestanți au ocupat prefectura şi primăria, se găseau printre ei şi soldați sovietici. Asemenea fenomene sunt dintre cele mai dăunătoare. Îndrumările la moderațiune, la unitate, la înțelegere şi la părăsirea mijloacelor de amenințare şi de violență ar fi adevărata cale pentru a se putea promova interesele comune româno-sovietice şi a se dezvolta negocieri în vederea formării noului guvern. Două dintre partidele ce ar urma să participe la acest guvern au acceptat propunerile ce li s-au făcut, deşi ele susțin că aceste propuneri le rezervă o participare la guvern inferioară forței ce aceste partide o reprezintă în opinia publică. O altă grupare politică, ce ar urma de asemenea să

figureze în guvern, nu a acceptat propunerile în chestiune, aşa încât negocierile nu au putut duce, până în prezent, la nici un rezultat. Perspectivele de a se ajunge la un guvern reprezentând un maximum de concentrare națională nu sunt deci, în acest moment, prea promițătoare.

Dacă toate grupările politice ar face dovadă de un spirit egal de conciliere, criza ar putea fi rezolvată, asigurându-se astfel țării o atmosferă politică de unitate națională.

Desigur, însă, că spiritul de conciliere nu ar trebui să se limiteze la negocierile în vederea formării guvernului, ci că el ar trebui să continue în acțiunea însăşi de guvernare. Dacă, guvernul odată format, neînțelegerile şi intransigențele îşi vor face iarăşi loc, acest guvern nu va putea fi de natură să asigure țării un regim politic normal.

Evident că s-ar putea pune întrebarea dacă un guvern politic direct ar fi soluțiunea cea mai indicată. În momentul de față un guvern de specialişti, sprijinit bineînțeles de principalele partide politice ai căror şefi ar participa sub formă de miniştri fără portofoliu, nu ar fi mai potrivit. Lipsa unei obişnuințe de colaborare între diferitele partide, care nu au mai conlucrat până în prezent, cât şi izbucnirea inevitabilă a pasiunilor, caracteristică reintroducerii unui regim democratic *după o lungă perioadă de dictatură şi asuprire* [s.n.], constituie cauze reale care ar putea îngreuna misiunea unui guvern politic. Totuşi, cum Frontul Național-Democratic susține că o participare la guvern a diferitelor formațiuni politice ar constitui soluționarea cea mai indicată, s-a acceptat această idee, dându-se astfel o dovadă evidentă a spiritului de conciliere de care sunt animate celelalte partide politice.

Oricum, tot ce ar putea încuraja tendința de colaborare între diferitele partide politice din România contribuie în acelaşi timp la dezvoltarea relațiunilor țării noastre cu Uniunea Sovietică şi constituie un exemplu pe care

toate țările vecine Rusiei nu pot lipsi de a-l imita. În acest mod se vor pune adevăratele baze ale unei politici realiste în Europa Orientală, politică ce este singura de natură a asigura menținerea durabilă a păcii în această regiune. Cazul României va constitui astfel un precedent politic important pentru întreaga Europă Orientală şi va indica țărilor din această regiune adevărata cale de urmat în ce priveşte politica față de Uniunea Sovietică.

Orice, din contra, ar contribui la încurajarea spiritului de intransigență şi a metodelor violente ale diferitelor partide politice în România va produce o atmosferă de nelinişte ale cărei consecințe ar depăşi frontierele țării noastre.

Lichefierea

Mi-a fost extrem de greu să pun alături informațiile pe care le aveam în 1990 despre generalul Constantin Sănătescu şi să nu pot confrunta Nota din 1 noiembrie 1944 cu *Jurnalul generalului Sănătescu*, publicat în anul 1997 la Editura Humanitas. Îmi era imposibil să alătur textul acesta moale, alunecos, poate că şi perfid, care îmi amintea de ceasurile lui Dalí, prelingându-se ca un aluat de clătite, într-un timp lichefiat, ieşit din țâțâni. O retorică a îmbunării ocupantului, limbaj de lemn în avanpremieră. Cumplit. Cel ce fusese comandantul militar al capitalei în timpul rebeliunii legionare, luptătorul pe frontul de la răsărit de Nistru, martorul apocalipsei de la Cotul Donului, şeful Casei Militare regale, mareşalul Palatului, unul dintre actorii principali ai actului de la 23 august 1944, luptător în ambele războaie mondiale, comandantul Corpului 8 armată care a oprit pogromul împotriva evreilor din 1940 de la Dorohoi. Cel ce a reuşit să îi salveze de la moarte pe preotul greco-catolic Anton Buga şi pe ceilalți 12 preoți români arestați pe 24 august 1944, în vremea administrației maghiare dintre anii 1940 şi 1944, eliberați

pe 12 septembrie 1944, este de nerecunoscut în fiecare din paragrafele acestei note, redactate cu două zile înainte să se încheie activitatea primului guvern pe care l-a condus între 23 august şi 3 noiembrie 1944. Se pare că presiunea ruşilor a fost infernală, dar cred că nici faptul că generalul Sănătescu luptase alături de Axă în Răsărit şi fusese la Cotul Donului nu îl punea în poziția unui negociator şi şef al executivului imperturbabil.

E suficient să comparăm lista celor două guverne pe care le-a condus ca prim-ministru şi să vedem cum se produc breşe adânci ale sovietizării şi bolşevizării României în răstimpul câtorva luni. Primul guvern Constantin Sănătescu durează de la 23 august 1944 până la 3 noiembrie acelaşi an. Un guvern cât un anotimp. Un guvern din care fac parte Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu, Lucrețiu Pătrăşcanu, Constantin Titel-Petrescu, generalii Aurel Aldea, Gheorghe Potopeanu, Ion Boițeanu, Ioan Mihail Racoviță, Constantin Eftimiu, general dr. Nicolae Marinescu, Grigore Niculescu-Buzeşti, Aureliu Căpățână, Dimitrie D. Negel. La două zile după această *Notă* referitoare la discuția cu Vinogradov, chipul noului guvern prezidat de generalul Sănătescu, a cărui activitate a acoperit intervalul unei luni de zile, între 4 noiembrie şi 5 decembrie 1944, a suferit o operație estetică majoră, un transplant de creier ideologic şi politic, dacă aşa ceva e posibil. Lista este atotgrăitoare şi pusă alături de textul *Notei* pare să certifice un şantaj mortal, o presiune letală asupra democrației. Pe lângă generalul premier au apărut în poziția nou creată de Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri Petru Groza, apoi Gheorghe Gheorghiu-Dej la ministerul Comunicațiilor şi Ştefan Voitec, comunist din ilegalitate, la ministerul Educației Naționale, Lucrețiu Pătrăşcanu, Lothar Rădăceanu de la P.S.D., ramura care a susținut fuziunea cu P.C.R., colaboratorul lui D. Gusti, sociologul Gheorghe Vlădescu-Răcoasa de la P.S.D., susținător al fuziunii cu P.C.R., apoi Nicolae Penescu, secretar general P.N.Ț., diplomatul şi publicistul Constantin Vişoianu, liberalul Mihail Romniceanu, Ghiță Pop, secretar

general P.N.Ţ., Constantin Bebe Brătianu, secretar general P.N.L., Ioan Hudiţă, fruntaş ţărănist ca şi Aurel Leucuţia, Virgil Solomon, renumitul istoric Gheorghe Fotino, arestat în 1948, profesorul inginer Gheorghe Nicolau, doctorul Daniel Danielopolu.

Discutând, la Versoix, cu Majestatea Sa pe marginea unor documente legate de Guvernul din 4 noiembrie 1944, am avut confirmarea nemulţumirii pe care o produsese atunci generalul Constantin Sănătescu care, aşa cum afirmă şi Arthur Gould Lee în cartea lui *Crown Against Sickle*, „mersese mai departe în întâmpinarea cererilor comunişţilor decât s-ar fi aşteptat regele, Maniu şi Brătianu". Formularea lui Arthur Gould Lee e de-a dreptul blândă, dacă ne gândim la tensiunile care au existat atunci. În acelaşi timp, nu mai înţelegem de ce a procedat generalul Sănătescu aşa cum a procedat atunci, acordând postul de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri lui Petru Groza şi şase ministere, trei subsecretariate de stat (deci o treime din totalul departamentelor) pentru F.N.D. Nu înţelegem acest lucru, citind tocmai această *Notă* care rezumă problemele discutate cu generalul locotenent Vinogradov, unde generalul Sănătescu insistă pe ideea că nu trebuie să i se creeze nici unui partid „iluzia că ar putea fi susţinut în revendicările sale pe planul politicii interne". Cu atât mai mult cu cât F.N.D.-ul nu avea de partea sa adeziunea poporului şi o legitimitate în masă. Dar accentul pus pe imperativele legate de păstrarea democraţiei se îneacă în hăţişul de teoretizări şi consideraţii incongruente, iluzorii. Seismele sunt induse continuu de mesagerii Moscovei, generali, mareşali ce discută guvernele României şi îşi impun condiţiile cu armata sovietică plimbată pe străzi, la o adică. Vremurile nu mai respectă nici o lege. Intră în scenă căpetenii noi care încep să acţioneze precum marionetele trase de sfori, pregătindu-se de dictatură. Sovieticii lucrează cu meseriaşii obedienţei, caută indivizi care n-au exersat nici o oră democraţia.

Monitoare Oficiale, guverne efemere, pregătind o dictatură de durată. Lupta dintre democrație și dictatură

D.U.: La 12 septembrie 1944 s-a semnat Convenția de Armistițiu cu Națiunile Unite (Vezi *Monitorul Oficial* nr. 219, din 22 septembrie 1944). Ea consemnează ieşirea armatei române din războiul împotriva Uniunii Sovietice.

M.S.: Şi intrarea armatei române în războiul eroic împotriva Germaniei lui Hitler. Dar, pe lângă sacrificiile omeneşti ce vor urma în război, să nu uităm de plată, de obligația de a plăti despăgubiri uriaşe. După semnarea Convenției de Armistițiu au început şi gravele imixtiuni în situația internă a României. Dictatul de la Viena era anulat. Dar începea un dictat necunoscut României, începea dictatura comunistă să îşi înfigă tentaculele în trupul țării. Convenția prevedea reglementarea unor probleme.

D.U.: Pe care statul român le soluționase sau ar fi fost în stare să le soluționeze şi singur prin guvernul ales sau guvernele investite exclusiv de români.

M.S.: Dar cine lăsa în pace guvernele alese de români? Pe de o parte, Convenția de Armistițiu. Pe de alta, un permanent război al nervilor, imperative, ultimatumuri ca să schimbăm guverne, oameni, prefecți, generali, una-alta. Totul.

D.U.: S-a constituit o Comisie Aliată de Control cu sediul la Bucureşti. Ea dădea instrucțiuni şi guvernul român trebuia să le respecte. Erau instrucțiuni care decurgeau din Convenția de Armistițiu?

M.S.: De la ruşi, nici vorbă. Când am pomenit într-o discuție despre Ialta, de pildă, mi s-a răspuns că acolo nu s-a discutat despre guvernul Rădescu. Ruşii vorbeau de principii, dar de fapt îşi impuneau oamenii lor. Era un plan. Eram hărțuiți tot timpul.

D.U.: Generalul Vinogradov i-a trimis o scrisoare generalului Sănătescu, în noiembrie 1944. Ideea era că această Comisie Aliată de Control considera

nesatisfăcătoare şi trenantă aplicarea Convenţiei de Armistiţiu. I-aţi cerut generalului Sănătescu să formeze un nou guvern. El s-a constituit la 4 noiembrie 1944. Petru Groza a deţinut în acest guvern postul de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. La Interne era numit Nicolae Penescu. Guvernul acesta n-a rezistat decât o lună.

M.S.: Aceleaşi metode de *destabilizare*, de infiltrare a oamenilor care colaborau cu sovieticii sau erau oamenii lor. Chipurile, nu-l voiau pe Penescu. Îl voiau apoi, la ministerul de Război, pe Vasiliu-Răşcanu. Generalul C. Sănătescu şi-a dat demisia şi l-au numit pe Nicolae Rădescu preşedintele Consiliului de Miniştri care, după demisia generalului Gheorghe Mihail...

D.U.: La 25 octombrie 1944 din funcţia de şef al Statului Major...

M.S.: Fusese numit el şeful Statului Major. Asta înainte să conducă noul guvern.

D.U.: Cine era Nicolae Rădescu?

M.S.: Fusese adjutantul bunicii mele, Regina Maria. Fusese în lagăr pentru că luase atitudine împotriva lui Killinger. Pătrăşcanu era la Justiţie, Constantin Vişoianu, la Departamentul Afacerilor Externe. La începutul refugiului nostru, în exilul primilor ani, numărul refugiaţilor români era mult mai mic decât cel de azi. Atunci am avut strânse relaţii cu Comitetul Naţional Român, prezidat mai întâi de Rădescu şi pe urmă de Constantin Vişoianu. Relaţii foarte strânse. Mă ţineau la curent, eu nu eram de acord cu mărul discordiei dintre unii şi alţii, primeam o corespondenţă bogată, m-au întâmpinat când am fost la New York şi am dat declaraţiile, apoi la Londra. Gheorghiu-Dej intrase şi el în Guvern la Departamentul Comunicaţiilor. Era şi Teohari Georgescu „pentru chestiuni administrative”, era şi generalul de brigadă Dimitrie Dămăceanu care făcea legătura cu Aliaţii şi era pus pentru aplicarea armistiţiului. La Ministerul Educaţiei Naţionale era Victor Papacostea. Teohari Georgescu va avea un rol sângeros în evenimentele ce vor urma.

D.U.: Am citit *Monitoarele Oficiale*. Lectura lor e cel mai transparent document pentru felul în care s-a infiltrat comunismul. În aceste Monitoare, istoria ne arată colții dictaturii: în guvernul având-l ca vicepreşedinte pe Petru Groza, la Departamentul Comunicațiilor a intrat Gheorghe Gheorghiu-Dej, cel care avea să aibă pe conştiință atâtea crime, deşi va declara cu seninătate, prin anii '50, că nu era nimeni de reabilitat, nici între vii, nici între morți. Or, din ordinul lui Gheorghiu-Dej, secretarul general al partidului, şi din ordinul lui Alexandru Drăghici, ministrul de Interne, va fi asasinat Lucrețiu Pătrăşcanu. Şi ordinul lor îşi va avea şi el un supraordin. Arthur Gould Lee afirmă în cartea sa *Crown Against Sickle* că Sănătescu a mers mai departe în întâmpinarea cererilor comuniştilor decât s-a aşteptat Majestatea Sa şi decât s-au aşteptat Maniu şi Brătianu.

M.S.: Da. Lucrurile stau aşa. Trebuia găsită o modalitate de a contracara sabotarea continuă a guvernelor practicată de ruşi. Imixtiunea lor era permanentă. Vinogradov nu îi voia pe Ştirbey şi pe Rădescu.

D.U.: Am aflat acest lucru din relatarea convorbirii Majestății Voastre şi a Reginei-mame cu Stevenson, şeful Misiunii Militare.

M.S.: Ruşii îl cereau pe Răşcanu. Dar Brătianu şi Maniu s-au retras, spunând că nu vor comunişti în funcții militare.

D.U.: Am văzut ce s-a întâmplat în 30 decembrie 1947, după ce Bodnăraş a fost numit în 22 sau 24 decembrie ministrul Apărării... Dar a fost îngrozitor de rapidă invazia comunismului şi a ruşilor. Să ai în guvernul din 4 noiembrie 1944 pe vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, trei subsecretariate de stat, să ai în fond o treime din totalul departamentelor şi asta în două-trei luni e marş forțat, este ca o invazie a lăcustelor comuniste în politică. Mă întreb, românii nu erau îngroziți? Chiar nu realizau că nu e bine? Apoi e atât de limpede că nu poți să te aştepți decât la rău, la o diabolică premeditare, când dintr-un guvern nu e atacat decât cel de la Interne (Penescu în cazul nostru) – deci comuniştii voiau controlul Internelor şi mai

cereau ca în locul neocupat de la Ministerul de Război să vină generalul lor, Vasiliu-Răşcanu. Ce s-a întâmplat ştim. P.N.Ţ. şi P.N.L. şi-au retras miniştrii din guvern. Aşa că la 2 decembrie 1944 generalul C. Sănătescu şi-a depus mandatul.

M.S.: Am acceptat demisia şi l-au numit Preşedinte al Consiliului de Miniştri pe generalul Nicolae Rădescu. El a încercat să facă un guvern de tehnicieni. Şi cu acest guvern au fost probleme de la început. Era un sabotaj continuu, dar sigur e faptul că în nici un caz P.N.Ţ. sau P.N.L. nu erau aceia care încălcau democraţia sau încercau să se impună prin violenţă, uz de forţă sau stratageme incorecte. Nu ei se prevalau de ocupaţia rusească şi nu ei dădeau acele lovituri pe la spate. Trebuia să ţii piept la tot soiul de crize pe care le inventau, să faci faţă unor reproşuri şi acuze continue, să trăieşti într-o continuă disculpare, remaniere.

D.U.: Să încerci să introduci democraţia pe geam în vreme ce era dată pe uşă afară, cu tupeu, cu obstinaţie şi cu sprijinul cozilor de topor. România era ca o nucă în cleşte...

Guvernul Sănătescu din 4 noiembrie 1944

Decretul regal de numire a preşedintelui Consiliului de Miniştri a fost dat la 4 noiembrie 1944. El a fost publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 257, 5 noiembrie 1944, p. 7181.

> Mihai I,
> Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, rege al României, la toţi de faţă şi viitori, sănătate. Văzând demisia ce ne-a fost prezentată:
> În baza dispoziţiilor art. 88 din Constituţie şi art. 1, alin. l din Legea pentru organizarea ministerelor, am decretat şi decretăm:
> Art. unic. Dl general de corp de armată adjutant *Constantin Sănătescu* se numeşte preşedinte al

Consiliului de Miniştri şi ministru ad-interim al Departamentului Războiului.
Dat în Bucureşti la 4 noiembrie 1944.
Nr. 2149

Pe data de 4 noiembrie 1944 a fost dat un Comunicat cu privire la constituirea noului guvern condus de generalul de corp de armată Constantin Sănătescu. Acest document se află la Arhivele Statului, Bucureşti, fondul Ministerului Propagandei Naționale, Presă internă, dosar nr. 2/1944, f. 28.

Astăzi 4 noiembrie 1944, domnul general C. Sănătescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, şi-a luat rămas-bun de la membrii guvernului demisionat, care au fost convocați la ora 11 la Preşedinție.
După demisia guvernului, prezentată Majestății Sale Regele de către domnul preşedinte al Consiliului de Miniştri, general de corp de armată adjutant C. Sănătescu, Majestatea Sa regele a binevoit a însărcina cu formarea guvernului din nou pe domnul general Sănătescu.
Ca urmare a tratativelor urmate cu toți factorii politici ai țării, domnul general Sănătescu a constituit noul cabinet de largă colaborare politică. Lista definitivă a noilor miniştri a fost prezentată Majestății Sale Regele şi va apărea în *Monitorul Oficial* de mâine.
Luni dimineața noii miniştri îşi vor lua în primire departamentele.

Decretul regal de numire a preşedintelui Consiliului de Miniştri din 4 noiembrie 1944 şi Comunicatul cu privire la constituirea noului Guvern condus de general Constantin Sănătescu nu exprimă, fireşte, tensiunea care a precedat tipărirea acestor documente, pe care o cunoaştem din

diverse mărturii şi cărţi referitoare la perioada respectivă. Situaţia politică internă era complicată şi pusă într-o mare dificultate de situaţia politică externă, de dezacordurile intervenite între clauzele armistiţiului şi atitudinea diverşilor reprezentanţi ai U.R.S.S. în România care, ca şi Vîşinski, considerau: „Ialta sunt eu!”.

E suficient să vezi numărul de steaguri roşii care îşi afişează semeţia de neînduplecat a secerei şi ciocanului înfrăţite.

Presiune asupra României

Nu numai Regele Mihai I a cunoscut stilul terorist de lucru şi imixtiunea în politica României ale lui Vîşinski. Nu doar ministrul Constantin Vişoianu sau mareşalul curţii D. Negel. În loc să se crape zidul încăperilor din pricina violenţei cu care acţiona în tratative şi audienţe, ar fi fost mai bine să fi trăit un seism organic, un atac de cord, un accident cerebral acest vicecomisar pentru afaceri externe al U.R.S.S. care avea vocaţia de a impune dictatura în România cu gesturile lui isterice şi colerice.

Avea cam acelaşi stil ca mareşalul Malinovski, ca Stalin, ca Molotov, cel puţin dacă studiem documentele, stenogramele unor audienţe sau această telegramă trimisă de reprezentantul Statelor Unite în România, Burton Y. Berry, către secretarul de stat al S.U.A., Cordell Hull, ce se referă la dificultăţile în negocieri pe care le-a avut Savel Rădulescu, şeful Comisiei Române pentru Aplicarea Armistiţiului, obligat să trateze probleme economice, să stabilească preţurile pentru despăgubiri şi să accepte „propunerile” – de fapt, ultimatumurile ruseşti ce majorau de trei ori despăgubirile, într-o atmosferă de lucru ameninţătoare. Dar în ce alte ocazii, în acei ani, nu fusese ameninţătoare atitudinea „fraternă” a marelui nostru prieten de la Răsărit? Vîşinski e modelul fratelui mai mare şi hapsân care îl fură pe cel mezin şi îl mai şi ucide pe deasupra dacă poate, iar asta ca să nu se afle care a fost

adevărul. Acest atât de longeviv secretar de stat Cordell Hull, asemenea administrației lui Franklin Delano Roosevelt, trăise aproape întreg războiul şi toate scânteile ce îl declanşaseră, de la izolaționismul american şi până la Pearl Harbor, apoi negocieri, tratate, un hățiş al politicii internaționale. Înalt, elegant, fără un discurs carismatic precum cel al altor lideri ai vremii sale, cu o față bine sculptată şi demnă, s-a spus despre el că avea o forță a convingerii care izvora din capacitatea de a îşi conduce proiectele până la capăt. Memoriile sale, publicate la Londra în anul 1948, ni-l arată preocupat de marele lui proiect de creare a Națiunilor Unite, care i-a adus premiul Nobel pentru pace şi apelativul pe care îl folosea Roosevelt, vorbind cu admirație despre acest *father of the United Nations.* Dar, în pofida alurii, Cordell Hull e bolnav şi se retrage. Suferă de inimă. Proiectul în sine al Națiunilor Unite e într-un anume sens un mod de a-şi întoarce atenția de la această Europă de Est deja condamnată.

Telegrama lui Burton Y. Berry din 29 noiembrie 1944

29 noiembrie 1944. Bucureşti. Telegramă a reprezentantului Statelor Unite în România Burton Y. Berry către secretarul de stat al S.U.A. Cordell Hull, referitoare la discuțiile dintre autoritățile sovietice şi cele româneşti privind acceptarea nivelului prețurilor anului 1938 ca bază pentru evaluarea livrărilor în cadrul plăților pentru despăgubirile de război.

> 36. Dificultățile întâmpinate în negocierile dintre Vîşinski, vicecomisar pentru afaceri externe al U.R.S.S., şi reprezentanții guvernului român au sporit în mod considerabil, menținând atmosfera politică românească tensionată. Pe scurt, negocierile au evoluat în următoarea manieră. La prima sa întrevedere cu noul şef al Comisiei Române pentru

Aplicarea Armistițiului, Savel Rădulescu, într-o atmosferă pe care Rădulescu a numit-o „amenințătoare”, *Vîşinski a cerut ca în termen de două zile România să accepte anul 1938 ca an de bază pentru stabilirea prețurilor pentru despăgubiri* [s.n.]. Vîşinski a prezentat un grafic de livrări pe şase ani pentru bunuri, vite şi utilaje. Rădulescu a expus punctul de vedere românesc, şi anume că despăgubirile stabilite de armistițiu se refereau la plăți la prețurile mondiale curente. El şi alte oficialități româneşti au susținut că *acceptarea propunerilor ruseşti însemna majorarea de trei ori a despăgubirilor* şi mulți au pretins că mai ales livrarea numărului de vite era imposibil de realizat. Răspunsul lui Vîşinski a fost că *refuză să discute orice alte probleme în suspensie, până când principiul prețurilor anului 1938 nu va fi acceptat* [s.n.].

În seara zilei de 24 noiembrie, Vîşinki a fost informat verbal despre acceptarea de către România a anului 1938 ca bază pentru stabilirea prețurilor, dar şi despre rezervele de a semna un grafic de plată a despăgubirilor cuprinzând livrarea de cantități considerată imposibilă. O notă oficială a fost prezentată la 27 noiembrie.

Traducerea textului referitor la poziția românească în problema prețurilor pentru despăgubiri, graficul sovietic de livrări solicitate şi răspunsul oficial al României urmează să fie trimisă prin valiză diplomatică.

Discuțiile lui Vîşinski sunt considerate aici semnificative pentru că (1) *ele au depăşit Comisia Aliată de Control, înlocuind-o cu negocieri sovieto-române directe,* şi (2) *ele au adâncit perspectiva întunecată a românilor şi au sporit neîncrederea în viitor datorită „metodelor de a negocia” pe care ministrul de Externe Vişoianu mi le-a prezentat ca „negocieri prin ultimatum”* [s.n.].

E limpede că România era supusă unor presiuni interne şi externe care depăşeau clauzele armistiţiului şi dreptul la ingerinţă stipulat în documentele cunoscute. Lucrul acesta explică şi intervenţia pe care o va face Majestatea Sa pe 24 ianuarie 1945, în scrisoarea trimisă Preşedintelui Roosevelt printr-un ofiţer O.S.S. din Bucureşti, memoriu ce va ajunge la preşedintele S.U.A. însoţit de nota lui William J. Donovan.

Am citit numeroasele pagini care dovedesc capacitatea diplomatului Savel Rădulescu de a negocia, în calitatea lui de Preşedinte al Comisiei Române pentru Aplicarea Armistiţiului, nu doar în zilele de 12-13 septembrie 1944, ci şi ulterior în cadrul unor întrevederi cu partea sovietică în România, apoi la Conferinţa de Pace de la Paris. Consilier şi secretar al lui Nicolae Titulescu, alături de C. Vişoianu, la Liga Naţiunilor la începuturile sale, Savel Rădulescu era şi nepotul lui Titulescu, reprezentând excepţia la mult incriminatul nepotism. A fost un diplomat excepţional, un luptător pentru ţara sa în cele mai grele vremuri. Aşa se explică de ce, indiferent de culoarea politică a guvernelor interbelice conduse de liberali ori ţărănişti, el nu îşi pierde funcţia de subsecretar de stat, fie că prim-ministrul guvernului este Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Ion G. Duca, Constantin Angelescu, Gheorghe Tătărescu (primul şi al doilea guvern). Îl putem vedea în fotografii alături de unchiul său Titulescu, tânăr, elegant, cu melon şi în ţinuta diplomaţilor de carieră dintre războaie. În 2003, Muzeul Vrancei a editat la Focşani o carte intitulată *Diplomatul Savel Rădulescu* care conţine multe informaţii, iar dicţionarul în mai multe volume de la Editura Maşina de Scris prezintă într-un articol întins şi plin de informaţii o carieră şi o viaţă exemplare. Eliminat de la conducerea Comisiei pentru Aplicarea Armistiţiului, Savel Rădulescu nu îşi reduce atacurile împotriva abuzurilor comise de sovietici şi redactează un memoriu care va fi înaintat reprezentanţilor S.U.A., U.R.S.S. şi Marii Britanii, referitor la comportamentul trupelor de ocupaţie şi la jafurile la care era supusă România. Memoriul a fost semnat, între alţii, de

Ion Christu, fost ministru al Comerţului Exterior, care va muri în închisoarea de la Sighet. Contraamiralul Horia Măcelariu va face 17 ani de puşcărie politică. Memoriile lui, sub titlul *În plin uragan*, ne pun la curent cu ceea ce s-a întâmplat după 23 august la Constanţa, unde navele germane s-au retras fără luptă, salvându-se astfel oraşul. Absenţa dezastrului şi vărsării de sânge a devenit un grav cap de acuzare şi i-a adus o condamnare pe viaţă. Savel Rădulescu, Ştefan Mamulea, Constantin Vişoianu, Radu Boroş, Constantin Vrânceanu nu s-au temut să ţină piept trimişilor sovietici şi celor ce îi susţineau în România. Lucreţiu Pătrăşcanu (aviz reabilitărilor fără nuanţe!), Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker îl vor soma pe Regele Mihai să îl aresteze şi pedepsească necruţător pe Savel Rădulescu pentru plângerea lui către Aliaţi. Va fi arestat în 1948, după abdicarea forţată, dovadă că regele a mai ţinut spatele, dar şi piept valului de mii de arestări ce vor urma, de sentinţe politice şi civile, de condamnări la muncă silnică pe care le vor suferi inclusiv semnatarii memoriului cu privire la abuzurile sovieticilor înaintat către aliaţi. Soarta lui Pătrăşcanu mi-a amintit într-un fel de aceea a irlandezilor. În 1848, cu un secol înaintea ofensivei comuniste în Europa de Est, batalionul irlandez Saint Patrick a sosit alături de cotropitori, după ce Statele Unite cuceriseră Ciudad de México. Dar irlandezii au dezertat şi au luptat apoi alături de cei cotropiţi. Aşa că au suferit soarta mexicanilor. Mexicul cu pistolul în piept a cedat jumătate din teritoriu, când s-a semnat Tratatul la Guadalupe Hidalgo. Mexicanii răzvrătiţi au fost biciuiţi. Irlandezii dezertori au fost atârnaţi în ştreang după ce faţa le-a fost însemnată cu fierul roşu.

România ca şi Finlanda...

Textul scrisorii lui A.I. Vîşinski din 27 decembrie 1947, adresată însărcinatului cu afaceri britanic, privind preţurile

la bunurile ce urmau să fie livrate de Finlanda şi România în contul despăgubirilor de război.

(Acest document se găseşte la Arhivele Statului, Bucureşti, colecţia Microfilme S.U.A., r. 662, c. 1180-1184.)

Următorul text este traducerea unei scrisori datate 18 decembrie pe care însărcinatul cu afaceri britanic a primit-o ca răspuns la scrisoarea sa către Molotov din 10 decembrie, textul căreia a fost transmis în telegrama mea nr. 400 din 13 decembrie ora 12;

„Domnule însărcinat cu afaceri, vă confirm primirea scrisorii domnului Kerr din 23 noiembrie şi a scrisorii dvs. din 10 decembrie către comisarul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. Molotov, pe tema preţurilor la bunurile ce urmează a fi predate Uniunii Sovietice de Finlanda şi România în contul plăţii despăgubirilor şi am onoarea să vă declar următoarele:

1. După cum guvernul britanic este la curent, *suma despăgubirilor fixată pentru România şi Finlanda (300.000.000 dolari fiecare)* [s.n.] este de câteva ori mai mică decât adevăratele pierderi suferite de Uniunea Sovietică, ca urmare a acţiunilor ţărilor menţionate mai sus. *Acordul guvernului sovietic de a se mulţumi cu sumele pentru despăgubiri de mai sus este o expresie a bunăvoinţei lui, precum şi a dorinţei de a uşura României şi Finlandei revenirea cât mai rapidă la condiţiile normale ale vieţii economice, ceea ce este semnificativ din punctul de vedere al instaurării unei păci trainice în Europa* [s.n.]. Cu toate acestea, guvernul sovietic nu poate permite ca sumele mai mult decât modeste ale despăgubirilor să fie reduse la zero, prin luarea drept bază, în cazul livrărilor despăgubirilor, a unor preţuri reflectând o situaţie anormală sau a acelora din primii ani de după război.

2. Guvernul sovietic consideră că este în interesul U.R.S.S., pe de o parte, şi al României şi Finlandei, pe de alta, să se fixeze dinainte un nivel al preţurilor în

legătură cu livrarea despăgubirilor şi nu să ne ghidăm după preţurile «existente în momentul livrării», care ar putea şi care, după toate probabilităţile, vor fi supuse unor puternice fluctuaţii. Căci stabilirea unui nivel precis al preţurilor va înlesni stabilirea economiei postbelice, în timp ce, fiind ghidate de preţurile «existente în momentul livrării», aceasta nu va face decât să sporească haosul situaţiei economice în perspectivă în Europa în primii ani după sfârşitul războiului.

3. Maniera cea mai firească de a stabili un nivel precis al preţurilor pentru livrările despăgubirilor poate fi realizată pe baza preţurilor din trecut, alegând în acest scop un an când situaţia economică mondială era mai mult sau mai puţin normală. Un astfel de an mai apropiat de noi este 1938. De aceea este foarte justificabil să se ia drept bază pentru preţurile la care Uniunea Sovietică va primi despăgubiri de la România şi Finlanda preţurile mondiale ale anului 1938. Cu toate acestea, luând în considerare dificultăţile speciale de producere de bunuri în actualele împrejurări, guvernul sovietic, dorind să vină în întâmpinarea României şi Finlandei, găseşte posibil să permită o creştere a preţurilor în comparaţie cu nivelul anilor 1938 de 15% în ceea ce priveşte instalaţiile şi de 10% în ceea ce priveşte producţia finită. Un argument suplimentar în favoarea folosirii preţurilor mondiale ale anului 1938 ca bază este considerentul că, având în vedere că atacul perfid al Germaniei şi sateliţilor ei a dus la păgubirea şi distrugerea unor valori care pot fi evaluate numai la preţurile de dinainte de război, există toate motivele de a evalua bunurile ce urmează a fi primite în contul despăgubirilor, de asemenea, la preţurile antebelice.

4. Temerile guvernului britanic că livrările despăgubirilor României şi Finlandei către Uniunea Sovietică pot afecta nefavorabil posibilitatea ca aceste ţări să aibă surplusuri libere pentru export, în care

Marea Britanie este interesată, nu au temei. Este suficient să menționăm faptul că, printre bunurile ce urmează a fi livrate de Finlanda în contul despăgubirilor, producția de cherestea şi industria hârtiei constituie doar o treime din totalul sumei despăgubirilor. În aceste condiții, livrarea despăgubirilor nu va priva guvernul britanic de posibilitatea obținerii din România şi Finlanda a bunurilor necesare sub forma exportului liber.

5. Guvernul sovietic consideră temerile guvernului britanic cu privire la prețurile despăgubirilor livrate de România şi Finlanda cu atât mai nejustificate cu cât guvernele celor două țări menționate mai sus, ca urmare a unei discutări detaliate a problemei cu reprezentanții guvernului sovietic, şi-au exprimat deja acordul să facă aceste plăți în condițiile mai sus amintite.

Vă rog să primiți, domnule însărcinat cu afaceri, asigurarea înaltei mele stime

(semnat) A. Vîşinski.

Scrisoarea lui A.I. Vîşinski ilustrează de fapt o *metodă* prin care dictatura stalinistă s-a impus, cu un tupeu ce va declanşa pretutindeni numai tragedii şi nedreptăți. La scară națională, europeană şi, de ce ne-am feri să rostim adevărul, la scară mondială. În ce constă această metodă? În a pretinde că ceea ce era, de fapt, un furt mascat într-o clauză de armistițiu trebuia privit de către cei prejudiciați, chiar dacă intrau în colapsul economic, drept un soi de dar, de concesie, de generozitate a ocupantului. În realitate, suma despăgubirilor fixată pentru România şi Finlanda depăşea cu mult pierderile reale suferite de sovietici. Or, Vîşinski susține (şi nu e singurul reprezentant sovietic care debitează asemenea aberații ce vor fi transformate în literă de lege pentru o realitate cumplită) că „aliatul" şi „fratele" sovietic a calculat despăgubirile cu multă bunăvoință,

dorind să uşureze situaţia României şi a Finlandei şi să le ajute să revină cât mai rapid la condiţiile normale ale vieţii economice. Dar cum putem numi normalitate pretenţia de a plăti despăgubirile de război în valoarea unei monede anterioare chiar declanşării războiului? Această legiferare a unui prag economic stabilit retroactiv ne aminteşte un stil politic şi economic intrat în practica de zi cu zi a dictaturilor roşii. Nu au fost folosite „dosarele" oamenilor pentru a-i pedepsi pe copii pentru vinile reale, dar mai ales imaginare, de care erau „responsabili" părinţii şi strămoşii lor? După cum şi părinţii au fost pedepsiţi pentru biografia copiilor, pentru disperarea descendenţilor lor plecaţi în exil să se salveze. Şi nu a fost un ecou al „stilului economic Vîşinski" legea ce stabilea plata contractelor pe locuinţe introducând majorări la câţiva ani după încheierea contractelor, ceea ce încălca ilegal contractele iniţiale?

Comparaţia cu Finlanda pare să ne urmărească. Nu pot face bilanţul deosebirilor, deşi consider că o cercetare a diferenţelor de tratament şi de soartă ar fi interesantă. România îşi va plăti despăgubirile în conformitate cu situaţia economică din 1938, deşi a intrat în războiul împotriva Uniunii Sovietice în anul 1940, pe 23 noiembrie, când Antonescu a semnat actul de aderare la Pactul Tripartit.

Să mă întreb de ce în anul 2011 a fost repusă pe tapet recalcularea retroactivă a unor dări către stat? Regimul taxelor din România reia practica despăgubirilor impuse după război de sovietici Finlandei şi României?

Începutul înghețului

„Comandamentul Aliat şi doar Sovietic, în acelaşi timp...”

D.U.: O propagandă penibilă, îndreptată din punctul meu de vedere nu numai împotriva monarhiei sau a Majestății Voastre, ci în primul rând împotriva istoriei poporului român, afirmă că, pentru a vă păstra coroana, ați dat România pe mâna ruşilor. Dacă ar putea, v-ar afişa o singură fotografie. Alături de Stalin. Mă repet, dar trebuie să reamintesc tapajul ce se face cu decorația pe care ați primit-o de la sovietici. „Pobeda.” Ordinul „Victoria”. Nu se spune nimic despre faptul că regele şi partidele istorice au luptat, ca majoritatea românilor de altfel, pentru ca țara să nu cadă sub puterea sovieticilor, sub comunism.

M.S.: Totul a pornit de la prevederile armistițiului, de la felul în care a fost redactat.

D.U.: Celebrul articol 18 cu înaltul Comandament Aliat (Sovietic) acționând în numele Puterilor Aliate. Cum putea fi şi *aliat*, şi doar *sovietic* în acelaşi timp?

M.S.: Aşa cum au ieşit şi alegerile din ‘46. 80% pentru comunişti, şi nu 80% împotriva comuniştilor. Poporul român era aliat cu sovieticii, britanicii şi americanii împotriva lui Hitler şi era a patra țară cobeligerantă de fapt, dar era în acelaşi timp împotriva comunismului. Votul a ieşit după calapod comunist şi sovietic. Căci urnele s-au schimbat. Totul a fost falsificat.

D.U.: Dintr-un *Raport al Biroului pentru Informații Strategice* rezultă că Vladislav Petrovici Vinogradov, vicepreşedintele Comisiei Aliate de Control, până la înlocuirea sa, în 28 februarie, de către Generalul colonel Ivan Susaikov, şi Vasiliev, şeful Statului-Major, s-au opus propunerii britanicilor de a se acorda Angliei un rol mai activ în Comisie. Cum să mai acuzăm românii de pasivitate, când li se refuzau britanicilor dreptul de a acționa în

Comisie, conducerea colectivă! A existat împărțirea sferelor de influență, o știm. Dacă eram Italia, aparțineam comandamentului anglo-american. Dar nefiind Italia... Au fost aliații, respectiv americanii și britanicii, atât de pasivi pe cât putem avea sentimentul citind *doar unele*, subliniez, *doar unele documente*?

M.S.: Nu au fost pasivi, ci obligați la pasivitate. Au intervenit de multe ori, nefiind de acord cu deciziile și ultimatumurile ruseşti. Dar asta mai ales în primii doi ani. Spre sfârșitul lui 1947 lucrurile intraseră pe făgaşul impus de ruși. Am simțit asta foarte bine când am mers la căsătoria Principesei Elisabeta, actuala regină a Angliei. Englezii și americanii au protestat la început, în numeroase rânduri. Le-au atras atenția sovieticilor că îşi încalcă promisiunile, că intervin în afacerile interne ale țării noastre, că iau utilajele petroliere sau industriale engleze și americane, declarând că ar fi utilaje luate de români de la ruşi. Au cerut explicații, cifre, garanții.

D.U.: Dar în acelaşi *Raport al Biroului pentru Informații Strategice* (O.S.S.) al S.U.A., în *Rezumat*, se arată că „pare inevitabil ca rolul reprezentanților americani în Comisia Aliată de Control pentru România să fie mult limitat”.

M.S.: Când ruşii declarau că limitează sau interzic un anume lucru, atunci aşa era. Dacă făceau declarații că nu limitează ceva sau nu îi interesează ceva, aşa cum a fost şi cu declarația lui Molotov sau a lui Vîşinski – care au zis că nu îi interesează pământul nostru – atunci putem fi siguri că trebuie să citim invers: i-au interesat şi îi interesează pământul românesc, bogățiile lui. I-au interesat materiile prime, petrolul, tezaurul, pădurile, utilajele.

D.U.: În foarte multe documente e vorba de petrol. Parcă am fi fost la vremea aceea un Orient cu puțurile gâlgâind de aur negru... E trist însă pentru mine să citesc că americanii sau englezii pot face observații asupra unor pasaje din deciziile privind plata despăgubirilor numai dacă ele privesc interesele lor. Nici gând de apărarea intereselor României.

Rolul Marilor Puteri în Comisia Aliată de Control

1944 decembrie 16. Bucureşti. Raport al Biroului pentru informaţii strategice (O.S.S.) al S.U.A. la Bucureşti referitor la rolul Marilor Puteri în Comisia Aliată de Control.

(Acest document se găseşte la Arhivele Statului Bucureşti, colecţia Microfilme S.U.A., r. 691, c. 349-356.)

Atitudinea Rusiei faţă de rolul pe care cei trei aliaţi principali urmează să îl joace în România învinsă a fost clar exprimată chiar în Convenţia de Armistiţiu. În primul rând, documentul a fost semnat de mareşalul Malinovski pentru cele trei guverne aliate. În al doilea rând, termenul „Înaltul Comandament Aliat", oriunde apare în textul acordului, a fost astfel stabilit: „Înaltul Comandament Aliat (Sovietic)". În al treilea rând, şi cel mai caracteristic, articolul 18 a fost redactat astfel încât să afirme că „va fi instituită o Comisie Aliată de Control care îşi va asuma, până la încheierea păcii, reglementarea şi controlul asupra punerii în aplicare a prezentelor condiţii sub ordinele şi conducerea generală a înaltului Comandament Aliat (Sovietic), acţionând în numele Puterilor Aliate".

Este deci clar că *ruşii*, încă *de la început, au intenţionat să îşi asume rolul executiv* şi deci, după cât se pare, *predominant în conducerea activităţii Comisiei Aliate de Control* [s.n.].

Nu rezultă, de altfel, că Marea Britanie sau Statele Unite au obiectat vreodată faţă de acest principiu, în momentul elaborării şi semnării Convenţiei.

Precizarea făcută de ruşi

Dacă poziţia ruşilor nu a fost precizată suficient de clar în prevederile armistiţiului, ea a fost în mod explicit expusă în recentul răspuns oficial la propunerea britanică dat de generalul Vinogradov şi de şeful Statului-Major Vasiliev, ca

lor să li se acorde un rol activ în conducerea executivă a Comisiei de Armistițiu. Răspunsul sună astfel:

> Luând cunoştinţă de proiectul pe care mi l-aţi dat pentru organizarea Comisiei Aliate de Control, trebuie să vă informez că găsesc proiectul inacceptabil. *Metoda propusă pentru o conducere colectivă nu numai a întregii misiuni, cât şi a fiecărei secţii este irealizabilă şi ar constitui o mare dificultate pentru activitatea misiunii* [s.n.].

Nota continuă afirmând că în timpul negocierilor de la Moscova privind articolul 18 al Acordului de armistițiu s-a urmărit crearea Comisiei Aliate de Control pentru România după modelul Comisiei Aliate de Control pentru Italia. După cum se ştie – scriau generalii –, rolul executiv în Italia aparține comandamentului anglo-american. Reprezentantul sovietic în Comisia Aliată de Control are dreptul să fie informat asupra activității Comisiei şi să îşi prezinte propunerile vicepreşedintelui.

Dimpotrivă, continuă răspunsul ruşilor, *activitatea executivă a Comisiei Aliate de Control pentru România, în conformitate cu articolul 18 al Acordului de Armistițiu, revine comandamentului sovietic* [s.n.]. Reprezentantul britanic se va bucura de toate drepturile de care beneficiază reprezentantul sovietic în Italia – adică dreptul de a primi informații asupra activității Comisiei şi de a prezenta vicepreşedintelui Comisiei propunerile sale. În plus, guvernul sovietic nu are nici o obiecție, dacă situația o impune, ca pe lângă secția administrativă a Comisiei să fie ataşat un reprezentant special britanic pentru a urmări problema cetățenilor britanici în vederea repatrierii.

Analogie cu situația Italiei

În această notă, ca şi în alte documente, ruşii pun mare accent pe similitudinea cu Italia. Se poate obiecta în ceea ce priveşte Marea Britanie că aceasta are interese mai mari în România şi în problema Dunării decât are U.R.S.S. în Italia. Astfel, s-ar părea că este în esență corect că, aşa cum Italia se află în zona britanică primordială din punctul de vedere al securității şi este de o importanță strategică şi politică secundară pentru Rusia, tot astfel România se află în zona primordială a Rusiei, din punctul de vedere al securității, şi poate doar să fie considerată de o importanță strategică şi politică secundară pentru Marea Britanie. Pe lângă aceasta, principalul aspect invocat de ruşi – că anglo-americanii au preponderență în Comisia Aliată de Control pentru Italia – este, fără îndoială, corect. Reprezentanței ruşilor i-a fost rezervată o contribuție redusă, iar funcțiile ei s-au limitat în mare măsură la acelea de observare şi propuneri.

Similitudinea poate fi dusă mai departe. De curând, *britanicii i-au învinovățit pe ruşi că, în ciuda promisiunilor lor de a nu interveni în afacerile politice interne ale României, au făcut-o* [s.n.]. Cu toate acestea, pot exista puține dubii că anglo-americanii s-au simțit adesea obligați să facă exact acelaşi lucru în Italia. De exemplu, doar cu puțin timp în urmă, Anthony Eden a afirmat în Camera Comunelor că guvernul Majestății Sale „nu ar prefera ca în postul de ministru de Externe să fie un om (Sforza) care în ultimul timp a acționat împotriva prim-ministrului (Bonomi) care a fost pe deplin loial". Domnul Eden a adăugat că el nu impune un veto, ci îşi exprimă o opinie „pe care avem dreptul s-o exprimăm, date fiind relațiile existente între noi şi Italia".

Exemple mai de demult pot fi, de asemenea, citate:

a) Refuzul guvernului Majestății Sale de a permite partidelor de opoziție din Italia să țină o adunare la Neapole în ianuarie 1944.

b) Cuvântarea din 22 februarie 1944 a prim-ministrului Churchill în care acesta a afirmat că nu este de acord cu vreo schimbare în guvernul Badoglio până nu va cădea Roma şi în care a dat de înțeles că partidele de opoziție nu ar fi convenabile intereselor Aliaților cum sunt cele aflate la putere.
c) Opinia larg răspândită, oficial dezmințită, dar niciodată infirmată, că Marea Britanie sprijină mişcarea separatistă siciliană.

Declarațiile ruseşti din ultimul timp

Două declarații ale domnului Vîşinski şi ale generalului Vinogradov au fost interpretate în unele cercuri ca o dovadă a amestecului Rusiei în România [s.n.]. Aceste două oficialități ruseşti au primit delegații ale F.N.D. dominat de comunişti (Frontul Plugarilor şi sindicatele muncitoreşti). Lor li s-a spus, printre altele, că muncitorii ar putea acorda sprijin în a-i informa pe ruşi în legătură cu bunurile furate şi descoperirea şi lichidarea elementelor fasciste. Acest lucru ar putea fi considerat un amestec nejustificat în politica internă. Pe de altă parte, se putea observa că ținta esențială şi accentul principal al celor două cuvântări au fost puse pe aplicarea armistițiului şi pe sporirea producției. Domnul Vîşinski a repetat, de fapt, o promisiune, spunând că, *„deşi Uniunea Sovietică a fost învingătoare, ea nu a revendicat nici o palmă de pământ din teritoriul românesc* [s.n.]; mai mult chiar, guvernul sovietic, englezii şi americanii s-au obligat să înapoieze Transilvania românilor”.

Petrol

Se pare că ruşii ar fi reacționat aproape la fel de violent la protestele anglo-americanilor față de luarea utilajului petrolier de la Ploieşti. Pretenția ruşilor că utilajul este „surplus” sau de proveniență „germană” poate fi lipsită de o

bază reală. Ceea ce este important este recunoaşterea premiselor tacite ale atitudinii ruşilor. Petrolul românesc a făcut ca tancurile şi camioanele germane şi româneşti să pătrundă adânc în „teritoriul" Rusiei. Diviziile româneşti, luptând alături de germani, i-au obligat pe ruşi să-şi distrugă propriile rezervoare şi instalaţiile de la Groznîi şi Maikop, fiind pe punctul de a distruge şi marile zăcăminte de la Baku. Rusia duce acum o lipsă acută de multe tipuri de utilaje de rafinărie şi instalaţii de foraj, cu toate că deţine, de fapt, terenurile petrolifere de la Ploieşti. În această situaţie, *este greu de presupus că ruşii vor acţiona respectând cu stricteţe drepturile internaţionale asupra proprietăţilor sau condiţiile exacte ale Convenţiei de armistiţiu* [s.n.]. Este chiar de aşteptat ca „amestecul" anglo-americanilor să fie privit ca o dorinţă de a pune interesele câtorva acţionari deasupra celor ale unui aliat epuizat şi înfrânt. Oricât de nedreaptă ar putea părea această atitudine, este un fapt de care trebuie să se ţină seama, iar consecinţele „stimulării" ei trebuie luate în considerare.

Rezumat

Din consideraţiile de mai sus, pare inevitabil ca *rolul reprezentanţilor americani în Comisia Aliată de Control pentru România să fie mult limitat.* Atât precedentul creat de Italia, cât şi semnificaţia pe care o dau ruşii sferei lor fireşti de influenţă şi prerogativelor unui învingător garantează, după cât se pare, acest lucru. Totodată, *pot fi primite observaţii din partea americanilor, dacă ele se referă la un subiect evident legat de interesele americane directe şi concrete* [s.n.]. Dar trebuie să ne aşteptăm chiar ca unele dintre acestea să fie respinse. Unele interese ale americanilor ar putea avea de suferit în cadrul acestui proces. Dacă însă se consideră că interesul absolut al americanilor în această zonă este să contribuie la crearea unor relaţii armonioase între ruşi şi anglo-americani şi în

special să reducă posibilitățile de fricțiune între interesele britanice şi cele ruseşti, atunci nu poate fi neapărat în avantajul Statelor Unite să se alăture britanicilor în a pretinde o anumită sferă de acțiune pe care nu au convenit-o cu ruşii în Italia.

Atitudinea britanicilor față de plata despăgubirilor de război, la nivelul prețurilor anilor 1938-1939

23 noiembrie 1944. Washington. Telegramă a subsecretarului de stat al S.U.A., E. Stettinius, către însărcinatul cu afaceri american la Moscova, George Kennan, prin care îi transmite poziția guvernului american față de hotărârea guvernului sovietic de a evalua plățile în cadrul despăgubirilor datorate de Finlanda şi România la nivelul prețurilor anilor 1938 şi 1939.

(Documentul se află în Arhivele Statului Bucureşti, colecția Microfilme S.U.A., r. 662, c. 1154-1155.)

2727. Ambasada britanică a informat Departamentul de Stat că, potrivit unor informații furnizate de reprezentanții britanici la Helsinki şi Bucureşti, *sovieticii au comunicat guvernelor finlandez şi român că livrările lor în cadrul plății despăgubirilor ar fi evaluate la nivelul prețurilor anilor 1938 şi, respectiv, 1939* [s.n.]. *Britanicii* i-au dat instrucțiuni lui Clark Kerr să facă demersuri pe lângă guvernul sovietic în această chestiune şi să îi înmâneze o notă al cărei text noi l-am văzut şi în care *pledează cu putere pentru o evaluare pe baza prețurilor mondiale curente* [s.n.]. Ei au cerut ca dvs. să fiți autorizat să îl sprijiniți pe Clark Kerr în acest demers.

Departamentul este în general de acord cu poziția britanică în această chestiune şi cu argumentele prezentate de ei în sprijinul acesteia. Dacă aveți ştiri independente că guvernul sovietic într-adevăr propune

evaluarea livrărilor în cadrul despăgubirilor datorate de România *la nivelul prețurilor anului 1939 sau o cifră la fel de arbitrară* [s.n.], vă puteți alătura demersurilor lui Clark Kerr în ce privește România, accentuând următoarele aspecte:

1. Întotdeauna înțelegerea și *convingerea guvernului american au fost că baza pentru evaluarea livrărilor în cadrul plăților pentru despăgubiri vor fi prețurile actuale în dolari* [s.n.]. Achitarea datoriei la prețuri în dolari-aur în curs nu se pretează la nici o altă interpretare rațională.
2. Guvernul nostru s-a opus de la bun început stabilirii datoriei în cadrul despăgubirilor în funcție de o anumită sumă de bani. *Când ne-am dat într-adevăr consimțământul pentru o anumită cifră, pe care și așa o considerăm prea mare, raportată la capacitatea de a plăti a României* [s.n.], nici nu ne-a trecut prin gând că ar putea fi adoptată o bază arbitrară de evaluare, ale cărei efecte ar fi să sporească în mare măsură suma actuală a datoriei.
3. Deși guvernul nostru a admis întru totul pretențiile guvernului sovietic ca România să îi plătească despăgubiri, el și-a manifestat, de asemenea, cu diferite prilejuri anterioare, *interesul direct deosebit pe care Statele Unite îl au pentru regenerarea Europei și pentru o revenire cât mai grabnică la stabilitatea economiei Europei* [s.n]. Guvernul nostru nu se opune unor clauze severe de despăgubiri, dar consideră că *datoriile în cadrul despăgubirilor care în mod clar depășesc capacitatea de a plăti pot să întârzie restabilirea* și să dăuneze intereselor americane.

Rămâne la aprecierea dvs. dacă veți prezenta un aide-mémoire ruşilor, în care să includeți punctele de mai sus, sau, dacă dvs. considerați mai nimerit, după caz, vă puteți limita la o expunere orală a acestor opinii.

Edward Stettinius a fost subsecretar de stat din 1943, devenind secretar de stat după retragerea lui Cordon Hull, din motive de boală. Poziția subsecretarului de stat Edward Stettinius este tranşantă în această telegramă către George Kennan. Vădeşte clarviziune economică, experiență serioasă în domeniul economic, explicabile prin funcțiile pe care le-a avut ca asistent şi vicepreşedinte la General Motors, administrator la U.S. Steel şi director la Office of Production Management, implicat în viziunea economică a celor trei Aliați. Contează apoi perspectiva americană în economie, care consideră că o lume în criză va greva mai devreme sau mai târziu echilibrul tuturor. Drept care e obligatorie existența unei Europe cu o economie sănătoasă. Este exact poziția opusă celei adoptate de sovietici, care au triumfat la gândul pustiirii resurselor şi falimentării statelor aflate în sfera lor de influență. Ca secretar de stat, Stettinius a deținut această poziție o scurtă vreme, sub doi preşedinți, în anii 1944 şi 1945. L-a însoțit pe Roosevelt la Conferința de la Ialta, unde poziția americano-engleză a fost extrem de criticată pentru mâna liberă şi multe alte beneficii masive pe care le-a acordat sovieticilor în Europa de Est, totul pornind de la ideea că U.R.S.S. era un aliat indispensabil în victoria asupra Germaniei şi Japoniei. Stettinius a încercat să explice şi să motiveze această poziție în cartea sa *Roosevelt and the Russians*, publicată la New York în 1950, la puțin timp după ce a murit.

Dar lucrurile par să fi fost mai complicate şi nu poți da vina mereu pe inocența unor părți în definirea politicii vizavi de sovietici, câtă vreme s-a descoperit, după decriptarea unor coduri, existența unor agenți sovietici infiltrați la niveluri superioare de decizie americane. Truman nu l-a dorit secretar de stat şi i-a oferit poziția reprezentării S.U.A. la Națiunile Unite, organism în crearea căruia Stettinius s-a implicat activ. Dar va părăsi şi Națiunile Unite, nemulțumit de faptul că Harry S. Truman nu folosea acest organism pentru a pune presiune pe U.R.S.S. în anumite situații. Războiul Rece bătea la uşă ca o sperietoare a lumii postbelice în vremuri de „pace”. Epoca

e extrem de agitată şi nebuloasă şi deschide o serie de întrebări care nu şi-au găsit un răspuns până azi, în pofida desecretizării unor documente şi a intrării lor în circulație. Țările din Europa de Est nu înțeleg până azi multe dintre deciziile privitoare la sacrificarea unei părți a Europei în favoarea Uniunii Sovietice şi se întreabă de ce americanul Edward Stettinius, de pildă, a dat ruşilor, când era secretar de stat, tocmai caietul sau agenda cu codul descifrat pe care îl utilizau ruşii, un document găsit în Finlanda, ceea ce i-a împiedicat pe americani să afle mult mai devreme care erau agenții sovietici cu poziții importante în administrația americană. Radiografia economiei şi poziției economice este însă incontestabilă. Dovadă sunt eforturile care se fac de două decenii în Europa pentru ca să se cârpească economia în zdrențe din țările fragilizate de comunism.

Vîşinski şi petrolul românesc. Vicecomisarul Dekanozov şi transportul de utilaj din România

Telegrama de la 1 decembrie 1944 a însărcinatului cu afaceri al S.U.A. la Moscova, George Kennan, către secretarul de stat Cordell Hull, prin care îi transmite textul unei scrisori primite din partea vicecomisarului pentru afaceri externe al U.R.S.S. Vladimir Gheorghievici Dekanozov, în legătură cu transferul de utilaje din România.

4591. Textul scrisorii datate 30 noiembrie, pe care am primit-o de la vicecomisarul pentru afaceri externe Dekanozov, este următorul:

„Ca răspuns la scrisorile dvs. din 10 noiembrie şi 28 noiembrie, adresate comisarului poporului pentru afaceri externe V.M. Molotov şi, de asemenea, în legătură cu aide-mémoire-ul dvs. din 3 noiembrie, doresc să vă declar că autoritățile sovietice competente au examinat din nou cu atenție toate informațiile cu privire la conductele petroliere care au fost transferate

de autoritățile sovietice din România. Ca rezultat al acestei analize, au fost stabilite următoarele:

Administrația americană a firmelor petroliere din România, la care participau capitaluri americane, a fost îndepărtată de la conducerea acestor firme în vara şi toamna anului 1940 şi înlocuită în principal de germani. De atunci firmele prelucrătoare ale acestor companii au devenit de fapt germane şi până la 23 August 1944 companiile au fost folosite de germani pentru livrarea produselor petroliere pentru armata germană. Cu scopul de a spori producția de produse petroliere vital necesare lor, germanii (în persoana firmei Mannesmann-Roehsen-Verband şi a altora) între anii 1941 şi 1944 au adus intensiv în România conducte şi utilaj petrolier (motoare electrice etc.), acestea fiind acum transferate de autoritățile sovietice.

Aşadar, aşa *cum a declarat vicecomisarul pentru afaceri externe Vîşinski în convorbirea avută cu dvs. la 3 noiembrie, conductele şi utilajul transferate din România constituie proprietate militară germană adusă în România în scopuri militare, şi anume pentru a-şi procura produse petroliere pentru armata germană. Ca urmare a acestui lucru, guvernul sovietic consideră că utilajul şi conductele aflate în discuție sunt capturi şi cad total sub incidența articolului 7 al Acordului de Armistițiu cu România din 12 septembrie 1944* [s.n].

În acest caz, referirea pe care o faceți în scrisoarea dvs. din 10 noiembrie la violarea drepturilor de proprietate ale cetățenilor americani nu poate fi socotită bine fundamentată.

Referitor la temerile guvernului Statelor Unite ale Americii că transferul de conducte din România, efectuat de autoritățile sovietice, este o măsură care ar putea întârzia restabilirea industriei româneşti, aceste temeri sunt nefondate. Pornind de la informațiile furnizate chiar de firme, referitoare la sondele existente în terenurile petrolifere româneşti executate în perioada cuprinsă între anii 1938 şi 1943 şi la

cercetarea tehnică efectuată în terenurile cu sonde având instalații mecanice, nivelul forărilor care ar garanta menținerea producției la un nivel de 5 milioane de tone poate fi stabilit la 308.000 metri pentru anul 1945 pe întreaga industrie petrolieră românească. Pentru această lucrare sunt necesare 27.000 tone de conducte. Potrivit datelor furnizate chiar de firme, există 88.500 de tone disponibile, din care numai aproximativ 30.000 de tone au fost transferate. Există date similare referitoare la firmele la care participă capitaluri americane: necesarul de conducte al firmei „Româno-Americană", dacă volumul forărilor anuale pe anul trecut este apreciat la 60-70.000 de metri, este de 5-6.000 de tone. Stocul disponibil se ridică la aproximativ 13.000 de tone din care se proiectează transferarea a 6.000 de tone.

În acest sens trebuie remarcat că, deşi conductele şi alt utilaj pentru industria petrolieră aduse de germani în zonele petrolifere în timpul războiului sunt capturi ale Armatei Roşii, guvernul sovietic, luând în considerare nevoia de produse petroliere în ducerea războiului împotriva Germaniei, a hotărât să lase firmelor, inclusiv firmei americane, o cantitate suficientă de conducte pentru a garanta funcționarea neîntreruptă a industriei petroliere în viitor pe o perioadă nelimitată.

Astfel, temerea despre care discutăm, exprimată în scrisoarea dvs., că exportul de conducte din România poate afecta în vreun fel refacerea industriei petroliere româneşti, nu este justificată de împrejurările de față.

Vă rog să acceptați, domnule însărcinat cu afaceri, asigurarea înaltei mele stime."

George F. Kennan a trăit până în anul 2005. La moartea lui avea 101 ani. Considerat părintele înfrânării tendințelor de expansiune ale Uniunii Sovietice, *the father of containment,* el a avut o contribuție esențială în înțelegerea

şi explicarea relațiilor dintre ruşi şi puterile occidentale şi înlocuirea idealismului wilsonian, pe care îl socotea păcatul politicii externe americane, cu un realism cărora unii interpreți i-au pus eticheta de pesimism vizionar. Din punctul meu de vedere, a fost şi este şi acum momentul citirii şi recitirii lui George F. Kennan. Pentru că una din problemele analizate de el obsesiv cu privire la cum a schimbat bolşevismul Rusia şi invers, cum a schimbat Rusia bolşevismul, ne poate oferi puncte de înțelegere, chiar de revelație în analiza unui corolar al acestei întrebări, cum a schimbat comunismul România şi România comunismul. Citiți telegrama lui Kennan şi răspunsul dat de Vladimir Gheorghievici Dekanozov cu privire la transferul de utilaje din România. Acest om al lui Beria, care a impus conducerea sovietică în Lituania în 1950, minte cu o nonşalanță necruțătoare. Tupeul lui este halucinant. Pare adeptul explicațiilor şi argumentelor, când de fapt nu citeşti printre rânduri decât înşelăciunea, dictatul deciziilor unilaterale. Putem vorbi de înlocuirea diplomației şi negocierilor prin trei elemente: minciună, ultimatum şi frică. Dekanozov va fi executat în 1953, după eliminarea lui Beria, în operația de descotorosire de tovarăşii de drum, care va fi adoptată şi în practica politicii româneşti. Toate aceste documente sunt lămuritoare pentru situația României şi relația Statelor Unite cu Uniunea Sovietică. Experiența acestor abuzuri profund expansioniste, aflate în trena politicii sovietice, îl va conduce pe Kennan la politica de *containing* a U.R.S.S., la politica antisovietică adoptată de administrația Truman, la Războiul Rece şi Planul Marshall. O serie dintre abordările lui Kennan din *The Long Telegram* şi *The Source of Soviet Conduct*, apărut sub pseudonimul *X* în *Foreign Affairs* în iulie 1947 au fost cap de pod în mai multe administrații, chiar dacă acestea au dezvoltat sistemul de blocare şi de frânare a Moscovei prin politicile militarizării intensive. A existat însă în permanență concepția lui Kennan de a reechilibra economic şi de a destrăma impactul ideologic în zonele ocupate sau controlate de ruşi. Tezele lui Kennan prevestesc cu

jumătate de secol în avans deznodământul de la finele anului 1989, fără să mai fie, din păcate, recitite decât indirect, prin interpretările lui John Lukacs din volumul *George F. Kennan*: *A Study of Character*, din cărțile şi studiile publicate de istoricul Războiului Rece şi biograful său John Lewis Gaddis sau analizele lui Wilson D. Miscamble din cartea *From Roosevelt to Truman*: *Potsdam, Hiroshima and the Cold War*, apărută la Cambridge University Press. Nu m-am oprit la Kennan din întâmplare. Cred că noi, care am fost ocupați de sovietici şi am înghițit cu sau fără voie atâtea decenii de comunism, trebuie să citim atent această telegramă, *The Long Telegram*, cum a fost numită, din 22 februarie 1946. A fost trimisă de la Moscova secretarului de stat James Byrnes. E un text fundamental măcar pentru a înțelege felul în care sentimentul insecurității amestecat cu ideologia comunistă şi secretomania de tip oriental plus practicile conspirative şi securiste mai bântuie, nu doar ca nişte fantome, realitățile tranziției şi postcomunismului, dar şi ceea ce se petrece în Rusia contemporană. Kennan se referă la maşina de propagandă a lui Stalin care are nevoie de o lume ostilă în jur pentru a-şi justifica propria conducere dictatorială, autocrația. Revirimentul unor asemenea pulsiuni e incontestabil, iar politica afuriseniilor şi blestemelor cu *să moară capra vecinului* şi toate scenariile de *divide et impera*, de asmuțire a unora împotriva altora nu şi-a secat izvoarele. Ştie să creeze chiar surse noi de însingurare şi teamă pentru a potoli setea de dictatură. În plus, criza economică din ultimii doi ani refragilizează fostele zone marcate de comunism. Kennan scrie că ruşii nu ştiu să conducă fără dictatură, fără manipularea acestei frici instinctive de lumea din afară, că înseşi temeiurile morale şi aşa-zisa respectabilitate pe care şi-o adjudecă au ca temei acest *modus vivendi*. De aici nevoia de a întări Europa Occidentală, de a stabili o nouă strategie de fortificare şi imunizare a instituțiilor, de a construi o rezistență inclusiv economică. Doctrina lui Truman, împărtăşită prin discursul *I believe* rostit în 12 martie 1947, precedă cu un an venirea

Regelui Mihai la Washington. Dar, indiferent de cine ar fi venit sau nu în America ca să denunțe sovietizarea, efectul ar fi fost nul. România nu putea fi inclusă în acea politică de susținere a popoarelor libere care rezistă la subjugarea lor de către minorități armate şi presiuni din afară. Moscova nu era o minoritate înarmată. Fraza rostită în fața Congresului de către Truman, „that it must be the policy of the United States to support free peoples who are resisting attempted subjugation by armed minorities or by outside pressures" face parte dintr-un plan de durată aflat abia la început.

Am auzit despre o vorbă spusă de un țăran care a luptat în rezistența în munți din România. Lumea se tot uita la cer, sperând să vadă burțile argintii şi aripile avioanelor americane care trebuiau să ne elibereze. „Degeaba vă tot holbați, corcoduşele abia au ieşit din flori, sunt tare crude." Acei corcoduşi pesemne că s-au uscat de mult.

Pentru mine, citirea unora dintre volumele lui George F. Kennan, precum *Russia Leaves the War, Memoirs 1925-1950*, publicate în 1967 şi 1972, dar citite de mine târziu, a fost o baie de realism şi spirit critic, de ieşire din zona emoțiilor şi iluziilor. *American Diplomacy, 1900-1950*, la fel. Nu a fost un spirit comod nici pentru sovietici şi nici pentru americani. Harriman, ambasadorul Americii la Moscova, a spus despre Kennan că acesta a înțeles Rusia, nu şi America, ceea ce mi se pare un compliment pentru un diplomat socotit a fi avut cea mai mare influență în secolul XX. Slavă Domnului că a înțeles Rusia şi că a produs turnanta necesară, după valul de reverențe pe care i le-au făcut atâția alții lui Stalin.

Kennan mărturiseşte în memoriile lui şi în alte scrieri cât a înțeles din sufletul rus şi maşina de propagandă bolşevică şi stalinistă, în misiunile pe care le-a avut în tinerețe la Riga, în Letonia, unde s-a născut interesul lui pentru Rusia, apoi lucrând împreună cu ambasadorul

William C. Bullitt, la Moscova, iar ulterior cu Departamentul de Stat american dedicat zonei de Est, apoi în legația de la Praga, la începutul celui de-al doilea război mondial, apoi în cadrul politicii *Lend and Lease* a S.U.A., ce stabilea legislația şi normele de închiriere şi împrumut ale armamentului începând cu 1941, la Lisabona şi Londra, apoi într-o nouă misiune la Moscova, care durează până în 1946, unde e urmărit şi declarat *persona non grata*, după ce compară condițiile de la Moscova cu cele pe care le-a avut când a fost vreme de şase luni înconjurat de naziști. Declarație care a frizat nebunia în lumea diplomației şi a comportamentului față de Moscova, tratată de parcă s-ar fi ținut în mână o bombă cu fitilul aprins şi care poate exploda în orice clipă. Dar aceasta spune totul despre perioada de suspiciune şi de dictat care a guvernat aplicarea Armistițiului, plata despăgubirilor de război şi soarta României. Apoi, ca ambasador în Iugoslavia, Kennan ne oferă posibilitatea de a compara politica față de două țări aflate nu chiar sub aceeaşi umbrelă şi interesante considerații despre politica lui Tito.

România acelor ani se vede mult mai realist, dacă putem arunca o privire în comunicațiile diplomatice.

Bunurile livrate de România autorităților militare sovietice nu vor fi incluse în plata despăgubirilor

Telegramă a Departamentului de Stat, dată la 19 decembrie 1944, conținând informații şi instrucțiuni adresate reprezentantului S.U.A. în România Burton Y. Berry, privind activitatea Comisiei Aliate de Control pentru România şi aplicarea prevederilor armistițiului.

(Documentul se află la Arhivele Statului Bucureşti, colecția Microfilme S.U.A., r. 662, c. 1164-1167.)

Departamentul este în posesia telegramei nr. 2 a dvs. din 14 noiembrie, care conține schimbul de note, şi a

telegramei urgente 23, din 23 noiembrie. Am primit totodată de la Departamentul de Război un studiu asupra „Problemelor curente aflate în fața Comisiei Aliate de Control din România”, datat 1 decembrie 1944 şi trimis de generalul de brigadă Schuyler.

1. Referitor la articolul 10 al Acordului de armistițiu cu România, *delegația română a cerut în timpul negocierilor de armistițiu ca bunurile livrate de România autorităților militare sovietice să fie incluse în plata despăgubirilor. Guvernul sovietic a respins această cerere* [s.n.]. Poziția sovietică în această problemă pare să fie rezonabilă în ceea ce priveşte bunurile livrate pentru uzul forțelor sovietice staționate pe teritoriul românesc. Totuşi, opinia noastră este că *e întru totul rezonabil ca bunurile româneşti care au fost luate din România să fie incluse în plata despăgubirilor* [s.n.].

2. Departamentul va aprecia orice informație pe care o aveți referitoare la cantitățile de produse, utilaje etc. care au fost luate din România şi dacă autoritățile sovietice intenționează să treacă vreunul din aceste produse, cu excepția celor care reprezintă restituirea proprietății sovietice, în contul despăgubirilor României. *Există vreun indiciu că ruşii consideră „instalații diverse”, prevăzute la articolul 11, instalațiile petroliere luate din proprietatea companiilor petroliere americane, britanice sau altele* [s.n.]?

3. Referitor la evaluarea livrărilor despăgubirilor se menționează în nota generalului Schuyler că *românii au căzut de acord, constrânşi, să se folosească prețurile anului 1938* [s.n]. Înseamnă oare aceasta (a) valoarea din 1938 a dolarului pentru produsele în discuție pe piața internațională sau (b) valoarea din 1938 a leului, transformată la o anumită rată de schimb în dolari? Dacă este aceasta din urmă, care este rata de schimb folosită pentru convertire? Departamentul ar fi deosebit de interesat să cunoască prețurile stabilite pentru produsele petroliere.

4. Privesc autoritățile sovietice chestiunea obligațiilor de plată a despăgubirilor României către U.R.S.S. ca o problemă ce urmează a fi reglementată direct între cele două țări, fără participarea membrilor britanici şi americani ai Comisiei Aliate de Control? Pentru stricta dvs. informare confidențială, *Departamentul a propus, în legătură cu condițiile de capitulare a Ungariei, să fie creată o secție pentru despăgubiri a Comisiei Aliate de Control pentru Ungaria, care ar avea într-adevăr un caracter tripartit şi care să fie însărcinată cu îndeplinirea diferitelor atribuții legate de despăgubirile ce urmează a fi plătite de Ungaria. Departamentul ar dori să vadă un organism asemănător compus din reprezentanți ai celor trei guverne aliate instituit în cadrul Comisiei Aliate de Control pentru România, dar noi nu dorim să atacăm subiectul până când nu se va lua o hotărâre în legătură cu propunerea pentru Ungaria* [s.n].
Trimisă la Caserta pentru Berry; repetată la Moscova sub nr. 2874.

Finalul *Telegramei Departamentului de Stat* din 19 decembrie 1944 ne pune pe gânduri. Paragraful 4 al Telegramei poate trezi oricui nedumeriri – nu trebuie să fie român, ci doar să ştie puțină istorie. Era normal ca departamentul să propună, în legătură cu condițiile de capitulare a Ungariei, crearea unei secții pentru despăgubiri a Comisiei Aliate de Control pentru Ungaria. Dar cum se face că, în cazul Ungariei, se afirma că această comisie „ar avea într-adevăr un caracter tripartit", în timp ce, în cazul României, se respinsese „conducerea colectivă" a celor trei aliați, puterea executivă şi de decizie – mereu ultimativă – având-o doar Rusia Sovietică? Ne bucură faptul că Departamentul îşi manifesta dorința de a vedea un organism asemănător şi în România, compus din reprezentanții celor trei guverne aliate. Dar din nou ne mirăm – deşi înțelegem jocul politic şi menuetul diplomației

– de ce România trebuie să aştepte să se constituie comisia colectivă mai întâi în Ungaria, pentru ca abia atunci să intervină Departamentul, cerând condiţii similare pentru ambele ţări. Era România într-o poziţie similară? Iar viitorul celor două ţări era acelaşi? Comunismul? Departamentul nu spune acest lucru. Totuşi, în al doilea război mondial rolul nostru şi vina noastră fuseseră diferite de cele ale Ungariei. Au avut ungurii negociatori mai puternici? Nu pot să nu-mi amintesc că generalul Macici îşi pierduse aproape întreaga armată, peste 8.000 de oameni, în luptele de eliberare ale Ungariei unde înfrunta armata ungară care lupta alături de nazişti, în vreme ce românii luptau alături de sovietici.

Poziţia M.S. Regina Regatului Unit al Marii Britanii

20 noiembrie 1944. Washington. Aide-mémoire al ambasadei britanice la Washington referitor la hotărârea guvernului sovietic de a calcula la preţurile din 1938 şi 1939 despăgubirile de război ce urmează a fi plătite de Finlanda şi, respectiv, România.

(Documentul se află la Arhivele Statului Bucureşti, colecţia Microfilme S.U.A., r. 662, c. 1149-1152; The National Archives of United States, Washington D.C. General Records of the Departament of State (R.G.39), European War, No. 740 00119 EW/11-2044.)

1. Reprezentanţii politici britanici la Bucureşti şi Helsinki au comunicat că guvernele finlandez şi român au fost informate de guvernul sovietic că plata despăgubirilor lor va fi evaluată la preţurile anilor 1939 şi, respectiv, 1938. Guvernul finlandez afirmă că aceasta contravine înţelegerii din timpul negocierilor pentru armistiţiu, în care, pretind ei, domnul Molotov a lăsat să se înţeleagă că în calcularea plăţii despăgubirilor Finlandei vor fi folosite preţurile

curente. Nici guvernul român nu doreşte să accepte această interpretare a armistiţiului.
2. În cazul României, guvernul sovietic argumentează că guvernului român nu i se poate permite să profite de preţurile mondiale de inflaţie în detrimentul Uniunii Sovietice. *Deşi guvernul Majestăţii Sale este total de acord ca guvernul sovietic să ia măsuri de protejare împotriva nivelului anormal al preţurilor interne din România şi Finlanda, opinia britanică este de a calcula valoarea despăgubirilor româneşti şi finlandeze pe baza preţurilor mondiale actuale* [s.n]. În opinia guvernului Majestăţii Sale, este clar că aceasta trebuie să fie interpretarea articolelor respective din armistiţiile române şi finlandeze, în lipsa oricărei prevederi contrare.
3. Deşi este posibil ca guvernul sovietic să argumenteze că preţurile mondiale au crescut exagerat de mult, este clar că Uniunea Sovietică beneficiază de majoritatea preţurilor pentru exporturile ruseşti, de exemplu livrările către Marea Britanie potrivit protocolului anglo-rus (care are la bază preţurile mondiale). În opinia guvernului Majestăţii Sale, ar trebui luat în considerare că, întrucât Finlanda şi România nu pot ţine cel puţin preţurile mondiale pentru exporturile lor, ele nu pot fi împiedicate să profite de pe urma nivelului ridicat al preţurilor lor interne.
4. Mai mult, pe fondul general, s-ar părea că este de dorit să se evite complicaţiile care ar rezulta dacă, datorită faptului că marea majoritate a surplusului lor exportabil a mers la plata despăgubirilor, România şi Finlanda se află în incapacitate de a plăti pentru importurile ce le sunt necesare pentru a-şi susţine economia. Fără aceste importuri se vor înregistra, desigur, o micşorare rapidă a livrărilor în contul despăgubirilor şi o criză economică în ambele ţări.
5. I-au fost trimise instrucţiuni lui Sir Archibald Clark Kerr pentru a interveni pe lângă guvernul sovietic în

sensul de mai sus şi a-i înmâna o notă al cărei text este alăturat în anexa A.
6. Guvernul Majestății Sale speră că guvernul S.U.A. va considera că poate să dispună ca însărcinatul său cu afaceri la Moscova să îl sprijine pe Sir Archibald Clark Kerr în propunerile sale către guvernul sovietic.

Anexa A

Textul notei ce urmează să fie adresată de Sir Archibald Clark Kerr domnului Molotov:
1. Am onoarea, potrivit instrucțiunilor primite de la secretarul de stat pentru afaceri externe al Majestății Sale, să atrag atenția excelenței voastre asupra următoarelor aspecte apărute ca urmare a aplicării condițiilor de armistițiu cu România şi Finlanda.
2. În aceste două documente se prevede că guvernele implicate vor plăti compensații către U.R.S.S. în suma de 300 milioane dolari S.U.A., plătibili în şase ani în produse, dolarul fiind calculat la rata de 35 dolari uncia de aur. A ajuns la cunoştința guvernului Majestății Sale că atât în România, cât şi în Finlanda există dubii în ceea ce priveşte prețurile care trebuie stabilite pentru produsele de livrat în îndeplinirea acestei obligații. Este important să se ajungă la o înțelegere clară în această problemă.
3. În acest sens, *guvernul sovietic ştie că guvernul Majestății Sale a căzut de acord cu foarte puțină tragere de inimă cu inserarea unei sume concrete în clauzele armistițiului privind despăgubirile* [s.n.]. Guvernul Majestății Sale consideră că o stipulație privind furnizarea produselor până la o valoare exprimată în dolari, la paritatea actuală a dolarului în aur, poate fi interpretată numai ca însemnând o evaluare a produselor astfel achiziționate la prețurile mai mari în momentul livrării. Dacă guvernele semnatare intenționau să fixeze prețurile cu referire la o dată fixă în trecut, aceasta se putea şi, probabil, trebuie

specificat în condițiile de armistițiu. Guvernul Majestății Sale, fiind de acord cu clauzele respective ale celor două acorduri de armistițiu, a presupus că ele erau menite să aibă înțelesul lor firesc şi nu poate fi acum de acord cu nici o altă interpretare.

4. Guvernul Majestății Sale îşi dă seama că ar fi neconvenabil să se transforme prețurile, care pot fi dominante pe plan local pentru produsele de livrat, în dolari, la un curs de schimb care poate fi foarte bine artificial; el ar considera, de asemenea, neconvenabil să se ia drept bază prețurile locale pentru produsele la o anumită dată anterioară. Dar adoptarea prețurilor mondiale ca bază nu numai că va proteja guvernul sovietic împotriva prețurilor locale exagerat de ridicate față de prețurile mondiale generale, dar îi va asigura şi avantajul unor livrări sporite în funcție de cum şi când vor scădea prețurile mondiale, aşa cum este de aşteptat.

5. Guvernul Majestății Sale consideră în consecință că ar fi drept şi cinstit pentru toate părțile interesate în livrările româneşti să li se acorde față de obligațiile lor contravaloarea în dolari a tuturor livrărilor în cadrul despăgubirilor, socotite *pe baza prețurilor actuale predominante pe piața mondială* [s.n.], în momentul livrării. În anumite cazuri excepționale, unde nu există prețuri pe piața mondială pentru un anumit produs, va fi posibil de fixat un preț corect, luând în considerare raportul dintre prețul local al acestui produs şi al altui produs pentru care prețul în dolari a fost stabilit în conformitate cu criteriul propus mai sus.

6. Guvernul sovietic va aprecia că guvernul Majestății Sale are el însuşi un interes important direct în această problemă specială a prețurilor. Este important pentru necesitățile de reconstrucție a Marii Britanii să se obțină cantități importante de cherestea şi celuloză de lemn. El n-ar mai putea spera la aceasta, dacă valoarea stabilită pentru cheresteaua finlandeză livrată Uniunii Sovietice în contul despăgubirilor ar fi

calculată pe o bază artificial redusă, cu urmarea că, pentru a-şi îndeplini obligaţiile, guvernul finlandez ar fi obligat să aloce cea mai mare parte a surplusului exportabil al ţării acestor livrări. La fel şi în cazul României, calcularea pe o bază scăzută artificial a valorii livrărilor în cadrul despăgubirilor către Uniunea Sovietică trebuie să reducă livrările de produse petrolifere şi grâne româneşti către ţările eliberate din sud-estul Europei şi totodată o sporire egală a cererii de importuri din partea acestor ţări din surse americane şi britanice, înrăutăţind astfel situaţia la transporturi şi livrări. Guvernul Majestăţii Sale este, de asemenea, interesat în a obţine livrări de cherestea românească pentru propriile lui scopuri.

7. Guvernul Majestăţii Sale speră că guvernul sovietic îi va împărtăşi opinia în ceea ce priveşte necesitatea de a fixa preţurile pentru livrările în cadrul despăgubirilor din România şi Finlanda în felul expus mai sus şi că va da în consecinţă instrucţiuni preşedinţilor comisiilor de control din cele două ţări cât mai curând posibil.

Am vrut la un moment dat să pun întrebarea dacă M.S. Regele a intervenit direct în această problemă, căci notasem în caiet şi această chestiune. Să aflu mai multe în legătură cu atitudinea Casei Regale engleze în varii situaţii. Dacă a existat o susţinere mai evidentă din partea ambasadorului englez la Moscova, Sir Archibald Clark Kerr. Luasem cu mine copia textului de mai sus, dar nu am mai apucat să abordăm acest subiect, nici măcar din perspectiva intereselor economice engleze. Între timp am descoperit o carte scoasă de Donald Gillies, *Radical Diplomat Life of Archibald Clark Kerr, Lord Inverchapel, 1882-1951*. Au existat în cazul său multe semne de întrebare privind prea marea apropiere de Stalin, care rezultă şi din fotografia reprodusă pe coperta volumului. Autorul le consideră fără o acoperire reală în documente. Dar fără să pun întrebarea, Regele Mihai s-a referit la mesajele trimise personal în

America, preşedintelui Roosevelt, şi în Anglia, guvernului şi Casei Regale.

Poziția adoptată de S.U.A. Guvernul Statelor Unite optează pentru o plată a despăgubirilor evaluată la nivelul prețurilor actuale

Transcrierea telegramei de la 23 noiembrie 1944, prin care Departamentul de Stat îl informează pe ambasadorul american la Moscova, Averell Harriman, că guvernul sovietic cere ca valoarea bunurilor predate în cadrul despăgubirilor să fie evaluată la nivelul prețurilor din anii 1938 şi 1939.

(Documentul se află la Arhivele Statului Bucureşti, colecția Microfilme S.U.A., r. 662, c. 1154-1155; The National Archives of the United States, Washington D.C. General Records of the Departament of State [R.G.59], European War, No.74000119 EW/11-2344.)

Departamentul a fost informat de Ambasada Britanică că unele informații provenite din Bucureşti şi Helsinki arată că guvernelor român şi finlandez li s-a spus de către sovietici că livrările de bunuri în cadrul clauzelor privind despăgubirile vor fi evaluate la nivelul prețurilor anilor 1939 şi, respectiv, 1938.

Ambasadorului Clark Kerr i s-au dat instrucțiuni să înmâneze o notă guvernului sovietic în care pledează cu insistență ca evaluarea să fie bazată pe actualele prețuri mondiale. Noi am văzut textul notei. Ambasada a cerut departamentului să vă dea instrucțiuni pentru a-l sprijini pe Clark Kerr în acest demers la Moscova.

Departamentul este în acord deplin cu argumentele economice avansate de britanici în sprijinul poziției lor. Dacă aflați că într-adevăr guvernul sovietic a făcut propunerea să ia drept bază prețurile din 1939 sau orice altă cifră la fel de arbitrară în evaluarea livrărilor româneşti potrivit clauzelor privind despăgubirile, vă

puteți alătura demersului colegului dvs. britanic în ceea ce priveşte România.

Veți atinge următoarele aspecte:

1. *Guvernul Statelor Unite a manifestat de la bun început înțelegerea şi părerea că livrările în cadrul despăgubirilor României vor fi evaluate la prețurile mondiale actuale* [s.n.]. Nici o altă interpretare nu este rațională, având în vedere formularea obligațiilor la valoarea actuală a dolarului-aur.

2. *Guvernul Statelor Unite s-a opus de la început fixării unei sume anume pentru plata de către România a despăgubirilor. În momentul când noi ne-am dat consimțământul pentru o cifră anume, care după părerea noastră era ridicată în raport cu capacitatea României de a plăti* [s.n.], noi nu am avut în vedere aplicarea unei baze arbitrare de evaluare care ar avea drept efect majorarea considerabilă a sumei obligațiilor impuse de armistițiu.

3. Pretenția guvernului sovietic la despăgubiri pentru daunele provocate de România a fost întotdeauna recunoscută pe deplin de guvernul Statelor Unite. Cu toate acestea, noi am spus clar cu diferite ocazii anterioare că *guvernul nostru are un interes direct în restabilirea grabnică a stabilității economice în Europa* [s.n.]. Deşi noi nu ne opunem în principiu unor condiții aspre ale despăgubirilor, credem că obligațiile care depăşesc în mod net capacitatea de a plăti pot avea drept efect întârzierea refacerii economice a Europei şi astfel pot avea repercusiuni dăunătoare asupra intereselor americane.

Puteți prezenta aceste aspecte guvernului sovietic, fie oral, fie sub forma unui aide-mémoire, oricum veți considera mai nimerit, după împrejurări.

Intervenția prezentată de Guvernul Statelor Unite, în care se opta pentru o plată a despăgubirilor de război evaluată la nivelul prețurilor actuale şi nicidecum la nivelul

prețurilor din 1938-1939, nu a avut, firește, nici un ecou. Poziția sovietică a câștigat în cadrul Comisiei Trialiate. Despăgubirile s-au plătit în mod arbitrar și cu efecte dezastruoase pentru balanța economiei românești, la nivelul prețurilor din perioada anterioară începutului celui de-al doilea război mondial. Așa cum se afirmă în telegrama din 23 noiembrie 1944, decizia de a plăti despăgubirile la nivelul prețurilor din anii 1938 și 1939 era irațională și depășea cu mult capacitatea României de a plăti, majorând inadmisibil suma obligațiilor ce fuseseră impuse prin armistițiu. O sumă care fusese de la început arbitrară, depășind realitatea pierderilor pe care le-ar fi putut produce România Uniunii Sovietice. Lucrurile s-au complicat din ce în ce mai mult pentru că, pe lângă *arbitrarul impus economic*, exista și acel *arbitrar impus la nivelul operațiunilor militare*, imediat după 24 august 1944, când armata română începuse lupta alături de aliatul sovietic. Memoriul alăturat scrisorii pe care a trimis-o Regele Mihai președintelui Roosevelt analizează contradicțiile flagrante prezente în „colaborarea" armatei sovietice cu armata română. Ele au acționat de parcă se hotărâse decimarea armatei române.

Un sac fără fund

De la frauda de după al doilea război mondial la falimentul economic actual din Est și din Uniunea Sovietică

Documentele legate de plata despăgubirilor de război ne arată în ce măsură pretențiile sovieticilor încalcă și litera armistițiului, și poziția aliaților britanici și americani. Aflăm și din poziția guvernului Majestății Sale Regina Angliei, și din aceea a guvernului american că nici unul dintre cele două guverne *nu a fost de acord cu fixarea unei sume pentru*

plata de către România a despăgubirilor [s.n.]. Când şi-au dat în cele din urmă consimțământul, *şi guvernul britanic, şi cel american au socotit suma prea mare şi, în orice caz, în măsură să pericliteze prezentul şi viitorul economic al României. Decizia sovieticilor de a obține plata despăgubirilor la valoarea prețurilor din 1938 a fost definită ca fiind cel puțin arbitrară, iar traducerea ei în practică a fost analizată atât pe planul echilibrului economic intern al României şi Finlandei, cât şi pe planul balanței economice mondiale la capitolele import-export* [s.n].

Fără să-şi dea seama că vor face o afirmație cu o bătaie mult mai lungă decât aceea a scurgerii câtorva ani de criză economică şi mizerie în țările obligate la plata unor uriaşe despăgubiri de război, americanii înțeleg că întârzierea refacerii economiei în Europa poate avea repercusiuni dăunătoare asupra intereselor americane.

Plata despăgubirilor, calculată arbitrar, a acționat ca o fraudă, ca un furt practicat ani la rând din economia țărilor obligate să achite sume de bani uriaşe şi dări în produse de referință pe piața exportului, care le-au dezechilibrat total. Acesta a fost primul pas spre dezechilibrul economic al Europei de Sud-Est şi al celei centrale. Dar a fost *doar* primul pas. Acum americanii şi europenii, aflați într-un uriaş avans economic şi material, sunt obligați să rezolve această debalansare, plătind sume uriaşe care nu pot acoperi marele dezechilibru economic creat de comunism, de Uniunea Sovietică, abisul unor țări unde întregul tezaur pare a fi fost golit sau pustiit, de unde şi sentimentul că, oricât ai încerca să le ajuți, să le recuperezi, sunt un sac fără fund. Şi nu este vorba numai de bani. O parte importantă din Europa, intrată în lagărul socialist, poate fi reprezentată anatomic, fizic vorbind, ca un corp omenesc eliberat dintr-un lagăr. Slăbit, devitalizat, numai piele şi os. Şi cu ochii hipertrofiați în orbite, precum în *Strigătul* lui Munch.

La dezechilibrul economic produs prin decizia arbitrară de a se plăti despăgubirile de război la valorile din anii 1938 şi 1939 au mai contribuit şi alte forme de dezechilibru,

analizate pe larg în *Memoriul* trimis de Majestatea Sa preşedintelui Roosevelt în 28 ianuarie 1945. Nu trebuie să uităm uriaşa şi nedreapta pierdere de *capital uman* [s.n.] pe care a produs-o cazul românilor prizonieri de război, capturaţi după 24 august 1944: „Nu mai puţin de 6.000 de ofiţeri, 6.000 de subofiţeri şi mai mult de 150.000 de soldaţi au fost reţinuţi, internaţi în lagăre şi trimişi peste Prut de către înaltul Comandament Sovietic" şi „nu s-a mai auzit niciodată nimic despre ei". Această situaţie demonstrează, fără nici o umbră de îndoială, cât de mult îi interesa pe ruşi echilibrul economic, moral şi social al României. Iată şi câteva procente economice – comenzi pentru armata sovietică – reprezentând obligaţii suplimentare şi o încălcare a stipulărilor armistiţiului: 50% din întregul stoc sanitar al armatei române şi stocul integral de novocaină fuseseră preluate de ruşi, făcând imposibile în totalitate operaţiile de anesteziere; „cea mai mare parte a industriei grele metalurgice, a arsenalelor şi atelierelor armatei, a industriilor textilă şi de pielărie este încărcată cu comenzi pentru armata sovietică". Realităţile supuse de M.S. Regele Mihai atenţiei lui Roosevelt sunt dovezile atitudinii sovietice faţă de România, care a devenit, graţie „eliberatorului" de la Răsărit, un tragic sac fără fund.

Această atitudine urmărea, nu în ultimul rând, şi demoralizarea psihică a poporului român. În *Memoriul* trimis de Majestatea Sa preşedintelui S.U.A. există o atentă analiză a demobilizării mai multor comandamente. Acţiunea e dublată de o reducere drastică a unităţilor necombatante de elevi din şcolile militare, de reducerea grănicerilor şi corpurilor de jandarmi. Efectul acestor dispoziţii care pun „înaltul Comandament Român în imposibilitatea de a asigura efortul de război stipulat de Articolul I al Convenţiei de armistiţiu" e vizibil în deteriorarea stării de spirit a unităţilor militare. Sovieticii tratează şi starea de spirit a românilor ca pe un sac fără fund. „Nici o armată", îi scrie lui Roosevelt Majestatea Sa, „nu ar putea avea moralul foarte ridicat dacă ştie că temeliile înseşi ale organizării ţării sale sunt suprimate".

Anul acesta Majestatea Sa va împlini frumoasa vârstă de 90 de ani. Recitind paginile pe care le-am adunat din arhive, din cele câteva ore de dialog, auzindu-i vocea şi cuvintele cumpănite care se adresează fiecărui om în parte şi nu mulţimilor, cum obişnuiesc alte voci, redescopăr temelia atâtor instituţii şi construcţii lăuntrice de care îi e dor fiecărui român în parte. Dar fiecare român în parte pare să fi uitat cum se deosebeşte vocea care se adresează fiecărui om, când vorbeşte poporului său şi în numele poporului său şi cu adevărat pentru binele poporului său. Sau mulţi au aerul să nu fi ştiut niciodată. Sunt o voce şi un mod de a fi care te fac să nu te simţi singur. Şi ca om, tu cu tine, şi ca popor.

De la comunicate la... realitate

Deşi e amplu, merită să recitim acest *Comunicat al Conferinţei reprezentanţilor celor trei mari puteri de la Ialta* şi să îl comparăm cu *Declaraţia Frontului Naţional-Democrat* şi ce „a înţeles” el din Comunicatul şi concluziile trase în Crimeea. Declaraţia Frontului are aerul că ar trebui să se aplice împotriva României deciziile luate vizavi de criminalii de război din Germania. Ba mai mult, să se lărgească masa de „criminali” pedepsiţi, incluzând, pe lângă militari, zeci de mii de civili, orice persoană care nu îmbrăţişa noul partid monolit.

De unde şi până unde „reacţionari şi nazişti” conducătorii celor două partide care au fost singurele ce au opus o continuă rezistenţă lui Antonescu?

Apoi, nu există nici o trimitere la principiul Cartei Atlantice asupra drepturilor tuturor popoarelor de a-şi alege forma de guvernământ în care vor trăi. În ce priveşte concepţia despre democraţie, tonul, timbrul şi limbajul sunt acelea ce vor răsuna decenii: inchizitorial, imperativ, tezist, festivist... Recitesc textul *Comunicatului Conferinţei din Crimeea*. Unde a fost instalată acea ordine internaţională pe care o proclamă: „bazată pe principiile de drept, închinată

păcii, securității şi bunăstării generale a omenirii”? Principii de drept şi bunăstare în România? În Cehoslovacia, Polonia, Bulgaria, RDG, Ungaria, Iugoslavia, Albania?

Unde a fost acea „Polonie puternică, liberă, independentă şi democratică” proclamată în Crimeea? Eliberată de ruşi ca să fie ocupată de ruşi!

Dar mai ales prin ce mecanism de desfigurare a binelui şi transformare în rău s-a ajuns să fie flagrant şi total încălcată fraza cuprinsă în Carta Atlantică, unde se spune că va „asigura o astfel de situație în care toți oamenii din toate țările să poată trăi toată viața lor fără să cunoască nici frica, nici mizeria”?

Or, noi ce-am trăit în toate aceste decenii scurse de la Conferința de la Ialta, dacă nu frica şi mizeria?

Când făceau haz de necaz şi încercau să nu mai ia totul în tragic, cu gândul la cei închişi în puşcăriile politice, cei rămaşi liberi îşi reaminteau o întâmplare de la începutul secolului XX. Un vulcan în erupție a ucis toată populația unui oraş, care a dispărut sub lava fierbinte. Singurul supraviețuitor a fost un deținut dintr-o puşcărie cu ziduri groase, menite să ia gândul osândiților de la evadare. Cine ştie care e puşcăria mai sigură?

La 15 februarie 1945 s-a dat un Comunicat al Conferinței reprezentanților celor trei mari puteri, care a avut loc la Ialta, în Crimeea. A apărut în *Scânteia*, an II, nr. 149 din 15 februarie 1945.

> În ultimele 8 zile a avut loc, în Crimeea, Conferința conducătorilor celor trei mari Puteri Aliate – Domnul Churchill, prim-ministrul Marii Britanii, domnul F.D. Roosevelt, preşedintele Statelor Unite ale Americii, şi I.V. Stalin, preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S., cu participarea miniştrilor afacerilor străine, şefilor de state majore şi a altor consilieri.

În afară de şefii celor trei guverne, la Conferinţă au luat parte următoarele persoane:
Din partea Uniunii Sovietice – V.M. Molotov, comisarul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S., N.G. Kuznețov, comisarul poporului pentru flota navală de război, generalul de armată A.I. Antonov, locțiitorul şefului de Stat-Major al Armatei Roşii, A.I. Vîşinski şi I.M. Maiski, locțiitori ai comisarului poporului pentru afacerile străine ale U.R.S.S., mareşalul de aviație S.A. Hudiacov, F.T. Gusev, ambasador în Marea Britanie, A.A. Gromîko, ambasador în S.U.A.
Din partea Statelor Unite – domnul E. Stettinius, secretar de stat, amiralul flotei W. Leahy, şeful de stat-major al preşedintelui, domnul H. Hopkins, ajutor special al preşedintelui, judecătorul D.G. Birnes, directorul Departamentului mobilizării militare, generalul de armată D.G. Marshall, şeful de stat-major al armatei americane, amiralul flotei E. King, comandantul suprem al Forțelor Militare Maritime ale S.U.A., generalul-locotenent B. Sommerwell, şeful aprovizionării armatei americane, viceamiralul E. Land, administratorul transporturilor militare maritime, generalul-maior L. Kooter, domnul A. Harriman, ambasador în U.R.S.S., domnul F. Matthews, directorul Secției europene din Departamentul de Stat, domnul A. Hiss, locțiitorul directorului Cancelariei pentru problemele speciale politice ale Departamentului de Stat, domnul Ch. Bolen, subsecretar de stat, împreună cu consilierii politici, militari şi tehnici.
Din partea Marii Britanii – domnul A. Eden, ministrul afacerilor străine, lord Lazers, ministrul transporturilor militare, domnul A. Kerr, ambasador în U.R.S.S., domnul A. Cadogan, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine, domnul E. Bridges, secretarul Cabinetului militar, feldmareşalul A. Brooks, şeful Statului-Major al forțelor aeriene, amiralul flotei E. Cunningham, primul lord al Amiralității, generalul G.

Ismay, şeful de stat-major al Ministerului Apărării Naţionale, feldmareşalul Alexander, comandantul suprem aliat pe teatrul de operaţiuni din Mediterana, feldmareşalul Wilson, şeful Misiunii militare britanice la Washington, amiralul Sommerwill, membru al Misiunii militare britanice la Washington, împreună cu consilierii militari şi diplomatici.

Asupra rezultatelor lucrărilor Conferinţei din Crimeea, preşedintele S.U.A., preşedintele Consiliului comisarilor poporului al Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice şi prim-ministrul Marii Britanii au făcut următoarea declaraţie:

I
Înfrângerea Germaniei

Noi am discutat şi stabilit planurile militare ale celor trei puteri aliate în scopul înfrângerii definitive a duşmanului comun. Statele-majore ale celor trei naţiuni aliate s-au întrunit zilnic în consfătuiri în decursul întregii Conferinţe. Aceste consfătuiri au fost satisfăcătoare, în gradul cel mai înalt, din toate punctele de vedere şi au dus la o coordonare mai strânsă decât oricând până acum a sforţărilor militare ale celor trei aliaţi. S-a făcut cel mai complet schimb reciproc de informaţii. Au fost pe deplin coordonate şi planificate în mod detailat termenele, proporţiile şi coordonarea unor noi şi încă mai puternice lovituri ce vor fi date în inima Germaniei de către armatele noastre şi de forţele militare aeriene de la est, vest, nord şi sud.

Planurile noastre militare comune vor deveni cunoscute numai atunci când le vom realiza, dar suntem siguri că cea mai strânsă colaborare între cele trei state-majore ale noastre, care va fi rezultatul prezentei Conferinţe, va duce la grăbirea sfârşitului războiului. Reuniuni ale celor trei state-majore ale

noastre vor mai avea loc de fiecare dată când aceasta va fi necesar.
Germania nazistă este condamnată. Poporul german, încercând să continue împotrivirea lipsită de sens, îşi face doar mai greu preţul înfrângerii.

II
Ocuparea Germaniei şi controlul asupra ei

Noi ne-am înţeles asupra politicii şi planurilor menite a impune realizarea condiţiilor capitulării necondiţionate pe care le vom prescrie împreună Germaniei naziste, după ce împotrivirea înarmată a Germaniei va fi complet zdrobită. Aceste condiţii nu vor fi publicate până când nu se va obţine completa înfrângere a Germaniei. Conform planului comun, forţele armate ale celor trei puteri vor ocupa în Germania zone deosebite. Planul prevede o administrare coordonată şi un control, realizate prin Comisia Centrală de Control formată din comandanţii şefi ai celor trei puteri şi având reşedinţa la Berlin. S-a hotărât ca Franţa să fie invitată de către cele trei puteri, dacă ea o va dori, să ia asupra-şi o zonă de ocupaţie şi să facă parte din Comisia de Control în calitate de al patrulea membru. Asupra întinderii zonei franceze, cele patru guverne interesate vor cădea de acord prin reprezentanţii lor în Comisia Consultativă Europeană.
Scopul nostru, în realizarea căruia suntem neînduplecaţi, este nimicirea militarismului german şi a nazismului şi crearea garanţiilor că Germania nu va mai fi niciodată în stare să tulbure pacea lumii întregi [s.n.].
Suntem ferm hotărâţi a dezarma şi dizolva, o dată şi pentru totdeauna, toate forţele armatei germane, a suprima Statul-major german, care nu o dată a contribuit la renaşterea militarismului german, a scoate sau a distruge toate instalaţiile militare germane, a lichida sau a pune sub control toată industria germană care ar putea fi folosită pentru

producția de război, a aplica tuturor criminalilor de război o pedeapsă dreaptă şi rapidă şi a face să fie acoperite în natură pagubele pricinuite prin distrugerile săvârşite de nemți; a şterge de pe fața pământului partidul nazist, legile, organizațiile şi instituțiile naziste; a înlătura orice influență nazistă şi militaristă din aşezămintele obşteşti, din viața culturală şi economică a poporului german şi a lua în comun față de Germania şi alte măsuri, care vor putea deveni necesare pentru pacea şi securitatea viitoare a lumii întregi. Noi nu urmărim distrugerea poporului german. Numai atunci când nazismul şi militarismul vor fi stârpite va exista speranța într-o existență demnă pentru poporul german şi la un loc în comunitatea națiunilor.

III
Reparațiile pe care le va plăti Germania

Noi am discutat chestiunea daunelor pricinuite în acest război de către Germania țărilor aliate şi am găsit just ca Germania să fie obligată să compenseze aceste daune în natură în proporții maxime posibile.
Se va crea o comisie pentru compensarea daunelor, căreia i se încredințează de asemenea sarcina de a examina problema proporțiilor şi mijloacelor compensării daunelor pricinuite de Germania țărilor aliate. Comisia va funcționa la Moscova.

IV
Conferința Națiunilor Unite

Noi am hotărât să înființăm în timpul cel mai apropiat împreună cu aliații noştri o organizație generală internațională pentru menținerea păcii şi securității. Considerăm că aceasta este esențială atât pentru prevenirea agresiunii, cât şi pentru înlăturarea cauzelor politice, economice şi sociale ale războiului,

printr-o strânsă şi permanentă colaborare a tuturor popoarelor iubitoare de pace.
Bazele au fost puse la Dumbarton Oaks. Dar acolo nu s-a ajuns la acord pe chestiunea importantă a procedurii de votare. La prezenta conferință s-a putut rezolva această greutate. Noi am căzut de acord ca la 25 aprilie 1945 să fie convocată la San Francisco, în Statele Unite, Conferința Națiunilor Unite pentru a pregăti statutul unei asemenea organizații, conform principiilor elaborate în timpul convorbirilor neoficiale de la Dumbarton Oaks.
Guvernul Chinei şi guvernul provizoriu al Franței vor fi consultate imediat şi se va face apel la ele să ia parte, împreună cu guvernele Statelor Unite, Marii Britanii şi Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, la invitarea altor țări la conferință.
Îndată ce va fi terminată consultarea Chinei şi a Franței, se va publica textul propunerilor asupra procedurii de votare.

V
Declarație privitoare la Europa eliberată

Noi am întocmit şi iscălit Declarația privitoare la Europa eliberată. Această declarație prevede coordonarea politicii celor trei puteri şi acțiuni comune pentru rezolvarea problemelor politice şi economice ale Europei eliberate, potrivit principiilor democratice. Mai jos se redă textul declarației:
„Premierul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, prim-ministrul Regatului Unit şi preşedintele Statelor Unite ale Americii s-au consultat în interesul comun al popoarelor din țările lor şi al popoarelor Europei eliberate. Ei declară împreună că s-au înțeles să coordoneze, pe toată perioada nestabilității provizorii din Europa eliberată, politica celor trei guverne spre a ajuta popoarele eliberate de sub stăpânirea Germaniei naziste şi popoarele fostelor state satelit ale Axei în

Europa, atunci când acestea vor rezolva prin metode democratice problemele lor vitale, politice şi economice. La stabilirea ordinii în Europa şi transformarea vieţii naţional-economice trebuie să se ajungă pe calea care va permite popoarelor eliberate să nimicească ultimele urme ale nazismului şi fascismului şi să creeze instituţii democratice după propria lor alegere. *Potrivit principiului Cartei Atlantice asupra dreptului tuturor popoarelor de a-şi alege forma de guvernământ în care vor trăi* [s.n.], trebuie asigurate restabilirea drepturilor suverane şi administrarea proprie pentru acele popoare care au fost lipsite prin forţă de aceste drepturi de către naţiunile agresive.

Pentru îmbunătăţirea condiţiilor în care popoarele eliberate şi-ar realiza aceste drepturi, cele trei guverne vor ajuta în comun popoarele din oricare stat european eliberat sau fost stat satelit al Axei din Europa, unde, după aprecierea lor, va fi necesar: a) a se crea condiţii pentru pacea internă; b) a lua măsuri urgente pentru ajutorarea popoarelor în mizerie; c) a crea organe provizorii de guvernare, care să reprezinte în mod larg toate elementele democratice ale populaţiei şi care să fie obligate să instaureze cât mai grabnic, pe calea unor alegeri libere, guverne care să corespundă voinţei poporului şi d) a contribui, acolo unde va fi necesar, la realizarea unor astfel de alegeri.

Cele trei guverne se vor consulta cu celelalte Naţiuni Unite şi cu autorităţile provizorii sau alte guverne din Europa, când va fi vorba de chestiuni de care ele sunt direct interesate.

Când, după părerea celor trei guverne, situaţia în vreun stat european eliberat sau vreunul din fostele state satelit ale Axei în Europa vor face necesare astfel de acţiuni, ele se vor consulta imediat cu privire la măsurile necesare pentru realizarea răspunderii comune, stabilite în prezenta Declaraţie.

Prin această Declaraţie noi confirmăm din nou credinţa noastră în principiile Cartei Atlantice, credinţa noastră

în Declarația Națiunilor Unite şi hotărârea noastră de a crea, în colaborare cu celelalte națiuni iubitoare de pace, *o ordine internațională bazată pe principii de drept, închinată păcii, securității, libertății şi bunăstării generale a omenirii* [s.n.].
Făcând această Declarație, cele trei puteri îşi exprimă speranța că guvernul provizoriu al Republicii Franceze va putea să li se alăture în cadrul procedurii propuse.

VI
Despre Polonia

Noi ne-am întrunit în Conferința din Crimeea pentru a rezolva deosebirile noastre de vederi în chestiunea Poloniei. Am discutat complet toate aspectele chestiunii poloneze. Am confirmat din nou dorința noastră comună de a vedea restabilită o *Polonie puternică, liberă, independentă şi democratică* [s.n.] şi, în urma convorbirilor noastre, am convenit asupra condițiunilor pe baza cărora va fi format un nou guvern provizoriu polonez al unității naționale, în aşa fel încât să fie recunoscut de către principalele trei puteri.
S-a ajuns la următorul acord:
„O nouă situație s-a creat în Polonia, în urma completei ei eliberări de către Armata Roşie. Aceasta necesită crearea unui guvern provizoriu polonez, care să aibă o bază mai largă decât a fost posibil înainte, până la recenta eliberare a părții de vest a Poloniei. Guvernul provizoriu care funcționează actualmente în Polonia trebuie să fie reorganizat pe o mai largă bază democratică, în aşa fel încât în el să intre personalități democrate din Polonia şi polonezi din străinătate. Acest nou guvern trebuie apoi să ia denumirea de guvern polonez provizoriu de unitate națională.
V.M. Molotov, domnul A. Harriman şi Sir Archibald Clark Kerr sunt împuterniciți, în calitate de Comisiune, să se consulte la Moscova în primul rând cu membrii

actualului guvern provizoriu şi cu alţi lideri democraţi polonezi atât din Polonia, cât şi din străinătate, în scopul reorganizării actualului guvern pe bazele sus-arătate. Acest guvern polonez provizoriu de unitate naţională trebuie să îşi ia obligaţia de a organiza alegeri libere şi nestingherite de nimic, cât mai curând, pe baza dreptului de vot general şi secret. Toate partidele antinaziste şi democratice trebuie să aibă dreptul de a lua parte şi a avea candidaţii lor la aceste alegeri.

Când guvernul polonez de unitate naţională va fi format conform celor sus-arătate, guvernul U.R.S.S., care are în prezent relaţii diplomatice cu actualul guvern provizoriu al Poloniei, guvernul Regatului Unit şi guvernul S.U.A. vor stabili relaţii diplomatice cu noul guvern polonez provizoriu de unitate naţională şi vor face schimb de ambasadori, ale căror rapoarte vor informa guvernele respective asupra situaţiei din Polonia.

Şefii celor trei guverne consideră că graniţa de est a Poloniei trebuie să treacă de-a lungul liniei Curzon, deviind de la ea în unele sectoare de la cinci până la opt kilometri în folosul Poloniei. Şefii celor trei guverne recunosc că Polonia trebuie să capete o mărire considerabilă a teritoriului la nord şi la vest. Ei consideră că în privinţa întinderii acestei măriri de teritoriu va fi cerută la timp părerea noului guvern polonez provizoriu de uniune naţională şi că apoi stabilirea definitivă a graniţei de vest a Poloniei va fi amânată până la Conferinţa de pace”.

VII
Despre Iugoslavia

Noi am socotit necesar a recomanda mareşalului Tito şi doctorului Subaşici să aplice neîntârziat acordul încheiat între ei şi pe baza acestui acord să formeze guvernul provizoriu unit.

S-a hotărât de asemenea a recomanda ca de îndată ce va fi format noul guvern iugoslav să declare:

1) că Vecea antifascistă de eliberare națională a Iugoslaviei va fi lărgită prin intrarea în ea a membrilor ultimei Scupcine iugoslave, care nu s-au compromis prin colaborarea cu dușmanul și vor crea astfel organul denumit parlament provizoriu;

2) că actele legislative ale Vecei antifasciste de eliberare națională vor fi supuse confirmării ulterioare a Adunării Constituante.

S-a făcut de asemenea o trecere în revistă generală a celorlalte chestiuni balcanice.

VIII
Consfătuirea miniștrilor afacerilor străine

În cursul întregii Conferințe, afară de consfătuirile zilnice ale șefilor guvernelor și miniștrilor afacerilor străine, au avut loc zilnic consfătuiri separate ale celor trei miniștri ai afacerilor străine, la care au participat consilierii lor.

Aceste consfătuiri s-au dovedit a fi extrem de utile și la Conferință s-a căzut de acord că trebuie creat un mecanism permanent pentru consultări regulate între cei trei miniștri ai afacerilor străine. De aceea miniștrii afacerilor străine se vor întruni atât de des cât va fi necesar, probabil la fiecare 3 sau 4 luni. Aceste consfătuiri vor avea loc pe rând în cele trei capitale, iar prima consfătuire va avea loc la Londra după Conferința Națiunilor Unite pentru crearea organizației internaționale a securității.

IX
Unitatea în organizarea păcii, ca și în conducerea războiului

Conferința noastră din Crimeea a confirmat din nou hotărârea noastră comună de a păstra și întări în viitoarea perioadă de pace acea unitate de scopuri și acțiune care a făcut ca în războiul actual victoria să fie

posibilă şi neîndoielnică pentru Naţiunile Unite. Noi credem că aceasta este o obligaţie sfântă a guvernelor noastre faţă de popoarele lor, precum şi faţă de popoarele lumii întregi.
Numai continuând şi lărgind colaborarea şi înţelegerea reciprocă dintre cele trei ţări ale noastre şi dintre toate popoarele iubitoare de pace poate fi realizată năzuinţa cea mai înaltă a omenirii – pacea trainică şi stabilă care, după cum se spune în *Carta Atlantică, „să asigure o astfel de situaţie în care toţi oamenii din toate ţările să poată trăi toată viaţa lor fără să cunoască nici frica, nici mizeria”* [s.n.].
Victoria în acest război şi crearea organizaţiei internaţionale care este prevăzută prezintă posibilitatea cea mai mare din toată istoria omenirii pentru crearea, în anii apropiaţi, a principalelor condiţii ale unei astfel de păci.

Citind analiza de mai sus, cuprinsă în *Comunicatul Conferinţei Reprezentanţilor celor trei mari puteri de la Ialta* de pe data de 15 februarie 1945, m-am oprit la o frază din capitolul IX, unde sunt evocate *Carta Atlantică* şi obligaţia „să se asigure o astfel de situaţie în care toţi oamenii din toate ţările să poată trăi toată viaţa lor fără să cunoască nici frica, nici mizeria”. Să comparăm această declaraţie cu analiza trimisă de M.S. Regele Mihai preşedintelui Roosevelt în 24 ianuarie 1945, unde, la capitolul VII, e prezentată poziţia Comisiei Aliate de Control faţă de populaţia etnică de origine germană, indiferent de cetăţenie. Discriminarea pe care o practică sovieticii încalcă flagrant Carta Atlantică:

La 6 ianuarie Comisia Aliată de Control a trimis guvernului român o notă care cerea ca, în perioada dintre 10 ianuarie şi 20 ianuarie, toţi bărbaţii cu vârste de la 17 la 45 de ani şi femeile cu vârste de la 18 la 30 de ani (cu excepţia celor cu copii mai mici de 1 an) de

origine etnică germană, indiferent de cetățenie, să fie mobilizați la muncă. [...] La sfârşit nota Comisiei Aliate de Control adăuga că în instrucțiunile emise de guvernul român cu privire la această mobilizare se vor prevedea pedepse severe pentru cei care se eschivează de la mobilizare şi pentru familiile lor, sau pentru persoanele care i-ar ascunde. Deşi nota sovietică nu menționează acest fapt, cei mobilizați trebuiau să meargă să muncească pe teritoriul U.R.S.S.-ului.

Acest capitol VII din *Memoriul* trimis de M.S. Regele Mihai preşedintelui Roosevelt e un document esențial pentru cunoaşterea atitudinii poporului român față de minoritățile etnice prezente în România, atitudine regăsibilă şi în intervenția energică a suveranului român, ori de câte ori e obligat de sovietici să încalce *Constituția*, democrația şi drepturile omului. Iată ce susține suveranul în continuare în analiza sa:

Aceşti cetățeni (de etnie germană, n.n.), care numără astăzi aproximativ o jumătate de milion, sunt stabiliți în România de multă vreme (transilvănenii de şapte secole, cei din Banat de două secole). Pentru aceste motive, aceşti cetățeni constituie o parte reală a națiunii române, de care sunt legați în întregime, şi, prin urmare, a-i lua fie şi pentru o scurtă perioadă din gospodăriile lor ar perturba într-un mod foarte serios toate ramurile de activitate ale țării...

În capitolul VIII, suveranul se referă la „amestecul în viața administrativă a Moldovei" şi la încălcarea declarației făcute de Molotov în 2 aprilie care garanta „independența României şi neamestecul U.R.S.S. în treburile ei interne". Exemplele sunt date din viața administrativă, unde au fost instalate administrații improvizate, asistate de armata

sovietică. Lor li se adaugă exemplele de cenzură, unde conținutul telegramelor, al presei şi al programelor de radio e decis şi falsificat de autoritățile sovietice, fără o consultare a părții române. Toate acestea nu pot fi socotite decât un atentat permanent împotriva suveranității României şi a drepturilor omului.

Lupta dintre democrație şi dictatură. „Câte declarații, tot atâtea încălcări ale lor"

D.U.: Ați fost întrebat de nenumărate ori cum s-a petrecut abdicarea forțată. În primăvara anului 1948 ați informat opinia publică internațională despre actul ilegitim, contrar voinței poporului român, întreprins de comunişti cu acordul sau în sensul indicației sovietice. Dar ați ştiut încă din toamna şi mai ales din iarna dintre anii 1944 şi 1945 că nu numai independența şi suveranitatea României se află în pericol, ci şi democrația României, prevederile Constituției româneşti fiind mereu încălcate. Şi de ce ar fi fost ele luate în considerare, când erau nesocotite tratate internaționale, articolele şi prevederile armistițiului, competența trilaterală a Aliaților, redusă şi ea treptat la monolitismul politic şi executiv sovietic? Am citit instrucțiunile Departamentului de Stat către reprezentanța americană din România, după discuția avută cu Majestatea Voastră şi Regina-mamă Elena. E o discuție din februarie 1945.

M.S.: Noi am înțeles să respectăm declarația privind Europa eliberată – timpul ne va arăta în ce fel şi cu ce sacrificare a destinului popoarelor ei. Acea declarație de la Ialta din februarie se referea la responsabilitatea comună a celor trei guverne: sovietic, britanic şi american. Susținea de asemenea că popoarele din fostele state satelit ale Axei au voie, au posibilitatea să-şi aleagă forma de guvernământ în care vor trăi. Cei trei aliați trebuiau să vegheze ca guvernele din țările respective să reprezinte toate elementele şi forțele democratice ale popoarelor respective.

D.U.: Or, nici vorbă de aşa ceva.

M.S.: Despre amestecul în politica internă am mai vorbit. Siguranța formei de guvernământ era periclitată, şi asta în nici un caz de voința poporului. România era în pericol, Constituția, soarta poporului român, monarhia constituțională şi însăşi securitatea noastră ca persoane, a mamei mele, a mea erau în pericol.

D.U.: Dar exista declarația lui Molotov din 2 aprilie 1944 că guvernul sovietic nu urmăreşte scopul de a schimba structura socială existentă în România.

M.S.: Câte declarații, tot atâtea încălcări ale lor.

D.U.: Ca exemplu, *Declarația Frontului Național-Democrat* cu privire la Conferința de la Ialta. O declarație din februarie 1945, apărută în ziarul *România liberă*. Se vorbea acolo de respectarea drepturilor suverane ale tuturor națiunilor mici şi mari. Se făceau trimiteri la Conferința din Crimeea şi la faptul că va exista o coordonare a politicii celor trei guverne pentru „a ajuta" popoarele „eliberate". Dar violența Declarației Frontului Național-Democrat, taxând rezultatul Conferinței ca o lovitură nimicitoare dată politicii duse de conducătorii reacționari ai celor două partide istorice şi la adresa politicii reacționare a prim-ministrului general Rădescu, nu cred că a avut ecouri liniştitoare. Şi deşi se tot vorbea de rezolvarea prin metode democratice şi despre un guvern „care să reprezinte în mod larg toate elementele democratice ale populației", numai despre democrație n-a fost vorba...

Declarație a Frontului Național-Democratic cu privire la hotărârile Conferinței de la Ialta, datată la 15 februarie 1945.

(Text apărut în *România liberă*, an III, nr. 171 din 19 februarie 1945, p. 3.)

1. Conferința din Crimeea a confirmat din nou completa unitate de vederi şi hotărârea de nestrămutat luată la Teheran în cea mai perfectă înțelegere de către

cei trei mari conducători ai celor mai mari popoare din lume de a înfrânge cât mai repede duşmanul comun, Germania hitleristă, şi de a stârpi definitiv fascismul, duşmanul cel mai întunecos şi sângeros al civilizaţiei umane.

În ajunul victoriei asupra Germaniei hitleriste, când eroica Armată Roşie bate la porţile Berlinului, iar vitezele armate anglo-americane sparg frontierele de apus ale Germaniei, marii aliaţi au afirmat din nou scopurile nobile care le-au unit nu numai pentru înfrângerea duşmanului comun, dar şi pentru a colabora şi după victorie în vederea asigurării păcii, *pe baza respectării drepturilor suverane ale tuturor naţiunilor mici şi mari* [s.n.].

În acest scop se instituie o organizaţie internaţională generală pentru menţinerea păcii şi a securităţii.

Conferinţa din Crimeea a confirmat din nou hotărârea comună de a păstra şi întări, în viitoarea perioadă de pace, „acea unitate de scopuri şi acţiune care a făcut ca în războiul actual victoria să fie posibilă şi neîndoielnică pentru Naţiunile Unite".

2. Este de o deosebită importanţă pentru poporul român *declaraţia privitoare la Europa eliberată, afirmând înţelegerea şi coordonarea politicii celor trei guverne de a ajuta popoarele eliberate de sub stăpânirea Germaniei naziste şi popoarele statelor foste satelite ale Axei în Europa, atunci când acestea vor rezolva prin metode democratice problemele lor vitale, politice şi economice* [s.n.].

Această declaraţie arată limpede poporului român calea pe care trebuie să meargă pentru a obţine sprijinul politic şi economic al marilor Naţiuni Unite şi în special al Uniunii Sovietice, fără de care România nu îşi poate asigura independenţa, suveranitatea şi refacerea naţională şi economică.

Calea aceasta, corespunzând în întregime propriilor dorinţe, străduinţe şi interese naţionale ale poporului român, este aceea a nimicirii ultimelor urme ale

nazismului şi fascismului şi *creării instituţiilor democratice după propria alegere* [s.n.].

3. Declaraţia Crimeii a spulberat definitiv ultima speranţă a fasciştilor şi reacţionarilor de pretutindeni, care nădăjduiau în provocarea de neînţelegeri şi conflicte între marii aliaţi.

Rezultatul Conferinţei e o lovitură nimicitoare dată politicii duse de conducătorii reacţionari ai celor două partide „istorice" după 23 August 1944, precum este o lovitură nimicitoare dată politicii reacţionare a dlui prim-ministru general Rădescu [s.n.].

Este evident că refacerea naţională şi economică a României nu este posibilă prin sabotarea operei de democratizare a ţării, prin camuflarea legionarilor şi scoaterea lor în stradă, prin sabotarea epuraţiei aparatului de stat şi prin împiedicarea arestării şi pedepsirii criminalilor de război şi a celor vinovaţi de dezastrul ţării. Este evident că România nu poate păşi pe drumul refacerii şi al progresului, dacă se duce o politică de aţâţare şovină şi de împiedicare a îndeplinirii marilor reforme sociale, în primul rând a reformei agrare.

Numai rezolvarea prin metode democratice a problemelor vitale, politice şi economice va permite încadrarea sinceră a României în rândul popoarelor luptătoare pentru progres şi civilizaţie, asigurând prin aceasta dezvoltarea şi înflorirea ţării noastre.

4. Dar rezolvarea prin metode democratice a problemelor vitale şi politice ale României se poate îndeplini – aşa cum rezultă şi din Comunicatul Conferinţei din Crimeea – numai de *un guvern „care să reprezinte în mod larg toate elementele democratice ale populaţiei"* [s.n.].

Un asemenea guvern nu poate fi format din conducătorii reacţionari ai partidelor „istorice" sau de reacţionari ca dl general Rădescu [s.n.]. Protectorii fasciştilor din ţară, sabotorii îndeplinirii loiale a generoaselor condiţii de armistiţiu, duşmanii libertăţilor democratice şi

reformelor sociale sunt o piedică în calea încadrării sincere a României în marea familie a popoarelor care luptă pentru progres şi pentru libertate, sunt o piedică în calea stabilirii bunelor raporturi cu Naţiunile Unite şi în general cu marea noastră vecină din răsărit, Uniunea Sovietică. Politica lor reacţionară, duşmănoasă poporului este o piedică în calea propăşirii poporului român.

Frontul Naţional-Democrat reprezintă o uniune naţională a tuturor forţelor democratice din ţară, iar programul de guvernare F.N.D. cuprinde cerinţele vitale ale ţării şi ale poporului, garantând stârpirea ultimelor urme ale fascismului din ţară, reclădirea unei Românii cu adevărat democratice, care va putea obţine un loc de cinste în familia popoarelor iubitoare de pace şi libertate.

5. Conferinţa din Crimeea înseamnă un imens ajutor moral, politic şi material dat ţării noastre în lupta poporului pentru independenţa şi securitatea naţională, pentru democratizarea şi progresul ţării.

De aceea Consiliul F.N.D. şi întregul popor român salută cu entuziasm hotărârile Conferinţei din Crimeea.

Trăiască lupta unită a tuturor popoarelor împotriva fascismului!

Trăiască marile Naţiuni Unite şi marii lor conducători, mareşalul Iosif Stalin, Franklin Roosevelt şi Winston Churchill!

Consiliul Frontului Naţional-Democrat

Declaraţia Frontului Naţional-Democratic cu privire la hotărârile Conferinţei de la Ialta e o dovadă clară de deformare a documentelor istoriei şi de „interpretare" a acestora, până la desfigurarea şi răsturnarea oricărei semnificaţii. F.N.D., care fusese creat pentru a dezechilibra democraţia românească, a avut rolul acelei maşinării de

război inventate în Antichitate prin care o cetate asediată un timp îndelungat ajungea, în fine, să fie cucerită. F.N.D. a acționat în acea perioadă ca un berbece al dictaturii roşii. El a eliminat nu doar adevărul unor documente şi rezoluții, ci orice fel de semnificație democratică, prezentă în comunicatele unor conferințe internaționale sau în documentele politice ale României.

Promisiuni neonorate

D.U.: Exista semnătura sovietică pe Declarația din Crimeea.

M.S.: Şi câte asigurări, şi note, şi promisiuni... Dar atunci când am vorbit cu generalul Schuyler ştiam că sunt obligat să informez care este realitatea în România.

D.U.: Iar când ați fost obligat să abdicați, şi lucrul acesta s-a uitat sau nu se ştie de loc, nu s-a respectat decizia celor trei guverne aliate sau promisiunea pe care v-au făcut-o, şi anume că „responsabilitatea pentru garantarea securității dvs. şi acordarea protecției sau a mijloacelor de plecare din țară trebuie să revină Comisiei Aliate de Control". A asistat Comisia Aliată de Control la întrevederea dvs. cu Dej, când ați fost obligat să semnați abdicarea, sub şantajul că vor fi ucişi 1.000 de oameni?

M.S.: Nici vorbă.

D.U.: A asistat Comisia Aliată de Control sau competența trilaterală, când v-ați făcut bagajele sub supraveghere?

M.S.: Nici vorbă.

D.U.: A întocmit vreo Comisie Aliată de Control sau competența trilaterală un inventar al bunurilor cu care ați plecat din țară sau a decis ea ce despăgubiri materiale vi se cuvin?

M.S.: Se ştie că nu.

D.U.: Au făcut ruşii sau comuniştii români acest inventar?

M.S.: Nu. Dar e şi limpede de ce. Ca să poată apoi să mintă, să calomnieze.

D.U.: Şi, de ce nu, să sustragă valori, mari valori, afirmând că Majestatea Voastră le-aţi luat la plecare!

În 23 februarie 1945 s-au dat *Instrucţiuni ale Departamentului de Stat către reprezentanţa americană din România în ceea ce priveşte precizarea poziţiei guvernului american faţă de evenimentele din România.*

(Documentul se află la Arhivele Statului Bucureşti, colecţia Microfilme S.UA., r. 664, c. 908-911.)

Departamentul de Stat
Urgent
Reprezentanţa americană
Bucureşti (România)

Departamentul de Război a adus la cunoştinţa Departamentului de Stat telegrama generalului Schuyler referitoare la convorbirea cu regele şi mama acestuia. Departamentele de Război şi de Stat sunt de acord că aceasta este în primul rând o problemă politică şi că telegrama de faţă, care a fost pusă de acord cu Departamentul de Război, trebuie să servească drept instrucţiuni atât pentru Schuyler, cât şi pentru dvs.

Declaraţia privind Europa eliberată, adoptată la Ialta, la 12 februarie, stabileşte responsabilitatea comună a celor trei guverne în a da popoarelor din fostele state satelit ale Axei posibilitatea să-şi aleagă forma de guvernământ în care vor trăi [s.n.]. Cele trei guverne au căzut de acord să îşi concentreze acţiunile politice, acolo unde ele apreciază că situaţia o cere, în a ajuta aceste popoare să instaureze o pace internă şi în formarea unor autorităţi guvernamentale interimare care să reprezinte larg elementele democratice ale populaţiei şi care să se angajeze să instaureze cât mai

curând posibil, prin alegeri libere, guverne receptive la voința poporului.

În consecință, *securitatea regelui şi a mamei sale, ceea ce reprezintă o problemă strâns legată de forma de guvernământ, devine o chestiune de directă preocupare pentru cele trei guverne aliate* [s.n.] în cadrul actualului sistem de control. Aceasta nu ar prejudicia desfăşurarea proceselor democratice ulterioare, dacă poporul român va dori atunci să ridice problema instituțiilor sale guvernamentale.

Credem că regina exagerează în temerea ei, crezând că ruşii ar putea să o predea comuniştilor. Având în vedere *declarația lui Molotov din 2 aprilie 1944 că guvernul sovietic nu urmăreşte scopul „de a schimba structura existentă în România" şi semnătura sovietică pe Declarația din Crimeea* [s.n.], Departamentul nu se poate situa pe o anumită poziție în problema instituțiilor, ceea ce ar putea implica posibilitatea ca guvernul sovietic să se depărteze de la acele principii.

Noi considerăm că dacă comuniştii români vor face într-adevăr o încercare de a lua puterea, problemă care ar trebui să preocupe cele trei guverne aliate, şi dacă securitatea personală a regelui şi a mamei sale este amenințată, *responsabilitatea pentru garantarea securității lor prin acordarea oricărei protecții sau a mijloacelor de plecare din țară trebuie să revină Comisiei Aliate de Control* [s.n.]. Chiar dacă autoritățile sovietice îndeplinesc în mod obişnuit funcțiile administrativă şi executivă în Comisia Aliată de Control, este admisibil să presupunem că reprezentanții celor trei guverne ar acționa acum în probleme de acest fel cu o *competență trilaterală*, guvernul Statelor Unite nu ar fi atunci în situația de a reacționa independent în a oferi protecție, dar generalul Schuyler poate participa, alături de colegii săi sovietic şi britanic, la punerea de acord a oricărui plan pe care l-ar impune unele evenimente viitoare.

Folosind cele de mai sus pentru orientarea dvs. în viitoarele convorbiri cu regele şi mama sa, dvs. sau generalul Schuyler puteți spune că *guvernul nostru recunoaşte importanța rolului regelui în evenimentele de la 23 August şi sprijinul său loial acordat cauzei aliate de atunci încoace* [s.n.]; şi că nu avem nici un motiv să credem că Aliații noştri nu ne împărtăşesc opinia că *regele a jucat un rol important şi este un factor stabilizator în politica românească. El trebuie să îşi aprecieze singur răspunderea față de poporul său* [s.n.]. Dacă evenimentele iau o întorsătură care să îi permită să se aştepte la violență, guvernul nostru ar prefera ca măsurile ce vor trebui adoptate să fie puse de acord cu guvernele britanic şi sovietic, potrivit principiilor stabilite de declarația tripartită referitoare la cele de mai sus. S-ar putea motiva că nu intră în sfera de competență a generalului Schuyler să acorde protecție familiei regale, dincolo de calitatea sa de reprezentant în Comisia Aliată de Control, şi că, cu excepția unei cereri extreme de protecție în caz de urgență împotriva unei violențe fizice, pe care o poate satisface, el trebuie să prezinte mai întâi problema Comisiei Aliate de Control pentru a fi analizată de colegii săi sovietic şi britanic. Asistența pe care reprezentanța dvs. ar putea fi solicitată să o acorde ar fi limitată, desigur, de caracterul de informare al misiunii dvs.

Iuliu Maniu, în decembrie 1944. Ingerința sovieticilor în Transilvania

Scriam în 1991 că într-o zi istoricii vor trebui să scrie o carte despre Iuliu Maniu. Ar fi cazul ca istoria românească să înceapă să-şi asume responsabilitățile ce îi incumbă. Să nu mai lase pe seama scriitorilor şi a ziariştilor o sarcină care îi revine prin profesionalism – dacă nu s-au deprofesionalizat – şi prin conştiință şi responsabilitate – dacă nu s-au demonetizat, ca şi leul, conştiința şi

responsabilitatea. Nu cred că eram omul pregătit să scriu şi să adun material, aşa cum am putut şi cum am fost lăsată de împrejurări şi de oameni, pentru această carte. Nu sunt istoric, nu am veleităţi politice, nici orgoliul de a descoperi noi teritorii, nici iluzia că aş putea rosti ultimul cuvânt. Îmi place însă să verific orice afirmaţie a celorlalţi, nu neapărat din suspiciune, deşi cunoaşterea înlocuită atâtea decenii prin propagandă ar fi trebuit să ne înarmeze pe toţi cu o benefică suspiciune. Am auzit de atâtea ori sloganul cu naivitatea politică manifestată după armistiţiu de români şi de partidele istorice, i-am auzit pe atâţia ignoranţi declarând ritos că Regele Mihai ne-a vândut sovieticilor şi înţeleg aproape mai bine viclenia omisiunilor decât pe aceea a bruiajului de informaţii. Dacă nu sunt în stare să prevăd când, cum şi de ce ni se va spune sau vom afla într-o zi adevărul, presimt *când*, *cum* şi *de ce* ni se oferă minciuna sau jumătatea de adevăr. Partidele istorice şi Regele Mihai I au ştiut încă din 1944 că sovieticilor li s-a dat mână liberă în aplicarea armistiţiului.

Iată ce gândea Iuliu Maniu în noiembrie 1944 şi care erau temerile şi atitudinea lui faţă de situaţia României, expuse cu lucididitate şi simţ al realităţii lui Le Rougetel, colegul britanic al lui Burton Y. Berry, reprezentantul S.U.A. la Bucureşti, autorul atâtor telegrame privind aplicarea armistiţiului şi rolul Comisiei Aliate de Control pentru România, pe care le-aş numi telegramele unei vinovate părăsiri a scenei, telegramele unei dezertări morale faţă de soarta poporului român, faţă de independenţa şi suveranitatea României. Cât priveşte declaraţia lui Molotov şi faptul că cei trei aliaţi principali anticipau ca România să fie un stat independent şi suveran, rezultatele ne sunt cunoscute pe pielea noastră şi au fost plătite la propriu cu pielea românilor.

Iuliu Maniu va fi una din marile victime ale calităţilor pe care i le recunoaşte însuşi reprezentantul S.U.A. la Bucureşti, domnul Burton Y. Berry, care vorbeşte despre el ca despre o personalitate politică ce „s-a distins ca un curajos campion al acţiunilor şi sentimentelor proaliate din

România, chiar în zilele sumbre ale dictaturii lui Antonescu". Declarându-l un lider politic autentic şi socotind că „respectul pe care îl au toţi românii pentru el îl umbreşte pe acela avut pentru oricare român", Burton Y. Berry vrea să-l ferească pe Iuliu Maniu „pentru tot ce a fost şi ce este" de convingerea generală că „dizolvarea statului român este în prezent în curs". Nu era şi el un om la fel de naiv sau de vulnerabil, mizând pe buna-credinţă, ca toţi românii care nu puteau să conceapă că vor fi părăsiţi de aliaţii americani şi britanici? Şi-ar fi putut el imagina că independenţa, suveranitatea şi democraţia României vor fi condamnate la captivitate şi exterminare, asemenea acestui mare om politic şi patriot care a fost Iuliu Maniu, auzindu-şi sentinţa de detenţie pe viaţă, mort în închisoare şi supus apoi decenii la rând calomniilor, cenzurii, radierii din memoria noastră?

Bucureşti. 9 decembrie 1944. Telegramă a reprezentantului S.U.A. la Bucureşti, Burton Y. Berry, conţinând rezumatul unei convorbiri avute cu Iuliu Maniu privind aplicarea armistiţiului şi rolul Comisiei Aliate de Control pentru România.

(Documentul se găseşte la Arhivele Statului Bucureşti, colecţia Microfilme S.U.A., r. 630, c. 767-769.)

Acum câteva zile, Maniu i-a spus colegului meu britanic, Le Rougetel, că dacă guvernul britanic doreşte ca România să îşi încerce norocul cu sovieticii mai degrabă decât cu puterile anglo-saxone, în caz că o hotărâre se impune, el va înţelege pe deplin situaţia, dar ar fi recunoscător să primească un indiciu în acest sens. Transmiţând această declaraţie către Foreign Office, Le Rougetel a afirmat că el este convins că Maniu în mod sincer aştepta o orientare şi propunea ca aceste informaţii să poată fi folosite drept bază pentru a i se transmite un mesaj lui Maniu.

Aseară, cu mine însă Maniu a dezvoltat mult mai complet aceeaşi idee. El a spus că, *dacă ar fi ştiut că sovieticilor li se va da mână liberă în aplicarea armistiţiului, el nu l-ar fi sfătuit pe rege să semneze armistiţiul* [s.n.]. El a susţinut că insistenţele sale şi acţiunea română care a rezultat din aceasta au împins de fapt linia Focşani-Galaţi – care ar fi putut fi menţinută încă mult timp – chiar până la porţile Budapestei.

El mi-a vorbit despre o propunere făcută lui Molotov acum un an, referitoare la relaţiile dintre România şi Uniunea Sovietică, şi a explicat că datorită loialităţii lui faţă de puterile democratice nu primise această propunere. În acea vreme el era convins că puterile democratice vor menţine România independentă şi suverană. Cu toate acestea, totul indică astăzi că nu aceasta a fost intenţia acelor puteri. Din contră, se pare că Rusia sovietică a proiectat în mod deliberat să facă din România o ţară comunistă, în timp ce puterile democratice priveau în linişte. Pentru a-şi susţine opinia, el a citat exemple ca: instalarea comunişţilor unguri în funcţii administrative în nordul Transilvaniei; progresele înregistrate de sovietici în colonizarea Constanţei şi *cererea recentă a lui Malinovski ca toate cele patru regiuni româneşti din Transilvania care au fost împărţite între România şi Ungaria prin Dictatul de la Viena să fie date sub administraţie sovietică şi ungară* [s.n.].

Cu o emoţie deosebită *Maniu a întrebat dacă America şi Marea Britanie doreau ca România să devină o parte a Uniunii Sovietice*. „Dacă asta se doreşte, sfătuiţi-mă în consecinţă, întrucât aceasta poate fi uşor aranjată spre un avantaj mai mare pentru România decât o pot face comunişţii români.” Apoi a repetat că, dacă intenţia noastră este de a abandona România, noi avem obligaţia să i-o spunem, iar el datorează poporului român obligaţia să îi asigure cele mai bune condiţii.

I-am spus lui Maniu că, după câte ştiam eu, *declaraţia lui Molotov din primăvara trecută şi articolele din armistiţiu arătau că cei trei principali aliaţi anticipau ca România să fie un stat independent şi suveran* [s.n.].
Departamentul ştie foarte bine că Maniu s-a distins ca un curajos campion al acţiunilor şi sentimentelor proaliate din România chiar şi în zilele sumbre ale dictaturii lui Antonescu. El are un mare număr de adepţi politici în ţară şi eu cred că respectul pe care-l au toţi românii pentru el îl umbreşte pe acela avut pentru oricare alt român. Pentru ce a fost el şi pentru ceea ce este, pare important ca el să fie ferit să alunece spre a împărtăşi convingerea generală că dizolvarea statului român este în prezent în curs. Având în vedere cele de mai sus, sunt de părere că orice mesaj de care Maniu ar putea lua cunoştinţă ar fi oportun.

Strada Sfinţilor

Între timp, de-a lungul celor aproape două decenii care au trecut, s-au publicat mai multe cărţi despre Iuliu Maniu; prima dintre ele, scrisă de Ioan Scurtu şi intitulată simplu *Iuliu Maniu*, a apărut la Editura Enciclopedică în 1995, apoi, în 1998, au apărut *Amintiri despre Iuliu Maniu* de Ionel Pop, Zaharia Boilă şi Matei Boilă, la Editura Dacia, iar în 2008, cartea scrisă de Andreea Dobeş, *Iuliu Maniu, un creator de istorie*, editată de Fundaţia Academia Civică. Documentele procesului său şi ale proceselor celorlalţi membrii P.N.Ţ. au fost publicate. Am văzut o mulţime de documente şi numărul acela din ziarul *Scânteia* din 13 noiembrie 1947 care scrie cu litere de-o şchioapă, exultând de fericire: *Iuliu Maniu şi Ion Mihalache condamnaţi la temniţă grea pe viaţă*, şi alături, tot cu litere mari, numele lui Marin Mihalache, Gr. Niculescu-Buzeşti, Penescu... Pe „coloana” din stânga sunt înşirate numele condamnaţilor, iar în dreapta e tipărită sentinţa, totul transformat într-un reportaj al justiţiei triumfătoare, nu se ştie de ce şi ce fel de

justiție, dat fiind că e vorba de condamnarea atâtor lideri care au făcut istoria României. Am citit lucruri cumplite despre suferințele îndurate, cum a fost cărat trupul mort al lui Maniu pe scări, urcând şi coborând şi în moarte treptele. Se spune că i s-ar fi rupt înadins picioarele căci era prea înalt şi nu încăpea în sacul în care urma să fie aruncat în groapa comună.

Corneliu Coposu mi-a spus câteva cuvinte, dar eu reţin ca un acord inconfundabil fraza „era atât de înalt".

Revăd *Declarația* pe care a scris-o de mână, în care afirmă că nu acceptă personal hotărârea de la Moscova, acordul tripartit.

> Subsemnatul Iuliu Maniu, domiciliat pe str. Sfinților, No.10, Bucureşti, declar următoarelor [sic]:
> Acordul de la Moscova, care a fost determinat în bună parte de intervenția mea, făcută guvernelor din Moscova, America şi Anglia, arătând că guvernul român nu satisface hotărârilor [sic] de la Yalta şi Potsdam.
> Dnii Clark Kerr şi Harriman mi-au cerut să accept acordul de la Moscova şi să colaborez cu punerea lui în aplicare. Hotărârea de la Moscova nu mă satisface şi nu accept personal acest acord. Vom da un răspuns după convocarea delegației permanente a Partidului.

4 noiembrie 1944. Decretul regal de numire a miniştrilor în guvernul nou constituit. Al doilea guvern condus de Generalul Constantin Sănătescu

> Mihai I
> Prin grația lui Dumnezeu şi voința națională,
> rege al României.
> la toți de față şi viitori, sănătate.

În baza dispoziţiunilor art. 88 din Constituţie şi art. 1 şi 2 din Legea pentru organizarea ministerelor,
Am decretat şi decretăm
Art. 1. Domnul Petru Groza se numeşte vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri;
Art. 2. Se numesc miniştri secretari de stat domnii:
Lucreţiu Pătrăşcanu, la Departamentul Justiţiei;
Constantin Vişoianu, la Departamentul Afacerilor Străine;
Gheorghe Pop, la Departamentul Cultelor şi Artelor;
Constantin Brătianu, la Departamentul Producţiei de Război;
Niculae Penescu, la Departamentul Afacerilor Interne;
Mihail Romniceanu, la Departamentul Finanţelor;
Profesor Daniel Danielopol, la Departamentul Sănătăţii şi Asistenţei Sociale;
Aurel Leucuţia, la Departamentul Economiei Naţionale;
Profesor Ion Hudiţă, la Departamentul Agriculturii şi Domeniilor;
Lothar Rădăceanu, la Departamentul Muncii;
Profesor inginer Gheorghe Nicolau, la Departamentul Asigurărilor Sociale;
Gheorghe Gheorghiu-Dej, la Departamentul Comunicaţiilor;
Virgil Solomon, la Departamentul Lucrărilor Publice;
Profesor Gheorghe Fotino, la Departamentul Cooperaţiei;
Profesor Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, la Departamentul Minorităţilor.
Art. 3. Se numesc subsecretari de stat:
– La Preşedenţia Consiliului de Miniştri, domnii:
general de brigadă Dimitrie Dămăceanu, pentru legătura cu Aliaţii şi aplicarea armistiţiului;
Sabin Manuilă, pentru Organizarea statului;
Lucian Burchi, pentru Aprovizionare.
– La Ministerul Afacerilor Interne, domnii:
general de brigadă Virgil Stănescu, pentru Siguranţa statului;

Dimitrie Nistor şi Teohari Georgescu, pentru chestiuni administrative.
– La Ministerul Războiului, domnii:
general Ilie Crețulescu, pentru Armata de Uscat;
contraamiral Roman August, pentru Marină;
general Gheorghe Vasiliu, pentru Aviație.
– La Ministerul Finanțelor, domnul:
Emil Ghilezan.
– La Ministerul Educației Naționale, domnii:
profesor Victor Papacostea şi
Dimitrie Căpățîneanu.
– La Ministerul Producției de Război, domnul:
Constantin Zamfirescu.
– La Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, domnul:
Zăroni Romulus.
– La Ministerul Economiei Naționale, domnul:
inginer Tudor Ionescu.
– La Ministerul Comunicațiilor, domnul:
Mihail Răutu.
Dat în Bucureşti la 4 noiembrie 1944.

Convorbirea lui Burton Y. Berry cu Iuliu Maniu, evocată în telegrama din 9 decembrie 1944, subliniază *solidaritatea de concepție şi acțiune* care a existat între Majestatea Sa Regele Mihai şi partidele istorice din România. E semnificativă declarația lui Iuliu Maniu care mărturiseşte că, dacă ar fi ştiut că sovieticii vor avea mână liberă (mână de fier [n.n.]) în aplicarea armistițiului, el nu l-ar fi sfătuit pe rege să semneze un asemenea act. Printr-o asemenea confesiune, liderul P.N.Ț. îşi asumă responsabilitatea actului de la 23 august, alături de celelalte partide istorice, socotind că decizia suveranului de trecere a României de partea Aliaților fusese o *decizie comună*, hotărârea celor mai importante forțe politice din țară, care exprima implicit dorința poporului român. Poziția lui Iuliu Maniu la care se referă Burton Y. Berry ne evocă din nou acel memoriu al Regelui Mihai înaintat preşedintelui Statelor Unite

împreună cu nota directorului de la Biroul Serviciilor Strategice din Washington, domnul William J. Donovan. Ce scrie Majestatea Sa Regele Mihai în memoriul său cu privire la situația Transilvaniei după semnarea armistițiului? Că la 12 noiembrie 1944, „la câteva zile după eliberarea nordului Transilvaniei", „Comisia Aliată de Control a cerut în mod imperativ Guvernului Român ca întreaga administrație română, ca şi autoritățile româneşti stabilite pe acest teritoriu să fie retrase". Mai departe, capitolul IV al memoriului se referă la „starea administrativă de haos" ce domneşte în Transilvania, după retragerea administrației române:

> Întregul teritoriu de nord al Transilvaniei nu posedă o serioasă protecție pentru populație şi bunuri. „Baza civilă" instalată în diverse locuri, nedisciplinată şi neplătită, devine mai curând o amenințare decât o protecție pentru populație. [...] Dacă preluarea administrației de către autoritățile române nu este încă permisă, este sigur că nordul Transilvaniei sau, eventual, cea mai mare parte a ei va fi ținută pentru o lungă perioadă de timp sub o administrație străină sau militară. Situația s-ar schimba dacă acest întreg teritoriu ne este dat acum, aşa cum se stabileşte în articolul 19 pentru administrația românească. [...] Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944 stabileşte în favoarea României dreptul de a cere acest lucru cu insistență.

Şi adevărul din documente e solidar! Mi-a tot revenit în gând această înşiruire de cuvinte: „starea administrativă de haos". Un haos indus de o administrație străină de locuri şi pusă anume ca să le înstrăineze. Trebuie să duc copiii la Vidra, să vadă mormintele strămoşilor lor ardeleni, cimitirul din poiană. Doar cimitirele le-au lăsat în pace şi nu le-au răscolit. Şi doar pe nemții şi basarabenii morți nu i-au

deportat. În rest, i-au strămutat pe oameni din Ardeal, care în puşcării, care cu domiciliu forţat, de nu mai găseai om şi lucru drag lui la locul lor decât pe cruci şi în cimitire.

Guvernul dat la ziar, fără aprobarea regelui, în 4 noiembrie 1944

Ingerinţe, imperative...

D.U.: Am văzut în arhiva de la Versoix câteva fotografii ale Regelui Mihai alături de Petru Groza, îmbrăcat într-o ţinută foarte burgheză, frac, tot soiul de brizbizuri, papion, melon. Ce mai, aer de englez împăiat pentru cel ce şţie că are în faţă un comunist, şi încă unul atât de activ. Asemenea fotografii, ca şi aceea lângă Voitec, de pildă, care a fost ministru al învăţământului, ca şi aceea lângă Stalin, sau lângă Antonescu, sau lângă Horia Sima sunt „probe" pentru o propagandă care mizează pe ignoranţă. Aceste fotografii nu dovedesc de fapt nimic. Documentele, fotografiile, scrisorile, stenogramele de audienţe trebuie coroborate. Eu şţiu ce părere avea regele despre Groza, din primul interviu pe care mi l-a acordat în mai 1990 la Versoix, când i-am propus regelui să lucrăm la o carte. Prietenul meu din Versoix Adrian Barbu, a ţinut legătura cu serviciul de presă, care i-a confirmat perioada în care puteam reveni în Elveţia pentru a lucra şi încheia acest volum. Pregătindu-mă pentru carte, am citit, între altele, un *Raport informativ din 12 noiembrie 1944 al filialei Bucureşti a Biroului American pentru Informaţii Strategice* privind discuţiile dintre rege şi partidele componente ale cabinetului Sănătescu. E vorba de formarea guvernului din 4 noiembrie.

Un guvern cu a cărui componenţă regele nu a fost de acord.

M.S.: Sănătescu îl anunțase fără să mă consulte şi să obțină aprobarea mea. N-avea nici aprobarea partidelor istorice. Era cât pe ce să cadă, şi poate că ar fi fost mai bine să se întâmple aşa, deşi oricum tot acolo se ajungea.

D.U.: Brătianu şi Maniu v-au convins să acceptați guvernul, aşa cum fusese prezentat în presă. Ştiu că nu ați fost de acord cu poziția lui Petru Groza în funcția de vicepreşedinte al Consiliului de miniştri.

M.S.: Da, nu am aprobat-o.

D.U.: Nu erați de acord nici cu funcțiile de ministru de externe şi de război, unde se spune că în locul lui Vişoianu îl preferați pe G. Niculescu-Buzeşti, fiind un colaborator apropiat al dumneavoastră şi al lui Maniu. El va avea o atitudine exemplară... În locul lui Vasiliu-Răşcanu preluat ad interim de generalul Sănătescu l-ați fi dorit pe generalul Nicolescu. Generalul Nicolescu, cum apare, nu e generalul care trebuia să-i ia locul lui Antonescu, dacă se realiza lovitura de stat susținută şi de debarcarea aliaților, plan la care ați renunțat în martie 1944?

M.S.: Lucrul important în legătură cu acest guvern era că Maniu avea dreptate când, la întâlnirea cu Sănătescu, se îndoia că voi aproba guvernul.

D.U.: Totuşi, nu înțeleg cum şi-a putut permite Sănătescu să dea la ziar un guvern pe care nu îl aprobaserăți. Că Antonescu a intrat în război împotriva ruşilor am înțeles, dar că generalul Sănătescu făcea guvernul de capul lui, fără să vă ceară aprobarea, nu mai înțeleg. Nu e aici o dovadă că oamenii, ştiindu-vă o structură antidictatorială, blândă, civilizată, profitau de aceasta.

M.S.: N-am fost eu aşa de blând nici atunci, nici când s-a sărit peste cal. Dovadă povestea cu Codreanu, cu Stârcea, cu Vîşinski. Sunt multe alte dovezi. Stârcea s-a dus, de altfel, atunci la Sănătescu şi l-a acuzat că a acționat ca un trădător şi că n-a respectat dorințele mele. Nici voința lui Maniu n-a fost ascultată. Ce reiese limpede este că eu nu am fost de acord cu Groza.

D.U.: S-au amestecat sovieticii în formarea guvernului?

M.S.: Se putea altfel? Audiențele cu Vîşinski sunt o dovadă clară despre felul în care a fost impus Guvernul Groza. Şi Vinogradov s-a băgat. La început n-au avut curajul să mi-o spună mie direct, se adresau membrilor guvernului.

D.U.: Dar în sursele citate de acest *Raport informativ* se spune că Sănătescu s-a dus să se întâlnească de câteva ori cu Vinogradov şi că i-a cerut direct sfatul în legătură cu formarea noului guvern. Ileana Macici, soția generalului Macici, mi-a spus că Sănătescu nu avea caracter. Mie personal nu-mi prea inspiră încredere. Să te duci tu la ruşi şi să le ceri să se amestece în afacerile țării... Politice... Dar, dacă mă gândesc bine, ştiu şi de ce o făcea, dincolo de caracterul lui... Înainte să vină în echipa guvernului fusese considerat omul lui Antonescu. Voia să şteargă urmele acestei „amiciții".

M.S.: Am fost atunci foarte supărat. Atunci l-am întrebat pe Rădescu dacă se consideră în stare să alcătuiască un guvern care să se lupte pentru independența României, deci îl acuzam limpede pe Sănătescu de vina că nu a ținut piept ruşilor, ba chiar i-a consultat şi le-a făcut jocul. Rădescu a primit propunerea şi a promis că face guvernul în 24 de ore. Dar Sănătescu a spus că se vor opune comunişții... că armata rusească va interveni. Nu eram de acord, nu am cedat. Eram totuşi ocupați. De fapt, rămăsesem singur, pentru că şi Maniu şi Brătianu, care ştiau că guvernul lui Sănătescu n-are viață lungă... nu s-au mai împotrivit. A căzut doar propunerea cu Răşcanu.

D.U.: Avem o imagine foarte limpede despre Groza din acest raport. Şi despre Răşcanu.

Imixtiuni în politica internă a României

Raportul informativ din 12 noiembrie 1944 al filialei de la Bucureşti a Biroului American pentru Informații Strategice, privind discuțiile dintre reprezentanții partidelor componente

ale cabinetului Sănătescu şi rege, în legătură cu formarea unui nou guvern.

(Documentul se găseşte la Arhivele Statului, Bucureşti, colecţia Microfilme S.U.A., r. 653, c. 427-431; The National Archives of the United States, Washington D.C., Records of the Office of Strategic Service [R.G.226] No. L 49026).

Biroul pentru informaţii strategice
Washington, D.C.

1. *Confuzia privind ultimele acţiuni ale formării noului guvern român* [s.n.] a fost prilejuită de anunţarea prematură în presă de către generalul Sănătescu că guvernul fusese format, în timp ce, de fapt, el nu obţinuse aprobarea categorică nici a regelui, nici a liderilor Partidelor Naţional-Liberal şi Naţional-Ţărănesc. În consecinţă, timp de câteva ore, în ziua de 4 noiembrie, se părea că întreaga propunere va cădea din nou. Totuşi, Brătianu şi Maniu şi-au dat acordul şi hotărârea lor l-a convins pe rege să accepte guvernul în esenţă, aşa cum îl anunţase Sănătescu presei. Principala schimbare a fost înlocuirea generalului Vasiliu-Răşcanu din funcţia de ministru de război, care a fost preluată ad interim de generalul Sănătescu.

2. Ultimele evenimente care au dus la formarea noului guvern au fost expuse de o sursă apropiată regelui astfel:

a) în noaptea de 3 noiembrie, regele l-a informat pe generalul Sănătescu că trebuie să prezinte a doua zi dimineaţă la ora 10 un guvern format sau el (regele) îl va numi pe generalul Rădescu să îndeplinească această misiune. (Generalul Rădescu acceptase această numire, ce fusese aprobată de Maniu şi Brătianu.)

b) La ora 9 a.m., pe data de 4 noiembrie, generalul Sănătescu i-a cerut regelui să amâne termenul până la ora 12, întrucât existau unele aspecte finale care trebuiau clarificate. Problemele principale în discuţie

erau poziția lui Groza în funcția de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi a lui Vişoianu în funcția de ministru al afacerilor externe şi a generalului Vasiliu-Răşcanu în cea de ministru de război. *Regele nu aprobase această funcție de vicepreşedinte* [s.n.], iar pentru funcțiile de ministru de externe şi de război, care de la început urmau să rămână la alegerea regelui, el îi prefera pe Buzeşti şi generalul Nicolescu. La ora 12 problema era încă nerezolvată, iar Maniu, care se întâlnise cu Sănătescu, avea dubii serioase asupra faptului dacă regele va aproba guvernul aşa cum îl propusese generalul Sănătescu.

c) După-masă, pe străzi au apărut suplimente ale ziarelor care, spre surpriza regelui şi a lui Stârcea, anunțau formarea guvernului cu Groza în funcția de vicepreşedinte, Vişoianu ministru de externe şi generalul Vasiliu-Răşcanu ministru de război. *Stârcea a fost trimis de rege să se întâlnească cu generalul Sănătescu şi a urmat o foarte violentă întrevedere în care Stârcea l-a acuzat pe Sănătescu de a fi acționat contra dorințelor regelui şi de a fi un trădător* [s.n.].

d) *Târziu, după-amiază, a avut loc o şedință la care au fost prezenți regele, Sănătescu, Maniu, Brătianu, Buzeşti şi Stârcea pentru a stabili dacă regele trebuie să accepte guvernul Sănătescu* [s.n.]*. Cu acest aspect Maniu şi Brătianu au fost de acord şi au recomandat ca regele să accepte ceea ce era aproape un fapt împlinit* [s.n.]. Raționamentul lor, potrivit sursei, era că ei *credeau că puteau câştiga timp şi că noul guvern putea dura doar două sau trei săptămâni* [s.n.], când comuniştii vor trebui să întâmpine primul obstacol serios. Atunci va fi posibil ca Maniu şi Brătianu să treacă la ofensivă. *Stârcea şi Buzeşti s-au opus cu tărie acestei poziții* [s.n.] şi considerau că, cedând în acest moment, ar da comuniştilor un punct de sprijin puternic pe care aceştia l-ar putea exploata în tot mai mare măsură. Regele a spus totuşi că el nu poate acționa în opoziție cu voința țării şi că trebuie să

considere hotărârea lui Maniu şi a lui Brătianu, ca lideri ai celor două mari partide, ca determinând decizia sa. *Regele a insistat, cu toate acestea, ca generalul Vasiliu-Răşcanu să nu fie ministru de război şi s-a căzut de acord ca Sănătescu să asigure funcţia ad interim*. Atât Stârcea, cât şi Buzeşti şi-au prezentat demisia la această întrunire. *Buzeşti şi-a menţinut hotărârea de a demisiona, în ciuda faptului că, în ultimul moment, comuniştii acceptaseră să îl menţină în funcţia de ministru al afacerilor externe* [s.n.].

3. Alte informaţii au fost prezentate de o sursă care are legătură directă cu formarea noului guvern.

a) Asupra faptului dacă generalul Vinogradov i-a spus ceva regelui sau altui membru al guvernului privind formarea noului guvern, ambele surse au fost de acord că generalul Vinogradov nu făcuse nici o sugestie sau recomandare direct regelui. Totuşi, ambele surse au declarat că generalul Sănătescu s-a dus în ultima săptămână de cel puţin trei ori să se întâlnească cu generalul Vinogradov şi i-a cerut sfatul în legătură cu formarea noului guvern şi recomandările sale privind persoanele care să ocupe funcţia de titulari la diferite ministere. Ele au mai spus că după aceste întrevederi cu generalul Vinogradov generalul Sănătescu se întorsese şi informase Consiliul de Miniştri că ruşii ceruseră anumite acţiuni concrete. Ambele surse şi-au exprimat părerea referitoare la acest *gest al generalului Sănătescu ca fiind deosebit de neînţelept şi periculos, pentru motivul că deschidea uşa ruşilor să intervină în afacerile politice interne ale României* [s.n.] de o asemenea manieră, încât nimeni nu va putea obiecta dacă vor face aceasta.

b) La începutul reuniunii, care a avut loc în ziua de 4 noiembrie la ora 6 după-amiază şi la care au participat regele, domnii Maniu şi Brătianu, generalii Sănătescu şi Rădescu, regele era foarte supărat şi l-a întrebat pe generalul Rădescu dacă este pregătit să formeze un guvern care să apere mai ferm independenţa României

decât se pare că o va face guvernul propus de Sănătescu. Rădescu a răspuns categoric că este gata să formeze un astfel de guvern şi o va face în decurs de 24 de ore, dacă regele aşa dispune. Sănătescu a protestat însă puternic şi în mod eficient, afirmând că, dacă un astfel de guvern va fi format, comuniştii nu ar lua parte la el şi că în curând ar avea loc tulburări şi lupte de stradă, după care armata rusă ar interveni, aproape în mod sigur, pentru a reinstaura ordinea (de partea comuniştilor) şi ar prelua întreaga administrare a țării.

c) Maniu şi Brătianu, care declaraseră verbal la prânz că se opun guvernului şi că nu vor accepta nici un guvern din care să facă parte generalul Răşcanu în funcția de ministru de război şi în care să fie inclus Buzeşti în funcția de ministru de externe, în timpul reuniunii s-au limitat să protesteze împotriva lui Răşcanu. Ei au declarat că, în afară de această chestiune, erau satisfăcuți de guvernul anunțat de Sănătescu la începutul după-amiezii. În această situație, regele a considerat că nu ar mai avea nici o justificare să ridice alte obiecțiuni, pentru motivul că aceasta l-ar pune în situația de a fi singura persoană care s-ar opune formării unui nou guvern. S-a căzut de acord ca generalul Răşcanu să nu ocupe funcția de ministru de război şi ca generalul Sănătescu să preia postul ad interim. În timpul discuțiilor referitoare la generalul Răşcanu s-a menționat că la Ministerul de Război exista un dosar voluminos care demonstrează numeroasele nereguli în comportamentul său, în vremea când lupta cu germanii în Rusia. Potrivit sursei, aceste nereguli erau în mare măsură de natură financiară, Răşcanu fiind acuzat de a fi făcut speculă cu valuta rusească, obținând mari profituri personale. S-a mai căzut de acord ca situația lui să fie imediat cercetată şi că el va fi obligat să apară în fața justiției.

4. O altă personalitate politică marcantă din România a prezentat la 7 noiembrie următorul tablou:

a) Potrivit sursei, Maniu a obiectat cel mai vehement față de includerea generalului Răşcanu în guvern şi era gata să-şi retragă acordul pentru noul guvern, dacă Răşcanu era numit la Ministerul de Război. Când s-a căzut de acord ca Răşcanu să fie scos de pe listă, Maniu şi-a retras obiecțiunile şi a declarat că nu se mai opune formării unui nou guvern, aşa cum fusese anterior anunțat de generalul Sănătescu. Maniu a menționat că Sănătescu declarase la reuniune că ruşii doreau să aibă un guvern politic, iar Vişoianu şi Răşcanu să fie instalați în funcțiile de ministru de externe şi, respectiv, ministru de război. Maniu nu avea, de fapt, nici o obiecție ca Vişoianu să fie numit în funcția de ministru de externe, având în vedere faptul că Vişoianu nu era considerat comunist şi că are în foarte mare măsură aceleaşi opinii în multe probleme de importanță cu Niculescu-Buzeşti, pe care îl preocupa Maniu pentru această funcție. (Maniu a spus sursei că, după părerea sa, Sănătescu este atât de dornic să fie prim-ministru, încât ar fi dispus să recurgă la orice acțiune ocolită şi oportunistă necesară pentru a-şi atinge scopul. Maniu nu are nici un fel de încredere în capacitatea noului guvern şi este foarte mulțumit că nu face parte din el, deoarece poziția lui de om din afară îi permite să organizeze opoziția şi să se pregătească pentru eventuala cădere a guvernului.)
b) Sursa a mai declarat că avusese luni o convorbire cu domnul Groza, noul vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, şi l-a găsit deosebit de rezonabil în opiniile sale. Groza a declarat însă că este îngrijorat din cauza domnului Stârcea, pe care îl considera un obstrucționist, şi studia ipoteza de a ordona arestarea lui Stârcea. Groza a mai declarat sursei că el, ca şi comuniştii, a propus să se stăruie asupra includerii generalului Răşcanu în guvern ca ministru de război şi că ei nu vor renunța la acest aspect, chiar cu riscul de a permite guvernului să se destrame. Groza a declarat că, în opinia lui, aceasta reprezintă prima adevărată

încercare de forță între Frontul Național-Democratic şi partidele reacționare şi, dacă aceasta va da înapoi în această chestiune, atunci va putea să se aştepte la pierderi în problemele următoare.

Raportul informativ din 12 noiembrie 1944, trimis de filiala bucureşteană a Biroului American pentru Informații Strategice, ne ajută să înțelegem convulsiile care au existat în perioada formării Guvernului român de la 4 noiembrie 1944, condus de generalul Sănătescu. Nu trecuseră nici trei luni de la 23 august şi premierul desemnat de rege în persoana generalului Sănătescu îşi permitea să-şi formeze guvernul înainte de a obține aprobarea suveranului şi a partidelor, cum se stipula în Constituția României. Mai mult, generalul Sănătescu lucrase la componența acestui guvern, ascultând de indicațiile sovietice. Guvernul fusese deja anunțat în presă, fără să existe aprobările necesare. Supărarea, ba mai mult, furia Majestății Sale sunt explicabile. Doar intervenția lui Brătianu şi cea a lui Maniu vor fi contribuit atunci la liniştirea suveranului, care nu înțelegea ca politica şi democrația românească să se bazeze pe o putere emanată de la sovietici şi dinspre comunism. S-a petrecut o singură schimbare, la Ministerul de Război, unde generalul Vasiliu-Răşcanu a fost înlocuit de generalul Sănătescu, ministru ad interim. Acuzația de trădare pe care o va lansa Stârcea la adresa generalului Sănătescu ni se pare fondată, de vreme ce alcătuirea guvernului dovedeşte imixtiunea sovietică. Trebuie să subliniem, aşa cum ne demonstrează şi *Raportul informativ* la care ne referim, că poziția regelui față de Guvernul Sănătescu a fost mai radicală decât aceea a lui Maniu şi Brătianu, liderii partidelor istorice, de acord, în cele din urmă, cu Guvernul prezentat la 4 martie mai întâi în presă şi apoi suveranului. Gr. Niculescu-Buzeşti şi Mocsony-Stârcea s-au opus acestei poziții, dar regele a renunțat la propriul său punct de vedere pentru a nu acționa în opoziție cu voința țării exprimată de atitudinea lui Maniu şi a lui Brătianu. Istoria

ultimelor decenii ne demonstrează că regele avusese dreptate, dimpreună cu Stârcea şi Buzeşti, şi că fusese o greşeală poziția, în final concesivă, a lui Maniu şi Brătianu. Orice concesie făcută atunci presiunilor sovietice şi aliaților interni ai comunismului s-a dovedit ulterior catastrofală.

„Nu semnaserăm un armistițiu, ci un pact de agresiune...”

D.U.: Într-o telegramă din 9 decembrie 1944 a reprezentantului S.U.A. la Bucureşti, acelaşi Burton Y. Berry se referă la o convorbire avută cu Iuliu Maniu în care marele om politic şi-a manifestat temerea că Rusia „a proiectat în mod deliberat să facă din România o țară comunistă”. Dintre argumentele aduse de Iuliu Maniu, grave mi se par cele referitoare la „colonizarea Constanței”, la „instalarea comuniştilor unguri în funcții administrative în nordul Transilvaniei”, dar mai ales evocarea unei cereri recente a lui Malinovski „ca toate cele patru regiuni româneşti din Transilvania care au fost împărțite între România şi Ungaria prin Dictatul de la Viena să fie date sub administrație sovietică şi maghiară”. Nu sunt acestea grave forme de imixtiune şi ingerință în însăşi administrația unei țări şi nu doar în politica şi economia României?

M.S.: Dictaturile se folosesc de toate aceste metode. Dacă ruşii se amestecau în formarea guvernelor, în toate problemele economice, dacă ei nu se mulțumeau să ne ia petrolul şi cerealele o dată, ci le-ar fi luat de zece ori – cum se spune, să iei zece piei de pe un om –, cum să nu se amestece în Transilvania şi să semene acolo tensiune, şovinism?

D.U.: Am mai citit şi un alt document care se referă la retragerea administrației civile româneşti din Transilvania. E o telegramă din 29 noiembrie 1944, trimisă de Burton Y. Berry secretarului de stat al S.U.A., domnului Cordell Hull. Reprezentantul american în România vorbeşte despre starea de nelinişte a populației române care vede în

retragerea administrației civile românești din Ardeal o dovadă a faptului că sovieticii nu vor să repare injustiția Dictatului de la Viena.

M.S.: Cum să repare injustiții cei care comit la rându-le injustiții și le fac cu un plan bine pus la punct?

D.U.: Un fapt îngrozitor, îngrijorător, care nu era știut decât în cercuri confidențiale, deși românii din Transilvania cred că au fost profund loviți și că i-au cunoscut consecințele, a fost tot ce s-a întâmplat după scrisoarea generalului Vinogradov către prim-ministrul Sănătescu, și el general. I se interzicea instalarea oficialităților administrative românești. Trebuia să dizolve regimentul voluntar de jandarmi, să disloce oamenii lui din Transilvania. Începeau schimbările de domiciliu, deportările în propria-ți țară, domiciliile forțate... Comandantul trebuia adus în fața Curții Marțiale. Termenul pentru traducerea în viață – în agonie, în moarte ar fi mai bine zis – a acestor imperative era 17 noiembrie. Vinogradov a primit răspunsul în 19 noiembrie. Ordinul lui Vinogradov fusese executat. Chiar nu putea generalul Sănătescu să i se opună?

M.S.: Nu. Singurul mod de a te opune erau tergiversarea, greva regală. Dar eram ocupați de ruși. Aliații erau ocupați cu problemele lor, ce să ceară în Italia, cum să funcționeze Comisia pentru Ungaria, ce să facă Finlanda, una-alta. Așa cum au spus Vișoianu și alții, propunerile lor erau ultimatumuri, ceva mai rău decât un ordin de război care se execută, nu se discută.

D.U.: Parcă nu semnaserăm un armistițiu, ci un pact de agresiune, de continuă ofensivă împotriva poporului român.

Retragerea administrației civile românești din Transilvania

29 noiembrie 1944. București. Telegramă a reprezentantului american în România Burton Y. Berry către secretarul de stat al S.U.A. Cordell Hull, referitoare la retragerea administrației civile românești din Transilvania.

Timp de două săptămâni, populația românească a fost neliniştită din cauza ştirilor privind *retragerea administrației civile româneşti din Transilvania* [s.n.]. Guvernul nu permite publicarea nici unui document, dar în rândul populației stăruie sentimentul că sovieticii împiedică îndreptarea injustiției făcute României prin Dictatul de la Viena.

Potrivit unor documente ce mi s-au dat în mod confidențial de la Ministerul de Externe, pe 12 noiembrie generalul Vinogradov, acționând în numele Comisiei Aliate de Control, a adresat o scrisoare prim-ministrului Sănătescu. După ce a trecut în revistă, în scrisoarea sa, activitatea regimentului voluntar român de jandarmi, care acționează în Transilvania, generalul a afirmat în esență: 1. instalarea oficialităților administrative româneşti în Transilvania este interzisă; 2. regimentul voluntar de jandarmi care acționează în Transilvania trebuie dizolvat, oamenii transferați din Transilvania, iar comandantul adus în fața Curții Marțiale şi învinuit de a fi instigat împotriva Armatei Roşii; 3. dacă cererea nu este întru totul satisfăcută până la 17 noiembrie Armata Roşie va trece la dizolvarea regimentului. Răspunsul românesc la nota de mai sus a fost înmânat la 19 noiembrie şi comunicat generalului Vinogradov: 1. toate autoritățile româneşti au fost retrase din Transilvania de Nord şi 2. regimentul de voluntari a fost dizolvat, oamenii transferați din Transilvania, iar comandantul, care nu aparținea nici autorităților militare, nici celor civile, va fi judecat de autoritățile militare. Restul răspunsului reprezenta o argumentare juridică a dreptului României de a administra Transilvania de Nord până la stabilirea păcii şi sublinia că administrația românească fusese stabilită în mod deschis şi în colaborare cu autoritățile militare sovietice. Răspunsul se încheia

cerând un indiciu asupra momentului când această administrație ar putea fi reinstalată.
Copii ale documentului vor fi trimise prin valiza diplomatică.

Tabloul creat de retragerea administrației române din Transilvania poate fi completat, din nou, cu analiza din capitolul IV al *Memoriului* adresat preşedintelui Roosevelt de Majestatea Sa Regele Mihai. Imaginile evocate de suveran sunt de-a dreptul cumplite:

3. Situația sanitară este înspăimântătoare. Spitalele abia mai funcționează, fără doctori, medicamente şi fonduri. Toate județele au rămas fără doctori şi farmacii. Populația este supusă bolilor şi epidemiilor. 4. Nu există tribunale. Populația este lipsită de orice protecție legală. Prin măsuri locale, vechile legi au fost abolite, fără a fi înlocuite. Nimeni nu cunoaşte care sunt reglementările legale existente. 5. Copiii nu au şcoli. Aproape toți învățătorii şi profesorii, aduşi în 1940 din Ungaria în scopul maghiarizării, au plecat. Direcția şcolilor a fost evacuată. Şcolile sunt închise. 6. Funcționarii şi pensionarii nu îşi pot primi drepturile şi trăiesc în totală mizerie. 7. Întreaga viață economică este dezorganizată. [...] Pe teritoriul Transilvaniei de Nord circulă patru monede diferite [...], fără a avea o rată normală stabilită, ceea ce creează acolo o stare încă şi mai rea de haos economic.

Punctul 7 din capitolul IV al acestui *Memoriu* se mai referă la lipsa de combustibil care a dus la încetarea activității în fabrici, la faptul că „recolta încă n-a fost culeasă" şi „lucrările agricole nu pot fi efectuate". Paralizarea producției în industrie şi agricultură e cu atât mai gravă cu cât, aşa cum se arată în *Memoriu.* „Instituțiile

financiare se află în inactivitate, izolate de sursa lor normală de aprovizionare, care este Banca Națională a României". Scrisoarea adresată de Majestatea Sa lui Roosevelt, însoțită de un amplu *Memoriu* demonstrează cât de arbitrară şi nedreaptă a fost cererea formulată la 12 noiembrie 1944 de Comisia Aliată de Control prin care s-a impus retragerea autorităților româneşti stabilite pe teritoriul Transilvaniei, încălcându-se flagrant articolul 19 al Convenției de armistițiu.

România în viziunea ministrului Spaniei în Turcia

Ministrul Spaniei în Turcia, José Rojas Moreno, a făcut o informare la data de 13 noiembrie 1944, despre noul guvern prezidat de generalul C. Sănătescu şi despre situația politică şi economică din România.

Documentul se află la Arhivele Statului, Bucureşti, colecția Microfilme Spania, r.8, c. 107-111; Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, seria Politica, Rumania, legajo 1180, expediente 13, f. 10-14.

> Preastimate domn,
> O persoană sosită de curând de la Bucureşti declară cele ce înfățişez mai jos în detaliu.
> Situația politică: Criza latentă de guvern s-a declanşat efectiv, ca urmare a notei de protest a Comisiei interaliate de armistițiu, care, la cererea delegaților sovietici, şi-a exprimat nemulțumirea față de modul în care guvernul român şi-a îndeplinit obligațiile asumate prin armistițiu. Acuzațiile cele mai grave erau următoarele:
> 1. că numeroşi supuşi germani şi maghiari se află în libertate pe teritoriul român, autoritățile competente neluând măsurile necesare pentru a îi descoperi, a îi reține şi a îi interna în lagăre, sau pentru a le confisca bunurile;

2. că numeroase persoane răspunzătoare de intrarea României în război, ale căror nume fuseseră indicate autorităților, se află în libertate şi că, pe de altă parte, autoritățile române nu au întreprins cele necesare pentru a întocmi lista altor persoane, mai ales demnitari, vinovate de acte criminale săvârşite îndeosebi pe teritoriul sovietic în timpul ocupației române;
3. că mult echipament industrial, adus de români de pe teritoriul sovietic, era ascuns în diferite locuri în România, fiind utilizat în diferite fabrici fie fără modificări, fie camuflat (mărcile şi numerele de înregistrare fiind şterse sau schimbate). Autoritățile, continua nota, nu întreprinseseră cele necesare pentru a descoperi acest material sau, în câteva cazuri, pentru a îl expedia spre locul de proveniență, ori a îi pedepsi pe vinovați. Se pare că tonul notei era dur şi lăsa să se întrevadă o serie de consecințe nedorite. Consiliul de Miniştri, care s-a întrunit de îndată, a decis să îşi prezinte demisia. Regele Mihai a acceptat-o şi i-a încredințat fostului preşedinte, generalului Sănătescu, sarcina de a forma un nou guvern. Abținându-se să participe efectiv în acest nou cabinet, şefii partidelor politice care formează Blocul Democratic şi-au oferit tot sprijinul, autorizându-i pe membrii partidelor lor să colaboreze cu guvernul, care a fost constituit din oameni puțin folosiți până acum şi din care nici unul nu fusese anterior ministru. Unicul şef de partid care a rămas în continuare în guvern este domnul Pătrăşcanu, şeful Partidului Comunist, care continuă să dețină portofoliul Justiției. Cabinetul se compune din şapte național-țărăniști (Maniu), patru liberali (Constantin Brătianu), trei comuniști (Pătrăşcanu), doi socialiști (Petrescu) şi un reprezentant al Frontului Plugarilor, noul partid al lui Groza, de orientare comunistă, deşi separat de aceştia. Guvernul este alcătuit după cum urmează:
Generalul Sănătescu:

Preşedinte al Consiliul de Miniştri şi ad interim la Apărarea Națională. După cum se ştie, a fost aghiotant al Casei Regale şi este omul de încredere al Regelui Mihai.
Petru Groza:
(A nu se confunda cu legionarul care a dispărut cândva la Moscova şi de care nu se mai ştie nimic.) Este şeful noului partid numit Frontul Plugarilor şi va exercita funcția de vicepreşedinte al Consiliului. Poate fi considerat ca aparținând stângii moderate (nu s-au putut afla mai multe informații).
Constantin Vişoianu:
Ministru al afacerilor externe. Diplomat de carieră. Recent a fost cu prințul Ştirbey la Cairo, pentru a trata cu Aliații şi a participat, la Moscova, ca membru al Comisiei române de armistițiu.
Nicolae Penescu:
Ministru de interne, avocat, membru al Partidului Național Țărănesc. Prieten şi om de încredere al d-lui Iuliu Maniu.
Lucrețiu Pătrăşcanu:
Ministru de justiție. Avocat. Şef al Partidului Comunist.
Mihail Romniceanu:
Ministru de finanțe. Director al Băncii Naționale. Liberal.
Aurel Leucuția:
Ministru al economiei. Industriaş. Național-țărănist.
Ştefan Voitec:
Ministru al educației naționale. Profesor universitar. Socialist.
Daniel Danielopol:
Ministru al sănătății publice. Doctor şi profesor universitar. Rector al Universității din Bucureşti. Liberal.
Gheorghe Gheorghiu-Dej:
Ministru al comunicațiilor. Comunist.
Bebe Brătianu:

Ministru al armamentului. Liberal. Văr al şefului Partidului Liberal.
Lothar Rădăceanu:
Ministru al muncii. Socialist.
Gheorghe Fotino:
Ministru al cooperației. Profesor universitar. Liberal.
Constantin Vlădescu-Răcoasa:
Ministru al minorităților (minister creat recent). Comunist.
General Dămăceanu:
Subsecretar de stat la Preşedenția Consiliului de Miniştri şi agent de legătură cu Comisia de armistițiu. Ex-aghiotant şi om de încredere al Regelui Mihai.
General Stănescu:
Subsecretar de stat la Interne.
General Petrescu:
Subsecretar de stat la Apărarea Națională.
Victor Papacostea:
Subsecretar de stat la Cultura Națională. Profesor universitar.
Majoritatea miniştrilor sunt persoane cunoscute şi de bun renume. Comuniştii şi socialiştii reprezintă ceea ce partidele lor au mai reprezentativ între intelectualii lor. Se estimează că acest nou guvern nu se va bucura de viață îndelungată. Cu toate acestea, se pare că a făcut o bună impresie opiniei publice şi a instaurat un oarecare calm, după agitația care a domnit în Bucureşti în ultimele săptămâni.

Abundă pâinea şi icrele negre

Situația economică continuă să fie foarte tulbure. România nu are practic nici un fel de comerț exterior. Mare parte a producției este destinată Armatei Roşii. Restul este folosit pentru consumul intern, care începe să resimtă lipsa cărnii şi a grăsimilor. Abundă pâinea şi icrele negre. În vremea din urmă s-au făcut câteva tentative de restabilire a

schimburilor cu țările vecine, mai ales cu Bulgaria şi Turcia. Dar aceste încercări au rămas infructuoase până acum. Costul vieții a crescut de la 50 la 100% şi comerțul la negru sporeşte în intensitate. Potolindu-se panica ce a urmat ocupației sovietice, moneda națională s-a întărit, astfel că napoleonul de aur se cotează la 35.000 de lei în loc de 50.000, dolarul la 2.500 în loc de 3.500 şi francul elvețian la 600 de lei în loc de 800. Atmosfera internă s-a îmbunătățit considerabil. Au încetat manifestațiile de stradă, au fost suprimate câteva măsuri restrictive. S-a acordat oarecare libertate presei, care manifestă tendințe deschis democratice. Oricine poate scrie în voie critici la adresa guvernului, dar nu e permis să vorbeşti de ruşi, de regimul sovietic sau de ocupație. A reapărut periodicul fruntaş şi de mare influență „Universul". Proprietarul său, dl. Popescu, a plecat înainte de ocupație în Elveția, cedând publicația ginerelui său, dl Lugojanu (preşedintele Asociației hispano-române „Traian"), care, după ce a stat în detenție câteva zile a fost pus în libertate la cererea dl Maniu. Celălalt mare periodic, „Curentul", apare acum sub denumirea de „Curentul Nou". Proprietarul său, dl Pamfil Şeicaru se găseşte actualmente în Germania şi se zice că a intrat în legătură cu Horia Sima. Noul periodic aparține Partidului Național-Țărănesc, care dispune în plus şi de vechiul său organ oficial numit „Dreptatea". „Curentul nou" se bucură deja de mare succes.

Consecințele pe care le are în Turcia situația din România. Aproape toți membrii Legației României de aici, care au fost destituiți din posturile lor, îşi propun să se întoarcă la Bucureşti cu un tren special, în care vor călători diplomați din mai multe țări. Cu acelaşi tren vor merge şi câțiva refugiați români care se aflau pe aici. Navele româneşti „Transilvania" şi „Basarabia", care obținuseră autorizația guvernului turc să ridice ancora, continuă să aştepte dispoziții de la Bucureşti, această întârziere în ruta lor datorându-se, după câte se spune, existenței în Marea Neagră a numeroase mine care de abia apoi urmează să fie culese.

Înțelegerea sovieto-britanică asupra influenței în România

D.U.: Cum explicați criza politică, economică, socială ce creşte vertiginos în România în perioada de după 23 august 1944 şi până la abdicarea forțată din 1947?

M.S.: Prin ocuparea României. Decenii la rând s-a vorbit de eliberarea României. Or, de ocupare a fost vorba. De amestecul tot mai acut al sovieticilor în problemele țării. Ei creau special haos şi puneau la cale tot felul de provocări.

D.U.: Ce pretexte foloseau ocupanții pentru a destabiliza politic şi economic țara.

M.S.: Tot timpul vorbeau de Comisia Aliată de Control. Şi când era vorba de guverne şi de demiterea lor... Şi când era vorba de plata daunelor produse de România Rusiei. Dar americanii şi englezii nu erau puşi la curent cu ceea ce ruşii decideau singuri. Era o Comisie Aliată de Control. Dar acțiunile erau întreprinse de ruşi, veşnic nemulțumiți, acuzându-ne mereu de nereguli şi încălcări, când era vorba de fapt de un amestec tot mai dur în problemele țării noastre.

D.U.: Eram acuzați că ascundem utilaje ruseşti, când se demontau de fapt utilaje petroliere engleze şi americane.

M.S.: Amestecul, răstălmăcirile, răsturnările de situații şi deformarea adevărului apăreau în toate sectoarele, peste tot.

D.U.: Erau românii vinovați de tergiversări, de indiferență, de sabotarea condițiilor armistițiului?

M.S.: Dacă faptele de arme ale românilor după întoarcerea războiului împotriva nemților pot fi numite tergiversare, când ele au scurtat un război cu atâtea luni, dacă faptul că am întreținut armata sovietică, faptul că noi am fost în linia întâi în majoritatea luptelor duse după 23 august se pot numi inacțiune...

D.U.: Istoria nu se scria cu sângele adevărului ci cu mizeria minciunii... Exista o înțelegere mai presus de noi între guvernul sovietic şi aliați. Ruşii luau conducerea în

România, iar englezii în Grecia. Împărțirea sferelor de influență apare limpede din documente, atunci strict secrete, acum disponibile. Fiecare își apăra interesele. Un document atotgrăitor în acest sens este cel care cuprinde instrucțiunile date de Foreign Office către reprezentantul misiunii politice britanice din România... Se vede poziția lui Vinogradov dar și a britanicilor. L-am descoperit în volumele de documente tipărite la noi cu privire la 23 August. Am văzut aceste volume în biblioteca dumneavoastră de la Versoix.

M.S.: Ar trebui să le citească toți românii. Nu pentru a acuza un destin, ci pentru a ști.

Ce trebuie să știe reprezentantul misiunii politice britanice din România, domnul Le Rougetel?

La 8 noiembrie 1944 s-au trimis instrucțiunile date de Foreign Office către reprezentantul misiunii politice britanice din România, Le Rougetel, referitor la poziția adoptată de V.P. Vinogradov în unele probleme ale vieții politice românești, înțelegerea sovieto-britanică asupra influenței în România și respectiv Grecia, interesele britanice în România.

Documentul se află la Arhivele Statului, București, colecția Microfilme Anglia, r.408, c. 489-493, Foreign Office. Political (371), London, F.O., vol. 44012, f. 23-25.

Domnului Le Rougetel
București
Urgent
Strict secret
Referitor la telegramele dvs nr. 154 și 155 (din 2 noiembrie) și telegramele nr. 192 și 193, paragrafele 5-10 ale vicemareșalului aerului Stevenson.
1. Se pare că ar fi trei probleme importante care reies din aceste telegrame. Prima se referă la ceea ce pare a

fi *amestecul rus în problemele României*. A doua se referă la *comportamentul ruşilor invocând numele Comisiei Aliate de Control, fără măcar să informeze Misiunea britanică despre ceea ce întreprind. A treia se referă la transportul arbitrar de utilaj şi altele de la companiile petroliere anglo-americane* [s.n.].

2. În ceea ce priveşte prima problemă este dificil de apreciat până *unde intenţionează ruşii să meargă cu amestecul* [s.n.]. Eu trebuie, totuşi, să mărturisesc că nutresc puţină simpatie atât faţă de domnul Maniu, cât şi faţă de domnul Brătianu care, din cauza lipsei lor de realism, au a se acuza doar pe ei înşişi, dacă sunt excluşi din guvern. Fără îndoială că ruşii sunt exasperaţi de ceea ce pare a fi, în orice caz de aici, tergiversările şi lipsa de eficienţă a românilor. În ceea ce priveşte a doua problemă şi anume faptul că abuzează de numele Comisiei Aliate de Control, mă tem că protestul generalului Vinogradov este corect, în măsura în care tot ce poate pretinde vicemareşalul aerului Stevenson este informarea anterioară (vezi paragraful 6 al telegramei nr. 193[23] a vicemareşalului aerului Stevenson).

3. În aceste două chestiuni *noi trebuie să ne orientăm după faptul că între noi şi guvernul sovietic există înţelegerea ca ei să ia conducerea în România, luând în considerare poziţia noastră de conducere în Grecia* [s.n.]. Noi trebuie, de aceea, să rezistăm tentaţiei de a încerca să obţinem ceea ce este mai bun din ambele ţări şi să procedăm cu maximum de precauţie. Prin

---

[23] El [generalul Vinogradov] a continuat, spunând că preşedintele sau vicepreşedintele Comisiei Aliate de Control îşi menţine controlul operaţional şi că pentru acest motiv, cu condiţia ca eu să fiu informat fie înainte, fie după eveniment, aceasta era tot la ce ne putem aştepta, întrucât ar fi în conformitate cu regulile de funcţionare a Comisiei Aliate de Control pentru Italia (F.O. 371, Dosar 44012, f. 16).

urmare, *nu propun să abordăm aceste aspecte la Moscova cu guvernul sovietic.* În acelaşi timp, sunt bucuros *că vicemareşalul aerului Stevenson a stabilit relaţii atât de cordiale cu generalul Vinogradov* [s.n.]. Vicemareşalul aerului trebuie să continue să ceară să fie informat înainte ca Comisia să ia o măsură, însă nu trebuie să insiste pentru o consultare prealabilă. Mai mult, el nu trebuie să insiste să participe la întâlnirile dintre preşedintele Comisiei Aliate de Control şi guvernul român atâta timp cât el este, în prealabil, informat de ceea ce urmează să se spună. Dacă se mai întâmplă ca guvernul român să primească directive fără ca viceamiralul aerului Stevenson să fie informat în prealabil, acesta din urmă poate să protesteze, dar el, în mod categoric, nu trebuie să ia măsura propusă în paragraful 4 al telegramei sale nr. 192[24]. Aceasta doar ar irita autorităţile sovietice şi i-ar încuraja pe români în credinţa că îi pot face pe Aliaţi să se acuze unul pe celălalt.

4. *Atunci când măsurile ruşilor iau forma unui atac împotriva intereselor britanice, aşa cum s-a întâmplat în cazul transportului arbitrar al utilajului, şi altele, de la cele trei companii petroliere anglo-americane, chestiunea capătă cu totul un alt aspect. Înţelegerea noastră cu guvernul sovietic nu implică, în nici un caz, renunţarea la interesele legitime britanice în România* [s.n.], aşa după cum veţi afla din instrucţiunile pe care le-am trimis ambasadorului Majestăţii Sale la Moscova. În

---

[24] Mă voi întâlni cu el astă-seară şi voi raporta la timpul potrivit. Totodată propun ca pe viitor, dacă generalul Vinogradov sau oricare alt membru al Misiunii ruse în Comisia Aliată de Control va face recomandări guvernului român, invocând autoritatea Comisiei Aliate de Control, să informez imediat guvernul român că Misiunea britanică nu a fost consultată, iar recomandările respective nu au avizul Comisiei Aliate de Control. Aş putea primi instrucţiuni urgente în această chestiune! (F.O. 371, dosar 44012, f. 11)

acest caz şi în cazurile similare, viceamiralul aerului Stevenson trebuie să insiste ferm pe lângă autorităţile ruseşti ca interesele britanice să fie respectate.

5. Această telegramă este trimisă cu concursul Ministerului de Război, iar dvs. va trebui să îi vorbiţi viceamiralului aerului Stevenson ţinând cont de aceasta. În acelaşi timp dvs. trebuie să vă fie limpede faptul că acest lucru nu presupune, în nici un caz, vreun reproş pentru felul în care el rezolvă problemele în cazuri foarte dificile, conduită de care atât eu, cât şi Ministerul de Război suntem pe deplin satisfăcuţi.

Mapele diplomatice au conţinut întotdeauna instrucţiuni şi măsuri care au avut un rol esenţial şi din păcate necunoscut de popoarele la care se refereau asemenea indicaţii strict secrete. E trist să afli mai târziu şi adesea prea târziu că în vreme ce românii priveau cu speranţă cerul, aşteptând ajutor american şi britanic, tocmai americanii şi britanicii fuseseră aceia care îşi reconsideraseră poziţia faţă de România, delimitând evident sferele lor diferite de interes. E greu şi aproape o blasfemie să vorbeşti despre lipsa de realism a lui Maniu şi Brătianu care, după domnul Le Rougetel, „au a se acuza doar pe ei înşişi, dacă sunt excluşi din Guvern”, e greu, să accepţi teza privitoare la „lipsa de eficienţă a românilor”, când afli, din acelaşi document strict secret, că orientarea aliaţilor britanici, stabilită între ei şi guvernul sovietic, se bazează pe înţelegerea care oferă România conducerii sovietice, „luând în considerare poziţia noastră de conducere în Grecia”. Sferele de influenţă erau tranşate şi, până la urmă, problemele României sunt rezolvate în culisele diplomaţiei, unde par mai importante relaţiile atât de cordiale pe care le-ar fi avut vicemareşalul aerului cu generalul Vinogradov. Totul nu se reduce, de fapt, decât la o protejare a intereselor fiecărui aliat cu o singură excepţie. Uniunea Sovietică va obţine un ascendent european şi mondial incalculabil pentru semnatarii acestor documente strict

secrete, datând din perioada cuprinsă între anii 1944 şi 1947. Şi, oricât ar crede Le Rougetel că nu renunță la interesele legitime britanice din România, sovieticii îi vor înşela speranțele şi această iluzie va fi anulată de evenimentele care vor surveni.

Operație pe cord deschis

Trofee de război şi „efort comun”

D.U.: S-a amestecat Vîşinski doar în componența guvernelor româneşti sau a „intervenit” şi în problemele economice?

M.S.: Politic a acționat tot timpul, dar nu a cruțat România nici economic. Trebuiau folosite toate mijloacele de presiune şi de imixtiune. A fost un jaf... Au demontat utilaje. Se încărcau grânele. Se încărca totul şi pleca la Moscova. Ei ar fi încărcat totul să îl ducă la ei... Cherestea, textile. Petrolul... tot petrolul.

D.U.: Dovadă această telegramă a lui Burton Y. Berry către Cordell Hull, unde e vorba de un „dialog” cu A.I. Vîşinski. El ştia să bată cu pumnul în masă nu doar din rațiuni politice. Iar România trebuia să fie supusă, distrusă şi economic. Deposedarea noastră de bunuri ce nu intrau în nici un fel în raza datoriilor de război era decretată cu cinism „efort comun”.

Telegrama lui Burton Y. Berry către Cordell Hull din 23 noiembrie 1944

La 23 noiembrie 1944 a fost trimisă o telegramă a reprezentantului S.U.A. în România Burton Y. Berry, către secretarul de stat al S.U.A. Cordell Hull, care relatează despre o convorbire cu A.I. Vîşinski în legătură cu transportul de utilaj petrolier din România în U.R.S.S.

Ieri după-amiază i-am adus la cunoştinţă domnului Vîşinski punctul de vedere al Departamentului de stat în problema creată de *măsura autorităţilor sovietice de a transporta 23.000 tone de conducte, piese şi alt utilaj din depozitele diferitelor companii petroliere din România* [s.n.].

După ce a ascultat cu atenţie declaraţia mea, Vîşinski a răspuns că este de acord că restabilirea rapidă a industriei petroliere româneşti este importantă. El a spus că *comandamentul sovietic a transportat numai utilaj care prisosea nevoilor industriei româneşti* [s.n.], astfel că transferurile nu ar întârzia restabilirea industriei. El a adăugat că la exploatările de la Baku şi Maikop era o mare nevoie de utilaj şi transporturile de utilaj românesc la aceste exploatări ar servi efortului nostru comun.

Vîşinski a susţinut că utilajul trimis în Rusia nu a fost achiziţionat de companiile petroliere înainte de război. Acesta era utilaj german trimis în România, în timpul războiului, nu ca plată pentru petrolul românesc, ci pentru a fi trimis la exploatările sovietice îndată ce vor fi fost cucerite de germani. În acest caz, *comandamentul sovietic a considerat utilajul drept trofeu de război* [s.n.].

I-am spus că înţelesesem că utilajul aparţinând Tzbesano [sic] din depozitele companiei „Româno-Americane" reprezenta plata parţială pentru petrolul livrat atunci când compania lucra din constrângere pentru Germania.

Vîşinski a răspuns că s-ar mai putea discuta asupra chestiunii de interpretare, dacă cineva ia în considerare punctul de vedere formal. Dar el prefera un punct de vedere mai larg. El a insinuat că *valoarea utilajului este atât de mică, încât poate fi considerată ca un mic transport de împrumut-închiriere* [s.n.].

> La aceasta eu am spus că problema în discuție nu este valoarea utilajului luat, ci desemnarea unei proprietăți a unei companii americane ca trofeu de război şi transferarea acestei proprietăți fără un consimțământ prealabil al guvernului american.
> În încheierea discuției asupra acestui subiect, Vîşinski a spus că el nu poate fi de acord, întrucât autoritățile sovietice consideră utilajul ca fiind trofeu de război, dar consimte că industria petrolieră românească trebuie rapid restabilită şi mă poate asigura că în depozite există piese pentru cel puțin un an. El a spus în final că va informa imediat Moscova despre interesul Departamentului de stat de a se reanaliza întreaga chestiune.

Informațiile existente în telegrama lui Burton Y. Berry, trimisă în noiembrie 1944 lui Cordell Hull ar trebui să fie coroborate cu informațiile cuprinse în capitolul X din *Memoriul* adresat cu o lună mai târziu de Majestatea Sa preşedintelui Statelor Unite. Numai aşa vom înțelege efortul economic uriaş la care a fost supusă România şi ne vom da seama că numai o țară bogată şi echilibrată economic putea să îi facă față, după cum se explică de ce aceeaşi țară bogată avea să devină un spațiu economic falimentar, cuprinsă în menghina dictaturii comuniste. Majestatea Sa scria în capitolul deja menționat:

> [....] prin Convenția de armistițiu, guvernul român şi-a asumat importanta obligație de a asigura pe teritoriul său întreaga întreținere şi necesitățile de transport ale înaltului Comandament Aliat (Sovietic). Pe baza acestei obligații incluse în articolul X al Convenției de Armistițiu, Comandamentul Aliat (Sovietic) a pretins de la guvernul român o serie de îndatoriri obligatorii, care ar putea fi împărțite, după cum urmează: 1. Plăți directe pentru Comisia Aliată de Control (Sovietică),

cerute pentru perioada septembrie-ianuarie, totalizând 21.000.000.000 lei. 2. Plăți în lei pentru retragerea rublelor şi banilor sovietici, pe care guvernul român le-a preluat cu scutire de taxă, obligându-se a le plăti Comandamentului sovietic, operație care s-a încheiat la 1 decembrie 1944 cu un preț pentru guvernul român de 54.624.000.000 lei. 3. Au fost cerute furnizări de materiale pentru reparații şi întreținere pentru primele trei luni ale îndeplinirii Convenției, urcând până la 51.000.000.000 lei, din care materiale în valoare 18.000.000.000 lei au fost deja furnizate. 4. În acelaşi timp, în planurile lunare au fost de asemenea efectuate cereri, de la 12 septembrie până la 31 decembrie, pentru hrană şi furnizări de provizii, în valoare aproximativă de 41.000.000.000 lei, din care, conform statisticilor recent primite, 22.000.000.000 lei sub formă de bunuri au fost mai mult decât sigur furnizați. 5. Alocațiile de întreținere pentru membrii Comisiei Aliate de Control (Sovietice), instalațiile spitaliceşti pe teritoriul României, reparațiile vapoarelor, rechiziționarea caselor, lucrări care nu au fost încă centralizate până acum, au costat guvernul României mai multe miliarde lei. 6. Furnizările de petrol pentru necesitățile de război, deosebite de acelea privitoare la repartițiile de război, după cum sunt stipulate în articolul 11 al Convenției de armistițiu, şi cele de cherestea şi lemne de foc reprezintă o cheltuială suplimentară de cel puțin 5.000.000.000 lei. 7. La toate cele de mai sus ar trebui adăugate toate sustragerile directe făcute de Uniunea Sovietică [...] pentru primele două luni, de 38.000.000.000 lei. [...] Totalul de monede emis de Banca Națională a României a crescut de la 242.000.000.000 la 364.000.000.000 lei.

Fără comentarii! Cifrele vorbesc de la sine.

Mătase şi cacao pentru sovietici

D.U.: Condiţiile armistiţiului au fost grele? Pun o întrebare retorică.

M.S.: Nu grele, ci cumplite, injuste. Dar mai greu şi mai incorect a fost felul în care s-au aplicat. De la tratate la realitate s-a căscat o diferenţă şi o distanţă ca de la pământ la cer. În fine. Există atâtea dovezi ale unor cereri absurde.

D.U.: Ca de exemplu pretenţiile citate în telegrama lui Burton Y. Berry, reprezentantul S.U.A. în România, trimisă către Cordell Hull, unde se relatează o convorbire a ministrului de Externe român, Constantin Vişoianu...

M.S.: Unele cereri formulate în numele Comisiei de armistiţiu se refereau la cantităţi enorme de mătase pentru soldaţi.

Telegrama lui Burton Y. Berry către Cordell Hull din 12 noiembrie 1944

12 noiembrie 1944. Bucureşti. Telegramă a reprezentantului S.U.A. în România Burton Y. Berry, către secretarul de stat al S.U.A. Cordell Hull, în care relatează o convorbire cu ministrul de Externe român, Constantin Vişoianu, privind situaţia politică din România şi îndeplinirea condiţiilor armistiţiului.

> Aseară târziu i-am făcut o vizită ministrului de Externe Vişoianu şi l-am informat în legătură cu statutul meu. El a spus că salută cu căldură sosirea la Bucureşti a unui reprezentant al guvernului american. Apoi el m-a reţinut o oră prezentându-mi actualele dificultăţi administrative şi economice ale României, cu referiri speciale la aplicarea condiţiilor de armistiţiu. Tot timpul cât a vorbit, el s-a exprimat fără amărăciune şi chiar cu o deosebită toleranţă despre *abordarea netradiţională din partea comandamentului sovietic a problemelor locale şi acţiunile spontane ale ofiţerilor din*

subordine [s.n.]. El a spus în repetate rânduri că guvernul său doreşte sincer să se achite de obligaţiile pe care şi le asumase prin armistiţiu, dar că aceasta s-ar putea dovedi imposibil, dacă i se refuză mijloacele de a le îndeplini.

Ministrul a spus că guvernul său a fost de acord să garanteze libertatea de mişcare aşa cum o cer autorităţile militare, dau nu poate face aceasta, întrucât de fapt *controlul asupra căilor de comunicaţie se află în mâinile sovieticilor* [s.n.]. Se convenise să se compenseze pierderile provocate Uniunii Sovietice în valoare de 50 milioane dolari anual, timp de 6 ani, plătibili în produse petroliere, grâne şi alte bunuri. Însă mijloacele de fabricare a produselor petroliere au fost luate şi transferate din România, iar grânele vor lipsi anul viitor, întrucât numai 15% din terenurile în mod normal semănate cu grâu au fost culese toamna aceasta. Acest lucru s-a datorat faptului că combustibilul pentru tractoare nu a fost transportat şi distribuit pe căile ferate române aflate sub control sovietic, iar, în parte, fricii care domneşte în rândul ţăranilor că animalele şi tractoarele lor ar fi rechiziţionate, dacă sunt arătate.

Vişoianu a confirmat ştirea că Christu a demisionat din funcţia de preşedinte şi membru al reprezentanţei române în Comisia Aliată de Control datorită indignării manifestate de generalul Vinogradov faţă de răspunsul României la nota sovietică din 2 noiembrie (Generalul Constantin Niculescu este propus să îl înlocuiască pe Christu, datorită experienţei şi personalităţii sale va fi invitat neoficial să fie consilier al reprezentanţei). Ministrul a adăugat că vicecomisarul pentru afaceri externe Vîşinski a venit în România, fiind purtătorul unui lung mesaj verbal pentru rege, pentru a organiza o mai bună aplicare a condiţiilor de armistiţiu.

În drum spre uşă, ministrul s-a oprit şi a mai accentuat încă o dată dorinţa guvernului român de a îndeplini în mod conştiincios condiţiile armistiţiului,

subliniind faptul că *guvernul nu are obiecțiuni față de condiții, că reproşează de fapt maniera în care acestea au fost puse în aplicare până în prezent* [s.n.]. Guvernul nu a putut, de asemenea, înțelege unele cereri formulate de sovietici în numele Comisiei de armistițiu, cereri care, a spus el, ar fi ilare, dacă situația nu ar fi atât de tragică. Pentru a ilustra cele spuse de el, ministrul a scos din buzunar o cerere pe care tocmai o primise din partea sovieticilor care, potrivit lui, solicitau livrarea imediată a unei mari cantități de mătase de cea mai fină calitate, de lenjerie de corp pentru soldați, cacao şi alte articole ce nu se produc în țară sau nu se află în stocurile de rezervă.

Din nou va trebui să apelăm la analiza cuprinsă în scrisoarea trimisă de suveranul român preşedintelui Roosevelt, pentru a sublinia situația de criză semnalată în telegrama reprezentantului Statelor Unite în România, trimisă lui Cordell Hull. În memoriul său, suveranul se referă la inflația provocată în perioada cuprinsă între 23 august 1944 şi 15 ianuarie 1945, când s-a creat un surplus de monedă emisă de 122.000.000.000 lei. În acelaşi timp, Majestatea Sa arată, prin compararea cifrelor, că dezechilibrul care s-a creat, în bugetul obişnuit al statului, provine din faptul că sumele cheltuite în intervalul cuprins între 23 august 1944 şi 15 ianuarie 1945 „reprezintă mai mult decât cheltuielile actuale ale bugetului României”. *Memoriul* reliefează efectele acestor cheltuieli mai mult decât „suplimentare”: „în perioada în care guvernul român este constrâns să înfrunte cererile sovietice privitoare la întreținere, transport şi reparații, obligațiile sale sunt mult mai mari decât acelea care rezultă din despăgubirile de război, stabilite pentru o durată de şase ani, la o rată de 50.000.000 dolari pe an”. În *Memoriu* se mai arată că este imperios necesară revizuirea sistemului de aducere la îndeplinire de către guvernul român a obligațiilor sale cuprinse în Articolul 10 al Convenției de armistițiu, având

ca scop stabilirea unor limite care să asigure economiei naționale „posibilitatea de a face față obligațiilor decurgând din ceilalți termeni ai Convenției de armistițiu şi de a asigura, pe de altă parte, necesitățile minime pentru populație”. În *Memoriu*, apar şi dificultățile din cadrul sistemului de transporturi, născute din „instalarea unui control direct şi continuu din partea autorităților sovietice asupra Căilor Ferate Române” şi din „adaptarea unei părți a sistemului nostru feroviar la ecartamentul rusesc”. Nemaivorbind de „înlocuirea cu personal sovietic a celor mai multe dintre cadrele noastre din transporturi”, de „transferarea în afara frontierelor țării a unei foarte importante cantități de stoc de cale ferată a noastră [...] aproximativ 12.500 vagoane de cale ferată de toate tipurile şi 140 de locomotive” şi de „reducerea, la cererea Sovietelor, a stocului de cărbune afectat traficului nostru feroviar”, în plus, prin Articolul 3 din Convenția de armistițiu, „ne-au fost luate şi întreaga flotă tehnică, şi instalațiile portuare”. Din nou semnificația cifrelor depăşeşte orice imaginație privitoare la situația României, jefuită de sovietici de toate bunurile şi rezervele vitale.

„Tot ce-am construit este în țară”

D.U.: După ce Carol al II-lea a abdicat, Antonescu a pornit o anchetă care l-a privit nu doar pe Carol, ci şi pe toți miniştrii şi funcționarii lui. S-a cerut un control al averilor pe 10 ani. Era verificat un rege sub un alt rege. Iar materialul acesta a fost folosit apoi de comunişti pentru propaganda antimonarhică. N-ați blocat acea anchetă. A fost o dovadă de democrație?

M.S.: Antonescu a pus sigiliul în palat. Anumite lucruri au fost justificate, dar multe nu. Lucrurile au fost atât de exagerate, încât a trebuit să fac un protest oficial să se termine ancheta. Când am plecat, în 1947, când am fost siliți să plecăm, nu aveam nici un ban în străinătate. Iar dacă am fi avut din banii noştri sume depuse în străinătate,

nu văd ce crimă ar fi fost. Carol I a construit Peleşul în România. Nu şi l-a făcut în Germania. Noi tot ce-am construit, am construit în ţară. Aici ne-am zidit casele, bisericile, nu aiurea. Aici ne-am lăsat mormintele. Oricum au avut mai puţini bani depuşi monarhiile în străinătate decât au depus dictaturile. Mama mea şi-a cumpărat Villa Sparta de la Florenţa cu banii de pe o casă de la Mamaia pe care a vândut-o în ţară şi care a rămas românilor. A fost obligată să plece. La Săvârşin n-a rămas nimic din ce am lăsat. În interiorul încăperilor aranjate de Regina-mamă.

Unele administraţii au devalizat în câţiva ani tezaurul ţării. Tocmai pentru că trăiau cu sentimentul provizoratului, erau grăbiţi să fure şi să ascundă cât mai mult. Nu ştiu ce acţiuni s-au făcut ca să se recupereze tezaurul dus la Moscova. Când s-a distrus patrimoniul a fost oare cinstit? A fost pentru popor? Când s-au naţionalizat clădiri, ca să se mute în ele uzurpatorii a fost mai drept? Când s-au confiscat averile condamnaţilor politici a fost mai cinstit? Când ni s-a luat aurul şi teritoriile României, şi grâul, şi sondele şi utilajele şi vitele? Când s-au risipit colecţii? Când s-au distrus cartiere, vestigii istorice? Când s-au topit statui? Când s-au aruncat în aer biserici şi s-au dărâmat cu buldozerele sate...

În anii ‘50, puteai să cumperi din consignaţii piese de serviciu cu marca de inventar a Palatului Peleş. Dormitorul Reginei Maria din Palatul Cotroceni a ajuns la... Beirut. A dispărut toată colecţia de corăbii de argint, peste două sute de piese aflată pe masa lungă de marmură din Salonul Alb al Palatului Cotroceni. Mai poţi vedea această superbă colecţie doar în fotografiile Salonului Alb, când era locuit Palatul Cotroceni de Regina Maria, de Regele Ferdinand şi copiii. În mii de case din România a dispărut totul după ce au fost arestaţi proprietarii. Şi dacă li s-au dărâmat oamenilor casele şi au fost băgaţi în bloc, cum se putea ca

despăgubirile pe care le primea un mic proprietar să nu se ridice nici la costul unei camere de 12 m² de la bloc? Îți dărâmau vila şi pe ea luai o sumă cu care nu puteai să îți cumperi nici o garsonieră confort II sau III. Sigur că le convenea să condamne proprietățile, de vreme ce erau hoți şi violatori de proprietăți!

„Nu s-a făcut procesul comunismului, dar e acuzată monarhia!”

D.U.: Aş vrea să vorbim despre monarhie ca instituție.

M.S.: În cazul monarhiei, trebuie explicate foarte multe lucruri pentru că, înainte să putem întreba oamenii care e opțiunea lor politică, ei trebuie să ştie adevărul despre fiecare formă de guvernământ. Noi vorbim azi despre democrație. Or, despre democrație ne vorbesc în România şi oameni care rosteau ca un papagal acest cuvânt, acționând în sensul totalitarismului şi cenzurii. S-a vorbit despre democrație originală. Ce-o mai fi şi asta? Nu i-am auzit pe englezi, pe americani, pe elvețieni să vorbească de democrație originală. E şi asta o poveste cu originalitatea. Cum or fi drepturile omului originale? Adică inexistente? Sau existând parțial? Sau amânate sine die? Propaganda antimonarhică făcută de comunişti a tot vorbit de privilegii. Tot se leagă de faptul că am avea privilegii. Dacă oamenilor li s-ar fi oferit posibilitatea de a citi Constituția din 1923, ar fi putut să vadă bine că aveam mai mult îndatoriri decât privilegii. Aveam, desigur, prerogative. Dar prerogativele sunt de fapt îndatoriri. Şi pe urmă, garanțiile de libertate care sunt puse acolo în Constituție... Toată lumea este egală în relație cu aceste libertăți, în afară de noi. De exemplu, nu avem dreptul să ne căsătorim cu cine vrem. Copiii noştri nu au dreptul să îşi aleagă religia pe care o vor, în timp ce orice român îşi poate alege credința şi nu a fost persecutat pentru asta de monarhie. Noi suntem ținuți foarte din scurt de o serie de articole ale Constituției privind monarhia. Regii trebuie să ceară permisiunea guvernului.

Când am decis că vreau să mă căsătoresc cu Principesa Ana de Bourbon-Parma, am informat guvernul român şi guvernul trebuia să decidă în ceea ce priveşte oportunitatea căsătoriei. Şi aşa mai departe. Legat de tatăl meu ştiţi la ce a dus nerespectarea Constituţiei. Consecinţele le cunoaşteţi. Aş putea să dau multe exemple. Apoi nu trebuie uitat faptul că suntem complet neutri din punct de vedere politic. Neutralitatea capului ţării după atâtea frământări, după criza politică de decenii care a zguduit România este un avantaj imens. Poate că unora, puţini sau mulţi, nu le convine neutralitatea. Pentru că sunt amestecaţi în anumite poveşti şi nu mai pot trage sforile. Regele ca arbitru în viaţa politică şi de toate zilele este o garanţie pentru democraţie. Lucrul acesta e cert. Sunt şi situaţii de excepţie. De care nu trebuie să se abuzeze. Din când în când, cum bine se ştie, arbitrul trebuie să sufle din fluier. Sunt anumite situaţii când e nevoie de asta. Rostul nostru este acela de a asculta toate părerile, toate argumentele. Fără excepţie. Un rege este prin excelenţă o persoană a dialogului. Când a fost pregătit 23 August, în răstimpul unor luni de zile, m-am consultat cu toţi şefii de partid. Veneau la mine, mă informau de toate. Când ne-am zbătut ca România să nu iasă din război ca o ţară aflată la cheremul Rusiei, am lucrat cu partidele istorice, iar emisarii mei, Vişoianu şi Ştirbey erau şi emisarii lui Maniu şi Brătianu. Dar e greu ca oamenii să ştie acest adevăr acum, aşa dintr-o dată, când memoria lui Maniu şi a lui Brătianu a fost murdărită de comunişti. Cum să mai ştie lumea cât de mari patrioţi au fost atâţia români, oameni politici, dacă n-au fost scoşi din stereotipia limbajului de lemn care nu spunea altceva despre ei decât că sunt „clica burghezo-moşierimii”... Tot felul de orori despre cei care au făcut istoria mare a acestei ţări, şi ea furată de comunişti. Memorie furată, istorie furată, economie furată, viaţă de familie furată, copilărie, adolescenţă furate. Totul furat.

D.U.: Monarhia este şi o garanţie de civilizaţie?

M.S.: Monarhia este în primul rând o garanţie de continuitate în România. O continuitate care ar fi pus în

paranteză tocmai ultimele decenii de comunism. Cu o mulțime de instituții impuse de comunism. Ciudat mi se pare faptul că în România, după decembrie 1989, este cineva care vrea să pună în paranteză monarhia, iar nu comunismul. I s-a ascuns poporului şi i se ascunde şi azi fața monarhiei. Parcă ar vrea cineva să îl facă să uite că sub monarhie s-au petrecut marile evenimente din ultima sută de ani a istoriei României. Pentru mine asta e ciudat. Nu s-a făcut procesul comunismului, dar e acuzată monarhia. Apoi se tot vorbeşte că monarhia ori prezența mea ar destabiliza țara şi poporul. Când de fapt comunismul a fost şi este marele maestru în destabilizare. Minciuna produce haos, înşelarea aşteptărilor produce nelinişte. În fine, spuneam că monarhia e o garanție a continuității. Partidele îşi schimbă liderii, guvernele trec, noi rămânem. Un popor are nevoie de constanță, de continuitate. Regele nu are complexul puterii, nu e obsedat de putere ca un om politic.

D.U.: Prevăd efectul în timp, dacă lucrurile nu au să meargă. O să facă un erou din Ceauşescu şi din „realizările" [sic] lui.

Orele inocenței, 1990

Este mai mult decât semnificativă poziția Consiliului Conservator privitoare la țările Europei de Est, Consiliu din care face parte secretarul de stat britanic de la Ministerul de Externe, domnul William Waldergrave. În 23 decembrie 1989, preşedintele Consiliului Conservator, deputatul Henry Bellingham făcea următoarea declarație:

> Guvernul britanic ar trebui să susțină întoarcerea în România a fostului ei suveran, Regele Mihai, şi restaurarea monarhiei, ca o modalitate de a stabiliza situația şi de a asigura unitatea unei națiuni sfâşiate [...] Regele ar putea să devină imediat un factor al stabilității, căci el este una dintre acele puține

persoane care posedă experiența conducerii, fără să fi fost legat, în nici un fel, de regimul răsturnat.

Din presa occidentală şi din cărțile apărute în Europa sau în lume, având ca subiect istoria României, aflăm că unul din „sloganurile" scrise de muncitorii braşoveni pe ziduri, în noiembrie 1987, când au avut curajul de a înfrunta dictatura comunistă, fusese promonarhist. Tot pe ziduri avea să se scrie simplu şi peremptoriu: „Vrem mălai şi pe Regele Mihai!". Manifestațiile promonarhiste au fost tot mai frecvente, după 20 mai 1990. După o amnezie de câteva decenii, memoria şi-a luat revanşa şi monarhia constituțională a devenit, pentru mulți români, singura alternativă legitimă, şi, în orice caz, benefică pentru România.

Absenteismul, limpede pentru observatorii celor ce au participat la referendumul pentru Constituție, s-a datorat – mulți susțin acest lucru – monarhiştilor care nu au fost de acord cu articolul ce stabilea că țara noastră este şi rămâne republică prezidențială. În plus, dacă s-a obținut atunci o majoritate destul de nesemnificativă, procentul care lipsea pentru a obține unanimitatea se datora celor ce nu au votat Constituția. Celor care au pus ştampila pe NU. Absenteismul n-a fost însă, atunci, şi nici cu alte ocazii, o atitudine politică lucidă. În nici un caz opoziția nu se face prin absenteism şi prin retragerea noastră din viața cetății, lucru demonstrat şi din analiza perioadei cuprinse între anii 1944 şi 1947, când s-a văzut că absența lui Maniu şi Brătianu din Guvern n-a dus decât la o mai rapidă degradare a democrației.

Contrar afirmațiilor care circulă, nu e adevărat că doar intelectualii ar fi promonarhişti, din spiritul lor de contradicție de care se face atâta caz, mai ales când reprezintă, de fapt, o formă a lucidității constructive şi a solidarității cu poporul român. Doina Cornea nu e singura care a tipărit mesaje promonarhiste în presa occidentală, unde a declarat că Majestatea Sa ar putea să salveze

România şi astăzi, aşa cum a făcut-o şi în 1944. Pentru cei care cunosc atitudinea Regelui Mihai faţă de orice formă de dictatură, de dreapta sau de stânga, atitudinea sa constantă faţă de poporul român şi faţă de celelalte etnii care trăiesc în România, prezenţa suveranului aflat în exil la Versoix, în Elveţia, ar aduce în ţara noastră acel simbol necesar care s-ar împotrivi oricărei forme de extremism şi de naţionalism, punând în pericol însăşi naţiunea şi locul României în lume.

În *Arta Fugii*, Paul Goma scria că românii nu sunt monarhişti din fanatism sau credinţă. Fiind latini, identitate subliniată mereu şi de Majestatea Sa, românii îşi au partea lor zgomotoasă, febrilă, insuportabilă, acea parte în care şi-ar afla un ecou *La Marseillaise*. Când nu sunt leneşi şi somnoroşi şi îmbâcsiţi, cum i-a gratulat Puşkin pe basarabeni şi pe ţiganii din Basarabia şi din Chişinău, în poemele şi scrierile din perioada când primise un fel de domiciliu forţat acolo şi era condamnat, până ce o audienţă la Nikolai I l-a eliberat de pedeapsă. Dar ceea ce pare a fi mai degrabă o dovadă de republicanism în specificul românesc, şi chiar de anarhie, creează acele lupte sfâşietoare pentru putere şi acele fărâmiţări care ne dau tuturor, la un moment dat, sentimentul de saturaţie. Doar regele este mai presus de toate. „Din această cauză chiar şi astăzi, pentru mulţi români el (regele, [n.a.]), rămâne singura soluţie", notează Paul Goma.

Dacă nu ar fi existat o carte a lui Albert Camus cu titlul *Exilul şi împărăţia*, această pereche de cuvinte mi s-ar fi părut cea mai potrivită pentru volumul de faţă. N-am scris şi n-am adunat această puzderie de documente şi de gânduri din fanatism ori entuziasm sau din cine ştie ce proiecţii facile. Periplul meu printre documente şi citirea lor, mai mult sau mai puţin lucidă şi profesională, mi s-au impus, de la sine, fără să mă împingă nimeni de la spate şi fără să râvnesc avantaje, exclusivităţi ori priorităţi, în domeniul restaurării imaginii monarhiei. A existat, însă, în tot răstimpul în care am scris cartea aceasta, adunând tot soiul de documente, o *bucurie* mai puternică decât toate

dificultățile de care m-am lovit la tot pasul. Nimeni şi nimic nu a putut să îmi ia această bucurie, oricât de triste sau de penibile vor fi fost unele clipe şi mai ales obstacolele de care am avut parte cu prisosință. De unde această *bucurie*? Din şansa de a fi descoperit, în spatele fiecărui document, prezența unui om şi a unor oameni care au luptat, până în ultima clipă, cu imaginea desfiguratoare a unui prezent şi viitor din ce în ce mai cumplite pentru România. Un om, Regele Mihai I al României, şi oameni care au făcut împreună cu el istoria, în acea perioadă când Cortina de Fier se lăsa peste Europa de Est şi peste sufletul şi viețile popoarelor de acolo. Bucuria pe care am trăit-o scriind cartea de față, făcută din câteva convorbiri dar mai ales din documente, ține poate şi de prima mea întâlnire cu o normalitate şi un firesc pe care nu le-am cunoscut înainte să mă ating de timpuri aparținând istoriei anormale şi nefireşti. De unde atunci normalitatea şi firescul? Din însuşi vertijul istoriei româneşti care, târâtă în dictatură, nu şi-a uitat atâția ani firescul, naturaleța şi legitimitățile, reuşind să nu se lase cotropită de complexul puterii. În primii doi ani şi apoi în primele două decenii ale tranziției ne-a fost dat să auzim de foarte multe ori „Jos cutare sau cutare!”. Dar nici unul dintre cei vizați nu s-au lăsat clintiți de aceste invitații de a părăsi un anume scaun, devenit pentru mulți dintre noi necreditabil şi ilegitim. În acelaşi timp, manifestațiile promonarhiste au cunoscut valuri şi valuri, ca o maree instalată deja în conştiința politică liberă şi contemporană. La început, chemat de poporul său în aceste manifestații, Regele Mihai nu s-a grăbit să facă nici un gest violent prin care ar fi încercat să se impună, să îşi facă o propagandă ostentativă. Nu a forțat uşa care i-a fost închisă până în 1997. Apoi nu au mai existat aceste manifestări. Problemele legate de bănci, probleme sociale şi criza indusă în România au închis în cercul de foc al zilei de mâine proiecte, speranțe abandonate. După ce s-a prăpădit Corneliu Coposu, am auzit de mai multe ori că dacă ar fi trăit, el l-ar fi adus pe rege în țară. De curând am simțit din

nou mirosul fricii în oameni, nesiguranța, durerea de a li se ştirbi orice urmă de demnitate.

Nici o clipă nu am dorit să transform aceste pagini într-o apologie. Noi toți avem nevoie, în primul rând, de o morală a propriei noastre istorii, fără de care vom rămâne pradă oricărui trâmbițaş al Puterii. Firescul şi legitimitățile nu suferă de *complexul puterii*. Nu mi s-a părut că Regele Mihai a avut complexul acesta. E cea mai incurabilă boală de care suferă oamenii asediați, decenii şi decenii la rând, de propria lor maşină dictatorială. Complexul puterii, vizibil în puzderia de partide şi de lideri neaveniți care ne-au tras de mânecă în primii ani pentru a-şi creşte electoratul, a fost drenat de lipsa de muşterii. Dar nu a dispărut. E pentru fiecare dintre noi o posibilă capcană, dacă nu un Ersatz al existenței împlinite, normale.

Dacă există atâta exil în documentele şi biografia oamenilor cuprinşi în cartea de față, există şi o mirifică împărăție care le-a aparținut şi le aparține dintotdeauna. O împărăție a conştiinței împăcate cu sine, în cea mai cumplită tragedie, unde au supraviețuit rostind *Nihil sine Deo*.

Cicatrice

Într-o carte publicată în franceză, la Freiburg şi la Paris, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, ministrul de Externe Grigore Gafencu foloseşte expresia *cortina de fier,* care fusese întrebuințată încă de la începutul secolului al XIX-lea, cu sensul de barieră sau centură impenetrabilă. Şi ministrul german al Propagandei Goebbels a folosit-o, înainte ca un discurs foarte mediat al lui Churchill, din 5 martie 1946, să îi dea notorietatea definitivă, exprimând o realitate tragică. E vorba de cortina de fier care „a coborât de-a curmezişul continentului", „de la Settin, la Marea Baltică până la Trieste". Când am văzut prima oară, pe plajă în Israel, cicatricea unor operații pe cord deschis, aşa mi-am imaginat a fi şi cicatricea cortinei de fier, pe pieptul

şi sternul Europei. Dar comparaţia nu se susţine. Între timp m-am operat şi eu pe cord deschis ca să se rezolve o stenoză aortică la Cluj, la Institutul Inimii, sub bisturiul marelui chirurg şi profesor Mircea Bârsan. Cum să compar Zidul ticălos care a tăiat sternul Europei şi i-a pus în locul inimii sănătoase un organ artificial, un transplant de comunism şi de sovietizare cu forţa? Cicatricea imensă a Zidului nu acoperea o inimă însănătoşită. Era de fapt semnul unei hăcuiri. Căci despre hăcuire a fost vorba. Hărţile care ne prezintă ţările de la răsărit şi de la apus de Cortină despart lumea comunistă, figurată în culoarea steagului sovietic, de lumea liberă sau tabără imperialistă, colorată în albastrul porţelanului de Delft. Simt nevoia să inversez *lume* cu *tabără* în cele două sintagme.

Apoi legenda hărţii mai foloseşte două nuanţe, un gri deschis pentru ţările cu regim liberal şi un gri închis, amestecat cu magenta, un gri-rozuliu, pentru ţările cu regim comunist. L-au ales de la viaţa cenuşie... Harta aceasta face parte acum din istorie. Iar Ialta din istoria unei mari trădări, pregătită prin paşii făcuţi de cei Trei Mari ai Lumii şi prin acordul de procentaj pus la cale, la Moscova, în 9 octombrie 1944, de Churchill şi Stalin. Un troc a fixat influenţa Marii Britanii, a S.U.A. şi a Uniunii Sovietice în ţările Europei de Sud-Est. A existat chiar un petic de hârtie care regla târgul cu ţări europene, găsit în anii ‘90, în Germania, într-o bibliotecă. Mâna care scrie notează cu caractere sensibil mai mari procentele, în vreme ce numele ţărilor e mâzgălit cu litere mult mai mici: România revine Rusiei 90% şi 10 %, altora, Grecia 90%, Marii Britanii şi Rusiei 10%, Iugoslavia, la paritate 50%-50%, la fel ca Ungaria 50%-50%, Bulgaria 75%, Rusiei şi 25% celorlalţi. Fără ca tagma istoricilor să fi căzut de acord privind semnificaţia acestor cifre, care s-ar fi modificat apoi, în decursul convorbirilor între Viaceslav Molotov şi Anthony Eden, urcând la 80% influenţa Rusiei în Bulgaria şi Ungaria, Churchil e totuşi cel ce ne vorbeşte amănunţit, în memoriile sale, de acest „moment apt *for the business*”.

Scara leilor

Delegația britanică a locuit în castelul Alupka al prințului sau contelui Vorontsov, care a fost guvernatorul Noii Rusii. E un loc romantic, aflat la vreo 16 kilometri de Ialta, scufundat între grădini, desenat teatral şi eclectic. Fiecare fațadă a castelului are complet alt stil. European medieval, la vest. La sud, marocan întru totul, iar la nord, gotic englez. Churchill, cam supraponderal, cu eterna lui manta care îl supradimensionează, şi ministrul său de Externe cu trei mandate între anii 1935 şi 1955, frumosul şi înaltul Anthony Eden, cu alura lui British, care va fi ales prim-ministru între anii 1955 şi 1957, urmându-i lui Churchil, Alexander Cadogan, Permanent Under-Secretary for Foreign Affairs între anii 1938 şi 1946, sunt cazați la castelul proiectat de conaționalul lor, arhitectul englez Edward Blore, care a lucrat şi pentru Palatele Buckingham şi Saint James. Vor urca zilnic şi vor coborî, pe perioada conferinței de la Ialta, treptele numeroase şi monumentale de la intrarea în palat, străjuite de două perechi de lei sculptați în marmură albă. Fiarele junglei de veghe ascultă de legea simetriei. Un grăunte mai mare de ironie le-a dăltuit alura. La sosire, prima pereche zace confortabil culcată, cu capul şi coama sprijinite pe labe, cu un aer voluptuous şi înțelept. Abia de se privesc unul pe altul, trăind mai de grabă un soi de moleşeală a siestei. A doua pereche de lei e deja ridicată pe picioarele din față. Capetele sunt înălțate şi întoarse unul către celălalt, ca pentru a lua o decizie. Cele două perechi de statui arată de departe ca nişte schițe pentru un film de desen animat, menite să sugereze mişcarea, pe care oricum o vor face picioarele care urcă. Iar atunci când cobori scările, perechea de lei rămasă în spatele tău are aerul că şuşoteşte ceva pe seama ta.

Aşezi istoria în cui, o ignori, n-ai citit nimic despre istoria Europei, vii ca turist cu autocarul sau cu maşina ta şi străbați zona, la vânătoare de locuri frumoase. Te duci în

dorul lelii să vezi una sau alta. Stau şi mă uit la nesfârşit la pădurea de pini. Nu pot să nu văd Marele Canion din Crimeea, un mic copil pe lângă alte canioane, şi totuşi atât de persuasiv. Îl simt cum mi se bagă pe sub piele, cum mă vrăjeşte de-a dreptul, cu râul lui puternic, încăpățânat, care trece prin el, care taie şi smulge din cale oprelişti, care muşcă şi scuipă o bucată din piatră şi azvârle în locul ei, apa lui în cascade mai mici sau mai mari.

Să nu cumva să nu urc până la castelul ciudat care se numeşte Cuibul Rândunicii, chiar dacă privit de jos, are un aer de ilustrație a unei poveşti de copii şi o umbră mai mare de kitsch. E teribil de decorativ. Nu, nu e nici un muzeu. E de mulți ani un restaurant italian. Faleza mi se pare foarte înaltă, nu îmi vine să cred că nu are mai mult de 40 de metri. Povestea „cuibului" am citit-o deja. A fost mai întâi o căsuță de lemn care s-a numit castelul iubirii, construită de un general rus tare romantic. Apoi a venit un baron german care a construit castelul, aşa cum îmi e dat să îl văd, cu terase şi creneluri albe-gălbui, cu turnul circular şi cele patru turnulețe care par retezate de la o moscheie, adăugând ceva arab arhitecturii neo-gotice, pietrelor care pornesc european din fundația stâncoasă, granit, calcar nisipos, cu străluciri metalice, totul abrupt şi învolburat când privesc în vale. Ceea ce văd în jur este o mare atotputernică, iar eu parcă aş fi la Cuibul Rândunicii chiar în vârful celui mai înalt obelisc din lume. Mă scufund în marea nesfârşită. Ies din restaurant, unde n-am răbdare să stau, prefer terasa de sus, vecină, şi turnul, apoi cobor şi împing o piatră desprinsă din grohotiş, poate ajunge până la mare.

Haltă pe Drumul Mătăsii

Mai am de ajuns la Fortăreața genoveză de lângă Sudak, numele unui oraş. Construită de genovezi, ceea ce leagă aceste locuri şi istoria lor de cetățile din Basarabia şi Bucovina, fortărețe unde dai de constructori genovezi.

Trupele genoveze au capturat oraşul Sudak de la hanii tătari, în secolul al XIV-lea. Şi au înălţat fortăreaţa pe un deal abrupt de peste 150 de metri înălţime. E aproape imposibil să ajungi aici dacă priveşti dinspre mare. Şi totuşi aceasta e singura cale de acces. Împătimită cum am fost cândva să străbat Drumul Mătăsii, tresar când aflu că pe aici a fost o mare zonă comercială sub genovezi până ce Crimeea a fost asediată şi cucerită de turci. Un zid de apărare şerpuieşte întreg sau în ruine, ca braţul nesfârşit de lung al fortăreţei ce îşi îndepărtează duşmanii. Locul amestecă piatra cu pâlcuri de ierburi şi de muşchi care îşi fac loc, dintr-un alt asalt benefic, de astă dată.

Am reuşit să urcăm, în fine, şi la Biserica din Foros, ridicată pe Stânca Roşie înaltă de patru sute de metri. Are o mulţime de turle mai mici, cu acoperişul de un verde intens care înconjoară turla de la intrare mai mare şi turla clopotniţei şi turla cea mai mare de lângă altar. Înăuntru nu e cine ştie ce. Două legende se contrazic una pe alta în a povesti cum şi de ce s-a construit această biserică tocmai la o asemenea înălţime. Constructorul ei este un negustor de ceai pe numele lui A.J. Kuznețov, care a ridicat-o în semn de mulţumire şi dar către Dumnezeu pentru că a salvat viaţa Ţarului Alexandru al III-lea şi a familiei lui dintr-un accident cumplit de tren. N-am apucat să verific despre ce accident e vorba. Nu era important, mai ales când altă legendă vine să explice ridicarea bisericii pe un loc unde s-ar fi oprit caii înnebuniţi şi năvalnici ce goneau în faţa unei trăsuri în care călătorea tocmai fiica unui negustor bogat. Au înţepenit brusc. S-au oprit, de parcă i-a împietrit o mână din cer. Nici nu contează ce zăbală sau hăţuri i-au priponit. Mie mi s-a oprit respiraţia aici, sus pe platou, n-am mai văzut nici biserica, nici turlele ei verzi. Locul e dumnezeiesc. Mă simt scufundată în cer şi în mare, ca un suflet plutind în albastru, cum nu m-am mai simţit nicăieri în lume. Eu cred că cea de-a treia legendă e mult mai simplă. Ziditorul bisericii a găsit cel mai frumos loc pentru el pe lume unde să ne rugăm lui Dumnezeu. Gorbaciov, dar

înainte de el Stalin şi atâția alții veneau în vacanțe pe-aici. Prefer să nu mă gândesc.

Apoi am vizitat locuri mai lumeşti, cel puțin aşa credeam când le-am marcat cu numărul meu de cruciulițe, în semn de urgență sau importanță. Deşi sunt cel mai lacom privitor al acestei lumi. La mine se poate vorbi de un Flămânzilă şi un Setilă ai privitului şi cititului.

Recunosc că am mers la baza de submarine de la Balaklava, pentru că puteam să văd ceva ce nu poți vedea decât când o asemenea bază nu mai activează. Când Liviu a vizitat o bază activă de submarine în America, invitat de şeful lui, care era tatăl unui fost student al lui la Pratt, nici nu s-a pus problema să mă ia cu el, fiind femeie. Baza de submarine de la Balaklava a fost dezactivată în 1939. N-am înțeles de ce chiar în preajma celui de al doilea război mondial. A fost construită în condiții de confidențialitate cumplite şi nu a putut fi văzută decât după 1996. La intrarea sub munte, am dat peste acea cortină din bucăți imense rectangulare de granit, care are o uşoară rotire, ca şi cum mecanismul ce a fost declanşat ar începe să mişte faldurile şi povârnişul colinei s-ar da la o parte. E o iluzie teatrală care te cotropeşte. De fapt blocurile portalului anunță scufundarea scenei, o imersiune într-un buncăr menit să reziste oricărui război atomic.

Nu cred, privind ceea ce văd şi nici n-aş vrea să se testeze.

Dar dincolo de exagerările ruşilor, faptul că baza a fost dezafectată contrazice hiperbole de orice fel. Nu cred să existe băiat pe lume care să nu vrea să fie adus aici, până nu îi trece vârsta jocului de-a bărbatul şi războiul.

La Bahcisarai, am văzut Palatul Hanilor Tătari şi mi-am amintit de o poezie a lui Puşkin cam siropoasă şi retorică despre o fântână a iubirii, intitulată *Fântâna din Bahcisarai,* scrisă în perioada când a vizitat Crimeea, Caucazul şi a stat şi la Chişinău ca să scape de Siberia. Palatul Hanilor, din care au mai rămas două moschei, un cimitir cu două mausolee, un harem, o poartă, două turnuri şi paisprezece fântâni, păstrează aparențele unei

reşedinţe de hani, construită ca un oraş pe vreo patru hectare. E aproape de malul râului Ciuruksu, oraşul se numeşte Bahcisarai. Palatul a fost construit în 1532 de Sahib Giray I, ca reşedinţă principală a dinastiei Giray. Între numeroasele fântâni există una a lacrimilor tare frumoasă. Proporţiile a ceea ce a rămas sugerează o civilizaţie bine aşezată şi o opulenţă care e dominată de legile civilizaţiei. Fiecare construcţie face parte dintr-un univers simbolic, unde fântâna, aşezată în centru, într-o curte pătrată înconjurată de clădiri, este chiar imaginea raiului pe pământ care se împarte în patru fluvii ce curg spre cele patru puncte cardinale. Fântâna înseamnă viaţă, nemurire, învăţătură, tinereţe veşnică, purificare, regenerare... Locul în sine este frumos, în împletirea zidurilor cu coroana copacilor, cu arbuşti şi grădini desenate pentru a delimita o geometrie spirituală, până la ultima linie dintr-un arabesc sau pietricică dintr-un mozaic.

Mai am de văzut şi Căsuţa Albă în care a locuit Cehov şi unde a scris *Doamna cu căţelul, Trei surori*, parcă şi *Livada cu vişini.*

Fug îndeobşte de casele scriitorilor, căci puţine păstrează real atmosfera din vremea în care au fost locuite. De obicei dai de pereţi şi fotografii şi cărţile puse în vitrine ca nişte relicvarii. Când doamna Cornelia Pillat a amenajat în anii ‘80 o cameră şi un mic muzeu Ion Pillat, în conacul de la Miorcani, unde am fost împreună cu Monica Pillat, reconstituirea s-a dovedit efemeră, deşi era un bulgăre de emoţii în tot ce adusese, de la obiecte şi până la covoare, mobilier şi fotografii, aşa că după 1990 totul a fost furat. Conacul şi moşia au fost donate bisericii ortodoxe şi Mitropolitului Daniel, la vremea aceea în fruntea Mitropoliei Moldovei de care erau aparţinătoare. Locul aproape de Prut nu a scăpat de prăduirea tranziţiei noastre păcătoase, aşa că s-a găsit cine să parceleze donaţia către mireni cu influenţă, încălcându-se dorinţa donatoarei.

Casa lui Cehov contrazice alergia mea la muzee memoriale încropite. Sora scriitorului a păstrat totul cu

străşnicie şi bolşevicii n-au luat mai nimic, aşa se spune, nimic, fiind lucruri de secol XIX, de mic-burghez, un doctor scriitor, atins de tuberculoză... Nimic din casa lui Cehov nu a trezit furii ori lăcomii bolşevice. O intimitate cuceritoare respiră în odăi. Aici veneau scriitori, artişti, compozitori, mari interpreți, regizori, aşa că le transcriu numele, de la Ivan Bunin, Alexandru Kuprin, Maxim Gorki, Serghei Rahmaninov, Fiodor Şaliapin, K. Stanislavski, care îi va regiza piesele genial. Parcă e o ninsoare tot dramatismul din piesele cu atâtea personaje care visează cu ochii deschişi, oarbe aproape în faţa lumii reale. O ninsoare cu fulgi de zăpadă sau roiuri bezmetice de flori de vişini.

Am văzut în 2009, la New York, filmul *The Reader,* cu Kate Winslet, David Kross şi Ralph Fiennes, după vizita la casa lui Cehov... Un adolescent de 15 ani îi citeşte povestirea lui Cehov *Doamna cu cățelul* primei femei din viața lui, de două ori mai în vârstă decât el. Femeia, care i-a ascuns iubitului faptul că e analfabetă şi tot trecutul ei, va învăța să citească şi să scrie abia în puşcărie, după ce suferă o condamnare de douăzeci de ani într-unul dintre procesele naziste... Prima frază din povestirea lui Cehov s-a suprapus în memoria mea, de câte ori a fost rostită în film, peste imaginile din grădina marelui scriitor. Pomii plantați de el, când îşi construia căsuța albă din Crimeea, o îmbrățişau, când am văzut-o eu, după 110 ani, cu hățişuri verzi de crengi uriaşe ce începuseră să primească, spre toamnă, prea puțin din arama altor meridiane.

Cărarea luminată

Apoi am văzut Peştera Roşie, care a fost pictată într-un splendid tablou de Aivasovski, Cascada Uciang-Su, numită şi „apa zburătoare” din pricina căderii înalte de apă, de la 90 de metri, Munții Ai-Petri, nu foarte înalți, dar cu creste ca zimții de fierăstrău sau mai degrabă ca dinții rechinilor şi Valea Fantomelor, în munții Demerdzhi, care sunt populați de statui naturale, cum sunt Babele la noi. Numai

că aici, lângă Alushta, e plin de statui ciudate, de piramide colțuroase, capete de om, obeliscuri, turnuri şi cariatide monstruoase care te pot împietri de spaimă dacă le priveşti umbrele în timpul zilei, iar noaptea, la lumina lunii ori fără de ea, simți cum îți biciuie pulsul în carotidă. Ajunsă la Grădina Botanică din Nichita, la şase kilometri de Ialta, totul devine o plimbare prin grădina raiului, cu plante mediteraneene de la sud şi răsărit, din Asia şi din America de Sud, care împodobesc aceste praguri de vegetație, declarate cele mai frumoase terase din Europa.

Mergeam pe *Cărarea luminată* sau *Solehnaia Tropa* sau *Sunlit Path*, o potecă largă cât pentru doi-trei oameni. E lungă de mai mulți kilometri şi înaintează de-a lungul falezei şi mării. Mă apropiam de Palatul Livadia, unde s-a desfăşurat Conferința trădării Europei de Sud-Est de la Ialta, între 4 şi 11 februarie 1945. Dintre pomii mediteraneeni, chiparoşi şi palmieri şi arbuştii cu frunze grase-lucioase ce învecinează poteca luminii, fațada Palatului placată cu granit alb se vede mătăsos de albă, cu adevărat imperială.

După ce a fost într-o călătorie în Italia, Împăratul Nicolae al II-lea, ultimul țar al Rusiei, împuşcat din ordinul lui Lenin, l-a chemat pe Nikolai Krasnov, cel mai în vogă arhitect al vremii sale, ca să îi construiască la Ialta un palat-reşedință de vară. Aşa a fost înălțat într-un termen record Palatul Alb, doar în 16 luni, în stil neo-renascentist, amestecat cu stilul gotic, arab şi bizantin, acesta fiind cocktailul zonei şi gustul eclectic al locului. În curtea italiană, care e chiar o capodoperă a arhitecturii lui Krasnov, cu acea colonadă şi fântâna din mijloc şi cărările ce pornesc ca nişte raze din ea spre porticuri vegheate de palmieri şi chiparoşi, s-au fotografiat în timpul Conferinței cei Trei Mai Mari ai Lumii, Churchill, Roosevelt şi Stalin, ca nişte triumviri ai celui de-al doilea război mondial. Doar ei. Sau împreună cu cei care formau echipele Marii Britanii, S.U.A. şi Uniunii Sovietice: Edward Stettinius, Averell

Harriman, Anthony Eden, Alexander Cadogan şi Viaceslav Molotov. Ca să ajungi în curtea italiană, treci prin poarta dublă din fier forjat ca o dantelă. În faţă ei arhitectul a păstrat biserica Adoraţiei Sfintei Cruci din cadrul proiectului lui Ippolito Antonovici Monighetti. Mi-i şi imaginez pe cei trei îmbrăcaţi în haine de iarnă lungi, Churchill în paltonul lui mai deschis la culoare, cu ţigara de foi, Roosevelt cu pelerina cu brandenburguri şi gulerul cochet şi veşnica ţigară, Stalin în mantaua militară şi cu capul acoperit. Şi porţile de fier forjat gracile deschizându-se... Apoi intră în curtea sau în acel patio arab, proiectat în stil tătar. Fântâna adosată pe unul dintre pereţii plini de arabescuri aminteşte de fântâna lacrimilor de la Palatul Hanului din Bahcisarai. Stau la masa imensă din Salonul alb, cu ferestre pe două laturi până aproape de podeaua parchetată cu unul din motivele parchetelor franţuzeşti, sub tavanul casetat, alb la rându-i, unde cu câteva decenii în urmă, înainte de revoluţia din 1917, fiica cea mare a Ţarului Olga îşi serbase aniversarea de 16 ani. Se învârte ca un fus fericit. Totul e alb în fiinţa ei, numai obrajii au smalţ de cireşe timpurii în pometi. Fumul ţigării lui Roosevelt se încolăceşte la fel şi se înalţă spre tavanul casetat, ca o cutie de bomboane. Roosevelt a dormit pe perioada conferinţei în biroul Ţarului Nicolae al II-lea. Îi văd pe toţi vizitând cele peste o sută de încăperi ale Palatului Livadia, pline de lambriuri, camera englezească de biliard în stil Tudor, unde s-au semnat documentele... Declaraţia din 11 februarie 1945, Declaraţia înghe ţului Europei...

Fostul proiect şi palat Monighetti a fost construit de Ţarul Alexandru al II-lea în 1867, când a autorizat şi vânzarea către S.U.A. a teritoriilor din nordul Rusiei, cunoscute sub numele de Alaska. Alexandru al II-lea a fost asasinat în 1881. Ţarina venea des la reşedinţa de la Ialta, unde se refăcea şi îl primea pe pictorul Aivasovski, ale cărui splendide tablouri marine le-am înţeles abia după ce am vizitat peninsula Crimeea. Şi Mark Twain a venit la Împărătească, chiar în anul 1867.

N-am văzut în Crimeea marea în furtună, cu catargul corăbiilor înclinate, cât să se răstoarne şi bărcile ca o păstaie de roşcove răsucită de valuri. Aşa cum a pictat-o marele pictor armean Aivasovski, născut în oraşul Theodosia din Crimeea. Multe din cele peste şase mii de pânze pe care le-a pictat au ajuns în colecţiile imperiale, dar şi la Vatican, unde Papa i-a cumpărat o pânză răscolitoare ce se cheamă *Haosul.* Era o mare liniştită, o incredibilă pace între apă, cer şi pământ şi aer.

Prima oară am văzut o parte din picturile sale în adolescenţă, la Moscova şi apoi la Leningrad, la muzeul Ermitaj. Am rămas copleşită. Doar William Turner îi poate sta alături. Dar lipsa dramatismului şi vastităţii e înlocuită la englez de mister.

Apoi la palatul Monighetti din Ialta au venit în 1884 Ţarul Alexandru al III-lea şi Împărăteasa Maria Feodorovna, mergând cu trenul tocmai de la Sevastopol şi apoi cu vaporul cu aburi până în Crimeea, la Ialta. Când au revenit în 1886, i-a surprins în vapor o furtună cumplită şi nu au putut întra în port din pricina valurilor de fier. Ţarul a poruncit să se ridice la intrarea în port spărgătoare de valuri şi aşa s-a făcut etrava din port. În 1891, cuplul imperial şi-a serbat aici aniversarea nunţii de argint, la care au fost poftiţi şi au venit şi Regele Christian al Danemarcei, şi soţia lui Regina Louise, părinţii Împărătesei şi viitorul Rege Edward al VII-lea împreună cu soţia lui Alexandra, sora Împărătesei. Am văzut o mulţime de fotografii de la această aniversare, în albumele de la Versoix pe care mi le-a arătat Regina Ana a României. Fotografii din grădinile palatului, de pe vasul cu aburi, de la picnicuri. Abia ajunsă în Crimeea, am putut descifra partea aceea de lumină şi înţelesul acestei familii reunite şi de sufletul mărilor. În 1889, Ţarul Alexandru al III-lea a terminat de construit şi palatul Massandra, aflat la o mică distanţă la nord de Ialta, unde va locui Stalin, în vacanţele sale de părinte al proletarilor. Ialta a fost transformată de Lenin şi de sovietici în staţiune pentru activişti şi oamenii muncii... Alexandru al III-lea va muri în palatul Livadia din Crimeea, trei ani

mai târziu, în 1894, la doar 49 de ani. Din poze, ne priveşte un uriaş în uniforma Marinei Imperiale. Palatul Livadia, construit de Ţarul Nicolae al II-lea, a fost o vreme sanatoriu înainte să fie restaurant inclus într-un circuit de lux. În vechea sală de biliard azi e plin de fotografiile de la Conferința din luna februarie 1945. Într-o vitrină tronează numărul din ziarul *Pravda*, din 13 februarie 1945, în care cei trei boşi ai puterii lumii se privesc destinşi, cu un aer vivace şi de complici mulțumiți de trocul făcut. Sunt zâmbitori şi se uită spre Churchill.

Există şi alte fotografii, în care personajele sunt mai sobre şi Stalin priveşte într-un punct ce iese din cadru, cu un aer superior abia ascuns. Ştie el mai bine ce ştie. Churchill are paltonul uşor boțit, pare strâmt pe bărbatul pe care îl îmbracă aici, dar şi în cele două statui de bronz de la Londra, care îl reprezintă masiv, greoi, în picioare, sprijinit în baston, la Palatul Parlamentului ori alături de Roosevelt, stând pe o bancă, turnați în bronz, în New Bond Street. În mai toate fotografiile abia de lipseşte țigara de foi. Stalin a ieşit din peisajul statuii londoneze, decupat de războiul rece. Citesc memoriile lui Churchill în şase volume *The Second World War* care au luat premiul Nobel pentru Literatură, în 1953, după ce a apărut şi cel de-al şaselea volum, *Triumph and Tragedy.* Primele cinci se numeau *The Gathering Storm* (1948), *Their Finest Hour* (1949), *The Grand Alliance* (1950), *The Hinge of Fate (1950)* şi *Closing the Ring* (1951). Seria va fi reeditată ulterior în patru volume: *Milestone to Disaster, Alone, The Grand Alliance, Triumph and Tragedy*. Apoi am văzut setul acela de volume care era pus într-o casetă, iar designul de pe cotorul volumelor dădea silueta marelui om de stat... Mii de pagini scrise cu o neobosită implicare despre istoria trăită şi membri ai familiei sale, un Duce John Churchill de Malborough, apoi tetralogia intitulată *History of the English Speaking Peoples*, cuprinzând o perioadă ce începe cu anul 55 înainte de Hristos şi continuă până la primul război mondial, o istorie ce debutează cu invazia lui Cezar în Britania.

Se cunosc punctele discutate în 1945 la Ialta, împărțirea Germaniei şi a Berlinului în patru zone după predarea necondiționată. Poziția Franței în zona de ocupație din Germania şi Austria, demilitarizarea, denazificarea, statutul Poloniei, crearea consiliului de reconstrucție la Moscova, participarea lui Stalin la Națiunile Unite obținută de Roosevelt, care le va vlăgui celorlalți reprezentanți puterea prin dreptul de veto, acordul lui Stalin de a participa la războiul împotriva Japoniei...

Două puncte au rămas pentru mine îngrozitoare, cele legate de destinul basarabenilor şi bucovinenilor născuți pe teritoriile de ocupație ale Uniunii Sovietice şi de destinul cetățenilor Iugoslaviei care aveau să fie expulzați din țările lor. Etnicii germani trebuiau să fie trimişi din țările ocupate de sovietici, precum România, în Uniunea Sovietică. La fel, românii basarabeni şi bucovineni vor fi identificați şi urcați în trenurile ce duceau mai ales spre Siberia. La fel, milioane de ruşi din Europa vor fi obligați să revină şi să muncească până la decimare în U.R.S.S. Nemaivorbind de dislocările masive de populație. Aceasta a fost Marea Deportare fără precedent în istoria lumii.

Ar mai trebui citite memoriile lui Alexander Cadogan editate de David Dilks, *Diares 1938-1945*, memoriile lui Anthony Eden *Facing the Dictators* (1962), *The Reckoning* (1965), *The Full Circle* (1960), receptate ca fiind în umbra celor scrise de Churchill, într-un soi de revanşă pe care şi-o iau diplomații *stil casual* față de aceşti *glamour boys şi acest primo uomo* al diplomației secolului XX. Eden era considerat chiar un Brutus în afacerile externe şi era prea bine îmbrăcat ca să fie elegant. Răutăți, complexe, adevăruri, multe informații fără sens pentru noi care ne-am născut în vremea diplomației comuniste şi postcomuniste. Stilul tovărăşesc şi şleampăt nu ține numai de haine. E chiar omul ce le îmbracă.

Pe cărarea însorită ce însoțeşte faleza şi marea, mergând spre Palatul Alb sau Palatul Livadia sau

despărțindu-mă de el la plecare, m-am întâlnit cu veverițe însingurate, dar şi prietenoase, cu coada ca o trenă învolburată făcută parcă din zeci de păpădii cu puf, albe, cu urechiuşe țuguiate, roşcate. Am clănțănit şi ciocănit din dinți, cum am făcut şi la Palatul Ştirbey, când am stat cu copiii, după 1990, şi la munte, în vacanțele din România, şi în Central Park, în Manhattan ori în Prospekt Park şi Fort Green, în Brooklyn, şi în curtea mea din South Elliott Place, din spatele casei, când vine în vizită vreo veveriță. La auzul acestor sunete scoase de dinții mei, veverițele visează alune şi nuci, mişcându-şi maxilarele cu o viteză năucitoare. Lumea pare la fel pretutindeni dacă te iei după verițe. Şi toate veverițele par să fie la fel. Nimeni nu vrea să aibă soarta alunelor pe care acestea le sparg între dinți.